

“1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia

LUNDS
UNIVERSITET

Lund University

Institutul
Limbii Române

Romanian Language Institute, Bucharest

SWEDISH JOURNAL OF ROMANIAN STUDIES

Vol. 6 No 1 (2023)

ISSN 2003-0924

Cover: The cover photo was taken by Ioana Bîscă in 2020 and represents the front gate to the Memorial House of Constantin Brâncuși in Hobița, Gorj County, Romania

SWEDISH JOURNAL OF ROMANIAN STUDIES

Vol. 6 No 1 (2023)

ISSN 2003-0924

Table of Contents

Editorial	7
Introduction for contributors to Swedish Journal of Romanian Studies	10
Anthropology	
<i>Livia Georgeta Suciu</i>	
Implicarea deconstrucției filosofice în muzica lui John Zorn / The involvement of philosophical deconstruction in the music of John Zorn...	14
<i>Laura Lazăr Zăvăleanu</i>	
Imperativele <i>Predaniei</i> în câteva reprezentări iconografice ale Sfântului evanghelist Ioan cu ucenicul său, Prohor/ The imperative of “Predania” in some iconographic representations of Saint John the Evangelist with his disciple, Prochorus	43
<i>Mircea A. Diaconu</i>	
Valahii (și nu numai ei), în Bucovina anilor 1788-1789 / Wallachians (not solely them) in Bukovina during the years 1788-1789	61
<i>Alexandru Ofrim, Lucia Terzea-Ofrim</i>	
Écrire pour guérir. Les formules magiques écrites dans la médecine populaire roumaine (XVII ^e -XX ^e siècles) / Write to heal. Written magic formulas in Romanian popular medicine (17 th - 20 th centuries)	100
<i>Iulia Anghel, Elena Banciu, Flavius Pană, Ana Maria Birtalan</i>	
An inquiry into the evolution of Romania’s public sphere	119
Education	
<i>Mădălina Ungureanu</i>	
Teaching Slavonic in 17 th century Romania: teaching material by Staico, professor at Târgoviște	146
<i>Mădălina Elena Mandici</i>	
Case studies in Romanian teacher education: flipped classroom and microteaching opportunities	162

<i>Gabriel Dan Bărbuleț</i> The use of multimedia in language teaching	191
<i>Maria-Magdalena Jianu, Elisabeta Niță</i> Assessing the communication needs of parents of children with cancer - semantic, grammatical and psychological analyses	202
Linguistics	
<i>Sorin Ciutacu</i> Language purism in the mirror. William Barnes and August Treboniu Laurian	216
Literature	
<i>Maricica Munteanu</i> Dinamica formelor și a relațiilor sociale în grupările socialiste din secolul al XIX-lea / The dynamics of social forms and relations in the socialist groups of the 19 th century	229
<i>Alexandra Olteanu</i> Modelul gazetăresc al banditului social în romanul tâlhăresc al secolului al XIX-lea / The feuilleton model of the social bandit in the nineteenth-century outlaw novel	248
<i>Ioana Camelia Brustur</i> Instances of fame in postmodern fictional works an analysis based on Philip Roth's and Marin Preda's novels	268
<i>Lucian Vasile Bâgiu</i> Death and immortality in <i>Dracula's Diary</i> : readings through <i>Corpus</i> <i>Hermeticum</i>	283
Research Seminars	
<i>Alba Diz Villanueva</i> Figuras del exilio rumano con proyección europea: Ciorănescu, Eliade, Vișniec. El caso de Mircea Eliade / Figures of Romanian exile with European projection: Ciorănescu, Eliade, Vișniec. The case of Mircea Eliade	312

<i>Inés Carvajal Argüelles</i>	
Herta Müller en el exilio, la garra en el corazón / Herta Müller in exile, the claw in the heart	322
<i>Angelica Lambru</i>	
Matei Vișniec – del exilio cultural a la cultura del exilio / Matei Vișniec – from the cultural exile to the culture of exile	341
<i>Felix Nicolau</i>	
El espejismo del Norte: los Geats y la pasión escandinava en la obra de Alejandro Busuioceanu / The mirage of the North: Getae and Scandinavian passion in the works of Alejandro Busuioceanu	349
Book reviews	
<i>Antonio Patraș</i>	
Între viață și cărți. Despre neajunsurile și beneficiile ratării / Between life and books. On the shortcomings and profits of failure	361
<i>Mihaela Bărbieru</i>	
1821-2021. Bicentenarul Revoluției conduse de Tudor Vladimirescu / 1821-2021. The Bicentennial of the Revolution led by Tudor Vladimirescu	368
<i>Carmen Dimitriu</i>	
<i>Symbolismul solstițiului de vară. Lecturi comparative</i> , Iosefina Blazsani-Batto / <i>Symbolism of the summer solstice: comparative readings</i> , Iosefina Blazsani-Batto	376
<i>Gabriela Chiciudean</i>	
Universuri traumatice și „cai verzi pe pereți” / Traumatic universes and “green horses on the walls”	379
Contributors	384

Editorial

Interculturality is one of the sources necessary for identity knowledge, development, and awareness. The present world is more than prone to facing challenges concerning the understanding of the human being. Thus, culture represents a guiding light through a dynamic maze, the world. *Swedish Journal of Romanian Studies* pursues such high academic purposes, and it offers an environment where world cultures and people can meet to explore a variety of narrative paths meant to consolidate communication and enrich the intellect of its contributors and readers. The current issue of the sixth volume presents a recent streamline of articles written in several languages, namely Romanian, English, French, and Spanish. Topics vary from inquiries into 17th-century works and reach postmodernity. They are grouped into six categories: anthropology, education, linguistics, literature, research seminars, and book reviews. Each section proposes contemporary frames of thought that traverse unique multidisciplinary layers.

The first section invites readership to explore the perception of music with the opening article proposed by Livia Georgeta Suciuc from *Babeş-Bolyai* University, Cluj-Napoca. She investigates how the philosophical deconstruction promoted by Jacques Derrida is articulated in the context of avant-garde music promoted by artist John Zorn. Mircea A. Diaconu from *Ştefan cel Mare* University of Suceava continues with historical imprints about Balthasar Hacquet, researching studies about this enigmatic traveller as published in Romania between the 19th and 21st centuries. He proposes a re-reading of Hacquet's travel notes from an imagological perspective. Alexandru Ofrim and Lucia Terzea-Ofrim from the Faculty of Letters, University of Bucharest, impel the historical element into magic formulas and analyse medical practices that involved written books or letters and their significance for the process of healing as perceived in Romanian society until the 20th century. The collective work of Iulia Anghel, Elena Banciu, Flavius Pană, and Ana Maria Birtalan from the *Ecological* University of Bucharest closes the section and discusses how the concept of the 'public sphere' reconfigured in Romania along with digitalization.

Education includes discussions on teaching methods, assessing, and adapting to specific contexts. Mădălina Ungureanu from *Alexandru Ioan Cuza* University of Iaşi presents the teaching material used by a teacher of Slavonic in the second half of the 17th century, Rom. ms. 312 BAR, and highlights the importance of this bilingual material for didactic purposes. Mădălina Elena Mandici from *Alexandru Ioan Cuza* University of Iaşi conceptualizes two teaching approaches, the flipped classroom and micro-teaching, as used in the Applied Linguistic MA program during the first

semester of the academic year 2017-2018. Her case study is a resource and example of bridging the gap between theory and practice. Gabriel-Dan Bărbuleț from *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia continues the educational inquiry with a study focused on multimedia tools for teaching a foreign language. Finally, Maria-Magdalena Jianu from the National University of Theatre and Film *I.L.Caragiale*, Bucharest, Theater Faculty, Romania, and Elisabeta Niță, Ph.D. Student at the School of Advanced Studies of the Romanian Academy, *Institute of Philosophy and Psychology Constantin Rădulescu – Motru*, Romanian Academy, Romania, psychologist *Fundeni* Clinical Institute evaluate the communication needs of the parents of children with cancer from the perspective of the semantic values of the morphological units used and integrated into sentence structures or sentence segments (with response status to open questions) and from the perspective of the factual analysis of the percentages of closed questions.

The *Linguistics* section presents a fruitful article about language purism as displayed in the works of William Barnes and August Treboniu Laurian. The author, Sorin Ciutacu from the *West* University of Timișoara, aims to reveal the essential linguistic contributions both referred authors had for their cultures. Moving on with the *Literature* section, the authors reveal fiction through meaningful insights. Maricica Munteanu from the *A. Philippide* Institute of Romanian Philology, Iași, Romania invites readers to consider the socialist movements in 19th-century Romania under the spectrum of two main concepts, sociability and social network. Alexandra Olteanu from *Alexandru Ioan Cuza* University of Iași, Romania, explores the idea of social banditry as becoming a central figure in 19th-century Romanian historical novels. Ioana Camelia Brustur from *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia approaches the topic of fame as revealed in the fiction of Philip Roth and Marin Preda. She focuses on one novel from each author, connecting American and Romanian works of literature within a postmodern theoretical frame. Lucian Vasile Bâgiu from *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia completes the section with a critical examination and reinterpretation of Dracula's image, aiming to investigate the cultural and philosophical concepts of death and immortality as the basis of the understanding of the myth of Dracula.

Research Seminars, a novel section in the journal, dwells on aspects regarding Romanian culture, language and literature and explores issues tackled by professors at Seminars with learners from abroad. The current issue welcomes the academic initiative of prestigious scholars from the *Complutense* University of Madrid and the University of Valencia who approach the topic of exile and reveal exquisite reflections about Romanian writers who either experienced or wrote about this phenomenon. Alba Diz Villanueva from the *Complutense* University of Madrid illustrates Mircea

Eliade's pace through life, literature and science. Inés Carvajal Argüelles from the *Complutense* University of Madrid portrays elements in Herta Müller's novels and identifies their universal value for understanding 20th-century Europe. Angelica Lambru from the University of Valencia writes about Matei Vișniec and considers the author's work as revealing specific features of the creative universe from a diachronic perspective. Felix Nicolau from the *Complutense* University of Madrid and the Doctoral School of *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia completes the section by researching Alexandru Busuioceanu and his rich intellectual legacy.

Book reviews, the ending section of the current volume, enriches the overall structure with presentations of scholarly, well-informed readings. Antonio Patraș from *Alexandru Ioan Cuza* University of Iași, Romania, analyses the relationship between failure and success from the point of view concerning creative psychology and sociology of creation as expressed in Angelo Mitchievici's recent book entitled *The Charm of Failed Lives* (2022). Mihaela Bărbieru from *C.S. Nicolăescu-Plopșor* Institute for Research in Social Studies and Humanities from Craiova, of the Romanian Academy, the University of Craiova, presents the volume *1821-2021. The Bicentennial of the Revolution led by Tudor Vladimirescu*, coordinated by Sevastian Cercel and Georgeta Ghionea, and published by Academia Română Publishing House in 2022. Carmen Dimitriu from the Institute of the Romanian Language, Bucharest/University of Tel Aviv-Israel, prompts the various hermeneutic possibilities advanced by Iosefina Blazsani-Batto in her book entitled *Symbolism of the Summer Solstice: Comparative Readings*. The final review proposed by Gabriela Chiciudean from *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia reflects on childhood trauma as described in the narrative universe of Helene Pflitsch.

The works included in the present issue trace unique perspectives on Romanian features. The diverse narrative paths proved to open valuable and resourceful gates towards universal and contemporary issues. We are indebted to the exceptional work of our thirty-two international reviewers, from the Czech Republic, China, Germany, Israel, and Romania, and we are delighted to greet and thank authors, editors and reviewers alike. *Swedish Journal of Romanian Studies* is published in collaboration with *Lund* University, *Complutense* University of Madrid, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania, and the Romanian Language Institute, Bucharest, and welcomes contributions from scholars worldwide.

Bianca Maria Bucur

Introduction for contributors to Swedish Journal of Romanian Studies

Focus and Scope

Swedish Journal of Romanian Studies (Centre for Languages and Literature, Lund University, Sweden / Centre for the Research of the Imaginary *Speculum*, 1 Decembrie 1918 University of Alba Iulia, Romania / Complutense University of Madrid, Spain / Romanian Language Institute, Bucharest) publishes studies about Romanian language, literature, theatre and film, cultural studies, anthropology, translation studies, education as well as research seminars and reviews of works within these fields. It welcomes articles that focus on case studies, as well as methodological and/or theoretical issues.

Swedish Journal of Romanian Studies is a new forum for scholars that sets and requires international high quality standards. The journal accepts papers written in Romanian or English, as well as in French, Italian, and Spanish.

Peer Review Process

SJRS has a two stage reviewing process. In the first stage, the articles and studies submitted for publication need to pass the scrutiny of the members of the editorial committee. The studies accepted in this stage are then undergoing a double blind review procedure. The editorial committee removes all information concerning the author and invites external scholars (whose comments are paramount for the decision of accepting for publication or not) to act as anonymous reviewers of the material. Neither the identity of the author, nor that of the reviewer is disclosed. The comments and recommendations of the anonymous reviewers are transmitted to the authors.

Open Access Policy

This journal provides immediate open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge.

Indexation

SJRS is covered by SCOPUS, EBSCO, ERIH PLUS, CEEOL, Cosmos, MLA Directory of Periodicals, Ulrichsweb: Ulrich's Periodicals Directory

Editors

Dr. Petra Bernardini, Centre for Languages and Literature, Lund University, Sweden

Dr. Lucian Vasile Bâgiu, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Dr. Felix Nicolau, *Complutense* University of Madrid, Spain

Dr. Gabriela Chiciudean, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Dr. Daiana Cuiubus, *Babeş-Bolyai* University, Cluj-Napoca, Romania / Director of Romanian Language Institute, Bucharest, Romania

Dr. Roxana Patraş, *Alexandru Ioan Cuza* University, Iaşi, Romania

Section Editors

Cultural Studies:

Dr. Felix Nicolau, *Complutense* University of Madrid, Spain

Dr. Lucian Vasile Bâgiu, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Anthropology

Dr. Gabriela Chiciudean, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Dr. Lucian Vasile Bâgiu, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Education

Dr. Felix Nicolau, *Complutense* University of Madrid, Spain

Dr. Iosif Camară, *Alexandru Ioan Cuza* University of Iaşi, Romania

Linguistics:

Dr. Felix Nicolau, *Complutense* University of Madrid, Spain

Dr. Iosif Camară, *Alexandru Ioan Cuza* University of Iaşi, Romania

Literature:

Dr. Gabriela Chiciudean, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Dr. Lucian Vasile Bâgiu, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Research Seminars:

Dr. Felix Nicolau, *Complutense* University of Madrid, Spain

Dr. Barbara Fraticelli, *Complutense* University of Madrid, Spain

Translation Studies:

Dr. Felix Nicolau, *Complutense* University of Madrid, Spain

Andra-Iulia Ursa, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Bianca Maria Bucur Tincu, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Theatre:

Dr. Lucian Vasile Bâgiu, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Film:

Dr. Gabriela Chiciudean, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Book reviews:

Dr. Felix Nicolau, *Complutense* University of Madrid, Spain

Dr. Gabriela Chiciudean, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Copyediting, proofreading & layout: Gabriela Chiciudean, Bianca Maria Bucur Tincu, Lucian Vasile Bâgiu

Advisory board for this issue:

Gabriel Bărbuleț, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Cezar Bălășoiu, University of Bucharest, Romania

Iulian Boldea, *George Emil Palade* University of Medicine, Pharmacy, Science, and Technology of Târgu Mureș (UMPhST)

Diana V. Burlacu, Leipzig University, Germany / *Babeș-Bolyai* University Cluj-Napoca, Romania / Romanian Language Institute Bucharest, Romania

Diana Câmpan, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Rodica Gabriela Chira, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Marcela Ciortea, *1 Decembrie 1918* University, Alba Iulia

Sorin Ciutacu, West University of Timișoara, Romania

Carmen Dimitriu, Tel Aviv University, Israel / Romanian Language Institute, Bucharest

Carmen Duțu, *Dimitrie Cantemir* Christian University, Bucharest, Romania

Marcela Fărcașiu, Politehnica University of Timișoara, Romania

Ioan Fărmuș, *Ștefan cel Mare* University of Suceava, Romania

Ovidiu Ghenescu, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Cristina Gherman, Technical University of Civil Engineering, Bucharest, Romania

Crina Herțeg, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Jarmila Horakova, *Charles* University in Prague, Czech Republic

Arleen Ionescu, Shanghai Jiao Tong University, China

Teodora Iordăchescu, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Monica Manolachi, University of Bucharest, Romania

Dan Mateescu, University of Bucharest, Romania

Diana Mihaș, West University of Timișoara, Romania

Doris Mironescu, *Alexandru Ioan Cuza* University of Iași, Romania

Monica Pătruț, *Vasile Alecsandri* University of Bacău, Romania

Dana Radler, Bucharest University of Economic Studies, Romania

Ioana Rustoiu, The National Museum of the Union, Alba Iulia, Romania

Valentina Sandu-Dediu, New Europe College, Bucharest, Romania

Ioan Laurian Soare, Politehnica University of Bucharest, Romania

Liliana Soare, University of Pitești, Romania

Vasile Spiridon, *Vasile Alecsandri* University of Bacău, Romania

Adrian Tudurachi, Romanian Academy, *Sextil Pușcariu* Institute of Linguistics and Literary History, Cluj-Napoca, Romania

Ligia Tudurachi, Romanian Academy, *Sextil Pușcariu* Institute of Linguistics and Literary History, Cluj-Napoca, Romania

Iuliana Wainberg, *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania

Anthropology

**IMPLICAREA DECONSTRUCȚIEI FILOSOFICE
ÎN MUZICA LUI JOHN ZORN**

**THE INVOLVEMENT OF PHILOSOPHICAL
DECONSTRUCTION IN THE MUSIC OF JOHN ZORN**

Livia Georgeta SUCIU

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca

e-mail: livia.suciu@ubbcluj.ro

Abstract:

We started from the challenge launched by the professor and musicologist Marcel Cobussen in his doctoral thesis “Deconstruction in Music” (2002) and we investigated how the philosophical deconstruction promoted by Jacques Derrida is articulated in the context of avant-garde music promoted intensively in recent decades by artist John Zorn. Given that Derrida challenged us to understand that deconstruction applies to not only written texts and discourses, but also to other non-discursive ways of writing such as works of art, cinematography, architecture or music, we tried to explain first what is specific to Derridean deconstruction and philosophical writing and what we mean, in this context, by architectural writing or musical writing. We then followed a concrete example of involvement of deconstruction in architecture in the project of Bernard Tschumi in order to compare and follow more easily the way in which deconstruction is involved in the musical practice of the artist John Zorn. Thus, our challenge was to verify if we can identify, in the compositional and performative musical practice of the artist John Zorn, the same levers of deconstruction that we identified in the analysis of Derridean philosophy and deconstructive architecture. We have therefore identified several ways in which the artist John Zorn deconstructs music in the context of avant-garde music. For example, by transgressing all the boundaries between musical styles and currents, he created a lot of new and surprising musical fusion experiments: very diverse musical styles were hybridized, jazz music, classical music or traditional klezmer music, merged with the extremes of rock, heavy metal, hardcore, noise, atonal music, film music or improvisational experiments. All these musical fusion experiments challenged the artistic community and our way of perceiving music. John Zorn uses practices specific to Derridean deconstruction: he decontextualizes and recontextualizes musical styles and currents, musical pieces and fragments; he resorts to the practice of grafting, hybridization and fusion,

building a heterogeneous, fragmented, discontinuous, mobile musical spatiality; he invented a personalized way of composition based on the practice of combinatorial transformations, of combining blocks of sounds that can be disassembled, multiplied, repeated, reconstructed and reassembled into unique musical compositions (they can be deconstructed and reconstructed in the style of Derridean deconstruction, or they can be deterritorialized and reterritorialized like the rhizomatic system of Deleuze and Guattari); he dissolved the classic distinction and hierarchy between composition / improvisation / interpretation by challenging the artists to become co-composers and discover their improvisational potential in a live process of collective musical creation; he transgressed the boundary between music and everything outside of music, between music and noise, given that noise was integrated as another form of sound. We draw the obvious conclusion: just like the philosopher Jacques Derrida, the musician John Zorn transgresses the boundaries of the musical field, the boundaries between musical styles and currents and looks for what escapes our usual frames of composition or reception of music. John Zorn looks for what is completely different in music, looks for the other beyond all musical styles, in the same way that Derrida looks for the other who escapes to philosophical discourses and languages.

Keywords: philosophical deconstruction, deconstruction in music; deconstructivist architecture; Jacques Derrida; John Zorn.

1. Provoacarea de a implica deconstrucția filosofică în muzică

Menționăm că plecăm de la provocarea pe care ne-a lansat-o Marcel Cobussen, profesor la *Auditory Culture and Music Philosophy*, Leiden University, Olanda, prin publicarea tezei sale de doctorat în care abordează tema *Deconstruction in Music* (Cobussen 2002)¹. Teza ne-a acaparat atenția deoarece autorul ne propune în mod explicit să urmărim „modul în care deconstrucția se poate articula în/prin/ca muzică“ (Cobussen 2002). Iar pentru a descoperi „cum se articulează deconstrucția în muzică“ (Cobussen 2002)² ne invită efectiv să explorăm creațiile muzicale exemplare ale muzicienilor John Zorn, John Cage și Johann Sebastian Bach, desigur dintr-o perspectivă inedită care constituie punctul forte al abordării sale: din prisma deconstrucției filosofice pe care ne-o propune filosoful Jacques Derrida. Urmărim îndeosebi modul în care Marcel Cobussen încearcă să ne facă demonstrații practice de funcționare a deconstrucției derrideene în contextul abordării muzicale exemplare a artistului John Zorn. Menționăm că John

¹ <http://www.deconstruction-in-music.com/outwork/outwork/100> Notă: Indicăm linkurile și paragrafele unde se pot consulta diferitele capitole ale tezei publicate online. Toate traducerile din limba engleză și franceză îmi aparțin, pentru situațiile în care nu sunt traduceri publicate în limba română.

² <https://cobussen.com/research/deconstruction-in-music/>; <http://www.deconstruction-in-music.com/intro/deconstruction-in-music/001> (paragraful 1).

Zorn s-a impus în ultimele decenii pe scena muzicii avangardiste și experimentale din New York prin activitatea sa extrem de prolifică și complexă, atât în calitate de compozitor, dirijor, aranjour, saxofonist (a lansat peste 230 de albume), dar și ca susținător al comunității artistice avangardiste, fiind producător și promotor al unor experimente muzicale complexe (prin casa de discuri independentă *Tzadik* a produs peste 600 de albume diverse, de la jazz fusion, free-jazz, hardcore, punk, metal, noise, klezmer, la muzică atonală, experimentală, improvizație, etc); s-a remarcat de asemenea prin colaborări multiple și intense cu foarte mulți artiști, inclusiv în cadrul propriului său club *The Stone* sau prin activitatea sa surprinzătoare de estetician și editor al unor colecții de volume impresionante de teorie și practică muzicală, care a ajuns acum la ediția a zecea, *Arcana. Musicians on Music*³.

În argumentarea tezei sale Marcel Cobussen ne mărturisește că a aprofundat deconstrucția filosofică dezvoltată de Jacques Derrida și i-a descoperit funcționalitatea, viabilitatea, într-un alt context, contextul muzicii de avangardă promovate de John Zorn. Ne invită să descoperim practic granițele permeabile dintre filosofie și muzică și, respectiv, să descoperim fuziunea mai complexă, dintre deconstrucția filosofică promovată de Jacques Derrida și muzica avangardistă promovată de John Zorn. Una din întrebările cheie lansate de Cobussen vizează posibilitatea întâlnirii dintre deconstrucția filosofică și practicile muzicale: „Pot strategiile deconstrucției și funcționarea muzicii să ne învețe mai mult sau mai puțin aceeași lecție?” (Cobussen 2002)⁴. Este posibil să întâlnim „forme de deconstrucție în practica muzicală actuală”? (Cobussen 2002)⁵. În calitate de muzicolog și profesor de muzică și educație muzicală, Marcel Cobussen construiește argumente pentru a ancora teoria și analiza muzicii avangardiste într-o paradigmă interpretativă mult mai amplă, într-un context explicativ mai larg. Prin urmare ne propune această abordare integrată pentru a exemplifica modul în care deconstrucția derrideană se articulează în mod muzical în opera lui John Zorn. Provocarea pe care ne-a lansat-o Cobussen, de implicare a deconstrucției în muzică, nu este însă singulară.

Se pot urma desigur mai multe filiere ale dezbaterilor actuale despre „deconstrucția în muzică” sau „muzicologia deconstructivă” cum o numește Christopher Norris (Norris 1999), care au evidențiat punctele de interferență dintre scrierile muzicologice, practicile muzicale și deconstrucția filosofică derrideană, dar indicăm doar câteva repere pentru a ne ancora într-o viziune de ansamblu. Comentariile muzicologice deconstructive au plecat de la

³ Informații mai extinse despre activitatea complexă a muzicianului John Zorn și impactul său asupra comunității artistice se pot consulta în Suciu (2022).

⁴ *Justification* (5) [http://www.deconstruction-in-music.com/outwork/justification/130](http://www.deconstruction-in-music.com/outwork/justification/130;);

⁵ *Outwork* (1) <http://www.deconstruction-in-music.com/outwork/outwork/100>.

analiza derrideană a originilor limbajului și muzicii care ne-a condus la înțelegerea muzicii ca și limbaj. Prin urmare unii critici, precum Paul de Man, au investigat teoriile estetice care valorizau capacitatea muzicii de a ne oferi acces la „un tărâm al experienței transcendente“ (Norris 1999), de a ne „prezenta oarecum nereprezentabilul“ (Norris 1999), muzica ca formă de artă privilegiată care transcende limitele condiționale ale experienței umane. Filiera deconstrucției ideologiei estetice a continuat și critica lui Adorno și a demascat ideologia operei de artă ca și structură unitară, integrată, organică. Rose Subotnik de exemplu (Subotnik 1991), a recurs la această practică de deconstrucție a teoriilor estetice canonice care au valorizat criteriile formale fără să țină cont de determinanții contextuali culturali, istorici, de experiențele personale și implicarea emoțional-afectivă, dar până la urmă i s-a reproșat că a interpretat greșit deconstrucția, dat fiind că a susținut prioritatea ultimei variante, considerate „autentice“ (Scherzinger 2005). De fapt deconstrucția doar dislocă categoriile moștenite, însă nu le inversează și nu ne conduce la diferite ideologii estetice de producere a adevărului în artă. Alți critici au denunțat valorile elitiste ale artei consacrate, au recurs la strategii specifice deconstrucției și au pus în evidență „ambivalența generică“, „genurile hibride“, „anomaliile structurale“ care constituiau o provocare pentru modurile convenționale, formale, de analiză a muzicii. Martin Scherzinger este reprezentativ pentru această filieră interpretativă, a denunțat tradiția filosofică care a acordat muzicii un loc inefabil dincolo de determinările conceptuale și limbajul reprezentativ și a recunoscut rolul lui Derrida în prăbușirea acestor modalități de reprezentare și analiză a muzicii (Scherzinger 2005).

Față de ceilalți muzicologi deconstructivi Marcel Cobussen precizează faptul că nu urmărește să realizeze o simplă aplicare a teoriilor deconstrucției în domeniul muzical, nu este interesat atât de implicarea deconstrucției în abordarea discursivă, teoretică a muzicii, nu este preocupat atât de deconstrucția textelor despre muzică ci, mai degrabă, urmărește modul de lucru al deconstrucției mai ales la nivelul praxis-ului muzical, al practicilor muzicale deconstructive care funcționează și în limbajul muzical. Deconstrucția în domeniul muzical nu este atât rezultatul aplicării unor teorii sau influențe teoretice, ci operează deja în practicile muzicale, chiar dacă criticii sau artiștii nu își asumă acest lucru în mod explicit. Cobussen ne mărturisește că este conștient de implicațiile acestei abordări paradoxale:

„nici muzicienii, nici compozitorii, nu se referă în general la munca lor în termeni deconstructivi. Dar cu toate acestea, prin introducerea muzicii lui John Zorn (cf. *Restitutions*, *Shibboleth* sau *Aporias*), John Cage (cf. *The Gift of Silence*) și Gerd Zacher (cf. *Specters of Bach*) ca și manifestări concrete ale deconstrucțiilor la lucru înăuntrul muzicii,

acești compozitori par să acționeze ca un fel de Derrida muzical”
(Cobussen 2002)⁶.

Trebuie să precizăm că aceste strategii de implicare și descoperire a deconstrucției filosofice în teoria și practica muzicală se înscriu într-un context mai larg de implicare a deconstrucției. Deconstrucția a fost transferată, conectată, integrată, aplicată în dinamica actuală a diverselor practici discursive, în științele socio-umane, în lumea artelor, în discuția problematicilor pregnante culturale, sociale, politice, juridice, educative, ș.a. S-a explorat efectiv aplicabilitatea sa imediată pentru înțelegerea complexității metamorfozelor lumii noastre actuale. Aceste încercări de semnalare a tendințelor sau motivelor „deconstrucționiste” în practicile artistice nu ar trebui să ne conducă însă la noi ideologii estetice, ci ar trebui să ne semnaleze mai degrabă dacă sunt viabile în sens constructivist, dacă ni se deschid efectiv noi lumi ale practicii semnificative care ne angajează în mijlocul contradicțiilor presante ale lumii actuale.

În acest context încercăm să argumentăm faptul că deconstrucția nu se aplică doar textelor filosofice, sau doar textelor discursive în general, ci și operelor de artă care nu au forma unui discurs scris, sau instituțiilor non-discursive. Astfel noi putem întâlni practicile deconstrucției, despre care ne vorbește Derrida, nu numai în texte, fie ele filosofice, literare, politice, sociologice, estetice, dar și în arte, în pictură, sculptură, arhitectură, muzică, cinematografie, sau în instituții politice, sociale, educative, ș.a. Deconstrucția se desfășoară, are loc bunăoară în pictura, în muzica sau arhitectura contemporană, iar explicațiile derrideene ne-ar putea ajuta să înțelegem ce se întâmplă, chiar dacă artiștii nu sunt direct influențați de aceste teorii. Încercăm să urmărim operația deconstrucției care este în desfășurare în mediul muzicii contemporane, pe care o întâlnim în compoziții, improvizații, interpretări muzicale care funcționează deja deconstructiv. Ne întrebăm prin urmare, explorând universul artistic al lui John Zorn, dacă deconstrucția acționează deja în interiorul muzicii și dacă strategiile deconstrucției sunt fenomene inerente muzicii.

2. Deconstrucția are loc, este în desfășurare

Ce fel de viziune asupra lumii ne propune deconstrucția? Jacques Derrida ne-a explicat în mod consecvent faptul că deconstrucția „este efectul unei anumite transformări totale” a epocii noastre (Derrida 2001: 13) care dă seama de o mutație de amploare, de o dislocare masivă care s-a produs nu numai în discursurile și textele filosofice, ci și în experiența noastră socială, istorică, politică, economică sau culturală universală. Evenimentul

⁶ *My Thesis (4)* <http://www.deconstruction-in-music.com/outwork/my-thesis/140>.

deconstrucției are deja loc, este în desfășurare (Derrida 1987a: 391), este ceva ce se întâmplă în interiorul structurilor și operelor filosofice, dar și a celor istorice, literare, culturale, etc. Deconstrucția nu are nicidecum sensul peiorativ de distrugere, ci ne invită la modul profund să destrucurăm tot ceea ce implică formele gândirii și limbajului nostru, ne invită să desedimentăm în sens heideggerian, să desfacem toate structurile sedimentate ale gândirii și ale limbajului filosofic, ale istoriei și culturii noastre, în scopul de a descoperi de fapt tocmai „ceea ce rezistă și scapă“ acestor sedimentări, arhivări de sensuri ale tradiției noastre. „E în afara îndoielii pentru mine, declară deschis Derrida, că un gest de deconstrucție e de negândit fără afirmație. Incontestabil deconstrucția este un gest de afirmație“ (Derrida 1999: 88). De fiecare dată când noi încercăm să gestionăm programe formale, conceptuale, reguli și convenții ale societății noastre, suntem surprinși continuu de survenirea evenimentului „darului“ unui rest aformal care ne scapă. Deconstrucția este interesată mai degrabă de descoperirea unui rest „ne-formalizabil“ care scapă tuturor încorsetărilor în formele gândirii și limbajului nostru (Derrida 1995: 98). Prin urmare remarcăm faptul că, pe de o parte, deconstrucția ne propune destrucurarea structurilor tradiției și culturii noastre însă, pentru a ne deschide pe de altă parte, înspre ceea ce ne scapă dincolo de toate încorsetările conceptuale, teoretice. Deconstrucția ne face atenți mai degrabă la evenimentul survenirii unui „dar ca atare“ imprevizibil, indeterminabil, incalculabil. De exemplu, acesta ar putea fi evenimentul întâlnirii noastre cu singularitatea și alteritatea „celuilalt ca atare“, sau confruntarea noastră cu evenimentul „moșii ca atare“ care scapă tuturor încercărilor noastre de constituire a sensurilor, sau întâlnirea noastră, care suscită interesul nostru în acest studiu, cu plăcerea estetică, cu evenimentul darului „frumosului ca atare“ al cărui impact îl resimțim din plin în momentul confruntării noastre cu operele de artă, ș.a. Deconstrucția este interesată mai degrabă de ceea ce ne survine ca și eveniment al „darului“ ne-formalizabil, inconceptibil, indeterminabil. Știm noi bunăoară, ne provoacă Derrida să înțelegem, ce este „timpul ca atare“, sau „moartea ca atare“, sau „frumosul ca atare“, cu toate încercările noastre de a le încorseta în cadrele gândirii și limbajului nostru?⁷ Deconstrucția ne atrage atenția asupra acestor evenimente ale „darului“ spune Derrida, asupra posibilității survenirii unor evenimente ca atare în viața noastră care ne scapă și rămân în mod radical în afara încercărilor noastre de a le fixa, de a le încorseta cu sensuri universal-inteligibile.

⁷ „Moartea ca atare, timpul ca atare, altul ca atare nu se pot da ca fenomene ca atare, ca prezență pozitivă și cu sens deplin pentru conștiință, fără rest: dimpotrivă, din perspectiva derrideană, scapă totdeauna indecidabil restul non-prezenței lor radicale și non-sensului lor radical“ (se pot urmări astfel de argumente aprofundate în Suciu 2011: 12).

3. „Nu exista nimic în afara textului“ (Derrida 2009: 174)

Derrida ne provoacă să înțelegem faptul că noi avem de-a face cu o *arhi-scriitură*, *arhi-scriere* sau *scriitură în sens radical*, care depășește conceptul de *scriitură în sens restrâns*, scriitura fonetico-alfabetică a cărții (Derrida 2009: 76-84,165). *Arhi-scriitura* despre care ne vorbește Derrida are în vedere nu numai totalitatea inscripțiilor și toate modalitățile de inscripționare ci, ne explică el, și ceea ce face posibilă orice inscripționare în general, tot ceea ce poate da loc unei inscripții în general și nu numai inscripțiilor literare, lingvistice, ci și celor picturale, muzicale, sculpturale, cinematografice, coregrafice, sau oricăror programe politice, economice, militare, oricăror programe biologice sau cibernetice, informatice, ș.a. Practic Derrida ne propune să vedem întreaga lume ca și „un spațiu de inscripție“ (Derrida 2009: 32, 64.). De exemplu, noi nu putem folosi limbajul, nu putem vorbi, nu putem construi semnificații, decât dacă suntem înscrisi într-un sistem de diferențe lingvistice. Semnificațiile limbajului se formează numai în această țesătură a diferențelor conceptuale sau fonice care funcționează în sistemul lingvistic. Această țesătură este condiția producerii semnificației și ceea ce numim viața reală nu primește sens decât în această țesătură a sistemelor de semnificații. Noi avem de-a face cu un câmp textual, cu o textualitate, țesătură sau urzeală a lumii, în care fiecare element se lasă marcat de ceilalți termeni cu care este prins într-un sistem de relații. În această țesătură, sau *arhițesătură originală*, nici un element nu poate fi simplu prezent sau simplu absent, pentru că este deja marcat și contaminat continuu de tot ceea ce nu este el, e marcat indecidabil de *urmele* raportului său cu celelalte elemente. Nici un element nu poate scăpa în afara acestui orizont de posibilitate al tuturor inscripționărilor, posibilitate comună tuturor sistemelor de semne, spațiu de inscripție prin care devine posibilă atât scrierea cât și vorbirea, atât literatura cât și pictura sau muzica, ș.a. Pentru că sunetele simple, argumentează Derrida, nu pot constitui o limbă sau o muzică (Derrida 2009: 212-228). Un astfel de spațiu de inscripție face posibilă orice înscrisiere, delimitare, determinare a diferențelor dintre semne, face posibilă funcționarea diferențelor dintre semne înainte de conectarea unui semnificat la o formă semnificantă, fie aceasta literă sau sunet, desen, gravură, incizie sau inscripție de orice fel. Trebuie să înțelegem faptul că existența noastră este prinsă indiscernabil în această țesătură, *textură*, *textualitate*, *arhi-scriitură* și noi nu putem găsi nicidecum un *în afara textului*.

Deconstrucția funcționează prin urmare în cadrul acestei textualități generalizate și nu se aplică numai textelor, discursurilor, conceptelor, ci și altor modalități de *scriere* sau instituțiilor non-discursive în care aceste concepte sunt încorporate. Așadar, nu numai textele sunt de deconstruit, ci și alte modalități de *scriere*, de *inscripționare*, non-discursive, precum operele de artă, cinematografia, arhitectura, muzica, ș.a.

Muzica este de asemenea un *text* în sens derridean. Chiar și operele de artă sunt prinse în rețele de diferențe și referințe, iar muzica, atât ca sunet viu cât și ca partitură scrisă, este de asemenea un sistem de semne înscris în jocul diferențelor dintre semne. Orice element muzical (că este scris sau sonor) trimite la alte elemente în rețeaua de diferențe care-i conferă identitate, trimite la lanțul diferențelor sale cu celelalte elemente ale sistemului muzical și e marcat, e constituit de *urmele* relației sale cu restul elementelor. Mai mult de atât, orice *text*, orice *scriitură muzicală* sunt prinse într-o rețea complexă de intertexte și contexte, astfel încât trebuie să vorbim mai degrabă despre o *intertextualitate* complexă, ireductibilă.

În acest sens derridean remarcăm faptul că *textualitatea muzicală* nu se referă doar la compoziția muzicală, la evenimentul performativ muzical pentru că, de fapt, cuprinde totul: și evenimentul artistic muzical, dar și partitura scrisă, stilul muzical sau contextele teoretice, culturale, estetice de producție și receptare a actului artistic, iar noi nu avem nici o șansă să stabilim clar limite de demarcație în toată această țesătură muzicală. Toate granițele dintre toate aceste ingrediente ale textualității muzicale sunt difuze, permeabile, în continuă mișcare și noi nu mai putem să distingem între intra-muzical și extra-muzical, între interiorul creației muzicale și presupusul său exterior.

Suntem prinși de fapt într-o țesătură de legături indiscernabile și noi nu putem decât să ne situăm pe această frontieră insesizabilă, paradoxală, dintre conținutului operei lui John Zorn pe care o analizăm în acest caz și toate cadrele așa-zis exterioare ale activității sale. Pentru că opera de artă nu este doar creația unui artist ci, mai degrabă, așa cum ne-a explicat Jacques Derrida și cum susține de altfel și John Zorn, este rezultatul colectiv al unui proces foarte complex de producție artistică, rezultatul colaborării interdependente cu o mulțime de artiști și diverși membrii ai comunității artistice, fiind rezultatul concret al interpenetrării tuturor granițelor dintre stiluri, tehnici și compoziții muzicale. Nu mai putem distinge între ceea ce este interior operei de artă și tot restul exterior cu care întreține relații indiscernabile. Frontiera dintre opera de artă și cadrul său exterior, dintre *ergon* și *parergon* după cum ne-a explicat Derrida, este fiabilă, mobilă, pervertibilă, ambivalentă, nu putem să o fixăm riguros, să o identificăm și să o determinăm cu claritate.

4. Un rest în afara sensului

Explorăm în continuare câteva explicații derrideene care ne orientează asupra posibilităților de implicare a deconstrucției în muzică. Derrida ne-a atras atenția asupra faptului că un *rest* ireductibil scapă întotdeauna sensurilor și conceptelor noastre. Interesul deconstrucției „se poartă de asemenea, declară el, spre un rest sau excedent ireductibil” (Derrida 2003: 47). Noi

construim continuu sensuri cărora la scapă un *rest* care nu este de ordinul sensului, un *rest* care rămâne inevitabil „în-afara-sensului“ („hors-sens“) (Derrida 1986: 51), pentru că un eveniment singular își păstrează pur și simplu secretul său inaccesibil pe care noi nu îl putem descifra. Toate sensurile pe care noi le constituim sunt doar *simulacre, urme, cenușă, rest*, al unui *ca atare* care rămâne în-afara-sensului, inexprimabil, incomprehensibil. Noi nu putem decât să pendulăm continuu pe granița mobilă și indecidabilă, între secretul evenimentelor absolut singulare care ne survin și construcția, pe care noi o facem, a sensurilor generale, universal inteligibile și descifrabile⁸. Noi nu putem traversa abisul dintre acești versanți și locuim continuu doar pe frontierele lor contaminate, bruiate, indiscernabile, indeterminabile.

Și, ne explică Derrida, acest *rest, surplus, exces*, care nu este de ordinul sensului, care scapă prizei noastre de sens, poate avea bunăoară „forța muzicii“ (Derrida 1987a: 102-102), poate fi mai degrabă de ordinul ritmului muzical și rezistă tuturor încercărilor noastre de constituire a sensurilor, debordează orice dezvoltare prin sensuri tematice, logice, fenomenologice, hermeneutice. Toate sensurile conceptuale, universal-inteligibile și exprimabile pe care noi le construim sunt transgresate, sunt dislocate spune Derrida, de un *rest* al unui „*afect dominant, Stimmung, pathos, ton*“ (Derrida 1987b: 116), un *rest* al unei tonalități abisale, bunăoară a râsului debordant care ne copleșește când citim Joyce, sau un *rest* al unei tonalități muzicale, al unui ritm muzical, al plăcerii estetice care ne invadează incontrollabil, imprevizibil. Nouă ne scapă continuu *altul* sensului, un *rest* secret al survenirii unor evenimente absolut singulare ca atare, care bruiază toate sensurile noastre arhivate în concepte universal-inteligibile.

Derrida invocă în nenumărate contexte relația specială pe care o are cu muzica care efectiv „bântuie“ scrierile sale, dar aprofundarea acestei relații necesită o investigație de amploare plecând de la scrieri precum *La Carte postale, Ce qui reste à force de musique (Psychè), Ulysse gramophone*,

⁸ Invocăm în acest context și concluziile cercetărilor din filiera psihologică constructivistă, precum cele realizate de Lisa Feldmann Barrett. Foarte pe scurt reținem ideea că de fapt creierul nostru este arhitectul lumii noastre. Pentru a descifra frânturile de informații primite de la organele de percepție, creierul nostru realizează o mulțime de „simulări“, mii de „predicții“ însoțite de „corecții“ neîntrerupte, prin care construiește sensul percepțiilor noastre și al lumii în care trăim, confruntând continuu aceste „simulări“ cu experiențele noastre trecute descifrate și înmagazinate în „concepte“. Astfel noi percepem ceea ce crede creierul nostru că percepem, pe baza predicțiilor noastre bazate pe experiențele și cunoștințele noastre anterioare. De fapt, noi suntem arhitecții experiențelor noastre și construim lumea în care trăim, prin urmare nu putem cunoaște obiectiv și nu putem descrie în mod adecvat o realitate exterioară nouă. Si din perspectiva constructivistă putem să susținem concluzia derrideană: un *rest* ne scapă în mod obligatoriu în afara construcțiilor noastre conceptuale. Noi avem acces doar la lumea trecută prin filtrul experiențelor noastre, la lumea pe care noi o construim prin intermediul experiențelor noastre și nu accedem la o realitate independentă de noi, exterioară nouă (Feldman Barrett 2017).

Schibboleth pou Paul Celan, *Circonfession*, *L'animal que donc je suis*, ș.a. Derrida explică cum un „rest muzical“ al scriiturii (Derrida 1987a: 101), un „ritm“ sau „un rest cantabil, *Singbarer Rest*“ (Derrida 1986: 68-69), debordează și bruiază sensurile și conceptele pe care noi le constituim. Forța de fascinație a textelor este mai degrabă „de ordin muzical“ și poate disloca sensul textelor, provocându-le rupturi ireductibile. Iar scrierea ne aproprie mai degrabă „de pictură și mai ales de muzică“, actul de a scrie fiind mai degrabă o operație care ne constrânge „să regândim, să reinventăm“ muzica și ritmul (Derrida 1987a: 103). Remarcăm prin urmare muzicalitatea scrierilor derrideene, stilul său absolut singular de a scrie, poetic, creativ, enigmatic, reinvenția continuă a conceptelor și quasi-conceptelor, folosirea omofoniilor, omografiilor și „gramofoniilor“, implicarea inedită a muzicalității și spațialității în scrierile sale. Putem explora multiple piste, de exemplu „gramofonia apriori“, a celuilalt, care bruiază toate sensurile pe care noi le constituim (*Ulysse gramophone*); sau „omofonia intraductibilă“ care ne poate ajuta să ne eliberăm de antropocentrism pentru a explora viața non-umană (Waltham-Smith 2021); sau scrisul care ne conduce la „ceea ce nu poate fi reapropiat“, contribuind la „regândirea“ figurii umanității și la deconstruirea opoziției om-animal (Segarra 2021). Aceste piste interpretative ne exemplifică faptul că în viziunea derrideană noi suntem prinși în urzeala indecidabilă a arhi-scrierii și ne confruntăm cu abundența manifestărilor arhi-scrierii în viața noastră.

5. Darul frumosului ca atare

În momentul în care ne întâlnim cu o operă de artă noi trăim o experiență estetică și primim un dar, ne explică Derrida în *La vérité en peinture*, darul frumosului pe care ni-l face această operă (Derrida 1978: 55-57). Însă acest dar, absolut unic și singular al *frumosului ca atare* care sălășluiește într-o operă artistică, ni se dă în mod imprevizibil, ne ia prin surprindere și ne provoacă plăcere, debordând toate cadrele finite, limitate ale cunoașterii și limbajului nostru. Desigur, noi încercăm din răspuțeri să înțelegem și să delimităm cu sens universal inteligibil și exprimabil acest dar al frumosului pe care noi îl primim bunăoară la întâlnirea noastră cu o pictură uluitoare, sau cu un ritm muzical pătrunzător, sau cu tonalități afective incontrollable. Însă, ne atrage atenția Derrida, de fapt acest dar al frumosului ca atare ni se dă doar *inadecvat, spărgând* toate cadrele noastre conceptuale, discursive, limitate. În momentul în care *frumosul ca atare* se expune, ni se dă în stilul idiomatic singular al unei opere de artă, picturale, muzicale, arhitecturale ș.a., există *resturi* care nu se expun și nu se traduc în sistemul nostru conceptual-lingvistic. De regulă noi importăm și impunem cadre formale, conceptuale, pentru a da seama de acest dar al frumosului, pentru a da seama de plăcerea pe care o resimțim în momentul impactului cu

frumusețea unică a unei opere de artă, însă arta nu se poate supune autorității logosului și cuvântului. De fapt, sentimentul frumosului îl resimțim mai degrabă, argumentează Derrida, tocmai în această ruptură a cadrelor și a reprezentărilor noastre conceptuale, în această disoluție a sensurilor și reprezentărilor general-valabile. Ajungem astfel la paradox, dat fiind că o operă de artă, unică și singulară, ne provoacă plăcere mai degrabă desfăcând, spărgând, debordând toate cadrele noastre conceptuale universale. Evenimentul frumosului ca atare ne survine doar în punctualitatea unei clipe, într-un punct de concentrare maximă în care se suspendă toate încercările noastre de delimitare cu sens general-valabil. Doar pe o astfel de frontieră instantanee, fragilă, mobilă, ne poate surveni darul frumosului ca atare care ne provoacă plăcere.

Concluzia spre care ne orientează Derrida ne relevă faptul că experiența noastră nu se poate petrece decât pe aceasta frontieră aporetică, într-o dublă legătură paradoxală (*double bind*) care marchează atât eterogenitatea radicală cât și contaminarea ireductibilă, dintre ceea ce nouă ne scapă radical și ceea ce noi primim bruiat, contaminat, limitat, în cadrele noastre formale, teoretice, conceptuale, discursive. În viziunea derrideană această frontieră rămâne deschisă, nu se poate arunca „un pod peste abis“ și noi nu putem să locuim pe un singur versant, ci doar pe frontiera lor aporetică, contaminată, indeterminabilă, indecidabilă (Derrida 1978: 43). În comentariile derrideene suntem confrunțați constant cu această întrebare *leitmotiv*: cum să nu vorbim despre experiența noastră secretă a singularității, fie aceasta experiența viziunii mistice, a intuiției fenomenologice sau artistice, dat fiind că nu se poate expune cu sens universal-inteligibil în limbajul nostru? Derrida ne atrage însă atenția asupra faptului că noi nu putem ieși în afara mediului limbajului, logicii și gramaticii onto-teologice și practic ne deplasăm continuu doar pe granița indecidabilă, bruiată, contaminată, dintre secretul singularității și universalitatea limbajului (Derrida 1987a: 542).

Explorând comentariul derridean despre „adevărul în pictură“, Christopher Norris chestionează la rândul său relevanța operației deconstrucției pentru domeniul artei și ne provoacă desigur cu această întrebare emblematică: Putem vorbi despre adevărul din artă într-un mod „necorupt“ de conceptele și discursurile filosofice, estetice? Putem „demonta“ și depăși moștenirea marilor filozofii ale artei pentru a regăsi „autonomia“ artei? Norris intervine tocmai pentru a clarifică argumentarea derrideană: noi nu avem o „experiență“ a artei care să nu fi fost „programată“ de ideile gândirii estetice. Pur și simplu noi nu putem trasa granița fermă între ceea ce este intrinsec operei de artă și contextul exterior, discursurile, interesele, scopurile, investițiile lumii artei. Discursurile despre artă joacă rolul de „parergon“ și o încadrează, o influențează incontrollabil. Deconstrucția derrideană demaschează tocmai această presupunere că arta

ne-ar deschide accesul la un tărâm privilegiat, autonom, al „adevărului“ autentic în pictură bunăoară, al valorilor atemporale, dezinteresate. Prin urmare, atunci când Derrida afirmă că „nu există nimic în afara textului“ de fapt argumentează faptul că noi nu avem acces la realitate decât prin intermediul conceptelor și structurilor de reprezentare care fac un astfel de acces posibil, noi avem așadar acces la adevărul artei doar prin intermediul scrierii generalizate, a arhi-scrierii care implică toate sistemele de limbaj, reprezentare și cultură (Norris 1988: 16-20).

Atunci când noi suntem implicați în diverse experimente artistice și ne confruntăm cu *opere deschise* precum pictura abstractă, muzica experimentală și avangardistă, cinematograful modern sau arhitectura contemporană, teatrul absurd sau noul roman, putem să observăm, așa cum au remarcat Deleuze și Guattari (1995: 92, 108), că noi trăim realitatea unor astfel de evenimente artistice la nivel sub-reprezentativ, fără să le putem controla și determina conceptual. Prin urmare, acestor experimente artistice contemporane le este comun tocmai faptul că au detonat genurile și formele artistice clasice, stabile, determinabile, previzibile, în încercarea de a elibera universul artistic, pentru a face loc improvizației, spontaneității, impredictibilului, indeterminării, ș.a. Pe scurt, s-a acordat atenție acestui rest care ne scapă, care ne ia prin surprindere și ne provoacă o plăcere estetică neașteptată.

6. Deconstrucția în arhitectură

Înainte de a aprofunda implicarea *deconstrucției în muzică* și de a analiza cazul exemplar al muzicii lui John Zorn care suscită interesul studiului nostru, ca să facilităm înțelegerea, explorăm un alt exemplu de implicare a *deconstrucției în arhitectură*. Urmărim așadar pe scurt, modul în care deconstrucția se manifestă bunăoară în arhitectură pentru că, ne explică Derrida, există și o „scriitură“ arhitecturală prin care se „trasează trăsături în spațiu“ și „se organizează spațiul“ arhitectural. Derrida argumentează faptul că și „arhitectura este un mod de a scrie“, este „un mod de a inscripționa ceva în spațiu“, este ceea ce „se scrie în spațiu“, ceea ce se desenează și se inscripționează în spațiu (Derrida 2015: 299-300). O ilustrare a modului de implicare a deconstrucției în arhitectură ne-o oferă proiectul arhitectural al parcului *La Villette* din Paris realizat de arhitectul Bernard Tschumi. Tschumi i-a solicitat colaborarea lui Derrida pentru realizarea acestui proiect și l-a implicat totodată într-o colaborare de amploare cu arhitectul Peter Eisenman. Au devenit notorii textele publicate împreună și corespondența prolifică purtată de filosof cu Peter Eisenman și Daniel Libeskind (Derrida 2015; Libeskind 1997), dat fiind că acești arhitecți și-au asumat noțiunea de „deconstrucție“ și au încercat să propună o arhitectură alternativă chiar dacă, până la urmă, au ajuns să promoveze curentul „arhitecturii deconstructiviste“.

Deși a fost sceptic la început, Derrida a devenit interesat de aplicarea deconstrucției în arhitectură, a acceptat provocarea și a explicat pe larg viziunea sa în multe comentarii: „modalitatea cea mai eficace de a pune în operă deconstrucția, era de a o implica în artă și arhitectură“ (Derrida 2015: 74); „e vorba de a inventa noi raporturi în care componentele tradiționale ale arhitecturii sunt sparte și sunt reconstruite conform cu alte axe“ (Derrida 1987a: 484).

Parcul *La Villette* a constituit o provocare pentru lumea arhitecților și a relansat arhitectura eliberând potențialitățile arhitecturii (Bonicco-Donato 2020: 12). Vizitatorul acestui parc este invitat să experimenteze altceva în acest spațiu recreativ și ajunge chiar să experimenteze „absența de fundament“ susține Derrida, pentru că se poate plimba într-un spațiu eterogen, discontinuu, imprevizibil. Spațiul arhitectural al acestui parc este deconstruit, nu mai e subordonat unor norme utilitare, funcționale, economice sau estetice, nu se mai supune unor finalități externe care comandă organizarea arhitecturală din exterior. Dimpotrivă, diferitele finalități cultural-artistice, educative sau ludice sunt *înscrise* în acest spațiu arhitectural complex cu granițe largi, instabile, mobile. În parcul *La Villette*, putem să descoperim aleatoriu mai multe *puncte de atracție* (numite *les folies*, *points de folie*), care ne invită la diverse experimentări: descoperim spații dedicate pentru teatru, muzică, cinema, grădini tematice sau botanice, ș.a. Si desigur, aceste *puncte de atracție* nu sunt fixe și stabile, ci sunt gândite ca niște *cuburi* care permit „transformări combinatorii“ (Derrida 1987a: 485-486), la fel ca piesele unui cub care se desfac, se compun și se recompun, se transformă le nesfârșit în diverse combinații și devin piese pentru un complex de activități foarte diverse (ca de exemplu, piese pentru jocuri, piese pentru teatru sau piese componente pentru mișcare în aer liber, ș.a). Sunt ca niște „cromozomi arhitecturali“ care pot participa la diferite combinații și nu se lasă fixați, stabilizați într-o anumită structură sau într-un anumit sistem. Ne confruntăm mai degrabă cu „o arhitectură a eterogenului, a întreruperii, a non-coincidenței“ (Derrida 1987a: 489).

În plus, aceste *puncte de atracție* sunt locuri de *hibridare*, puncte de intersecție și de suprapunere simbiotică cu alte *scriituri*: cinematografică, fotografică, coregrafică, teatrală, muzicală ș.a. Noi explorăm diverse *stratografii* mobile, maleabile, mutante, de-construibile și re-construibile, care nu mai pot constitui nicidecum un fond arhitectonic clasic, identic, fix și stabil. Arhitectura devine un loc deschis pentru incorporarea altor arte: artele discursului, literatura, teatrul, cinematografia. Avem de-a face cu „un nou model de transdisciplinaritate care «amestecă» construcția arhitecturală cu filosofia, literatura, cinematografia“ (Derrida 2015: 340).

Putem să invocăm mai multe exemple de implicare a deconstrucției în arhitectură, dar facem doar câteva trimiteri la alte exemple comentate pe larg

de către Derrida. Si în opera lui Peter Eisenman putem descoperi astfel de *hibridări* ale spațiului arhitectural (Derrida 2015: 348). Putem descoperi cu surpriză *grefe* ale unui corp străin, ca de exemplu, *incorporarea* unor fragmente discursive sau citate din opere literare sau secvențe teatrale, precum replici din Romeo și Julieta, în proiectul arhitectural a lui Peter Eisenman, *Moving Arrows, Eros and Other Errors: Romeo and Juliet*, Venice Biennale (1986). Sau putem descoperi cum experiențe dramatice din istoria evreilor sunt incorporate în arhitectura vie a *Muzeului evreiesc din Berlin* proiectat de arhitectul Daniel Libeskind. Vizitând acest muzeu, noi ajungem să experimentăm pe viu, să re-experimentăm pe cont propriu, angoasa evenimentelor terifiante ale Holocaustului (Derrida 2015: 357-358). Toate aceste intersectări, *hibridări*, *grefe* ale spațiului arhitectonic ne invită să explorăm, să experimentăm mai multe tradiții de *palimpsest*, de *scriituri* care se suprapun și se supraimprimă indiscernabil, unele peste altele, la fel ca în tradiția rabinică a comentariului talmudic supraadăugat, deschis la nesfârșit pentru toate comentariile și toate interpretările posibile (Derrida 2015: 357-358).

Trebuie să precizăm însă că această colaborare a filosofului cu lumea arhitecților a fost sinuoasă, polemică și a condus la o ruptură. Colaborarea cu Peter Eisenman la proiectul *Chora L Works* nu a fost dezvoltată în practică și a generat o corespondență polemică între Derrida și Eisenman, îndelung comentată de critici, care a demonstrat un fapt important: „arhitectura deconstructivistă nu constituie nici un simplu domeniu de aplicare a filosofiei derrideene, și nici una din prelungirile sale posibile pe care n-ar fi avut-o în vedere“ (Bonitto-Donato 2020: 14). Derrida a fost captivat la început de titlul proiectului inspirat de comentariul receptacolului platonician indeterminat, *Khôra* (Derrida 1998a) și a luat în serios provocarea de găsi și în arhitectură o astfel de singularitate enigmatică care scapă arhitectonicii filosofice. Mai mult, Eisenman a propus titlul *Choral work* preluând o nouă dimensiune de operă corală, introducând muzica în această spațialitate, propunând un fel de echivalent arhitectural și muzical pentru *khôra* (Michaud 2016:130). Din păcate proiectul nu a fost realizat și în schimbul de opinii și viziuni care a urmat, îndeosebi în scrisoarea din 1989, Derrida îi reproșează lui Eisenman că a recurs la abordări incompatibile cu deconstrucția: „discursul despre absență sau despre prezența unei absențe m-a lăsat perplex“ (Derrida 1989). Derrida îi reproșează faptul că a interpretat univoc *khôra*, ca și vid, absență, invizibilitate, că a valorizat cultul vidului și absenței, că s-a străduit mai degrabă să facă prezentă absența și s-a apropiat de discursul teologic iudaic ș.a. Aceeași critică îl vizează și pe Libeskind, dat fiind că în muzeul evreiesc absența și vidul sunt concepte determinate, pozitive, afirmative, care au primit semnificațiile fixe ale memoriei Holocaustului, în loc să urmeze logica bastardă, indecidabilă, a *khôrei* (Proimos 2009: 119).

Schimbul de scrisori, replici și comentarii derulat între Derrida și arhitecții deconstructiviști a fost urmărit atent de critici care au subliniat incompatibilitatea dintre deconstrucția derrideană și declarațiile arhitecților deconstructiviști (Ionescu 2017: 173-177) și l-a determinat pe Derrida să ia atitudine și să se distanțeze explicit de curentul deconstructivist din arhitectură. Peter Eisenman a susținut în replică faptul că limbajul arhitectural este mai complex și că „arhitectura nu se poate reduce la o simplă aplicare a doctrinelor filosofice pentru că traducerea materială și spațială conduce la efecte specifice“ (Bonitto-Donato 2020: 20). În interviul cu David Wills, Derrida recunoaște faptul că deconstrucția filosofică antrenează o mulțime de problematizări și dezbateri în domeniul artelor, de la desen, pictură, fotografie, cinema, teatru sau instalații video, însă ne declară foarte explicit că atunci când abordează opere artistice, picturale, arhitecturale sau literare, este interesat îndeosebi „să respecte singularitatea operei“ (Derrida 2013: 17) și de fapt caută „forța de rezistență“ a operei artistice la autoritatea discursurilor filosofice sau estetice care tratează despre respectiva operă. Rezistența la logocentrism este mult mai vizibilă în arte. De exemplu, argumentează el, și în cazul confruntării cu arhitectura lui Eisenman, preferă să-i respecte „semnătura individuală“ (Derrida 2013: 16-17; Wills 2006).

Este important pentru studiul nostru să reținem faptul că dialogul polemic dintre Derrida și Eisenman ne-a avertizat așadar, pe de o parte, cu privire la ireductibila singularitate a scriiturilor, fie acestea filosofice, arhitecturale sau muzicale, dar pe de altă parte ne-a arătat cum aceste scriituri se pot hibrida, se pot influența și potențializa reciproc, fără ca noi să putem urmări toate filierele rizomatice, toate firele vibrante care le supun deconstrucției și reconstrucției continue. Putem să reținem mai degrabă concluzia derrideană că, de fapt *arhiscritura*, *arhitextura*, este cea care se pune în joc sub toate aspectele sale, filosofice, politice, juridice, estetice, arhitecturale sau muzicale, ș.a.

Provocarea noastră este prin urmare următoarea: am putea să identificăm, în practica muzicală compozițională și performativă a artistului John Zorn, aceleași pârgii ale deconstrucției pe care le-am identificat în analiza deconstrucției filosofice și a deconstrucției arhitecturii? Regăsim bunăoară același interes pentru *restul aformal*, pentru ceea ce scapă cadrelor și reprezentărilor noastre, construcțiilor noastre unitare, omogene, clasice? Suntem confrunțați mai degrabă cu eterogenitatea, fragmentarea, discontinuitatea scriiturilor (și în muzică, la fel ca și în arhitectură sau filosofie) datorită transformărilor combinatorii incontroleabile, a nelimitatelor *decontextualizări* și *recontextualizări* (*urma* derrideană, *cuturile* arhitectonice sau *blocurile* muzicale)? Suntem amplasați pe un teritoriu mobil, permeabil, instabil, fragil, în care toate granițele sunt transgresate, în

care ne confruntăm cu infinite *grefări* și *hibridări* de fragmente sau *fuziuni* indecidabile de scriituri?

7. Implicarea strategiilor deconstrucției în muzica lui John Zorn

Mai mulți comentatori au analizat strategiile muzicienilor experimentali și avangardiști și au explicat faptul că putem să indicăm punctele de legătură cu strategiile deconstrucției derrideene⁹. Cele mai multe studii au evidențiat relevanța strategiilor deconstrucției pentru analiza muzicii lui John Cage bunăoară, dar în studiul nostru încercăm să reperăm efectele implicării deconstrucției filosofice folosind un alt studiu de caz adecvat pentru o astfel de investigație, universul muzical al artistului John Zorn.

În ansamblul complex al tendințelor muzicii contemporane putem distinge, după cum ne propune bunăoară Ainhoa K. Claver, între „strategiile moderne“ orientate spre reproducerea și reinterpretarea unui conținut original într-un mod nou și „strategiile deconstrucției“ prin care orice identitate fundamentală a unui text de referință este descentrată, delocalizată, deplasată, proliferată în multiple interpretări periferice (Claver 2008). Muzica experimentală și avangardistă a folosit astfel de strategii specifice deconstrucției derrideene, de dislocare aleatorie a textelor muzicale de referință, de fragmentare și proliferare a semnificațiilor periferice, prin recursul la procedee repetitive sau prin folosirea unor coduri interpretative din afara mediului muzical. O strategie specifică deconstrucției o reperăm și în practica inserării de grefe din alte piese sau stiluri muzicale care ne angajează într-un lanț nelimitat de substituții. Dar spre deosebire de montajul modern al citatelor muzicale în care fragmentele reunificate păstrează sensul lor original, citatele deconstrucției și intertextualității muzicale sunt fragmente sonore irelevante, marginale, periferice, care nu se supun montajului sub o idee fundamentală, originală. Termenii delocalizați își pierd poziția din structură, sunt inversați, deplasați, recombinați în texte noi complet diferite. Remarcăm și strategia de deconstrucție a autonomiei câmpului muzical, tendința de hibridizare și încrucișare a mediilor artistice prin care diferite procese sonore, vizuale, verbale, coregrafice, teatrale, cinematografice se produc într-un spațiu de interferență care dizolvă, dezarticulează autonomia câmpului muzical (Claver 2008).

Într-un astfel de context de aplicare a strategiilor deconstrucției încercăm să ne concentrăm asupra unui studiu de caz și să urmărim implicarea *strategiilor deconstrucției* în muzica lui John Zorn. Încercăm să exemplificăm așadar modul în care John Zorn *deconstruiește* muzica, modul exemplar în care artistul *decontextualizează* și *recontextualizează*

⁹ Putem menționa câteva din studiile urmărite, ca de exemplu: McNeilly (1995), Cobussen (2002), Wills (2006), Ramshaw (2006), Brackett (2008), Claver (2008), Piekut (2011), Gordon (2012), Cutler (2014).

experimente muzicale extrem de diverse, complexe, inedite. Dacă aruncăm o privire asupra muzicii lui John Zorn, nu putem să nu observăm că este mai degrabă dislocată la granița dintre diverse categorii și stiluri muzicale. Muzica sa se dezvoltă de fapt tocmai pe acest teritoriu indecidabil al granițelor dintre diverse stiluri, categorii, abordări și influențe muzicale. Dacă încercăm să reperăm curente muzicale care l-au influențat pe artist, remarcăm faptul că „atât Zorn cât și criticii săi au plasat muzica lui Zorn înăuntrul și în afara a două tradiții distincte: compoziție avant-garde și free-jazz“ (Gordon 2012: 329). Dar, pe de altă parte, trebuie să precizăm că artistul a luat constant distanță față de aceste delimitări în genuri și curente muzicale explicând că toate genurile muzicale „sunt folosite pentru a distribui și a comercializa viziunea personală complexă a unui artist“ (Gordon 2012: 332) și că preferă mai degrabă să vorbească despre modul său personal, singular de compoziție, dincolo de cadrele muzicii avangardiste care oricum sunt dificil, chiar imposibil de identificat, dat fiind că orientările avangardiste sunt foarte diverse, ramificate, contradictorii, într-o continuă căutare a inovațiilor și experimentărilor care provoacă toate convențiile muzicale, artistice.

Urmând însă sugestia lui Chris Cutler care ne propune să restrângem aplicarea termenului de avangardă în domeniul muzical „la acele mișcări ultra-provocatoare care au propus respingerea revoluționară a limbajelor moștenite“ (Cutler 2014: 226), putem să reperăm câteva tendințe majore ale muzicii de avangardă ca să înțelegem influențele exercitate asupra muzicii lui John Zorn. Calificativul avangardă a fost atașat mai întâi serialismului promovat de Stockhausen, Pierre Boulez, iar prin anii '60-'70 s-au conturat două tendințe majore avangardiste care, fie au privit înapoi căutând surse de inspirație pentru a reînvia fragmente originale, fie au perturbat radical lumea muzicii încercând să dizolve granițele sale prin provocări revoluționare precum experimentalismul lui John Cage, Fluxus, Școala din New York. Evoluția radicală a jazz-ului american a fost calificată drept avangardă dat fiind că a hibridat inovațiile formale, tehnice, cu intensificarea exprimării emoționale și promovarea improvizației artistice în contextele familiare ale muzicii de club. Muzicienii free-jazz au inversat tendința spre formalism rigid experimentată de Cage, au relaxat constrângerile formale și au eliberat exprimarea liberă, intenționată, emoțională. Mai apoi calificativul avangardă a fost extins și asupra anumitor genuri de muzică rock de avangardă, dar semnificația sa pregnantă de progres radical s-a diluat. Și, actual, noi trăim efectele acestor revoluții avangardiste din domeniul muzical prin care s-au disipat diferențele dintre genurile muzicale și „delimitările compoziției contemporane, jazz, electronică și rock au devenit din ce în ce mai indistincte“ (Cutler 2014: 227).

Nu este greu să remarcăm faptul că John Zorn își asumă toate aceste influențe, recunoaște că la baza formării sale se află muzica experimentală și avangardistă americană și europeană și vorbește despre compozitorii care l-au influențat, precum Kagel, dar totodată ne explică cum, mergând bunăoară la concertele lui Boulez, a înțeles că acestei abordării îi lipsește ceva important: „o calitate emoțională“. Si această calitate emoțională a descoperit-o Zorn în tradiția muzicii de jazz, ascultând interpretările transgresive, free-jazz, ale lui Anthony Braxton sau Ornette Coleman (Gordon 2012: 335). Zorn recunoaște că este influențat de aceste tradiții care l-au provocat să exploreze intensiv atât complexitatea structurală cât și impactul emoțional, dar pe de altă parte susține că preferă personal o altă tradiție, cea a artei improvizării și se implică mai degrabă în amestecul stilurilor, în combinația diferitelor stiluri de muzica, de la muzica clasică, la hardcore sau muzica de film, își declară așadar libertatea de expresie artistică și se delimitează de toate îngrădirile și delimitările teoretice. Muzica sa este de fapt complexă, polimorfă și rezistă tuturor categorizărilor. Declarațiile multiple făcute chiar de către artist ne atrag atenția asupra eclectismului muzicii sale, pentru că spune Zorn amuzat, „nu mi-e frică de stiluri: îmi plac toate“ (Cobussen 2002)¹⁰. Muzica lui John Zorn se extinde peste granițele dintre diverse stiluri muzicale și artistul își asumă acest lucru în multiplele sale interviuri:

„Este mult jazz în mine, dar există și mult rock, multă muzică clasică, multă muzică etnică, mult blues, multe coloane sonore de filme. Sunt un amestec de toate acele lucruri /.../ Îmi place să spun că sunt cu adevărat fără rădăcini. Cred că muzica pe care o face generația mea... este într-adevăr lipsită de rădăcini în multe feluri, pentru că am ascultat o mulțime de tipuri diferite de muzică de la o vârstă fragedă... Am ascultat toate tipurile de ciudățenii, prin urmare nu avem cu adevărat o singură casă” (Cobussen 2002)¹¹.

John Zorn susține așadar că nu are rădăcini, că muzica lui nu se încadrează nici în tradiția jazz-ului dar nici în tradiția rock sau klezmer bunăoară, datorită faptului că este deschisă tuturor influențelor și rezistă tuturor categorizărilor. Însă Zorn nu doar combină pur și simplu fragmente diverse sau multiple stiluri muzicale, de la muzica jazz, rock, pop, klezmer, clasică, electronică, concretă și improvizată ci, de fapt le juxtapune neutralizând opozițiile dintre aceste stiluri, fluidizând granițele dintre stiluri, descoperindu-le mai degrabă în potențialul lor interactiv comun.

¹⁰ *The Signature of John Zorn (4)* <http://www.deconstruction-in-music.com/john-zorn/the-signature-of-john-zorn/599>.

¹¹ *Great Jewish Music (7)* <http://www.deconstruction-in-music.com/john-zorn/great-jewish-music/580>.

Pentru a înțelege modul în care Zorn creează operele muzicale putem să le analizăm prin prisma termenilor de *decontextualizare/recontextualizare*, dat fiind că de regulă, John Zorn folosește piesele muzicale, stilurile muzicale, fragmentele muzicale care îi acaparează atenția, într-o manieră specifică deconstrucției, le extrage din contextul lor și le confruntă cu un cu totul alt context și practic le demontează și le reasamblează în stilul deconstrucției derrideene. John Zorn declară că realizează un fel de colaj, că demontează fragmente, elemente muzicale și le citează, le transcrie într-o nouă secțiune muzicală, le deplasează și le reconstruiește într-un alt univers muzical.

O astfel de tehnică este specifică deconstrucției derridene. Derrida ne-a explicat faptul că tocmai această posibilitate de *repetabilitate*, această posibilitate de a scoate din context și de a recontextualiza, constituie identitatea oricărei mărci, fie aceasta scrise, vorbite sau muzicale. Și în domeniul muzicii iterabilitatea face parte din structura funcțională a mărcii muzicale, e condiția sa de posibilitate, fie că e vorba de o notă, un fragment, o compoziție muzicală întregă sau un corp de lucrări. Dar această posibilitate ne conduce la o identitate care se modifică, se alterează totodată. Iterabilitatea implică totodată și transgresarea, transformarea mărcii muzicale. Este ceea ce face Zorn la modul magistral, făcând să funcționeze diversele mărci muzicale reasamblate în noi contexte, specifice universului său artistic.

De exemplu, John Zorn reușește să reactualizeze într-un stil cu totul inedit muzica lui Morricone sau să transcrie în stil trash muzica lui Ornette Coleman. În tributul dedicat lui Ornette Coleman nu încearcă să-i imite stilul, ci recrează, introduce voci și zgomote în aceeași manieră în care a făcut-o și Coleman în anii '60. Astfel suntem însă confrunțați cu *indecidabilitatea* filosofică, suntem conduși pe granițele mobile și permeabile dintre diversele stiluri muzicale, nu rămânem nici înăuntru nici în afara unui stil muzical, ci ne situăm *între* acestea, *între* simultana fuziune și diferență dintre diversele stiluri muzicale. Totul se pune în joc în zona de tensiune, la limita dintre, pe terenul gol al graniței care permite și chiar potențează trecerea insesizabilă, a stilurilor sau fragmentelor muzicale, unul într-altul.

În interviurile sale John Zorn ne oferă constant explicații cu privire la modul său personalizat de compoziție prin combinarea *blocurilor de sunete*:

„gândesc în blocuri, în schimbarea blocurilor de sunet și, în acest sens, un bloc posibil este un gen de muzică: muzică pop, muzică jazz, muzică clasică, muzică blues, muzică hardcore. Toate sunt blocuri care pot fi ordonate și reordonate așa cum pot fi ordonate sau reordonate cele doisprezece tonuri din scara cromatică” (Shteamer 2020).

John Zorn explorează la modul complex, integrat, transdisciplinar temele sale de interes, ascultă foarte multe compoziții muzicale, concerte, muzica de film sau din desene animate, se documentează citind articole diverse,

de la literatură suprarealistă la filosofi celebri și, în urma unei munci susținute, realizează liste cu idei și sugestii de abordare, schițe pentru compoziții muzicale în care intercalează fragmente sonore creative sau zgomote surprinzătoare, citate din teme muzicale sau intervale pentru improvizații, pe care le organizează în *blocuri de sunete*, le notează pe *fișe-carduri* și le aranjează într-o compoziție muzicală care se poate reordona și reasambla continuu.

Noțiunea de *bloc muzical*, o întâlnim explicitată de Gilles Deleuze și Felix Guattari în *Mii de platouri* (2013), în contextul relevării unui alt model de percepție a lumii: *modelul rizomatic*. Implicăm în acest context viziunea acestor autori, asemănătoare și chiar îndatorată viziunii derrideene¹², pentru că suntem interesați de dinamica mișcărilor indisolubile complexe, de deteritorializare/reteritorializare, similare proceselor derrideene de deconstrucție/reconstrucție: mișcările complexe de deteritorializare, „prin care ceva scapă sau se îndepărtează de un teritoriu dat“ (Mercieca 2013), sunt inseparabile de mișcările corelative de reteritorializare, prin care „elementele deteritorializate se recombina și intră în noi relații în constituirea unui nou ansamblu sau în modificarea celor vechi“ (Mercieca 2013). Ni se deschide astfel accesul la o viziune rizomatică asupra unui univers cu infinite dimensiuni mișcătoare, indeterminabile, care se metamorfozează continuu, constituind noduri de intersecție asemenea unor *rizomi*. Accedem astfel la o multiplicitate de canale rizomatice care scapă controlului nostru pentru că se construiesc în toate direcțiile, sunt modificabile, demontabile, conectabile la intrări și ieșiri multiple, în diverse direcții. Putem să observăm modul de funcționare a modelului rizomatic analizând de exemplu modul de compoziție al cărților rizomatice ale lui Marcel Proust, așa cum procedează Deleuze și Guattari (2013: 7-38), dar la fel de bine am putea să analizăm exemplul muzicii rizomatice a lui John Zorn. Putem să observăm faptul că muzica lui John Zorn este scrisă și performată ca un rizom, este alcătuită din mii de platouri diverse, din multiplicități conectabile, bransate unele cu altele prin tije subterane superficiale, care se ramifică și se extind ca un sistem rizomatic. Aceste multiplicități sunt conectate în moduri foarte diferite care ne scapă, pentru că fac noduri rizomatice prin intersectarea unor codaje multiple, artistice, muzicale, filmice, gestuale, lingvistice, filosofice, ș.a. Nodurile rizomatice se aliază într-un eveniment artistic, se dezvoltă într-o rețea incontrollabilă, imprevizibilă, rizomatică, în care se șterg toate liniile de demarcație și de control. Noi rătăcim mai degrabă printr-un astfel de mediu rizomatic interstițial (al cărților lui Proust sau al muzicii lui Zorn) care

¹² Putem descoperi mai multe puncte „convergență parțială“ între viziunile lui Deleuze & Guattari și Derrida, bunăoară conceptul de devenire este îndatorat conceptului derridean de repetiție, iar mișcările de deteritorializare pot fi văzute ca „o versiune“ a relației derrideene dintre doi poli, condiționali și necondiționali (Mercieca 2013: 23-46), dar în acest context insistăm îndeosebi asupra convergențelor cu mișcările complexe de deteritorializare și reteritorializare a *blocurilor de sunete*.

funcționează în afara oricăror delimitări conceptuale, fiind incontrollabil și indeterminabil printr-o presupusă unitate centrală sau un fundament unitar.

În interpretarea lui Deleuze și Guattari sistemul compozițional care recurge la *blocuri de sunete* este emblematic, argumentează Kevin McNeilly (1995), datorită faptului că eliberează sistemul artistic liniar, îl face să explodeze inventând linii transversale vibrante, proliferante, operând cu „blocuri ritmice deteritorializate“ (Deleuze, Guattari 2013: 392-393), care nu mai au un punct de origine sau coordonate melodice sau armonice, dat fiind că își abandonează punctele de legătură și își creează propriile sale coordonate. Desigur, putem să remarcăm faptul că John Zorn folosește această practică de „improviție liberă proliferativă“ utilizând ca materie primă *blocurile de sunete*, recurgând practic la o mulțime de decupaje, de grefări și hibridări de *blocuri de sunete* preluate din compoziții celebre sau genuri muzicale foarte diverse, din coloane de sunet pentru filme sau pentru desene animate, ș.a. Însă John Zorn nu încearcă să se elibereze de sistemele generice din care preia blocurile de sunete, ci le dublează, le multiplică, le demontează, le repetă. John Zorn dezmembrează și reassemblează *blocuri de sunete* acționând astfel în sensul sugerat de Deleuze & Guattari, le *deteritorializează* și le *reteritorializează*, sau în sensul explicitat de Jacques Derrida, le *deconstruiește* și le *reconstruiește*.

John Zorn a inventat tehnici inedite de compoziție și notație folosind *fișe-carduri* cu ajutorul cărora îi invită pe instrumentiști să se lanseze în serii de improviții surprinzătoare, dizolvând granițele dintre compoziție/ improviție/ interpretare. Cu ajutorul acestor carduri, realizează montaje de *blocuri muzicale* într-o manieră inovatoare, caleidoscopică, extrem de provocatoare pentru instrumentiștii cu care colaborează, care devin la rândul lor un fel de *co-compozitori* ai pieselor muzicale, în același timp în care și Zorn își asumă simultan sau aleatoriu roluri de instrumentist, nu numai de dirijor sau aranjor. Prin sistemul de semnale indicatoare, de reguli și sugestii marcate pe aceste fișe-carduri, pe care John Zorn le arată artiștilor pe parcursul actului interpretativ, reușește să schimbe rapid tipul de interacțiune dintre interpreți, modifică instantaneu ritmul și direcția pieselor muzicale, deschide și închide multiple intervale pentru improviția liberă a artiștilor, invitându-i practic să se implice la rândul lor în demersul compozițional, în același timp în care și el intervine pe scenă și improvizează la saxofon. John Zorn coordonează foarte atent structura și interpretarea muzicală, dar preferă să le ofere libertate interpreților și chiar îi provoacă să-și exploateze la maxim potențialul improvizatoriu, invitându-i să participe la actul viu al compoziției și să își asume rolul de *co-compozitori*. Nu mai funcționează ierarhia și distincția compozitor/ dirijor/ interpret, pentru că întregul grup de artiști poate să-și asume orice rol dorește, într-un spectacol interactiv, colaborativ, care ne provoacă o surpriză continuă, ne pune constant în gardă și ne șochează imprevizibil în orice clipă. Remarcăm astfel că John Zorn

„abdică din poziția de compozitor“ (McNeilly 1995: 3) pentru că pur și simplu „nu este interesat de menținerea controlului creativ absolut“ (McNeilly 1995: 3).

Pe de altă parte, muzica lui Zorn solicită *participarea activă* a ascultătorilor, în sensul că sunt spulberate cadrele prin care aceștia sunt obișnuiți să recepteze muzica. Sunt luați prin surprindere și chiar șocați, sunt expuși la imprezibil și aleatoriu, nu mai știu la ce să se raporteze și ce așteptări să aibă de la astfel de experimente muzicale inedite, surprinzătoare, fragile, în continuă mișcare și transformare. Ascultătorii sunt „activizați“ în sens constructivist, nu mai pot rămâne rămâne în poziția simplă de ascultători pasivi, contemplativi, pentru că sunt efectiv cooptați în „praxisul creativ“, sunt provocați să își construiască, să își creeze „noi forme de atenție, de ascultare“ (McNeilly 1995: 4).

John Zorn ne provoacă să experimentăm imprezibilitatea, indeterminarea și spontaneitatea muzicii avangardiste. Muzica sa ne surprinde continuu prin tensiunea instabilă, fragilă, imprezibilă pe care o întreține datorită implicării neașteptate a *zgomotului* în muzică¹³. Ceea ce ar trebui lăsat în afara muzicii, invadează compoziția și actul performativ muzical, destabilizând inanticipabil întregul ansamblu muzical care își pierde unitatea, omogenitatea, armonia. Muzica lui Zorn se deschide înspre primirea ospitalieră a tuturor formelor de sunet și tuturor zgomotelor brute. Astfel, conform viziunii derrideene, nu mai rămâne nimic în afara textualității muzicale, nu există practic un în afară al textualității muzicale. Pur și simplu Zorn detonează convențiile muzicale, formele comerciale, introducând zgomote, sunete abrazive asurzitoare, motive tulburătoare hardore, punk, heavy metal, noise etc. Zorn alternează și schimbă foarte brusc un stil cu altul, recurge frecvent la fracturări ale limbajelor muzicale sau la sunete sparte, fiind total imprezibil. Bunăoară, în reprezentațiile *Naked City* ritmul sare de la stiluri de jazz la riff-uri funky, rock and roll, hardcore, întrerupte continuu de secțiuni de zgomot, bruij, sunete libere, sălbatic și violente, bipuri, mârâieturi, urlete, hohote, etc. Într-o piesă muzicală precum *Cobra* întâlnim instrumentația orchestrală convențională, însă suntem luați constant prin surprindere de infiltrarea, de *grefarea* neașteptată a fragmentelor de sunete atipice, sălbatic, precum măcăit de rațe sau nechezat de cai, fluiet de tren, sonerii de telefon sau sunete industriale și înregistrări comerciale. În albumele *Naked City* zgomotul imprezibil este prezent la modul flagrant, tulburător, neliniștitor, ca un drog excitant și periculos în același timp, dat fiind că ne poate invadea incontrollabil și ne poate transforma într-un

¹³ Zgomotul face de asemenea parte din mediul interstițial al scriiturii derrideene. De exemplu, în *Margini – de-ale filosofiei*, Derrida ne provoacă să deconstruim orice limită, margine, marcă, pentru „a sparge urechile” și „a luxa timpanul”, să scriem de fapt pentru o „multiplicitate de timpane”, pentru a putea „auzi cu ochii” (Derrida 2015a: 11-27).

dependent (Cobussen 2002)¹⁴. Piese precum *Painkiller* și *Absinthe* funcționează astfel ca un fel de *pharmakon* derridean (Derrida 1997: 73-79) pot fi resimțite fie ca și remedii cu efecte benefice, antidoturi cu puteri catartice, eliberatoare, dar și ca droguri periculoase, pot înnebuni audiența la limita insuportabilului sau, dimpotrivă, pot declanșa transa plăcerii extazului. Derrida a remarcat în *Diseminarea* (Derrida 1997: 123-125) că această graniță dintre medicament sau otravă, remediu benefic sau drog periculos, este extrem de fragilă și exact aici ne conduce John Zorn, ne provoacă la maxim să-i gustăm *pharmakonul indecibil* pe care ni-l oferă.

Putem evidenția rolul pe care ajunge să-l ocupe zgomotul în muzica lui John Zorn în comparație cu rolul la fel de revoluționar al zgomotului implicat în muzica unui alt contemporan celebru, John Cage. În cazul lui Cage dispare ierarhia dintre muzică și zgomot, deoarece Cage dorește să introducă zgomotul în muzică și să ne atragă atenția asupra emancipării zgomotului, asupra sunetelor care de obicei sunt excluse din muzică, care rămân în afara muzicii. Însă Zorn nu vizează această emancipare a zgomotului în cadrul muzicii, dat fiind că Zorn nu se raportează la zgomot ca la o suită de sunete întâmplătoare care ajung să pătrundă într-o compoziție muzicală ci, explică Cobussen:

„Mai degrabă Zorn tratează zgomotul ca pe un stil muzical utilizabil printre multe alte stiluri muzicale, o altă formă de sunet care trebuie însușită. Utilizarea de către Zorn a zgomotului nu constă în dezmembrarea sau dezactivarea muzicii prin zgomot, ci în fluxul de dialog între zgomot și alte stiluri muzicale (...). Pentru Zorn, zgomotul nu este atât celălaltul muzicii, zgomotul face deja parte din lumea muzicală” (Cobussen 2002)¹⁵.

Kevin McNeilly ne confirmă faptul că pentru John Zorn zgomotul nu reprezintă un sunet natural, original, implicat într-o compoziție muzicală precum în celebra piesă 4'33 a lui John Cage. John Zorn consideră că această „nouă eră a compoziției” (McNeilly 1995: 2) promovate de John Cage este mai degrabă „moartă, muzică fără viață” (McNeilly 1995: 2) dat fiind că păstrează viziunea utopică a recuperării și implicării în muzică a zgomotelor naturale, originare care rezidă în afara registrului muzical, ca și peisaje sonore alternative, naturale sau urbane. Pe urmele deconstrucției derridiene, noi remarcăm faptul că în cazul muzicii lui John Zorn nu funcționează această disjuncție, această ruptură clasică între original/ derivat, prim/ secund, interior/ exterior, și respectiv muzică/ zgomot. Pentru Zorn nu funcționează distincția dintre muzică și zgomotul din afara muzicii, dat fiind că și zgomotul e o altă formă de sunet, este mai degrabă

¹⁴ Zorn's Pharmacy, <http://www.deconstruction-in-music.com/john-zorn/zorn-s-pharmacy/577>

¹⁵ Zorn, Noise, Cage, Pop, (3) <http://www.deconstruction-in-music.com/john-zorn/zorn-noise-cage-pop/555>.

material muzical, stil muzical, la fel ca melodia, armonia, ritmul muzical. Observăm așadar că, în stil derrideean, distincția muzică/zgomot este bruiată, replicată, deformată, impură. Nu mai regăsim *originalul* nici în sunetul muzical, nici în zgomotul natural și noi trăim mai degrabă în țesătura *contaminării* lor, în *duplicitatea, ambivalența, indecidabilitatea* lor, așa cum ne-a atenționat Derrida. Zgomotul devine astfel *cromozomul* care articulează, care structurează și destructurează spațiul muzical după altfel de axe, mobile, fragile, instabile, volatile și modifică astfel neașteptat modurile noastre de percepție a muzicii.

John Zorn reassemblează mozaicuri muzicale asemenea unui detectiv de *pulp fiction* pe care îl urmărim în acțiune în *Spillane*, sau asemenea unui regizor care-și anticipează efectele sonore, dar desigur într-o manieră asumată, recurgând la practici precum dislocarea, fragmentarea, repetiția, grefarea, hibridarea, fuziunea. Astfel de reasamblări de fragmente țin piesele într-o permanentă tensiune care ne poate lua oricând prin surprindere. John Zorn recurge la practici complexe de deconstrucție a convențiilor, categoriilor și genurilor artistice, le fragmentează și le hibridizează, le suprapune și le ramifică eclectic. Astfel de practici sunt emblematice pentru deconstrucția derrideeană, care ne-a deschis câmpul infinitelor posibilități ale recontextualizărilor nelimitate.

8. Etica Celuilalt

Deconstrucția ne-a pregătit pentru primirea „celuilalt“ (Derrida 1987a: 53), pentru ceea ce rămâne negândit și nespus, invizibil, intangibil, neauzit, pentru ceea ce scapă de toate încorsetările conceptualității și percepției noastre¹⁶. Deconstrucția are această dimensiune etică care constă în deconstruirea structurilor înțelegerii noastre, ale gândirii și limbajului nostru, pentru a ne orienta atenția înspre singularitatea cu totul altfel, a *celuilalt*. Trebuie, explică Derrida, să ne pregătim pentru a-l primi pe *celălalt*, pentru a-l lăsa pe *celălalt*, cu

¹⁶ Putem urmări mai multe provocări adresate deconstrucției de către mai mulți critici, pentru a o face „să avanseze“ pe alte tărâmurii, pentru a ne deschide înspre altfel de relații etice bunăoară, care abandonează viziunea antropocentrică, perspectiva limitată a conceptelor umane și ne provoacă să privim la imensitatea spațiului cosmic, urmând mai degrabă logica *khôrei* pentru a putea recepta survenirea evenimentelor inanticipabile, nereprezentabile, neașteptate, cu totul altfel (Callus 2015). Putem urmări modul cum deconstrucția reinventează etica și ne provoacă să descoperim spațiul paradoxal dincolo de etică, „locul fără de loc“ a lui *khôra* și „punctele de nebunie“ care ne deschid înspre o altă concepție etică asupra locuirii (Milesi 2015). Urmând viziunea derrideeană înțelegem faptul că suntem prinși în punctele de articulație dintre două dimensiuni absolut eterogene, dar inseparabile și că noi locuim într-o spațiere paradoxală, pe frontiera fragilă dintre experiențele noastre condiționale, determinate, reglementate și ceea ce ne survine incontrollabil, indecidabil, indeterminabil. Deconstrucția ne provoacă să fim mult mai atenți la tot ceea ce ne scapă, la etica *Celuilalt*.

totul altul, să survină. Deconstrucția dizolvă limitele fixe, clare, identificabile, rezonabile ale înțelegerii noastre tradiționale, clasice, comode și ne provoacă să auzim și să compunem altceva în muzică, să vedem sau să pictăm altfel în pictură, să construim și să locuim altfel în spațiile arhitecturale ș.a. Trebuie așadar să ne pregătim pentru a auzi și ceea ce este nemaiauzit, nefamiliar, imprezvizibil, șocant, pentru a auzi până și zgomotul, ceea ce pare a fi în afara muzicii. Deconstrucția ne orientează spre tot ceea ce ne scapă, spre ceea ce pare marginal, insignifiant, în afara interesului nostru, dar care ne poate provoca și bulversa complet. Si dat fiind că știm că nu putem ieși în afara textualității muzicale, înțelegem faptul că totul poate fi muzică și că de fapt granița dintre muzică și non-muzică, pentru care se luptă toate abordările muzicologice tradiționale, aceasta graniță nu există. Orice poate deveni muzică, orice poate fi perceput și înțeles în mod muzical.

Precum filosoful Jacques Derrida și artistul John Zorn face pași peste granițe, provoacă și invadează toate limitele, determinările și ne invită într-un domeniu muzical-artistic inedit, pe locul fără loc propriu-zis al granițelor dintre toate stilurile și curente muzicale. Pe terenul de graniță John Zorn caută indeterminabilul, indecidabilul muzicii, *celălaltul* dincolo de toate stilurile muzicale, în același mod în care Derrida îl caută pe *celălaltul* discursurilor și limbajelor filosofice. Ambii sunt în căutarea evenimentului absolut unic, singular, instant, imprezvizibil, indeterminabil, care ne provoacă surpriza absolută.

Referințe:

- Bonitto-Donato, C. (2020). De la déconstruction philosophique au déconstructivisme architectural et vice-versa/ From philosophical deconstruction to architectural deconstructivism and vice versa. In *Archives de Philosophie*. HAL, 83 (2). 125-144. <https://hal.science/hal-02551762> accesat la data de 9.01.2023.
- Brackett, J. (2008). *John Zorn: Tradition and Transgression*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Callus, I. (2015). The Non-Relation of Non-Relation: The Scale and Object of Deconstruction and Art Now. In *Parallax*, vol. 21, no. 1. 98-121. <http://dx.doi.org/10.1080/13534645.2014.988905> accesat la data de 9.01.2023.
- Claver, A.K. (2008). The deconstruction of history, music and the autonomy of art in the post-modern aesthetic. In *TRANS - Transcultural Music Review*, 12. <https://www.sibetrans.com/trans/articulo/104/the-deconstruction-of-history-music-and-the-autonomy-of-art-in-the-post-modern-aesthetic> accesat la data de 9.01.2023.

- Cobussen, M. (2002). *Deconstruction in Music*. (Doctoral dissertation). Erasmus University Rotterdam. <http://www.deconstruction-in-music.com/outwork/outwork/100>. accesat la data de 8.07.2022.
- Cutler, C. (2014). Thoughts on Music and the Avant Garde: Considerations on a Term and Its Public Use. In J. Leger (Ed.). *The Idea of Avant-Garde And What It Means Today* (218-234). Manchester: Manchester University Press.
- Deleuze, G. (1995). *Diferență și repetiție/ Difference and Repetition* (traducere de Toader Saulea). București: Editura Babel.
- Deleuze, G., Guattari, F. (2013). *Mii de platouri/ A Thousand Plateaus* (traducere de Bogdan Ghiu). București: Editura Art.
- Derrida, J. (1990). A letter to Peter Eisenman (Translated by Hilary P. Hanel). *Assemblage 12*. 6-13. <https://www.jstor.org/stable/3171113?origin=crossref> accesat la data de 9.01.2023.
- Derrida, J. (2003). *Béliers. Le dialogue ininterrompu: entre deux infinis, le poème/ Rams, in Sovereignities in Question: The Poetics of Paul Celan*. Paris: Éditions Galilée.
- Derrida, J. (2009). *Despre gramatologie/ Of Grammatology* (traducere de Bogdan Ghiu). Cluj-Napoca: Editura Tact.
- Derrida, J. (1997). *Diseminarea/ Dissemination* (traducere și postfață de Cornel Mihai Ionescu). București: Editura Univers enciclopedic.
- Derrida, J. (1998a). *Khôra* (traducere, cronologie și postfață de Marius Ghica). Craiova: Editura Scrisul românesc.
- Derrida, J. (1978). *La vérité en peinture/ The Truth in Painting*. Paris: Flammarion.
- Derrida, J. (2015). *Les arts de l'espace. Ecrits et interventions sur l'architecture/ Space arts. Writings and interventions on architecture*. G. Michaud, J. Maso (eds.). Paris: Editions de La Différence.
- Derrida, J. (2001). *(Ex)poziții/ (Ex)positions* (traducere Emilian Cioc). Cluj-Napoca: Editura Idea Design&Print.
- Derrida, J. (2015a). *Margini – de-ale filosofiei/ Margins of Philosophy* (traducere Bogdan Ghiu, Alex Cistelean, Ciprian Jeler). Cluj-Napoca: Editura Tact.
- Derrida, J. (2013). *Penser à ne pas voir. Écrits sur les arts du visible 1979-2004/ Thinking Out of Sight: Writings on the Arts of the Visible 1979-2004*. G. Michaud, J. Masó, J. Bassas (eds.). Paris: Editions de La Différence.

- Derrida, J. (1995). Pretextul „porcului spinos“. Convorbire cu J. Derrida realizată de Maurizio Ferraris/ The “porcupine” pretext. Conversation with J. Derrida by Maurizio Ferraris. In Heidegger, M. *Timp și ființă/ Being and Time*. București: Editura Jurnalul literar.
- Derrida, J. (1987a). *Psyché. Invention de l'autre/ Psyche: Invention of the Other*. Paris: Éditions Galilée.
- Derrida, J. (1986). *Schibboleth pour Paul Celan/ Schibboleth for Paul Celan*. Paris: Éditions Galilée.
- Derrida, J. (1998b). *Scritura și diferența/ Writing and Difference* (traducere de Bogdan Ghiu). București: Editura Univers.
- Derrida, J. (1999). *Sur parole/ On word*. La Tour d'Aigues: Editions de l'Aube.
- Derrida, J. (1987b). *Ulysse gramophone. Deux mots pour Joyce/ Ulysses Gramophone: Hear Say Yes in Joyce*. Paris: Éditions Galilée.
- Feldman Barrett, L. (2017). *Cum iau naștere emoțiile. Viața secretă a creierului/ How Emotions Are Made. The Secret Life of the Brain* (traducere de Mihaela Marian Mihăilaș). Cluj Napoca: Editura ASCR.
- Gordon, T. (2012). John Zorn: Autonomy and the Avant-Garde. In *Avant*, vol. III, Number T. 329-343.
https://www.researchgate.net/publication/291965390_John_Zorn_Autonomy_and_the_avant-garde accesat la data de 9.01.2023.
- Herbrechter, S. (2015). Deconstruction – Space – Ethics: Where to Start... In *Parallax*, vol. 21, no. 1. 1-5.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13534645.2014.988906> accesat la data de 9.01.2023.
- Ionescu, A. (2017). Derrida’s Response to the Jewish Museum. In *The Memorial Ethics of Libeskind’s Jewish Museum*. London: Palgrave. 169–179.
- Libeskind, D. (1997). *Radix-Matrix: Architecture and Writings*. Munich and New York: Prestel.
- McNeilly, K. (1995, January). Ugly Beauty: John Zorn and the Politics of Postmodern Music. In *Postmodern Culture*, Vol. 5, No. 2.
<https://www.amherst.edu/media/view/104655/original/Mcneilly+Ugly+Beauty+-+John+Zorn+and+the+Politics+of+Postmodern+Music.pdf> accesat la data de 9.01.2023.

- Mercieca, D.P. (2013). In-Between Derrida, Deleuze and Guattari. In *Living Otherwise*, Brill, 23–46.
- Michaud, G., Lèbre, J. (.016). Archive, Architecture, Art. *Rue Descartes*. N 89-90/2. 118-138. <https://www.cairn.info/revue-rue-descartes-2016-2-page-118.htm> accesat la data de 9.01.2023.
- Milesi, L. (2015). Séance tenante: Deconstruction in (the) Place of Ethics Now. In *Parallax*, Vol. 21, No. 1. 6–25. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13534645.2014.988908> accesat la data de 9.01.2023.
- Norris, C. (1999). Deconstruction, Musicology and Analysis: Some Recent Approches in Critical Review. In *Thesis Eleven*. Number 56/1. 107–118.
- Norris, C., Benjamin A. (1988). *What is Deconstruction?* London: Academy Editions.
- Proimos, C.V. (2009). Architecture: a self referential sign or a way of thought? Peter Eisenman’s encounter with Jacques Derrida. In *SAJAH*, volume 24. number 1. 104–115. https://www.researchgate.net/publication/228661084_Architecture_a_self_referential_sign_or_a_way_of_thought_Peter_Eisenman's_encounter_with_Jacques_Derrida accesat la data de 9.01.2023.
- Ramshaw, S., (2006). Deconstructin(g) Jazz Improvisation: Derrida and the Law of the Singular Event. In *Critical Studies in Improvisation*,. ol 2, No 1. <https://www.criticalimprov.com/index.php/csieci/article/view/81> accesat la data de 9.01.2023.
- Scherzinger, M. (2005) Music in the Thought of Deconstruction/ Deconstruction in the Thought of Music. In *Musicological Annual*, vol. 41/2. 81-104. <https://journals.uni-lj.si/MuzikoloskiZbornik/article/view/5598> accesat la data de 9.01.2023.
- Segarra, M. (2021). Hélène Cixous’s Creaturely Poethics. In *Word an Text*, vol. XI. 55-67.
- Shteamer, H. (2020, June). He Made the World Bigger: Inside John Zorn’s Jazz-Metal Multiverse. In *Rolling Stones*. <https://www.rollingstone.com/music/music-features/john-zorn-jazz-metal-interview-naked-city-1015329/>. accesat la data de 8.07.2022.
- Suciu, L.G. (2022). John Zorn și „multiversul“ muzicii sale avangardiste/ John Zorn and the "multiverse" of his avant-garde music. In *Revista Eon*. vol. 3, nr. 2. 128-144. <https://www.revista-eon.eu/>. accesat la data de 9.01.2023.

- Suciu, L.G. (2011). *Problema darului și a donației la Jacques Derrida/ The problem of gift and donation in Jacques Derrida*. Cluj-Napoca: Editura Eikon.
- Waltham-Smith, N. (2021). Homofaunie: Non-human Tonalities of Listening in Derrida and Cixous. In *Word an Text*, vol. XI. 68-82.
- Wills, D. (2006, September). Notes Towards a Requiem: Or the Music of Memory. In *Mosaic*, 39/3. 27-46. <https://www.jstor.org/stable/44030508> accesat la data de 9.01.2023.
- Zorn, J. (2008, Dec. 20). John Zorn Interviewed: No ordinary noisemaker. Interview by Graham Reid. In *Elsewhere Magazine*. <https://www.elsewhere.co.nz/absoluteelsewhere/2101/john-zorn-interviewed-1990-no-ordinary-noisemaker/>. accesat la data de 8.07.2022.

**IMPERATIVELE PREDANIEI
ÎN CÂTEVA REPREZENTĂRI ICONOGRAFICE ALE
SFÂNTULUI EVANGHELIST IOAN CU UCENICUL SĂU,
PROHOR**

**THE IMPERATIVE OF “PREDANIA”
IN SOME ICONOGRAPHIC REPRESENTATIONS OF
SAINT JOHN THE EVANGELIST WITH HIS DISCIPLE,
PROCHORUS**

Laura LAZĂR ZĂVĂLEANU

Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca
Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca

e-mail: minodora.zavaleanu@ubbcluj.ro

Abstract:

The Judeo-Christian culture is par excellence a logocentric culture, derived from the Word of the Creator and from the founding narrative, which, being fundamental elements for shaping this culture, is however transmitted in writing. From the Tablets of the Law, where the Decalogue is written by the finger of God himself, to the Pentateuch dictated to Moses (the Torah), or the Gospels instilled into the four apostles under the inspiration of the Holy Spirit, an entire sacred history unfolds under the sign of revelation and, implicitly, of the imperative to transmit the revealed truths, i.e. the “predanie”.

Starting from this observation, our study aims to focus on, and analyse, some of the symbols that are recurrently exploited to suggest the idea of revelation received and transmitted instantaneously, starting from the representation of St. John the Evangelist dictating the Gospel (or The Book of the Revelation or the Apocalypse) to his disciple Prochorus.

Keywords: predania; transmission; continuity; divine revelation; master-disciple relationship; teaching; Saint John the Evangelist; Prochorus; disciple of Saint John the Theologian.

Într-un articol despre imaginarul religios în literatura română (Lazăr 2020)¹, identificam două coordonate fundamentale: de-o parte, *ideea credinței ortodoxe ca formă de legitimare identitară a unui întreg neam*, de altă parte, *imperativul continuității și transmiterii, predania*, termen care, în context religios, semnifică transmiterea, în scris sau prin viu grai, a tuturor adevărilor revelate ale Sfintei Tradiții, numită uneori cu termenul generic de Predanie². Vom folosi termenul cu deplasare în spațiul culturii române vechi, deschizându-i sensul spre tot ceea ce presupune tradiția spirituală.

În ceea ce privește coordonata *predaniei, datinii, datoriei continuității și transmiterii*, textul exemplar nu numai pentru literatura română, ci, probabil, pentru întreaga literatură parenetică sud-est europeană este, fără îndoială, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Theodosie* (1519-1521). Există însă un fragment din *Floarea darurilor*, în versiunea bilingvă slavo-română datată între 1592 și 1604, ce rezumă exemplar ideea, la Capitolul *Iubirea*:

„De se va omul sui în ceriu și va vedea slava și obrazul lui Dumnezău și lumina soarelui și a luniei și a stealelor și toate bunătățile ceriului, și, cându se va întoarce, priatnic să n-aibă să-i povestească, ca și cum n-ară fi vădzut nemică” (Olteanu 1989: 39).

Așadar, dacă, după izgonirea din Rai, visul cel mai mare al omului – să urce la cer în trup – i-ar fi împlinit și ar vedea din nou deplin toate splendorile creației și pe Dumnezeu însuși, „față cătră față” și s-ar și întoarce apoi, dar s-ar regăsi singur, fără „priatnic”, și n-ar avea cui să povestească, ar fi „*ca și cum n-ară fi vădzut nemică*”. Cunoașterea fără împărtășire cu celălalt, aproapele iubit (nu întâmplător fragmentul este citat ca argument în capitolul dedicat virtuții *Iubirii*), este un act ratat, nul, oricât de mare ar fi darul revelat. *Legea iubirii* este însăși legea creștinismului, fără de care orice cunoaștere nu mai este, ca în *I Corinteni 13*, decât „*aramă sunătoare și chimval zăngănitor*” (*Biblia* 2001: 1955), iar *transmiterea cunoașterii* devine astfel responsabilitatea supremă.

Cultura iudeo-creștină este o cultură prin excelență logocentrică, a Cuvântului creator și a unei narațiuni fondatoare, care, însă, element fundamental pentru modelarea acestei culturi, se transmite *în scris*. De la Tablele Legii unde *Decalogul* este scris de însuși degetul lui Dumnezeu, la *Pentateuhul* dictat lui Moise (*Tora*), ori *Evangheliile* insuflate celor patru apostoli, sub inspirația Sfântului Duh, se desfășoară o întreagă istorie sacră ce stă sub semnul revelației și, implicit, al imperativului transmiterii adevărilor revelate, adică al *predaniei*. De altfel,

¹ Studiul de față pornește de la câteva dintre ideile aduse în discuție în acest articol ce nu au putut fi dezvoltate acolo pentru că formatul și spațiul nu o permiteau.

² Un reper evanghelic care sintetizează ideea regăsim în Epistola către *Galateni* 1:11-12 – „11. Căci vă fac cunoscut, fraților, că Evanghelia cea binevestită de mine nu este după om; 12. pentru că nici eu nu de la om am primit-o sau am învățat-o, ci prin descoperirea lui Iisus Hristos.” (*Biblia* 2001: 1978)

etimionul cuvântului *Tora* însemna tocmai „a preda, a învăța”. De aici importanța covârșitoare a Scripturilor și posibilitatea de a accede (adesea prin lectura lor intermediată de un inițiat) la istoria divină în integralitatea ei și la semnificațiile sale încifrate (prin *transmiterea sensurilor* revelate).

În *Predoslovia* la *De neamul moldovenilor*, Miron Costin dă o memorabilă definiție a scrierii și *Scripturilor*, ca forme de acces la *cunoașterea integrală*, presupunând deopotrivă cunoașterea de sine, cunoașterea lumii de aici și a aproapelui, ca și a tainelor *Facerii* divine prin intermediul Logosului:

„Lăsat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minții omenești, scrisoarea, dintru care, daca va nevoi omul, céle trecute cu multe vremi le va putea ști și oblici. Și nu numai lucrurile lumii, staturile și începăturile țărilor lumii, ce și singură lumea, ceriul și pământul, că sunt zidite după cuvântul lui Dumnezeu celui puternic. Crezū, din Scripturi știm și din Scripturi avem și sfânta credință a noastră creștinească și mântuirea noastră cu pogorârea fiului lui Dumnezeu și împelițarea cuvântului lui, cel mai denainte de véci în firea omenească (denafară de păcatū). Scriptura ne deșchide mintea, de ajungem cu credința pre Dumnezeu, duhul cel nevăzut și necoprinsū și neajunsū de firea noastră, Scriptura departe lucruri de ochii noștri ne face de le putem vedea cu cugetul nostru” (Costin 1965:10).

Astfel interpretate lucrurile, însemnarea în scris a istoriei propriului popor – integrată, uneori, prin structura cronografelor începând de la *Facerea lumii*, în chiar *continuitatea* acesteia, pe filiera *Cărții Regilor*, a „Răsipitului Troadei” și „Urzitului Râmului”, spre a demonstra *descendența divină ca formă sacrosantă de legitimare*, precum la Mihail Moxa (Moxa 1989)³ ori Nicolae Costin (Costin 1976) – se citește nu doar ca necesar act gnoseologic și ontologic, în *sensul păstrării și transiterii adevărului despre povestea și fînța* – „firea” – *neamului*, ci și – sau mai ales – ca *ritual act de predanie*, unde modelul absolut rămâne scrierea sub inspirație divină, cea care a avut, deci, acces la Adevărul neintermediat.

De aceea, în lista canonică din *Predoslovia* la *De neamul Moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, pe primul loc rămâne „Moisi, carile după 2.400 de ani au scris létopisețul de zidirea lumii, că acela au avut pre însuși Dumnezeu dascal, rostū cătră rost” (Costin 1965: 10), așa cum regăsim referința și la Constantin Cantacuzino, stolnicul umanist școlit la Padova, unde Moise și sfinții prooroci sunt cei a căror „știința și învățătura nu era firească și omenească, ci peste fire și

³ Pornind „de-nceputul lumieei dentiiu”, de la *Facere*, și compilând referințe biblice și istorice, Moxa recuperează nu numai repere ale istoriei popoarelor antice (evrei, babilonieni, asirieni, egipteni, „troiani” etc.) și medievale (greci, bulgari, sârbi, români, turci, maghiari etc.), dar chiar suprapune *romanii și românii* într-un singur etnonim – „rumîni” –, anticipând natural implicita continuitate și justificând cu aceeași naturalețe faptul că în ultima parte a cronografului său sunt integrate logic detaliile istoriei țărilor române.

dumnezeiască, luminate și învățate mințile și cunoștințele lor, de duhul sfânt, izvorul și lumina adevăratei științe și înțelepciuni” (Cantacuzino 1984: 4).

Omniprezentă și în imaginarul iconografic bizantin, ca și în cel occidental (vorbind, în fapt, ca și cronografele/ istoriile universale, despre aceeași nevoie a legitimării prin demonstrarea descinderii și continuării unei istorie sacre neîntrerupte), tema este privilegiată tocmai în ilustrarea lui Moise primind Tablele Legii și a celor patru apostoli evangheliști scriind sub inspirația Duhului Sfânt, dintre care episodul cu Evanghelistul Ioan dictând ucenicului Prohor cuvântul primit prin revelație sintetizează în mod excepțional motivele de interes pentru noi și reia simbolurile esențiale recurente reprezentând *inspirația divină*, ca și obiectele și gesturile identificând *actele primirii* și ale *transmiterii* mai departe.

Scena Tablelor Legii introduce deja marea dilemă a soluționării problemei interdicției de a-l reprezenta pe Dumnezeu Tatăl dăruind comandamentele scrise pe Table *cu însuși degetul Său*, venită drept consecință a pedepsei primite de Adam și Eva care, prin neascultare, pierd nu doar accesul la Grădina paradisiacă, ci și dreptul de a vedea chipul lui Dumnezeu, rămas inaccesibil omului din momentul alungării din Rai⁴. Alternativa cea mai exploatată este, de la reprezentările din creștinismul primar și până în perioada modernă, *surprinderea mâinilor, încadrate adesea de nori*⁵.

Excepții există în fiecare perioadă, mai ales în Occident, începând cu finalul artei romanice. Amintim fresca de la sfârșit de secol XI, de la Abația Saint-Savin, printre cele mai vechi picturi murale păstrate în Franța: prezența lui Dumnezeu Tatăl este demarcată de mandorla ce îl separă de Moise și de restul scenei, unde identificăm patru îngeri suflând în trâmbițe (anunțând și evidențiind astfel importanța fundamentală a legământului) și, în centrul cadrului, Tablele Legii (punct de interferență între mandorla-spațiu sacru și lumea terestră), pe care se pot citi două dintre cele zece Legi – „Deum adora” – „iubește pe Dumnezeul tău” și „Non occides”, „să nu ucizi”, marcând, implicit, și coordonatele menite să organizeze relația umană pe verticală, cu divinitatea, și pe orizontală, cu aproapele.

⁴ *Ieșirea*, 33: 20: „Fața Mea însă nu vei putea s’o vezi; că nu va putea omul să-Mi vadă fața și să trăiască” (Biblia 2001: 160).

⁵ Vezi, spre exemplu, *Moise primind Tablele Legii* în varianta lui Chagall din anii 1960-1966, păstrată în Muzeul Național Marc Chagall din Nisa, unde apar mâinile divine ieșind din norul sacru și ținând tablele de piatră și, în oglindă, în continuitate simetrică, mâinile lui Moise, în poziția celui care primește, alături de razele simbolizând inspirația, dar și de poporul din registru secund – comunitatea către care vor trebui transmise comandamentele sacre.

Moise primind Tablele Legii din mâinile lui Dumnezeu,
Frescă boltă, sec. XI, Aşația Saint Savin, Franța

Aşa cum observăm deja, ceea ce atrage atenția în scenele de tip *epifanie/ revelație/ transmitere* și vom regăsi și în reprezentările evangheliștilor scriind sau dictând sub inspirația divină este *dinamica tablourilor și simbolurile recurente ale sugestiei transferului* (de informație, binecuvântare, realitate sacră etc.).

Revenind la figurarea Sfântului Ioan Teologul cu ucenicul său, Prohor, regăsim, în general, două tipuri de așezare în imagine a istorisirii despre pogorârea Harului asupra apostolului celui mai tânăr și mai iubit de Iisus, ales să anunțe Evanghelia Domnului său, așa cum, de altfel, este ea relatată în detaliu în *Acta Joannis*, lucrare atribuită tocmai discipolului său Prohor, unul dintre primii șapte diaconi și el însuși viitor apostol martirizat în Antiohia.

Primul tip de reprezentare îl închipuie pe evanghelist în picioare, în mișcare, surprinzând inclusiv mirarea și tensiunea momentului inspirației și urgența predaniei imediate a mesajului revelat ucenicului său, așezat în poziție de scriere, tocmai pentru a însemna fără întârziere ceea ce aude de la maestrul său. Dubla transmitere este marcată de simbolistica și gesticulația mâinilor: cu o mână Apostolul Ioan primește, cu cealaltă dă mai departe. Cel mai probabil, este vorba despre materializarea episodului revelației Sfintei Evanghelii.

Al doilea tip de reprezentare, care trimite la Revelarea Apocalipsei, îi portretizează pe ambii protagoniști stând jos, în fața peșterii din Insula Patmos, cunoscută ca locul unde a fost revelată ultima carte a Noului Testament și este și cea care va deveni „canonică” după intrarea în circulație a *Erminiei* lui Dionisie din Furna:

„Ioan Teologul, șezând în peșteră și cu uimire uitându-se înapoi la cer, avându-și (mâna) dreaptă pe genunchi, iar pe cea stângă întinsă către Prohor; și sfântul Prohor, șezând înaintea lui, scrie: „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul”. (Simbolul lui este) vulturul” (Dionisie din Furna 2000:148)

Scenele apar deja în cele mai vechi manuscrise ale primelor evangheliare miniaturate și fiecare încearcă să figureze cât mai ingenios simbolurile auditive dificil de marcat vizual. Printre foarte numeroasele codice conținând scena, alegem două ilustrații, prima dintr-un codice bizantin de secol al XI-lea, impresionantă prin arta desăvârșită a detaliilor și a doua prin naivitatea delicată a soluției vizuale propuse.

Sf. Evanghelist Ioan și ucenicul Prohor,
Miniatură, *Evangheliar*, sec. XI, Cod.585, f.1v.
Mănăstirea Dionisiou

Miniatura din *Evangheliarul* de la Mănăstirea Dionisiou, din Muntele Athos, Codicele 585⁶, datat în a treia parte a secolului al XI-a conține deja toate elementele ce vor reveni mai târziu: dincolo de peisajul stilizat, dar figurat și el dinamic și cu miză de a ornamenta și de a da vitalitate narațiunii biblice, identificăm simbolul inspirației divine figurat prin mâna cu semnul binecuvântării ce iese din semicercul sugerând cerul/ norii, și, ca în reverberarea vocii divine, mâna apostolului primind revelația (stânga aici, în raport direct cu alegerea colțului de pagină unde se reprezintă semnele simbolice ale inspirației) și cealaltă care o transmite, cu același gest de binecuvântare, spre ucenicul înregistrând-o imediat în scris, pentru a fi transferată, deci, prin lectură, mai departe, la comunitatea sugerată prin cetatea din plan îndepărtat, într-un timp al eternității Cuvântului lui Dumnezeu perpetuat până la cea de-a doua venire.

Dificultatea materializării în imagine a episodului prin excelență auditiv, ca și conștientizarea necesității indispensabile și grija pentru surprinderea esenței auditive a întâmplării duc, de-a lungul secolelor, la soluții diferite, toate, îndreptate, însă, spre aceeași miză. Este motivul pentru care, celei de-a două ilustrații vechi anunțate, de început de secol XIII, îi adăugăm o a treia, dintr-o perioadă complet diferită, de final de secol XX.

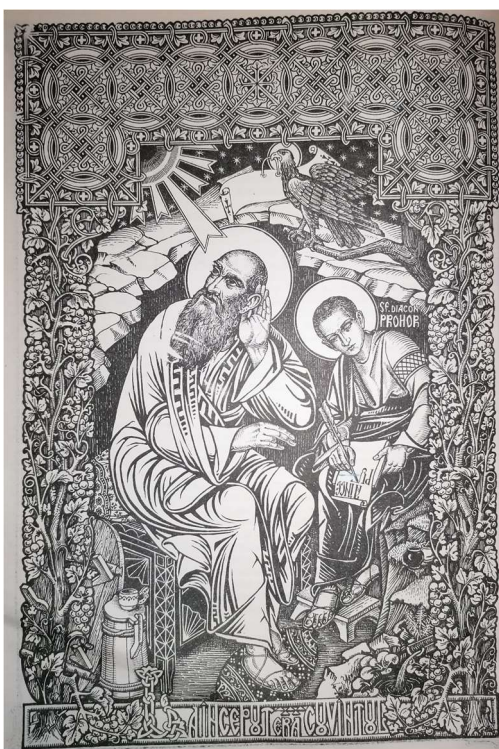
În miniatura manuscrisului armean al *Evangheliei* lui Xoranasat, din 1224, soluția ilustrării urechii drepte mărite deopotrivă la Sfântul Evanghelist, și la ucenicul său este nu doar tandru-amuzantă, prin exagerarea detaliului (proporțional, urechea dreaptă are, la fiecare, aproape o cincime din mărimea capului, în timp ce urechea stângă nici măcar nu este figurată, posibil și datorită poziției capului protagoniștilor, ce s-ar dori într-un leger trois quarts, cum modelul o cere în această scenă), ci este elocventă pentru importanța dată focalizării ideii de *transmitere*, de la Dumnezeu la Apostol și, mai departe, la ucenicul care eternizează în scris Cuvântul primit. Nu poate fi ignorat faptul că miniaturistul face și o alegere, nu simplă: deși, în mod logic, în raport cu poziția mâinii divine în binecuvântare, ar fi trebuit să fie evidențiată urechea stângă, este marcată dreapta, păstrând simbolistica binelui și a dreptilor, reprezentați la Judecata de Apoi la Dreapta lui Hristos pe Scaunul Judecății.

La mai mult de șase secole distanță și în plină contemporaneitate, preocuparea artistului continuă să se concentreze pe ideea marcării vizuale a revelației auditive, ca în gravura *Sfintei și Dumnezeuieștii Evanghelii* din Ediția Sinodului de la 1991: de data aceasta, inspirația primită de Sfântul Apostol Evanghelist este marcată prin gestul mâinii-pâlnie care sugerează atenția și acuitatea crescută a receptării mesajului divin.

⁶ Pentru detalii despre descrierea manuscrisului și a miniaturilor sale vezi Cotsonis, 1989 și Masuda, 2006.

Prohor și Sfântul Ioan,
Miniatură, *Evanghelia lui Xoranasat*,
1224, Ms. armean nr. 4823, f. 247

**„La început era Cuvântul”, Sf. Ioan și
ucenicul Prohor** Gravură (*Sfânta și
Dumnezeiasca Evanghelie* 1991: 8)

și în episoadele celor patru apostoli primind revelația textului evanghelic apare, adesea, în locul icoanei divinității, mâna

Manuscrisele și tipăriturile din bibliotecile românești surprind și ele scena ce face subiectul analizei noastre. Alegem trei dintre ele, una dintr-un manuscris bizantin de secol XIII-XIV, păstrat în colecția Muzeului Național de Artă al României, adăugată manuscrisului, cel mai probabil, în secolul XVI, și alte două de la sfârșit de secol XVII, contemporane, o gravură din *Evanghelia* comandată și prefăcută de Șerban Cantacuzino, tipărită la 1682, și o miniatură din *Tetraevangheliarul de la Câmpulung*, din 1686.

În miniatura manuscrisului bizantin, scena se petrece în afara cetății, nu departe de poarta schițată cu destulă atenție în plan secund, închisă, probabil pentru a sugera intimitatea și misterul momentului revelației la care nu pot participa decât cei aleși, dar și ideea prezenței, dincolo de ziduri, a comunității căreia i s-ar putea împărtăși apoi *cuvântul scris*. Sfântul Ioan Teologul pare așezat pe zidul care împrejmuiește cetatea și-și odihnește picioarele pe un *suppendaneum*, ceea ce dă impresia de jilț și îi evidențiază raportul de superioritate față de tânărul ucenic, așezat mai jos, pe un scaun și cu picioarele pe pământ, sau pe un suport la nivelul solului. Apostolul este reprezentat cu barbă lungă, albă, pentru a sugera vârsta

înaintată și, implicit, înțelepciunea, în timp ce neofitul are alura de adolescent imberb.

*Sfântul Evanghelist Ioan cu Ucenicul Prohor,
Tetraevanghelie, Ms.14, f. 206v, sec. XIII-XIV, datare miniatură sec. XVI⁷*

Cu siguranță poziția sfântului a pus la încercare artistul, care a trebuit să caute cea mai bună soluție în măsură să sugereze rolul său de intercesor plasat între cerurile deschise în spate, deasupra capului, și ucenicul aflat în fața sa, la masa de scris. Inspirația divină este triplu sugerată prin elemente simbolice ce se consolidează reciproc, în cercuri concentrice, sugerând și ele perfecțiunea mesajului, tocmai pentru a insista pe importanța actului divin: astfel, pe primul cerc concentric este mâna în binecuvântare, pe al doilea, cele trei raze materializând inspirația Sfântului Duh, iar al treilea detaliu este textul scris pe raza din mijloc ce concretizează ideea dictării insuflată și identifică și începutul Evangheliei ianice – *En arche[n] o logos, La început a fost Cuvântul*, detaliu scripturistic recurent, de altfel, în ilustrarea episodului revelației celui de-a patra Evangheliei, nesinoptice. În

⁷ În *Miniatura și ornamentul manuscriselor din colecția de artă medievală românească, Vol I, Manuscrise bizantine și grecești medievale târzii*, 1996: 87. Miniaturile nefinalizate reprezentând trei din cei patru evangheliști sunt identificate ca fiind adăugate în deceniile șase-șapte ale secolului al XVI-lea și sunt analizate în corelație cu manuscrisul athonit Cod 291, din 1576, de la Mănăstirea Cutlumus, ce prezintă aceleași detalii iconografice.

stânga apostolului ales, este reprezentat Prohor, în poziție de scris, ușor înclinat asupra pupitrului, ținând în mână stilul și notând adevărul revelat transmis de maestrul său. Rezolvarea dilemei se face conform convenției vechi: în timp ce mâna dreaptă, ridicată vertical spre cer, ca *receptacul*, sugerează primirea mesajului divin, ca pentru toate personajele intercedând din Vechiul și Noul Testament, mâna stângă, cu *indexul* poziționat spre tânărul discipol, indică *imperativul dictării* și focalizează tocmai momentul simbolic al *predanei imediate*. Interesante sunt și alegerile ilustrării chipurilor celor doi apostoli, în poziție de *trois quarts*, tocmai pentru ca privitorul să fie cât mai deplin implicat în dialogul cu protagoniștii, participând el însuși, astfel, la procesul transmiterii, unde și devine, la rândul său, verigă în acest exercițiu continuu de propagare a revelației. Elocvent este și faptul că gestul *indexului* directiv este o alternativă a gestului binecuvântării reverberate: predania se face, deci, cu direcție clar stabilită și inclusiv sub semnul transferului binecuvântării divine.

Interesantă este, din punctul de vedere al soluțiilor gestuale, gravura atribuită Ieromonahului Damaschin Gherbest (Tatay, Tatai-Baltă 2015: 23) din Evanghelia cantacuzină de la 1682. Se remarcă estetica renescentist-barocă a decorului, „«o sinteză originală» între tradiția bizantină și un suflu de natură renescentistă și barocă germană în ceea ce privește tratarea arhitecturilor, a chipurilor foarte vii, a învolburării draperiilor” despre care vorbesc și Anca Tatay–și Cornel Tatai-Baltă (Tatay, Tatai-Baltă 2015: 23) și Dragoș Morărescu în studiul său consacrat xilografurului moldovean (Morărescu 1982).

Identificăm buna tradiție a simultaneității stilurilor din spațiul românesc și a recuperării sau transformării câtorva simboluri suplimentare – precum *soarele* luminos din care porcede raza inspirației (cu tot ceea ce presupune nu doar referința la Iisus „Soarele Dreptății”, „Lumina Lumii”, ci și la simbolistica soarelui în Renaștere și Baroc), *peștera* ca spațiu de inițiere în locul cetății (trimitere la Peștera Apocalipsei din Insula Patmos) și *vulturul* – simbolul evanghelic al lui Ioan Teologul. Vulturul însuși participă la actul predaniei, pentru că el ține în cioc călimara cu cerneală unde ucenicul își va înmuia pana care a luat locul stilului, în timp ce scrie pe filacterul sprijinit direct pe genunchi, ca pentru a arăta o dată în plus precipitarea gestului trebuind să recupereze neîntârziat cuvântul revelat. Ceea ce atrage însă în mod special atenția este mai ales poziția apostolului. Dacă profilul rămâne înclinat, semi-întors, tot în *trois quarts*, spre sursa dictării inspirate, mâinile și-au schimbat poziția și reprezentarea ne amintește imaginea personajului central din *Melancholia I* a lui Dürer, ce reactiva și el un gest iconografic antic, reluat și în arta medievală, cu semnificații multiple, în funcție de context, dintre care le focalizăm pe cele sugerând „gândirea creatoare” și „contemplația profetică a poezilor, a filosofilor, a evangheliștilor și a Părinților Bisericii” (Klibansky, Panofsky, Saxl 2000: 354).

*Ieromonahul Damaschin Gherbest,
Sf. Evanghelist Ioan, cu ucenicul Prohor, Evanghelie, București, 1682*

Este tocmai modelul ideal în imaginarul perioadei, înțeleptul inspirat ca ales divin, dăruit cu *imaginație* și harul *contemplației*, având acces la Adevăr înainte de toate datorită credinței sale, dar și a disponibilității de a *înțelege* și a *învăța* pentru a putea *transmite*. Pentru noi este interesant mai ales prin ceea ce focalizează adaptarea invarianților imaginarului religios în funcție de cel cultural: dacă în reprezentările cu dubla gesticulație concomitentă a primirii și transmiterii instantanee, apostolul părea mai degrabă canalul de propagare a Cuvântului revelat, în respectul deplin al doctrinei medievale, în alegerea ipostazei înțeleptului căzut pe gânduri putem citi ideea de asumare conștientă, căutarea, interogarea sensului și apropierea lui înainte de a fi transmis, așa cum o promova deja spiritul umanist-renascentist. Mai mult chiar, *privirea contemplativă*, îndepărtat concentrată a chipului apostolului reprezentat ca un bătrân (cu barbă și riduri marcate vizibil pe frunte și pe obraji, pentru ca diferența de vârstă între maestru și discipol să fie evidentă) și lipsa gestului indexului întins către ucenic marcând transmiterea imediată, înlocuit cu acela al binecuvântării și compensat de paralelismul mâinilor dublând echilibrul introspectiv sugerează amânarea, decalajul dintre momentul primirii și transmiterii cuvântului revelat, tocmai pentru a fi mai întâi asimilat. Așa cum aceeași concentrare regăsită pe chipul tânărului ucenic el însuși parcă adunat în sine și asupra textului, ca și privirea vulturului ațintită asupra evanghelistului – singura orientată direct în triunghiul personajelor – și în evidentă așteptare, creează

magistral tensiunea momentului *Revelației* și răstimpul binecuvântat al *transmiterii* ei.

Nu întâmplător apare o asemenea reprezentare, realizată de un gravor cu experiență și apreciat în epoca sa, într-o tipăritură comandată de Șerban Cantacuzino, ctitorul *Bibliei* de la 1688. Ea este în deplin acord cu imaginea valorizării erudiților în scrierile perioadei și poate reflecta magistral tocmai preocuparea celor mai mari cărturari ai momentului uniți în efortul ce se depunea pentru traducerea fondatoare a *Bibliei* de la București.

Atitudinea *contemplativ-activă*⁸, cu gestul capului întors către raza revelației sprijinit în mâna stângă și mâna dreaptă susținută în gestul binecuvântării, întâlnită în mai multe manuscrise⁹ este completată, în perioadă, de cea *șarjat activă*.

Un exemplu regăsim în miniatura *Tetraevangheliarului* de la Câmpulung, 1686, Ms. rom. 1327¹⁰ unde Sfântul Evanghelist Ioan este reprezentat în picioare și în mișcare prin poziția de semi-profil a corpului, mâna stângă în receptacul și dreapta cu indexul îndreptat în semn de poruncă spre ucenicul Prohor, pentru a surprinde dictarea imediată a ceea ce aude.

Raportul *vita activa – vita contemplativa* (întâlnit în dubletul gestual al mâinii stângi-receptacul și mâinii drepte cu indexul în poziție de dictare-poruncă *versus* mâna stângă susținând capul gânditor și mâna dreaptă în gestul binecuvântării) ne readuce în prim plan, în dialectica motivelor *continuității* și *transmiterii*, importanța *înțelegerii* mesajului divin, exercițiul simplu indispensabil *comunicării*, dar și sensul mai profund al *hermeneuticii* biblice.

De altfel, *înțelegerea* este laitmotivul tuturor predosloviilor epocii, pentru că ea condiționează și fundamentează *învățarea* și posibilitatea *transmiterii* ulterioare, așa cum putem regăsi în majoritatea textelor vechi, fie că este vorba de lucrări sapiențiale, parenetice, născute din observarea și elogiarea tradițiilor spirituale, lirica mistică, meditația religioasă-filosofică și istorică etc.: *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Theodosie*, scrierile lui Costin¹¹, *Divanul* lui Dimitrie Cantemir,

⁸ Unele dintre reprezentări propun chipuri sugerând atenția vie prin privire și unghiul întoarcerii capului și corpului pe axă perfect orientată în raport cu raza inspirației divine, ceea ce dă dinamism puternic momentului surprins

⁹ Vezi manuscrisele *Tetraevangheliarului* de la Căldărușani, 1643, BAR, Ms. sl. 13 și ale *Tetraevangheliarului* datat între secolul XVI-XVII, BAR, Ms. sl.812⁹, cu detalii de compoziție aproape identice

¹⁰ Pentru vizualizarea miniaturii analizate, v. portalul Proiectului Byzantion al BAR, la adresa: <https://byzantion.itc.ro/web/Tetraevangheliar/TetraevangheliarilustratieSf.-evanghelist-Ioan-si-ucenicul-Prohor-520>

¹¹ Două exemple rapide de la Costin, fiecare insistând pe *lectură și relectură* („cetindu, trebuie să citești și al doilea și al treilea rând”) ca formă de acces la *cunoaștere* prin *înțelegere*: pe de-o parte cel din predoslovie la *Istorie de Crăia Ungurească*, unde începe cu apologia aristotelică a dorinței de a ști dublată de „nevoia”, efortul presupus în exercițiul ontologic al cunoașterii („și altă nu osebește pe om de dobitoace și de hiare așa ca cunoștința”) ca argument proleptic al susținerii propriului efort de talmăcire a lucrării istorice a lui Toppeltin de Mediaș – „Acea știință de care grăiesc ție, iubite cetitoriule, prea lesne fieștecine o poate

Didahiile lui Antim Ivireanul, dar și cronicile care vor să transmită „firea neamului” și povestea strămoșilor.

În traducerile textelor religioase, însă, de la Coresi încoace, înțelegerea începe să fie instaurată ca unul dintre comandamentele divine lăsate apostolilor, așa cum apare ea în predoslovia *Polojeniei*: „Dumnezeu așa au fost lăsat și prorocilor, și apostolilor să grăiască în limba cum *înțeleg* și grăiesc oamenii [s.n.]” (Lazăr Zăvăleanu 2013: 143).

Înțelegerea diferențiază, pentru că presupune inițiere și elecție: „...precum harul nu e unul, nici firea, nice acea înțelegere tuturor asemenea de-a fi dată iaste [...] iară a înțelegere numai unii sănt”, explică Mitropolitul Teodosie al Ungrovlahiei în *Epistola dedicatoria* în *Liturghia* tipărită la București în 1680 și tot el postulează că sunt mai multe tipuri și niveluri de înțelegere, unde idealul – „ceea ce desăvârșit înțeleg” – este atins doar prin accesul la „învățătura Cărților”, la care nu pot ajunge „numa cei răzmați sănt întru învățătura și ostenesc înnoptând și mâncându, pe cetaniia cărților, scurmând și cercând [...] ispiti scripturile” (Bianu, Hodoș 1903: 233). Inițiații au datoria să transmită apoi învățătura primită, iar scrierea rămâne forma privilegiată, cum frecvența reprezentărilor iconografice canonice ale Sfinților Evangheliști o dovedește. Ilustrarea manuscriselor cu motivul evangheliștilor scriind (sau dictând) sub inspirație devine, astfel, o modalitate de a dubla efortul și reușita exercițiului transiterii, iar metodele prin care ideea *predaniei*, a *transiterii revelației* este semnificată țin, uneori, de originalitatea și inspirația însăși a artistului, precum soluția cromatică a miniaturii de la 1686 depune mărturie, pentru că ea sugerează, prin verdele ce ritmează și organizează nu doar peisajul mundan, ci și pe cel al lumii de sus, tocmai această dialectică a transiterii, a contaminării de duh, adevăr și vitalitate, într-o mișcare interșanjabilă a vectorilor¹².

Același verde din tunica celor două personaje colorează și iarba de sub picioarele sfinților, și lespezile pe care este așezat ucenicul scriind, și contururile peșterii și ale munților din fundal, dar, mai ales, soarele inspirației divine și brâul de nori vălătuciți ce desparte cele două registre ontice. Celebrare a culorii verzi ca

agonisi cu cetitul al istoriilor. Iată că-ți dau mijloc ușor și foarte prea lesne, *pre limba ta cea din naștere, să înțelegi și să știi* [s.n.]”. Pe de alta, cel din a doua predoslovie a *Vieții lumii*, sugerând, alături de dezideratul receptării estetice – „și așa vei înțelegere dulceața”, necesitatea deciptării hermeneutice a textului, cu imaginea sa memorabilă, de sonoritate corintică „...*mai vartos să înțelegi ce citești*, că a ceti și a nu înțelegere ieste a vântura vântul sau a fierbe apa [s.n.]” (Costin 1965: 55 și 115).

¹² Un reper „canonic” potențial identificabil, așa cum apare el în indicele lui C. Săndulescu-Verna la *Erminia* lui Dionisie din Furna, este că „are veșmânt verde dedesubt și roșu deasupra” (Dionisie din Furna 2000: 298), deci direcția contaminării cromatice ar putea fi aceasta, dinspre veșmânt înspre peisaj, în sensul transiterii mai departe a harului primit, care se revarsă și asupra ucenicului – cu veșmânt în nuanțe identice –, și asupra lumii. De aici, ideea reprezentării sursei inspirației în aceeași culoare poate fi cu totul coerentă. De altfel, observația apare și la Quenot: „Simbol al regenerării spirituale, verdele este în mod frecvent culoarea profeților și a evanghelistului Ioan, vestitorii Duhului celui Sfânt.” (Quenot 1993: 83)

simbol al sursei inițiale a creației vieții pe pământ, a cărei frecvență este legitimată în opinia lui Michel Pastoureau¹³ de cele două cunoscute versete biblice ale Genezei¹⁴, dezvoltate apoi, în imaginarul creștin, în motivul omniprezent al grădinii (grădina Raiului, dar și lumea ca grădină a lui Dumnezeu) și al receptării verdelui ca o „culoare fecundă și benefică, instituită de Dumnezeu” (Pastoureau 2017) trimite, totodată, în iconografia bizantină, așa cum am văzut, la Sfântul Duh ca dătător de viață și de inspirație divină și în acest sens putem înțelege excepția soarelui și norilor verzi¹⁵. De altfel, nu putem să nu remarcăm sensibilitatea pentru culoare a miniaturistului și atenția sa la nuanțele care diferențiază. Dacă profuzia de verde susține, implicit, unitatea creației și principiile divine ale transiterii acestei unități, celelalte două culori atrăgând atenția (din patru în total, eliminând fondul alb și contururile negre: verdele de pământ omniprezent, sienna arsă și roșu cinabru pentru chitoane și reprezentarea leului, ocrul pentru nimburi) sunt roșul sienna și vermilionul, iar așezarea lor în compoziție nu pare arbitrară și provoacă la interpretare. Nu putem să nu observăm că dacă nuanța închisă este folosită pentru colorarea integrală a chitonului Sfântului inspirat, aripile leului, evanghelia ținută între labe și drapajele chitonului ucenicului din partea dinspre evangelist, nuanța deschisă apare în cealaltă jumătate a veșmântului tânărului Prohor și în reprezentarea aripilor leului. Dincolo de confuzia ce a dus la inversarea celor două simboluri consacrate (în manuscris, Leul apare la Ioan și Vulturul la Marcu), ne întrebăm dacă prin aceste nuanțe diferite ce nu par să fie arbitrar repartizate miniaturistul a avut în vedere dublul regim divin-pământesc, contaminarea și comunicarea lor, ca etape în transmiterea mesajului divin și a împărtășirii cu el (așa cum un alt detaliu pare să susțină gradele de inițiere – aura punctată a ucenicului, în raport cu aceea conturată integral a Evangelistului).

Așa cum am văzut deja, ilustrarea scenei primirii inspirației divine de către Sfântul Ioan Teologul, în prezența discipolul său, Prohor, martor, învățacel și

¹³ Michel Pastoureau amintește că pentru medievali verdele este simbolul naturii și al vieții nu doar în trimiterea ei la cadrul vegetal, ci în calitatea ei cuprinzând întreaga creație a lui Dumnezeu, implicit cu toate elementele primordiale ale acestei creații (aer, apă, foc, pământ), dar și a ființelor sale (Pastoureau 2017) și <https://books.google.ro/books?id=re6fDwAAQBAJ&pg=PT56&dq>, consultat la 30 iulie 2022

¹⁴ „11. Și a zis Dumnezeu: „Pământul să odrăsească verdeață: iarbă purtătoare de sămânță, după felul și asemănarea ei, și pom roditor care după felu-i să dea rod cu sămânță'n sine pe pământ!” Și a fost așa:

12. Pământul a odrăslit verdeață: iarbă purtătoare de sămânță după felul și asemănarea ei, și pom roditor care după felu-i să dea rod cu sămânță'n sine pe pământ. Și a văzut Dumnezeu că este bine” (*Biblia* 2001:18)

¹⁵ Pe de altă parte, dincolo de canonul mai mult sau mai puțin activ, despre a cărui relativizare vorbește Vlad Bedros (Bedros 2019: 103-119), inventariind și o bibliografie anglo-americană de referință a subiectului ce focalizează, în trecere, și rolul – și chiar realitatea normativă – a Erminiilor, rămân sensul deschis al interpretării miniaturistului, influențele sale, semnificațiile cu care poate fi încărcată culoarea în spațiul social și comunitar unde se naște imaginea și, nu în ultimul rând, semnele originalității artistului.

deopotrivă cel care înscrie Cuvântul primit și dictat în eternitatea viitoare lecturi mereu repetate a Evangheliei, rămâne una dintre temele iconografice actuale, pentru că ea vorbește nu doar despre elecție și mesaj sacru, ci și, mai ales, despre raportul dintre maestru și ucenic, despre importanța relației de interdependență instituite între aceștia și a rolului de intercesor a învățătorului, cel fără de care descifrarea sensului și transmiterea cunoașterii nu poate fi realizată.

Un exemplu ce poate materializa ideea concluziilor noastre, elocvent pentru perpetuarea și relevanța temei în contemporaneitatea imediată este mozaicul realizat de Claudia Kõmives, sub conducerea profesorului său, Sorin Albu¹⁶, în cadrul proiectului de licență la specializarea *Artă Sacră* a Facultății de Teologie a Universității „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, propus în iulie 2022. Lucrarea, monumentală, este remarcabilă prin soluțiile cromatice ce susțin narațiunea vibrantă a episodului și preocuparea pentru detaliile semnificative din exercițiul transpunerii și metamorfozării¹⁷ unei miniaturi de secol XI dintr-un manuscris de la Mănăstirea Vatoped într-un mozaic cu dimensiunile de 201/131. Argumentul alegerii temei focalizează motivația inițială a recuperării „relației dintre divinitate, Apostol și ucenic” ca imagine a unei tradiții ce „se perpetuează de-a lungul veacurilor între dascăli și învățăceii lor”, văzute, implicit, ca „o necesitate, pe care vremurile actuale o cer îndeplinită tot mai pregnant” (Poptămaș-Kõmives 2022: 3). Dincolo de câteva dintre detaliile reconstituite sau adăugate modelului de referință provocând la interpretare (pentru mâna stângă, marcând inițial primirea inspirației și focalizarea înspre atenționarea privitorului prin palma întoarsă spre acesta și gestul indexului îndreptat spre norul din colțul dreapta sus, se optează pentru palma întoarsă spre apostol, ca pentru a sugera, înainte de toate, interiorizarea revelației; pentru silueta ieșind din norul dumnezeiesc, prea deteriorată ca să mai permită identificarea exactă, se alege introducerea reprezentării lui Hristos în binecuvântare etc.), lucrarea ne atrage atenția și printr-una dintre referințele sale la miniatura reprezentându-i pe Sfântul Ioan cu Prohor într-o *Evanghelie* grecească copiată în secolul al XII-lea în sudul Siciliei (*Sp Coll MS Hunter 475, f. 274v*), ce ne trimite, prin verdele din figurarea chenarului și din reprezentarea pământului în registrul inferior, la cromatica miniaturii din *Tetraevangheliarul* de la Câmpulung, analizate de noi, cu care ar putea intra în dialog.

Remarcăm, de asemenea, și dedicația lucrării, făcute de artistă tuturor dascălilor săi care au îndrumat-o și au inspirat-o în anii de studiu și „de dezvoltare spirituală”, ca semn de recunoaștere și recunoștință (Poptămaș-Kõmives 2022: 3).

¹⁶ Căruia îi mulțumesc pentru semnalarea lucrării artistei și pentru toate sugestiile iconografice și ajutorul de a intra în posesia reproducerilor, așa cum le mulțumesc și Pr. Marian Andreica și Pr. Marin Cotuțiu, pentru disponibilitatea promptă și generoasă a dialogului de specialitate și sprijinul domniilor lor în recuperarea mai multor referințe importante pentru acest studiu.

¹⁷ Folosit de artistă în sensul etimonului grecesc, ce recuperează semnificațiile Schimbării la Față legate de revelarea esenței divine ce rămâne, însă, neschimbată.

Este exact imaginea continuă a *predaniei*: ca în etimonul latin, cunoașterea presupune efort și creștere *împreună*, con-lucrare și, implicit, ca în varianta franceză a lui *connaître/ (re)connaissance*, co-naștere, (re)naștere împreună a maestrului și discipolului inițiat în actul comun de perpetuare a ceea ce este *de știut*, *le savoir*, care, tot în franceză și nu întâmplător, are aceeași rădăcină cu *saveur* – gustul, plăcerea, bucuria învățării. Și dacă ne mai gândim și că latinul *noscere* va da și *cunoaștere*, și *noțiune*, dar și *nobil*, ajungem din nou la ideea de *putere* primită prin cunoaștere (dubletele verbelor *a ști* și *a putea* din germană și engleză o dovedesc o dată în plus) și la întreaga istorie a regalității medievale ca imagine a reprezentării pe pământ a puterii lui Dumnezeu, a memoriei sacre – Sfânta Tradiție – și a transiterii ei într-o continuitate neîntreruptă.

Claudia Kőmives, Sfântul Ioan Evanghelistul, cu ucenicul Prohor,
Mozaic, Alba Iulia, 2022

Referințe:

Bedros, V. (2019), Simbol sau indice? Despre polisemia culorii în imaginea de tradiție bizantină/ *On the Colour's polysemy in the Image of Byzantine Tradition*. În *Analele științifice ale Universității "A.I. Cuza" din Iași (Serie nouă)*, *Secțiunea Istorie*, Tom LXV/ 2019, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” (pp.103-119).

- Bianu, I., Nerva Hodoș, N. (1903). *Bibliografia românească veche Tomul I, 1508-1716/ Old Romanian Bibliography Volume I, 1508-1716*, București: Edițiunea Academiei Române.
- Biblia sau Dumnezeuiasca Scriptură/ The Bible or The Holy Scriptures* (2001). București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române (trad. Bartolomeu Anania).
- Cantacuzino, C. (1996). *Istoria Țării Românești, Cronicari munteni/ History of the Wallachia. Chroniclers of Muntenia*. București: Minerva.
- Costin, M. (1965). *Opere II/ Works Vol. II*. București: Editura pentru literatură.
- Costin, N. (1989). *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1711/ The Chronicle of Moldavia from the Creation of the World until 1601 and from 1709 to 1711*, Iași: Junimea.
- Cotsonis, J. (1989). On some illustrations in the Lectionary, Athos, Dionysiou 587. În *Byzantion, Revue Interantionale des Etudes Byzantines*, Tome LIX/ 1989, Leuven: Peeters Publishers (pp. 5-19).
- Dionisie din Furna (2000). *Erminia picturii bizantine/ Byzantine Herminia (The painter's Manual)*. București: Editura Sofia.
- Klibansky, R. Panofsky, E., Saxl, (2002). *F. Saturn și melancolia. Studii de filosofie a naturii, religie și artă/ Saturn and Melancholy. Studies in Philosophy of nature, religion and art.*, Trad. M. Tătaru-Cazaban, B. Tătaru-Cazaban, A. Văetiși. (Ed. originală 1964).
- Lazăr Zăvăleanu, L. (2013), *O lume într-un text. Predosloviile în literatura română veche/ A world in a Text. Prefaces in Ancient Romanian Literature.*, București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- Lazăr, L. (2020). Imaginarul religios în literatura română/ *The Religious Imaginary in Romanian Literature*. În Corin Braga (cord.) *Enciclopedia imaginariilor din Romania. Vol. I: Imaginar literar/ The Encyclopedia of Romania's Imaginary. Vol. I. Literary Imaginary*. Iași: Polirom (46-77).
- Masuda, T. (2006). Liturgical Illustrations in the Byzantine Lectionary Cod.587 in the Dionysiou Monastery, Mount Athos. În *Orient*, Vol. XLI/ 2006 (pp.91-108).
- Morărescu, D. (1982). Un xilograf moldo-vlah : Damaschin Gherbest stemarul/ *A Moldavian-Vlah xylographer, Damaschin Gherbest the heraldist*. În *Arta*, XXIX, nr.7-8/ 1982.
- Moxa, M. (1989). *Cronica universală/ Universal Chronicle*. București: Minerva.
- Olteanu, P. (1992). *Floarea darurilor sau Fiore di virtù/ Flower of gifts or Fiore di virtù*. Timișoara: Editura Mitropoliei Banatului,
- Pastoureau, M. (2017). *Vert. Histoire d'une couleur/ Green, the Story of a colour*, Paris: Editions du Seuil.
- Poptămaș (Kömives), C.-P. (2022) *Metamorfoza unei miniaturi pictate, în tehnica mozaic – Icoana Sfântul Ioan Evanghelistul și ucenicul Prohor/ The metamorphosis of a painted miniature, in the mosaic technique – Icon of Saint John the Evangelist and the disciple Prohor*, Lucrare de licență nepublicată, Universitatea „1 decembrie 1918” din Alba Iulia

- Quenot, M. (1993). *Icoana, fereastră spre absolut/ The Icon, a Window to the Absolute*. (Trad.V. Răducă). București: Editura Enciclopedică (Ed. originală 1987).
- Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie/ The Holy and Divine Gospel* (1991). București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe.
- Tatay, A.E., Tatai-Baltă, C. (2015). *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București (1582-1830)/ Wood Engraving of an Early Romanian Book Printed in Bucharest (1582-1830)*. Cluj-Napoca: Editura Mega.
- Tugearu, L. (1996). *Miniatura și ornamentul manuscriselor din colecția de artă medievală românească, Vol I, Manuscrise bizantine și grecești medievale/ Miniature and Ornament of Manuscripts from the Romanian Medieval Art Collection, Vol I, Late Medieval Byzantine and Greek Manuscripts*, București: Muzeul Național de Artă al României.

VALAHII (ȘI NU NUMAI EI),
ÎN BUCOVINA ANILOR 1788-1789

WALLACHIANS (NOT SOLELY THEM)
IN BUKOVINA DURING THE YEARS 1788-1789

Mircea A. DIACONU

Universitatea Ștefan cel Mare din Suceava
Ștefan cel Mare University of Suceava, Romania

e-mail: mircea_a_diaconu@hotmail.com

Abstract:

Who is Balthasar Hacquet (1739-1815)? A universal man and Enlightenment figure, Balthasar Hacquet was a physician, surgeon, geologist, mineralogist, botanist, fascinated by plants and animals, chemist, karstologist, palaeontologist, as well as ethnographer, ethnologist and anthropologist.

The present study is prompted by the fact that between 1788 and 1789, Hacquet travelled through Bukovina, recently occupied by the Austrians, recording facts and giving testimonies on locals and settlers alike. The first part of the study analyzes the way Hacquet is published and received in Romania, between 1895 and 2007, from G. Bogdan-Duică (1895) to Nicolae Iorga, Leca Morariu, Radu Grigorovici, Leonte Ivanov. With insignificant exceptions, the most common opinion among Romanians is that Hacquet is unfair to the locals, conveying an unfavourable image of the Romanian-speaking population.

Considering such an assessment inadequate, the author proposes in the second part of the study a re-reading of Hacquet's travel notes from an imagological perspective. The proposed analysis does not aim at reprimanding Hacquet for his views, nor at correcting them. Instead it aims at problematizing his perspective as the consequence of all sorts of contexts. Consequently, the ideas conveyed by Hacquet take on complex meanings that go beyond the limits of a divide between cultures.

Finally, through the rereading it proposes, the study responds to its main objective, which is to dive into Hacquet's writing in order to reconstruct multiple aspects of life in Bukovina between 1788 and 1789.

Keywords: Bukovina; Balthasar Hacquet; imagology; anthropology; colonialism.

1. O ENIGMĂ NUMITĂ *HACQUET*

Paginile de față nu sunt despre Balthasar Hacquet. Dar dacă vrei să afli cu adevărat ceva despre locuitorii Moldovei și Bucovinei din anii 1788-1789, a cunoaște și „oglinđa” care-i reflectă este esențial. În fond, ceea ce putem afla despre ei este consecința unui fel de a vedea și înțelege; am putea merge chiar până acolo încât să spunem că, de la un moment dat, textul despre băștinași e indirect un autoportret. Așa încât, chiar dacă ceea ce-și propun paginile de față este să reconstituie lumea prezentată de Hacquet, nici figura lui nu ne poate rămâne indiferentă.

Așadar, cine e Balthasar Hacquet? În spațiul cultural românesc, el este un quasi-necunoscut. Și nu e vorba despre un aventurier, deși – din curiozitate, din obligație, din datorie?! – Hacquet cutreieră lumea, se expune pericolelor, își riscă viața, ci despre un *uomo universale*, un *polihistor*. Nu i-a lipsit lui Hacquet atracția pentru experiențe noi, seducția pentru neprevăzut, fascinația riscului. Un om concret într-o lume concretă, un *picaro*, așa cum s-a spus, care-și hrănea curiozitatea științifică cu explorări de aventurier, ajuns finalmente decan la Universitatea din Cracovia.

Pentru a declanșa o reconstituire rezumativă a senzaționalului său biografic, ar trebui să ne mirăm, asemenea lui Iorga, „Dar unde n-a fost!”, care folosea acest procedeu retoric pentru a evoca locurile din Bucovina, Ardeal și Moldova pe unde Hacquet a trecut. Iorga scria în fond o *istorie a românilor* prin călătoriile străini, rezumându-le traseele și impresiile. Așadar, unde n-a fost și, mai ales, ce n-a fost Balthasar Hacquet!? Medic, chirurg, profesor de anatomie și istorie naturală la un liceu din Leibach/Ljubljana, apoi la Universitatea din Lvov/Lemberg (din 1787) și la Cracovia (din 1805), geolog, mineralog, botanist, fascinat de floră și faună, chimist, carstolog, paleontolog, toate aceste și altele prin educație și opțiune, dar și, poate fără s-o știe, din inteligență disociativă și din curiozitate, etnograf, etnolog și antropolog, un explorator în necunoscut. Ar fi escaladat, mărturisește, cel mai înalt vârf muntos din Slovenia, Triglav, de 2864 m, fiind unul dintre pionierii alpinismului, scriind chiar un manual pe tema aceasta¹. Prizonier de câteva ori, îmbolnăvit de ciumă prin Basarabia, cu studii la Paris și Viena, locuind apoi la Constantinopol, călătorind prin tot Imperiul Habsburgic, era un savant, dar unul căruia îi plăcea tumultul vieții. Fusesse înrolat în armata franceză, ca medic chirurg, ajunsese prizonier la englezi, reușise să evadeze devenind, se spune, protejat al Mariei Tereza, la Curtea de la Viena. Să fi fost cu adevărat angajat al Imperiului ca explorator? Tot ce se poate. Să fi avut anumite misiuni secrete? Nu-i imposibil nici acest lucru. Dar înainte de a ajunge

¹ Specialiștii vorbesc despre „micile minciuni”, „micile contra-adevăruri” și despre „numeroasele elemente de mistificare” lansate de Hacquet în autobiografia pe care a scris-o (cf. Șumrada 2003: 18), ceea ce face personajul nostru și mai interesant.

profesor la Leibach, fusese medic chirurg la minele din Idria, trăind, cum o spune Janez Šumrada, specialist veritabil în biografia lui, „în condiții modeste, uneori la limita sărăciei” (Šumrada 2003: 19), care nu se vor fi sfârșit odată cu părăsirea Idriei. În 1787, e la Lvov, la Universitatea proaspăt creată de austrieci, pentru a preda cursul de obstetrică și chirurgie.

Când înțelegi că era tot timpul pe drumuri în „expediții științifice” – în fond, călătoriile prin Bucovina sunt făcute după ce ajunsese profesor la Lvov –, că purta cu el, dincolo de câteva hărți și cărți din domenii diferite la care își raporta observațiile pe teren, un microscop și alte instrumente necesare omului de știință, nu rezști să nu te întrebi unde și cum și-a scris Hacquet cele câteva mii de pagini (însoțite de câteva zeci de desene de mare finețe reprezentând peisaje, plante, siluetele unor bărbați și femei de etnii diferite), publicate aproape toate în timpul vieții, printre ele, și o autobiografie, care are anecdotică ei postumă²? Și după ce vezi un portret în care apare cu vestimentația și peruca specifice iluminiștilor, nu rezști să nu te întrebi în ce ținută va fi călătorit prin teritoriile locuite de „aborigenii” pe care-i considera, în fond, semisălbatici? Ce efect va fi avut intruziunea sa în lumile închise din Munții Dacici? Se formase, evident, în spiritul iluminismului, dar n-ar fi lipsit de importanță să reconstituim pe cât posibil lecturile pe care le avea. Janez Šumrada lansează chiar posibile interpretări psihologizante asupra comportamentului său. Cu originile lui obscure (suporta probabil stigmatul de fiu nelegitim), ar fi aspirat la succesul științific și la ascensiunea socială, așa explicându-se poate spiritul său de aventură. Cert este că volume și scrisori ale lui Hacquet se află în centre importante din Europa, de la Berna și Paris la München și Uppsala. În 2000, Janez Šumrada achiziționa de la un anticar din Ljubljana un document cu creanțele financiare ale personajului nostru, iar testamentul său, redactat în 1814, poate fi consultat într-un volum din 1989 (cf. Šumrada 2003: 14). Așadar, o figură înainte de toate enigmatică, cu atât mai mult cu cât călătorește prin Bucovina între 1787-1789, deși se afla de un an de zile profesor în Lvov.

Și omul știa rusa și alte limbi slave (profesor în Leibach, probabil că învățase slovena; la Lvov, preda în ucraineană), știa germana, în care și-a scris cărțile, dar și franceza (era, în fond, francez, dar franceza lui e mai degrabă precară, căci la colegiul iezuit din Franța studiasse în latină), în fine, spirit iscoditor, dispus să cartografieze, prin experiență și prin cultură, lumea concretă, învățase până și valaha – și e ciudat că în explorările sale prin Bucovina nu face niciodată precizări referitoare la limba în care comunică cu băștinașii, căci unii sunt valahi, alții, ruteni, lipoveni sau huțuli. Putem bănui

² Redactată în franceză, avea să fie tradusă și publicată în germană în 1908 (reeditată în germană în 1930), existând traduceri ale ei și în ucraineană, italiană, slovenă. (cf. Šumrada: 18)

că va fi vorbit cu unii în valahă, adică în română, cu alții în ruteană, cu autoritățile în germană etc.

În România însă, cum spuneam, Hacquet e quasi-necunoscut. E de înțeles de ce există o preocupare aparte pentru el în Slovenia, căci, cu spiritul său științific și umanist, Hacquet s-ar afla la temelia ideilor iluministe de-aici. E considerat unul dintre pionierii mișcărilor de afirmare națională a slovenilor, de nu va fi fiind aceasta o exagerare. Dar dacă există un cât de mic argument în acest sens, de ce să nu fie exploatat? De asemenea, e de înțeles și de ce există o preocupare pentru el în lumea ucraineană. A fost, în fond, profesor la Universitatea din Lvov, azi localitate în Ucraina. Un volum care cuprinde lucrările unei conferințe organizate în 2003 în Slovenia³ include și studiul „Baltasar Hacquet und die Ukraine”, în care Maria Valjo vorbește despre imaginea lui Hacquet asupra ucrainenilor, fără să se aducă vorba despre valahi. Or, în primul volum din cele patru în care Hacquet descrie *Carpații Dacici*, dedicat aproape în exclusivitate călătoriei sale prin Bucovina, referințele la moldoveni și valahi sunt frecvente. De altfel, când e evident că localnicii sunt ruteni, huțuli sau lipoveni (în afara paginilor cu caracter etnografic dedicate lor), el nu precizează explicit etnia, încât ai senzația că vorbește tot despre valahi, adică moldoveni. Evident că poți să-l citești și doar pentru a reconstitui prin intermediul lui identitatea ucrainenilor. La noi, Leonte Ivanov, de exemplu, îl invocă doar pentru a arăta cum îi vede Hacquet pe lipoveni. În loc să trateze însă lucrurile măcar din perspectiva imagologiei și să vadă în textul lui Hacquet și partea plină a paharului (și adevărul e că ar avea ce să vadă), românii, inclusiv Leonte Ivanov, reacționează mai degrabă ca niște procurori ai acuzării, supunându-l pe Hacquet unui veritabil rechizitoriu.

Așadar, e explicabil de ce sunt preocupați de el slovenii și ucrainenii, poate și polonezii; e o bizarie de ce românii îl ignoră aproape total. Dar bizaria are cel puțin o explicație. Deși Hacquet scrie despre moldovenii sau valahii din „așa-zisa Bucovina”, de fapt, din Moldova austriacă (ba chiar, cu predilecție despre cea din sudul ei, aflată după 1944 în România), *problema bucovineană* a ajuns pentru români, chiar pentru istoricii români, una mai mult decât periferică. Dacă pe 1 octombrie 1875 și 1877 primarii de Iași comemoraseră în manifestări de anvergură uciderea lui Grigore Ghica Vodă, punând în discuție statutul Bucovinei, dacă în 28 iunie 1940, în București, românii îngenuncheară pentru a deplânge cedarea Basarabiei și Bucovinei

³ În 2003, în Slovenia, s-a desfășurat o conferință dedicată lui Hacquet, *International Conference on the Life and Work of Balthasar Hacquet*. Idrija, Slovenia, October 9-10, 2003, <https://web.archive.org/web/20071012114022/http://www.zrc-sazu.si/izrk/carsologica/Acta322/hacquet.htm> lucrările fiind publicate în „Hacquetia”, Vol. 2, No. 2, Ljubljana 2003 <https://ojs.zrc-sazu.si/hacquetia/issue/view/257> - consultat în 10 octombrie 2022

Uniunii Sovietice, astăzi, după anii comunismului și după ceea ce a urmat, conștiința publică românească pare nu doar ignorantă, ci și insensibilă la problematica bucovineană. Și nu e vorba doar de conștiința publică. Citim într-un loc că, în urma tratatului de pace de după primul Război Mondial cu Austria, fondul Guvernământul Bucovina a ajuns în păstrarea Serviciului Arhivelor Naționale Istorice Centrale de la București, dar nici până azi inventarierea lui nu e realizată (cf. Ceaușu 2021: 10-11). Mai mult, fondul ar fi într-un stadiu avansat de deteriorare.

Dar Hacquet este o figură excepțională care poate avea o relevanță semnificativă în redimensionarea studiilor românești. În tot cazul, despre felul cum îi apar lui valahii din Bucovina, din Transilvania sau din Moldova, nu vor scrie specialiștii în Hacquet din Slovenia, din Austria, din Franța, Italia sau din Ucraina. Nici n-au făcut-o. Când nu-i interesează pur și simplu Hacquet, ei explorează relațiile lui cu teritoriile administrativ-politice din care ei provin, dacă nu doresc să manipuleze informațiile, deformând astfel chiar substanța operei sale. Cât despre români, ei au preferat cel mai adesea să identifice imaginile negative despre localnici (considerați români și când nu erau) și să-l acuze sau să-l condamne pe Hacquet. Dar Hacquet rămâne un fenomen în sine, și dacă românii îl ignoră, o fac pe riscul lor.

2. HACQUET ÎN OCHII ROMÂNILOR

Volumul care ne interesează se numește *Hacquet's neueste physikalischpolitische Reisen in den Jahren 1788 und 1789 durch die dacischen und sarmatischen oder nördlichen Karpathe*⁴ și a fost publicat în 1790 la Nürnberg. Ecoul lui în lumea românească?

Sub titlul „Un naturalist german prin Bucovina, Ardeal și Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea”, în câteva pagini din ediția a II-a, adăugită, a *Istoriei românilor prin călători* (vol. III), din 1929, Iorga prezintă „impresiile de drum” (Iorga 1929: 427) ale lui Hacquet, „acest om învățat, de o mare hărnicie în cercetările sale” (Iorga 1929: 427), care „ne-a cunoscut bine și prin relațiile directe, locale” (Iorga 1929: 427), pentru a continua:

„A fost prin părțile noastre și înainte de anul 1789, când ocupația austriacă în Moldova i-a ușurat călătoria, și el însuși mărturisește că, viind din Muntenia, a petrecut, prin secuime, ca medic, poate medic militar, încă din 1763-4, învățând și românește” (Iorga 1929: 427).

⁴ Volumul în limba germană poate fi consultat la adresa https://books.google.ro/books?id=O39KkBe5UbMC&pg=PA86&lpg=PA86&dq=Tringu+pugnax+Linn&source=bl&ots=W0iLX4mHy-sig=ACfU3U0YgEZkxqgBEKtGixjjawO55Ie5VA&hl=ro&sa=X&ve=d=2ah UKewj7prycoaf1AhUPh_0HHdouBfQQ6AF6BAOEAM#v=onepage&q=Tringu%20pugnax%20Linn&f=false

Iorga îi remarcase încă din primul paragraf polivalența și numindu-l geolog, invoca și faptul că e „un bun desenator, de mâna căruia avem, în planșe, colorate, țărani, boieri, lipoveni, tătari și țigani” (Iorga 1929: 427). Dar îi numește observațiile, „foarte împrăștiate, dar de o mare bogăție” (Iorga 1929: 427) și „de diferite feluri” (Iorga 1929: 427), „simple impresii de drum” (Iorga 1929: 427). În fapt, rezumând opiniile lui Hacquet, Iorga identifică în impresiile lui adevărul și remarcă simpatia pe care ar purta-o localnicilor. „Despre acești români ardeleni el vorbește cu un mare simț de dreptate și cu un sentiment de compătimire care-l onorează” (Iorga 1981: 428). De-a lungul celor câteva pagini în care rezumă fapte văzute de Hacquet, doar de două ori, și într-o manieră mai degrabă concesivă și deferentă, le pune sub semnul îndoielii. „Călătorul, spune el, se sperie de lipsa de moralitate în atitudinea sfinților” (Iorga 1981: 428) de pe zidurile mănăstirii Sucevița, de la Humor, și după ce constata că, la Putna, călugării n-ar ști ce este o bibliotecă, Iorga comentează: „și aici se înșală: doar acolo funcționase o școală oarecum superioară, a lui Iacov Putneanul” (Iorga 1981: 430). Altundeva: „A cunoscut puțină lume boierească, trăind după moda veche. Femeile sunt leneșe (el o crede), trecându-și vremea cu cafelele” (Iorga 1981: 430). În rest, faptele prezentare de Hacquet ar fi chiar adevărul. Ce-i drept, sunt și fapte care ar putea implica o incriminare a localnicilor pe care Iorga le trece sub tăcere.

Anterior, G. Bogdan-Duică, în *Bucovina. Notițe politice asupra situației* (1895, Sibiu), îl invocă de câteva ori pe Hacquet cu scopul de a arăta imaginea lui despre coloniști (de aici decurgând îngăduința localnicilor față de ei) și pentru o secvență referitoare la „căpitanul sau judele” de la Putila, „localitate deplin rusească” (Bogdan-Duică 1895: 147). Ba chiar, invocând la un moment dat naivitatea austrieșilor care ar fi crezut că „prin pilda luată de la germani și unгурii imigranți, vor învăța și românii și rutenii noțiuni mai raționale de economie” (Bogdan-Duică 1895: 28), el afirmă: „nici ei, coloniștii, n.n., nu erau meșteri” (Bogdan-Duică 1895: 28). Și într-o notă de subsol, comentează: „iată cum descrie pe coloniștii germani același Hacquet, pe care istoricii bucovineni ca Polek îl citează bucuros numai când voiesc să arate ce bețivi erau valahii de la Câmpulung” (Bogdan-Duică 1895: 28). Polek tocmai editase în 1893 memoriile generalului Splény, care-l invocase pe Hacquet, deturnându-i însă observațiile, căci el e fascinat de puterea de a bea a localnicilor. Un Isidor Ieșanu, de exemplu, invoca și el cazul de la Putila, pentru a demonstra însă că, spre deosebire de valahi, rutenii din Bucovina ar fi „degenerați moral” (Ieșanu 2014: 301).

O opinie diferită – și diferit instrumentalizată – apare la Leca Morariu. Dar, ca și Bogdan-Duică, Leca Morariu nu are perspectiva întregului, fiind interesat de detalii. În fapt, editând un manuscris redactat de preotul Constantin Popovici în 1796 la Sfântu Ilie, lângă Suceava, el rezumă câteva idei despre teritoriul „rășluit” de austriești „între 1774-1777” ale lui

Dimitrie Onciul și ale austriacului Josef Strzygowski. Primul afirmase în 1915 că

„Nicăieri pe tot pământul românesc nu se află, pe un spațiu atât de mic, atâta bogăție de istorie românească (...). Fără îndoială putem zice că în ceea ce privește arta veche religioasă, Bucovina ocupă un loc din cele dintâi în lumea ortodoxă” (Morariu 1923: 9).

În ce-l privește pe Josef Strzygowski, el ar fi afirmat că „marea cultură ce deținem noi austriecii în mănăstirile Bucovinei a trebuit să se repercuteze asupra sfântului Munte” (cf. Morariu 1923: 9). Pe Leca Morariu îl interesează să arate că în 1774, în Bucovina se aflau școlile domnești, apoi școli particulare sau învățători ambulanti, dar și școli mănăstirești, căci

„avea doar «Bucovina» anilor 1774-1775 nu mai puțin de 9 mănăstiri mari de călugări (Putna, Sânt-Ilie, Voronețul, Mănăstirea Humorului, Moldovița, Sucevița, Dragomirna, Solca și Ilișești), o mănăstire de călugărițe (Pătrăuți pe Suceava), 11 schituri de călugări și un schit de maice (la Voloca pe Ceremuș)” (Morariu 1923: 11-12).

Convingerea lui, bazată pe studiile lui Ion Nistor, este că „la Putna dăinuia chiar un fel de academie teologică” (Morariu 1923: 9), care se dezvoltase sub conducerea arhimandritului Vartolomeu Măzăreanu. După 1778, însă, nu s-ar mai pomeni nimic de „academia putneană”. Mai mult,

„stăpânirea austriacă vedea cu ochi răi frumoasa organizație școlară moldovenească. Școala teologică a lui Măzăreanu fu înlocuită, în alt loc, la Sânt-Ilie lângă Suceava, cu o nouă școală clericală – austriacă! Pentru mai buna și mai sigura ei dezvoltare în spirit chezaro-crăiesc, noua academie teologică de la Sânt-Ilie (având mai întâi o singură clasă, apoi trei) fu dată în seama străinului Daniil Vlahovici. Sârbul Vlahovici ajunsese – fiindcă din voința austriacului *divide et impera* era menit să ajungă – chiar episcop și se învrednici deci de a deveni urmașul prea vrednicului episcop moldovean Dositei Herescu (mort la 1789). Noul episcop se mută atunci, împreună cu școală cu tot, la Cernăuții zămisliților austriece, unde această școală fu transformată în acel *Institut teologic* care la 1875 deveni Facultatea de Teologie de la Cernăuți” (Morariu 1923: 17).

Iată contextul în care Leca Morariu îl amintește pe călătorul franco-austriac, ale cărui opinii despre mănăstirile și călugării din Bucovina nu puteau fi ignorate. În textul propriu-zis și într-o amplă notă de subsol, el invocă opiniile lui Hacquet despre „inevitabilele părți regretabile ale vieții

monahale” (Morariu 1923: 15) și despre călugării care, în locuințele lor *mizerabile*, ar fi trăit „prea porcește, cu țârâita și-n trândăvie” (Morariu 1923: 15), fiindu-le parcă sortit să rămână „în cea mai mare ignoranță” (Morariu 1923: 15). Concluzia?

„Nu! Un Hacquet nu poate fi utilizat decât cu toată rezerva criticeii. Ciudată e mai ales mărturisirea lui Hacquet că n-a dat nicăierea de cărți și de biblioteci, unde noi le vedem, în atâta splendoare, până-n zilele noastre” (Morariu 1923: 15).

Iar la subsol, după ce în text copiasse fragmente ample în germană din volumul lui Hacquet, Leca Morariu continuă să comenteze:

„Același Hacquet doar nu vedea în zugrăveala de la Putna – și-i important că pe vremea informatorului nostru pictura mănăstirii Putna se cunoștea foarte bine, arătând și o înfățișare a Judecării de Apoi – decât o «zugrăveală în care trupurile și picioarele oamenilor sunt ca locuste»” (Morariu 1923: 15-16),

biserica fiind pe dinafară și prin interior *unsă, mângălită*.

Cu toate acestea, concluzia lui Leca Morariu este mai degrabă comprehensivă, el vorbind despre „ignoranța, nepregătirea și mai ales neputința (lui Hacquet, n.n) de a se transpune într-un nou mediu” (Morariu 1923: 15), preferând „numai zâmbetul luării în răs și al batjocurii” (Morariu 1923: 15). Ba Leca Morariu vorbește despre „isteții moldoveni băștinași” (Morariu 1923: 15) care „nu puteau avea pentru specimene de-alde Hacquet decât același zâmbet al șireteniei” (Morariu 1923: 15-16). Aveam să descopăr târziu că, invocând chiar câteva din exemplele care-mi atrăseseră și mie atenția, Leca Morariu lansase de mult ipoteza la care mă gândisem eu însumi în acest sens. Spune el:

„La Siret i se întâmplă bietului nostru cercetător o tragere pe sfoară ca aceasta, venită din partea unei jupânese moldovence: În fața unor cuconi de boieri moldoveni bronzăți la piele ca niște țigani de binefăcătorul soare al pământului nostru, Hacquet, văzând că cel mai mic dintre acești copii suga la sânul unei doice țigance, își dă cu socoteala că și negreata celorlalți copii negri, născuți din părinți albi, provine din laptele țigănesc al doicilor. Și dorul de a-și auzi bănuiala confirmată, dorul acesta transformându-se într-o viteză întrebare adresată mamei acelor copii, i se dă răspunsul: „Copiii mei se nasc toți albi cumu-i ghiocul; dar cindură că nu sug de la mine, ci de la țigancă asta... se înnegresc așa de rău de laptele ei...!» – declarație care-l face pe cercetătorul Hacquet să mediteze adânc-

științific despre «ce influență poate avea laptele unei doice asupra copiilor»”. (Morariu 1923: 15).

Peste ani, în monografia *Iraclie și Ciprian Porumbescu* (1986), toleranței arătate aici îi va lua locul asprimea judecății, Hacquet fiind numit „alt similar ponegritor (pe lângă Polek, care l-ar fi contrazis pe Constantin Morariu în privința numărului de ruteni din Bucovina în momentul ocupării ei de către austrieci n.n.) al vechii culturi eclesiastice moldovene din Bucovina răsluită de austrieci” (Morariu 2015: 228).

De remarcat, după toate acestea, poziția lui I. Nistor față de călătorul austriac, căci combătând teoria lui Aurel Onciul că nu românii sunt rutenizați în Bucovina, ci viceversa, el invocă de mai multe ori în *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic* (1915) memoriile lui Hacquet, folosind diferite informații pentru a-și construi argumentele. Iar la un moment dat precizează:

„Se vede ca lui Hacquet îi bătu la ochi o așezare ruteană într-un sat românesc și de aceea poate o și pomeni în memoriile sale. De aici reiese însă că în locuri unde se pomeneau ruteni existau și romani, care însă se treceau sub tăcere, fiindcă existența lor acolo se înțelegea de la sine. Numai astfel se poate explica atitudinea lui Hacquet, a cărui dragoste de adevăr nu se poate trage la îndoială.” (Nistor 1915: 103).

Semnificative sunt și opiniile mai noi despre Hacquet, formulate în cele două ediții românești ale consemnărilor sale, apărute, deși amândouă sub egida Academiei Române, la un an distanță una de alta. Prima dintre ele, publicată în *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea a II-a (2001), conține traducerea textului german, precedată de o prezentare succintă a lui Hacquet. Dar editorii preferă să rezume adesea sau să pună între paranteze pasajele care li se par defavorabile românilor, uneori exprimându-și direct dezacordul față de opinia lui Hacquet. Alteori, în note de subsol, nu rezistă tentației de a lua, într-un fel sau altul, apărarea localnicilor, amendând poziția lui. Citim într-un loc: „Autorul, destul de naiv și prost informat, dă dovadă de puerilitate, gata să nu vadă peste tot decât tâlhari și ucigași (!)” (Cernovodeanu 2001: 813). Nu-i vorbă, editorii oferă la rândul lor explicații puerile. Un exemplu este explicația dată numelui boierului Șeptilici. Confirmat de localnici și de preot, boierul îi explicase lui Hacquet că mama lui ar fi născut șapte copii într-o lună. Or, editorul ține să precizeze pe de o parte că numele e întâlnit încă din secolul al XVI-lea, dar și că e vorba despre un cognomen care s-ar datora faptului că „erau șapte frați, născuți în ani diferiți, dar în aceeași lună. De aceea e invocată poate mărturia acelui preot” (Cernovodeanu 2001: 813). Voi reveni asupra chestiunii.

Altundeva, când se vorbește despre torturile la care ar fi fost supuși localnicii de către călugări, în nota de subsol editorii precizează: „S-ar părea că aici avem niște afirmații generale și nu în legătură cu acești călugări” (Cernovodeanu 2001: 819). De asemenea, când Hacquet reproduce cuvintele unui fruntaș al satului, care spune că odinioară „în munții aceștia noi eram ucigași și tâlhari” (Cernovodeanu 2001: 835), editorii comentează: „Declarația sa sună fals. A se vedea mai pe urmă și reacția autorului la ospitalitatea primită” (Cernovodeanu 2001: 835). În altă parte, într-o paranteză care rezumă o secvență amplă, netradusă, citim:

„O mică crescătorie de cai folosită doar primăvara a fost mistuită de foc. Bănuiala că focul ar fi fost pus pentru a acoperi o crimă. Autorul pornește de la o presupunere, apoi afirmă că a fost o crimă și că făptașii ar fi fost moldoveni.” (Cernovodeanu 2001: 817).

Așadar, când cred că imaginea despre localnici e nefavorabilă, editorii preferă să rezume, să treacă sub tăcere, să ofere explicații sau să acuze. Nu o dată, ei introduc în textul lui Hacquet, în paranteze unghiulare, fie semne de punctuație care exprimă nedumerirea sau dezacordul implicit, fie mici comentarii. Editorii joacă aici rolul procurorului care acuză și deopotrivă al avocatului apărării. Or, Hacquet, ca și băștinașii, de altfel, nu are nevoie nici de procuror, nici de avocat; doar textul are nevoie de un hermeneut. Din nefericire, astfel de croșete fac ediția aproape de neutilizat.

Și după toate acestea, e de la sine înțeles că în prezentarea lui Hacquet, editorii sunt de-a dreptul nemiloși. „Dușman al oricăror superstiții și pătruns de spiritul «iosefin»” (Cernovodeanu 2001: 810), inconsecvent, el ar condamna „în bloc o sumă de realități fără a încerca să înțeleagă evoluția istorică de care se leagă aceasta” (Cernovodeanu 2001: 810). „Omul, se spune, ni se dezvăluie cu inconsecvențele și prejudecățile sale” (Cernovodeanu 2001: 810), după opiniile lui Hacquet referitoare la mănăstiri și călugări precizându-se, în aceeași tonalitate disprețuitoare:

„Omul este influențabil și credul, acceptând, de pildă, fără rezervă, explicația fantezistă a numelui de Șeptilici, precum și faptul că un om decapitat să mai poată mâna o căruță mai multe minute după aceea. Tot astfel acceptă toate zvonurile și bănuielile informatorilor săi. (...) La el, din nimic se naște o bănuială, care devine certitudine în mod automat.” (Cernovodeanu 2001: 810).

Singurul lucru bun în această notă introductivă la textul lui Hacquet e prezentarea sintetică a călătoriei. Și ne folosim de ea pentru a arăta că Hacquet nu vorbește doar despre călătoria sa în teritoriile Bucovinei aflate azi în Ucraina și în nici un caz doar despre ruteni (a se citi ucraineni), ci despre

Bucovina în integralitatea ei, ba chiar cu predilecție despre cea aflată astăzi în România. Pe de altă parte, rezumatul acesta invalidează opinia că Hacquet ar fi avut drept scop al călătoriei sale obținerea de informații despre Bucovina. Așadar, citim:

„Planul inițial al călătoriei, începută de la întreita graniță a Transilvaniei, Bucovinei și Moldovei în apropiere de Vatra Dornei, era să-l ducă pe autor, prin Moldova, spre orașul Roman și spre Iași. Dar ocuparea capitalei Moldovei de către turci îl silește să se oprească în Bucovina, de unde trece, prin Hotin, în Podolia, unde face o serie de prospectări în *căutarea unor locuri bogate în varietatea de cremene, folosită ca piatră de scâpărat pentru puștile armatei imperiale* (s.a.). La întoarcere, trece prin: Cernăuți, Suceava, Frătăuți..., Rădăuți..., pe la mănăstirile: Sucevița, Solca, Gura Humorului, cercetează coloniile germane așezate la graniță, apoi fierăria de la Iacobeni, în sfârșit, trece prin pasul Izvor, spre vale Putile și pe valea Ceremușului, în Galiția.” (Cernovodeanu 2001: 809).

Să trecem peste câteva erori evidente (la Gura Humorului nu e nici o mănăstire, așa cum coloniile germane nu puteau fi la graniță) și să insistăm asupra ideii că Hacquet s-ar fi aflat aici cu misiunea de a căuta piatră de scâpărat pentru puștile armatei imperiale. Dar planul inițial al călătoriei lui Hacquet era de a ajunge la Iași, nu de a hălădui prin Bucovina. Observația făcută la un moment dat referitoare la piatra de scâpărat seamănă multora altora din textul său, care se referă la funcționarii austrieci, la coloniile de tot felul etc.

Cea de-a doua ediție a apărut în anul imediat următor (2002), într-un tiraj nesemnificativ, la o editură obscură. Cum Radu Grigorovici, îngrijitorul ei, era el însuși membru al Academiei Române, volumul a apărut tot sub egida Academiei Române, dar în cadrul Filialei Iași, Centrul de Studii Bucovina din Rădăuți. Aici, nici numele autorului și nici titlul cărții nu sunt precizate decât la pagina 7 a cărții, coperta conținând supratitlul *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788-1789)*. Dar de data aceasta avem de-a face cu o ediție bilingvă (cu transliterarea în caractere latine a textului scris cu gotice de Hacquet), iar editorul nu intervine în nici un fel în text și nu face nici un fel de comentarii, opiniile prezentându-și-le la sfârșitul volumului, într-un „Comentar”.

Firește, ne interesează ce-i spun lui Radu Grigorovici „impresiile de călătorie” ale lui Hacquet, cu atât mai mult cu cât vorbim de un bucovinean; George Grigorovici, tatăl său, și Em. Grigorovitză, un unchi, fac parte din elita Bucovinei. Pentru el, Hacquet e „fiu al revoluției franceze, raționalist, agnostic” (Hacquet 2002: 117), „destul de liber în a-și exprima părerile

deschis și adesea brutal și criticile față de toate instituțiile existente, cu excepția monarhiei” (Hacquet 2002: 117). De fapt, Hacquet ar fi fost încântat de domeniul cameral al Frățăuților și de „splendidele pășuni de vară de pe muntele Lucina” (Hacquet 2002: 119), transformând însă într-o adevărată țintă de atac „administrația de tip birocratic” (Hacquet 2002: 119). „Comentariul” lui Radu Grigorovici enumeră destul de sec faptele înregistrate de Hacquet, insistând asupra agnosticismului său și invocând reacția călătorului în fața mănăstirilor, a răspunsurilor date de călugări, punând în prim plan poziția sa raționalistă și remarcând, nota bene, atitudinea îngăduitoare a unui egumen. Altfel, Radu Grigorovici vorbește el însuși de „incultura monahilor ortodocși” (Hacquet 2002: 119), asemănători, astfel, cu călugării din ordinul capucinilor, ipoteză lansată de Hacquet, pe care însă-l dojenește părintește: „Nu e totuși frumos să-l califice pe unul dintre ei drept idiot” (Hacquet 2002: 119), ca și pe călugări: „Este însă într-adevăr de neiertat călugărilor nu numai exploatarea nemiloasă a supușilor și a robilor lor țigani, și cu atât mai mult tratamentul neomenos la care îi supuneau drept pedeapsă” (Hacquet 2002:119). În tot cazul, Grigorovici nu pune o clipă la îndoială reprezentările lui Hacquet, vorbind la un moment dat de „curățenia lui sufletească” (Hacquet 2002:120). Concluzia este că

„Hacquet ne face să-l iertăm pentru aceste nevinovate scăpări, inadvertențe sau erori – când nu e vorba de erori geografice, e vorba despre credulitatea lui –, intercalând între expuneri științifice aride numeroase scene pitorești”. (Hacquet 2002: 119).

Or, pe noi, tocmai scenele pitorești ne interesează, care au legătură și cu credulitatea invocată aici.

Și încă un detaliu din prezentarea lui Radu Grigorovici. Imperiul Habsburgic, spune el, ar fi avut „calitatea de a trezi în străinii care intrau benevol în slujba sa un spirit de loialitate excepțional de puternic” (Hacquet 2002: 116), fiind invocați Eugen de Savoia, Generalul von Splény, Vasile Balș, dar și Hacquet, care ar fi fost răsplătit „cu o catedră profesorală la Lemberg, în Galiția” (Hacquet 2002: 116). În acest context, pot fi invocate din nou paginile scrise de Leonte Ivanov. Pentru el, Hacquet ar fi fost unul dintre acei specialiști trimiși de Curtea de la Viena „să evalueze la sânge recent dobândita comoară” (Ivanov 2007: 54) (e vorba despre Bucovina), făcând rapoarte „asupra bogățiilor solului și subsolului acestui colț de lume, asupra populației indigene și strămutate, cu particularitățile fiecărei etnii în parte, asupra importanței economice și strategice a zonei” (Ivanov 2007: 54). Dacă ar fi fost așa, și-ar mai fi publicat Hacquet imediat scrierile? Aflat într-o astfel de situație, raportul lui Splény a rămas în arhivele vieneze mai bine de un secol. Leonte Ivanov are certitudinea că Hacquet n-ar fi fost decât un

supus care „adoptă nu doar credința stăpânului, ci îi copiază chiar și metehnele” (Ivanov 2007: 54). Mai mult, Hacquet ne-ar da de înțeles că

„se află în slujba unei mari puteri, că aparține culturii apusene, *desigur superioare* barbarismului oriental. De aici, o oarecare suficiență a discursului, de aici obiceiul de a cântări totul negustorește, prin prisma foloaselor pe care guvernul austriac le putea trage dintr-o situație sau alta. Astfel se explică unele stridente în text, stridente ce supără ochiul lectorului bicisnic, născut, printr-o scăpare a sorții, pe asemenea «triste» meleaguri. Nu întâmplător, obiectivitatea relatării va avea de suferit: parcă prea ușor se ghicește în spatele paginii chipul cântărețului servil, parcă prea insistent ni se oferă drept model virtuțile Imperiului în slujba căruia exploratorul breton se înrolase. Ca orice francez, ca să recurgem și noi la clișee, Hacquet e destul de superficial în concluzii, nu-și însușește rigoarea cercetătorului neamț, îi scapă adesea esența fenomenelor surprinse pe viu.” (Ivanov 2007: 54).

În tonalitatea aceasta arogant-superioară, Ivanov îi reproșează lui Hacquet că nu ține cont că precara stare de lucruri e consecința epocii măcinate de războaie, de migrări, de foamete, boli și sărăcie. Sub masca umilității jucate, Ivanov recunoaște, totuși, că Hacquet „manifestă compasiune” (Ivanov 2007: 55) și critică „atitudinea arogantă și rapacitatea coloniștilor germani” (Ivanov 2007: 55). Dar, în absența oricărei nuanțări, concluzia de etapă e de-a dreptul incorectă. Spune Ivanov:

„Adept al concepției lui J.J.Rousseau despre *traiul în natură*, Hacquet n-a împrumutat de la iluminiștii francezi și teoria asupra *bunului sălbatic*. De aici, splendidele cadre peisagistice din paginile cărții, populate însă cu *sălbaticii* câtuși de puțin *buni*.” (Ivanov 2007: 55).

Or, trecând peste faptul că, slab peisagist și mai degrabă întâmplător, Hacquet nu realizează „splendide cadre peisagistice” (Ivanov 2007: 55) (dar ce poate spune adjectivul *splendide*?), nu o dată, și vom vedea acest lucru, Hacquet construiește realitatea tocmai prin prisma imaginii *bunului sălbatic*.

Încă un detaliu, poate semnificativ referitor la analiza lui Leonte Ivanov. Textul lui nu-i mai mult decât o prefațare a paginilor din Hacquet despre lipoveni preluate din traducerea făcută de Radu Grigorovici. Cu toate acestea (oricât de elocvente ar fi exemplele), sancționarea și persiflarea statutului de academician al traducătorului e inadecvată. Spune el:

„Pentru a nu știrbi din poezia acestui tablou de epocă, e mai bine să-l oferim cititorilor integral, în versiunea românească pe care Radu Grigorovici o dă originalului german. Iar dacă această

versiune curge poticnit, dacă un termen precum *Fußnotes*, e tradus prin 'note de picior', dacă mai apar dezacorduri și repetiții supărătoare, iar unele sintagme, de tipul 'biserici foarte neînsemnate', 'este precum urmează' sau 'timp de patruzeci la șaizeci de ani' sună năzdrăvan în graiul nostru autohton, răspunderea o poartă, desigur, Hacquet. Pentru că la noi, după cum prea bine se știe, academicienii *sunt* mai presus de orice bănuială." (Ivanov 2007: 56).

Or, dacă traducerea aceasta e precară, de ce o mai folosește Leonte Ivanov? Ar fi putut să preia versiunea publicată în anul anterior; și mai bine ar fi fost dacă ar fi oferit o nouă traducere. Chiar ar fi fost o contribuție reală.

3. BUCOVINA LUI BALTHASAR HACQUET. O RECITIRE

Ce-mi propun să fac eu cu textul lui Hacquet? Sau, pentru a ne fixa în chiar miezul problemei, ce-mi spun mie notele de călătorie ale lui Hacquet despre lumea pe care el o explorează? Fără a apela riguros la triada *imagologie – alteritate – postcolonialism*, premisa de la care pornesc este că avem de-a face cu o *reprezentare*. Prin urmare, imaginea despre lume pe care Hacquet o livrează este inevitabil expresia unui subiect în istorie; astfel, certitudinile îi sunt „cenzurate” de lecturile pe care le are, de orizontul cultural în care locuiește (și de care e construit), de experiențele similare pe care le-a avut, ba chiar de impulsurile datorate temperamentului său. Și nu cred că, pentru a înțelege că avem de-a face nu cu adevăruri obiective, ci cu reprezentări, cu imagini devenite nu o dată clișee sau care funcționează deja ca atare, e nevoie să apelăm neapărat la Saussure, cum face Maria Todorova când discută despre Balcani (Todorova 2000: 25).

Spirit scientist, raționalist, Hacquet descrie exact și minuțios soluri, plante, procese tehnologice, animale sau păsări, ba chiar aspecte etnografice, obiceiuri, vestimentații, tipare arhitecturale, comportamentale etc. Dar împotriva certitudinilor pe care le are, deși dă senzația că notează, ca într-un jurnal, fapte la care a fost martor și pe care le-a văzut el însuși, când trebuie să vorbească despre oameni, aproximează, simplifică, generalizează, trage concluzii pripite sau greu de susținut. Și nu o dată pare să se contradică, ceea ce nu-i decât dovadă faptului că e un spirit viu. De exemplu, în măsura în care există la el o tentație de a estetiza *natura*, trăsătură a iluminiștilor dezvoltată puternic în romantism, există la el și puternice instincte pragmatice. Într-un loc, de exemplu, nu poate să nu constate impactul negativ al coloniștilor asupra naturii, dar în același timp e fascinat de răspunsul ei imediat. Notează: „Lucrul cel mai grav pentru noile colonii este faptul că, îndată ce (coloniștii, n.n.) au eliminat copacii prin foc, totul este acoperit cu

un splendid covor roșu de *Epilobium montarum* Linn” (Hacquet 2001: 99). Or, din cauza aceasta, se produce o invazie a socului, în așa fel încât „oamenii care s-au așezat aici nu se puteau plânge destul de cât de grea este stârpirea lor” (Hacquet 2001: 99). De aici și concluzia că, în cazul în care vor veni mai mulți oameni, atunci, dacă va fi prost gospodărită, „Bucovina ar putea avea soarta insulelor Madera, unde peste tot erau numai păduri (...) și care astăzi este aproape total lipsită de lemn” (Hacquet 2001: 99). *Splendidul covor roșu și dezastruoasa invazie a socului* stau, iată, alături. Nu e singura contradicție din poziționarea lui Hacquet. Îi admiră pe localnicii care trăiesc natural, admirație dublată nu o dată de disprețul față de lumea civilizată, din care provine, constatându-le în același timp moravurile condamnabile. Fascinat de extreme, Hacquet hiperbolizează în ambele direcții. În fapt, el are puțină încredere și în coloniști, și în administrația austriacă, așa cum în alte fragmente îi desconsideră pe fanarioții din Principate ori îi condamnă pe maghiarii din Transilvania. Mai poate fi obiectiv în acest caz în privința localnicilor? Totuși, prin comparație cu alți călători străini, Hacquet pare să fie mai puțin victima prejudecăților ori a lecturilor și cu atât mai puțin s-ar putea spune, măcar în ce-i privește pe localnicii din Bucovina, că e rău intenționat. E plin studiul lui Klaus Heitmann, de exemplu, de trimiteri către imagini deliberat negative despre români, perpetuate prin plagiat sau din inerție. Dincolo de toate acestea, mai există o măsură de precauție pe care trebuie să ne-o luăm. Dacă suntem tentați să contestăm reprezentările nefavorabile despre localnici și să polemizăm cu ele, de ce să nu credem că reprezentările favorabile despre ei sunt și ele consecința nu doar a observării faptelor, ci a trecerii lor printr-un filtru care le metamorfozează? Admirația lui Hacquet pentru natura sălbatică ori pentru localnici are și ea conotații ideologice și mentale. De stereotipuri poate fi vorba în ambele cazuri.

Cum am spus însă, nu Hacquet în sine ne interesează aici, ci *cum* este lumea în care el călătorește. Dar dacă discutăm totuși despre Hacquet (și mi se pare că e obligatoriu s-o facem), faptul se datorează nevoii de a înțelege mecanismele care se află la temelia reprezentărilor sale, cu care nu are rost să intrăm în polemică. Nu de o judecată aspră are nevoie textul lui Hacquet (Hacquet cu atât mai puțin – în fond, îi suntem datori pentru excepționala sursă pe care ne-o pune la dispoziție), ci de explicații și de problematizări care, pe cât posibil, să proiecteze în spatele reprezentărilor adevărul și să elibereze faptele de zgura subiectivă sau ideologică. Nu cred că sunt justificate încercările de *a repara* sau de *a corecta* analize, ipostaze, reprezentări considerate în dezacord cu ceea ce credem noi azi că e realitatea, nici generalizările, fie ele favorabile sau defavorabile românilor. E mai potrivit să identificăm mărcile subiectului (care sunt adesea și mărcile unei culturi, ale unei politici, ale unor contexte de tot felul), pentru a identifica astfel semnele obiectului, cu speranța de a-l reconstitui. Tocmai de aceea,

ceea ce ne interesează nu este să discutăm în termeni de bine și de rău, ci să supunem atenției un text care e consecința întâlnirii directe cu lumea descrisă și să înțelegem cum se formează aceste imagini și judecăți. Finalmente, firește, putem crede că recuperăm lumea, așa cum reconstituim și subiectul care o prezintă.

Or, această premisă e dublată de o alta, la fel de importantă. Azi nu e nevoie de prea multe argumente pentru a înțelege că avem de-a face, dacă nu cu un conflict, măcar cu o confruntare între orizonturi culturale opuse, incompatibile. De fapt, e la mijloc un contact între două lumi care, dincolo de faptul că se modifică chiar în timpul întâlnirii, generează deopotrivă atracție și respingere. Nu numai intrusul, un străin care se consideră „superior”, îl supune observației și îl judecă pe băștinaș; acesta din urmă, la rândul său, reacționează într-un anumit fel – și tocmai de aceea nici nu știm cât de natural. Cât de natural se va fi comportând localnicul în fața unui străin? Nu cumva livrează și el o imagine?

În ce-l privește pe Hacquet – și nu-i aceasta o surpriză –, el descinde din civilizație pentru a explora un ținut necunoscut sau puțin cunoscut, asociat sălbăticiiei. De aici superioritatea, uneori disprețul, dezgustul chiar, dar și uimirea și fascinația, uneori teama, toate acestea, reacții ale unui om de știință venit dintr-o cultură care aruncase religia la coșul de gunoi al istoriei. Nu a venit să locuiască în celălalt, nici să conviețuiască cu el – ci să-l observe. Din interes științific? Din tot felul de interese pragmatice? Din simplă plăcere de călător? Evident că Hacquet vrea să spună *lucrurile așa cum sunt*, dar el e cenzurat cultural, istoric, ideologic, iar toate lucrurile acestea spun ceva despre el. Venit din civilizație, o disprețuiește totuși, fiind fascinat de ceea ce e natural; educat în Franța, îi disprețuiește pe fanarioți, pe coloniștii trimiși de austrieci în Bucovina, pe unguri. Umanitarist, empatizează cu cei puși în situația, individuală sau etnică, de a suferi. Raționalist, suferă de toate complexele pe care rațiunea i le impune. Evident, e om al timpului său, ca și al locului din care provine și, firește, nu are nici o suspiciunea față de sine însuși. E victima propriilor lecturi (din Sulzer, dar nu numai din el) și mai ales a propriilor certitudini. La Hotin, i se pare că un călăreț căruia i s-a tăiat capul continuă să călărească preț de câteva zeci de metri. Nu-i vorba, Linné credea el însuși că omul poate face epilepsie dacă se spală și că există oameni care merg în patru labe sau oameni cu coadă. Spiritul științific a fost nu o dată amenințat de ridicol.

Despre ce scrie Hacquet? Așa cum precizează în subtitlul primului capitol al scrierii sale, „despre Carpații care se găsesc în Moldova de Sus sau Dacia transalpină, Țara de Sus (*Zara de Suss*, scrie el, folosind denumirea localnicilor sau a lui Cantemir), despre felurile de pietre, minerale și apele lor, de asemenea despre valahi sau moldoveni etc.” (Hacquet 2002: 3), pentru „a furniza informații” (Hacquet 2002: 3) și „a face investigații” (Hacquet

2002: 7). În câteva locuri vorbește chiar de „cercetarea mea” (Hacquet 2002: 3), fundamentată pe observația proprie, dar și pe spusele lui Sulzer⁵, căruia Hacquet mărturisește că îi va da credit total. Scopul e așadar pragmatic, parțial științific, dar și antropologic; „exploratorul” e preocupat de posibilele resurse naturale ale locului, de felul cum funcționează lumea după instalarea austriecilor, de tot felul de date concrete, dar și de oamenii pe care-i întâlnește. Nu întâmplător invocă el însuși „gravura de pe pagina de titlu”, realizată chiar de el, cu munții de graniță ai Bucovinei, dar și gravurile finale cu reprezentanți ai câtorva etnii din Bucovina. Scopul e mai degrabă practic-utilitarist, dar așa cum există o plăcere (și virtute) a reprezentării grafice, există la Hacquet și o plăcere a scrisului. Să fi scris el din pură motivație științifică? Turismul încă nu se inventase și călătoriile erau determinate, firește, de cauze precise. Să fi scris, prin urmare, la solicitarea Casei de Habsburg? Tot ce se poate, deși sfaturile și constatările privind funcționarea unor fabrici, administrarea unor spații, utilizarea unor resurse ori reacțiile față de coloniști nu sunt neapărat argumente în acest sens. Să fi fost plătit de Casa Imperială pentru observațiile sale? Precizările de natură informativă, cu rol de a exploata potențialul resurselor, sunt dese. Dar, pe de altă parte, Hacquet cară după el o aparatură pentru cercetări științifice, despre care doar putem bănuși cât de sofisticată va fi fost. Va fi părut localnicilor ca un extraterestru? Într-un loc, aflăm, Hacquet identifică un izvor acidulat, inundat adesea de pârâul Dornei,

„folosit de cei câțiva locuitori de aici pentru băut și gătit din cauza limpezimea apei, fără să aibă o acțiunea asupra măruntaielor. Deși aveam la mine toate mijloacele de investigare necesare, n-am putut să le folosesc, deoarece vremea, mereu ploioasă, impurifică izvorul și n-am avut timp să mă opresc mai îndelung.” (Hacquet 2002: 7).

Altundeva, el dă de un alt „izvor acidulat și foarte gustos, pe care, spune, l-am cercetat cu mijloacele de analiză pe care le luasem cu mine” (Hacquet 2002: 9). Făcuse experimente de tot felul (mercur dizolvat în acid azotic, o placă de argint scufundată în apă etc.), iar apa dintr-o mică fiolă ar fi avut și după o jumătate de an un „gust foarte răcoritor și plăcut acidulat, fără miros, foarte limpede, fără nici o depunere” (Hacquet 2002: 9). Dincolo de toate acestea, de reținut că

⁵ Spune Hacquet: „Nu cunosc nici un scriitor în afara căpitanului imperial Sulzer care să fi scris corect din punct de vedere geografic și topografic-istoric atât despre țara Moldovei, cât și a Valahiei; cât privește latura fizică, a făcut tot ce a putut conform puterilor și cunoștințelor sale; puținele incorectitudini care apar în informațiile sale derivă din știri greșite ale altor scriitori, în particular ale prințului Cantemir (...)”. Sulzer ar fi demonstrat că „în această privință (adică „fizică”, n.n.) (...) te înșelai cel mai adeseori”, continuând: „De aceea mă voi referi întotdeauna la acesta din urmă” (Hacquet 2001: 5).

„fiind în luna iulie și căldura foarte mare, am băut destul de mult din ea, dar n-a avut nici cea mai mică acțiune asupra măruntaielor mele, nici asupra celor patru bărbați care mă însoțeau ca apărare împotriva unor supuși ucigași.” (Hacquet 2002: 9).

Evident, nu ne interesează aici experimentele și constatările asupra solului și calității apelor (să lăsăm plăcerea aceasta mineralogilor, carstologilor etc.), ci faptul că Hacquet face experimente care necesită timp și că, bănuind pericolele care îl pândesc, umblă însoțit de patru bărbați, probabil localnici. De altfel, imediat mărturisește:

„Cum trebuia să mă tem atât de dușmani interni, cât și de cei externi din toate părțile, căci tătarii înaintaseră până la graniță, mi-a fost imposibil să întreprind alte cercetări în această regiune, nici să iau cu mine atâta apă, încât să pot stabili cantitatea de săruri pe care le conținea căci în aceste condiții critice de război, fiecare se gândea cum poate să scape mai degrabă.” (Hacquet 2002: 9).

Dar cu toate acestea, informațiile lui Hacquet se vor înaintea de toate riguroase. E la el o plăcere aparte de a descrie minuțios totul. Citim într-un loc:

„Munții mai înalți, care constau aici mai ales din roci ce conțin argilă, cuarț, mică și, adeseori, amfibol amestecat cu calcar, cuprind uneori și numeroși bulgări ce constau de obicei din argilă simplă, dar au devenit cu timpul în întregime cornee. Acești bulgări se găsesc plasați ici-colo împrăștiați printre șisturi, fiind foarte netezi la spargere și constau din particule nesesizabile, putând fi adeseori și bine polisați. Informații cuprinzătoare despre această piatră precum și despre șisturile argiloase și amfibolice se pot consulta în lucrarea premiată a profesorului Karsten.” (Hacquet 2002: 9).

Și, ca și mai târziu, când apelează la sistematica lui Linné, Hacquet face trimiteri riguroase pentru veritabilii specialiști, creator, fără să vrea, de pitoresc. Că Hacquet va fi umblând la el cu volumele științifice de referință, tot ce se poate. Că face comparații, observă diferențe etc. e evident. Pe noi ne interesează, însă, oamenii și, în acest sens, relevante sunt alte date, precum observația că în piața din Cernăuți pot fi găsite păsări de apă sălbatice, puse în vânzare de unii dintre locuitori, cumpărate, evident, de alții:

„La Cernăuți, unde am stat o zi, ai întotdeauna ocazia să vezi tot felul de păsări acvatice aduse la piață; am văzut un soi de pasăre de apă neagră, *Fulica*, care se aseamăna cu cea cenușie a lui Linné. Fruntea golașă era roșu carmin până peste jumătatea ciocului, tot

restul era galben. Picioarele erau pe de-a-ntregul verzi-gălbui, la încheieturi avea inele sau dungi negre, deasupra genunchilor o dungă triplă roz. Tot corpul era brun-negricios, cu excepția părții inferioare a burții, care era pe jumătate albă, ca și sub aripi; pe spate, penele erau puțin arâmii. Prima pană a aripii era împodobită la marginea exterioară cu o dungă albă. Pasărea întregă cântărea o livră și jumătate și era de înălțimea unei rațe obișnuite. Degetele de la picioare nu aveau nici o urmă de pieleță pentru înot, care este totuși indicată în ediția Houltuyn, vol. 2, pag. 426. Nici rața neagră, *anas nigra*, și nici pasărea batalion *Tringua pugnax Linn* nu sunt prea rare în acest ținut.” (Hacquet 2002: 33).

Să trecem însă la o altă problemă. În câteva locuri, Hacquet vorbește despre „Moldova austriacă sau așa-numita Bucovina” (Hacquet 2002: 5) și despre „Moldova princiară” (Hacquet 2002: 11); de asemenea, despre *moldoveni*, referindu-se probabil la locuitorii Moldovei, prin *valahi* înțelegând mai degrabă etnia. Într-un loc, moldovenii și valahii par să fie însă popoare diferite. Pe lângă Șaru Dornei, de exemplu, dă peste o mină „parțial prăbușită, de auripigment, care fusese exploatată slab de moldoveni”, păzită acum de un pichet imperial „pentru ca valahii sau moldovenii să nu folosească (auripigmentul, n. ed.) pentru otrăvirea fântânilor” (Hacquet 2002: 11). În acest context, să-i fi numit Hacquet *valahi* pe românii din „așa-numita Bucovina” și *moldoveni*, pe românii din Moldova turcească? Tot ce se poate. Pe de altă parte, nu o dată când vorbește despre localnici, deși ai impresia se referă la valahi, Hacquet îi are în vedere pe huțani, iar cazul e cu atât mai relevant cu cât știm că Hacquet știa română, dar și câteva limbi slave. Ori nu consideră limba un criteriu decisiv de diferență, ori cunoaște situațiile de la o oarecare distanță, ori oamenii vorbeau ușor, în funcție de context, una sau alta dintre limbi. Nu-i vorba, și în alte locuri se vorbește despre localnici fără să se facă vreo precizare despre etnia lor. Înainte de a ajunge la Gura Putilei, Hacquet invocase localitatea Șipote (aici avea să fie Iraclie Porumbescu preot), „un mic sat, locuit, ca și întreg lanțul lor (a acestor munți, de peste Aluniș, n.n.) numai de ruși” (Hacquet 2002: 97). După toate acestea, e ciudat că Hacquet îi dă credit lui Sulzer, care ar fi dovedit „temeinic” că omul de rând din Bucovina ar fi mai degrabă slav decât valah (Hacquet 2002: 69).

Indiferent de acest aspect, Hacquet îi privește cu admirație pe oamenii locului, mai ales când, contrazicând principiile vieții din lumea vestică, aceștia sunt natură. Undeva în zona Dornei Candrenilor, de exemplu, găsește „un valah, despre care se spune că ar avea o sută cincizeci de ani, ceea ce este probabil exagerat, căci la acest popor socoteala timpului stă în general pe o bază șubredă” (Hacquet 2002: 9). Și e sigur că nu se înșală, căci s-ar trage din el „mai mult de patruzeci de familii care sunt fie fiii, fie nepoții, fie

strănepoții săi” (Hacquet 2002: 9). Și, pentru a oferi o probă de adevăr, detaliază:

„Pe doi dintre fiii săi i-am văzut într-un han, unde am înnoptat, unul dintre ei avea șaptezeci și unu, al doilea optzeci și doi de ani. Acești oameni se omeneau de trei zile în așa fel, ca să fie mereu amețiți. I-am găsit zdraveni la trup, iar toate cele cinci simțuri lucrau fără nici un cusur. Mi s-a dat asigurarea că, oricât era de bătrân, tatăl lor o făcea la fel de câteva ori pe an. Hipocrate are deci mereu dreptate, când spune că uneori un exces în dietă este binefăcător.” (Hacquet 2002: 9; 11).

Aici, în mediul acesta semisălbatic, descoperă Hacquet cât de importantă este știința, pe care orice prilej mai ciudat nu face decât să o confirme, chiar dacă în câteva cazuri relevând naivitatea lui. Nu-i vorbă, un bătrân care să aibă în jur de o sută de ani ar fi putut să existe. Dar admirația nu e atât pentru vârstă bătrânului, cât pentru puterea lui și a fiilor săi de a bea ca niște eroi rabelaisieni. Va fi reverberat ceva din mitologia lui Gargantua în reprezentarea lui Hacquet? Dacă-l va fi citit pe Rabelais, va fi perceput el și ironia spumoasă la adresa spiritului științific? Să fi reverberat aici și ceva din opiniile lui Jean Jacques Rousseau? Îl citise sigur pe Hipocrate, căci, citim, „Acești oameni – e vorba despre bătrân și de fiii lui – se omeneau de trei zile în așa fel ca să fie mereu amețiți. I-am găsit zdraveni la trup, iar toate cele cinci simțuri lucrau fără nici un cusur” (Hacquet 2002: 11), de unde ideea că Hipocrate, cum altfel?, are dreptate „când spune că uneori un exces în dietă este binefăcător” (Hacquet 2002: 11).

Dar lumea aceasta care-l fascinează e pentru Hacquet și o amenințare. Nu mai vizitează, de exemplu, muntele Suhard (nu e lăsat s-o facă), fiindcă ar fi fost „locuit de neoameni (*Unmenschen*)” (Hacquet 2002: 11). Într-un loc, susține că „localnicul face parte din una din clasele cele mai rele ale omenirii de pe toată suprafața pământului” (Hacquet 2002: 13), afirmație pe care spune că o va și dovedi. Dar aici e posibil să fie doar influența lui Sulzer; vizitând Baia, acesta dăduse crezare localnicilor care i-ar fi spus că aici au fost mine de aur, *băi*. Dar dacă localnicii îi vor fi spus așa ceva, n-o fi fost un răspuns indus, din motive de etimologie, chiar de cel care a pus întrebarea? Oricum, deși Sulzer preluase această informație prin intermediari, Hacquet e revoltat și dezamăgit că așteptările îi sunt înșelate. „Ceea ce se aude prin tradiții despre astfel de bogății este de obicei o iluzie, din care nu trebuie să dai crezare nici unui cuvânt” (Hacquet 2002: 13), spune el, și aici urmează radicala definiție invocată anterior. Or, dacă nu va fi dat un răspuns sugerat chiar de cel ce a pus întrebarea, se vede treaba că localnicul trăiește din povești pe care spiritul științific al lui Hacquet le condamnă nemilos; el e revoltat în fața „ficțiunilor” și superstițiilor pe care le vehiculează un popor

care își proiectează trecutul în mitologie și își manifestă creativitatea în legende. E doar o poziționare inadecvată la mijloc; aspra judecată e consecința unei furii fără obiect. În tot cazul, a ne întreba cine pierde și cine câștigă din această confruntare între culturi e irelevant. De fapt, confruntarea aceasta e partea cea mai interesantă din „descrierea” lui. O dovadă a acestui tip de inadecvare apare în paragraful imediat următor, în care Hacquet povestește despre întâlnirea sa cu „un boier sau un nobil de rang mediu” (Hacquet 2002: 15) pe nume Șeptilici. Ei, bine, întrebând „pe alți valahi” care e sursa acestui nume,

„mi s-a răspuns într-un glas că mama sa a adus pe lume într-o singură lună șapte copii, dintre care patru ar mai fi vii. Când l-am întrebat și pe nobilul mare și robust, el mi-a confirmat chiar acest fapt și că mă pot convinge de lucrul acesta la popa localității.” (Hacquet 2002: 15).

Plin de *triumful teoriei*, Hacquet găsește și de data aceasta o explicație științifică, noi înțelegem cât de ridicolă: „Aceasta este o dovadă clară a suprafoetației, spune el, căci mama acestui nobil născuse la date diferite ale aceleiași luni și totuși atâția copii rămăseseră în viață” (Hacquet 2002: 15). De ce să nu credem că, în fața insistențelor și inocenței străinului, care nu poate înțelege prea mult din spiritul poporului și care va fi insistat cu tot felul de solicitări și observații, lui Hacquet i se joacă o farsă? Nu-i imposibil ca localnicii să se fi amuzat de insistența lui Hacquet de a-i asocia cu animalele, la care superfetația este posibilă. Ca și în cazul minelor de aur de la Baia, va fi fiind vorba și aici de un răspuns indus tocmai de supozițiile străinului. Să intrăm în rolul pe care el ni-l propune, vor fi gândit localnicii, amuzându-se pe seama credulității lui științifice. Vor fi râs cu toții, și nobilul, și preotul, și valahii, de credulitatea călătorului străin, așa cum va fi râs de el și o femeie, soție de boier, și, cine știe? poate și boierul, cum vom vedea în continuare. Dar să cităm:

„Părinții a șase copii, în parte maturi și mari, nu erau numai bine clădiți, ci și frumos colorați, în alb și roșu la față; dar copiii erau toți negri, ca țigani, deși stratul de grăsime era tot atât de gros ca și la părinți. Când am întrebat-o pe mamă cum se face că a născut copii atât de negri, mi-a răspuns: «Toți copiii mei vin pe lume albi; dar fiindcă nu îi alăptez eu, ci această țigancă, pe care o vedeți aici – îi înnegrește prin laptele ei; dar cu timpul, când împlinesc aproximativ douăzeci de ani, pierd ceva din negreala lor, dar nu cu totul». Într-adevăr, se putea observa la copiii mari modificarea regulată, de la an la an, a nuanței culorii.” (Hacquet 2002: 61).

Hacquet n-avea cum să observe modificarea de la an la an a culorii pielii copiilor și crede ce i se spune. Situația aceasta devine însă exemplul perfect pentru a demonstra teoria, abia formulată, că laptele doicii influențează viața copiilor. „Dacă există o dovadă contrară împotriva lui Herodot, precizează el, atunci este cea de față” (Hacquet 2002: 61), invocați fiind în apărarea sa „Buffon, Litré, le Cat, Albin și alții”, care, însă, „nu au spus ceva cu totul satisfăcător” (Hacquet 2002: 61). Pentru Hacquet lucrurile au și alte consecințe, căci se întreabă: „Dar cine ar putea decela în sânge ceva atât de puțin colorat” (Hacquet 2002: 61) (e vorba despre „sucurile” despre care unii ar susține că sunt identice la „oamenii albi și la cei negri”, iar el nu crede n.n.), cu atât mai puțin viciile introduse odată cu „laptele doicii în copilul fraged” (Hacquet 2002: 61).

Hacquet e victima prejudecăților, certitudinilor sau a supozițiilor sale științifice, dar e mai ales victima localnicilor predispuși să se amuze pe seama lui. Într-un singur caz nu e vorba despre amuzament, atunci când e vorba de disprețul lui, exhibat, față de creștinism. Nu întâmplător, la sfârșitul secvenței despre Mănăstirea Putna, el afirmă că „acești călugări sunt la greci ceea ce sunt capucini la catolici; anume, să aibă legea de a rămâne în cea mai mare neștiință” (Hacquet 2002: 40-41). Observația directă confirmă un tipar. Nu vor fi intrat călugării în mod instinctiv în el? Ceva pare totuși să certifice ignoranța călugărilor. Rugându-i să-i citească inscripțiile de pe mormântul lui Ștefan cel Mare și întrebându-i de când e îngropat domnitorul aici, ei ar fi început să socotească pe degete, reușind în cele din urmă să ofere o informație, de altfel, spun editorii volumului *Călători români*, greșită. Mai mult, sperase să găsească aici o bibliotecă, Putna „fiind una din mănăstirile cele mai nobile și mai vechi ale Moldovei, dar toată colecția consta numai în câteva cărți de rugăciune” (Hacquet 2002: 41). Nu-i imposibil ca pentru călugării de la Putna să fi fost greu să calculeze timpul trecut de la moartea lui Ștefan cel Mare, deși dificultățile puteau fi generate și de faptul că ei foloseau calendarul de la facerea lumii, și de acela că o parte din călugări vor fi fost ruși. Cât despre presupusa bibliotecă, nu-i imposibil ca la Putna ea să fi fost ascunsă tocmai de ochii slujbaşului imperial care a intermediat pătrunderea străinului în mănăstire. Ce încredere ar mai fi putut avea călugării în autoritățile imperiale care desființaseră câteva zeci de schituri și mănăstiri confiscându-le averile și valorile? De fapt, mănăstirea e aproape o cetate:

„Zidul principal care înconjoară mănăstirea are o singură poartă mereu închisă, iar un străin este lăsat să intre cu greu. Deoarece însă aveam cu mine pe un prieten bun, care era un slujbaş imperial cu care călugării de acolo aveau treburi, n-am avut nici o dificultate de a vedea tot ce voiam. Călugării erau douăzeci la număr. (Hacquet 2002: 40).

Odată intrat în mănăstire, Hacquet nu-și poate reține disprețul față de călugări. În fața icoanei lui Iacob dormind, îl întreabă pe egumen „de ce se urcă aici îngerii la cer pe scară, când știu să zboare?”. Și pentru că egumenul mărturisește că nu știe, Hacquet are propriul răspuns ironic: „Desigur năpârleau atunci și-și pierduseră deci penele și erau, prin urmare, incapabili să zboare” (Hacquet 2002: 40-41). Ce să înțelegem din răspunsul egumenului care spune că „s-ar putea să fie așa”? Să fie pur și simplu ignoranță? Să fie refuzul de a dialoga cu cineva care nu crede, un străin? Nu-i imposibil să fi fost ignoranți călugării; cert este însă că, timorați și suspicioși, vor fi refuzat să răspundă oricărei provocări. Se vor fi adunat să calculeze numărul de ani de la moartea ctitorului mănăstirii, dar și să decidă în legătură cu atitudinea lor. Docili, pentru a nu leza superioritatea arogantă și jignitoare a străinului, vor fi acceptat supoziția absurdă a acestuia, cu o ipocrizie pe care un Splény, în 1775, o constatare la localnici, când spunea:

„Geniul acestei națiuni are la bază un umor natural, dar înclinat mai mult spre șiretenie. Aceasta îl face să fie în ceea ce fac și în ceea ce omit să facă prefăcuți și ambigui, așa încât nu prea te poți încrede în faptele, nici în vorbele unui moldovean.” (Splény 1998: 57).

Or, Hacquet nu o simte exact atunci când sursa comicului este el însuși. La Sucevița, unde experiența e similară, un călugăr pur și simplu spune: „Așa sunt nemții, necredincioși” (Hacquet 2002: 47). Aceasta e paradigma în care ar trebui plasată experiența lui Hacquet în Bucovina.

În fapt, și mănăstirea, și călugării i se par lui Hacquet deplorabili. Laic, spirit științific, intelectual venit din Vestul civilizată, format în litera politicilor lui Iosif al II-lea și a atmosferei antireligioase din Viena, Hacquet e nemilos cu tot ce nu înțelege; superioritatea pe care și-o arogă e consecința tocmai a limitelor lui. La Putna, constată el, dar constatarea e judecată,

„toți pereții bisericii erau împodobiți pe dinafară cu nenumărate figuri de sfinți, precum și cu cerul și iadul, cu tot felul de îngeri și draci, în culori. În toată această mizerabilă pictură domină pretutindeni, ca în toate bisericile grecești, o caracteristică proprie ei, și anume că fețele sunt întotdeauna lungi, și deoarece toți sunt prevăzuți cu bărbi, datorită multiplelor repetări monotone, aceasta este partea cea mai reușită la aceste tablouri; iar trupurile și picioarele sunt întotdeauna ca la lăcuste.” (Hacquet 2002: 41).

Iar apoi: „Precum biserica era mânjită pe dinafară cu un număr uriaș de picturi fantastice, așa era și în interior” (Hacquet 2002: 40-41). La Sucevița, opiniile lui Hacquet sunt quasi-identice:

„Picturile sunt aceleași și adesea nu prea înălțătoare. Atunci când pictorul a vrut să exprime dezvățul, pozițiile sunt exact *à la Sanchez*. Egumenul sau fruntașul acestei comunități neștiutoare și-a dat toată silința să-mi explice faptele eroice imaginare ale acestor preinși sfinți desenați cu miile pe zidurile bisericii.” (Hacquet 2002: 47).

Prin urmare, limbaje diferite, lumi diferite, orizonturi culturale incompatibile. Ce anume le-ar fi putut armoniza? Poziția călugărilor, inclusiv a celor de la Putna, este poziția celui învins. Unde a adevărul, și nu din punct de vedere științific, ci moral?! La Rădăuți, în „biserica mitropolitană principală a țării” (Hacquet 2002: 47), Hacquet n-a găsit nimic remarcabil. Deși e atras de viețuirea naturală a localnicilor și are în general reacții anti-colonialiste, va fi fost, în sfârșit, mulțumit de ceea ce a găsit la Solca sau la Humor.

„Mănăstirea Solca, notează el, a fost acum câțiva ani o mănăstire de călugări tot atât de bogată și de locuită ca Putna; dar în prezent am găsit-o transformată într-o magazie pentru trupele imperiale staționate în Moldova turcească.” (Hacquet 2002: 51),

iar în Mănăstirea Humorului, o mănăstire de călugări, „se instalase acum o mică brutărie pentru trupele imperiale” (Hacquet 2002: 51). Ce se va fi întâmplat cu Voronețul, Moldovița, Arbore?

„Ilișești este de asemenea o fostă mănăstire de călugări al cărei egumen sau stareț era arhimandrit al întregii Moldove de Sus. Atunci când imperialii au preluat această țară, egumenul ei era un anume Miletie. Având acesta multe capacități, a devenit vicar general; dar fiindcă ducea o viață destul de neeconomică și libertină (căci avea în mănăstire haremul său ascuns), n-a vrut să aștepte desființarea mănăstirii sale, ci a preferat să dispară împreună cu o sumă importantă de bani și trăiește acum nu prea comod în altă mănăstire din Moldova princiară.” (Hacquet 2002: 73).

Lui Hacquet, multe lucruri definitive pentru administrația austriacă nu-i sunt pe plac. Nu și ceea ce s-a întâmplat cu mănăstirile și schiturile ale căror moșii aveau să constituie celebrul și atât de disputatul fond religios. Pentru el, și nu e singurul lor păcat, călugării de la Putna „își petrec viața ca porcii, modești și leneși” (Hacquet 2002: 40).

„Acești pustnici, notează el, nu trăiau sub stăpânirea turcească, adică princiară a Moldovei, atât de modest cum trăiesc acum sub

stăpânirea lui Iosif. Aveau venituri mari, care-i ademeneau spre o viață mai ușurată; nu erau deloc blânzi cu supușii lor, ci îi tratau adeseori neomenos. Pentru o mică încălcare sau pentru a-i șantaja ca să obțină bani, mijlocul era de a pune în aplicare două sau până la trei sute de lovituri, și numai când tălpile se umflaseră în urma unui astfel de tratament, ele erau tăiate și presărate cu sare; dacă nu puteau aplica această pedeapsă, îi încuiau pe aceștia într-o cameră mică plină de fum înecăcios. Iarna, nenorocitul era legat în pielea goală de un copac și se turna apă pe el până ce îngheța pe trupul lui etc. Într-adevăr, aceste sunt condiții care nu pot fi aplicate decât de barbari; dar și nația este corespunzătoare.” (Hacquet 2002: 41-43).

Nația e corespunzătoare și în sensul că suportă destul de ușor tortura (se înțelege: primitivii nu pot simți durerea fizică), și în acela că, cu comportamentul ei rudimentar, face posibile astfel de atrocități. De unde va fi obținut Hacquet informațiile despre pedepsele din mănăstirile Moldovei?! Cine-i va fi vorbit despre „haremul” lui Miletie? E probabil că informațiile vor fi venit de la însoțitorul său austriac, revoltat că egumenul a trecut granița luând cu el averea mănăstirii. Cât privește violențele acestea extreme, ele se vor fi pliat în mintea lui Hacquet peste informații livrate, căci vorbind despre soarta românilor din Transilvania, sub unguri, el se întreba:

„Are oare el (românul, n. ed.), sub o națiune atât de trufașă (cea maghiară, n.n), al cărei bici se abate neconținut pe pielea sa (...), o soartă mai bună ca aceea a negrilor din America, din plantațiile de trestie de zahăr...?!” (Hacquet 2001: 851)⁶.

Hacquet știa, deci, care era soarta negrilor de pe plantațiile de trestie de zahăr din America; aici lucrurile nu puteau sta altfel. Nu-i vorba, faptul că poporul nu s-a revoltat la desființarea mănăstirilor și schiturilor poate fi un argument în acest sens. În tot cazul, după ce vorbește despre posibilele pedepse de odinioară de la Putna, Hacquet povestește despre o întâmplare la care a fost martor, dar care s-a petrecut nu la o mănăstire, ci la Frătăuți, acolo „unde un flăcău mutilase cu toporul, din răutate, calul vecinului său. Judecătorul îl condamnă la cincizeci de lovituri de nuia *ad posteriora*” (Hacquet 2001: 43). Băiețandru a fost pus în jug, loviturile erau violente, și pe la a douăzeci și doua începu să sângereze, însă tânărul nu cerea milă, ci-i înjura pe judecători. La rugile lui Hacquet, prieten cu judecătorul, „deoarece ca medic întvedeam posibilitatea ca el să capete atacuri de epilepsie și să

⁶ În rezumatul său, Iorga traduce astfel: „Stăpânul îl stoarce, stăpânul îl judecă. E ca negrul din America în plantații. Se poate să nu se gândească la fugă, la răzbunare? Așa s-a ajuns la recenta «Horiadă»” (Iorga 1981: 429).

moară” (Hacquet 2001: 43), l-au eliberat. Hacquet trimise chiar după vin și apă pentru a-l răcori, dar, spre surprinderea lui,

„băiatul s-a ridicat într-un salt furios, și-a tras pantalonii, a râs și și-a bătut joc de executori și a pornit ca o săgeată în zbor, încât nimeni nu l-a mai putut ajunge, căci mi se prezisese să nu cred că o astfel de pedeapsă ar fi însemnată pentru un valah.” (Hacquet 2002: 43).

Fusese martor la așa ceva și în Dalmația, Bosnia ori Serbia, ca și în Banat și Transilvania, unde ar fi văzut „una până la două sute de bătaii aplicate acestei națiuni și totuși nici unul dintre ei nu devenise invalid” (Hacquet 2002: 43). Interesantă și concluzia lui Hacquet:

„Experiența, spune el, a demonstrat mai mult decât necesar că această națiune poate îndura din partea naturii dure, a educației și a răutății sufletești, mult mai mult decât alta mai civilizată. Dar valahii din Moldova sunt totuși mai buni, decât cei din Transilvania și din Banat.” (Hacquet 2002: 43).

În fond, Hacquet trebuie să se poziționeze cumva între cel care suportă violența și judecătorul care îi e prieten. O făcuse și altă dată. La Bistrița, e martorul următoarei scene:

„Cum treceam tocmai prin Bistrița, am văzut cum o biată ființă din comunitatea ortodoxă, și anume: o româncă era legată zdravăn de banca de corecție și pedepsită fără nici o milă în fața primăriei, în văzul tuturor, cu cincizeci de lovituri de bici pe trupul abia acoperit, pe motivul unor abateri trupești. Când am întrebat de cauza unui tratament așa de aspru și al unei batjocoriri atât de publice, mi s-a spus: «Este o stricăță care a venit în oraș cu trupele de la graniță». Trebuie să spun că urletele și bătaia sângeroasă a acestei femei m-au revoltat cu totul, cu atât mai mult cu cât este mai neînfrânată ura deplină a națiunii săsești împotriva tuturor acelor ce nu sunt sași.” (Hacquet 2001: 856).

În Transilvania, atrocitățile la care sunt supuși valahii trec dincolo de pragul extrem al pedepselor pe care le-ar fi folosit călugării, căci pentru vini inexistente, oricine putea fi pur și simplu ucis. Într-o notă de subsol, Hacquet invocă uciderea cu sânge rece a propriului jude de sat de un nobil maghiar când acesta îi spune că țărani au refuzat să vină să presteze munca de rob:

„Dar fiara (*Unmensch*) nici nu l-a lăsat să termine și cu pistolul i-a trimis un glonte drept în piept. Cum bietul om a căzut jos și a vrut să se țină de masă pentru a se ridica în sus, l-a împușcat acest călău cu

al doilea glonte în gât, ucigându-l. Văduva lui împreună cu copiii au reclamat, dar totul a fost rezolvat de comitat printr-o amendă de douăzeci și patru de guldeni, dar și pe aceștia a refuzat tiranul să-i plătească.” (Hacquet 2001: 852).

Nobilul din Transilvania îl tratează pe român, o spune Hacquet, „neconținut ca pe o vită” (Hacquet 2001: 852). De altfel, această identificare cu natura sălbatică explică admirația lui Hacquet pentru localnici. „Este de necrezut ce pot suporta acești oameni grosolani” (Hacquet 2002: 43), notează într-un loc. Altundeva: „Cu cât oamenii trăiesc mai aproape de natură, deci fără constrângeri, cu atât sunt mai bine făcuți. Bărbații și femeile sunt frumoși, mai ales cei care pot duce o viață mai comodă” (Hacquet 2002: 69). Iar în alt loc:

„Femeile sunt solide și foarte bine făcute; organizarea lor casnică este de așa fel încât nu le revine multă treabă, mai ales dacă locuiesc la oraș. O cameră sau două sunt suficiente pentru toată familia. Tot mobilierul constă dintr-un divan, pe care se șede și se doarme. Gătitul impune puțină treabă, căci se reduce la un singur fel. Lenjeria constă dintr-o singură cămașă simplă, fără nici o garnitură etc., este deci puțin pretențioasă și, prin urmare, cere puțină muncă. În aceste condiții, sunt sănătoși, mai puternici decât molăii din marile orașe europene, cu mesele lor bine garnisite și unde, datorită numeroaselor feluri de mâncare, se ivesc tot felul de boli. Îmbrăcămintea lor este simplă, ca și stilul lor de viață.” (Hacquet 2002: 69).

La ce localnici se va fi referit Hacquet? Oricum, nu e vorba aici de țărani în adevăratul sens al cuvântului, așa cum, oricât am lua în calcul tendința lui de a idealiza, nu e vorba nici în desenele finale. În opinia lui, femeile moldovene, deși nu fac deloc sau fac puțină mișcare,

„sunt nu numai puternice, dar nasc cu multă ușurință copii buni, zdraveni și sănătoși și se aude extrem de rar de nașteri grele și alte lucruri asemănătoare; sau, încă mai puțin, ca acești oameni să fie diformi ca toți orientalii. Dovadă că natura nu trebuie forțată pentru a obține efecte bune.” (Hacquet 2002: 63).

Și admirația pentru natura sălbatică a localnicilor e dublată, cum am văzut deja, cu disprețul pentru lumea civilizată. Iată-l pe Hacquet precursor al lui Sadoveanu sau al lui Cioran, vorbind despre un fel de revanșă a sălbaticilor. Băștinașii aceștia trăiesc mult, pot să bea zile la rând fără să sufere, nu-s sensibili la violențele fizice sau morale, nu se-mbolnăvesc așa ușor, ca îmbuibății de occidentali, tocmai pentru că mănâncă elementar,

femeile lor nasc ușor, ba pot să nască și câte șapte copii într-o lună etc. a toate acestea se mai adaugă un argument:

„La acești oameni a purta două sau trei blăni una peste alta nu este nimic neobișnuit, căci odăile lor se încălzesc puțin sau deloc, ceea ce este de o mie de ori mai favorabil sănătății decât încăperile supraîncălzite, de pe urma cărora oamenii se îmbolnăvesc de plămâni și mor din cauza aceasta. Tissot spune pe drept: catarele seceră mai mulți oameni de pe pământ decât ciurma.” (Hacquet 2002: 71).

Așadar, civilizații ar suporta tocmai consecința gastronomiei sofisticate și a condițiilor de viață moderne. Imaginea aceasta de paradis amenințat va fi cât de cât clintită când se vorbește despre localnicii care continuă să reprezinte, cumva difuz, o amenințare. Dar nu e vorba doar de o imagine distorsionată ideologic și temperamental, ci și de una rămasă la suprafața lucrurilor.

Dar volumul lui Hacquet este teren de interogații și de problematizări și din alt punct de vedere. Firește că ne întrebăm ce mutații s-au petrecut în „așa-zisa Bucovină”, sau, mai exact, ce mutații îi atrag lui Hacquet atenția, după ceva mai bine de zece ani de la ocuparea nord-vestului Moldovei de austrieci?! Că fostele mănăstiri fuseseră desființate și deveniră magazii, brutării etc. am văzut deja. Drept consecință, națiunea „parțial semisclavă” a Țiganilor nu mai putea fi tratată de călugări ca una nomadă; Țiganii nu mai erau robi din moment ce fuseseră naturalizați „și se așezaseră ca țărani în jurul mănăstirii” (Hacquet 2002: 43). Dar se schimbase și fața Cernăuților, devenit capitală:

„Acest mic oraș, care constă din abia șase până la șapte sute de case, este complet deschis și a căpătat, de când se găsește sub sceptrul împăratului Iosif, multe clădiri noi, cum se cade, din piatră, în timp ce mai înainte avea numai case din lemn.” (Hacquet 2002: 31),

în vreme ce Suceava avea să-și accelereze declinul. Mai mult decât atât, era în Cernăuți o forță militară („trupă de ocupație” o numește Hacquet) care putea apăra orașul și care „consta dintr-un batalion al unui regiment de garnizoană de oameni bătrâni, incapabili de serviciu de campanie” (Hacquet 2002: 31). Atitudinea lui Hacquet e evidentă; ciudat că el nu simte contradicția din moment ce continuă spunând că

„această trupă a făcut cu o lună înainte minuni lângă mica localitate Rohatin: deși din ea nu făceau parte mai mult de patru sute de oameni și doar două tunuri, a rezistat atât de eroid unui pâlcc de patru

mii de tătari, încât aceștia au pierdut la atac, pe loc, peste cinci sute de oameni și au fost respinși.” (Hacquet 2002: 31).

La Suceava, lângă fosta mănăstire Zamca, ai cărei călugări se puteau apăra singuri de atacurile tătarilor și haidamacilor, Hacquet vede de asemenea „tabăra unui mic corp de o mie până la o mie cinci sute de oameni, pentru a acoperi orașul și regiunea de tătarii, care se pregăteau s-o invadeze” (Hacquet 2002: 73). Cert este că drumurile par mult mai sigure decât înainte, și nu întâmplător în Bucovina se refugiază moldovenii din Moldova turcească amenințați de spectrul invaziilor tătărești.

Suceava merită, pentru câteva detalii asupra cărora nu voi insista, o descriere mai amplă. Hacquet constată că „aici s-a construit de curând un pod solid de lemn peste acest râu adeseori foarte rapid” (Hacquet 2002: 67), dar previziunile lui sunt sumbre. După el, orașul „nu se va reface”, căci fosta capitală

„timp de patruzeci de ani a stat părăsită, după ce războiul, ciuma și foametea au nimic în întregime pe locuitorii ei. Acum s-au așezat aici armeni și nemernici de același fel, tot atât de păguboși în toate țările, de exemplu evrei răi, care locuiesc în câteva sute de case, cele mai multe de lemn.” (Hacquet 2002: 69).

Dar tătarii puteau încă invada și Austria. Într-un loc, Hacquet vorbește despre locuitorii ai Moldovei stabiliți undeva „înainte de poalele munților” (Hacquet 2002: 53), „mai mulțumiți decât în celelalte sate” (Hacquet 2002: 53) fiindcă s-ar fi putut mai ușor refugia „în ea la venirea dușmanului” (Hacquet 2002: 53). Continuă el:

„Într-adevăr, am și găsit în pădurile din jurul Solcăi etc. mulți locuitori din Moldova de jos și din Basarabia, deveniți refugiați, care scăpaseră de presiunea osmanilor și a tătarilor; acești bieți oameni, care aveau vitele lor împreună cu ei și trăiau de obicei de pe urma lor, migrează de patru luni încoace de la o pădure la alta, pentru a nu fi zăriți de turci.” (Hacquet 2002: 53).

Dar există în Moldova austriacă lucruri care trebuie admirate. La Vicov, de exemplu, se așezase o herghelie imperială („se găseau grajduri pentru două până la trei sute de cai, iar în marile curți din jurul grajdurilor erau mici adăposturi împotriva vremii prea rele pentru caii tineri” – Hacquet 2002: 33). Citim în alt loc:

„Nu-mi aduc aminte să fi văzut în lanțul Alpilor pășuni alpine atât de frumoase ca aici; și ce era încă mai frumos era că pe aceste pășuni

grase pășteau câteva mii de cai dintre cei mai frumoși. Greci și armeni aveau aici herghelii întregi care se mișcau în libertate.” (Hacquet 2002: 93),

cea mai frumoasă herghelie fiind cea imperială. Mai mult, deveniseră active deja mici instalații de prelucrare a sării și „vânzarea este apreciabilă” (Hacquet 2002: 49). „Înainte ca această parte a Moldovei să cadă sub stăpânirea casei imperiale, nu se știa în această țară nimic despre fierberea sării” (Hacquet 2002: 49). În alte locuri, în cuptoare speciale, se prepară din coajă de mesteacăn catran, iar undeva, mai sus de Vama, s-a instalat o exploatare de hematit pentru care s-au adus muncitori din zona Salzburgului (Hacquet 2002: 81). Dar Hacquet e tentat să vadă mai degrabă dificultățile de administrație. Vorbește de o topitorie de minereuri care ar necesita deja îmbunătățiri, căci planurile ar fi fost construite de cineva care „nu avea cunoștințe privitoare la acest fel de instalații” (Hacquet 2002: 83). Cum am văzut, garnizoana din Cernăuți era formată din oameni în vârstă. La Frătăuți, unde se instalase un sat german de șaisprezece case, sunt repartizați doar doi funcționari:

„Dar cum ar putea doi oameni să supravegheze dacă lucrările agricole s-au efectuat cum trebuie sau nu; mai ales că primul dintre ei era comisar peste o colonie de opt sate împrăștiate, ocupate de germani din imperiu, iar funcționarii de pe moșiile camerale împărătești sunt încărcăți cu atâtea hârțogăraie inutile, încât nu se pot ocupa cu alte probleme; și de aceea acest domeniu frumos și mare (...) are un venit sub 6000 de guldeni, când orice semi-priceput, dacă l-ar folosi cât de cât, ar aduce cel puțin douăzeci de guldeni.” (Hacquet 2002: 47)

Altundeva, se vorbește de miniștri care s-ar mulțumi să primească cât mai multe hârtii, „pentru a dovedi cât de mare este hărnicia funcționarilor trimiși în provincie și astfel monarhul și supușii săi sunt de obicei trași pe sfoară și solul cel mai bun este astfel folosit doar pe jumătate” (Hacquet 2002: 47). Așadar, sistemul e descris ca excesiv birocratic, nepragmatic și nefuncțional. Hacquet are, oricum, un dinte împotriva modernității, fiind atras, oricâte fapte i se contrapun, de primitivismul localnicilor, așa încât explică:

„secolul nostru, spune el, este unul al scrisului, și pentru ca să se obțină totul fără înșelătorie, treburile sunt amplificate în așa măsură prin controlori și alți funcționari inutili, încât se consumă adeseori jumătate din venituri, înainte ca un ban să ajungă în visterie, și totuși se poate afirma cu conștiința curată că stăpânul țării este păcălit mai mult ca oricând.” (Hacquet 2002: 47).

Totuși, de binefacerile ocupației vor avea parte și localnicii, căci „atunci când împăratul a ajuns în posesia acestei țări, a trebuit să pună să se instaleze în sate veritabile spitale spre binele acestor nenorocite” (Hacquet 2002: 99). Nenorocitele sunt femeile din Gura Putilei, unde, „ca și în multe alte mănăstiri din munți”, Hacquet vede „urmele nenorocirilor aduse de ruși, în ultimul război împotriva Porții, printre membrilor sexului feminin” (Hacquet 2002: 99).

Așadar, lumea era în schimbare și schimbările se răsfrângeau și asupra localnicilor, a căror viață se îmbunătățise, chiar dacă rămâneau fixați în tipare naturale. Citim într-un loc:

„Toate aceste puțuri (este vorba de puțuri de extragere a sării, n.n.) se află (...) în mijlocul pădurilor, așa că sălbăticiunile le revin muncitorilor atât de ieftin, încât nu trăiesc tot anul din nimic altceva. O căprioară întregă nu costă mai mult de douăzeci de parale, un cerb, șaizeci etc. Un semn sigur că în această țară, oamenii care consumă orice n-au întrecut încă măsura și, pentru un timp, locuitorii ei vor mai trăi fericiți, cum voi avea ocazia să demonstrez⁷.” (Hacquet 2002: 49).

Altundeva, lui Hacquet i se confesează „întâiul om al satului” (Hacquet 2002: 101), care „o făcea pe căpitanul sau judele” (Hacquet 2002: 101) și care era, totuși, „ca și ceilalți, doar un țăran” (Hacquet 2002: 101):

„În acești munți, ar fi spus el, erau pe vremuri ucigași și tâlhari, dar acum ne-am obișnuit cu munca și ne-am îndreptat (...). Munții erau refugiul nostru atunci când eram fugăriți la șes, dar cum oamenii s-au tot înmulțit, bunicii și părinții noștri n-au mai scăpat aici de urmărire; deci nu puteam face altceva, decât a ne modifica cu încetul modul nostru de trai.” (Hacquet 2002: 101).

Dar Hacquet se îndoiește de sinceritatea spuselor lui; după el, „jumătate din locuitori au rămas credincioși vechiului lor stil de viață” (Hacquet 2002: 101). Deși îi suspectează pe localnici de ipocrizie, huțanii din Putila îi stârnesc admirația. Mărturisește cu uimire:

⁷ În versiunea din 2001, traducerea e următoarea: „Toate aceste puțuri (...) sunt ascunse în mijlocul pădurilor, unde lucrătorii găsesc vânat atât de ieftin, încât nu consumă tot anul altceva. O căprioară frumoasă costă doar douăzeci de parale, un cerb, șaizeci și așa mai departe, semn hotărât că acei oameni care secătuesc tot nu au căpătat încă autoritatea în această țară și că un timp vor mai trăi încă fericiți locuitorii...” (Hacquet 2001: 821).

„Acest om, cum sunt astfel de oameni, a fost destul de generos de a nu lua nimic în schimbul laptelui și brânzei consumate, ca și pentru hrana cailor, oricât am încercat să-l silim să accepte plata. Adevărul e că printre ei se găesc în prezent oameni care sunt geambași și dispun de averi de douăzeci până la treizeci de mii de guldeni; dar pentru ei această bogăție nu înseamnă nimic, ei trăiesc și rămân ca vechii ruși sau moldoveni. Singura lor bucurie este ca să se îmbete atunci când vor și când au rachiul de-ajuns, pentru a potoli pofta gâtlejului lor.” (Hacquet 2002: 101).

Iar crime se mai petrec încă. La Solca, de exemplu,

„cu câteva zile înaintea sosirii mele aici, o bandă de tâlhari a întreprins un atac, a prădat o casă izolată și le-a maltratată pe femeile ce se găseau într-însa. Noroc că stăpânul casei nu era de față, căci ei aveau de gând să-i ia viața.” (Hacquet 2002: 51).

Firește că ultima afirmație e doar o presupunere; poate că nu doreau decât să-i ia banii. Deși între bani și viață, crede Hacquet, diferența e pentru localnici ne semnificativă. Și un exemplu elocvent e următorul:

„În această pustietate – spune el, referindu-se la împrejurimile localității Frasin – am găsit o altă herghelie arsă, care este ocupată numai primăvara și toamna de acei cai, care vin de la stâne din Alpi și merg să ierneze la șes. Pe lângă aceste clădiri trăiau câțiva cavaleriști pensionați, care aveau la ei ceva bani economisiți. Cum unul dintre ei schimbuse cu câteva zile înainte de incendiu câțiva ducați la cârciumă și, spre nenorocul lor, câțiva munteni văzuseră, a fost de-ajuns pentru a le pune viața în primejdie. După o săptămână s-a auzit că întreaga clădire a fost mistuită de foc și că oamenii ar fi ars în lăuntru ei. Una din presupunerile era că întâmplarea se datora neglijenței acestor oameni; dar când s-au căutat sub cenușă oasele lor, ele n-au fost găsite în dormitor, ci în antreu. Aceasta a trezit bănuiele. Cum acești oameni nu erau bețivi, lumea s-a gândit la o crimă, ceea ce s-a și confirmat prin lipsa banilor, unul dintre ei având peste treizeci de ducați și nu se mai găsiră decât câteva monede de argint, ca și restul metalelor, ca nasturi și alte asemenea, care /erau prezente/ până la ultima bucată. Ucigașii au considerat că este nimerit, ca pentru a ascunde lucrurile cât mai bine și să fure câteva sute de guldeni, să omoare câțiva oameni și să mai și incendieze o clădire de câteva mii de guldeni, pentru a camufla fapta cu multă viclenie, în conformitate cu mentalitatea lor valahă, sau mai bine zis moldovenească. Astfel de acțiuni nu sunt prea rare la acești oameni.” (Hacquet 2002: 39).

Pe de altă parte, oamenii sunt totuși pașnici:

„Am călătorit acum douăzeci și șase de ani, povestește el, cu un asemenea român, singuri de tot, prin munții cei mari din țara Românească în Transilvania, sub călăuză lui, fără a păși pe vreo cărare cunoscută. Nu ar fi putut de o mie de ori să-mi ia viața prin locurile pustii care erau doar adăposturi de fiare? El nu a făcut-o și s-a dovedit, dimpotrivă, ca un erou față de slăbiciunea mea. Cine a adus pe românii din Transilvania sau din posesiunile austriece la o situație așa de rea?” (Hacquet 2001: 852).

Pornind de la această observație care privește toleranța localnicilor (dar toleranța nu exclude crima), voi face saltul către problema coloniștilor. Cum reacționează „vechii localnici” în fața invaziei străinilor și a schimbărilor care decurg de aici? E elocventă descrierea stării de fapt din colonia germană de la Satu Mare:

„Vechii locuitori, spune Hacquet, nu sunt, firește, prea mulțumiți de aceste implantări noi, fiindcă nu pot să lase ca odinioară ogoarele lor pârltoage și acești venetici își și arogă prea des ceea ce nu li se cuvine: așa am auzit într-o zi pe acești oameni aducând plângeri împotriva coloniștilor, al căror număr nu este totuși prea mare, în fața comisarului imperial, că n-au jefuit numai micile lor grădini, dar au și avut obrăznicia să atingă și să îngrădească în chip și fel vechile lor drepturi. Cei insultați au fost liniștiți și zurbagiilor li s-a spus între patru ochi că viața lor este permanent în primejdie; căci dacă acești valahi sau moldoveni s-ar răscula odată împotriva lor, pot fi siguri că n-ar fi cruțat nici copilul din pântecul mamei sale și că n-ar fi chip să fie salvați, căci acești oameni ar scăpa imediat de orice cercetare și pedeapsă și ar putea emigra brusc oricând.” (Hacquet 2002: 53).

Adevăr grăiește Hacquet. Valahii aceștia nu se revoltă, deși ar fi avut motive s-o facă, neriscând nimic din moment ce lesne se puteau refugia în Moldova. De aici rezervele față de coloniști. Pe teritoriile acestea considerate puțin locuite, sunt încurajați să vină germani, maghiari (secui), lipoveni, români chiar, cerșetori din Banat etc. Iar germanii și maghiarii primesc din partea statului terenuri – în bună măsură din fostele proprietăți ale mânăstirilor –, materiale de construcții, bani, poate și animale, în vreme ce localnicii rămân să-și ducă viața ca mai înainte.

„Pe când mă aflam în această localitate (e vorba de Siret, n.n.), spune Hacquet, se lucra tocmai la instalarea unui sat pentru coloniști germani. Acestora li se dădeau cele mai bune locuri pentru ridicarea

caselor, încât puteau privi până la orașelul Siret, care este situat în vale și se găsește la distanța de o jumătate de oră.” (Hacquet 2002: 61).

La Satu Mare, coloniștilor li s-a dat „pământul cel mai bun” (Hacquet 2002: 53) cu „pajiști mai mult ca splendide” (Hacquet 2002: 55):

„ei sunt prevăzuți cu toate acareturile necesare pentru agricultură, ca și cu ogoare învecinate cu casele, ei primesc și tot felul de credite, așa încât se poate spune că acești oameni sunt în posesia a tot ce poate înstări pe un țaran, dacă contribuie din partea sa cel puțin pe jumătate cu hărnicia. Toți locuitorii sunt mereu scutiți de serviciul militar, ca și în primii cinci până la zece ani, de toate dările.” (Hacquet 2002: 55).

Doar lipovenii n-au primit nimic. În districtul orașului Siret, Hacquet a găsit

„pe lângă colonia secuiască, încă alte două. Cea dintâi era una rusească, din satele Laudonfalva (de fapt Bălcăuți, n. ed.) și Corcești, care consta din nouăzeci și nouă de familii. N-aveau libertăți și privilegii speciale, aveau numai pământ și erau scutiți de serviciu militar.” (Hacquet 2002: 63).

Mai mult,

„Acești oameni au primit sub oblăduirea imperială pe vecie completă libertate religioasă; ei nici măcar n-au admis să li se numeroteze casele și /autoritățile/ au cedat. Sunt de asemenea liberați pentru totdeauna de serviciul militar și vor trăi timp de douăzeci de ani scutiți de impozit. În schimb nu au dreptul la nici un ajutor din partea Curții. Cum aduseseră cu ei destul de multă avere, nici nu aveau nevoie de el. Afacerile lor industriale principale se referă la țesutul pânzei, la împletirea frânghiilor și altele asemănătoare.” (Hacquet 2002: 65).

Dar faptul că ei nu au primit nici un fel de ajutor e o excepție. Există și alte situații relevante. La Mitoc, Hacquet întâlnește

„primii coloniști din țară emigrați din Banat; erau numai cerșetori, douăzeci și două de familii la număr, care au fost așezați pe ogoarele și casele părăsite de moldoveni. Cum în această localitate nu era loc de-ajuns pentru ei, cei rămași au fost deplasați la Suceava (unde s-a instalat o colonie germană), la Molodia, la Dragomirna și la Răusenii și acești oameni au primit probabil sprijinul cuvenit, dar

pe departe nu ceea ce obținuseră germanii, fiind obligați să restituie cu încetul toți banii.” (Hacquet 2002: 67).

Coloniștii secui fuseseră la rândul lor privilegiați, iar prezentarea satelor lor relevă chiar diferența dintre satele băștinașilor, dezvoltate în mod natural și în absența vreunor principii de structurare, și cele ale coloniștilor:

„Satele amenajate pentru aceste popoare migratoare erau, ca și la germani, casă după casă, în linie dreaptă, izolate una de alta, în spate grajdurile, iar șurile sau grajdul fac corp comun cu casa, ca la germani; fiecare casă își are grădina ei, fie între vecini, fie în spate. Această dispunere face ca un sat de patruzeci până la o sută de case să se întindă pe o distanță foarte lungă. Acești unguri obișnuiesc să-și înconjoare satul, oricât de lung ar fi, cu garduri care au la amândouă capetele câte o poartă, pe care o închid noaptea. Casele lor sunt destul de spațioase și suficiente pentru o familie constând, ca în toate coloniile amenajate, dintr-un mic antreu, o odaie mare, o cameră și un pod sau o cămară. Dacă grajdurile sunt lipite de casă, ele sunt instalate pentru patru vaci și o pereche de cai. Șurile sunt de asemenea mari și împărțite în trei părți.” (Hacquet 2002: 53).

După toate acestea, concluzia lui Hacquet e zdrobitoare: „Cu un cuvânt, locuințele acestor emigranți sunt adevărate palate în comparație cu cele ale indigenilor” (Hacquet 2002: 53).

Dar povestea coloniștilor din consemnările lui nu sfârșește aici. Cu toate avantajele de care beneficiază, coloniștii sunt și ei oameni.

„Dar cine și-ar putea închipui – se întreabă Hacquet, referindu-se la secui – că oameni care trăiesc în atâta libertate și în stare atât de bună, comit zilnic faptele cele mai mârșave. După ce s-au bucurat de toate avantajele și și-au consumat creditul lenevind, te poți aștepta ca un sat, pentru care Curtea a cheltuit douăzeci până la cincizeci și mai multe mii de guldeni, să-l poți găsi într-o bună dimineață părăsit de locuitori sau prefăcute în fum. La aceste popoare nomade și barbare astfel de distrugeri din care nu trag nici un folos sunt foarte obișnuite.” (Hacquet 2002: 55).

Iar statul acceptă ca „acești oameni ușuratici” (Hacquet 2002: 55) să revină și „să se așeze din nou după câțiva ani” (Hacquet 2002: 55), de data aceasta însă cu condiția să-și aducă cu ei vitele necesare unui țăran, trebuind „să-și construiască singuri casa” (Hacquet 2002: 55), primind gratis doar terenul. Fără doar și poate că un sâmbure de adevăr va fi existând și în aceste *fapte*, greu de pus la îndoială. Nici coloniștii germani nu sunt însă de admirat:

„Între Mitoc către râul Suceava există iarăși o colonie de germani, care neglijau foarte mult ridicarea sau, mai bine zis, finisarea caselor lor noi și bine clădite. Le păsa puțin de acest lucru, având în vedere că primeau de la Curte rația lor zilnică. Cum sosise însă ordinul că la sfârșitul lui septembrie se va termina alimentarea cu bani, căci primiseră tot ce era necesar pentru gospodărire precum și cele mai întinse și frumoase ogoare acoperite cu grânele cele mai splendide, fără să le fi semănat, dar pe care le puteau recolta, acești trântori au devenit mai dispuși să se gândească la viitor. Sigur e că a manifesta prea multă bunătate față de oameni lipsiți de bun simț și educație aduce de obicei binefăcătorului ca și primitivului necazuri. În această țară am deseori ocazia să observ acest fenomen, deoarece am vizitat în repetate rânduri aceste colonii împreună cu comisarul pus peste ele, pe care-l auzisem încurajând poporul cu tot zelul.” (Hacquet 2002: 67).

La Ilișești, Hacquet vede „al optulea și ultimul” (Hacquet 2002: 73) sat al coloniștilor din „această țară nouă” (Hacquet 2002: 73), iar concluzia lui e că, „din păcate, folosul tras de pe urma acestor imigranți nu este niciodată atât de mare, cât s-a sperat, ceea ce va demonstra viitorul” (Hacquet 2002: 73).

Cert este însă că Hacquet nu-i agreează pe maghiari. De aici, poate aceleași simplificări ca în cazul imaginii despre localnici. Astfel, citim:

„Atunci când am călătorit prin aceste regiuni, satele erau în stare destul de bună, dar totuși în fața tuturor caselor zăceau alene pe pământ oameni care-și omorau de obicei timpul fumând tutun; nu puteai să nu recunoști la ei vechiul mod de viață al sciților; le păsa puțin de viitor, dacă aveau în prezent cele trebuincioase. Ei nici nu se gândesc la plantarea de pomi fructiferi. Cel mult sădesc un arțar în fața locuinței, pentru ca, în zilele călduroase, să-și petreacă sub el timpul lenevind.” (Hacquet 2002: 57; 59).

Ce-i drept, acest mod de viață pare un clișeu, din moment ce și băștinașii îi apar lui Hacquet în aceeași postură:

„Modul de viață al acestor oameni, adică al moldovenilor, a devenit cunoscut prin Sulzer și alții, dar ceea ce am constatat deosebit și în contradicție, ca medic, cu sistemul dietar conceput de mine, este faptul următor: că toate femeile, cu excepția celor sărmene, duc o viață trândavă, zac aproape toată ziua pe canapeaua lor, își petrec timpul cu cafeaua, cu mestecatul de betel, la cele mai sărace cu marna fină și cu pălăvrageala (...).” (Hacquet 2002: 63).

Firește, nu voi cădea în capcana de a spune că Hacquet are dreptate în privința femeilor maghiare și că nu are în privința româncelor. Totuși, în

cazul coloniștilor, care primiseră totul pentru a se așeza aici, bunăstarea primită gratis le asigura confortul care ar fi putut duce la trândăveală. Cum să vorbești însă de canapele și de cafea în casele țăranilor?

Un singur lucru ar mai fi de reținut. În două locuri, el vorbește despre haremurile localnicilor. „Întâiul om al satului” (Hacquet 2002: 99) de la Putila, cel care-i vorbise despre tâlharii de altădată și care-i oferise mâncare fără nici un fel de răsplată, ar fi avut unul. Să fie de vină oare pentru această supoziție faptul, pe care ține să-l spună, că fața acestui om, „ca și a celorlalți concetățeni, nu inspiră cea mai mare încredere” (Hacquet 2002: 99)? De altfel, afirmația e mai degrabă neconvingătoare. Să recitim:

„Atunci când împăratul a ajuns în posesia acestei țări, a trebuit să pună să se instaleze în sate veritabile spitale spre binele acestor nenorocite. Dar cum această boală nu se vindecă radical la toată lumea, soarta l-a lovit pe unul sau pe altul, cum am aflat de la întâiul om al satului, care-l făcea pe căpitanul sau pe judele, așa că desfrâul se va fi păstrat în localitate, căci, deși era ca și ceilalți doar un țăran, ținea totuși la casa lui micul său harem.” (Hacquet 2002: 99).

Cine să-i fi spus străinului că „întâiul om al satului” are un harem? Să fi fost o simplă supoziție a lui Hacquet? Să fi existat cu adevărat un harem la mănăstirea de la Ilișești? C tot disprețul lui pentru călugări, la un moment dat îi compătimentește. După ce trecuse de o zonă aproape sălbatică, cu arbori, chiar tineri, doborâți la pământ de vânt, într-o vale, înainte de a ajunge la Gura Putilei, dă

„peste o mănăstire de călugări părăsită. Atunci n-am găsit decât doi călugări bătrâni care strângeau fânul pentru a-și procura hrana de iarnă pentru puținele lor vite, de pe urma cărora trăiau. Se citeau pe fața lor grijile și nevoile, dar ei preferă mai mult decât orice viața de eremit; atâta putere are obișnuința asupra tuturor ființelor pământului și cât de nedrepti sunt oamenii unii față de alții, când nici unul nu poate tolera acțiunile și inacțiunile celuilalt, și nu țin seama de temperament, de vârstă etc. Vai de omul care trebuie să îndure această constrângere.” (Hacquet 2002: 99).

E multă compasiune în aceste cuvinte și, la un moment dat, Hacquet parcă ar vorbi despre sine însuși. „Cât de nedrepti sunt oamenii unii față de alții, când nici unul nu poate tolera acțiunile și inacțiunile celuilalt” (Hacquet 2002: 99). Și să mai reținem un detaliu. Vorbind despre valahii din Transilvania, Hacquet afirmă:

„chiar așa de neșlefuită cum este această nație, totuși am găsit la mulți din ei (...) trăsături care ar fi strălucit chiar și la oamenii cei mai civilizați. Cât de mult rău a fost pricinuit Monarhiei de ura și apăsarea împotriva acestei națiuni odinioară așa măreață și însemnată!” (Hacquet 2001: 852).

Poate că e o afirmație suficientă pentru a angaja ideile lui contradictorii în afara oricărei perspective simplificatoare. Și dacă Hacquet, fascinantul Hacquet, are nevoie de o „apărare” (din nefericire, în spațiul românesc are), ea de aici ar putea să pornească.

Referințe:

- Bogdan-Duică, G. (1895). *Bucovina. Notițe politice asupra situației/ Bukovina. Political notes on the situation*. Sibiu.
- Ceașu, M.Ș. & Lihaciu, I. (2021). *Autonomia Bucovinei (1848-1861). Studii și documente/ The autonomy of Bukovina 1848-1861. Studies and records*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Cernovodeanu, P. (redactor responsabil), Holban M., Alexandrescu-Dersca Bulgaru M.M (2001). *Călători străini despre Țările Române/ Foreign travellers about The Principalities of Wallachia*, vol. X. Partea a II-a. București: Editura Academiei Române.
- Hacquet, B. (2001). *Prima călătorie.../ First travel..* In Cernovodeanu, P. (redactor responsabil), Holban M., Alexandrescu-Dersca Bulgaru M.M (2001). *Călători străini despre Țările Române/ Foreign travellers about The Principalities of Wallachia*, vol. X. Partea a II-a. București: Editura Academiei Române
- Hacquet, B. (2002), *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788-1789). Recentele călătorii fizico-politice ale lui Hacquet în anii 1788 și 1789 prin Munții Dacici și Sarmatici sau Carpații Nordici/ Bukovina during the first physical-political description. Journey to Dacian Mountains between 1788-1789. The recent physical-political journeys of Hacquet through the Dacian and Sarmatian Mountains or Northern Mountains during 1788 and 1789*. Ediție bilingvă îngrijită. Rădăuți: Editura Septentrion. (ediția I, Nürnberg, în editura Rasp, 1790).
- Heitmann, K. (1995). *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german. 1775-1918. Un studiu imagologic/ The image of Romanians in the German language area. 1775-1918. An imagological study*. (trad. Dumitru Hîncu). București: Editura Univers.

- Iorga, N. (1981). Un naturalist german prin Bucovina, Ardeal și Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea/ A German naturalist through Bukovina, Transylvania, and Moldavia at the end of the 18th century. In *Istoria românilor prin călători/ The History of Romanians by Travellers*. București: Editura Eminescu.
- Ivanov, L. (2007). Oaza de necunoscut (Un breton pe meleaguri moldave)/ Unknown Oasis (A Breton on Moldavian Lands). In *Transilvania*, 10/2007. 54-56.
- Morariu, L. (2015). *Iraclie și Ciprian Porumbescu. Volumul II. Iraclie Porumbescu/ Iraclie and Ciprian Porumbescu, 2nd volume, Iraclie Porumbescu*. Pătrăuți: Editura Heruvim.
- Morariu, L. (1923). Războiul Troadei după Codicele Const. Popovici (1796)/ The Troad War after the codex of Constantin Popovici (1796). In *Glasul Bucovinei*, an. VI. Cernăuți: Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”. 108.
- Nistor, I. (1915). *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic/ The Romanians and Ruthenians in Bukovina. Historical and Statistical Study*. București: Editura Academiei Române.
- Splény von Mihály. G. (1998). Descrierea districtului bucovinean/ The Description of the District of Bukovina. In *Bucovina în descrieri geografice, istorice, economice și demografice/ Bukovina in its first Geographical, Historical, Economical, and Demographic Description*. București: Editura Academiei Române.
- Šumrada, J. (2003). Sur les origines de Balthasar Hacquet/ On the origins of Balthasar Hacquet. In *Hacquetia*, 2/2. Disponibil pe: <https://ojs.zrc-sazu.si/hacquetia/issue/view/257>, consultat în 10 octombrie 2022.
- Todorova, M. (2000). *Balcanii și balcanismul/ Imagining the Balkans* (Trad. Mihaela Constantinescu și Sofia Oprescu). București: Humanitas.

**ÉCRIRE POUR GUÉRIR. LES FORMULES MAGIQUES
ÉCRITES DANS LA MÉDECINE POPULAIRE
ROUMAINE (XVIIe-XXe SIÈCLES)**

**WRITE TO HEAL. WRITTEN MAGIC FORMULAS IN
ROMANIAN POPULAR MEDICINE (17th - 20th CENTURIES)**

Alexandru OFRIM
Université de Bucarest
University of Bucharest

e-mail: alexandru.ofrim@litere.unibuc.ro

Lucia TERZEA-OFRIM
Université de Bucarest
University of Bucharest

e-mail: lucia.ofrim@litere.unibuc.ro

Abstract:

In traditional Romanian society, where the vast majority of the population was illiterate, writing remained mysterious and inaccessible. For the peasants from the Romanian village, writing and the book have acquired separate meanings, being used in a particular way through magico-religious rituals. In order to defend against the action of evil forces and for the healing of the sick body, the traditional community instituted ceremonial, apotropaic and thaumaturgical practices, involving a set of alternative uses of writing. The clerics played an important role in consolidating these practices. The village priests made the written amulets (apocryphal texts, prayers and incantations) intended to be worn closest to the body to ward off unclean spirits which could cause harm to women who had just given birth and to the new-born. Books and writing were seen as repositories of healing forces that could ward off disease and trouble. In the Romanian rural society, between the two World Wars, it was still believed that evil spirits, agents of disease, could be drawn from the sick person's body with the help of "healing letters" (rom. "răvașe de leac"), containing prayers, various religious symbols, names of saints but also magic formulas, often presented in an enigmatic and incomprehensible way. The formulas are written upside down, from right to left, then from left to right (like the famous palindrome "Sator arepo tenet opera rotas" or "Abracadabra") or distributed in geometric figures (spirals, triangles, crosses). These "healing papers", with a strong iconic charge, were applied to the body or the text and the image were drawn directly on the skin of the sufferer. Drinking water in which one

had washed a plate on the surface of which healing formulas had been written or swallowing the paper on which magic formulas were written were other common practices. Romanian ethnologists have documented the survival of these practices until the mid1970s. Similar practices are found in other parts of Europe.

Keywords: folk medicine; magical practices; written charms; body; amulets; symbolic efficacy.

À la fin du XIXe siècle et dans la première moitié du XXe une ample démarche de récupération et de consignation par écrit du folklore roumain s'est fait remarquer. Dans ce contexte, une attention particulière a été portée aux croyances populaires, aux enchantements et aux pratiques magiques. Des études ponctuelles ou synthétiques sur la médecine magique se sont développées, appartenant à des folkloristes (Gorovei 1931 ; Candrea 1944), des hygiénistes (Laugier 1925) ou des historiens de la médecine roumaine ancienne (Leon 1903). Dans cette littérature sur la composante magico-religieuse des pratiques thérapeutiques, nous trouvons un vaste matériel qui nous permet de saisir des aspects des représentations du corps dans la société roumaine prémoderne.

Notre recherche s'appuie non seulement sur ces sources folkloriques et ethnographiques, mais aussi sur une autre catégorie de sources, peu étudiée par les chercheurs. Il s'agit des manuscrits miscellanés roumains des XVIIe-XIXe siècles, dans lesquels sont consignées des incantations, des formules magico-religieuses et leurs « modes d'emploi » (gestes rituels, thaumaturgiques et apotropaïques). Ces textes de magie médicale, transcrits par des copistes inconnus, sont dispersés en manuscrits dans des bibliothèques, dans différentes collections muséales et n'ont jamais été réunis dans un corpus unitaire et systématique. Un premier pas a été fait par la linguiste Emanuela Timotin (2010 ; 2015) qui a publié de tels textes, conservés à la Bibliothèque de l'Académie Roumaine de Bucarest, accompagnés d'une étude paléographique et philologique (pour l'espace occidental nous citons des études similaires : Bertholin - Matheiu 1996 ; Lecouteux 1996 ; Bozoky 2003 ; Roper 2004 ; Olsan 2004 ; Skemmer 2006 ; Boudet, Descamps 2014).

D'un point de vue méthodologique, dans cet article nous avons sélectionné un échantillon regroupant les exemples les plus représentatifs de brevets magiques des XVIIe et XXe siècles utilisés dans les rituels de guérison, qui contiennent des indices sur la relation de ces documents avec le corps de ceux qui les utilisent pour retrouver leur santé. Ainsi, nous avons analysé à la fois des remèdes magiques consignés dans des manuscrits anciens et des pratiques thaumaturgiques populaires découvertes sur le terrain par des folkloristes et des ethnographes, jusqu'à la fin des années 1970. Ces

pratiques consistaient en l'utilisation des textes écrits à des fins magiques, apotropaïques et thérapeutiques, afin d'extraire la maladie du corps d'un patient. Contrairement aux formules orales dans les incantations ou les prières de l'Église et les exorcismes, dans ces brevets il n'y a pas de conjurations magiques pour les démons ou les autres mauvais esprits responsables des symptômes de la maladie. Les formules des brevets s'adressent directement au corps souffrant, les maladies qui doivent sortir du corps du patient ou des organes affectés étant explicitement nommées. Les usages rituels spécifiques de ces formules sont donnés précisément par leur support scriptural. L'écriture est mobilisée pour obtenir des effets concrets, corporels, obtenus au contact direct avec la partie du corps atteinte par la maladie.

L'efficacité magique du mot écrit peut fournir un moyen alternatif de guérison, qui remplace les incantations orales, les pratiques dévotionnelles ou la pharmacologie populaire. L'avantage de l'écriture est qu'elle apporte stabilité et permanence, matérialise la parole et incarne le pouvoir magico-religieux des mots. Pour les actions visant à rétablir l'équilibre du corps, ces documents étaient vus comme un amplificateur d'efficacité magique, car on leur accordait un pouvoir bien supérieur à celui des formules incantatoires orales. La « corporéité » littérale des mots et la capacité de l'écriture d'offrir de la matérialité au langage (Ong 1982 : 11 ; Goody 1986 : 84) rendent possibles ces supports concrets, palpables pour l'action magique, protectrice ou curative. L'écriture permet également la transposition des formules magiques sur divers supports (papier, céramique, aliments, divers autres objets) faciles à manipuler, qui peuvent être vus, touchés, maintenus près du corps ou même avalés. En les portant sur le corps, en les appliquant sur le point malade ou en les avalant, le patient s'engageait activement dans sa propre guérison.

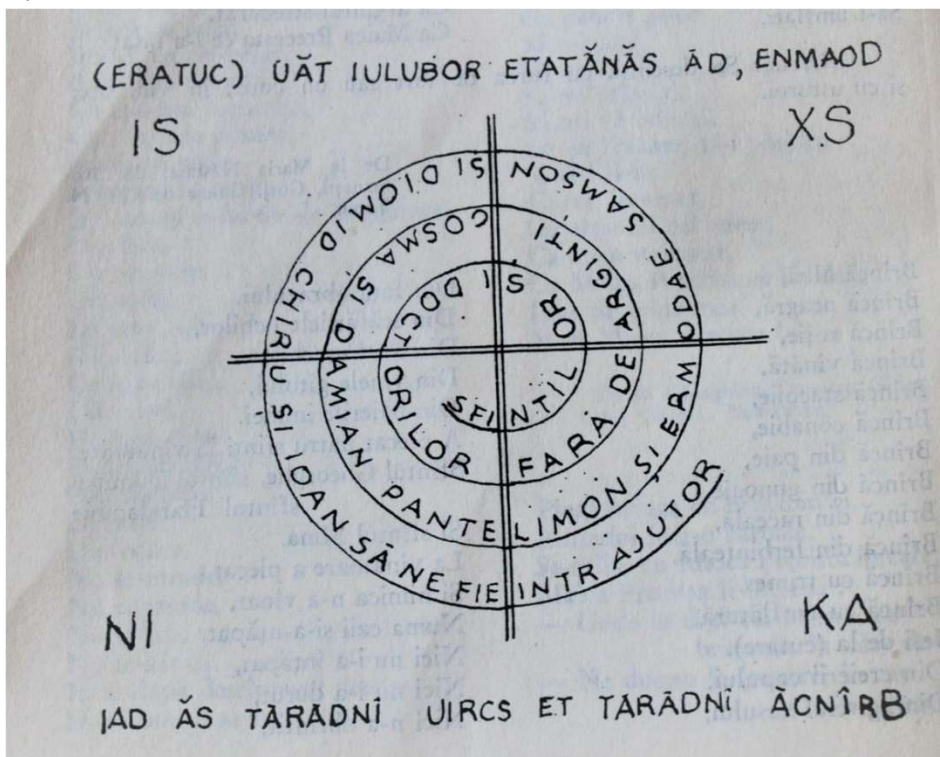
En raison de leur support « consommable », de tels objets avec des formules écrites n'ont pas survécu dans leur forme originale. Seuls les modèles de reproduction des documents ainsi que les descriptions et les images issues des études ethnographiques de terrain ont été conservés dans les manuscrits anciens.

Un véritable dispositif symbolique destiné à l'application sur le corps du malade était *le brevet pour l'érysipèle*. L'érysipèle est une maladie contagieuse de la peau qui provoque des sensations corporelles de brûlure, très désagréables, qui doivent être traitées avec des onguents. En Olténie et Munténie, sur un morceau de papier était dessinée une spirale à l'intérieur de laquelle était écrit : « Aux saints et docteurs sans argent Côme et Damien, Panteleimon et Ermodae, Samson et Diomid, Chiri et Jean pour nous aider ». En haut du papier il était écrit à l'envers : « Dieu, donne de la santé à ton serviteur (le nom) », et en bas, également en boustrophédon, l'impératif : « Erysipèle, je t'écris à l'envers, tu me la renverras ! ». Le papier était enduit de miel sur lequel

on mettait du poivre et du poivron, et on l'appliquait sur la zone malade. (Tocilescu 1900 : 128 ; Grigoriu-Rigo 1907 : 22 ; Candrea 1944 : 419).

L'agencement de la formule à l'intérieur d'une spirale inversée fournit un modèle de dispersion de la maladie, de sortie du corps affecté, et l'écriture inversée suggère un ordre inverse, donc le renversement de l'évolution de la maladie et le retour à la santé. Par sa forme, par son agencement graphique, ce brevet a une valeur performative, étant destiné à interagir avec le corps du patient. Le texte est en contact avec la peau et s'adresse directement à la partie malade du corps, sur un ton impératif. (Voir Fig. 1, Candrea 1944)

Dans d'autres brevets pour l'érysipèle, les textes des quelques incantations orales pour « l'érysipèle » étaient transcrits intégralement, avec la structure narrative orale typique de l'*historiola* - une nouvelle qui évoque un événement légendaire, une sorte de précédent exemplaire, un modèle idéal pour guérir le malade. Dans un tel brevet, recueilli par le prêtre folkloriste Teodor Bălășel auprès d'un ancien diacre d'église, nous avons le scénario suivant :

« Il se lève ici (le nom du patient est écrit ici), tôt le matin, il emprunte le chemin, il rencontre l'érysipèle en chemin, il se précipite vers lui. Ne vous lamentez pas, allez à un tel (ici on mentionnait le nom de celui qui écrivait), qu'il vous écrive l'érysipèle, ses mains derrière le dos, avec quarante-quatre

croix il l'entourera et avec quatre-vingt-dix-neuf brevets il l'écrira et il enverra celui-ci au fond de la mer, où le prêtre ne sonne pas la cloche, le chien n'aboie pas, le coq ne chante pas. Pour que tu restes propre et éclairé, comme l'argent tamisé » (Bălășel 1937 : 105).

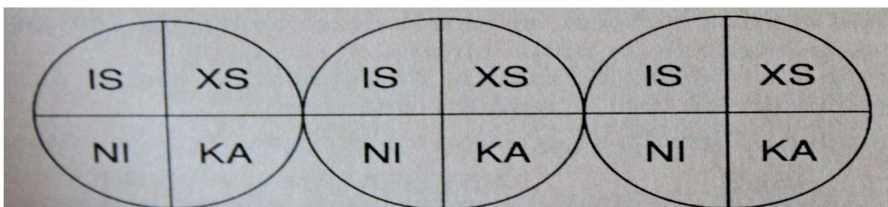
Pour éliminer la maladie du corps humain et rétablir l'équilibre, la formule magique du brevet fait recours à l'arsenal imaginaire des incantations roumaines : l'annihilation du facteur malin par son envoi dans des espaces non humains, sans vie. Le rituel s'achève par le contact du brevet avec le corps du malade. Une sécrétion corporelle, la salive, est utilisée comme substance adhésive : « Les mots sont crachés, même par celui qui écrit et le colle à l'endroit où se trouve la maladie. » (Bălășel 1937 : 106).

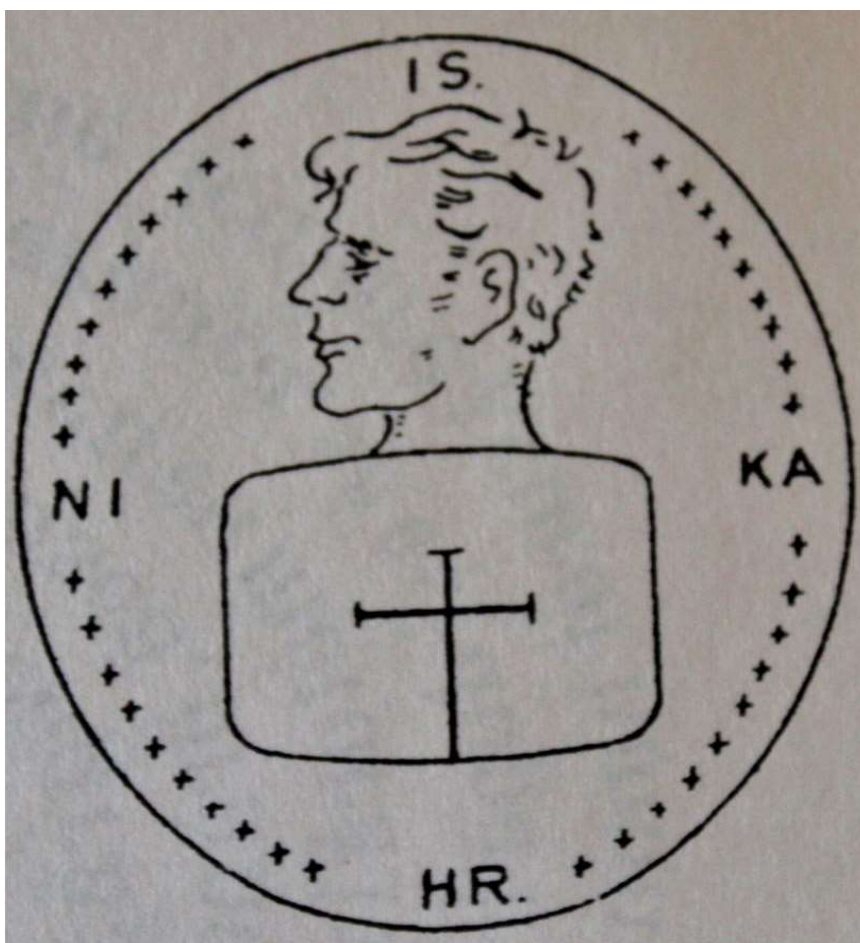
Un exemple édifiant de la popularité de ce type de pratiques thaumaturgiques est le fait que certains prêtres du milieu rural essayaient de guérir l'érysipèle en disant, puis en écrivant la prière *Notre Père* sur un morceau de papier qu'ils collaient ensuite avec du miel à l'endroit malade. (Ionescu-Buzău 1892 : 419).

Le docteur Charles Laugier précise qu'en Olténie, le brevet pour l'érysipèle était rédigé par les diacres de l'église :

« Ils dessinent sur un bout de papier deux cercles concentriques, coupés par deux diamètres perpendiculaires l'un à l'autre. Dans les quatre divisions, on écrit NI au-dessus et KA en dessous, et sur les côtés Jésus-Christ. Le papier à encre non sèche est appliqué sur le côté malade » (Laugier 1925 : 89).

L'encre encore humide appliquée sur la peau, par effet d'impression, a pour rôle d'augmenter le transfert symbolique du pouvoir de guérison sur le corps malade. Dans un brevet publié par Ioan-Aurel Candrea (1944 : 421), une silhouette représentant la tête et le buste d'un homme est dessinée sur papier, entourée d'un cercle de croix et des initiales IS HR NI KA (lettres représentant le christogramme grec signifiant « Jésus Christ vainqueur »). Le dessin représentant une silhouette humaine n'a pas de valeur décorative, mais pratique, établissant une correspondance symbolique avec la valeur thaumaturgique réalisée par l'image en effigie du corps à guérir. (Voir Fig. 2, Laugier 1925 ; et Fig. 3, Candrea 1944).

À la fin du XIXe siècle, M.T. Adameşteanu notait : « Maintenant, tout le monde a pris l'habitude, dès qu'on sent telle ou telle chose de l'érysipèle, de courir chez le prêtre et le bedeau pour qu'ils puissent leur écrire l'érysipèle » (1901 : 85). De même, Grigoriu-Rigo énumère parmi ceux qui « écrivaient la fièvre » les membres du bas clergé : les prêtres, les enseignants, les sacristains, les moines. (1907 : 70). Ce fait nous semble naturel, car l'art d'écrire était le privilège des gens de l'Église, et la rédaction de ces brevets exigeait une certaine familiarité avec les textes religieux. Ensuite, dans une culture majoritairement orale, entre le XVIIe et le XIXe siècles, l'écriture et le livre étaient considérés comme des instruments à pouvoir magico-religieux (Ofrim 2001).

Dans d'autres cas, le brevet pour l'érysipèle était écrit directement sur la peau sur les parties du corps touchées par la maladie. L'historien Dimitrie Pappasoglu a montré qu'à la fin du XVIIIe siècle, ce procédé curatif était largement appliqué dans l'espace urbain de Bucarest. Les moines du

monastère Saint Jean-Baptiste de Bucarest étaient célèbres pour le fait qu'ils « guérissaient l'érysipèle en écrivant à l'encre sur le gonflement la Sainte Croix ». (Pappasoglu 1891 : 66). Cent ans plus tard, un curé de campagne du comté de Mehedinți procédait comme suit :

« Avec un crayon au nitrate d'argent il circoncrivait le foyer, et le cercle était divisé par une croix dont les bras allaient d'un bord à l'autre de la circonférence, et dans les quatre secteurs il écrivait une des lettres Is, Chr, Na, Vi ; puis il plaçait une épaisse couche de miel sur la région enflammée et recouvrait le tout d'un linge propre » (Gomoiu 1940 : 77).

On reconnaît dans cette « recette » l'imbrication de deux principes : d'une part, l'action symbolique attribuée au monogramme du Christ, d'autre part l'action thérapeutique des substances utilisées (nitrate d'argent, miel).

La préparation de ces brevets pour l'érysipèle s'accompagnait de l'observance des prescriptions rituelles concernant non seulement le corps du malade mais aussi le corps du guérisseur : à écrire de la main gauche (Grigoriu-Rigo 1907 : 22), une action qui suggère l'établissement d'un ordre inverse ; à écrire à jeun (Drăganu 1923 : 246) comme moyen de purification par le jeûne. À ces prescriptions s'ajoute le régime temporel de la composition du document, en moments diurnes et astraux favorables à la réussite de l'opération : à écrire le soir, au coucher du soleil, ou pendant la période où la lune se lève (Laugier 1925 : 90). La régression de la maladie correspond à la diminution de la puissance du soleil à son coucher. L'augmentation de la lune est liée à l'augmentation de la vitalité.

Les règles qui accompagnent l'acte rituel de la composition des brevets portent sur le statut accordé à l'âge. Il existe une recommandation stricte pour que les brevets soient rédigés uniquement par des personnes âgées, dont la force vitale est en déclin. La motivation est aussi de nature symbolique : « Jusqu'à 50 ans, il y a un homme au pouvoir qui grandit et on dit que l'érysipèle grandira aussi s'il est écrit par l'un d'eux » (Adameșteanu 1901 : 86). On tente d'exploiter une contamination symbolique entre la vitalité diminuée que présuppose la vieillesse de l'auteur du brevet et le déclin de la maladie.

Une autre catégorie de formules magiques bien représentée est le « brevet pour la fièvre ». L'augmentation de la température est une condition pathologique du corps qui peut être causée par de nombreux facteurs, d'où la fréquence de cette symptomatologie. Pour combattre la fièvre, deux formules magiques célèbres étaient utilisées et qui ont également circulé à partir du XVIIe siècle. Il s'agit du célèbre palindrome SATOR AREPO TENET OPERA ROTAS, disposé en un carré magique qui se lit de haut en bas ou de droite à gauche ou inversement (Gaster 1883 : 278 ; Cartoian 1929 : 129-134)

et la formule ABRACADABRA, avec les lettres disposées en triangle avec la pointe vers le bas (Niculiță-Voronca 1903 : 756). Selon la loi magique de l'analogie, la maladie doit disparaître graduellement, tout comme l'inscription qui diminue progressivement. Les mots écrits sur papier et répartis en structures géométriques (spiraux, triangles) étaient portés autour du cou, comme une amulette. Dans le cas du brevet pour la fièvre également, des prescriptions rituelles devaient être observées : il devait être écrit le jour des premiers symptômes, et tant le demandeur que l'auteur du brevet devaient jeûner ce jour-là. (Timotin 2010 : 298).

Dans tous les cas, après avoir été appliqués sur le lieu malade, ces documents sont brûlés ou jetés dans un cours d'eau, on croit qu'ils absorbent le facteur maléfique et doivent ensuite disparaître. Ainsi, après avoir été porté par le patient pendant trois jours (chiffre magique), le brevet pour la fièvre est jeté dans le cours d'eau, accompagné de la mention suivante : « Que la fièvre de (le nom du malade) s'en aille comme l'eau qui coule dans le ruisseau, que la fièvre de (le nom du malade) disparaisse tout comme ce brevet jeté dans le ruisseau! » (Grigoriu-Rigo 1907 : 70). Leur destruction par l'envoi du mal dans l'espace aquatique était une condition du succès de la thérapie magique.

Le brevet était généralement écrit à l'encre, mais aussi au fusain ou avec du sang. Ioan-Aurel Candrea reproduit un brevet d'un manuscrit du XVIIIe siècle : « Lorsque vous saignez du nez, écrivez avec du sang sur ce papier *Banu* et *Zăganu* [des mots incompréhensibles – n.d.a] en disant : fige-toi sang, ne coule pas. Et il met le papier sur son front et le lie » (1944 : 424).

Dans un autre brevet, il est recommandé qu'en cas de symptômes graves, le papier soit lavé avec de l'eau bénite ensuite bue à jeun (Timotin 2010 : 301). Une note marginale sur un livre religieux (1697) recommande comme remède contre la rage l'ingestion de l'eau avec du sel sur lequel des mots inintelligibles ont été écrits : « qu'il écrive trois fois avec le doigt sur le sel tamisé sur la table » (Mosora, Hanga 1991 : 33).

Dans un manuscrit du début du XIXe siècle, la déglutition de la formule magique se fait par le procédé suivant :

« pour la fièvre, écris ceci : *measto lăsnost tocmo vedru zisea Hristos tebea spase venose vebelie slava tebe* [des mots incompréhensibles – n.d.a]. Écris ces mots. Prends une assiette puis lave-la à l'eau vierge et donne-la à celui qui a de la fièvre pour la boire » (Bibliothèque de l'Académie Roumaine, ms.2183, fol. 163).

On trouve le même support d'écriture dans un manuscrit de prescriptions médicales de 1774, comprenant un remède contre la constipation : « Écris ces mots sur une nouvelle assiette : Fison, Ghéon, Tigre, Euphrate et lave-les avec de l'eau vierge et qu'il la boive et il s'en remettra » (Cartoian 1929 :

134). Les noms dans la formule sont les quatre fleuves qui, selon la Genèse, traverseraient le jardin d'Eden (2 : 10-14). Dans ce contexte, les eaux paradisiaques acquièrent des vertus symboliques et purificatrices, l'ingestion des lettres écrites sur l'assiette induisant la régénération et la guérison du microcosme représenté par le corps humain. Nous mentionnons ici que l'eau vierge est un élément essentiel des accessoires magiques dans l'acte rituel d'enchantement, étant le plus souvent l'emblème de la pureté, garant du retour à l'état originel, inaltéré (Stahl 1973 : 154).

Tout un ensemble de gestes et d'objets rituels se retrouve dans un autre manuscrit où on précise que la formule magique contre la fièvre : « au lieu du ciel bien aimé le bois de la croix a été cloué, dès qu'il a été cloué, la vie surgit pour toi » devait être écrite sur une assiette et dissoute dans l'eau vierge qui était jusqu'alors gardée « auprès de l'icône du Christ » (Bibliothèque de l'Académie Roumaine, ms 830, fol. 66). L'eau vierge est placée à côté de l'icône pour que les attributs du sacré lui soient communiqués. Avaler l'eau avec laquelle une icône a été lavée était un remède souvent utilisé dans le village roumain traditionnel.

Une pratique rituelle qui inclut l'intensification de l'effet magique consistait à placer le vase écrit et rempli d'eau vierge à proximité de l'icône représentant la scène de la Crucifixion. Selon la tradition biblique, du côté de Jésus crucifié, percé par la lance d'un soldat, est sorti aussitôt du sang et de l'eau. Ainsi, il y a une identification avec de puissants symboles chrétiens : l'eau et le sang sortis du côté du Christ représentent l'eau du Baptême et le sang du Salut. Symboliquement, il y a une contamination entre les fluides du corps divin et l'eau vierge qui doit être avalée par le malade, afin de régénérer le corps endommagé. Cet ensemble, composé de formules magiques, d'objets et de substances rituelles, opère une rupture de niveau, projetant le corps du patient dans le temps sacré des débuts. Ainsi, la guérison est assimilée à une véritable renaissance, un renouveau absolu sous des auspices sacrés.

Dans un autre cas, le vin devient le véhicule du transfert des mots écrits dans le corps du malade, comme nous l'apprend une note marginale en marge d'un vieux livre religieux (1699) trouvé dans une église du sud de la Transylvanie :

« J'ai écrit Neculae Grecu de Sășăuș et vous saurez ce qu'ils ont écrit parce qu'ils ont écrit ceci : *naca, nara, pana* et vous saurez que les mots sont bons pour les morsures de serpent et que vous devez donc faire comme ça, écrivez un nouveau verre et écrivez ces mots sur le verre avec de l'encre et lavez-les avec du vin et donnez-leur à boire et ils s'en remettront le plus tôt possible et ils iront bien, aussi bien qu'avant. Amen » (Literat 1996 : 178).

Laver une surface écrite (sur une assiette, sur un verre) et avaler l'eau est une manière d'incorporer les mots sacrés, alimentée par la croyance que leur pouvoir bienfaisant était ainsi transféré, par la déglutition, au corps du patient. Laver l'encre de la surface de l'écriture et l'avalier est une méthode d'intériorisation du pouvoir de guérison. Ces pratiques doivent être encadrées dans les nombreuses croyances sur les pouvoirs rituels du mot écrit et leur manifestation dans les propriétés matérielles des surfaces sur lesquelles les mots sont écrits. Jack Goody appelle une telle pratique magique utilisée par la population LoDagaa au nord du Ghana : « drinking of the word » (Goody 1986 : 230). L'ingestion d'un liquide imprégné du pouvoir magique des mots écrits à des fins prophylactiques et thérapeutiques se retrouve dans de nombreux systèmes religieux. Un manuscrit de la fin du XVIIIe siècle contient de nombreuses prescriptions médicales qui, selon le copiste, ont été apportées par des moines de Constantinople. Dans une prescription pour l'hémorragie nasale, il était recommandé de recueillir le sang dans une assiette :

« écrits avec une plume sur le front de l'homme ces neuf mots : Zacharie s'est enfui, que le sang se fige comme une pierre inchangée, puis écris sur l'assiette où le sang a été versé, et que l'assiette soit en argile, et qu'elle soit enterrée là où l'endroit est le plus propre » (Dăncuș 1997 : 349).¹

En Afrique islamique, les versets coraniques sont écrits sur des planches d'ardoise ou sur la surface intérieure des bols puis dissous dans de l'eau et avalés comme une forme de protection contre les forces du mal et pour guérir les maladies (Djerbi 1993 ; Hamès 2007). Cette pratique est connue en Occident depuis les premiers siècles du christianisme : Fortunat, évêque de Poitiers (VIe siècle), relate deux cas de guérison des quelques malades qui ont avalé l'eau avec laquelle étaient lavées les lettres de la prière de Saint Germain (Poulin 1979 : 141).

Dans le monde chrétien, l'idée qu'un texte écrit puisse être avalé a des sources bibliques. Dissoudre les mots dans l'eau et les avaler fait partie d'une ordalie pour la découverte de la femme adultère, décrite dans Nombres 5 : 19. La graphophagie ou la bibliophagie peuvent s'inspirer de passages bibliques dans lesquels le prophète Ézéchiël a la vision d'un ange lui donnant un *rotulus* de papyrus et lui ordonnant de l'avalier, comme forme d'incorporation de la prophétie (2 : 8-9). Un épisode de bibliophagie apparaît dans

¹La tradition d'écrire des formules incantatoires, en forme de spirale, à l'intérieur de bols d'argile cuite, enterrés sous le seuil de la maison, est également attestée dans l'Orient ancien, dans la magie mésopotamienne, égyptienne et juive (Bohak 2019 ; Trachtenberg 1939).

l'Apocalypse : Jean voit un livre ouvert entre les mains de l'ange et reçoit l'ordre de l'avalier (10 : 9-10). Probablement ces métaphores ont été littéralement comprises par les chrétiens, et nous avons suffisamment de preuves qui attestent l'acte physique de consommer un texte écrit dans le cadre des rites de manducation. Dans la France du XVIe siècle, les documents destinés à être avalés par les malades étaient connus sous le nom d'« amulettes franciscaines » (Boureau 1987 : 29). Des remèdes similaires étaient utilisés par les guérisseurs du milieu rural français de l'entre-deux-guerres (Frayssé 1961 : 107).

Et dans le cas des brevets roumains, l'assimilation de la force curative du mot écrit pouvait se faire directement, en avalant le papier avec de l'eau. Ainsi, en Bucovine, le brevet pour la fièvre contenant la formule ABRACADABRA était avalé (Niculiță-Voronca 1903 : 756). Il en était de même pour la Transylvanie, où la formule SATOR AREPO était inscrite sur une feuille de cigarette (Păcală 1915 : 246). Pour faciliter la déglutition, le brevet pour l'érysipèle était brûlé et la cendre était placée dans un verre d'eau puis bue par le malade (Grigoriu-Rigo 1907 : 21).

D'autres formules thérapeutiques étaient écrites sur divers aliments. Dans un manuscrit du XVIIIe siècle il est recommandé d'écrire sur le pain quelques mots en grec : « coupez ce morceau de pain en trois parties et quand il est pris d'une fièvre, donnez-lui à manger le premier morceau et, si elle ne le lâche pas, donnez-lui les autres un par un » (Timotin 2010 : 298). La stratégie thérapeutique fait preuve d'une véritable « posologie » pour une meilleure assimilation du remède par l'organisme du patient.

Le pain béni a également servi de support matériel à ces brevets. Dans un manuscrit de 1825 contenant des prescriptions médicales, comme moyen de lutte contre la rage, on recommandait du pain béni sur lequel étaient écrits des mots inintelligibles : « Saturne Arieopotates, Eperetos, Amenerva, Zoina, Rogacataras. Et administrez ces trois parties d'hostie trois fois au malade » (Kirileanu 1928 : 71). Dans un autre manuscrit de 1858 : « Pour la rage, écris dans une hostie comme ceci : Dieu deux fois et il le mange » (Robea 1988 : 59).

Grigore Ionescu-Gion, l'auteur de la première monographie historique consacrée à la ville de Bucarest, a mentionné la pratique de l'écriture de brevets sur du pain : « Pour la fièvre, il y avait l'écriture en lettres arabes ou autrement, sur des croûtes de pain, par le prêtre lui-même, avec des mots qui ne signifiaient rien ou signifiaient tellement que personne ne les comprenait » (Ionescu-Gion 1899 : 648). Dans un article sur l'histoire de la médecine, le même auteur notait que au XVIIe et XVIIIe siècles, les brevets pour la fièvre écrits sur des morceaux de pain béni étaient largement commercialisés par les moines grecs venus de Jérusalem ou du Mont Athos, ce qui leur procurait « un revenu gras et rondet, juste selon la convoitise de leur cœur pieux. Ces petites croûtes de pain écrites en langues hautes et profondes, se vendaient

dans les villes de Roumanie, tout comme les indulgences se vendaient en Occident, avant Luther » (Ionescu-Gion 1892 : 499).

Les propriétés curatives du mot sont si grandes qu'on pensait qu'elles pouvaient guérir à distance par un intermédiaire. Un brevet d'un manuscrit de la fin du XVIIIe siècle, « pour un serpent lorsqu'il mord un être humain », recommandait d'écrire une série de mots incompris sur une croûte de pain, qui « si celui mordu est éloigné, sera mangée par celui qui est venu apporter la nouvelle, et si celui mordu est proche, qu'il la mange » (Bibliothèque de l'Académie Roumaine, ms.1391, fol. 20).

La pomme était un support courant pour l'écriture des formules de guérison. Pour faire baisser la fièvre, il était recommandé d'avaler une pomme sur laquelle était écrit *Notre Père* (Bibliothèque de l'Académie Roumaine, ms.118, fol. 33v, début du XIXe siècle)².

Dans la même catégorie de « supports comestibles » pour le texte écrit, nous mentionnons l'ail, une plante aux propriétés thérapeutiques réelles mais aussi aux propriétés magiques, apotropaïques : « *cetată, etată, metată* [des mots incompréhensibles – n.d.a], écris ces mots sur l'ail, contre la fièvre » (Bibliothèque de l'Académie Roumaine, ms.139, fol. 1).

Un autre support d'écriture était la brique, pour faciliter un contact prolongé avec le corps du patient. En Olténie, le palindrome SATOR AREPO était également écrit sur une brique neuve, qui était chauffée avant d'être appliquée à l'endroit atteint par l'érysipèle (Laugier 1910 : 69). Dans une prescription extraite d'un manuscrit du début du XIXe siècle, l'écriture sur brique était indiquée comme remède contre l'insomnie :

« Qu'il dorme quand il est malade. Écris dans la brique d'une vieille église, prends-la d'où le prêtre fait le signe de la croix, devant la table de l'autel et écris : Dieu saint, toi qui as donné le sommeil à Adam dans le ciel et à Avemeleh et aux sept saints qui ont dormi pendant 372 ans, toi Seigneur donne du sommeil à cet homme également, qu'il dorme, et mets la brique sous sa tête » (Bibliothèque de l'Académie Roumaine, ms.118, fol. 36^v).

Dans la seconde moitié du XIXe siècle, une partie de l'ancienne collection de brevets qui avaient circulé auparavant sous forme manuscrite a été reprise dans des brochures imprimées, contenant des prescriptions médicales, largement diffusées dans les zones urbaines et rurales populaires. Ainsi, dans un petit livre imprimé à Jassy en 1874, *Le Médecin des*

²Une recette similaire contre la rage est reproduite dans le traité du prêtre français Jean-Baptiste Thiers. Les mots « Hax pax max Deus adimax » étaient écrits sur une pomme (Thiers : 410).

villageois, des prescriptions de médecine naturelle (plantes médicinales, etc.) se mêlent à celles à caractère magique, parmi lesquelles figure un brevet pour la fièvre : « Sur une feuille de papier, écrivez ces saintes paroles : Dieu du Dieu, miracle divin ! Le Sceau du Don du Saint-Esprit Amen. Laissez le patient la porter autour du cou pendant 9 jours puis la jeter au feu ». L'efficacité du remède était garantie : « De nombreuses guérisons ont été observées avec une telle écriture, mais tant celui qui les porte que celui qui les écrit doivent avoir beaucoup de pureté et de foi ».

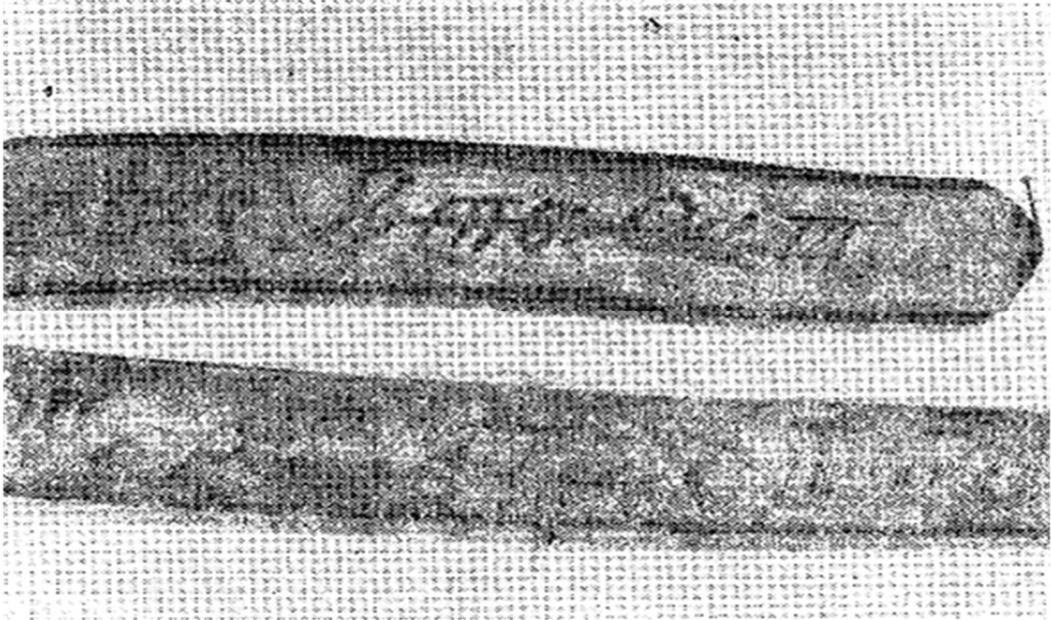
Vers la fin du XIXe siècle, en raison des progrès de l'alphabétisation dans la société roumaine, à côté des anciens praticiens des brevets (membres du bas clergé : prêtres, moines, diacres d'église) apparaissent également des laïcs : toutes sortes de guérisseurs, rebouteux, panseurs de secrets, devins et désensorceleurs, personnages assez familiers avec l'écriture. Les brevets resteront dans l'arsenal de ces « spécialistes » locaux, dans les agglomérations rurales où la présence d'un médecin était rare, où toute forme d'assistance médicale moderne faisait totalement défaut. La presse roumaine de l'époque fait référence au prestige dont ils jouissaient (Ofrim 2001 : 282-298). Un phénomène répandu dans la communauté roumaine traditionnelle a été représenté par la résistance à la médecine savante et officielle, promue par l'État. Le paysan préfère aller à l'enchanteuse du village et à d'autres guérisseurs, car ils n'interviennent pas de manière agressive sur le corps. Leurs pratiques alternatives de « diagnostic » et de guérison évitent la douleur supplémentaire provoquée par une intervention médicale comme celle de type chirurgical. On croyait que l'efficacité symbolique des formules magiques pouvait assurer la guérison.

Dans la période de l'entre-deux-guerres, les monographies régionales initiées par l'École sociologique de Bucarest (coordonnée par Dimitrie Gusti) ont enregistré la pratique de la rédaction de brevets magiques en Bessarabie (Cristescu 1932). Malgré les grands changements sociaux, économiques et culturels que le village roumain a subis pendant le régime communiste, ces rituels de guérison ont survécu jusqu'aux années 1970. Une recherche sur le terrain menée en 1971 par le folkloriste Gheorghe Pavelescu a montré que les brevets magiques étaient encore utilisés en Transylvanie, dans les villages de la vallée de Sebeș. Le modèle de certains brevets pour l'érysipèle était écrit en lettres cyrilliques sur les couvertures intérieures de certains livres anciens, pour une préparation ultérieure et une application, à la demande, par des guérisseurs locaux.

Dans le village de Laz, un texte censé contenir le nom de Dieu dans toutes les langues (le texte inintelligible était copié mécaniquement) était écrit à l'encre sur des assiettes blanches et servait à soulager les douleurs des rhumatismes polyarticulaires. (Voir Fig. 4, Pavelescu 1987).

nam ylenia restă 33 surse
 ico, ageta ystima, m on est
 Parle i nica. Les ru scăi em
 a noilui me. Tarta Prou-ou,
 Si nò meli / E-o tr br u u
 is. Xu ob ôrhim, Olt, tereasti
 cir: as ru zarea sot, restă 28.
 me di zolrtu Pimvsoad
 se ti, 28 y. oit, orel, arutal
 by go utu lomi mill stinno
 Quers rini se rucadou s-ă
 zont. le, fori n est, l. abiru,
 Alt, obro z se ma 23 -ă y me
 a s m dia Pholnaida
 un di n ea Nisi) so, rai
 Tremil bo a stratu. ta

L'eau vierge était apportée de trois sources, le patient se lavait tout le corps avec de l'eau de trois assiettes « écrites », en trois soirs de suite, puis l'eau était jetée à la racine d'un arbre, là où personne ne marche (Pavelescu 1971 : 570). Dans la commune de Răchita, le palindrome SATOR AREPO était incrusté sur deux morceaux de bois de tilleul, vieux de plus de 200 ans, apportés, selon la tradition villageoise, du Mont Athos. (Voir Fig. 5, Pavelescu 1987).

L'inscription était imprimée sur 9 tourtes de farine de blé et servait à soigner la rage. Ces petites tourtes étaient placées sur le rebord de la fenêtre, et le patient les prenait par la bouche, sans les toucher de ses mains (Pavelescu 1987 : 141). La présence de la fenêtre indique un rite de séparation, qui implique la purification, le remède doit entrer dans l'espace familial du patient comme s'il venait d'un autre monde, imprégné de pouvoirs de guérison sacrés, qui ne permettent pas le toucher de la main.

Nous pensons que des recherches futures sont nécessaires afin d'identifier et de placer dans le circuit scientifique les textes de médecine magique qui n'ont pas encore été publiés. La présence dans l'espace roumain et occidental de remèdes presque identiques par le biais de brevets est une preuve de la grande popularité dont ils jouissaient autrefois et de leur diffusion dans toute l'Europe. Des recherches futures pourraient apporter de nouvelles contributions à l'étude de ce segment de la culture populaire représenté par les croyances magico-religieuses dans lesquelles l'efficacité symbolique est assurée par le contact corporel avec des textes écrits, soit par le toucher, soit par la déglutition. Ainsi, on peut mettre en exergue des représentations du passé, dans lesquelles on attribuait au corps humain la capacité d'être un partenaire direct d'un dialogue sensoriel avec des forces de guérison surnaturelles. On croyait que cette communication directe était possible dans une vision du monde qui privilégiait les continuités et les correspondances, avant l'établissement de la césure moderne entre le corps et le monde.

References:

- Adameșteanu, M.T. (1901). Medicina populară / La médecine populaire / People's Medicine. In *Șezătoarea*, n°1.
- Bălășel, T. (1937). Brânca scrisă / L'érysipèle écrite / The written erysipelas. In *Izvoarașul*, n° 3.
- Candrea, I.-A. (1944). *Folclorul medical român comparat. Medicina magică/ Le folklore médical roumain comparé. La médecine magique / Comparative Romanian medical folklore. Magical Medicine*. Bucharest.
- Berthoin-Mathieu, A. (1996). *Prescriptions magiques anglaises du Xe au XIIIe siècle : étude structurale / English magic prescription from the 10th to the 12th Century. A structural study*. Paris : AMAES.
- Bohak, G. (2015). Amulets, magic bowls, and manuals in Aramaic and Hebrew. In David Frankfurter ed.. *Guide to the Study of Ancient Magic* (388-415). Leiden: Brill.
- Boudet, J.-P. et Descamps, J.-P. (2014). Pouvoir des mots et brevets magiques / Power of the word and the textual magical amulets. In Nicole Bériou, Jean-Patrice Boudet et Irène Rosier-Catach dir. *Le pouvoir de mots au Moyen Âge / The Power of the Words in the Middle Ages* (381-398). Brepols : Turnhout.
- Boureau, A. (f.a.) Adorations et dévotions franciscaines. Enjeux et usages des livrets hagiographiques / Franciscan adoration and devotions. Issues and uses of the hagiographic booklets. In Roger Chartier dir. *Les usages de l'imprimé / The Uses of the Print* (24-81). Paris : Fayard.
- Bozoky, E. (2003). *Charmes et prières apotropaiques / Apotropaic charms and prayers*. Turnhout : Brepols Publishers.
- Cristescu, Ș. (1932). Practica magică a descântecului de strâns în satul Cornova / La pratique magique de l'incantation dans le village de Cornova / The magic practice of incantation in the village of Cornova. In *Arhiva pentru Știință și Reformă Socială*. n° 1. 371-380.
- Djerbi, M. (1993). L'incantation mythique: noms et écriture / The mythical incantation : names and writing. In *Ethnologie française*. t.23, n°1. 94-103.
- Dăncuș, M.i (1997). Elemente de etnoiatrie într-un manuscris miscelaneu din secolul al XVIII-lea descoperit în Maramureș / Éléments d'ethnoiatrie dans un manuscrit miscellanées du XVIIIe siècle découvert en Maramureș / Elements of ethnoiatriy in an 18th Century miscellaneous manuscript

- discovered in Maramureș. In *Maramureș vatră de istorie milenară*. t. III. Cluj-Napoca. 341-354.
- Drăganu, N. (1923). Pagini de literatură veche (o colecție de cărți populare într-un manuscris din jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea) / Pages de littérature ancienne (une collection des livres populaires dans un manuscrit de la seconde moitié du XVIIIe siècle) / Pages of ancient literature (a collection of popular books in a manuscript from the second half of the 18th Century). In *Dacoromania*. t. III.135-140.
- Fraysse, C.J.B. (1961). Au Pays de Bauge. La thérapeutique populaire et les sorciers guérisseurs / In the Bauge County. Folk therapy and healing sorcerers. In *Arts et traditions populaires*. n°2. 97-108.
- Gaster, M. (1883). *Literatura populară română / La littérature populaire roumaine / Romanian popular literature*. Bucharest.
- Goody, J. (1986). Restricted Literacy in Northern Ghana. In Jack Goody ed., *Literacy in Traditional Societies* (pp. 198-264). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gorovei, A. (1931). *Descânțele românilor / Les incantations des Roumains / Romanian Charms*. Bucharest.
- Grigoriu-Rigo, G. (1907). *Medicina poporului / La médecine du peuple / People's medicine*. Bucharest.
- Hamès, C. éd. (2007). *Coran et talismans. Textes et pratiques magiques en milieux musulman / Koran and talismans. Text and magical practices in Muslim world*. Paris : Karthala.
- Ionescu-Buzău, G. (1892). *Miculu magazin de medicină populară / Petit magasin de médecine populaire / Little magazine of popular medicine*. Bucharest.
- Ionescu-Gion, G. (1892). *Doftoricescul meșteșug în trecutul Țărilor Române / Anciennes pratiques médicales dans les Pays Roumains / Ancient medical practices in the Romanian Countries*. Bucharest.
- Kirileanu, G.T. (1928). Calendarul manuscris din 1825 al lui Petrache Popovici/ Le Calendrier manuscrit de 1825 de Petrache Popovici / Manuscript Calendar from 1825 by Petrache Popovici. In *Șezătoarea*. n° 5-7. 68-73.
- Laugier, C. (1925). *Contribuțiuni la etnografia medicală a Olteniei / Contributions à l'ethnographie médicale de l'Olténie / Contributions to the medical ethnography of Oltenia*. Craiova.

- Lecouteux, C. (1996). *Charmes, conjurations et bénédictions : lexique et formules / Charms, conjurations and blessings : lexicon and formulas*. Paris : Champion.
- Leon, N. (1903). *Istoria naturală medicală a poporului român/ L'histoire médicale naturelle du peuple Roumain / The Natural medical history of the Romanian People*. Bucharest.
- Literat, V. (1996). *Biserici vechi românești din Țara Oltului / Anciennes églises roumaines du Pays d'Olt / Old Romanian churches in the Olt County*. Cluj-Napoca : Dacia.
- Mosora, E., Hanga, D. (1991). *Catalogul cărții vechi românești din colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare « Lucian Blaga » Cluj / Le catalogue de l'ancien livre roumain des collections de la Bibliothèque centrale de l'Université « Lucian Blaga » / The catalogue of the old Romanian books from the collections of the Central Library of the « Lucian Blaga » University*. Cluj-Napoca.
- Niculică-Voronca, E. (1901). *Datinile și credințele poporului român / Les coutumes et les croyances du Peuple Roumain / The Customs and Beliefs of the Romanian People*. Cernăuți, t. 1.
- Ofrim, A. (2001) *Cheia și Psaltirea. Imaginarul cărții în cultura tradițională românească / La Clé et le Psautier. L'imaginaire du livre dans la culture traditionnelle roumaine/ The Key and the Psalter. The Representations of the Book in Traditional Romanian Culture*. Bucharest - Pitești: Edition Paralela 45.
- Olsan, L. (2004). Charms in Medieval Memory. In Johnatan Roper ed., *Charms and Charming in Europe*. 59-88. Hampshire – New York: Palgrave Macmillan.
- Ong, W. (1982). *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. London, New-York: Methuen.
- Pappasoglu, D. (1891). *Istoria fondării orașului București / L'Histoire de la Fondation de Bucarest / History of the founding of the city of Bucharest*. Bucarest.
- Pavelescu, G. (1987). Cercetări de etnomedicină în zona Sebeșului / Recherches d'ethnomédecine dans la région de Sebeș / Ethnomedicine research in the Sebeș region. In *Arhiva de Folclor*. Cluj. t. V-VI. 133-156.
- Pavelescu, G. (1971). Folclor medical din Valea Sebeșului / Folklore médical de la Vallée de Sebeș / Medical folklore from the Sebeș Valley. In *Apulum*, t. VIII. 549-587.
- Păcală, V. (1915). *Monografia comunei Rășinari / La monographie de la commune Rășinari / The monography of the village of Rășinari*. Sibiu.
- Poulin, J.-C. (1979). Entre la magie et la religion. Recherches sur les utilisations marginales de l'écrit dans la culture populaire du haut moyen âge / Between

- magic and religion. Research on the marginal uses of writing in early medieval popular culture. In Pierre Boglioni dir., *La culture populaire au Moyen Âge / Popular Culture in the Middle Ages*. 123-143. Montréal : Les Éditions Univers.
- Robea, M. (1988). Vechi texte folclorice în manuscrise din Nord-Vestul Munteniei / Textes folkloriques anciens dans les manuscrits du Nord-Ouest de l'Oltenie / Ancient folk texts in manuscripts from Northwest Oltenia. In *Analele Academiei Române. Memoriile Comisiei de Folclor*”. t. II. 50-55.
- Roper, J. Typologising English Charms (2004). In J. Roper ed., *Charms and charming in Europe*. 128-144. Hampshire - New York: Palgrave MacMillan.
- Skemmer, D. (2006). *Binding Words. Textual Amulets in the Middle Ages*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Stahl, P.-H. (1973). Organisation magique du territoire villageois roumain / Magical organization of the Romanian village territory. In *L'Homme*. t.13, n°3. 150-162.
- Storm, H.K. (2019). Eating words and burning them. The power of destruction in medieval English charm text. In Carina Kühne-Wespi, Klaus Oschema et Joachim Quack eds., *Zerstörung von Geschriebenem. Historische und transkulturelle Perspektiven/ Destruction of writing. Historical and transcultural perspectives*. 359-372. Berlin / Boston: De Gruyter.
- Timotin, Emanuela (2010). *Descântecetele manuscris eromânești (secolele al XVII-lea – al XIX-lea) / Les charmes roumains manuscrits (XVIIe – XIXe siècles) / Romanian charms manuscripts (17th – 19th Centuries)*, Bucarest: Éditions de l'Académie Roumaine.
- Timotin, Emanuela (2015). *Paroles protectrices, paroles guérisseuses. La tradition manuscrite des charmes roumains (XVIIe – XIXe siècles) / Protective words, healing words. Manuscript tradition of Romanian charms (17th – 19th Centuries)*, Paris : Presses Universitaires de Paris Sorbonne.
- Thiers, Jean-Baptiste (1741). *Traité de Superstitions / Treaties on Superstitions*, Paris, t. I.
- Tocilescu, Grigore (1900). *Materialuri folkloristice / Matériaux folkloristiques / Folk materials*, Bucarest, t. I.
- Trachtenberg, Joshua (1939). *Jewish Magic and Superstition. A Study in Folk Religion*, New York: Behrman's Jewish Book House.

AN INQUIRY INTO THE EVOLUTION OF ROMANIA'S PUBLIC SPHERE

Iulia ANGHEL

Ecological University of Bucharest

e-mail: iulia.anghel@ueb.education

Elena BANCIU

Ecological University of Bucharest

e-mail: elena.banciu@ueb.education

Flavius PANĂ

Ecological University of Bucharest

e-mail: flavius.pana@ueb.education

Ana BIRTALAN

Ecological University of Bucharest

e-mail: ana.birtalan@prof.utm.ro

Abstract:

The concept of 'public sphere' remains one of the most disputed landmarks within the inquiries and debates upon sources and legacies of Romanian transition. Drawing on the arguments of Frazer, Hauser, and others, the present article argues that nowadays reconfiguration of the public sphere in Romania is influenced by ascent of hybrid public-private arenas enabled by a rhetorical function of the internet. The article discusses the sources, genesis context and evolutions of Romanian public sphere, tackling issues as role of diasporic communities in reshaping publics' categories, democratic balance, and the notion of legitimacy, highlighting also possible outcomes stemmed from ongoing multiplication of modernity. The research employs a two-step methodology: the first section of the article proposes a conceptual reconstruction of the public sphere term, exploiting the peculiar casuistry of Romanian communist and post-communist scenarios, while the second part analyses the evolution prospects of public sphere in the Eastern Europe and not only.

Keywords: public sphere; post-communism; modernity; Romania; transition; digitalization.

Introduction

The world has gone through tremendous changes since 1962 when philosopher Jürgen Habermas released his influential theory on the genesis and evolution of the public sphere. Nevertheless, his inquiry into the categories of bourgeois society was part of a complex contemporary quest, exploring the patterns and consequences of an unforeseen wave of modernity. The '60 were about the “passing of tradition” (Lerner 1967) and modernization attempts of the first Arab Springs, individualization of East European communist regimes and the ascent of “national roads to socialism” (White 2002), renegotiations of the gender, racial and ethnic landmarks in the West and not least the blast of mass communication and rise of television culture worldwide. The growing influence of the public sphere concept was connected simultaneously with trends such as the reconstruction of communication and community models, mediatization of politics (Esser and Strömbäck 2014), reconfiguration of social spaces or the birth of future network societies (Castells and Cardoso 2005). Habermas’s theory came as a response to an ongoing debate upon functions and roles of a newly created version of publicness, one driven by discursive relations and natural and structural opposition against the state.

The creation of the public sphere took place at the intersection of modernization with informational and technical revolutions, nonetheless involving the persistence of an exclusion border. Sharing substantially different stories of modernity, civilizational realms as Eastern Europe or the Middle East, translated in distinct equations the consequences of the '60 communicational and technological changes. Here, the discursive formation of functional public spheres was often adjourned until late '80, when doctrines such as *gorbachevism* opened the road for a recovery process. More than 20 years after, the debates upon roles and vocation of the public sphere were still marked by reconstruction mythology. Trapped somewhere between westernization move and subsurface and yet cryptic global responses, changing societies of the East tried to find their own paths towards a peculiar version of modernity. The initial prospects of this realignment endeavour ceased after 2000 when phenomena such as digital globalization, deterritorialization, diasporization and the rise of non-state power actors entered the scene. The porosity of the borders accompanied by reconfigurations occurred within time and space frames conducted to a major shift within nature and dynamics of public spheres.

Furthermore, the interplay between ominent public spheres and counter or alternative public bodies rise significant questions about the

boundaries between public and private arenas. Empowerment of technological connectivity and electronic globalization often labelled as internalization (Fortunati 2005), enabled the genesis of fluid communicational and representational spaces. Hence, the historical dichotomy separating the old-world democracies from the nascent liberal societies almost disappeared, simultaneously with a major transformation in communication technologies. Civic uprisings and reformist turmoils experienced by Eastern Europe after 2010 were accompanied by the rediscovery of conservative legacies and sometimes praetorian affinities in the West. Social media-driven youth movements, urban activism and reigniting populist or conservative moves were acting as a relevant sample for the multiplication of modernity (Eisenstadt 2002). Moreover, new branches were revealed within previous apparently harmonized social and cultural landscapes. The generational gaps and structural cleavages of traditional or more modern societies were doubled now by new technological, economical or culturally rotten fractures.

Liquefaction of the symbolic limits between publicness and privateness (Splichal 2020) and ongoing debates upon the relevance and accountability of a global public sphere (Castells 2008, Volkmer 2014), were followed by background symptoms such as solidification of darknet territories and enclaved communicational domains. The downs of a post-mediatization age, wherein the public-private communities built their own translation of the common interest and share more and more individualized languages, affected the classical functions and roles of the public spheres. In this context, the liquefaction of the publicness-privateness divide created the grounds for accelerated segregation and segmentation of the public spheres in both western and eastern societies. Stratified publics (Frazer 1990) and fragmented public spheres (Alexander 2006) evolved towards atomized public-private arenas. Essential identity-building vectors such as nation and ethnicity were doubled by new community-building forces such as environmentalism, civil disobedience, or technological credos. Unexpectedly, this trend was perceived as more accentuated within former transitional actors from Eastern Europe. A presumable explanation for this move is targeting the lack of cohesion and functional fluxes within local public spheres, still conserving contradictory modernity echoes. Simultaneously unifying and dividing, the liquefaction of publicness and, moreover, of the public spheres, could relate to the epitome expression of a rhetoric revelation. The change in nature and structure of communication fluxes during internetization and the newly discovered ability of every digital user to create, initiate and run communication influenced previous media monopolies upon public agendas, communities' membership filters and establishment and negotiation of common interest.

Legacies of Romanian communism and the rise of the hybrid public sphere

Romania's communist experience is more widely known rather for the flamboyant and excessive nuances of the late years of Ceaușescu regime, embodied in colourful celebration marches and portrayal adoration rituals, than for the peculiar trajectory of its modernization game. Ended in 1989 under the circumstances of a violent popular riot, which led to the removal of Nicolae Ceaușescu from power, Romanian history as a communist block is yet perceived as fragmentary and incomplete. Reclaiming of the public (Kligman 1990) and reconstruction of public identities, spheres and voices was seen as inextricably linked to the dismantling of sultanistic and personalist legacy of the 80's (Verdery 1991), even if local patrimonial communism was perhaps grounded on a more extended historical determinacy. Mastering the art of blending effective bureaucratic structures with networks of corruption, loyalty and mutual exchange (Kitschelt et al. 1999), Ceaușescu regime almost succeeded in dissolving the boundaries amid private and public spaces. This distortion of the private territoriality and the hypertrophic growth of the public body adjourned the emergence of modern civil spheres that started to function in other reformed communist versions along with *glasnost* policies. For more than two decades, scholars argued about the consequences of the sultanist heritage upon future anatomy and accountability of a local public sphere, even more so as the *velvet revolution* metaphor couldn't be applied to the Romanian scenario. In this context, the prodromal stages of Romanian communism remained much obscured, their determinant role in shaping further expressions of the public spheres being neglected for several decades.

The specificity of the Romanian public sphere phenomena arose, however, from its contradictory nature. Emerged almost suddenly in the downs of one of the most violent transition exercises, the Romanian revival of the public sphere was a long time perceived as an expected result of the Ceaușescu regime unique repressiveness. The collapse of the private spatiality under the omnipresent pressure of the state, transformed into a personal patrimony of the ruler, almost obstructed the genesis of alternative resistance and debate spaces. Chronic food shortages of the 80's were accompanied by the dissolution of the familial and community bonds, distorted by increasing domestic intrusion of the regime. The communist state controlled the reproduction policies, the infantile pedagogy, every cultural aspect of life, the private and public discourses and even the self-representation of individuals in relation to the "parent state" (Verdery 1994). This clash of two distorted versions of privateness, one derived from the

expansion of a totemic and patrimonial state, and another resulted from the compression of the individuals' private life, translated into a decline of the public itself. In the aftermath of Romanian socialism, the public space was shrinking and often overlapping with the personal domain of the ruler, even former communist elites being gradually marginalized and excluded (Linden 1986: 347).

Thus, at the zenith point of Romania's dynastic communism, in 1989, individuals were sharing a silent solitude and solidarity in front of the state, depicted as a monolithic structure of "tribal networks" (Tismăneanu 1989). It may consider that the liquefaction of the private and public spaces, induced by the peculiar configuration of Romania's personalist rule in the 80, enabled the rise of what we may call a constellation of negative public spheres. This sort of silent, yet conscious public bodies will become key actors in the major societal change of 1989. As an interesting fact, at the time of the 1989 Revolution, a great majority of the Romanians were officially enrolled as members of the Communist Party. Still, their participation within the bureaucratic structure of the Party did not determine a genuine reformist move of vibrant disobedience or protest echoes. In this context, the absence of a negotiated rupture and the multi-layered and difficult to predict nature of the Romanian Revolution (Anghel 2015) tend to plea for the cardinal role of a silent public, subsisting under the surface of patrimonial state control. Initially started as a local riot against authorities' attempt to remove from office one religious' leader in Timișoara County, it soon transformed into an anti-regime movement and ended in a bloody anti-communist collective uprising, Romanian revolution was considered the birth moment of a new public and consequently of a future public sphere. To give a fair answer to this hypothesis, some retrospective outlook may prove as necessary, more the dormant stage of the local public sphere occupied a long-time span.

How Habermas has seen the dynamic and function of the public sphere, arose from the basic notion of public. As regards the basic model of the bourgeois public sphere, in Habermas early perspective, "the general rule that governed interaction among private people" is one of "public concern" (Habermas 1991: 127). Designed to mediate between society and the state, the bourgeois equation of the public arena was directly dependent on the factor of publicity. The circulation of information between private individuals and the emergence of a sense of community, nourishing subsequent critical scrutiny upon state behaviour, was, however influenced by the evolution of two interrelated trends: expansion of mediated communication and its reflection upon public affairs, mediatization. Observing that with "the new media", the very "form of communication has changed" (Habermas 1991: 170), Habermas concludes that also the public itself will perform new roles. Compared with printed communication, more fragmentary and assigned to

new bourgeois elites, radio and television marked a diffusion movement and the rise of a new public. However, the heterogeneity of private interactions and dialogues of the new mass public hindered or almost suspended the mechanism for “rationalizing” political domination of the state (Frazer 1990: 59). The ideal model of the public sphere initially sketched by Habermas could be reduced to four critical assumptions: the existence of unrestricted rational discussion upon public matters, the dialogue should be open and accessible to all, common interest should be prevailing, and inequalities of status should be bracketed (Frazer 1990: 59). Yet, this conceptual map of the public sphere, pictured as a medium in which political participation is enacted through the instrumentally of discursive interactions, could be less useful in addressing the casuistry of societies “emerging from Soviet-style state socialism” (Frazer 1990: 56) or other peculiar modernization projects.

Frazer and others argue that in the case of stratified societies, the singularity and unity of a public sphere may be contested by the very existence of a variety of publics. Considering that within stratified societies, the institutional framework determines group inequalities, the debate and deliberation clause remains difficult to accomplish (Frazer 1990). Starting from this critical observation, even if the rhetoric of publicity and accessibility clauses, on which the public sphere is based, are apparently satisfied, several significant exclusion borders may linger in the background. The classical theoretical critique rests on landmarks such as gender, ethnicity, or economic status, but the parallel journey experienced by spaces and Eastern Europe could militate for whole different segregation triggers, including access to urban modernity features.

At the assertion of communist rule in 1947, Romania presented itself as a recent nation-state, still confronted with strong developmental gaps and dependent on a dominantly agrarian economy. The insular industrialization achieved during interwar years was limited by the very presence of a rural civilization complex, the Romanian village being perceived as a territory of the private, profoundly conservative, and difficult to engage within a consistent and comprehensive modernization project. The “Soviet blueprint” (Kligman and Verdery 2011: 50), seen as a basis for creating mimetic regimes within Eastern Europe, implied an influential process of technology transfer, accompanied by informational and representational changes. All these factors were designed to disrupt the local resilience of yet traditional societies of the East. Essentially, the Soviet project of modernity was grounded on key assumptions of industrialization, promotion of urbanity, increasing literacy and deconstruction and replacement of parochial identities (Chubarov 2001: 9).

In order to build a functional industrial proletarian move, it became necessary that the peasantry culture be recovered and reinterpreted in a

manner that would facilitate a modernization leap, all the more that the birth of the city will remain, in Romania's case, a project marked by unforeseen duality. However, the Romanian modernization experience was forged by many reasons. The communist formula installed at power under Soviet Army patronage and reuniting foreign leaders as Ana Pauker, Vasile Luca and Teohari Georgescu with one indigenous partisan, Gheorghe Gherorghiu-Dej, survived only until 1952. The clash between the pure Soviet model of the collective leadership and the ascent of a local leader, harbouring from the beginning intense nationalistic arguments, proclaimed the severance of Romanian communism from the initial model (Jowitt 1972). Gheorghiu-Dej glissade in favour of a traditional, personalist and charismatic type of leadership was yet hiding important authoritarian traits, his attachment to stalinist heritage being, in fact, a strategy for the preservation of personal power in a quasi-traditional way. During the sixties, coined as the "liberal decade" of Romanian communism, Dej softened the feminine emancipation discourse and unleashed discrete cultural agrarianism, which will imprint the rising urbanity and industrial conscience with contradictory nuances. There was a necessary tribute paid in front of a still traditional society exposed to strong turmoil of unprecedented mobilization and modernization.

It remains important to highlight that, the urbanization of Romania was accomplished by only one generation, the uprooting of the village culture never being complete. The new urban inhabitants transferred many of the rural culture representational landmarks into the city, this silent heritage being perceptible mostly within the rise of a dual regime of publicness. In the late years of the Dej regime, the nascent urban culture along with industrialization and diffusion of television culture enabled a partial renovation of the identities and discourses, opening the road for a very compressed version of public space. The circulation of information among private individuals and the genesis of a sense of community was assured by the state's metamorphosis under the formula of mediating bodies. Cultural and professional associations mushroomed under communist state tutelage, and slow liberalization of ideological pressure enabled interactions, dialogue and debate amid individuals detached from their previous locative identities. Yet, it was the case for a controlled version of public space, a public sphere wherein the state was discreetly governing the dialogues, the configurations and the perception of the common interest. Nevertheless, this incomplete public arena was apparently open to all individuals and, most important, bracketed many of the previous inequalities of status. The gender border was moderated since women gained access to the workforce and public visibility and previous status landmarks such as property and education ceased under the influence of newly created lucrative identities.

Although, Dej's regime version of publicness was marked by the presence of background segregation and segmentation vectors. The state failed in fully deconstructing the village culture, the distance between the urban experience of publicness and the rural enclavization in front of this offensive of modernity proving the duality of the newly discovered public identity. The two regimes of publicness were thus perceptible by appealing to two axes, a spatial one and one related to the representational dimension. Romania's villages survived the collectivization of agriculture declared as an accomplished objective in 1962 but managed to preserve their traditional deficit of public spatiality. The debate and deliberation clauses remain a domain of the masculine, while the main identity-building factors were still filiation and political status, instead of newly coined lucrative identities. Moreover, the traditional scaffolding of social taboos and prescriptive behaviours continued to subsist even within apparently modern urban culture. In its temerarious attempt in transforming political values into social and cultural rules, the communist ideology of the 60's accepted a superficial rebranding of the conservative morals in key matters such as divorce, marriage or segregation of gender roles. In this context, at the end of the Gheorghiu-Dej era in 1965, Romania experienced a multi-layered modernization, embodied mostly in multiplicity of the publicness regimes. The dominant public sphere was hosting interactions amid private individuals and state's mediating bodies, assuring an illusory negotiation of the common interest, but this construct was competed by interrelated arenas. The variety of publics, some of them trapped in pre-modern political orders as gender or green peripheries of the rural, will affect the stability, accountability and perpetuation of this hybrid equation of the public sphere. Nevertheless, the modernity achieved during Dej's rulership will be essential for the further recovery of the understanding of the concept of 'public' and, additionally, of a public sphere, but the beginning of the Ceaușescu will increase the fragmentation and atomization tendency.

A final conclusion that could be drawn from this journey refers to the establishment of an initial equation of publicness, strongly dependent on the state's tutelage. Community and association vectors were not discovered because of a natural evolution of private interactions and discourses enabled by informational revolution, but alternatively, both trends were shaped by the state's intervention. This radial model of modernization will have its limits and setbacks, all the more during the Ceaușescu era, the gradual suppression of the publicity principle and the distortion of mass communication will invert the evolution of the proto-public sphere. However, the violent pro-natalist policies promoted since 1966, followed by increasing ideological pressure of the 70, the decline of the bureaucratic structure in the early 80 and hypertrophic patrimonialization and totemization of the state occurred

after 1977, were coming in fact on fertile soil. Underserved, Nicolae Ceaușescu was credited for mis-modernization in Romania's communist experience and lack of transitional alternative scenarios, but the peculiar path of local communism was already established under Dej.

Liquefaction of borders amid state and what may be called a partial public sphere exposed the latter to a deconstruction process during the 70 and 80. However, the slow maturation of urban culture and the weakening of the traditional memory ended in a subsurface modernization movement. Unique mediatization of the Romanian revolution events, transmitted live by national television, acted as a triggering vector for voicing latent individual concerns, and transformed into matters of common interest. Yet the image of a progressionist, liberal-oriented, comprehensive public sphere will be soon be contradicted by the action of competing counter-publics. The main legacy of Romanian communism may recall thence perpetuation of multi-layered and often contradictory discursive arenas, populated with divergent and silent publics, whose negotiation and mediating power will be revealed along with the rhetorical revelations of digitalization. The fragmentation of the audiences and the lack of convergence of the public were experienced mostly by the Western world along with digital globalization and the ascent of new imagined communities, governed by independent or parallel media logic. Nevertheless, this segmentation tendency was hindered or limited by the pre-existence of a culture of debate, grounded on consensus and specific designs of the common interest. Still, transitional actors as Romania, sharing independent evolution trajectories, confronted this matter with a blind spot. Here, the 70 and 80 failed in creating the frame for a new culture-based public sphere, the liberalization years, perceived as a belated perestroika era, revealing in fact, the unexpected costs determined by the absence of a common narrative of change.

Contesting the boundaries: Birth of the fluid public spheres in the East.

It is difficult to deny that internet blurred the limits between categories of social life that were considered “mutually exclusive”, the “great dichotomy” (Bobbio 2017: 72) separating publicness and privateness and remaining essential for preserving the democratic accountability of liberal societies as they were conceived within the tradition of western political thought (Splichal 2017: 39). The invention of the private life was, however, the turning point for the future conceptualization of the separation amid state and individuals, the boundary amid the two spheres being established through instrumentality of an informational revolution. Altogether, the emergence of the bourgeois public can relate to three interrelated trends: the creation of new technologies of printing (Habermas, Lenox S. and Lenox F. 1974: 53),

circulation and diffusion of news through independent media outlets and the genesis of new social spatiality, enhancing and promoting discursive interactions.

However, the solid distinction between the two spheres, privateness and publicness was sanctified by the rise of the general notion of the public. Crossing several renegotiation stages, since its initial statement, the basic notion of public embodied a transactional aspect. Dewey considered that consequences are those which draw the line between territories of publicness and privateness (Dewey 2016: 84). When the outcomes of the transactions trigger relevant consequences upon other individuals, which were not directly involved in the social interaction, the regulatory intervention of the state becomes mandatory (Splichal 2017:40). However, the dynamics and interplay amid spaces of privateness and publicness were subject of multiple reconsiderations, mostly determined by the growing complexity of media communication. The idea of the public evolved in close relations with the expansion of mass media, often “reshaping political legitimacy” (Calhoun 2010: 302) and underpinning the rise and development of liberal democracy. Nevertheless, at this point, the significance of the public is still linked by two other associated topics: the sphere of public goods, seen as collective rights and the concept of the public sphere, pictured as an arena of open communication (Calhoun 2010: 302). The latter one was described as a space of free interactions amid strangers, assuring evaluation and control functions upon states monopolies as public health, social policies or even limitations of individual rights.

This gradual shift occurred within defining equation of the public it was influenced simultaneously by the changes supervened in syntax and social perception of space. Furthermore, a transformation of the communication realms played another important part in this process. The second informational revolution determined by the expansion of mass media challenged the previous configuration and meanings of the bourgeois public, by deconstructing its spatial limits. The spaces of interactions became more and more fluid, as the elite’s saloons and popular coffee shops were replaced by borderless spatiality unleashed by television culture. Concomitantly, the interaction and reactions of the individuals became anonymous and marked by the factor of latency, the influential quote “Don’t talk back!” (Habermas 1972: 170) being contradicted much later. Once gliding from a republic of letters, hosting a culturally cohesive public, towards an age of unseen audiences, mobilized under auspices of different modernity narratives, the connotations associated with the public sphere altered. The efficiency and range of applicability of the privateness-publicness distinction was perceived from now on as problematic, more so as the mass media enhanced future permeability and porosity of the two dimensions. The intersections amid

private and public arenas were shaped by decline of what Dewey's theory labelled as an "organized" bodies, the weakening of the "community" (Dewey 2016), publicity and dialogue conditions resulting in a distorted version of public.

Moreover, the later emergence of what was defined as "proto-publics", generated by "the public-worthiness recommendation algorithm" offered by social media (Splichal 2017:53) may be considered as a recovery symptom for a community and association crisis started already during the second and the third phases of the mediatization of politics (Strömbäck 2008: 236-238). During the inception stages of mediatization phenomena, defined by the ascent of mass media as the most influential source of information and channel of communication between citizens and political institutions (Strömbäck 2008: 236), individuals still conserve their ability to compare mediated experiences with attitudes and values resulted from personal interactions and exchanges of opinions. As regards the second phase of mediatization, corresponding also to stage of autonomization of the media logic in front of the political actors and uncontested hegemony of the television culture, the public was exposed to a fragmentation process. This fracture originated in two distinct aspects: the decline of the interaction-based experiences and the regression of the dialogue and negotiations clauses carried previously within the bounds of association networks and proximal communities. "Negotiation of newsworthiness" (Cook 2005) influenced the way audiences were structured and perpetuated, their equivalence with the notion of 'public' becoming often the subject of dispute. The television culture assured somehow the coherence of the master narratives circulated through the instrumentality of their settings agenda, but the audiences' perception and their capacity to act as communities were affected by the decline of the debate and negotiation clauses. Building consensus, as a critical factor for the establishment of coherent publics, was directly affected by the ephemeral nature of media storytelling. The media generated publics were, in fact, fragmented audiences, acting only temporarily in synergic manners, and testing too seldom the accountability and legitimacy of the political action. In this context, it seems that paradoxically mediatization weakened the mediation role of the public and implicitly the regulatory and democratic function of later formulas of the public sphere.

Hereby, the third phase of mediatization announced the increasing independence of the mass media in front of institutions and political actors, media considerations becoming active "part of the policy-making processes" (Strömbäck 2008: 238). The hypothesis that "all social institutions are media institutions" (Altheide and Snow 1991: 9) announced in fact the future dependence of the public, and one step further of public opinion and public action, upon reflection of the media discourses. The replacement of authentic

individual interactions with mediated processes of community building will deeply affect the capacity of the audiences to convert into *genuine publics* (Splichal 2017:53), even if the consequences of this alienation process were chronicled rather along with internet ascension. Even so, the tendency towards a dispersion of the publics, transformed into multi-layered, latent, or virtual communities may have its roots in median ages of mediatization, especially as casuistry of changing societies expelled the classical formulas of the bourgeois public. The resilience of the public sphere phenomena and implicitly the perpetuation of their cardinal function, the mediation amid state and society, was grounded among other things on the behavioural clauses of democracy.

Within classical liberal societies, individuals apprehend identities and values through various tools, as formal education, exposure to their referential groups' representations and discourses or interaction with institutions and mass media fluxes. Hereby, digitalization came as an alternative in redefining a structured and cohesive cultural picture, benefiting from intergenerational bounds, which could promote and explain experiences of togetherness. Members of a liberal society share a common behavioural and representational mindset, that assists them in professing social roles, inclusively in assessing the distinction amid territories of publicness and privateness. Mediatization played a diversification role and tested the consistency of those interaction-based experiences, but did not succeed in totally replacing them, even in the downs of digital modernity (Lyon 2017). Thus, the pre-existence of a natural evolutionary process in the establishment of the publics advocated for the conservation of basic consensus-based social ecosystems.

Notions as nation, religion or ethnicity faded sometimes into the background and ceased their influence on identity-building mechanisms, but the West succeeded at least partially in maintaining a balance between dialogue-based experiences of community and the rise of virtual, fluid and often parallel public arenas. By comparison, the Eastern part of the European space crossed a substantially different evolution scenario. Here, the mediatization stages and, concomitantly, the invention of the public occurred under different circumstances. Going one step back, the genesis of bourgeois public recalled for the conjugated presence of information accessibility as well as openness for dialogue and negotiation. The East European societies encountered with these two interrelated clauses only under the patronage of the communist projects of the early '50. Moreover, the community building processes and the negotiations of the groups' values and identities were forged for a long-time span by the state's intervention. Individuals' competencies in developing "active private networks", designed to act as substitutes for other alternative "social ties" (Howard 2003: 153) were also

hindered by silent legacies. Also, the gradual dismantling of the state's monopoly upon associative life induced asymmetric responses, the main result of the "Leninist experience" in Eastern Europe referring to reinforcement of "dichotomic antagonism between official and private realms" (Tismăneanu, Howard and Sil 2017: 36). Subsurface resistance bodies claimed in some cases their share in occupying the void created by the communist collapse, while individuals choose to validate a culture of privatism. Still, privatization of networks and retreat from the public space marked a fall within conditions of possibility assigned to post-communist versions of the public sphere.

For certain, abandonment of public places should be perceived as a protective gesture and a temerarious attempt to rebuild the genuine foundations of dialogue and negotiation clauses, distorted by decades long state pervasiveness. Although, the resistance against public mobilization and deployment of civil privatism (Howard 2003:) was much stronger in societies lacking the support of traditional mediating bodies. As a relevant sample, Poland made its way toward democratisation through the instrumentality of a syndical move, grafted yet upon cvasi-traditional benchmarks as nation and religion. Individuals inherited thus an intermediary layer in organizing their interactions with newly created institutional frames, without departing from rediscovered spaces of privateness. The birth of the political and civic publics arrived here under the circumstances of a coherent public arena, upon which mediatization acted only as an organizing vector. It was not the case of instantaneous community and dialogue patterning, but rather the sedimentation and recovery of previous scattered instances of associative life. Most of the post-communist publics were already engaged in discrete networks at the beginning of transitions, behavioural openness imitating in a credible manner the western journey towards deliberative democracy. However, the sustainability and endurance of such networks will be tested along with digital tournament of communication, revealing in fact paradoxical tendencies. Without a flag to follow and experiencing low levels of societal engagement in favour of liberalisation, other less optimistic transition scenarios recovered their initial deficit and made the case for spectacular civic developments. So what has changed under the veil of digital communication?

Unquestionably, during the first two decades of post-communism, most of the theoretical and applied approaches upon transition denounced the deficiencies of the social capital of emerging liberal societies. Low levels of an associative life scarcity of public participation and political activism or lack of efficiency of political competition nourished the metaphor of "democracies without citizens" (Ekiert and Foa 2011: 2). It was the beginning of a vivid debate upon discrepancies accumulated between formal

conditions of democracy and the behavioural and representational backwardness. Even if structural aspects as multi-party competition, transparency, the rule of law, the openness of the public arena and the protection of basic civil rights were achieved, the decline or simply the absence of social cohesion changed the initial stake of this adaptive phenomenon. In the late 90's a great part of academic inquiries revolved upon the topic of democratic mobilization and growing civic formalism. It was a time when Poland syndical memory or Bulgarian ethno-nationalism were credited as supportive grounds for nascent public discursiveness, meant to enable further civic engagement and democratic equilibriums. By comparison, the flawed background of Romanian regime change, marked by prolonged social divide and violent street convulsions, heralded an imminent anti-democratic backlash. However, in spite of a linear evolutionary script, the consolidation and communism reformation theories (Linz, Stepan 1997) showed their limits no later than one decade, the 2000's revealing in fact a heterogeneous and fragmented picture.

The reconstruction of associative experiences and the burst of civic engagement and alternative public arenas came as a surprise at the beginning of 2010. The rise of vibrant civil bodies was traditionally linked to the transformation echoes of the first phases of the exit from communism, so civic enlightening of the former socialist space remained under scrutiny. The societal convulsions induced by this unprecedented mobilization of various social clusters coincided with a major reform within the spatiality and temporality of human interactions. Internetization and unprecedented power exerted by markets turned into conversations (Levine et al. 2009) contradicted the traditional theoretical corpus concerning the maturation of democracy. Instead of mushrooming of ONGs and growing solid dialogue culture, new civic movements redrawing the map of Europe were based on spontaneous association patterns enabled by the virtualization of the public space. Phenomena, as de-territorialisation, the rise of inland diasporic communities and global digital diasporas marked the genesis of new publics, ignoring decades gaps amid Western and Eastern perceptions of communities.

The rise of fluid public spheres, redefined under the terms of arenas of social life, placed at the intersections of privateness and publicness, wherein individuals discuss, exchange, and negotiate meanings and action patterns in direct relation with the state was influenced by the ascent of a triple deconstruction move. In the East, digital globalization came as an erasure wave, dissolving the spatial determinacy of groups, challenging also landmarks as narrative-based identities or coherent and unique logic of community belonging. Inland territories of the East were from now on crossed by new emerging borders, separating insulated groups from digital

diasporic stances. Moreover, the decline of the scriptural culture offered new translations of identities, and individuals were liberated from previous ethnic, national or even local narratives. The image dominated culture of communication contradicted the temporal and spatial logic of nations and state-actors orders, inaugurating new rites of belonging, grounded on vectors as civil disobedience, millennial dogmas or digital literacy. The unforeseen intensity of these symptoms should be connected to the persistence of a peculiar configuration of modernity in the East, embodied dominantly in discrepancies accumulated in topics such as collective consensus and openness of the communication and discursive dimensions. This new triad of fluidity benefited in Romania's case from the presence of adjacent factors, which materialized in the lack of operability of the privateness-publicness divide and heterogeneous repertoires of mediatization, promoted in early post-communist times. Yet, the civic enlightenment fostered by digitalization should be acclaimed with moderation, since contemporary boundary-making and social segregation of community and public arenas raise strong interrogations about the legitimacy of pathways opened by action-oriented networks. Even more, Romania's casuistry depicted recently worrisome tendencies such as the rise of recreative activism, populist conversions of reformist moves or reigniting illiberal and authoritarian discursive drifts.

Romania's rhetoric tournament and the future of the public sphere

Transnationalization of the public spheres and discursive activation of subsurface cultural clusters changed the perception of roles and functions of the genuine publics, the organized bodies leaving their place to newly discovered digital crowds. Yet, the main hypothesis that could explain the unique occurrence of a fluid public sphere in the East remains connected to the peculiar anatomy of the privateness – publicness divide. Contestation of boundaries became possible since “Global civil society had the means to exist independently from political institutions” (Castells 2008: 87). Reinterpreting Castells' seminal quote, publics and their arenas had the power to shift from political negotiations of consensus to an appropriation and privatization of the public space. Lack of common values, absence of a culture of dialogue and growing distances amid the depiction of community and togetherness were already prevalent in the Eastern side of Europe. These trends became, even more, accentuate within the picture of formerly isolated communist scenarios, due to the presence of incomplete segregation of the private–public regimes. A short inquiry into the genesis and development of Romanian sultanism revealed the persistence of a fluid line amid spaces of privateness and publicness. This interplay of meanings resulted in ambivalent transition stages, the sinuous paths of post-communist ending however into

an unexpected civic awakening. A quick web search using the catch phrase “Romanian democracy” returns mixed results. Distant topics as 1989 anti-communist Revolution are merged with recent events as the 2019 civic uprising, the essential reflections of local democracy within a digital mosaic including terms as civic empowerment, new generation activism, anti-corruption, reform and beyond all social change. The 2020 festivals of protests tend to complicate things even more since catchphrases as a sanitary dictatorship or anti-national conspiracy depicted a new and very vivid alternative public sphere. From bad civil societies of the early 90’s, militating for national revival to new cyber mobs, Romania witnessed several developmental shifts; every single one was however linked by the evolution and faith of both publics and media ecosystems.

And yet, a common programmatic background bridges two essential contexts credited successively as birth moments and confirmation rites regarding Romania’s liberal engagement. Thus, the 1990 Bucharest's University Square movement, considered as a prodromal stage of civic protest and the post-2014 more goal-oriented reformist and anti-corruption reactions are brought together by their apparently determinant role in first assuring and later preserving the vernacular democracy project. The two historical instances share many similarities but are departed by even more subsurface details. Still, critical scrutiny of this dual founding narrative emphasizes the presence of an influential communicational factor. Both phenomena were grounded on a mediatization and civic enrolment strategy, acting as a triggering vector for further political and social change. The media reflections of those two layers of civic uprisings were critical for acquiring negotiation power, the societal reform occurring often in a transactional manner. Since the key vector of these trends remains the notion of the public, the re-emergence, the dynamics and finally, the decay of new audiences stays as a critical landmark in understanding the rise of alternative public bodies and spaces. Lately, Romania was portrayed as a champion of ultra-liberal effervescence, defying the illiberal trends voiced by otherwise sound democracies in the region. Bouncing back its initial legitimacy deficit and crossing several evolutionary leaps, Romania apparently transformed itself into a pacified and resilient liberal society. However, a practical question lingers in the background, eluding somehow previous optimistic prospects. Is the new digital landscape a tool for individuals’ civic empowerment, or do the true outcomes of cyber mobilization remain under scrutiny? Meanwhile, filter bubbles and echo chambers started to produce and promote alternative translations of facts, underpinning the unexpected outcomes of cyber-balkanization: the rise of post-national global identities, isolation of social media self-referential communities (Singer et. al 2014) and

the rise of post-truth politics. All the trends mentioned above left their mark on syntax, meaning and setting agendas of the local public sphere.

Following Gerard Hauser, metaphor, due to “street rhetoric” (Hauser 1998) becomes a new equation of dialogue, the 2018 events, when Romania experienced one of the largest waves of protest since 1990, underpin the awakening of new civil identities and voices. In the late August, a large crowd occupied the streets of Bucharest, opposing to a set of laws that were seen as a weakening of the judicial independence. The triggering vector for this mass mobilization was the latent discontent of large categories of people toward government and institutions. Demonstrators circulated a heterogeneous agenda, revolving around key terms of state reform and anti-corruption measures, the political class being incriminated also for growing social inequalities. Far from being new, mistrust in state institutions, alienation of political elites and growing social and cultural cleavages (Abăseacă and Pleyers 2019) were from now presented as a necessary and sufficient reason for rising a common civic voice, able to shatter the traditional governing mode. Essentially, the street protests were depicted as corrective and active measures for fixing a broken democratic mechanism. They were also proposed as a means to surpass the electoral tool, even more as the government’s slippages and democracy involution were considered irreversible and calling for instant action. Whether innocent or guilty, this dogma had its believers.

A great part of post-2010 electoral results sparked long-term discontent and ended in the stigmatization of certain groups. The exclusion mechanism operated in terms of age, education, digital literacy, and culture, leaving behind classical landmarks as ethnicity, religion, or gender. Radicalization of discourses against older generations, populist supporters and peripheral or impoverished groups took the form of a spatial divide. The urban centers were described as consonant with global, liberal, and modern quests, while the marginal spaces were seen as a permanent menace to local democracy. The main feature of Romania’s public debate remained in that context the persistence of an asymmetry paradox. Somehow, the increasing civic engagement of various audiences and their ability to generate relevant setting agendas and to monopolize the digital conversations shadowed other silent publics, still faithful to non-rhetoric media frames, as television.

Looking back in time, even if after 2010 Romania crossed several cycles of protest, grounded on environmentalist and reformist repertoires, the end of the decade brought into prominence an influential change in the civic bodies. Aggregating increasingly complex social claims, the 2018 street rhetoric was seen, maybe for the first time after the anti-communist pact, as driver for a genuine and comprehensive societal reform. It has been said that “ordinary Romanians” (Abăseacă and Pleyers 2019) refused to mobilize until

2017 and 2018, as the thematic background of the previous protests escaped the motivational logics of older audiences or non-urban and traditional publics. Exploring this perspective, the 2011 NGO's oriented *Occupy* replica or more popular environmentalist activism, surrounding the controversial mining project of Roșia Montană, were not able to act as transversal themes and to mobilize the society.

Still, the new civil communities built during the Rosia Montana episode had by default, a conversational nature. The exit of the topic from the current political agenda shouted down the debate, the collective disobedience rituals as marches and street gatherings falling into oblivion. However, this strange interplay amid the mobilization and deconstruction of local civil bodies could be explained by appealing to at least three key elements. The first explanatory argument refers to the lack of institutionalization of Romania's street movements, reduced often to spontaneous participation of individuals, responding to social media appeals. Lacking trustworthy umbrella organizations and refusing any political patronage, the civic mobilization ended without the sedimentation of a genuine networked-based public. People ceased their interactions since the street rhetoric spectacle closed. The disappearance of Romania's and UE flags, accompanied by drums and voices of the chanted slogans also represented the dissolution of the revolutionary public. Secondly, the long-term absence of youngster movements in recent Romania made the protests more fashionable and acting as new mantras of togetherness. Third argument targets the proximity and the contagion clause. Especially as Romania didn't have its own Woodstock.

The effervescence of the global environment between 2011 and 2015 had complex motivational grounds. Romania's movements replicated some of the claims, as an outrage against political elites and call for societal reform, but the programmatic background contained significant differences. Since national conscience and social identities tend to blend in Eastern Europe (Touraine, Pleyers) and in Romania's case particularly, the distances amid conservative or radical actors were significantly concealed by the perpetuation of decades old arguments. The lure of democratic harmony, grounded on "hopes of transition" (Abaseasca, Pleyers 2019) fostered a general, vague agenda, missing some clear cut ideological or teleological landmarks. The permeability of the civic project attracted miscellaneous audiences, but their interconnectivity was weakened by absence of a programmatic update. The protest waves were fueled in the Romanian context mostly by fear of a declining liberal and democratic climate, the street discursivity being dominated by topic of liberty. There was a strange revival of early post-communist rhetoric, the continuous incrimination of the political elite's silent ties with old regime making the case for an anachronic reaction. Meanwhile, the western protest publics had at their heart of their

mobilization quest elements as sanctioning the outcomes of neoliberalist policies and fighting growing social precarity (Abaseasca, Pleyers 2019). This disparity became more obvious as regards the resilience and sustainability of the civic environment. Essentially Romania's post 2010 civic burst remains in their very nature "unfinished revolutions" (Roper 2000), difficult to operationalize in democratic terms due to both lack of participation of the public and the absence of a well-structured agenda. The civic smart mobs acted as watchdogs of the democratic project, but left no trace in the political projects, with very few notable exceptions. Even so, the actors who claim their prize after the recoil of the street phenomena did not fully capitalize the initial popular support. The deconstruction of the street public was as surprising as its birth, the long-term heritage of the civic protest cycles being located perhaps elsewhere. The structural clauses of public sphere considered simultaneously as "discursive space" and "realm of public opinion" were separated in Romania's casuistry from the functional conditions as a culture of negotiation and openness of interactions. However, the perishable nature of the civic audiences should be understood in terms of a modernity distortion. The communication revolution and liberalization of the media spectrum came as an evolutionary leap for a society defined by silent social pacts. The exit from communis occurred in terms of a violent uprising, but the effective participation of many societal layers was limited to a stander-by approach. Moreover, the "politicisation of the public sphere" (Schöpflin 1995) remains a fact, even if during late consolidation stages. Since the triad activist-media-civil structures were often perceived as a secondary realm of disguised political actors, the establishment of an independent public sphere was adjourned until the digital stage, where uncontrolled associative patterns came to life under the formula of a rhetoric revelation. For Romania and not only, but the fluid border amid spaces of privateness and publicness and the long-time ignored deficit of communication intimacy converted into a voracity in sharing and collecting groups identities and voices. The early civic protest cycles were attached to a cvasi-general and global related agenda due to the uniformity of its employed public. Urban youth, already sharing essential communicational and representational frames as anti-system and social equity claims was brought together into a familiar social media arena. The street translation of the social media move was temporary and acted as an experimental ritual of protest. The effects converted into a civil disobedience cult were not intended to serve as basis for institutionalization and formalization of civic networks. Associative and conversational activism of the first decades converted however into a large-scale social experiment. The essential shift occurred in substance of civil activism, and which enabled the liberalization of the public sphere stays connected to new digital publics entering the scene.

For many years, Romanian diaspora term was used to describe well-educated, liberal oriented and digitally active migrants, engaged in homeland politics and society as promoters of western values and civic change. De-territorialization of politics and emergence of transnational digital communities assured a growing visibility of these migrant groups, their active voice in topics as politics and societal reform influencing constantly the inland political agendas. The interest manifested by various political actors in capacitating those voice, gradually transformed the Romanian diaspora into a flagship for a democratic renewal endeavour. Often playing a conclusive role in deciding the result of the inland elections or just supporting the street civic echoes, the Romanian diaspora became a disputed electoral capital. In this context, the estrangement of the digital and non-digital publics grew even more. This fracture was opposing modern audiences, conscious of their rhetoric power and ability to create and impose their own public agenda and passive crowds, attached to traditional political messages and rituals. Moreover, the digital realm was a conversational space monopolized by liberal and democratic messages, the virtual communities being depicted as essential vectors of societal renewal, modernization, and change. Although, the progressionist and democratic nature of both virtual communities and digital publics will be put under scrutiny by later events.

Until 2018, the civic exercises were perceived and labelled as youth-oriented socializing events, targeting a compliance and control play role. The pressure exerted upon the government decisions was based on a short-term partnership with various communicational vectors, with further collaboration being excluded by a lack of congruence and sustainability of civic claims. Yet, Romania's protest waves circulated successively more and more simplified and flattened themes, the 2018 "Diaspora at home" movement marking the zenith point of a sort of national civism. Even if initially the protesters called for the withdrawal of government decrees that softened the anti-corruption legislation, soon the driver of the movement changed in direction of a general reform project. The triggering vector for this reinterpretation may be the unprecedented levels of violence connected to the "10 August" momentum, when authorities' repression of the manifestation made headlines in the international media. Romania was revisiting once again its foundational mythology as open society, the diasporic discourses targeting this time a reunification project. Brought together under the auspices of a comprehensive and inclusive societal agenda, incarnated best into the image of a giant Romanian flag, projected over the protesting crowd gathered in Bucharest central square, the two publics seem to reunite. The ground-breaking consensus of the inland and diasporic audiences was apparently announcing the creation of a modern public sphere, able to combine the discourses and interactions of two previously antagonistic group

cultures and languages. However, the social unity achieved during the 2018 protests will be challenged by an unexpected semiotic shift.

The street rhetoric will host more and more flattened themes, the classical anti-corruption and social equity messages being accompanied by a discrete revival of timeless national harmony appeals. This popular twist of the civic narratives can and should be traced in a long-time span, a visual archaeology inquiry disclosing interesting facts. The digital arenas and the street rituals are nowadays impregnated with dual, modern, and traditional landmarks. Moreover, post-truth politics also announces the rise of visual logic in the public sphere. New cultural pacts were emerging while democracy itself shifted toward discursive overload. The rhetorical revelations of new digital crowds were essentially linked to the presence of a new structure of digital conversations. Until de early 2010, online debate, online politics or online interactions were seen as the trademark of liberal youth, concerned with civic renewal and counter-current politics. It was all about making civic attitudes fashionable and immersing into an internationalizing atmosphere, militating for an apparently borderless and progressive global village. Yet, gamification and algorithmic populism (Maly 2020) changed the stake of digital realm, opening this citadel for new types of actors. As we speak, generations of previously rejected digital users engage in conversation, share their experiences, discuss politics and issues concerning society, and simply ignore the traditional rules of democratic debate. There was no need for tolerance, acceptance, empathy, or even rule of the law since these new digital crowds discovered a new and free interaction space. The unregulated nature of the internet converged with some dormant affinities of the Romanians and not only, for providential solutions, conspiracy narratives, naturist medicine, mythization of the past or recovery of communist nostalgia.

New digital users often isolated themselves in local information bubbles and biased news sources. More importantly, they build a world for themselves as the digital sphere they found was estranged and difficult to navigate. An interesting sample of this second planet of digital interactions is offered by the rediscovery of forgotten catchphrases, patriarchal stereotypes, and retailored populist affinities. Lakoff's metaphor (Lakoff and Johnson 2007, Althuis and Haiden 2018: 9) concerning edifices of shared knowledge, may explain this evolution. There are middle age and third age citizens that entered digital politics through the doors of social media, mixing personal content, closely connected groups, and domestic politics in an unpredictable manner. This new category of digitally active citizens, promoting discourses upon identity, national renewal and recovery of collective goals are, in fact, trapped in complicated both algorithmic and persuasive strings. Fake identity "sock puppet" accounts are driving a sort of democratization of propaganda,

while the real users are influenced by an illusion of a previously unknown majority. For certain, the separation of the digital continents it is not complete, mainstream media, television and traditional opinion leaders still play a role in shaping and aggregating public beliefs and preserving a strong connection with a generally accepted description of reality. But the fracture is still there, threatening to become irreversible, challenging from now on the very definition of the public sphere. The decline of the interactionist clause of democracy and gradual segregation of the interests, beliefs, languages, identities, news feeds, moral landmarks or political tools of various audiences may reveal, in fact, the crisis of liberal projects, challenged by new bubble publics. The Romanian journey toward the maturation of a public sphere replicated on a small scale the modernization challenges of Eastern Europe. However, the endpoint of recent transformations that occurred in the field of virtual mobilization, social media nativism or counter-politics remains unknown, the public sphere roles being redefined by diffuse communities, post-national power actors and emerging identity narratives. There is a time of spin doctors, filter bubbles, fake news proliferation and post-truth challenges. What will result from this mélange of technological upgrade, rediscovery of the primitive mind and interconnectivity it remains to be seen.

Conclusions. Silent public spheres and the future of democracy

It has been said that falling off the last modernity barrier, the border amid privateness and publicness, will engage a major social and cultural revolution (Splichal), which will replicate the magnitude of Gutenberg's moment. The printed text seemed at that time to establish a definitive landmark within conscience, representation, values, memories of human communities, the irreversibility of this evolution has been challenged in our minds only by the presence of post-technological apocalypse or biological disasters including outbreaks of epidemic diseases. The Darwinian irony of our very own modern imaginary was, however, contradicted by a post-Gutenberg tournament of digitalization. Not even for a moment, futurologists have thought that the expansion of technology and growing interconnectivity of time and space dimensions would end the age of the written text. Along with increasing power of digital communication, the contemporary world encountered processes such as liquefaction of memory and identity, deconstruction of the classical axis of sender-receiver mediated communication or redrawing of the community models. Digitalization sanctified an expected tribalization of the image, the information medium being fundamentally changed by this inversion. News, cultural landmarks, association, and identity-building messages, were alle resumed within the rediscovered power of the image. The landscape of the media, politics and

institutions was placed under the power of image storytelling, this tournament of visual communication hiding however hidden costs.

An image can be perpetually reinterpreted and host contradictory meanings, the story can rewrite through the gaze of every single digital user. Moreover, the anonymous receiver can initiate a new message, adding his unknown yet crucial contribution to the initial content. Moreover, the unidirectional and coherent structure of groups' history, communities' identities and even communicational codes can be reinvented one click away, the contemporary blaze of hybrid cultural conflicts proving that the true stake of democracy survival lies from now within the representational and communicational battlefield. At this moment, the digital world may defy the Newtonian paradigm of space-time dominance, creating ambivalent geographies of identity and community. Liquefaction of memory and identity influences the way individuals relate to notions such as nation, ethnicity, or political value, while liquefaction of communication processes opens the road for a renegotiation of meanings of public action, discourses and roles.

Looking at this picture, some conclusions may be drawn, even more, the post-spatial and post-scriptural political and cultural orders changed the leading roles and even the limits of what we agreed to call as public sphere. The proliferation of labels as: "global public sphere", "networked public sphere" (Friedland, Hove and Rojas 2014), "European" and "transnational" public sphere (Splichal 2006) act as testimonies for a reconstruction attempt. Still, essential questions remain to be asked, since the function of an intermediary layer mediating amid state's scaffolding and more heterogeneous and ambivalent private lives lies under scrutiny. Do we still need the dialogue-based public dimension? Perhaps it is the term 'public sphere' a dead political construct that continues to act as a relict within present debates. Multiplication of public sphere expressions and segmentation of the public sphere domain represents a worrisome symptom or an evolutionary leap of democracy. Are we more united or divided by the fluidization of boundaries amid privateness and publicness or amid state and society? Since an image has no memory, the truth will lay in the eye of the beholder.

References:

- Eds. Althuis, J. & Haiden, L. (2018). *Fake News: A Roadmap*. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
- Anghel, I. (2015). "Building democracy: transition and consolidation patterns in post-communist Romania". In *Studia Philosophia*. n. 2.

- Abăseacă, R. & Pleyers, G. (2019). "The reconfiguration of social movements in post-2011 Romania". In *Social Movement Studies*. 18:2, 154-170. DOI:10.1080/14742837.2018.1555030.
- Alexander, J.C. (2006). *The Civil Sphere*. Oxford University Press.
- Altheide, D.L. & Snow, R.P. (1991). *Media Worlds in the Postjournalism Era*. NY: Aldine de Gruyter.
- Bobbio, N. (2017). *Democracy and dictatorship*. John Wiley & Sons.
- Calhoun, C. (2010). "The Public Sphere in the Field of Power". In *Social Science History*, Vol. 34. No. 3. 301-335.
- Castells, M. & Gustavo C. eds. (2005). *The Network Society. From Knowledge to Policy*. Washington, DC: Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations.
- Castells, M. (2008). "The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance". In *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. Vol 616, Issue 1. DOI: <https://doi.org/10.1177/0002716207311877>.
- Chubarov, A. (2001). *Russia's Bitter Path to Modernity: A History of the Soviet and Post-Soviet Eras*. London and NY: Continuum.
- Cook, T.E. (2005). *Governing with the News: The News Media as a Political Institution*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dewey, J. (2016). *The Public and Its Problems: An Essay in Political Inquiry*. Ohio University Press.
- Ekiert G. & Foa, R. (2012). *The Weakness of Post-Communist Civil Society Reassessed*. Harvard University.
- Eisenstadt, S.N. (2002). *Multiple Modernities*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Esser, F. & Strömbäck, J. eds. (2014). *Mediatization of Politics: Understanding the Transformation of Western Democracies*. NY: Palgrave Macmillan.
- Fortunati, L. (2005). "Mediatization of the Net and Internetization of Mass-Media". In *The International Journal for Communication Studies*. Vol 67(1). 27-44. DOI: 10.1177/0016549205049177
- Frazer, N. (1990). "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy". In *New Critical Writings in Political Sociology*. vol. 2. London: Routledge.

- Friedland, L.A., Hove, T., Rojas, H. (2006). "The Networked Public Sphere". In *Javnost - The Public*, 13. 4, 5-26, Doi: 10.1080/13183222.2006.11008922.
- Habermas, J., Lenox, S. & Lenox, F. (Autumn, 1974). "The Public Sphere: An Encyclopedia Article". In *New German Critique* No. 3. 49-55.
- Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: MIT Press.
- Hauser, G.A. (1998). "Vernacular Dialogue and the Rhetoricity of Public Opinion", *Communication Monographs*, 65 (3): 83–107, doi:10.1080/03637759809376439.
- Hauser, G.A., Benson, T.W. (1999). *Vernacular Voices: The Rhetoric of Publics and Public Spheres*. University of South Carolina Press.
- Howard, M.M. (2003). *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge University Press.
- Jowitt, K. (1971). *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania, 1944-1965*. University of California Press.
- Kitschelt, H.P., Mandfeldova, Z., Markowski, R. & To'ka, G. (1999). *Post-Communist Party Systems: Competition, Representation and Inter-Party Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kligman, G. (1990). "Reclaiming the Public: a Reflection on Creating Civil Society in Romania". In *East European Politics and Societies: and Cultures*. Issue: 3. 393-438. Doi: [10.1177/0888325490004003002](https://doi.org/10.1177/0888325490004003002)
- Kligman, G., Verdery, K. (2011). *Peasants under Siege: The Collectivization of Romanian Agriculture, 1949-1962*. Princeton University Press.
- Lakoff, G., Johnson, M. (2007). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
- Lerner, D. (1964). *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*. New York: Free Press.
- Levine, R., Locke, C., Searls, D. & Weinberger, D. (2009). *The Cluetrain Manifesto: 10th Anniversary Edition*. NY: Basic Books.
- Linden, R.H. (Spring, 1986). "Socialist Patrimonialism and the Global Economy: The Case of Romania". In *International Organization*. Vol. 40. No. 2, *Power, Purpose, and Collective Choice: Economic Strategy in Socialist States*. 347-380. Doi: 10.2307/2706840.

- Linz, J., Stepan, A. (1997). *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. JHU University Press.
- Lyon, D. (2017). “Digital Citizenship and Surveillance Culture: Engagement, Exposure, and Ethics in Digital Modernity”. In *International Journal of Communication*. Vol. 11. 824-842.
- Maly, I. (Jan-Apr. 2020). “Algorithmic Populism and the Datafication and Gamification of the People by Flemish Interest in Belgium”. In *Trabalhos em Linguística Aplicada*. apl. 59.
DOI: [10.1590/01031813685881620200409](https://doi.org/10.1590/01031813685881620200409)
- Roper, S. (2000). *Romania: The Unfinished Revolution (Postcommunist States and Nations)*. London: Routledge.
- Tismăneanu, V. (1989). „The Tragedy of Romanian Communism”. *Research Report to National Council for Soviet and East European Research*.
<https://www.ucis.pitt.edu/nceer/1989-903-04-2-Tismaneanu.pdf>.
- Eds. Tismaneanu, V., Howard, M.M., Sil, R., (2017). *World Order after Leninism*. University of Washington Press.
- Singer, P., Flöck, F., Meinhart, C., Zeitfogel, E., Strohmaier, M. (2014). Evolution of Reddit: From the Front Page of the Internet to a Self-referential Community?, *WWW '14 Companion: Proceedings of the 23rd International Conference on World Wide Web*. 517–522.
doi.org/10.1145/2567948.2576943
- Splichal, S. (2017). “The (re)production of publicness and privateness in the liquid modern society”. In *Medijska istraživanja : znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije*, Vol. 23. No. 2.
- Splichal, S. ed. (2020). *The Liquefaction of Publicness: Communication, Democracy and the Public Sphere in the Internet Age*. London: Routledge.
- Sparks, C. (2004). “The Global, the Local and the Public Sphere”. In *The Television Studies Reader*. London and NY: Routledge.
- Strömbäck, J. (2008). “Four Phases of Mediatization: An Analysis of the Mediatization of Politics”. In *The International Journal of Press/Politics*. Vol 13, Issue 3. DOI: [10.1177/1940161208319097](https://doi.org/10.1177/1940161208319097).
- White, S. (2002). *Communism and its Collapse*. Abingdon: Routledge.

Verdery, K. (1991). *National Ideology under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Verdery, K. (1994). "From Parent-state to Family Patriarchs: Gender and Nation in Contemporary Eastern Europe". In *East European Politics and Societies: and Cultures*. Volume: 8 issue: 2. 225-255. Doi: [10.1177/0888325494008002002](https://doi.org/10.1177/0888325494008002002).

Volkmer, I. (2014). *The Global Public Sphere: Public Communication in the Age of Reflective Interdependence*. Cambridge: Polity Press.

Education

TEACHING SLAVONIC IN 17TH CENTURY ROMANIA: TEACHING MATERIAL BY STAICO, PROFESSOR AT TÂRGOVIȘTE

Mădălina UNGUREANU

Alexandru Ioan Cuza University of Iași; Institute of Interdisciplinary Research

e-mail: madandronic@gmail.com

Abstract:

The aim of this study is to present, based on the Rom. ms. 312 from the Academy Library in Bucharest, the teaching material used by a teacher of Slavonic in the second half of the 17th century. Rom. ms. 312 BAR is well-known particularly because it contains the largest dictionary belonging to the group of the first bilingual Romanian dictionaries. The elaboration of these dictionaries should be considered in relation to the political and cultural context of the reign of Matei Basarab, in a period in which Wallachia was influenced by the cultural prestige of Kyiv and of the metropolitan Petru Movilă, who influenced the cultural development of the Romanian Principalities. Matei Basarab wanted to restore the dominance of the Slavonic language and culture, by encouraging the development of schools, among other measures. The necessary linguistic tools were provided by Kyiv, namely the Slavonic-Ruthenian lexicon and Meletius Smotrytsky's Slavonic grammar (1619). These tools, besides being used as such in schools, provide models for the first Romanian dictionaries and the first Slavonic grammar translated into Romanian. Six Slavonic-Romanian dictionaries have survived, all written in the second half of the 17th century (except for one dating from 1649) in Wallachia, based on the Slavonic-Ruthenian lexicon published by Pamvo Berynda in 1627, which these six works adapted both in terms of the number of entries and the content of the Romanian definitions. Except for the lexicon issued in 1649, the others seem to be modified copies based on a single version. Two manuscripts containing the first Romanian bilingual lexicons also include copies after the same Romanian redaction of the Slavonic grammar. The Rom. ms. 312 comprises the lexicon, part of the grammar, and other lexicographical components, organized as additions to the main word lists. There are several studies on the content of Rom. ms. 312, yet previous research only presents it from a general perspective without much detail on its components. We shall demonstrate that its content is also more complex than that of the other lexicons, indicating and presenting its parts: the first list of words taken from the Slavonic-Ruthenian lexicon; a second list which is independent of it, but which can also be found in three of the other lexicons included in the group; three

thematic lists and two lists without a specific theme, plus a dictionary of proper names translated into Slavonic, which has never been studied. Furthermore, we also present opinions on the author of the grammar included in this lexicon. A comparative analysis of the Slavonic grammar of Rom. ms. 312 and the one in Rom. ms. 3473 from the Romanian Academy Library allowed us to advance the hypothesis that these are copies of a previous writing, which was not preserved.

Keywords: Slavonic; bilingual dictionaries; 17th century; Romanian; school.

1. Introduction: Political and cultural context of the elaboration of the first Romanian lexicons

The first decades of the 17th century, after Michael the Brave's failed attempt to unite the Romanian Principalities, were dominated in Wallachia by political and social instability and, as a consequence, by cultural poverty (see Căndea 1968: 240-243); in contrast, the second half of the century brought development of the scholarly activity, manifested mainly through translations, the most important event being, undoubtedly, the publication of the first Romanian Bible in 1688. To the precarious conditions at the beginning of the century must be added the state of the religious knowledge, as reflected in the testimonies of foreign travellers, along with the reflections of local scholars, such as Udriște Năsturel or Metropolitan Ștefan (Căndea 1968: 244-246), for instance, expressed in the prefaces of the books they published, such as *Mystirio sau Sacrament (Mystirio or Sacrament)*, Târgoviște, 1651, which deplore the priests' poor knowledge of the Slavonic language, on the one hand, and, on the other, the superficial manner in which they perform the divine service. In this context, the reign of Matei Basarab stood for a cultural revival, as he followed the model of the forefathers¹, which also means a return to the Slavonic sources of faith. Papacostea (1962: 183) sees the revival of Slavonic in the first half of the 17th century as part of the movement of economic and military emancipation of the native nobility from the Turkish-Phanariots. Another contextualization of this phenomenon is the integration into the Counter-Reformation process according to the Kyiv model provided by the metropolitan Petru Movilă (1597-1647)² who was of Moldavian origin. As a reaction against the growing influence of Catholicism and Protestantism, he wrote and translated a series of works on dogmatics. At the time, the development of linguistic tools for studying the Slavonic language (Pamvo Berynda's Slavonic-Ruthenian dictionary, 1627, and Meletius Smotrytsky's grammar, 1619) was also linked to the Orthodox

¹ His model was Neagoe Basarab; Căndea (1968: 246-247) states that this was in fact a process of restoration).

² For the cultural relations between Petru Movilă and the Romanian Countries, see Panaitescu 1996.

Counter-Reformation. One of Matei Basarab's lines of action was to consolidate the teaching of Slavonic, for the very reasons explained by Metropolitan Ștefan in the preface to the aforementioned work (priests no longer understood the Slavonic language, they barely knew what they were reading, did not understand dogmas, and were unable to explain subtleties to the churchgoers). Petru Movilă supported the foundation of a printing house in Târgoviște by sending material aid and qualified workers. This relation of Romanian-Ukrainian cooperation contributed to the extension of the period in which Slavonic dominated the Romanian culture (Cazacu 1984: 211; Panaitescu 1965: 192). Pamvo Berynda's lexicon was one of the books used to teach the Slavonic language in the college founded by Petru Movilă in Kyiv (Ševčenko 1984: 22), which explains its use in Wallachia and its success among the Romanian scholars, alongside Meletius Smotrytsky's grammar.

Of the Slavonic schools of the time in Wallachia, the best known was the princely school in Târgoviște. Data on the structure of the education system in Wallachia at that time is rather scarce. It is certain that Slavonic schools functioned along some of the monasteries, such as the Cozia monastery, where the first known Slavonic-Romanian dictionary, written (or copied) by Mardarie in 1649, has been preserved. Even concerning the princely schools, information is limited to a few teacher names, a few names of pupils, and very little detail regarding the teaching materials used. About the latter, it must be said that the first linguistic instruments written in Romanian³ date from the mid and late 17th century. In addition to Mardarie Cozianul's lexicon mentioned above, five other bilingual lexicons⁴ and two Romanian translations of Smotrytsky's Grammar are known (both grammars are preserved in miscellanea together with a lexicon, in Rom. ms. BAR 312, respectively Rom. ms. BAR 3473). The purpose of the elaboration of these lexicons is believed to be related to the schools existing at the time (Mihăilă 1972: 323; Gînsac & Ungureanu 2018: 873), to the translations of liturgical texts of the time and to "the massive translation of Slavonic property documents, which was a common practiced at the time" (Gherman 2021: 2). All these lexicons are of great interest in the sense that they present elements of originality in terms of content in relation to each other. Except for

³ The first Slavonic-Romanian lexicon is contemporary with the first Romanian-Latin lexicon (ca. 1650). On the early stages of Romanian lexicography, see Seche 1966: 7; Gînsac & Ungureanu 2018: 847.

⁴ For a presentation of the group of 17th-century Slavonic-Romanian lexicons, see Gînsac & Ungureanu 2018: 850-853. These works were edited within the *eRomLex* project ("The first Romanian bilingual dictionaries (17th century). Digitally processed and aligned corpus") and are available at: <http://www.scriptadacoromanica.ro/bin/view/eRomLex/>. All of them are translations of Pamvo Berynda's lexicon, in fact five of them seem to be modified copies of the same translation.

Mardarie's lexicon, the best known is the lexicon in Rom. ms. 312 BAR, which makes the subject of our analysis.

Several names of teachers of the Slavonic school in Târgoviște are known today, from various sources. One is Daniil, whom Ursu (2003a) identifies as Daniil Panoneanul, the translator of the *Îndreptarea legii* (*The Guidance of the Law*) (Târgoviște, 1652) and allegedly, also according to Ursu, the translator of the Old Testament from Slavonic and Latin, preserved in Rom. ms. 4389⁵. Another name is that of Teodor, whom Pascu et al. (1983: 142) believe was probably the teacher of Udriște Năsturel's children, himself a scholar and translator from Slavonic.

2. A teacher of Slavonic: Staico the Grammarian

The best known is the name of Staico Grămăticul, who signs one of his works: "eu, mult păcătosul și în toate greșitul Staico grămăticul și slujitoriu besoarecii domnești tocma den unghii moi și den coconie pînă la bătrînețe slujitoriu besoarecii" [I, the most humble Staico Grămăticul, servant of the church from childhood to the old age] (Rom. ms. BAR 1570, 166^r). The noun *grămătic*, from the Slavonic грамѣтикъ ('grammaticus'), had in Romanian both the meaning 'scholar', and 'clerk in a chancellery' (public or private), with which it is recorded in 15th-century Slavonic-Romanian documents (Djamo & Stoicovici 1962: 85), whereas in later writings it also meant 'church singer' (DLR, s.v.).

In addition to being a teacher of Slavonic, Staico was also a diligent translator of Slavonic. Six manuscripts preserved in the Library of the Romanian Academy are attributed to him. Four of these are autographs and two are attributed based on linguistic examination; the list of his translations is available in Mareș 2014. As Rom. ms. 312 will be extensively described in this study, we shall briefly present the others in this section.

(a) *Cartea cea grăită hronograf, ce se zice început scripturilor neamurilor împărătești* (*The book known as The Chronograph, which speaks of the beginnings of the peoples*) (Rom. ms. B.A.R. 1385)

The text is the oldest Romanian chronograph translated from Russian. Strungaru (1964) attributes this translation to Staico, based on its spelling and language characteristics, an opinion also supported by N.A. Ursu (1985: 520).

(b) A book on heretics, without title (Rom. ms. B.A.R. 1570)

The book is dated 1667-1669, according to the afterword written by the translator (165^v); it contains texts of religious polemics. Ms. 1570 translates part of *Kniga Kirilla* (*The Book of Kiril*) (Moscow, 1644). The text

⁵ Dated 1665-1672, the manuscript was published in the "Monumenta linguae Dacoromanorum. Bible 1688" series, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iasi, 1988-2014.

is arranged in two columns, the first displaying the Slavonic source and the second rendering the Romanian version. This seems to be the work Pascu et al. (1985, 149) referred to when claiming that for the same didactic purposes Staico compiled a collection of texts translated from Slavonic.

(c) *Dioptra carea să chiamă Oglinďă sau închipuirea cea adevărată a vieții omenești în lume* (*Dioptra, also known as Mirror, or The true image of human life in this world*) (Rom. ms. B.A.R. 2341)

This is a gnomic book, translated from a 17th century Slavonic version by Vitalij of Dubna. The signature of the translator can be found on f. 6^r, in the cryptogram (Ursu 1981: 516-518).

(d) Paterikon (Rom. ms. BAR 1429)

This is a copy containing the Paterikon and the lives of saints. The translation of the texts was first attributed to Staico by Ursu 1981 (527-528), based on linguistic examination; later evidence was provided by D. Mihăescu (2006) and Mareș 2014 (251-252). Copied in 1676 by Vlad the Logothete (Ursu 1981: 526).

(e) Tablet of the law (Rom. ms. BAR 1324)

Originally associated with Antim Ivireanul, it was attributed to Staico by Mareș (2014: 252-255), who points both to the grammarian's writing style and to specific lexical elements. It represents the translation of a part of *Skrižal* [Tablet], published in Moscow in 1655 by order of Patriarch Nikon.

Although extremely diverse, Staico's texts have not been studied in terms of content, so we can hardly speculate as to the purpose of the translation; in the case of the bilingual texts in Rom. ms. 1570, their bilingual presentation, in parallel columns, leads us to believe that they also had a didactic purpose.

3. Teaching material: Rom. ms. 312 from the Romanian Academy Library

The following sections will be dedicated to the content of the Rom. ms. 312. Although the title page is missing, as well as the first pages of the lexicon, we believe it displays clear didactic features.

3.1. Description of the miscellany

Rom. ms. 312 from the Romanian Academy Library (henceforth: BAR) is a 19x14 cm miscellany; it has 285 leaves. Leaves 7^v-23^v contain entries in Slavonic and Romanian by various hands: copies of old documents, possession notes, and geographical and lexicographical notes. On 3^f, there is a recipe "for jaundice", dated 7 April 1825; on 3^v, there is a note from 1814. From 24^f to 40^v, at the top of the page, there are dictionary entries by another hand than the one which wrote the main text. The actual lexicon elaborated by Staico (= Lex.St.) is included between 41^f-216^v. Leaf 41 contains an

addition made in 1740 by another hand, with entries from letter A, which Crețu (1900) attributes to a monk named Laurentie. Leaves 217^v-254^r include *Tălmăcirea sau arătarea grammaticii slovenești* (*The translation or explanation of the Slavonic grammar*). The leaves 254^v-255^r, 256^{r-v} contain exercises of calligraphy. On l. 255^v, in Staico's handwriting (as in the following sections) there is *Stihiri den izvodul grecesc la Paraclisul Preacistii* (*Stichera from the Greek source for the Paraklesis to the Theotokos*), a text in Slavonic, but the title is in Romanian. On 257^r-258^r: medical prescriptions. On 258^v: a Greek text in Cyrillic alphabet. On 259^r-260^v: *Καταβάσις λα ρῶδῆς τῆς γενεῆς τοῦ Χριστοῦ* (*Octoechos on the Birth of Christ*), a Greek text in Cyrillic alphabet. On 260^v-261^v: notes on the calculation of some religious events.

Entries by other hands are added throughout the manuscript, including notes on possession (41^r: “Ce livre appartient a Mr. Jean de Talmatzy 1797 maiu 20” [This book belongs to Mr. Jean de Talmatzy, May, 20, 1797]; “Acest lipsihon să să știe că iaste a dascalului Nichitei” [It should be known that this dictionary belongs to parish teacher Nichita]); throughout the lexicon, there are marginal or interlinear additions to entries or additions to definitions written by other hands.

The text is written in black ink. In the lexicon, the initial of the headword is written with cinnabar. The lexicon is written in two columns, with around 23 lines (or less) per page. It has been dated about 1660-1670 (Crețu 1900: 33, based on watermarks); also accepted by later scholars, this dating has been questioned by Gheție (1977), who also questions the authorship.

The manuscript has no title and contains no signature, nor any indication of when it was compiled. Based on its linguistic features and the fact that Strungaru (1966) identified the author as being Staico, the manuscript has been localized in Wallachia.

The first to describe the miscellany was M. Eminescu: librarian at the Central University Library of Iași, he wrote to the Ministry of Public Instruction in 1875, asking for the purchase of the miscellany (the letter is reproduced in Mihăilă 1972: 72). B.P. Hasdeu (1878/1983) describes the manuscript, dates it around 1600-1630, claims that the author of the Sturza miscellany (so named because it was given to the Library of the Academy by D.A. Sturza) and Berynda processed the same source and makes observations on spelling, phonetics and vocabulary. This dictionary was treated in more detail by Crețu (1900), who briefly describes all the components of the lexicon, which actually represents the most detailed description of the Sturza miscellany in the literature. The most important contribution is the dating of the lexicon following the study of watermarks. Showing that the watermarks in the miscellany were identified in documents preserved at the Romanian

Academy from the period 1651-1670, Crețu (1900: 33) dates the Lex.St. to the period 1660-1670. Strungaru (1966) is the one who identified the author, comparing the writing with that in ms. 1570 kept at the Romanian Academy Library, which specifies the date, the place of writing and the author. He considers Lex.St. to be the basis for other two Slavonic-Romanian lexicons, which in turn were the model for the two lexicons preserved in Russia (for the description of the lexicons see Gînsac & Ungureanu 2018).

3.2. The lexicon in Rom. ms. 312

In the following section, we will refer to the central part of the lexicon rather than to later additions, which do not belong to Staico. The lexicon begins at 42^r and has several components, which we will describe below.

3.2.1. List 1 (the main list) is included between leaves 42^r-176^v. It is similar to the other 17th century Slavonic-Romanian lexicons based on the model provided by Lex.Ber. (with slight differences in terms of inventory of entries and definitions). The two lists in Lex.Ber. are combined into a single one, with the inventory of common names separate from the inventory of proper names.⁶ In a few cases, fragments of definition are written with cinnabar (e.g. 47^r, 49^r, 50^r, 50^v etc.). Some entries are written as a continuation of the previous definition, without a red initial in the headword. Some headwords have no definition. The entries are arranged alphabetically, yet the list of common nouns under each letter is immediately followed by the list of proper names.

It simplifies the list from the Slavonic source but introduces new words and forms from verbal or noun paradigms (see Gînsac & Ungureanu 2018). This section of the lexicon contains about 7000 entries.

3.2.2. A second (additional) list is contained between 176^v-186^v. It includes words that are no longer taken from Lex.Ber. The list is similar (with slight differences) to the additional lists in Lex.3473, Lex.Pet. and Lex.Mosc. Entries are arranged alphabetically; it has the same editorial features as the main list.

⁶ Lex.Ber. is structured in two lists. The first contains common nouns and the second proper names and terminology originating from Greek, Latin etc. In total, its inventory contains about 7000 entries (7233 entries in eRomLex database). Not all entries are found in the Romanian lexicons and not all retrieved entries are found in all lexicons. Moreover, the Romanian lexicons also include entries that are not found in Lex.Ber., not necessarily the same in all lexicons.

The coincidences between the additional lists in the four lexicons we mentioned⁷ indicate that five lexicons from the second half of the century are modified copies of the same work, which was lost. If we consider Ursu's hypothesis (1995: 170) that Daniil Panoneanul is the author of the Romanian version of Smotrytsky's grammar copied by Staico in Rom. ms. BAR 312, also taking into account the preliminary finding that derivatives with *-ame*, regarded as a characteristic of Staico's writing, are not found in the lexicon of Rom. ms. 312, then one could think of the possibility that the author of this first redaction of the Slavonic-Romanian lexicon was Daniil himself⁸. In any case, each of those who copied the five lexicons later did not faithfully follow the model, but either expanded or reduced the inventory of entries, processed the definitions, kept or, conversely, removed bibliographical references (supposing that these would have occurred in the first redaction) etc.

This list contains about 350 entries.

3.2.3. A third list, specific only to this lexicon, is found between 187^v-201^v. The entries have the same editorial features as those in lists 1 and 2. They are ordered alphabetically, with some exceptions. This list contains about 850 entries.

3.2.4. List 4, between 205^r-216^r, 820 entries. This is also a Slavonic-Romanian dictionary, in two columns, the initial of the headword being written with cinnabar, i.e. it has the same characteristics as the previous lists, except for the handwriting, which is somehow sloppier. The entries are not arranged alphabetically but by lexical fields, admittedly not very strictly: domestic universe, animals, parts of the human body, clothing, riding, domestic objects, wild birds, wild animals, fieldwork, cereals, horses, vegetables, fruits, insects, secular and religious landmarks, trees, degrees of kinship, administrative functions, human traits, domestic universe once more, colours. Phraseological units, verbs relating to current human actions, and greetings are also included. E.g. “ЛАННО Е ПОЊАТЪ lesne e să-l cunoști” [one can easily know him] (211^v); “ТКО Е МУДРЫ cine e înțelept” [who is wise] (211^v); “ТКО СЕ ЪА ВОИ cui e frică de Dumnezeu” [who has fear of God] (211^v); “и кто помáло говоры̀ și cine grăiaște puțin” [and who speaks few words] (211^v); “и кто е смєрã și cine se smєreaște” [and who is humbled] (211^v); other examples: “естекло е мѣць răsărit-au luna” [the moon has risen] (214^v); “пондѣ

⁷ The additional lists these are missing only from Lex.1348, which takes a more reductive approach to the content of the definitions anyway.

⁸ This hypothesis must be pursued through a serious linguistic examination of all the texts involved; see also Ursu 2003a: 198.

сѣ бѣ^ѡ pasă cu Dumnezeu” [walk with God] (215^r); “бѣ мѣю за твоѣ здравїе
Dumnezeu rog pentru sănătate” [I pray to God for good health] (214^v), etc.

Although the fact that this section also contains groups of words and even sentences might indicate that it was written in relation to a translation, the selection of these elements from the domestic, close, familiar universe (even those mentioning the divinity belong to the category of greetings) indicates that the list was written as a didactic guide rather than as a translation aid. The last examples seem to have the function of a conversation guide.

3.2.5. Other thematic material

3.2.5.1. On page 186^v there is a list “entitled” *Levit 11* containing 36 entries, which are not arranged alphabetically; the list includes names of birds, reptiles, insects, and mammals. Comparing it with the biblical text, Camară (2022) has shown that the list is taken from Leviticus 11:13-30, where food-related prohibitions (repeated in Deuteronomium 14) are presented. The entries are not displayed in alphabetical order, but are arranged in the order in which they occur in the biblical text. The list is not based on the Old Testament in the Rom. ms. BAR 4389, this translation of the Old Testament follows the Latin text in this passage, which does not coincide with the Slavonic one.

3.2.5.2. On leaf 187^r there is a list of 16 entries “entitled” сѣби кири^ѡ (*Saint Cyril*). The entries are not ordered alphabetically and refer to physical features; there are both words and phrases in the Slavonic column. E.g. “лицѣ^ѡ како промѡдда^ѡ la față cam smolit” [rather dark-faced]; “грѣби оу^ѡрѣциени sprinceaneele dease” [thick eyebrows]; “длъгою брадою cu barba lungă” [long-bearded]; “плѣши^ѡ pleșiv” [bald-headed], etc.

We have not yet been able to identify the source of these terms and phrases, especially as the procedure is repeated on 216^v.

3.2.5.2. On 216^v there is a similar list of 12 entries under the title Сѣби аѡнаacie (*Saint Athanasius*). As in the previous list, the entries refer to human physical traits. It is written entirely in black. E.g.: “мерѣ^ѡ gîrbov” [hunched]; “брадою недѡгъ нѣширѡ cu barba nu lungă, ce lată” [with a wide beard, not too long]; “не сѣло сѣди^ѡ nu foarte căruntă” [not all grey]; “и не вѣми бѣ^ѡ și nu foarte albă” [and not entirely white], etc.

The two lists seem to be taken from a manual of Byzantine painting (Camară 2022).

3.2.5.3. Manuil's list of names

Perhaps the most surprising part of Lex.St. is this dictionary of proper names with explanation in Slavonic included between 202^r-204^v, entitled *МАНУИЛА РИТОРА ТАЉКОВАНІЕ СЃЫХЪ ИМЕНА* (*Manuil the Orator's Interpretation of Holy Names*). Arranged in two columns, the entries are not written below each other but next to each other. The headword is written in cinnabar, as is the initial of the first word in the definition. Entries are not ordered alphabetically. The lexicographic material in this section consists of 236⁹ proper names.

The lexicon, as such, is not found in the Lex.Ber., but Berynda mentions a Manuil among his sources. In his address to the reader, he states that he has gathered material from various works, especially from the exegesis of Maxim the Athonite, Manuil the Orator and others. In the lexicon, Manuil's name appears after several entries, confirming the veracity of the information in the preface.

On the occasion of the editing of Lex.Ber., V. Nimčuk (1961: XVII-XVIII) discusses the sources used by the 17th-century lexicographer. He points out that Berynda used all available lexicographical resources when compiling the dictionary: the Lexicon of Zizanii (1595); then “Июка Максима то(л)кование именамъ” [Monk Maksim's interpretation of names] by Maksim Grek, whose works were spread throughout Ruthenia. Another source mentioned is Manuel the Orator, whom Nimciuk briefly mentions as a Byzantine writer who lived at the end of the 15th and the beginning of the 16th century, whom he identifies with Manuil the Corinthian, without providing arguments in this respect.

Jaroslav Rozumnyj's work on proper names in Lex.Ber. does not bring any new data regarding the issue of Manuil's identity. The author (Rozumnyj 1968: 10) embraces Janów's opinion, also concerning the copy in Rom. ms. BAR 312.

Levičkin & Suhačev (2015: 240) note that in the afterword to the Lexicon, the author mentions “many books” belonging to Teodor Balaban's library, in particular Lavrentie Zizanii's dictionary, the Polyglot Bible (Antwerp, 1569-1573), the seventh volume of which contains a dictionary of proper names, to which are added Maksim Grek, Manuel the Orator and other sources. As far as Manuel is concerned, the authors just quote Nimciuk, who identifies him as the 15th – 16th century Byzantine writer.

In a recent contribution, Levičkin (2021: 1) briefly suggests the name Manuil Holobolos (1240-1310), without discussing this association in further

⁹ Crețu (1900: 35) mentions “around 280 names”.

detail, the identification being probably due to the reputation of this Byzantine scholar as a rhetorician and grammarian.

A more thorough investigation is therefore needed to identify the source from which this onomastic dictionary was compiled in Rom. ms. 312 BAR.

Thus, all the lexicographical material in Rom. ms. 312 BAR comprises eight sections. The first two, which represent the main part of the lexicon, are also found in the other lexicons. Of the other six, only one is arranged alphabetically and is thematically similar to the first, while another is arranged by lexical fields. Four of the lists bear titles, an indication of the (as yet unidentified) source: St. Cyril, St. Athanasius, Levit 11 and Manuil.

4. Slavonic grammar

Between l. 217^v-254^v there is a text entitled *Tilcuirea sau arătarea grammaticii slovenești/ ИСТОКОВАНИЕ ИЛИ ИЪВЛЕНИЕ ГРАМАТИКИ СЛАВѢСКІА* (*The translation or explanation of the Slavonic grammar*), a simplified reworking of a section of Meletius Smotrytsky's grammar, Eve, 1619 (Cobeț 1981-1982: 119), with a preface in both Slavonic and Romanian. The text is rendered bilingually, in Romanian and Slavonic, mirrored on adjoining pages (which, in our opinion, is another indication of the didactic purpose for which it was written). Moreover, the didactic purpose is also underlined in the preface. This preface does neither reproduce nor rework Smotrytsky's; here, the author explains why he considered it necessary to translate the Slavonic grammar: in order to help his disciples, to enable them to understand the subtleties of the Scripture, and to fulfill his own destiny as a teacher: "Deaca vream ce întru învățătură chemat sînt ca întru chiemarea mea să petrec și cum îmi zic dascale, ca și cu lucrul și cu numele acesta să fiu plecaților ai miei ucenici întru învățătura grammatichiei" [I am called to teach and should act as a teacher, since they call me by this name, and through my work I will act in front of my disciples according to the name they call me, so I can teach my humble disciples about grammar] (217^v). Of the four parts of Smotrytsky's grammar, Staico only writes about morphology (which is named "etimologia").

According to Diomid Strungaru (1960), the grammar was compiled by Staico, for didactic purposes, between 1667-1669, based on Smotrytsky's grammar from 1619; furthermore, Strungaru believes that Staico is thus the author of the first Romanian grammar. According to the testimonies of the time, Smotrytsky's work was used by Daniil Panoneanul, teacher of Slavonic at the school of the Metropolitan church in Târgoviște (possibly teacher of Staico himself), as a Slavonic textbook. Hieromonk Ștefan, one of his students, is also known for a manuscript copy of the grammar of Smotrytsky. Based on some vague information in the preface to the grammar of ms. 312

and in that of *Îndreptarea legii* (*The Guidance of the Law*), a work by Daniil Panoneanul, N.A. Ursu (2003b: 90) advances the hypothesis that the translator of the grammar is Daniil Panoneanul himself, whereas Staico only copied and possibly completed it (Ursu 2003a: 130) and consequently the lexicon could also have been compiled by Daniil. Doina Cobet (1981-1982) points out that this is not the first Romanian grammar, as D. Strungaru had thought, but the first translation (or, rather, translation by processing and simplification) into Romanian of a grammar of the Slavonic language, despite the fact that the examples are translated into Romanian (strangely, the author of the grammar does not preserve, as would be natural, the illustration of the rules of Slavonic grammar with examples in Slavonic, but translates - or adapts - them into Romanian).

A comparison (be it only partial) of the texts indicates that the grammar in ms. 312 BAR and the one in ms. 3473 BAR are copies of the same version, including the preface. Both copy a bilingual version, with the difference that in Staico's manuscript the Slavonic and the Romanian texts are mirrored on adjoining pages, whereas in Rom. ms. 3473 the Slavonic and the Romanian versions are displayed successively. A thorough comparison between the two texts is obviously required, yet our hypothesis is that the compiler of the first Slavonic grammar in Romanian is not Staico, but that he only copied the work of another author, also a professor (as indicated in the preface, which can be found in both manuscripts). Of course, there is also the hypothesis that the two manuscript versions of the grammar are copied one after the other. These assumptions remain to be verified in further research.

Conclusions

In the present study, we have followed the organization of the contents of a 17th-century Romanian miscellany, known especially for the fact that it contains one of the first Romanian bilingual lexicons - in any case, the most extensive of them. At least in part, the miscellany does not seem to have been compiled randomly; even in the part that does not coincide with the contents of the other Slavonic-Romanian lexicons of the period, the entries are presented in alphabetical order. The last list, namely the one that is not ordered alphabetically, may have been compiled rather for the purpose of a modern-day conversation guide. The fact that this is the record of a Slavonic teacher is also indicated by the inclusion in the miscellany of the grammar. It illustrates the manner in which a mid-17th century teacher of Slavonic from Wallachia organised his teaching material. To this is added (unlike other miscellanies which seem to fulfil the same function) the other materials (thematic content lists), which are likely to have functioned as translation aids.

In any case, how the lexicon was compiled indicates its didactic function. In contrast to Berynda's lexicon, the lexicon that makes the subject of our analysis (as the other Slavonic-Romanian lexicons of the time) indicates verbal and nominal paradigms, simplifies definitions and often suppresses biblical and bibliographical references. We believe that the lexicon and grammar were elaborated earlier and then copied (and processed) by Staico and by the authors of other miscellanies with similar content.

An extensive comparison between these manuscripts could further indicate what the author of the original lexicon considered he had to add to the content of Berynda's model, an aspect which could shed light on his cultural horizon and didactic perspective.

References:

- Camară, I., (2022, 18-19 November). *Miscelaneul Staico (ms. rom. BAR 312): portofoliul unui dascăl de la sfârșitul secolului al XVII-lea/ The Staico Miscellany (Rom. ms. 312 BAR): the portfolio of a teacher from the end of the 17th century* [Paper Presentation]. The 22th International Conference of the Department of Linguistics, University of Bucharest: Synchronic, Diachronic and Typological Linguistics, Bucharest.
- Cazacu, M. (1984). Pierre Mohyla (Petru Movilă) et la Roumanie: Essai historique et bibliographique/ Peter Mogyla and Romania: A historical and bibliographical essay. In *Harvard Ukrainian Studies*, 8(1/2). *The Kiev Mohyla Academy: Commemorating the 30th Anniversary of its Founding (1632)*. 188-222.
- Cândeia, V. (1968). L'humanisme d'Udriște Năsturel et l'agonie des lettres slavonnes en Valachie/ The humanisme of Udriște Năsturel and the agony of the Slavonic letters in Wallachia. In *Revue des études sud-est européennes*, 6 (2). 239-287.
- Cobeț, D. (1981-1982). *De când datează prima gramatică a limbii române/ Since when the first grammar of Romanian dates*. *Anuar de Lingvistică și Istorie Literară*, 28. 115-119.
- Crețu, G. (1900). *Mardarie Cozianul. Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor din 1649/ Mardarie Cozianul. Slavonic-Romanian lexicon and the explanation of names from 1649*. București: Edițiunea Academiei Române.
- Djamo, L. & Stoicovici, O. (1962). Din terminologia socială a documentelor slavomoldovenești din sec. al XIV-lea și al XV-lea/ From the social terminology of the Slavonic-Moldavian documents in the 14th and the 15th centuries. In *Romanoslavica*, 2. 61-92.

- DLR (2010). *Dicționarul limbii române/ Dictionary of the Romanian Language*, vols I-XIX. București: Editura Academiei Române.
- Gherman, A.M. (2021). Lexicography and the history of culture (The case of Teodor Corbea's Romanian–Latin Dictionary). In *Diacronia*, 14, A189. 1–11. <https://doi.org/10.17684/i14A189en>. Retrieved March 15, 2023, from: <https://www.diacronia.ro/ro/journal/issue/14>.
- Gheție, I. (1977). Derivatele cu sufixul *-ame* și o chestiune de paternitate/ The derivatives with the suffix *-ame* and a paternity problem. In *Studii și cercetări lingvistice*, 28(5). 559-562.
- Gînsac, A. & Ungureanu, M. (2018). La lexicographie slavonne-roumaine au XVIIe siècle: Adaptations roumaines d'après le *Leksikon slavenorosskij* de Pamvo Berynda/ Slavonic-Romanian lexicography in the 17th century: Romanian adaptations of *Leksikon slavenorosskij* by Pamvo Berynda. In *Zeitschrift für romanische Philologie* 134(3). 845-876. <https://doi.org/10.1515/zrp-2018-0055>.
- Hasdeu, B.P. (1983). *Specimen de „dicționar etimologic al limbei române”/ A sample of “etymological dictionary of Romanian”*. In G. Mihăilă (ed.), *Cuvente den bătrâni. Limba română vorbită între 1550-1600/ Words from the old times. Romanian language between 1550-1600*. București: Editura Didactică și Pedagogică. (Original work published in 1878).
- Levičkin, A.N. & Suhačev, N.L. (2015). Лексикон славеноросский Памвы Берынды и румынская Лексикография/ Slavonic-Ruthenian lexicon by Pamvo Berynda and the Romanian Lexicography. In: Российская Академия Наук, *Академик А.А. Шахматов: жизнь, творчество, научное наследие (к 150-летию со дня рождения)/ Academician A.A. Shakhmatov: life, works, scientific heritage (150 years from his birth)*, Sankt-Petersburg: Nestor-Istoriia. 434–452.
- Levichkin, A. (2021). Comments upon the sources of the Church Slavonic–Ruthenian Lexicon by Pamvo Berynda. *Diacronia* 14, A191. 1–9. <https://doi.org/10.17684/i14A191en>. Retrieved March 15, 2023 from: <https://www.diacronia.ro/ro/journal/issue/14>.
- Mareș, A. (2014). *Note filologice despre Staico Grămăticul/ Philological notes on Staico Grămăticul*. In: O. Uță Bărbulescu & G. Chivu (eds), *Ion Coteanu - în memoriam*. București: Editura Universității din București. 249-259.
- Mihăescu, D. (2006). *Cronografele românești/ Romanian Chronographs*, București: Editura Academiei Române.

- Mihăilă, G. (1972). *Contribuții la studiul lexicografiei slavo-române din secolul al XVII-lea/ Contributions to the study of Slavonic-Romanian lexicography from the 17th century*. In *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi/ Contributions to the history of the old Romanian culture and literature*. București: Minerva. 307-324.
- Nimčuk, V.V. (1961). *Leksikon slovenoros'kij Pamvi Berindi/ The Slavonic-Ruthenian Lexicon by Pamvo Berynda*. Kijv: Vydavnytstvo Akademii nauk Ukraïns'koï.
- Panaïtescu, P.P. (1965). *Începuturile și biruința scrisului în limba română/ The beginnings and the victory of writing in Romanian*. București: Editura Academiei Române.
- Panaïtescu, P.P. (1996). *Influența operei lui Petru Movilă, arhiepiscop al Kievului, în Principatele Române/ The influence of the work of Petr Mogyla, Archbishop of Kyiv, in the Romanian Principalities*. In Șt. Gorovei & Maria Magdalena Székely (eds), *Petru Movilă. Studii/ Petr Mogyla. Studies*. București: Editura Enciclopedică. 9-75.
- Papacostea, V. (1962). *O școală de limbă și cultură slavonă la Târgoviște în timpul domniei lui Matei Basarab/ A school of Slavonic language and culture in Târgoviște during the reign of Matei Basarab*. In *Romanoslavica*, V. 183-194.
- Pascu, Ș. & Manolache, A. & Pârnuță, G. & Verdeș, I. 1983. *Istoria învățământului din România/ History of the Education in Romania*. vol. I. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Rozumnyj, J. (1968). *Proper Names in Pamvo Berynda's « Leksikon slavenorosskij i imen tlkovanie » of 1627*, thesis presented to the Faculty of Arts of the University of Ottawa through the Department of Slavic Studies, Ottawa: University of Ottawa.
- Ševčenko, I. (1984). *The Many Worlds of Peter Mohyla*. In *Harvard Ukrainian Studies*, 8 (1/2). In *The Kiev Mohyla Academy: Commemorating the 30th Anniversary of its Founding (1632)*. 9-44.
- Strungaru, D. (1964). *Cel mai vechi cronograf românesc de proveniență rusă/ The oldest Romanian chronograph of Russian origin*. *Romanoslavica*, București, anul X, 1964. 89-99
- Strungaru, D. (1966). *Începuturile lexicografiei române/ The beginnings of the Romanian Lexicography*. In *Romanoslavica*, 13. 141-158.

- Ursu, N.A. (1981). Un cărturar puțin cunoscut, de la mijlocul secolului al XVIII-lea: Daniil Andrean Panoneanu/ A lesser known scholar from mid- 17th century: Daniil Andrean Panoneanu. In *Cronica*, 43. 5-8.
- Ursu, N.A. (1995). Activitatea literară necunoscută a lui Daniil Panoneanu (I)/ The unknown literary activity of Daniil Panoneanu. In *Studii și cercetări lingvistice*, 46 (1-6). 157-173.
- Ursu, N.A. (2003a). Activitatea literară necunoscută a lui Daniil Panoneanu (V)/ The unknown literary activity of Daniil Panoneanu. In *Studii și cercetări lingvistice*, 54(1-2). 189-201.
- Ursu, N.A. (2003b). Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea/ Contributions to the history of the Romanian culture in the 17th century. In *Studii filologice*, Iași: Cronica.

CASE STUDIES IN ROMANIAN TEACHER EDUCATION: FLIPPED CLASSROOM AND MICROTEACHING OPPORTUNITIES

Mădălina Elena MANDICI

Alexandru Ioan Cuza University of Iasi

e-mail: mocanu.madalinaelena@yahoo.com

Abstract:

This paper aims to problematize and conceptualize the teaching approaches used by two trainers in the Applied Linguistics MA program at the Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Romania. Data collection was undertaken during the first semester of the academic year 2017-2018 for approximately two months during which I attended the first module of my master's studies as a post-graduate student. The approach adopted combines a conventional literature review with the examination and discussion of two case studies incorporating post-observation field notes and teacher questionnaires for the purpose of triangulating data and methods. The paper lists findings consistent with the idea that the Romanian teacher education program helps trainees develop a reflective stance on their pedagogical practices through micro-teaching and presentation opportunities. Both courses have similar ultimate aims and rely on a non-hierarchical teacher-student relationship, using teaching and presentation sessions embedded in the training classroom to bridge the gap between theory and practice. The ultimate aim of the present study is not to persuade anyone to flip a classroom or let students embark on micro-teaching, but rather to provide potential readers with feasible resources should they decide to modify a university course or a pre-university lesson using one of the approaches described herein.

Keywords: Romanian teacher education; heterarchical student-teacher relationships; flipped classroom; microteaching; loop input.

Introduction

Over the years, educational thinkers, researchers and policy-makers have inevitably come to realize that teachers play a vital role in both instructional change and school improvement. Teachers are no longer considered humble agents in the implementation of a prescribed curriculum. Instead, they are expected to refine and interpret curricular decisions to make learning accessible for pupils. Thus, given the lynchpin role teachers play and the expectations for schools to become the ultimate keys to responsible

citizenship, building a community of professionals in the field has become a top priority.

The purpose of this study is to offer a comprehensive picture of Romanian approaches to the training of future English teachers and illustrate the intricacy underlying the activities and procedures they involve. In order to relate the purpose of the research to supporting theory, this study takes a pragmatic approach to university teaching practices by using post-observation notes, questionnaires and case studies to validate the qualitative paradigm to which it subscribes. The structure of the study helps to mitigate a common dilemma of teacher educators – what can university trainers do to offer student teachers flexibility, independence and self-reliance? Without suitable preparation and supervision, such induced student autonomy can become a liability to learning. This paper is conceived as a way to provide a theoretical profile of trainers and trainees within the broader context of university teaching, using two real-life cases from Romania to show how one of its national training programs based in Iași encourages post-graduate students to participate in a professional community of practice. The academic staff in such a program does not cling to old-age attitudes towards teaching, evaluation and feedback on student writing or oral performance.

Thus, this study holds that alternative assessment procedures replacing the traditional examinations that inquire lower-order skills engage students in the process of reflection and critical response to course content. Successful teacher training, as the following sections will show, relies on the understanding of teaching through the very teaching process. There is hope in believing that the approaches showcased in this paper will become efficient alternatives and not merely fleeting fads for trainers and trainees alike.

This study is set up into three sections. The first considers the overall impact of educational approaches and concepts in university teaching. The second further enriches the discussion begun in the Literature review with important challenges in teacher education programs. The central argument throughout both reflects the idea that trainees' experience as students becomes the bedrock of their future professional identities. The third section argues for the choice of research methods employed (case studies, questionnaires and post-observation notes) to place the present study within the qualitative paradigm. The theories of teacher learning in the second and third sections of this study help to formulate the issue under investigation; the processes described in the section dealing with methodology and actual teaching opportunities for Romanian-born student teachers help to unpack it.

The first case study frames the issue of flipping a Romanian post-graduate training course to dedicate the transmission of knowledge to outside-the-class self-study and hands-on activities such as student presentations in a team-based learning arrangement to in-class time.

Although designing a successful flipped classroom requires from the instructor more forethought than a traditional face-to-face course, this case study tries to see if peer-, self- and end-of-term assessment grids can promote student reflection and become the impetus to get students to combine theory and practice. The second case study, on the other hand, grapples with the complexities and nuances of recursive teaching – teaching within teaching – embedded in a post-university training course using micro-teaching sessions. This case study deals with Romanian master students' experiential journey from the micro-world of training to the macro-world of teaching. It also strives to show how reflecting on the teaching performance of fellow trainees and one's own fosters the development of novice teachers' theories of learning and teaching. The appendices include the two courses' outline, activities, assessment criteria and solutions at the core of their corresponding approaches to university teaching.

Previous national surveys have also dealt with the analysis of possible solutions to improve the training system, such as Potolea & Ciolan's *Teacher Education Reform in Romania: A Stage of Transition* (2003). However, Bîrzea et al.'s (2006) study was included in an international research project called *Enhancing Professional Development of Education Practitioners and Teaching/Learning practices in SEE Countries* and stressed the need to rehabilitate teachers' pedagogical competences and revitalize their practical training. Stăiculescu & Păduraru (2013) claim that the shortcomings of the Romanian initial teacher training system have to do with the relatively long period of studies (6 years), the troublesome filling of teaching positions and the lack of a teacher mentoring organization – all of which require more careful selection procedures and the presence of educational network relationships (Stăiculescu & Păduraru 2013: 784).

Among the weaknesses submitted by Velea & Istrate (2011), the most unfavourable ones are the poor pedagogical training itself, the lack of a genuine system of recruitment for pre-service teachers (as virtually any student gets access to the courses of the Teacher Training Department and obtains a certificate easily) and the absence of motivation for the teaching profession, which is the real driving force of any educational change. Moreover, the teachers are considered to have low social status, mainly due to the low income and the unsettled social and cultural citizen values. The authors argue that a more suitable alternative would be a Master programme dedicated to teacher training instead of the actual training system. Only a limited number of students who hope to dedicate their careers to teaching would register for a two-year programme.

1. Literature review

Lectures are probably the archetypal pedagogical format and the most frequent form of instruction in universities nowadays, as reported by Hrepic, Zollman, & Rebello (2007), who involved university students in a study investigating their perception of the content delivered during courses in physics. Additionally, Ali (2011) submitted findings consistent with the idea that specific teaching methods have little catalytic opportunity to establish firm student identities. The learning environment, on the other hand, plays the leading role in the educational process – it should be apt to host different teaching approaches (Ali 2011: 60). The issue of adopting a certain teaching approach has prompted a debate between those in favour of the existence of consequences of different types of teaching experience as opposed to those preferring to ignore them completely.

Universities and other higher education institutions (from now on, HEIs) are seen as both the chief contributors to the generation of lifelong learners and as an aid to lifelong learning in itself – organisationally and didactically. Candy (2000) considers six attributes of the typical long-standing learner from almost one hundred which were identified in the literature: an enquiring mind, ‘helicopter vision’, information literacy, a sense of personal agency, a repertoire of learning skills, as well as interpersonal skills and group membership (Candy 2000: 110). Beyond these, the essential purpose of universities is to impart to its students learning chances away from the walls of the institutions. The author argues that universities should use alternative transmission mechanisms and allow for freedom of choice according to different learning styles students prefer. Another duty is to turn reproductive assessment into transformational learning, as many assessment requirements are guilty of merely testing factual recall. Universities promoting deep-rooted and perennial learning should, on the contrary, accommodate to the intricacy and versatility of real-world, work-related settings and provide constructive feedback that focuses on student progress rather than placing the spotlight on the teacher.

A less admirable array of problems has arisen due to the nonchalance of politicians to provide – and for the ‘clientele’ to welcome – a rich extension of university slots. The inadequacies of their generosity reflect the inability to provide the necessary resources. As a consequence, Hussey & Smith (2002) list several managerial distortions, such as “reduced per capita funding, the removal of student grants, the introduction of tuition fees and loans, and the consequent pressure [for students] to find employment while they study” (Hussey & Smith 2002: 220), all of which have altered the university experience. More concretely, universities have gained merchandising features, as the ‘commodities’ they offer to the ‘purchasers’ have been sliced into concrete, quantitative learning modules, each with its

own assessment components and learning outcomes. The educational process had to become transparently supervised and gauged.

Entwistle et al. (2000) acknowledge the fact that an emphasis on learning outcomes completely disregards unanticipated ideas, skills and connections in HE teaching settings. The authors indicate that spontaneous classroom activities account for more than 60% of teaching events. In their view, any attempts to put the finger on strict learning outcomes contradict effective teaching practices. Recent research proves the contrary in indicating that, higher education learning outcomes have the instrumental function of prompting an increase in student-centered learning. Hughes (2007) attempts, in *Learning about learning or learning to learn (L2L)*, to sketch the concept of ‘learner’ within the context of HE, where ‘selling’ learning to learn (L2L) is crucial to appealing to and preserving incoming students. Both undergraduates and postgraduates are expected to attend lectures, seminars and workshops and mark their professional contribution, to treat the university’s property, teachers and fellow students with respect, to submit assignments in due time and acknowledge and cope with rules and regulations related to the use of borrowed materials and computers (Hughes, 2007:10). This generic university profile gives concrete details about the learners’ roles and responsibilities within HEIs. The author comments on the lack of details as to how the quality of teaching should ensure the education of citizens in order to materialize the development of an efficient workforce.

2. Main challenges in teacher education

In devising teacher training courses, institutions are obliged to take burdensome decisions regarding the structure and content of the courses, school experience or teaching opportunities within the schedule of the classes, the roles of teacher educators and trainees and teacher supervision demands. Such decisions seem to be based on “the intuition or craft wisdom of the teacher educator, built up over several years, or upon prevailing ideologies within education” (Calderhead & Shorrock 1997: 8). When different decisions are made to improve teacher training – focusing on school experience, altering the conventional structure of a course, shifting teacher educators’ and students’ role to deal with pedagogical issues, letting subject didactics take over subject matter – a theoretical framework of the teacher educator’s approach is required, which would enable individuals interested in teacher development to correlate the experience of trainees with their own practice and single out the factors shaping their growth. The more one is acquainted with the training instruments that influence this growth, the more able he is to fabricate models of teacher education based on beneficial approaches tried and tested in the training and induction of teachers.

Apparently, ‘teacher training’ and ‘teacher education’ are used interchangeably in the literature. For Donald Freeman (1989), ‘teacher training’ and ‘teacher development’ exist in a semiotic form and become the seeds of the quality of education in the classroom. Training is defined as a “strategy for direct intervention by the collaborator, to work on specific aspects of the teacher’s teaching” (Freeman 1989: 39), while development is considered a “strategy of influence and indirect intervention that works on complex, integrated aspects of teaching [which] are idiosyncratic and individual” (Freeman, 1989: 40). Freeman further captures the complexity of ‘teaching teaching’ through a triangular relationship between teacher educators, teacher-students and content, describing the multiple perspectives at the heart of designing teachertraining courses. One cannot single out specific roles and positions in language teacher education. Practice teaching lessons may consist of a “nerve-wracking, mercifully brief, live teaching performance by the teacher learner” or may be concentrated on a “proforma 15 minutes of stand-up and talk teaching for the teacher learner” (Freeman 2016: 15), where the trainer is the fulcrum of the educational process.

Several findings can be summarized after reviewing the literature on teacher training. First and foremost, incoming teachers give prominence to personal experience and reflection during their pre-service and in-service training. A great deal of teacher knowledge is conveyed within the university context, which probably holds true for any profession. On the other hand, without effective instruction, novice teachers will preserve the way they were taught and apply it to their own teaching. However, the participation pathways of incoming teachers as learners and student teachers may not differ markedly – their teacher educators may continue to use the expository teaching mode and deem it irreplaceable, which introduces one to a catch-22 situation. How can novice teachers prompt student progress by using participatory methods of teaching and learning without having been exposed to anything other than formal teaching? Such questions lend themselves to no straightforward answers.

3. Methodology

Bîrzea et al.’s (2006) survey revisited the role of the pre-service training system in teachers’ professional development. They discovered that, although most teachers viewed their teaching qualifications obtained during the psycho-pedagogical module as an adequate criterion for being able to enter the profession, they indicated that there is a need for “a lot of practical teaching experiences and in-service education and training”, with many of them feeling that the training system should be “radically reformed” (Bîrzea et al. 2006: 454). They commented on the need for study programs providing

all key competencies for teachers (subject knowledge, education knowledge, practical experience).

The tools

The teaching approaches explored in this study are context-specific, having been used in a post-graduate programme which pleads for the same goals suggested by Velea & Istrate (2011) – the Applied Linguistics (Teaching English as a Second or Foreign Language) MA teacher training programme at the Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Romania. As the main objective of this paper is to produce qualitative data, it looks at aspects of continuous teacher development in a Romanian academic establishment to focus on purposes, participants and the underlying principles in language teacher training since theory and research are not enough to capture the puzzling dynamics of a skillful teaching performance. Nor would just a literature review about teaching at the university-level or models of teacher education greatly help inexperienced teachers increase their competence. Wallace (2000), in his article *The case for case studies*, argues that case studies have not generally corresponded to professional development in the field of teacher learning (p. 17), which may be seen as a shortcoming of qualitative researchers' inquiries, as such research tools (especially documented case studies written by someone enunciating the details of his or her own experiences, activities and analysis) are useful precisely because they equip teacher development studies with both circumstantial and student teacher- or teacher-generated material (Richards 1998: xii).

Since this paper is, in fact, based on my own experience as a master's student in her pre-service teacher training period and that of my trainers (as shown in the teacher's questionnaires) and colleagues (as illustrated by the student evaluations and micro-teaching lesson plans), it is undoubtedly limited to personal accounts of teacher training practices. Nevertheless, the organization of the present study has tried to flag the parts of the text that result from research and those that are based on personal accounts of teaching events. Although the case studies are numbered in sequence, they do not have to be read in order, as each is self-contained.

Participants

The four trainers were involved in the study in confidential and anonymous conditions. The first trainer (henceforth T₁) has been a member of the Department of Foreign Languages and Literatures at the Faculty of Letters, UAIC, since 1996. Her research interests include (but are not limited to) English morpho-syntax, translation, academic writing for research and methodology at BA level and instructional technologies and foreign language acquisition and learning at MA level. The second trainer (T₂) has had over a

decade of experience in teaching English Linguistics and Applied Linguistics at the Faculty of Letters. All Romanian students enrolled in the two courses had a Bachelor degree with an English Major or Minor of 180 ECTS credits. 18 Romanian trainees initially took the two courses – *Theories and Approaches to TEFL* and *Foreign Language Acquisition and Learning*. By the end of the time allotted to the courses, the number of students diminished to 15, as three of them chose to withdraw from the MA program. In considering the extent to which the present student sample is representative for the training of English teachers in Romania, one issue must be considered. Individual differences are very likely to have arisen in other teaching contexts (either in the past or in other cities and countries). As the intent of this paper is not a compilation of statistical exemplary data, but an individual perspective on teaching approaches characterizing one specific Romanian teacher training program, the trainee and trainer samples can be considered relevant for the purpose of this study.

Time frames

Thus, the informative phase of the study was conducted across one semester. In Romania, the academic year starts the first week of October and ends in June the following year. The autumn semester, thus, begins in October and ends in January. The two university courses – *Theories and Approaches to TEFL* and *FL Acquisition and Learning* – were attended for seven weeks during the first module embedded in the first semester of the academic year 2017-2018. The piloting of the research tools was done during the first module within the first and fourth semesters of the MA in Applied Linguistics in Romania, when post-observation classroom reports and home-university trainers' responses to questionnaires were collected. The entire research phase of the paper focused on constructing two case studies contextualizing and illustrating the teaching approaches adopted by two trainers at the aforementioned university. The case studies constructed yield the post-observation insights collected in the pilot stage of the study, that is, during the training. Additionally, the qualitative trainer questionnaires were used to capture the peculiarity of each training approach. Questionnaires ensured a second level of interpretation and were used to reduce the emergence of partially objective research views and to obtain an authentic insight into the Romanian instructors' experience with the two approaches to teaching highlighted by the case studies. The aggregation of data from post-observation notes and teacher responses to questionnaires will unambiguously add up to generate a more complete picture of the teacher education system in Romania.

Teacher questionnaires and interpretation of responses

The following teacher questionnaire was used to elicit respondents' perceptions about their teaching approach at university-level:

- *What are the essential features of your teaching exposition? Does it concentrate on student learning or the giving of information?*
- *Which of the following teaching styles (Barnes, 1987) reflects your approach to teaching:*
 - *a closed approach (tightly controlled by the lecturer, relying on worksheets, note-taking, individual exercises, extended reading and routine practical work)*
 - *a framed approach (students engage in individual/group work, problem-solving, and discussion of outcomes; the lecturer makes formal decisions about topics, tasks and teaching criteria)*
 - *a negotiated approach (the content is discussed at each point and students have a role in decision-making; teaching is facilitated by group and class discussions)?*
- *How are late submissions dealt with within the lectures/seminars that you are teaching?*
- *What strategies do you use to guarantee that starting, transitioning and ending points in your lectures/seminars run smoothly?*
- *Are your students instructed on how the learning sessions are to be conducted?*
- *Do your teaching objectives include the mission of turning students into autonomous learners?*
- *How often do you use questioning and discussion? Do you nominate individual students to respond to your questions?*
- *How do you respond to student errors?*
- *Do you include technological tools into your teaching?*
- *How would you like to change or develop your teaching philosophy in the future?*

This qualitative teacher questionnaire contains nine open-ended questions (more suitable to capture the uniqueness of each teaching approach) and one closed question (the second question) meant to prescribe the type of responses from which the instructors could choose so as to fit the types of approaches used by T₁ and T₂, as predicted by the case studies.

The Romanian trainers, however, despite the nature of the closed questions, added remarks and additional explanations to the three categories proposed by the second question. The open-ended questions allowed the submission of free responses and enabled the trainers to avoid the

conventional restraints of pre-set categories of questionnaire items. The challenge was that, indeed, the instructors' responses to the nine open-ended questions were much more difficult to decode and classify. Thus, research data extracted from post-observation notes and converted into four case studies was supplemented by the four trainers' responses to the aforementioned questionnaire, designed to assess the strength of the assumptions made throughout the last section of this thesis. T₁ and T₂ were asked about their experience, beliefs and significant events that occurred in their training sessions. The questionnaire data was ultimately used to guard the research against being influenced by student prejudices.

The two Romanian trainers usually provide pre-course readings to help students focus on in-class observations and to offer an advance organizer for course input. T₁ declares taking the flipped class approach to teaching, being "in charge of the discussion and [...] calling students for answers, thus directing them through the lessons". Trainees are offered space for digressive thought, as "instructional content is delivered outside the classroom". The Romanian trainers' focus is on student self-directed learning rather than on the transmission of information. In T₂'s class, students "get their information from the recommended bibliography". As a result, self-study is adopted as an integral part of the course.

T₁ considers that MA students have different learning needs and admits having used a negotiated approach at the master's level. Indeed, T₁'s teaching is facilitated by group and class discussions. Trainees are placed in teams to enable reflective discussions and provide peer support. However, with BA students, T₁ usually adopts a combination of the closed and framed approaches to teaching. T₂'s response to the closed question of the questionnaire indicates a preference for the framed approach to teaching, as she makes formal decisions about topics, tasks and teaching criteria. There are, however, "occasional moments of students' decision-making: students participate in both individual and group work, problem solving, discussion of outcomes". According to T₂, "learning (rather than teaching) is facilitated by class discussion on a regular basis". T₂'s response is consistent with the main feature underlying her approach – the step-by-step trial-and-error teaching process. During these trials, trainees need support as they encounter unpredictable problems, teaching dilemmas, affective blocks, self-doubt and confusion.

T₁ acknowledges the recent use of two learning management systems – Turnitin and Edmodo – which have shifted the manner in which she handles late submissions, as students can no longer upload any assignment after the due date. However, T₁ delivers "clear course policies at the beginning of the term, so students know exactly what they need to meet the deadlines if they want to submit a complete portfolio". Thus, course policies

are public, known to trainees and not withheld by the trainer or the HEI. Course policies also make assessment criteria open to students from the outset of the course. By using the portfolio assessment tool, trainers' evaluative judgments are reached using a fair sample of the student-teachers' performance as adequate evidence of what they can do. Instead, T₂ tends to "insist on students' timely submissions by setting clear guidelines". Although late submissions are eventually accepted, trainees' grades might be diminished as a consequence.

In terms of the strategies used to guarantee that starting, transitioning and ending points in the lectures/seminars run smoothly, both T₁ and T₂ use changes in intonation, marker words (i.e., *Well...*, *Right...*, *OK...*, *Now...*, *So...*) and phrases (i.e., *let's move on to ...*, *Well, that being said, let's have a look at ...*, *Having considered ... let's move on to consider ...*, etc.) and body language to indicate the turning points in terms of lecture sections. T₂ tends to "follow the flow of the lesson, rather than stick to [her] intended timing", while T₁ uses a richer repertoire of strategies, including references to previous lectures/recommended readings, the provision of the central points of the lecture, the use of examples, digressions, reiteration and summarizing. Both Romanian trainers instruct students on how the learning sessions are to be conducted at the outset of the course whether by providing a document containing course policies (T₁) or by discussing expectations for student behavior (T₂). Whenever changes or adjustments intervene, the reasons are, nevertheless, made clear.

Both the flipped and the micro-teaching approaches to teaching are centered on the idea of turning students into autonomous learners. T₁ serves as a mentor and facilitator of reflection, allowing students to assess strengths and weaknesses and make practical use of the assessment, avoiding being trapped in a narrow feedback loop. T₁ explains her option for the flipped class approach as being "the best teaching-learning environment for [turning students into autonomous learners], combined with promoting self-reflection and self-assessment", as she places initiative and responsibility with the trainee. On the same note, T₂ addresses the need to develop trainees' expertise by direct experience and conscious reflection on the experience they undergo, as the rehearsal of classroom skills or the so-called "simulations" are "meant, among other things, to encourage students to play the teacher's roles and become aware of how these roles are perceived by classmates through the feedback received regularly". Thus, self-reflection and autonomy play a pivotal role in T₂'s classes.

In the two Romanian trainers' classes, students contribute to the rethinking of personal change, as "discussions and feedback sessions are organized at the end of each simulation", with questions generally addressed to the whole group, although "some are directly addressed to the

student/students” who played the teacher’s role in the micro-teaching session (T₂). T₁ uses questioning and discussion throughout her teaching sessions and nominates individual students “mostly when nobody volunteers”. In the two courses taught by T₁ and T₂, students are trained to generate a descriptive lexicon and absorb the terminology specific to each. T₁ and T₂ urge students to produce a personal pedagogic manifesto – either orally or in written form – a statement of principles and beliefs, which peers could listen to/read and discuss. This is particularly useful to provide a baseline against which to compare personal development at a later stage.

Depending on the type of errors the students make, T₁ applies the appropriate correction strategy. T₂’s approach is consistent with the idea that, for development to occur, trainees need consistent follow-up on the errors made. T₂ tends to ignore most of the language errors, although sometimes she notes them down and passes the note to the student at the end of the lesson. However, she feels the need to “correct pronunciation errors which would make the mispronounced word unintelligible to a native speaker” and tries to address the error in a gentle or funny manner. As today’s students regularly engage with a very diverse range of technology, T₁ adopts technology-driven practices in her teaching and “strongly favor[s] a blended approach”, being aware that, in the contemporary context for language teaching, the introduction of ICTs together with a well-informed pedagogy offers the potential for an increased focus on the student and a change in the role of the trainer to one of facilitator and manager of students’ learning outside and inside the classroom. Although T₂ is aware that blended instruction increases self-directed learning, her “use of technology during the course is limited, but many simulated lessons involve the use of IT”.

The two Romanian instructors have a well-established teaching philosophy they constantly rely on, a teaching approach developed with experience. T₁ and T₂ do not subscribe to the idea of changing their teaching philosophy in the future, not because of set-in-stone beliefs and attitudes towards teacher training, but because one cannot “plan changes in philosophy, but can remain open to change” (T₂).

4. Presentation and analysis of evidence

The *Applied Linguistics – Teaching English as a Foreign Language* MA program targets teachers of English and/or graduate students without prior teaching experience planning to build a career in this direction. It provides trainees with a detailed understanding of how English works and how languages are learned and taught. The MA program offers the following courses:

Semester no.	Module 1	Module 2
1 st semester	Theories and Approaches to TEFL FL Acquisition and Learning School Experience	Linguistics for EFL Teachers I The Role of Literature in ELT School Experience
2 nd semester	Testing and Evaluation EFL Methodology School Experience	School Management Linguistics for EFL Teachers II School Experience
3 rd semester	Teaching Technology in EFL EFL Methodology and New Developments in Teaching School Experience	Materials Evaluation, Design and Adaptation Research Methods in FLT School Experience
4 th semester	Teaching Strategies Learning English in a United Europe	FLT from a Psycholinguistic Perspective EFL Classroom Pragmatics and Discourse
Research and Preparation for the MA Conference Paper and for the Diploma Paper		

5. Case study I: The flipped classroom

The guiding theory behind the teaching approach

This case study showcases T₁'s pedagogical practice of 'flipping' a post-graduate class of MA students. The call for course redesign to alter the principles of the traditional classroom and adapt them to hold students accountable for attendance, active participation and engagement in class activities integral to the flipped teaching format has been enthusiastically embraced by professional institutions, as shown by Herreid & Schiller (2013) and Green, Banas, & Perkins (2017).

Trainees benefit from their first learning exposure prior to classes and engage in active learning during scheduled class time through presentations, analysis, problem-solving, synthesizing and assessment tasks. As trainees review text material before class, designated class time is devoted to trainees' team-presentation of information in a mini-lecture format. Shifting trainer and trainee roles in a training program is not the equivalent of reinventing the wheel (although some academics believe that teaching behaviour relies completely on formal lecturing), but it does involve looking at teaching from another perspective to be able to reinvent its procedures. Most trainees

enrolled in this course come with laid-back assumptions about the nature of university teaching. They expect a passive learning experience based on the diligent note-taking and multiple-choice examinations they were previously habituated with. Instead, T₁ adopts a teaching approach meant to recruit trainees into the professional guild of reflective practitioners.

To fully execute an effective flipped course, T₁ includes ICTs and alternative forms of assessment. The instructor departs from the conventional teacher-made text-dense PowerPoint slides that endanger student learning. Instead, she prompts students' understanding of self-experience and group dynamics by empowering them to undertake research outside the confines of the class and prepare for learning experiences that include delivering team-presentations and engaging in peer- and self-assessment. The centrality of the teacher and learner autonomy are no longer in rivalry.

The philosophy underlying T₁'s approach is one of apprenticeship and learning guidance in a teachers-teaching-future teachers framework of developing expertise through reversed trainer and trainee roles. Through such reversal of roles, the community of practice itself is constantly extended and renewed. T₁ provides a model for an innovative approach to assessment and final examinations that uses marking sheets (rubrics) and portfolio design with first-year TEFL MA students.

Description of activities

The basic chronology of each week follows a fixed pattern designed to make trainees convert the initial encounter with content material into concrete activities initiated by teams after their presentations in a dialogic fashion. The course outline points to book chapters that students must read and understand to convey them to fellow trainees and reflect on their implication (as illustrated in Appendix A).

- Teacher pre-course preparation

T₁ sets forth the guidelines for student portfolios, chunking the material into manageable compartments for students to process the course content. The instructor e-mails a written 'tour' version of the course before the classes begin and outlines the flipped class structure during the first week meeting, pointing to rubrics for evaluation and portfolio design purposes. The final portfolio students are required to submit via e-mail comprises the journal entries and end-of-chapter questions included in Brown's (2000) *Principles of Language Learning and Teaching*, along with their PowerPoint/Prezi presentations and self-, peer- and end-of-term-assessment rubrics.

- Teacher provision of peer-, self- and end-of-term-assessment grids

Each presentation based on Brown's (2000) *Principles of Language Learning and Teaching* book sections is structured as a multi-layered task envisaging the teacher training classroom as a team. Each pair is guided by the objectives of the micro-tasks included within the presentation guidelines:

- Getting students to think critically about the message of the book sections and to relate it to their prior knowledge of the topic and to what they are studying
- Having students use appropriate resources and media for making and delivering presentations

Involving students in assessment by having them give feedback on fellow trainees' presentations, evaluate their team's fair division of labour and assess their own performance encourages them to involve themselves as contributors and evaluators of the learning process (see sample student responses to self- and peer-assessment grids in Appendix B). Self-assessment also provides the additional benefit of allowing students to be their own astringent critics.

For each MA student, the flipped classroom experience leads to a revision of attitudes towards teaching and practice-based activities (as seen in the student sample presented in Appendix C).

- Delivering PPT/Prezi presentations

For a joint presentation to be effective, team members must meet on a regular basis and plan its delivery and the electronic tools to be used. They are able to preview the structure of the presentation through the guidelines initially put forward by the instructor at the outset of the semester.

- Receiving oral instructor- and peer-feedback

It is standard practice in this flipped class for each team-presentation to be followed by debriefing sessions which create a student forum for discussion and negotiation. Each debriefing session provides cyclical opportunities for fellow students to learn how to configure their projects and refine their presentation techniques. Learning guidance in face-to face instruction is now based on the trainees' opportunities to receive on-the-spot instructor- and peer-feedback.

- Completing end-of-chapter questions and learner diaries

Trainees' answers to textbook end-of-chapter questions and learner diaries function as an instrument for monitoring learner output. They must brainstorm, share and review classroom procedures and language, learning and teaching principles and techniques.

- Portfolio construction as a means of promoting a climate for self-reflection

One of the aims of adopting portfolio construction as a vehicle for evaluation is the stimulation of recall. Students need to draw on prior knowledge gained during the previous weeks in class, as well as on the ideas emerging from face-to-face discussions after the presentations. It proves problematic when students miss classes as the semester progresses.

Implementation

Self-assessment, peer-assessment and end-of-term student evaluations engage trainees in a more detailed, ongoing introspection of their own learning. They are trained to integrate theory, observation and practice in compiling portfolios as vehicles for reflection on other trainees' performance and their own. This course is intended as trainees' first step in developing a professional portfolio of practice, which might help them when they take a full-time teaching position after their studies. The activities trainees complete as part of their work over the semester are closely linked to the learning outcomes of the course. By the end of the course, trainees are expected to change their attitude toward the assessment and become responsible for their own professional development and reconsider their beliefs about the classic relationship between teacher educators and trainees.

6. Case study II: Team-microteaching as loop input

The guiding theory behind the teaching approach

The *Theories and Approaches to TEFL* course is conceived as an alternative to the traditional school-based teaching practicum. The main goal of this course is to increase students' job readiness levels, and to stretch their abilities by appointing them to a position of delegated authority in the training room. Trainees receive support from the instructors, from peers in whole-class discussions and from collaboration through pair work in the co-teaching task itself. The idea of engaging trainees in a micro-world of teaching through scaffolded practice largely adheres to the experiential learning approach proposed by Tessa Woodward's (1991) alignment of the process and the content of learning.

As student and teacher roles are often interpreted hierarchically at the university level, T₂ uses Woodward's concept of "loop input" to invite prospective teachers to plunge straight into the *how* and the *what* of teaching simultaneously. The instructor running this post-graduate course chooses to depart from the lecture-based approach to training and selects a more motivating context for trainees to experience multiple roles – as foreign language learners, teachers and post-graduate students. Micro-teaching

attempts to detach itself from the conventional relationship type HEIs usually promote by placing the student at the bottom of the hierarchy, each category still preserving its role in the “stack”, in the author’s terms (Woodward 1991: 5). Individuals can simultaneously belong to different levels of the stack, as trainees can be both non-native speakers of English and students of TEFL. The instructional interventions specific to micro-teaching sessions introduce the idea of recursion – teaching within teaching – in this TEFL training program. The vehicle used to convey the content (the knowledge and skills to be taught) is the process itself (how the knowledge and skills are taught).

Although micro-lessons require structured student participation and pre-specified tasks, any individual in the stack can learn from any other individual in the stack (as a learner, trainee or trainer). Micro-teaching is based on an open process in which all the teaching constraints and the decision-making procedures are made visible to the trainees, as a way of confronting and discussing teaching misconceptions and ineffective techniques and strategies. In this recursive teaching framework, trainees first take on the role of the teacher (while the other trainees pretend to be foreign language learners) and participate in teacher- and student-led activities. The same trainees discuss the micro-lesson and critique the way it was delivered after they go back to being just TEFL student teachers. The instructor serves as an “ambassador of the program” (Bailey 2006: 240) to training sessions where students do the teaching part, building bridges between theory, research and the reality of classroom teaching. Through nondirective intervention, T₂ supports trainees’ reflective endeavours even when they found it difficult to ponder upon their teaching.

In this micro-teaching course, trainees are able to reflect on their teaching and self-evaluate their progress. They carry out both reflection-in-action (by responding to events in the classroom on the spot and adjusting decision-making to promote interaction) and reflection-on-action (which occurs after the micro-teaching event or even before and is undertaken by both the students who do the teaching and by the students who observe the teaching). Whole-class discussions at the end of one’s micro-teaching performance usually include context-bound difficulties of theory and practice and learning goals that have received attention or have been ignored.

Description of activities

The students are expected to apply the theories learnt in the lectures or during the seminars by comparing various methods and approaches and identifying their main characteristics in order to join a community of reflective practice (the way this course is timetabled is illustrated in Appendix D).

- The briefing

Trainees receive instructional guidelines related to a series of language teaching methods – the Grammar-Translation Method, the Direct Method, the Audio-Lingual Method, the Silent Way, Desuggestopedia, Community Language Learning, Total Physical Response, Communicative Language Teaching and the Task-based Approach – and their use in teacher education. They are instructed by the tutor on the features of the scaled-down teaching events they will perform (such as the simplified and specific nature of the teacher's task, the shortened length of the lesson and the reduced class size). Students become acquainted with Diane Larsen Freeman's (2000) book, *Techniques and Principles in Language Teaching*, to understand the teaching/learning process involved in each method and how to integrate theory (the principles underlying each method) and practice (the techniques associated with the methods proposed by Freeman).

- The teaching

Two teachers-to-be are placed in a team-teaching arrangement. They coach each other and synchronize their teaching acts as they start making decisions for themselves. The interface between the trainer and trainees is no longer an uneven encounter, although students initially bring with themselves atavistic notions of how the trainer-trainee relationship is likely to unfold. Students are given a week to experiment with and co-produce lesson planning and follow-up actions. They need to build up a forum for discussion to negotiate the nature of the activities and techniques involved in their lesson plans. At the outset of their micro-lesson, trainees announce which proficiency level they are teaching and ask fellow trainees to act accordingly.

For instance, the team in charge of demonstrating a lesson based on the Audio-Lingual Method has to consider the goals of the teachers who use the Audio-Lingual Method, the roles of the teachers and students, the characteristics of the learning/teaching process, the nature of student-teacher and teacher-student interaction, how the feelings of the students are dealt with, how language and culture are viewed, the language skills emphasized, the role of the students' native language, how evaluation is accomplished and how the teacher should respond to student errors. The trainees try to describe each step taken in their teaching and consider the salient principles and techniques associated with each method. All the stages of the lesson have been preserved, although the tasks have been trimmed and the amount of time shortened (25 minutes per student).

- The debriefing

The goals and the outcome of the micro-lessons are discussed by the trainee, the trainer and fellow trainees. Following the lesson plan of the class

they taught/observed, they make observations concerning the extent to which the principles and techniques of each method have been accurately and innovatively implemented. The denouement of the training session lies in the conclusions drawn by the group as a whole and the comments each trainee makes as to how he/she would change the unfolding of teaching events and to which remedial work he/she would undergo.

- The re-teaching

Usually, if there is enough course time available for trainees in a TEFL program, they attempt to teach the micro-lesson again, modifying it so as to match the suggestions and recommendations received.

Implementation

Trainees enrolled in this teacher training program can concentrate on a single teaching method or skill at a time and closely monitor their performance, adjusting their techniques along the way if necessary. Both the content and the process of teaching are brought to the fore at the same time in a mock-teaching experience. No other experiential approach grants students the freedom to participate in lengthy discussions based on their own performance after the actual teaching event.

7. Discussion of results and research limitations

No amount of instructor talk about language, teaching and learning would have meant anything; if, at the end of the day, the training of student teachers described in the first case study were divorced from the reality of the classroom. After all, hardly anyone would wish to expose themselves to surgery, for instance, conducted by ‘professionals’ who were only lectured on how to cut the human body to remove diseased organs. Highly-qualified teachers and surgeons alike must have been exposed to a trainee-centered approach and gained their qualifications after individual and group involvement in teacher-structured activities. One positive aspect put forward by the first case study is that the teacher training flipped classroom model it showcased successfully integrated student collaboration, active and team-based learning, increasing the extent to which prospective teachers adopt a student-focused approach to their own teaching and granting students with rehearsal opportunities for future projects and end-of-studies thesis defense. Although people have a general tendency to be lenient, trainees eliminated any potential biases in assessing their own work through a reflective approach for self-development prompted by the instructor. Thus, students combined oral presentations with ICTs to adapt to the challenges of today’s computer-mediated communication.

The *Theories and Approaches to TEFL* courses were rather like cooking lessons. They provided an alternative to learning through trial and error – through ending up with one’s dish undercooked or through the misfortune of dealing with a still frozen chicken, when pressure in the student’s ‘kitchen’ inevitably turns into a failed, ill-conceived experiment to ponder upon later in order to improve one’s cooking abilities. Not even the biggest culinary library can train aspiring chefs as well as exclusive hands-on practice by unnecessarily setting the smoke detector off, mixing up condiments, over-seasoning or boiling instead of simmering. Similarly, trainees might not be able to understand teaching methods and reflect on personal teaching experience by merely reading books on methodology and self-training materials. They need their instructors to promote reflective practice opportunities and to integrate them into the professional discourse community through practical tips and feedback.

Unfortunately, one inadequacy related to the micro-teaching course examined in the second case study lies in the inconsistency of peer-feedback. Trainees sometimes try to buffer fellow trainees from harsh criticism. Another of its shortcomings is concerned with the very presence of the trainer – which might influence the behaviour of the trainees, who would choose another repertoire of techniques in different, less ‘strict’ circumstances. As most trainees were inexperienced, the instructor could anticipate some tensions between their expectations and the demands of the course. However, whole-class discussions following micro-teaching sessions indicated a positive attitude towards the teaching opportunities trainees received, as they helped them build new schemata concerning the methods and approaches commonly used in English language teaching.

The present study and its resulting hypotheses and conclusions should, nevertheless, be submitted to criticism and further research that tests out its procedures. The flipped classroom and the micro-teaching approaches described herein are not the be-all and end-all of the academic establishment, nor do they claim to be. The present research is, ultimately, context-specific and, thus, of limited generalizability. It may still be of interest and value to fellow national and international professionals working in or enrolled in similar pre-service teacher-training programs or “lay” readers wishing to leaf through research on Romanian teacher education. By addressing fundamental aspects of continuing professional development, the present study may, I hope, spark off a cross-examination of teaching approaches adopted by higher education institutions offering pre-service training all over the map.

Another weakness of the present study is that it is almost entirely based on personal observation and data and on the subjective experience of two experienced academics training students to become teachers. Other courses, questionnaires and case studies conducted along wider temporal

periods may provide greater insight into the advancement of professional training in Romania as a whole. Recent developments in foreign language training may also benefit other researchers interested in the topic in many unanticipated ways.

Conclusions

The first case study framing the examination of a flipped Romanian post-graduate training course has shown that the transmission of knowledge can fall back on outside-the-class self-study and hands-on activities such as student presentations in a team-based learning arrangement to in-class time. Although designing a successful flipped classroom requires from the instructor more forethought than a traditional face-to-face course, this case study tries to see if peer-, self- and end-of-term assessment grids can promote reflection and become the impetus to get students integrate theory and practice. The second case study, grappling with the complexities and nuances of recursive teaching – teaching within teaching – embedded in a post-university training course has also indicated that simulated lessons and reflection on simulated classroom events can prove a jump-off point for the further development of pre-service student teachers. The Romanian MA students enrolled in both courses, however, embark on an experiential journey from the micro-world of training to the macro-world of teaching. The results of both case studies similarly show how reflecting on the teaching performance of fellow trainees and one's own fosters the development of novice teachers' personal theories of learning and teaching.

The present study has tried to demonstrate that, for the English student-teachers at the Alexandru Ioan Cuza University, the day-to-day training system means classroom experimentation. The Romanian trainees are given choices over their own learning in connection with the learning processes they are engaged in. This can easily be seen in the trainers' use of cohort-based learning strategies, alternative assessment procedures, as well as students' extended opportunities for simulation. The Romanian teacher education program helped trainees develop a reflective stance on their pedagogical practices of their simulated lessons and presentations.

In the two Romanian courses, as seen in the previous case studies, knowledge is constructed as a result of the partnership between trainer and trainees, in which the collectively established knowledge base is demonstrated in practice. However, the sample used in this study is reduced in comparison with the total number of courses attended by Romanian trainees enrolled in the two-year MA program. For such reasons, conducting a longitudinal study over the course of the four semesters of each program and analysing the teaching approaches of all the instructors involved in the training of prospective teachers would be useful to extract information not

just from specific courses, but from the teaching practices of the academics involved in the two teacher education programs.

As the questionnaire responses tackled in study have shown, the two Romanian trainers place a great emphasis on students' need to take stock of their university practice and work to uncover and make explicit the personal theories that underlie it. For them, learning through reflection is a prerequisite for development, which is not seen as a one-off or short-term process. T₁ and T₂ tried to initiate reflection early in the course and then work consistently to support individual developments in classroom procedures. The questionnaire responses previously presented in the Methodology section of this paper are consistent with the hypotheses put forward by the case studies.

The global conclusion of this study, after reviewing the masters' program discussed thus far, is that Romanian trainees receive micro-teaching and presentation opportunities to develop practical teaching skills. More concretely, the results confirm the hypothesis that in Romania, the ongoing evaluation system equips trainees with practical classroom skills. The program relies on a non-hierarchical teacher-student relationship and focuses on training reflective practitioners. It is ultimately based on the concept of recursion, where students' teaching and presentation sessions are embedded within the training classroom to bridge the gap between theory and practice.

References:

- Bailey, K.M. (2006). *Language Teacher Supervision: A Case-Based Approach*. New York: Cambridge University Press.
- Bîrzea, C., Neacșu, I., Potolea, D., Ionescu, M., Istrate, O., & Velea, L.S. (2006). National Report - Romania. In P. Zgaga, *The Prospects of Teacher Education in South-East Europe*. Ljubljana: Pedagoška Fakulteta. 437-485.
- Calderhead, J., & Shorrock, S.B. (1997). *Understanding Teacher Education - Case Studies in the Professional Development of Beginning Teachers*. London: The Falmer Press.
- Candy, P.C. (2000). Reaffirming a proud tradition - Universities and lifelong learning. In *Sage Publications*. 101-125.
- Entwistle, N., Skinner, D., Entwistle, D., & Orr, S. (2000). Conceptions and Beliefs about "Good Teaching": An Integration of Contrasting Research Areas. *Higher Education Research and Development*, 5-26.

- Freeman, D. (2016). *Educating Second Language Teachers*. Oxford: Oxford University Press.
- Freeman, D. (1989). Teacher training, developing and decision-making: A model of teaching and related strategies for language teacher education. In *TESOL Quarterly*. 27-45.
- Green, L.S., Banas, J.R., & Perkins, R.A. (2017). *The Flipped College Classroom: Conceptualized and Re-Conceptualized*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Ali, H. (2011, April). A comparison of cooperative learning and traditional lecture methods in the project management department of a tertiary level institution in Trinidad and Tobago. In *Caribbean Teaching Scholar*. 49-64.
- Herreid, C.F., & Schiller, N.A. (2013). Case Studies and the Flipped Classroom. In *Journal of College Science Teaching*. 62-66.
- Hrepic, Z., Zollman, D., & Rebello, S. (2007). Comparing students' and experts' understanding of the content of a lecture. In *Journal of Science Education and Technology*. 213-224.
- Hughes, P. (2007). Learning about learning or learning to learn (L2L). In A. Campbell, & L. Norton, *Learning, Teaching and Assessing in Higher Education. Developing Reflective Practice*. Great Britain: Learning Matters Ltd. 9-20.
- Hussey, T., & Smith, P. (2002). The trouble with lecture outcomes. *Sage Publications*. 220-233.
- Potolea, D., & Ciolan, L. (2003). Teacher Education Reform in Romania: A Stage of Transition. In B. Moon, L. Vlăsceanu, & L.C. Barrows, *Institutional Approaches to Teacher Education within Higher Education in Europe: Current Models and New Developments*. Bucharest: UNESCO. 285-303.
- Richards, J.C. (1998). *Teaching in action: Case studies from second language classrooms*. Alexandria, VA: TESOL.
- Stăiculescu, C., & Păduraru, M.E. (2013). Initial teacher training in Romania - a critical view. In *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 780-784.
- Velea, S., & Istrate, O. (2011). In M.V. Zuljan, & J. Vogrinc, *European Dimensions of Teacher Education - Similarities and Differences*. Ljubljana: Faculty of Education, University of Ljubljana, Slovenia. 271-294.

Wallace, M.J. (2000). The case for case studies. In *IATEFL Research SIG and Teacher Development SIG Newsletter*. 12-18.

Woodward, T. (1991). *Models and Metaphors in Language Teacher Training - Loop input and other strategies*. New York: Cambridge University Press.

Appendix A. The Flipped Classroom – Course Outline

	Presentation Topics
Week 1	Chapter 10 – Toward a Theory of Second Language Acquisition (Brown, 2000)
Week 2	Chapter 1 – Language, Learning, and Teaching (Brown, 2000)
Week 3	-
Week 4	Chapter 2 – First Language Acquisition (Brown, 2000) Chapter 3 – Age and Acquisition (Brown, 2000)
Week 5	Chapter 4 – Human Learning (Brown, 2000) Chapter 5 – Styles and Strategies (Brown, 2000) Chapter 6 – Personality Factors (Brown, 2000)
Week 6	Chapter 7 – Sociocultural Factors (Brown, 2000) Chapter 8 – Communicative Competence (Brown, 2000)
Week 7	Chapter 9 – Cross-Linguistic Influential and Learner Language (Brown, 2000)

Time: Saturdays, 8.00-12.00

Course readings: Brown, D. H. (2000). *Principles of Language Learning and Teaching*. New York: Longman, Inc.

Additional reading: Lightbown, P. M. & Spada, N. (2013). *How languages are learned*. Oxford: Oxford University Press.

Appendix B. Student responses to peer- and self-assessment grids

SELF-ASSESSMENT (individual work)

<ul style="list-style-type: none"> Did you enjoy working on the presentation? Why? 	<p><i>I enjoyed converting myself from someone who was terrified of standing up in front of an audience and delivering a presentation into someone who cherishes planning a presentation and then delivering it.</i></p> <p><i>I liked organizing the overall content of the chapter and narrowing it down to some key points worth remembering.</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> Do you find this kind of activity useful? 	<p><i>This kind of activity stimulated my slide-design abilities and enhanced my capacity to focus on the</i></p>

<p>Argue.</p>	<p><i>core themes of a chapter.</i></p> <p><i>The challenge to pare the information down to its essentials involved the usage of critical-thinking skills and our careful crafting of the "take-home message" for our audience.</i></p> <p><i>It was a great opportunity to boost my confidence and to work on the verbal delivery of a presentation. The ultimate test - the audience's feedback - made me realize the effects of social support and positive reinforcement (one of the key concepts I had to deal with during my research). It involved a way of collecting information and a kind of self-assessment which helped me and my classmates identify difficulties and refine our public speaking techniques.</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • What was the most difficult part of this assignment? Explain. 	<p><i>The most difficult part of the assignment was the comprehension of the overall content of my presentation - seeing it not just as a document, but as a dynamic experience of a valuable learning process.</i></p> <p><i>Transforming the material into an informative, persuasive, and entertaining final presentation was an arduous task.</i></p> <p><i>It was challenging to communicate the message of our presentation in a succinct and clear way (as some may be highly skilled in their area of expertise, but still be lousy speakers).</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • Analyze your performance during the presentation (the strongest and weakest points). 	<p><i>Strongest points:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>my introduction and my outline of the presentation provided sufficient background knowledge</i> • <i>the content of my presentation was developed orally, in a logical order</i> • <i>given the time constraints, the topic was developed sufficiently</i> • <i>I had scientifically valid arguments</i> • <i>the global conclusion of my presentation emphasized the significance of the previously presented information</i> • <i>I was enthusiastic about the topic, well-organized and prepared</i> • <i>I considered competing theories and dealt with them properly</i> • <i>I made effective use of visual materials</i> • <i>I was absorbed by the task and quick to react to the audience's needs</i>

	<ul style="list-style-type: none"> • <i>I actively looked for the answers of the audience</i> • <i>I explained key terms</i> <p><i>Weakest points:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>I could have been more responsive to the audience's needs, expanding on their answers</i> • <i>I was a bit anxious about my performance in front of an audience</i> • <i>I mispronounced some lexical items</i> • <i>I mentioned the wrong framework to indicate the emergence of a school of thought in SLA</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Propose 2 marks for your own performance, one for the research stage and the other one for the presentation. Argue 	<p><i>Marks:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>for the research stage: 10</i> • <i>for the presentation: 9</i>

PEER-ASSESSMENT (This table assesses the other projects.)

<ul style="list-style-type: none"> • Did you benefit in any way from this particular presentation? Consider the prospective impact on your own knowledge of the topic. Comment. 	<p><i>I have consolidated my understanding of different theories of language acquisition and I focused on the cognitive processes which help learners internalize a foreign language.</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • Strongest & weakest points of the presentation. Comment. 	<p><i>Strongest points of the presentation:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>The main ideas of his presentation were presented in an orderly and clear fashion;</i> • <i>He tackled both the theoretical positions of the chapter and their empirical evidence;</i> • <i>The presenter maintained eye contact with the audience and used body language appropriately;</i> • <i>The material included was relevant to the overall content of the chapter and confidently introduced to the audience;</i> • <i>His style was fairly concise;</i> • <i>He managed to react to failure realistically;</i> • <i>The language performance of the presenter showed advanced proficiency in English grammar;</i> • <i>His presentation displayed consistent attempts to illustrate the key issues of the topic.</i> <p><i>Weakest points of the presentation:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>The presenter did not manage to provide the</i>

	<p>audience with a 'take-home' message;</p> <ul style="list-style-type: none"> • The visual component did not support the main points of his talk; • Some technical terms and concepts (such as positive and negative reinforcement and classical conditioning) were not well-defined and appropriately passed on to the audience; • some PPT slides could have been glued together to avoid all the inessential details and the chaotic outline of the subject matter (e.g., the information related to Behaviorism and ALM incorporated one sentence on a slide and a few others on the following slides); • Although the presenter demonstrated some syntactic variety and range of vocabulary, an accumulation of errors was noticeable (e.g., 'Teaching is directed to provide SS with native like models'); • Some words were mispronounced (like rote) • The presentation was seriously flawed by the inadequate organization of the examples provided and by the insufficient details to support generalizations; • Upper case and lowercase letters were unsystematically used to label titles and headings (in a mixed-case fashion); • Limited audience interaction - the presenter did not try to increase audience participation or to connect with the other classmates on a personal level and have them engaged in what he was sharing with them (one of the crucial mistakes you can make during a presentation - getting wrapped up in delivering the presentation that you forget about the needs of your audience).
<ul style="list-style-type: none"> • Marks proposed for presentations (consider organization of presentation, interaction with the audience, command of English, time management etc.). Argue. 	<p>Overall, I would rate this presentation as good (8).</p>

Appendix C. End-of-term overall assessment

Over the semester, you watched and assessed a number of presentations

(including your own) and participated in several follow-up discussions. In your view, which are the major achievements at the end of the course? You also participated in peer- and self-assessment activities. Has your attitude towards assessment changed in any way? Explain in about 500 words.

The self-assessment process made me reshape my understanding of self-scoring and evaluation in general. A teacher's first job is to make students aware of the dangers of relying solely on their teacher for the evaluation of their production skills. Thus, the main advantage of my self-assessment was my increased capacity of assuming responsibility for my own learning and autonomy. Evaluating one's own experience may be of great help in acquiring the skills and habits of reflecting on others' performances. I could incorporate reflective learning into the overall process of my progress. It also served as a means of developing high-order thinking skills (critical and creative thinking). Just as language teaching methods undergo periodic waves of renewal, so does (alternative) assessment. Reflective teaching needs to integrate a reversal of the "politically correct" and conventional assessment. A closer look at the acquisition process may help students monitor their performance. Learners may even adjust their techniques and revise their learning process in general. Extending the evaluation process beyond the limitation of traditional practices can be used to build up a comprehensive picture of what students can do in a language. Learners (including myself) develop intrinsic motivation and a self-propelled wish to enhance their current abilities.

Peer -assessment, on the other hand, appeals to one of the principles provided by Douglas Brown - collaborative learning. I (and I am sure the other classmates felt the same) could benefit from the collective wisdom of a community of learners with common purposes and teaching objectives. Our views may be subjectively flawed when we perform and we might not be able to discern our own errors. We may be either too harsh on ourselves or too self-flattering and peer-assessment could be both noteworthy and fruitful for the next time we get involved into the process of completing a certain task. The feedback we received and the comments we shared were useful not only for assessing our performances at that moment, but also for the setting of future goals. Maintaining an eye on our teaching pursuits has the advantage of fostering intrinsic motivation (and extrinsic motivation in the case of peer-assessment). The several follow-up in-class discussions and the actual peer- and self-assessment activities bridged the gap between strategic planning and self-monitoring the tasks we were acquainted with during the whole semester.

Self-assessment and peer-assessment gave me the opportunity of thinking about the extent to which I have reached a desirable competency level or my "sometimes" and "not yet" abilities. I got to gauge and lower my own anxiety related to evaluation and grades. It made me capitalize on my preferences and compensate for my inexperienced views on teaching. By trying to be honest and come up with objective opinions, I tried to minimize the beneficial wash back effect of both self- and peer-assessment. Rethinking the nature of learning and viewing teachers as co-learners may influence educational change, after all. Traditional assessment may become out of fashion at some time in the future. In the meantime,

we can focus on learner-based innovations (like self-and peer-assessment) with a reformist zeal.

Appendix D. Theories and Approaches to TEFL – Timetable

Date		Topics	Readings	Assignments
Week 1 Lecture 1	Oct 6 th	Administrative issues; Introduction to language teaching methods		
Week 2 Lecture 2	Oct 13 th Team 1&2	The Grammar- Translation Method & The Direct Method	(Larsen- Freeman, 2000), Ch. 2&3	Micro-teaching activity assessment required to sit the exam)
Week 3 Lecture 3	Oct 20 th Team 3&4	The Audio-Lingual Method & The Silent Way	(Larsen- Freeman, 2000), Ch. 4&5	Micro-teaching activity assessment required to sit the exam)
Week 4 Lecture 4	Oct 27 th Team 5&6	Desuggestopedia & Community Language Learning	(Larsen- Freeman, 2000), Ch. 6&7	Micro-teaching activity assessment required to sit the exam)
Week 5 Reading week	Nov 3 rd Team 7&8	Total Physical Response & Communicative Language Teaching	(Larsen- Freeman, 2000), Ch. 8&9	Micro-teaching activity assessment required to sit the exam)
Week 6 Lecture 5	Nov 10 th Team 9	The Task-Based Approach Exam Revision	(Larsen- Freeman, 2000), Ch.10	Micro-teaching activity assessment required to sit the exam)
Term paper	Nov 17 th			

Time: Fridays, 16.00-20.00

Course readings: Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching*. New York: Oxford University Press.

THE USE OF MULTIMEDIA IN LANGUAGE TEACHING

Gabriel-Dan BĂRBULEȚ

1 Decembrie 1918 University of Alba-Iulia

e-mail: gabriel.barbulet@uab.ro

Abstract:

The most common method to teach foreign languages is the use of course books. However, the 21st century serves other possibilities to use during learning, such as multimedia tools. The use of Internet, newspapers, the radio, or TV might be an alternative to typical language teaching methods.

Multimedia can be defined as the exciting combination of computer hardware and software that allows you to integrate video, animation, audio, graphics, and text resources to develop effective presentations on an affordable desktop computer. The method of teaching a foreign language through Multimedia has been used wider and wider and it has contributed a lot to higher teaching quality. Chalk-and-Talk teaching method is not enough to teach a foreign language effectively. We should change our teaching ideas and recognize their impersonal attribute as one kind of teaching method. Thus we can utilize modern education technology reasonably to fulfill the target of language teaching. We live in times where multimedia tools accompany almost everyone in their daily activities, e.g. one can get ready to leave home with the rhythm of the music on the radio, while another person cannot imagine breakfast without reading a newspaper. This illustrates the media's enormous impact on people. It seems to be more enjoyable when knowledge is gained through multimedia tools: entertainment, language authenticity, and encouragement to learn more are provided. Consequently, boredom, which sometimes accompanies working with a course book during lessons, might be avoided. Of course, everything depends on the teacher's attitude and preparation. What is more convincing, is the fact that all the skills may be taught with the use of multimedia tools. Moreover, they may satisfy all types of learners, which is not always possible during teaching with a course book.

Keywords: multimedia; language teaching; language acquisition; educational technology.

1. WHAT IS MULTIMEDIA?

Text, graphics, sound, animation, and video are all combined into multimedia, which is then interactively supplied to the user by electronic or digitally modified means. The name "multimedia" is derived from "multi-"

which means many, numerous, and “media,” which are a medium for information delivery and presentation, including text, graphics, speech, images, and music.

Media that solely use primitive computer displays, including text-only or conventional types of printed or hand-produced material, contrast with multimedia. A live performance can include multimedia, which can also be recorded and played, displayed, interacted with, or accessed by information content processing equipment such as computerized and electronic devices.

Electronic media players called multi-media devices are used to store and view multimedia content. In fine art, multimedia is distinguished from mixed media since it has a wider scope and, for instance, includes audio. In the early days of multimedia, “rich media” and “interactive multimedia” were synonymous, and “hypermedia” was a form of multimedia. Bob Goldstein, a musician, and artist first used the term “multimedia” to promote the launch of his “Light Works at L'Oursin” performance in Southampton, Long Island, in July 1966. Goldstein might have been familiar with American artist Dick Higgins, who had spoken two years before about a brand-new method of creating work that he called “intermedia.” In the 1993 first edition of *Multimedia: Making It Work*, Tay Vaughan declared

“Multimedia is any combination of text, graphic art, sound, animation, and video that is delivered by computer. When you allow the user – the viewer of the project – to control what and when these elements are delivered, it is interactive multimedia. When you provide a structure of linked elements through which the user can navigate, interactive multimedia becomes hypermedia.” (Vaughan, 1993:25).

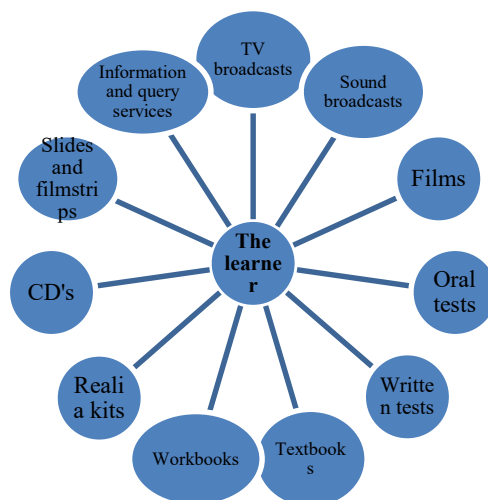
The word was given the distinction of German “Word of the Year” in 1995 by the German language society in recognition of its importance and pervasiveness in the 1990s. The institute succinctly stated that “Multimedia has become a crucial word in the marvelous new media landscape” to explain its position. Multimedia, as it is often used, is a collection of media that has been electronically transferred and can be viewed interactively. This includes video, still photos, audio, and text. Millions of people understand that a lot of the material on the internet today fits this criterion. A CD-ROM drive, which allowed for the transport of several hundred megabytes of video, picture, and audio data, was a feature that certain computers sold in the 1990s were referred to as “multimedia” computers. Multimedia educational CD-ROMs were also produced more frequently during that time. Presentations using multiple media formats can be viewed live on stage, projected, streamed, or played locally using a media player. A multimedia presentation that is being aired could be live or recorded. Both analog and digital electronic media technology are used for broadcasts and recordings. You can download or stream digital online media.

Multimedia streaming can be on-demand or live. Multimedia games and simulations can be played locally with an offline computer, gaming system, or simulator as well as in a physical setting with special effects. The many technological or digital multimedia formats may be used to improve the user experience, such as by facilitating information transfer that is quicker and easier. The blending of several media content types enables higher levels of engagement. Online multimedia is moving more and more toward object-oriented and data-driven architectures, allowing for applications that support end-user innovation and customization on a variety of content types over time. Examples of these include multiple forms of content on websites, such as photo galleries with user-updated titles or text and images or pictures, as well as simulations with modifiable simulation coefficients, events, illustrations, animations, or videos that allow the multimedia “experience” to be changed without having to be reprogrammed. Haptic technology enables virtual things to be touched as well as seen and heard.

2. THE INTEGRATION OF ELEMENTS IN MULTIMEDIA LANGUAGE LEARNING SYSTEMS

Although the idea of reaching the language learner through as many of his/her senses as possible is not a new idea, modern technology provides so many means of doing so that at first the mind reels. Diagram 1 shows the full panoply of stimuli which may reach the learner, from open circuit broadcasting through recordings of one kind or another, books and kits, to the range of human contacts s/he may make. Indeed, the resources made available to a learner in a learning system of this kind may be classed in the first instance as human and material.

Diagram 1

The most important human resource is the learning effort of the learner himself, in terms of time, intensity, efficiency and appropriateness of that effort. All other components in the system are evaluated by their effect upon these learning parameters. A system that makes it possible for the learner to work longer, more intensively, more efficiently and appropriately will be more highly valued than one which does not. It is rather difficult to assess the social cost of learner effort. So much depends upon the competing claims upon that effort. Even leisure learning is achieved at the expense of other satisfactions and attainments. Where language learning requires, say, an executive or a highly skilled craftsman to interrupt his professional employment the direct socio-economic cost may be very high.

The second human resource is the teacher, i.e. an initiator who organizes, arranges and presents the material to be learned, checks on progress, provides feedback on performance and finds ways of overcoming learning blocks and difficulties, building and maintaining motivation, fostering and controlling group dynamics.

A third human resource is provided by the 'native informants', i.e. the members of the speech community who produce the behavior to which the learner is assimilating himself, or a corpus of linguistic artifacts on which the learner models his behavior, as well as the framework for direct conversational and pragmatic interaction. This latter service is also provided by the learner's fellow pupils.

Fourthly, human resources lie behind the provision of all material resources employed in the learning system, and its organization (engineers, technicians, writers, printers, publishers, secretaries, producers, etc.) The cost of these human resources depends on such interrelated factors as skill, training, availability, efficiency, and the extent to which their commitment is specially commissioned (thus 'immersion' learning benefits from the fact that the behavior of members of the speech community is produced in the course of everyday living and is not specifically changeable). Language learning is a "spin-off benefit". The per capita cost depends furthermore on the scale on which a service is provided, i.e. the number of learners amongst whom the cost is divided.

Material resources, produced by large number of people whom the student never meets (which may be very large) are of many kinds, each taking over some function or functions from teachers and informants. In making a brief survey of material and technical resources one may concentrate upon the 'software' directly used by the learner, without forgetting the substantial industrial machine which stands behind its production, and that of the 'hardware' devices which are necessary to its

employment. They include printed documents (textbooks, course books, workbooks, pamphlets, newspapers, journals and magazines, works of fiction and non-fiction), realia kits (coins, bills, tickets, cultural objects).¹

2.1. EDUCATIONAL TECHNOLOGY AND OTHER TEACHING EQUIPMENT

As language teachers we use a variety of teaching aids to explain language meaning and construction, engage students in a topic, or as the basis of a whole activity.

2.1.1. PICTURES AND IMAGES

Teachers have long utilized images or visuals to support learning, whether these were created by the teachers themselves, taken from books, newspapers, or magazines, or captured on camera.

Cue cards, which are little cards that students use in pairs or groups during instruction, flashcards, giant wall pictures that allow everyone to see the details, photographs, and illustrations are all examples of pictures (typically in a textbook).

Additionally, some instructors present computer visuals, slides from a slide projector, or images from an overhead projector.

The following examples demonstrate the variety of uses for images of all types: With lower-level pupils, cue-response exercises are a traditional way to use images, particularly flashcards. Before naming a student and asking for a response, we hold up the cue. We then raise a second one, designate a different student, and so forth. Flashcards are a great tool for practicing vocabulary, cuing new sentences, and “hammering” grammar points.

Teachers employ larger wall pictures that students can respond to by pointing to a specific detail, such as *Paul is swimming in the pool* or *There is milk in the refrigerator*. Teachers will occasionally assign students to couples or groups and provide them a stack of cue cards with a suggested statement on each card.

As a result, the student must ask a question after selecting an image of a piece of cheese. The subsequent student chooses a picture of eggs and must ask, *How many eggs have you got?*; and so on. Pictures are very helpful in a number of communication activities in communication games, especially when they have a game-like feel to them, like in describe-and-draw exercises where one student describes a picture and a partnered classmate must draw the same picture without seeing the original. Another

¹ [https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/ELT The Use of the Media in English Language Teaching](https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/ELT%20The%20Use%20of%20the%20Media%20in%20English%20Language%20Teaching)

option is to divide the class into groups and offer each group a unique image depicting a distinct scene from a novel. After the group members have looked over their image, we remove it. New groups are created, and through exchanging the details depicted in their images, they must determine what narrative the images as a whole tell. When conveying and confirming the meaning, one of the most suitable uses for graphics is understanding. For instance, including an image of an airplane makes it simple to explain what the word means. The use of pictures in a lesson might help students predict what will happen next. Therefore, after carefully examining an image, students might infer what it represents. Then, the students read a text or listen to a CD to check whether it fits what they anticipated based on the picture. The students will be more engaged in the task at hand thanks to this effective use of visuals. When used in talks, images can prompt queries like: *What is it showing? What does it do to you? What was the point of the photographer's or artist's design?* Whether they are in a book, on flashcards, or on a wall, images can be utilized to express ideas in English in imaginative ways.

So, pupils might examine an image and make an educated guess as to what it depicts. Then they listen to a CD or read a text to see if it matches what they expected on the basis of the picture. This use of pictures is very powerful and has the advantage of engaging the students in the task to follow. In discussions, pictures can stimulate questions such as: *What is it showing? How does it make you feel? What was the artist's/ photographer's purpose in designing it in that way?* Pictures can also be used for creative language use, whether they are in a book, flashcards or wall pictures. We might ask our students to describe a picture, make up a dialogue between two characters in a picture, or, in a specific role-playing exercise, respond to questions as if they were figures in a well-known artwork. The selection and application of images is mostly a matter of personal preference, but there are three characteristics that must be present in order to arouse the pupils' interest and be linguistically effective.

We might ask our students to write a description of a picture, to invent a conversation taking place between two people in a picture, or in a particular role-play activity, ask them to answer questions as if they were characters in a famous painting.

The choice and use of pictures is very much a matter of personal taste, but we should bear in mind three qualities they need to possess if they are to engage students and be linguistically useful. First and foremost, they must be suitable for the classes they are being used in. Students might not enjoy them if they are too juvenile, and if they are culturally insensitive, they might insult individuals. The primary requirement for photos is that they be clearly visible. They must be large enough for all of our students to see the

required detail. Last but not least, we will not spend hours gathering photos only to have them destroyed after the first use. It is important to consider how to make them durable. Maybe they can be adhered on cards and covered in transparent materials.

2.1.2. THE OVERHEAD PROJECTOR

Since they enable us to prepare visual or presentation material, overhead projectors (OHPs) are incredibly practical pieces of technology. They typically do not require a lot of technical expertise and are portable. Overhead transparencies (OHTs) can display just about anything, including complete texts, grammar exercises, images, diagrams, and student writing. Transparencies can be of very high quality because they can be copied on a photocopier or printed from any computer. The overhead transparency offers the opportunity for the elegant, well-printed script, particularly in cases where students' handwriting is not appreciated by professors. The fact that we do not have to show everything on an OHT at once is one of the main benefits of the overhead projector. We can obscure what we do not want the students to view by placing a piece of cardstock or paper over a portion of the transparency. In order to progressively move the paper or card downward, we might, for instance, expose the first two lines of a story and ask the students what would happen next before disclosing the following two lines and then the next. On one side of the transparency, there may be questions, and on the other, there may be solutions. In order to keep the students' interest, we begin the teaching sequence with the answers already known.

Sometimes we can place a text on the OHP with vacant spaces and then place a transparent sheet on top of it so that students can come up and write what they believe belongs there with OHP pens. Alternately, students working in groups can construct a list of their arguments after discussing a subject (such as whether or not the students under 12 should have a curfew starting at 10 every night) and display it to the class as they present it. Although overhead projectors are very adaptable, they can also present certain issues. They are also not very strong, especially when compared to windows and doors that let in natural light. They can be uncomfortable to look at when projected onto slick surfaces like boards, and when projected onto some other surfaces, it can be quite challenging to see what is on them. The size of the projection square on the wall or screen and whether the image is in focus both play significant roles. However, the overhead projector is a very useful resource if all these possible issues are considered and fixed. (Harmer, 2001: 251).

2.1.3. SONGS AND MUSIC

Songs on recordings, video/DVD or perhaps played on a guitar in the classroom are often used as a filler activity to change the mood or pace of a lesson. They sometimes tend to get relegated to the Friday afternoon slot as a sort of reward for the week's hard work.

Songs can be used in many of the same ways that we might use an ordinary speech recording. Interesting lyrics and clarity of vocals help to make a song into appropriate classroom material, and for this reason, folk music or a solo singer-songwriter are often a better bet than a heavy-metal band.

2.1.4. TV, DVD AND VIDEO

The most obvious way to use visual aids is to place students in front of a television. Turn it on. Let them finish watching the show. This is the standard lecture from a "lazy" teacher. The majority of teachers who have access to the equipment have used it, and it works perfectly. But video must be more than just this! We may develop some fantastic lessons simply by fiddling about with this straightforward case. Many excellent video courses with supporting resources have been released. Some of them try to teach grammar or function, while others center on improving pupils' listening and understanding. A growing number of recordings are being used in conjunction with coursebooks and contain a variety of objectives and activities. However, you can do a lot with recordings you make of TV news, commercials, popular music, etc.

Video is only another teaching tool; it doesn't carry out the instruction for you. It is not difficult to make out 30 to 60 minutes of study from a three-minute video, and that might be much more beneficial than playing a one-hour recording straight through as the students silently drift off.

2.1.5. COMPUTERS AND THE INTERNET

Many teachers nowadays have access to computers and the Internet, whether in a separate 'Computer lab' or perhaps with single machines in the students' normal classroom. Reactions to this high-tech equipment vary a lot among teachers, and the popularity of CALL (Computer Assisted Language Learning) seems to go in waves over the years. Sometimes it is 'the future of language teaching' and at other times a fairly expensive white elephant. I suspect it's somewhere in between. There is obviously a great deal of value in computers for home study, self-access, and distance learning. In terms of classroom work, computers have many of the same advantages and disadvantages as video recording. We need to make sure we exploit the

materials rather than just plonk students down in front of the screen and expect the programs to do all the work.

An obvious initial problem may be to do with your own computer literacy. However, you don't need to know very much in order to be capable of providing some useful lessons. There are various commercial programs designed for language learners, popular as self-access activities for students working on their own, but which also work as well as class activities. They often involve flexible variations on standard pen-and-paper exercises and activities - fill in the gaps, match the words to the pictures, choose the best answer, etc. Teachers have increasingly found ways to also exploit computers in classroom time; even if you don't have any special programs, there are still useful things to do with just a computer and standard office-user software.

Here are a few general thoughts about using computers with students:

Writing texts: This idea may seem too obvious, but it's worth noting that the single best use of a computer is probably just to work on writing, in the same way, that people in the world outside the classroom work on it. So, for example, when students have a text to produce, let them work on it using the computer. Three to four students could work on a single console and cooperate in preparing a final text. The standard editing options (i.e. cut, copy, paste, replace, etc.) can help make correction and re-drafting less traumatic. Encourage students to spell-check, use the built-in thesaurus, and experiment with different layouts, fonts, paragraphing, etc.

Marking students' work: Ask the students to submit homework on an e-mail attachment or computer disk. Mark it using a notes-adding or comment option so that students can go back and review their work and prepare a new draft.

Mark the teacher: Prepare a text yourself. Include spelling and grammar errors. Get the students to work together to look at the text and correct it.

Edit source texts: Provide a number of source texts (e.g. short pieces with relevant information or opinions) and set the students a task that requires them to copy, paste and then edit to make a short text answering a specific question. For example, set the task of writing a decision, with reasons, about where to hold a professional conference. Provide source texts, such as short descriptions of two possible towns and hotels, the needs of delegates, the chairman's suggestion, feedback from last year's conference, etc. Although less familiar than word processors, computer presentation programs (e.g. Microsoft PowerPoint) are a good way of storing and showing images and text in unusual ways, a sort of high-tech slide show. Here are two teaching ideas based on using such a program to flash images or text only briefly to students:

Flash pictures: Flash pictures for one second each. Students meet up afterward, recall them and make up a story including them.

Flash lexis: Do the same, but instead of pictures, show recently studied words (maybe all from one lexical area, e.g. kitchen words). Students try to recall them.

Many Internet-based lessons will involve research to find information for some specific purpose. For this reason, it is important that students are able to efficiently use search engines and directories. Beyond that, the web can be used for many purposes including live text communication with other online users (e.g. ‘Messenger programs’); live audio (and/or webcam) chat with other users (e.g. ‘Net meetings’); delayed-response text communication (e.g. e-mails, message boards, forums, contributions to websites, etc.); reading web-based text (newspapers, magazines, articles, catalogues, entertainment, etc.); downloading or using web-based content (e.g. language exercises, films, music, etc.); designing their own web pages and websites.

Here are a few ideas for activities involving the web:

Reading and research: ‘You have ten minutes to answer these three general knowledge questions’; integrate use of web research into ongoing classroom projects; follow up topics met in the coursebook with ‘find an interesting article we can read about this subject’; ask students to find some exercises on specific language points; get the class to agree on certain sites of relevance to them which will be monitored on a regular basis (e.g. an upcoming film, developments in space travel, etc.); join specific interest groups focused on areas relevant to students.

Communication: arrange live online messenger chats with students in other towns/ countries; organized-mail pairings between students in different locations; send e-cards to people; add comments to user forums at club sites of interest to students; send messages with suggestions, feedback, and offers, complaints, etc. to companies, manufacturers, government, webmasters, fan clubs, etc.

Tasks and projects: find real writing projects online, from simple things like registering for websites, to taking part in surveys, and making contributions to collections of stories or opinions; get students to design and start up their own website on a topic of interest. (Scrivener, 2005:135).

Conclusions and recommendations

The main objective of this memoir was to study foreign language learning as a foreign language, particularly to introduce to teenage learners, during the teaching-learning process, didactic sequences based on Internet sources using multimedia resources. Our action has been determined by the

necessity of alignment to principles of the new methodology, active methods proposed by the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), as well as to line up to the new class practices, centered on the task concept. Finally, we have reached the following conclusion: nowadays, methodologists and language teachers disapprove of existing a unique and universal methodology. The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment, of European Council, is a central tool of contemporary didactics. Its aim is to mix well the teaching-learning and assessment process of foreign languages in different European countries. Therefore, we must create adequate conditions for our students, so that they assimilate the content which they should use into a social or interactional practice, under the teacher's guidance. Eventually, we may assume that learning a foreign language is like knowing how the culture of this language works. And for this, multimedia represent the best resources to make the students aware of the cultural environment and thus, to be able to integrate themselves and use a multicultural repertoire.

References:

- Harmer, J. (2001). *Practice of English Language Teaching*. Longman.
- Jarvis, H. (2000). *The Changing Role of Computers in Language Teaching and the Case for 'Study Skills'*. Modern English Teacher.
- Morgan, J. & Rinvoluceri, M. (2004). *Vocabulary: Resource Book for Teachers*. Oxford University Press.
- Scrivener, J. (2005). *Learning Teaching, A Guidebook for English Language Teachers*. Second Edition, Macmillan Books for Teachers.
- The British Council, (1979). *The Use of the Media English Language Teaching*. English Teaching Information Centre.
- Vaughan, T. (1993). *Multimedia: Making It Work*. Osborne/McGraw-Hill.
- Warschauer, M. & Healey, D. (1998). *Computers and Language Learning*. Language Teaching.
- Wright, A. & Haleem, S. (1991). *Visuals for the Language Classroom*. Longman.

ASSESSING THE COMMUNICATION NEEDS OF PARENTS OF CHILDREN WITH CANCER - SEMANTIC, GRAMMATICAL AND PSYCHOLOGICAL ANALYSES

Maria-Magdalena JIANU

UNATC I.L. Caragiale Bucharest, volunteer in the Pediatric Oncology section, from the Oncological Institute in Bucharest, within the Association P.A.V.E.L.

e-mail: magdajianu1@yahoo.com

Elisabeta NIȚĂ

School of Advanced Studies of the Romanian Academy. Institute of Philosophy and Psychology *Constantin Rădulescu – Motru*, Romanian Academy, Romania, psychologist Fundeni Clinical Institute

e-mail: beti_iris@yahoo.com

Abstract:

The objective of the present study is to evaluate the communication needs of the parents of children with cancer from the perspective of the semantic values of the morphological units used and integrated into sentence structures or sentence segments (with response status to open questions) and from the perspective of the factual analysis of the percentages of closed questions. We believe that the results we have reached, processed with interdisciplinary tools of psycholinguistics, morphology, syntax and semantics of the Romanian language and psychological analysis, can provide data that can contribute to the identification of the best strategies for ensuring emotional well-being and increasing the quality of life of families where there is a child with cancer.

Keywords: parents, cancer, child, communication, psycholinguistics.

Introduction

The results of the 2022 study (Niță et al. 2022) regarding the psychomechanics of the language of adolescents with oncological disease, reveal more precisely, the need for affirmation, the need to belong, the desire for independence and individual expression, self-knowledge, the development of the affective system - emotional, but also the importance of parent-child communication in the context of pediatric cancer (Kenny et al. 2021)

represent the benchmarks from which we started the elaboration of this paper. Using mixed methods, we explored the dimensions in which the psycho-emotional support needed by parents of children with an oncological diagnosis, which the mixed care team, could be located.

Having a child diagnosed with cancer certainly represents a trauma for the family and, for specialists, a conjuncture to observe the psychology of parents; who demonstrate exceptional powers to adapt and therefore, resilience to such a major life stress (Phipps et al. 2015). Understanding family culture is essential to ensure adjustment and care related to the illness, as cultural factors influence treatment experiences and coping strategies for children with cancer in several ways, and a specific approach is important for providing care to child patients and their families (Park et al. 2022).

Research in the field shows that parents of oncological children have a high level of unmet needs, including psychosocial, emotional, physical, informational, communication, financial, educational and spiritual needs. To date, little quantitative research has been conducted in the specialized studies regarding the specific needs of parents of children with cancer, which creates uncertainty around the areas that should be addressed carefully (Lewandowska 2022). That is why we considered that the analysis of this group can provide important data to the multidisciplinary team dealing with the case, targeting the communication needs of the parents and, from here, everything that means the path of the treatment of the disease. Because the disease is for every parent a black swan, a very unlikely one (Taleb 2019: 8), which, once installed in the emotional register of the family, devastates the paradise of the micro-universe, producing mental, behavioral, and somatic disorders. A 2022 study identified parental depression as a risk indicator among family resilience factors, affecting the adjustment of families of children with cancer in addition to the severity of the child's condition, stigma and discrimination, and highlighted family communication skills as protective factors (Park et al. 2022).

Material and method

In August 2022, through a survey, 45 parents with children diagnosed with cancer answered two open questions and seven closed statements, to obtain information about their communication needs.

N.B. About the purpose of questions, in a vision of the philosophy of language and Platonic logic, see Constantin Noica (1996: 22): Indeed, the question "charges" the world with the possible. It brings to life more than the answer can satisfy. In a sense, the question never covers itself with or is not covered by the answer; for, apart from the striking fact that, to the questions of knowledge, any answer raises new questions or enlarges the old question (as happened with modern science), the fact remains that the first question

itself raised a wealth of possibilities, which is preserved as an aura around the answer. The partial question, even as the question of existence - a simple question however immediate, a "who is coming?" - projects, both in the consciousness of the questioner and on the work, a bundle of possibilities: many others could come than the one that comes. By the simple fact of asking, the world increased.

The open questions were *What words do I want to hear?* and *What words don't I want to hear?*, and the closed statements were *I miss what I was doing before I came to the hospital/ I learned new things about myself/ In life, everything happens with a meaning/ The important thing in life is to find your resources to deal with stress/ An effective treatment also requires love for those who are by my side/ An effective treatment also requires faith in my heart/ The treatment is more effective if I don't let the stress get me down.* For closed statements, the psychometric ordinal Likert scale was used, with the following response options: 1. Totally disagree/ 2. Disagree/ 3. Neither agree nor disagree/ 4. Agree/ 5. Totally agree.

Results

The responses of the 45 participating parents to the closed statements (M=40, 2 years +- 1.26 SD, 95% CI) are presented in table 1:

Table 1 - the answers of the parents in percentage

Enunciation	Totally disagree (%)	Disagree (%)	Neither agree nor disagree (%)	Agree (%)	Totally agree (%)
<i>I miss what I was doing before I came to the hospital</i>	4,44	2,22	15,56	51,11	26,67
<i>I learned new things about myself</i>	0	2,22	2,22	55,56	40
<i>In life, everything happens with a meaning</i>	2,22	2,22	8,88	53,34	33,34
<i>The important thing in life is to find your resources to deal with stress</i>	0	0	0	56,56	44,44
<i>An effective treatment also requires love for</i>	0	0	2,22	40	57,78

<i>those who are by my side</i>					
<i>An effective treatment also requires faith in my heart</i>	0	0	2,22	42,22	56,56
<i>The treatment is more effective if I don't let the stress get me down</i>	0	0	0	48,89	51,11

For the fidelity of the statements, the internal consistency (α Cronbach) was calculated in Excel, and the internal consistency has a value of 0.86, a very good result (Popa 2011: 85-89) for the reliability of the internal consistency, which indicates that the elements in the statements are correlated with each other. Principal component analysis (PCA) was also used in the statistical program JASP 0.16.3 to identify factors with greater explanatory power (Sava 2011: 162). In other words, PCA reduces the dimensionality of a multivariate data set to two or three principal components, which can also be visualized graphically with minimal loss of information. (Balog et al. 2019). The components with eigenvalues greater than 1 that explain the data variation in the percentage of 57.8% are the following: An effective treatment also involves love for those who are with me, The treatment is more effective if I don't let the stress get me down. (Table 2)

Table 2- Variation of components

Component Loadings					
	C1	P	C2	Uniqueness	Un
An effective treatment also requires faith in my heart	.841			.277	(
The treatment is more effective if I don't let the stress get me down	.822			.278	(
The important thing in life is to find your resources to deal with stress	.764			.367	(
An effective treatment also requires love for those who are by my side	.617			.610	(
I learned new things about myself	.577			.658	(
I miss what I was doing before I came to the hospital			.789	.331	(
In life, everything happens with a meaning			0.643	.432	(
<i>Note.</i> Applied rotation method is varimax.					

Component Characteristics								
	Unrotated solution				Rotated solution			
	Eigenvalue	Proportion var.	Cumulative	Variance explained	Proportion var.	Cumulative		
Component 1	.902	.415	.415	.882	.412		.412	
Component 2	.145	.164	.578	.165	.166		.578	

For the open questions, thematic content analysis (Vaismoradi et al. 2016) and grammatical, semantic analysis, in terms of philosophy of language (Noica 1996: 26), psycholinguistics of the meanings included in the notional content of the parts of speech used by parents responding to direct questions.

For open questions, thematic content analysis (Vaismoradi et al., 2016), grammatical and semantic analysis (Lyons 1995: 69, 157, 165, 450 passim), in terms of philosophy of language (Kripke 1963; Tîrnoveanu&Enescu 1966; Russel 2005; Surdu 1991; Noica 1996), of the psycholinguistics of the meanings included in the notional content of the parts of speech used by parents responding to direct questions (Aitchison 1998; Austin 2005).

Thus, to the question *What words do you want to hear?*, the answers were distributed as follows: there were 2 equal answers (8 respondents for each): *It will be fine* and *Believe in God!* The answer *I love you!* Was given by 4 parents and another 12 used extended combinations of two of the previous 3, including terms of solidarity and declarations of affection and certifications of God's care for their cause. The solidarity response *I am with you/we are together* was given by 3 parents; there were other answers, structured as phrases and including sentences of encouragement (*5- Everything will be fine. Trust in yourself! I know you are strong, wise, and balanced/ I am here and we will overcome this together/ Everything will be fine, stop stressing and don't take everything to heart/ I'm by your side, it'll be fine, strength*), but also nihilistic (*1- I don't want to hear a single word*). The resulting statistics warrant extended comment. Thus, parents who prefer abstract terms, such as adverbs (*well, together, alongside*), give a positive, optimistic meaning to the child's future, at least at the theoretical level of the underlying desires. Adverbs being extensions of verbs, are a kind of positive reserve fund in everyone's mind, they save him from the most unusual circumstances (here, during the course of the disease), precisely through the circumstantial meanings they encode. The idea of solidarity that the parent wants from those around him also originates from adverbs (*alongside, together*), which are also modals of verbs, suggesting the parent's confidence

that, in the fight against the child's illness, he is not alone. C. Noica's interpretation (1996): *Not only does the adverb modulate the verb, just as the adjective removes the rigidity and gives all the nuances to the noun, but only through it, through the adverb, the action or state that the verb expresses manages to emerge from inertia is opportune and the semantics of the contexts investigated by us.*

The Romanian philosopher had made an analysis and labeling of the cultural epochs of Europe, fixing each part of speech which, he believes, characterizes their structure. Taking the interpretation with the same tools, but, mutatis mutandis, substituting European culture with the ages and, hence, with human experiences, we admit that, in childhood, the island is, in order, under the dominance of the noun, which is nominative and descriptive, followed by of the adjective, whose role is to sprout the noun until its dissolution. Adulthood is under the sign of the adverb, which enlivens, specifies, but also extends the action of the verb to its extreme limits. The verb is the sine-qua-non part of speech, characterizing the species in an absolute way: *the verb is present everywhere, in speech, as well as in the manifestations or processes taking place; he is their heart, their living center, in modern terms he is the functionary par excellence, that is, the goal-creating term. Being like that everywhere, the verb no longer characterizes anything, but it demands characterizations, of the order of those that the adverb brings to it.*

The evocation of God, which appears in 8 responses, is established naturally in the context of the disease, the statement that gives its meaning and grounds it in the parents' pre-mental being the well-known saying that the doctor treats, God heals. From our direct experiences, we have found that both the child and the parent form a triptych with God throughout the treatment, and also after. The prayer, the invocation, and tears that accompany their dialogue with God are props with great benefits for recovery, creating a comfort of the idea that they are not alone, that someone else, with the greatest force in the universe, directs their destiny at stake. In a few cases, I also highlighted a mutiny against God who allowed the disease to enter the family, a revolt configured by the question *Why (exactly) me?* Integrating the questioning into the complicated context of the illness, I assessed that this is an attitude practised by those who do not have the exercise of systematic encounter with the sacred or by atheists. Other respondents transcribe to the maximum expected words, words of spirit approved and practiced by generations: *With faith you will move mountains, Nothing without God, With faith in God you can do anything, God does not leave us, Stop putting everything to heart, Everything has a solution in life.* A single respondent from the sample of parents *does not want to hear anything*, he perceives the child's illness as a disaster and, in order to recover, he needs, as M.

Heidegger (2019: 112) says, solitude, isolation from anything worldly. But, we find in C. Noica (1996: 26), any answer comes, in fact, from an inverted question, everything we assert can naturally be questioned. In our study, the answers *Everything will be fine, God is with you, I love you are*, primarily, in the premental of a parent, queries that betray bitter existential doubts: *Everything will be fine? God is with me? Does he love me?*, that is, it suggests those uncertainties that he turns into possible optimistic assertions, because he wants the medically complicated situation to have a positive finality.

As verbal modes, statements formulated by parents to open questions are organized in the core of imperatives, which have the maximum role in positive suggestion: *Be strong!, Believe in God!, Don't give up!, Fight!*. The meaning of the imperative is to stimulate the absolute involvement of the parent in the story of his child's illness. Among the verb tenses, the future is the most frequently used, because it is the time of the projections in everyone's mind. In the present case, it is time to wait for the optimal conditions for the desired, subjective reality, projected as an ideal, to become pure reality, to re-enter the current life of the family. Thus, a hidden desire will be established, which is born smouldering in the parent's mind and which is ready to trigger the isotopes of a future. Fr. Hegel was convinced that, in existential diptychs, the slave models his master, that the defeated models his winner (Hegel 2015: 65); in the present couple, we are convinced that the parent of the one in pain can shape the future of his child, building it according to his wish, by act of will. The conglomeration of data from chaos theory is also at play here, because what is the future reality for a parent whose child has an oncological diagnosis but a sum of positive events, which are expected to come from anywhere, according to an ideal that he has built as a script?

Propositional constructions (Lyons 1995: 362, 451, 470) are organized around the verbal center 'to be', which is best represented in the answers, signifying, through the future or present indicative forms, the de facto state of humans. The Romanian philosopher glosses over the fact that, in the Romanian language, something different happens compared to other languages (Noica 1996: 26): With the verb to be, all kinds of linguistic formations are obtained. For example, in modal logic, the meanings of contingency, impossibility, possibility are built with stable blocks of terms, as it is possible, it happens (Kripke 1963), or with epistemic modal operators which, in some views, are also illocutionary operators [Lyons 1995: 450]. In Romanian, they also derive from the verb to be, compounded with itself, as C. Noica says, as it was to be. From actual reality, parents extract ideas that they materialize in words, the logic of the existing itself giving the logic of the possible and the necessary (Noica 1996: 26; Surdu 1991; Kripke 1963; Bidu-Vrânceanu et al. 2001: 321)]. In the contexts investigated by us, the verb to be is sovereign, in the statements about the being, because the disease is a

circumstance between human and Being (Noica, 1996: 26; [Nietzsche](https://www.libris.ro/librarie-online?fsv_77564=Fr.%20Nietzsche,%20M.%20Heidegger) [HYPERLINK "https://www.libris.ro/librarie-online?fsv_77564=Fr.%20Nietzsche,%20M.%20Heidegger"](https://www.libris.ro/librarie-online?fsv_77564=Fr.%20Nietzsche,%20M.%20Heidegger) & [HYPERLINK "https://www.libris.ro/librarie-online?fsv_77564=Fr.%20Nietzsche,%20M.%20Heidegger"](https://www.libris.ro/librarie-online?fsv_77564=Fr.%20Nietzsche,%20M.%20Heidegger) Heidegger, 2020). On the other hand, the verb 'to love' is used by parents, which suggests a great need to express affection. In the colloquial style, 'I love you' also signifies solidarity, and can, in fact, be read with multiple semantics: as a greeting formula when parting in family or friend groups, as a certainty of feelings; other times, it seems to be used neutrally and slightly de-semanticized from its affective meaning, being contextualized with goodbye! The option for broader syntactic structures revealed to us a category of parents who are in great need of multidimensional support (*I know it's hard for you, I'm here if you need something, if you want to talk to someone, if you want someone to listen, if you want to cry or if you just need a hug, The treatment is working, it's on the right track, I don't want to hear anymore: you are strong, you can, you have nowhere to go, Look at your children's smiles, they are there because you faced difficult situations!* demonstrate that their authors are in a projective relationship with the world they have already constructed (Surdu 1991).

These complex architectures evoke deep feelings and, for the care team, are a sign of an involvement that needs to be much more organized and diversified in supporting parents.

The analysis of the words that the parent of a child with cancer does not want to hear revealed to us the opinion that, certainly, they have been heard before, from diagnosis to the moment of applying the questionnaire, because they can hurt, which explains why he doesn't want them repeated. In this way, he builds a secure area for himself, keeping away contexts that would disturb his peace, and affection and make his subsequent actions difficult. The results are as follows: out of the 45 parents surveyed, 2 do not want to hear compassionate words, because, in the chaos of the disease, they cannot be anchors of strength to support him; 3 parents do not accept the terms of resignation (*Whatever you do, the end is the same, In the context of the disease, everything is possible, Keep calm, that's it!, That's how it was - the last being, in our opinion, the opposite of was to be*), for they induce the state of inaction in the future or of blasphemy against any possible action, the end being the same. Another parent rejects the suggestion of self-isolation, motivated by the fact that the future, which means a long series of treatments and investigations, has its obligatory dynamism. Anticipatory verdicts with a negative meaning, represented by syntactic combinations of the type: the negation no + the copulative verb to be + the adverb good (it won't be good, it's not good) or by the verbs to be able, to be able to in the negative forms (you can't, it's not maybe) were rejected by 6 respondents. Some of the parents

declared themselves against encouraging words, such as *You are strong, you can cope, You must be strong. God is punishing you., It will be fine., And others go through this., Come on, you can!*; the motivation depends on the history of the person, who, in our view, has the exercise of solving family problems alone. In the new context, the parent does not want to be alone anymore, he needs support. It also irritates a parent whose child is diagnosed with cancer to be suggested that they will face, early on, the battle is now unequal, with a treacherous and merciless disease, where weapons freeze and support falls silent (Sontag 1995). Other parents don't want to hear a word about the disease; these are those who deny it or who avoid pronouncing its name, out of protectiveness or superstition.

Most parents reject pessimistic terms; for example, one respondent rejects the sentence 'There is nothing more to be done', because it brings into focus the human finitude, his collapse in the face of incurable disease, his placement as in an antechamber of death. Another remark that is not accepted by parents is to look for guilt for the appearance of cancer in a child in the family, because they know that, in the scenario of the disease, the effectiveness of the treatment is also supported by its acceptance as a datum, without unnecessary questions (Sontag 1995). An analysis of the preferred parts of speech in statements that a parent does not want to hear highlights the presence of the modal operators *could* and *should*, which structure the statements according to their meanings of possibility and necessity. Thus, if it could reveal the inner springs of human, stimulating them for their necessary exercise towards a future with many uncertainties, it should suggest, through its imperative substratum, the need for the execution of some subsequent actions, the realization of which is under the auspices of a nebulous maximum (Bidu-Vrânceanu et al. 2001: 36).

As syntactic structures, the terms that a parent does not want to hear are generally organized into developed sentences, ready-made by them, which proves our assumption that they have been present in the history of their thoughts (*Why it happens so?*). Mono-member sentences, such as *It doesn't matter, Negative, Too bad, We are waiting, Advice, About the patient's condition* highlight a balanced, well-organized person, willing to go through all stages of treatment with the child. Other syntactic structures are larger phrases, launching either multiple themes (*You have to be strong, God is punishing you, It will be okay, Others go through this too, You have to see the glass half full, That's all we can do*), or containing, parallel to the actual communication plan, also a subjective plan, of the comments on it, of the incidence (*Let it go, Don't be upset!, Wow, What a trouble!, Of, but why you can not!*).

Discussions

The recommendations of the pediatric psychosocial preventive health model also assume that family functioning, effective communication, assessment of cancer diagnosis and quality of life are also related to the management of emotions given by the disease (Van Schoors et al. 2019). Pediatric cancer is actually a family disease, leading to emotional instability, uncertainty, stress, and feelings of guilt. As parents are the primary caregivers of the child, the multiple and complex duties arising from the child's illness result in many challenges that need to be addressed (Mojen et al. 2021). A 2022 study used a narrative methodology to examine online accounts written by Canadian parents of children with cancer, which focused on exploring the experiences, events and emotions described in personal narratives, with attention to how and why the stories are told, on their content and the context from which they appear.

The methodology was based on interpretive epistemology and constructivist ontology, in which knowledge is characterized as subjective and contextual, and reality is constructed by individuals and unique to individuals. Thus, three dominant narrative types related to the Idealized Child, Belief, and Failure emerged, and the results obtained can improve understanding of family experiences with childhood cancer and inform psychosocial interventions that help healthcare teams more effectively support families of children with cancer (Burlles&Bally 2022). Awareness of the emotional aspects of cancer, such as threat perception, protection and affection seeking, can help in treatment planning to provide better medical care for both the patient and the family (Arruda-Colli et al. 2015).

A 2020 study highlights key elements that influence family support for the pediatric cancer patient, namely the psychological and spiritual well-being of family caregivers. Psychological well-being involves managing anxiety, depression, helplessness, suffering. And spiritual well-being involves hope, the meaning of life, inner strength and the exercise of faith (Bekui ey al. 2020).

Conclusions

In the present study, we found that, in the open-ended questions, three families of spirits of parents who have a child with cancer are identified: the optimists, the moderates/reservations, and the nihilists. Optimists and moderates stand out from the answers to the question What do you want to hear? and moderates and nihilists to the question What words do you not want to hear? Our conclusion claims that if we know the communication needs of the family type, we can make the standards of care more efficient (Benini et al., 2022), namely the assessments of the specific needs of children and their families and, from

this, the assistance of parents, in maintaining their parental role and effectively dealing with children's troublesome behaviours.

The results of our research highlight the fact that psychological and spiritual well-being complement each other, depending on the type of family, and the communication themes necessary for the emotional prosperity of families in which there is a child with cancer are: initiative, positivity, tranquillity, perseverance, tenacity, compassion, empathy, engagement, social connectedness, wisdom, self-awareness and meaning-making. The communication themes that emerged from the words a parent wants to hear or doesn't want to hear are also found in a 2021 study, which emphasizes that they aid in a individualized assessment of quality care during each stage of treatment and to an intervention adapted to the stage of development (Cho et al. 2021). The themes that emerged from the open questions in our study - the need for communication and the need for acceptance - are also found in the results obtained from the closed questions, and both categories of questions elaborate on the importance of meeting these needs to reduce the elements of distress, such as pain, anger, anxiety, depression, to manage the psycho-emotional impact of pediatric cancer, which is profound and difficult to manage.

References:

- Aitchison J (1998). *Mamiferul articulată: o introducere în psiholingvistică/ The Articulated Mammal: An Introduction to Psycholinguistics*, Routledge: England
- Arruda-Colli, M.N.F. & Perina, E.M. & Santos, M.A. (2015). Experiences of Brazilian children and family caregivers facing the recurrence of cancer. In *European Journal of Oncology Nursing*. 19(5). 458-464, DOI: [10.1016/j.ejon.2015.02.004](https://doi.org/10.1016/j.ejon.2015.02.004)
- Austin, J.L. (2005). *Cum să faci lucrurile cu cuvinte/ How to do things with words*. București: Paralela 45
- Balog, A., Bajenaru, L., & Cristescu, I. (2019). Aspecte metodologice privind dezvoltarea și validarea scalelor de măsurare în domeniul sănătății/ Methodological aspects of the development and validation of health measurement scales. In *Revista Română de Informatică și Automatică*. 29 (2). DOI: [10.33436/v29i2y201907](https://doi.org/10.33436/v29i2y201907)
- Bekui, B.A.A., Aziato, L., Ohene, L.A. & Richter, M.S. (2020). Psychological and spiritual wellbeing of family caregivers of children with cancer at a teaching hospital in Ghana. In *International Journal of Africa Nursing Sciences*, 13. 100231. DOI: [10.1016/j.ijans.2020.100231](https://doi.org/10.1016/j.ijans.2020.100231)

- Benini, F., Papadatou, D., Bernadá, M., Craig, F., De Zen, L., Downing, J., Drake, R., Friedrichsdorf, S., Garros, D., Giacomelli, L., Lacerda, A., Lazzarin, P., Marceglia, S., Marston, J., Muckaden, M.A., Papa, S., Parravicini, E., Pellegatta, F. & Wolfe, J. (2022). International Standards for Pediatric Palliative Care: From IMPaCCT to GO-PpaCS. In *Journal of Pain and Symptom Management*, 63(5). e529 - e543, DOI: [10.1016/j.jpainsymman.2021.12.031](https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2021.12.031)
- Bidu-Vrănceanu, A., Călărașu, C., Ionescu- Ruxăndoiu, L., Mancaș, M., Pană Dindelegan, G., (2001). *Dicționar de științe ale limbii/ Dictionary of Language Sciences*. București: Nemira
- Burles, M., Bally, J.M.G. (2022). “The chip in a perfect piece of pottery”: An ethnographic study of parents’ online narratives when a child has cancer. In *SSM - Qualitative Research in Health*. 2. 100139. DOI: [10.1016/j.ssmqr.2022.100139](https://doi.org/10.1016/j.ssmqr.2022.100139)
- Cho, E., Baker-Ward, L.E., Smith, S.K., Barfield, R.C., Docherty, S.L. (2021). Human Flourishing in Adolescents with Cancer: Experiences of Pediatric Oncology Health Care Professionals. In *Journal of Pediatric Nursing*, 59. 10-18, DOI: [10.1016/j.pedn.2020.12.012](https://doi.org/10.1016/j.pedn.2020.12.012)
- Hegel, Fr. (2015). *Fenomenologia spiritului/ Phenomenology of spirit*. București: Paideia
- Heidegger, M. (2019). *Conceptele fundamentale ale metafizicii. Lume. Finitudine. Singurătate/ The fundamental concepts of metaphysics. World. Finitude. Loneliness*. București: Humanitas
- JASP Team (2022). JASP (Version 0.16.3). [HYPERLINK "https://jasp-stats.org/download/"](https://jasp-stats.org/download/), accesat in 10.09.2022
- Kenny, M., Duffy, K., Hilliard, C., O’Rourke, M., Fortune, G., Smith, O., Hynes G., & Higgins, A. (2021). ‘It can be difficult to find the right words’: Parents’ needs when breaking news and communicating to children with cancer and their siblings. In *Journal of Psychosocial Oncology*. 39(4): 571-585. DOI: [10.1080/07347332.2021.1890305](https://doi.org/10.1080/07347332.2021.1890305)
- Kripke, S. (1963). Semantical Considerations in Modal Logic. In *Acta Philosophical Fennica*. 16. 83-94.
- Lewandowska, A. (Jan 23, 2022). The Needs of Parents of Children Suffering from Cancer - Continuation of Research. In *Children (Basel)*, 9(2). 144. DOI: [10.3390/children9020144](https://doi.org/10.3390/children9020144)

- Lyons, J. (1995). *Linguistic Semantics: An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press
- Mojen, L.K., Rassouli, M., Ashrafizadeh, H., Beykmirza, R., Masoudifar, Z., Jamsahar, M., Ansari, M., Hatamipour, K., Salmani, N., Nazari, O. & Varzeshnejad, M. (2021). Psychometric evaluation of “Family Inventory of Needs” in parents of cancer children. In *European Journal of Oncology Nursing*. 54. 102021. DOI: [10.1016/j.ejon.2021.102021](https://doi.org/10.1016/j.ejon.2021.102021)
- Nietzsche, Fr., Heidegger, M. (2020). *Ce este Nihilismul? Nietzsche in interpretări moderne/ What is Nihilism? Nietzsche in modern interpretations*. București: Paideia
- Niță, E., Jianu, M-M. & Popa, C.M. (2022). The psychomechanics of the language of adolescents with cancer in the final stage of life. In *Anthropological researches and studies*. 12. doi: [10.26758/12.1.2](https://doi.org/10.26758/12.1.2)
- Noica, C. (1996). *Sentimentul românesc al Ființei/ The Romanian feeling of Being*, București: Humanitas
- Noica, C. (2022). Modelul cultural european – Adverbul și Zeul Pan/ The European Cultural Model – The Adverb and the God Pan, <https://www.autorii.com/scriitori/constantin-noica/modelul-cultural-%09european-adverbul-si-zeul-pan.php>. Accessat in 10.09.2022
- Park, M., Choi, E.K., Joo Lyu, C., Woo Han, J. & Min Hahn, S. (2022). Family resilience factors affecting family adaptation of children with cancer: A cross-sectional study. In *European Journal of Oncology Nursing*, 56. 102078. DOI: [10.1016/j.ejon.2021.102078](https://doi.org/10.1016/j.ejon.2021.102078)
- Phipps, S., Long, A., Willard, V.W., Okado, Y., Hudson, M., Huang, Q., Zhang, H., & Noll, R. (2015). Parents of Children With Cancer: At-Risk or Resilient? In *J Pediatr Psychol*. 40(9). 914-925. doi: [10.1093/jpepsy/jsv047](https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsv047)
- Popa, M. (2011). „Infidelitățile” coeficientului de fidelitate Cronbach alfa/ ”Infidelities” of the Cronbach alpha fidelity coefficient. In *Psihologia resurselor umane*. 9(1)
- Russell, B. (2005). *Istoria filosofiei occidentale. vol I+II/ History of Western philosophy vol I+II*. București: Humanitas
- Sava, F.A. (2011). *Analiza datelor în cercetarea psihologică/ Data analysis in psychological research*. Cluj-Napoca: ASCR
- Taleb, N.N. (2019). *Lebăda neagră sau impactul foarte puțin probabilului/ The black swan or the impact of the highly unlikely*. București: Curtea veche

- Sontag, S. (1995). *Boala ca metaforă. SIDA si metaforele ei/ The disease as a metaphor. AIDS and its metaphors*. Cluj-Napoca: Dacia
- Surdu, A. (1991). *Tractatus logico-philosophicus [1921]*. București: Humanitas
- Tîrnoveanu, M., Enescu, Gh. (1966). *Sens și semnificație [1892] în Materialismul dialectic și științele moderne*. vol. 11: *Logică și filozofie: orientări în logica modernă și fundamentele matematicii/ Meaning and Signification [1892]. In Dialectical Materialism and the Modern Sciences: Vol 11: Logic and Philosophy: Directions in Modern Logic and the Foundations of Mathematics*. București: Editura Politică
- Vaismoradi, M., Jones, J., Turunen, H., & Snelgrove, S. (2016). Theme development in qualitative content analysis and thematic analysis. In *Journal of Nursing Education and Practice*. 6(5): 100-110, DOI: [10.5430/jnep.v6n5p100](https://doi.org/10.5430/jnep.v6n5p100)
- Van Schoors, M., De Paepe, A.L., Norga, K., Cosyns, V., Morren, H., Vercruyse, T., Goubert, L. & Verhofstadt, L.L. (2019). Family Members Dealing With Childhood Cancer: A Study on the Role of Family Functioning and Cancer Appraisal. In *Front. Psychol.* 10. 1405. DOI: 10.3389/fpsyg.2019.01405

Linguistics

LANGUAGE PURISM IN THE MIRROR. WILLIAM BARNES AND AUGUST TREBONIU LAURIAN

Sorin CIUTACU

West University of Timișoara, Romania

e-mail: sorin.ciutacu@gmail.com

Abstract

The article sets out to draw a very brief comparison of the common features shared by the purist attitudes displayed by two 19th-century English and Romanian scholars, William Barnes and August Treboniu Laurian and classifies them according to the set of criteria devised by Thomas (1991). The paper also goes over several concepts regarding purism. The author of the paper analyses the concept of purism in both countries within the intellectual and temporal dimensions of purism.

William Barnes was a Victorian reformer, a polymath, a priest, a poet in his Dorset dialect and a utopian prescriptivist linguist capitalizing on the Germanic word stock of English and suggesting the removal of excessive Latin & Greek vocabulary. He wrote several linguistic books and poetry. August Treboniu Laurian was an outstanding Romanian reformer and polymath. He penned a theoretical book heralding his reformist belief: "Tentamen Criticum", in 1840 and a huge Dictionary of the Romanian language in 1876 (after a seven year work) capitalising on the Latin word stock of Romanian and suggesting the removal of non-Latin lexemes.

Keywords: purism types; William Barnes; August Treboniu Laurian; Saxon/Germanic; Latin.

1. The outline of the paper

The flicker of Saxonising purism was rekindled in the 19th century by scholars like William Barnes (1801-1886), who eulogized "the speech of landfolk", wrote theoretical works and carried out purist experiments in his poetry.

In 19th Romania stands the corresponding major figure of August Treboniu Laurian (1810-1881), who experiments with a new method for reshaping a new language, levels criticism at the impurity of Romanian by writing a theoretical book on his method and compiles an impressive

dictionary of Romanian which winnows out the Latin elements from the non-Latin elements.

We have chosen William Barnes and August Treboniu Laurian as the two foremost polymaths and representatives of the purist currents in language policy in both England and Romania. They both lived in the 19th century and stand out as staunch and well-grounded reformers, thinkers and practitioners of their creed. They both wrote works in which they spelt out their linguistic thinking and illustrated it in important lexicographic endeavours.

We draw a very brief parallel of the common features shared by the intellectual and critical attitudes evinced by these two 19th century English and Romanian scholars and slot them according to the set of criteria propounded by Thomas (1991) as follows: archaising, ethnographic, elitist, reformist, playful and xenophobic. We discuss several concepts regarding purism. We also embed the whole current of purism in both countries within the intellectual and temporal framework of purism.

We agree with Roper (2012) that the means and origins of PS (purist substitutions) creation in different periods of linguistic purism contributed to a more or less successful purism campaign. The most productive means and origins of PS creation for English purists turned out to be affixation, mostly by means of autochthonous affixes, compounding, calquing, archaic and obsolete vocabulary from English dialects.

In the case of Romanian purists, the most productive means and origins of PS creation were borrowings from Latin, archaic or obsolete vocabulary, but also word formation by means of Latin origin affixes.

2. Waves of purism in the mirror. England and Romania

Judging from the chronological principle, one may identify four stages of purist activity in England (see also Roper, 2012):

- 1) 16th & 17th centuries evince a reformist activity setting out to right the linguistic wrongs and revive the English language
- 2) 18th century saw an elitist kind of purism as English scholars tried to produce a reasonable English language by ridding it of barbarisms.
- 3) 19th century witnessed both xenophobic purism and elitist purism.
- 4) 20th century and 21st century teem with literary experiments, most of them being playful, counterfactual or tongue-in-cheek.

William Barnes belongs to the third stage. Purism was directed at the abundant foreign element, which is represented by Latin and/or French words. Barnes wanted more Germanic words, PS's (purist substitutions), which are true to the making of English.

In the Romanian cultural area, the literary form of Romanian was the result of a tug-of-war between two opposite trends: the traditionalist supporters and the purist supporters who stood up for a Latinised aspect of

Romanian. The purist trend emerged in Transylvania in the 18th century, but it reached across the Carpathians in the 19th century, where the newly founded Romanian Academy took over the task of printing the all-encompassing *Dictionary of the Romanian Language* called *Dicționariulu limbei române*.

The stand-off in language matters reflected in the etymological spelling and the phonetic spelling and the clash between the Latin and Cyrillic alphabet supporters were finally solved by the decision of the Romanian Academy to adopt the Latin alphabet in its entirety. Later on, as the political unity of a Romanian state had taken shape under the spell of Titu Maiorescu's charisma, the phonetic spelling got the upper hand of the etymological spelling and has been pursued like this ever since. (see also Laurian 2010)

Therefore, in Romanian culture, we find the first wave of purist endeavour in the 18 century, in Transylvania. This was the fruit of Romanian historians and philologists known as belonging to the Transylvanian School (Școala Ardeleană). It was reformist and somewhat xenophobic, but it displayed nationalist goals.

The second wave of purism occurred in the 19th century, and to this period, we ascribe the activity of August Treboniu Laurian, both in Transylvania and in Bucharest. The purist activity had a bearing on the foreign elements in Romanian: the Slavic, Turkish, Neogreek and Hungarian words, which Laurian wanted to be banished. Laurian wanted more Latin words, PS's which are true to the nature of Romanian. His purism was somewhat xenophobic and elitist as Laurian evinced nationalist and reformist goals. Laurian practised mostly lexical purism.

We may even discern a further third wave of unplanned, but a de facto RE-LATINISATION of Romanian in the 20th century and 21st century through the process of the modernisation of Romanian that becomes synchronised from the terminological point of view, making up for the terminological lag and acquiring an important amount of Latin words via French, Italian and even English (paradoxically enough, these English neologisms are mostly of Romance origin). This wave strives for modernising and updating Romanian towards globalist goals.

3. Types of purism in England and Romania

Certain language backgrounds called for the appearance of linguistic purism in England and Romania. Thus, purist activities first came into being at the time of language standardisation if we look at this process taking in the 3 phases the pre-standardisation, standardisation and post-standardisation phases in the evolution of a language.

We again agree with Roper that: “linguistic purism was obviously of different kinds, and had different aims in various periods of the development of English. So, the first stage of purist activity in England was of the reformist type with the aim to reform and resuscitate the language in the 16th and 17th century”.

In the 18th century, i.e. in the situation of language standardisation, linguistic purism in England was of elitist type when English scholars tried to mend the English language standards and hinder them from 'unnecessary' internal pollution (all sorts of barbarisms). Elitist purism claims that “the language should be spoken and (especially) written following the usage of a social elite, represented historically by the court” (Roper 2012)

The 19th century saw two types of linguistic purism in England: xenophobic (i.e. directed against loanwords), represented by William Barnes and the poets G.M. Hopkins and W. Morris, etc. and elitist purism, represented by G. Graham, A. Bain and other language critics. The xenophobic purism did not reap any career success in England. (see also Roper 2012)

In the 20th century and after, English purism becomes a matter of playful, counterfactual or parodic experiments, sometimes in a tongue-in-cheek manner or a work written in jest.

4. Purism as Language Planning Ideology

As we have said, choosing procedures and resources for PS creation at different stages of linguistic purism was decisive for the fate of purism activities. Language planners go for borrowings and affixation by means of autochthonous affixes, compounding, calquing, and archaic resources of language dialects.

We agree with Brunstad that in standard definitions, linguistic purism is considered a language planning ideology implying opposition to foreign elements. “Purism is the opening of the native sources and closure of the non-native sources for the enrichment of language. Though the native sources are open in general, the dialectal and literary sources are often treated differently.” (Brunstad 2003).

5. Purism as an Ideology of Substitution

Purist substitutions (PS) are the solutions, the lexical items put forward by the purists instead of some 'unwanted' words existing in a language (mainly loanwords). The formation of Purist Substitutions makes up the staple trade of purist activity in general.

It is now obvious that purism has functioned as an ideology for removing unwanted elements from the language and breathing life into autochthonous elements. Automatically, purism has also laid the foundations

for imposing language borders and language norms, particularly for standard languages.

Therefore purism represents a speech community designed to shield a language from, or to rid a language of, putative foreign items or other items deemed to be unsuitable for usage (including those coming from dialects, sociolects and styles of the same language).

Purism may have a bearing on all linguistic levels, but primarily on the lexicon. Above all, purism is an aspect of the codification, cultivation and planning of standard languages. (Thomas 1991)

Thus purism is a global phenomenon, and based thereupon, Thomas formulates a more comprehensive definition of purism, including opposition to dialectisms and other non-standard elements. As we can see, purists distinguish between the status of dialectisms and the status of foreign elements.

6. Purism as a mental construct

From a linguistic point of view, there is no such thing as a 'pure' language. All languages evince the presence of sundry kinds of loanwords. Furthermore, many languages are created on the basis of language contact and language mixing. (Brunstad 2003)

The notion of *pure* versus *impure* language, as we find it in linguistic purism, therefore refers to a mental construct. Yet, by achieving a special status in society this mental construct may be operative as a norm phenomenon or at least play a role in the process of norm formation. (Brunstad 2003)

We find these criteria of classification very helpful and euristic (Thomas 1991):

Directions: internal or external/ xenophobic

Goals: reformist, protecting, traditional, nationalist etc...

Types of purist substitutions (PSs): archaising, ethnographic or elitist

Substance: lexical, orthographic, morphological, syntactic, and phonetic

Another important remark was brought up by Brunstad, with whom we agree. According to him, foreignness & impurity are conceptual constructions. These constructs are not completely arbitrary, but may very well be based on folk linguistic attitudes which are untrue from an etymological point of view. As a mental concept, linguistic purism borders a lot on conceptualisation and subjective categorisation. Human conceptualisations such as *language* and *purity* are very often uttered as metaphors. Obviously, he is right to point out that by way of metaphors, people capitalise on their experience from a source domain (what is known)

in order to comprehend the more abstract content of a target domain. (Brunstad 2003)

Let us come back to the categories of purism put forward by George Thomas (1991):

- “1. Archaising purism: The language of the golden past ought to be kept pure. Literary tradition is important and innovations banned. (Examples: Latin, Chinese and Arabic.)
2. Ethnographic purism: This is a nationalist oriented purism where rural dialects are regarded as purer than urban speech and the standard. (Example: Icelandic.)
3. Elitist purism: The language of the educated elite in the city is regarded as the best. Substandards and regional varieties are banned. (Example: French.)
4. Reformist purism: A new society ought to be built, and new words and phrases ought to be supported. Purism is directed at old forms which are regarded as backward, often because they are associated with a colonial past. (Example: Swahili.)
5. Playful purism: Linguistic purism as an aesthetic game.
6. Xenophobic purism: The archetypal purist orientation with avoidance of foreign elements and use of native elements. (Purism in general.)”

Yet we must express a caveat about alleged xenophobia. Thomas (1991:80) calls any rejection of foreign elements “xenophobic”, but purism may indeed point at a construed outward threat without being xenophobic in the chauvinistic petty-minded way. Therefore we agree with McLelland, who claims that even if the bone of contention is foreign lexemes, the motivation may be non-chauvinist nationalist rather than chauvinist. (McLelland 2012)

It befalls to us to tell the xenophobia of chauvinist nationalism from a modern kind of nationalism which stresses the essential bond between nation and identity, while it more or less explicitly throws out chauvinism. We believe that this is the case for both William Barnes and August Treboniu Laurian.

7. William Barnes’ creed

Barnes’ plea and creed are expounded first in *Se Gefylsta*, (*the Helper*) (Barnes 1849), where he spells out his budding beliefs. The book pleads for a purist doctrine and claims that Anglo-Saxon English is purer than modern English. Barnes justifies this by adducing the arguments that Modern English has undergone the loss of important inflections and that it has forfeited useful words to less intelligible items of import.

Barnes trusts that Anglo-Saxon has the ability to thrive spontaneously from within itself and discusses two phenomena: the lexemes of the Anglo-Saxon word-choard and their potential. He also remarks on the loss of such words since Old English times. The book foreshadows the idea of basic word stems, a topic later discussed in *Tiw*. (Barnes 1862)

With *A Philological Grammar*, which appeared in 1854, Barnes thought he had managed to hit upon the essentials of grammar of any language, revealing thus their universal features by way of comparison.

Here Barnes re-expresses his belief in purism as he further clarifies its meaning. “A language is called purer” (Barnes 1869), he defined it now and henceforth, “inasmuch as more of its words are formed from its own roots.” (Barnes, 1869)

Although a classical philologist, Barnes levies criticism at the influence of Latin and Greek upon the English language. “A blind slavery to the Greek and Latin languages, and a readiness to believe that everything which imitates their idiom must be so far regular, has misdirected or fettered our whole literature.” (Barnes 1854)

In *A Philological Grammar* Barnes repeats that he once launched an appeal for the inversion of the historical tendency in the English language. Not only did he call for a come-back to autochthonous roots, but he also spelt out specific ways of achieving an authentic and autochthonous way of speaking. One should start turning out new Saxon verbs, nouns, and adjectives through cognates. It is interesting how for the first time Barnes sets about replacing entire groups of Latin English terms with Germanic counterparts.

At the core of Barnes’ activity lay the hope that a ‘pure English’, free from Greek, Latin, and other foreign influences, might be found (or, re-created). As he claimed in 1869 in his treatise *Early England and the Saxon-English*:

“English has become a more mongrel speech by the needless inbringing of words from Latin, Greek and French, instead of words which might have been found in its older form, or in the speech of landfolk over all England, or might have been formed from its own roots and stems, as (...) words have been formed in German and other purer tongues.”

A staunch defender of Saxonisms, Barnes had recourse to an array of arguments for Saxonising English. He claims that hybrid English makes for a more difficult learning experience:

“Thence English has become so much harder to learn, that, in its foreign-worded fullness, it is a speech only for the more learned, and foreign

to unschooled men, so that the sermon and book are half-lost to their minds.” (Barnes 1869)

The causes of this unbidden hybridization lie with “the slighting of Saxon English”, claims Barnes:

“Some of the mongrel form of our English has arisen from the slighting of Saxon-English, and other Teutonic tongues at our universities and in our schools.” (Barnes 1969)

Barnes argues for learnability and intelligibility as he claims that the purer a language is, the easier it is learnt and understood:

“Purity is deemed a good quality of languages, inasmuch the purer a language is, the more regular it is in clippings and breath-sounds and in the forms of its words and sentences; and the more readily it is learnt and understood.” (Barnes 1869)

Barnes thought that purist substitutions were the best solutions he fell back on in order to restore the lost Germanic glamour of English. As he was fluent in classical languages, called for the purging of English regarding French, Latin, Greek and other unwanted foreign influences so that it might be better comprehended by those without a classical background. For example, the word *photograph* (from Greek *light+writing*) would become *sun-print* (from Saxon). He came up with suggestions like: *wortlore* (*botany*), *welkinfire* (*meteor*) and *nipperlings* (*forceps*). Barnes went on to suggest *wheelsaddle* as an alternative to *bicycle* and *painlore* and *folkwain* instead of *pathology* and *omnibus*. Here we have to accept that such arguments about language turn out to be always political, and purism carries along an ideological load, however well-stowed away this may be.

It is well known that Willian Barnes bemoaned the loss of Saxon words. As a practitioner of his creed, he penned poems also in his Dorset dialect and thought the English showed no self-respect when they resorted to classical languages to make learned words. He bewailed the loss of old Anglo-Saxon words like *inwit*, *earthtillage* and *bodeword*, replaced by *conscience*, *agriculture* and *commandment*.

Barnes suggested that English should not only swap Latin words for Saxon ones (undersea instead of submarine or freedom instead of liberty); but that English should sometimes make new words to replace the Latin-derived ones. The word *bendsome* should replace *flexible* as a case in point.

Modern English has words like *solstice*, *equinox*, *disc* (as of the sun), and Sagittarius; but English has not become richer with these, since English has thrown away good Anglo-Saxon words like: *sun-stede*, *eaniht*, *trendel*, and *scytta*, to make room for these Latin origin lexemes, Barnes brings up the issues of this loss in his *Se Gefylsta* ‘The Helper’ work.

8. August Treboniu Laurian's creed

The counterpart of William Barnes from Romania, as keen, learned, passionate and staunch as Barnes, was August Treboniu Laurian (1810-1881). As a polymath like Barnes, he read several subjects: he read Philosophy in Cluj, and afterwards, he went on to study Physics, Mathematics and Astronomy at the Polytechnic in Vienna and Göttingen.

He was a philologist, historian, journalist and political leader of the 1848 Transylvanian revolution. As a founding member of the Romanian Academy he was chairman of the Literary Section of the Romanian Academic Society (1867-1876).

Laurian was raised in the spirit of high-flown intellectual Romantic ideals and believed that as a scholar he should pay his homage to his homeland by his contributions to the betterment of his mother tongue. Picking up the intellectual thread of the Transylvanian School from the previous century, he endeavoured to bring to light the Romanian word-hoard harking back to the period before the 13th century in Transylvania, and that is from the period before the coming of the Hungarians to Transylvania. (see also Roșu 2008)

He also sets out to bring to light documents and historical sources regarding Romanian history as he spells out his goal in his *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae Romanae in utraque Dacia vigentis vulgo Valachicae*:

“«Nonnullas harum curiosarum epistolarum hic attingendi haud inopportuno fore judicavimus locum, quum praeterea paucis admodum notae sint, et magnum historiae propagent lumen» ‘We deemed that it would not be an inappropriate place to touch upon some of these curious letters here, since, moreover, they are known to very few people, and throw a great light on history’.” (Laurian 1840)

Laurian speaks out against barbarisms and wobbly plebeisms. Laurian's spelling is meant to retrieve the archaic phase of Romanian hailing from before the splitting of the dialects from the north and south of the Danube. The first condition was the purity of language. “That is why we have looked for the original forms everywhere, we have preferred the older ones to the more recent, corrupt ones (...). We have stuck to etymology as to Ariadna's thread.”, the author confesses. (Laurian 1840) Laurian stuck to his principle throughout in his works. Laurian's mainstream work is his *Dictionary*.

The monumental *Dictionary of the Romanian Language* came into being in 1876 as the fruit of a longstanding co-operation with Ion Massim. But the creed evinced by Laurian's outstanding dictionary was foreshadowed in a theoretical book *Tentamen Criticum* from 1840.

9. Tentamen Criticum

Tentamen Criticum, appeared in Viena and it counts as a foundational scholarly work penned by August Treboniu Laurian, which the author himself looked upon as his „carte de visite”, being aware of the radical nature of his purism expressed therein. (see also Dumitraşcu 2006)

Tentamen Criticum takes in the author’s wholesale views on the history, origin, etymology, spelling, phonetics, and grammar of the Romanian language compared to Latin and other Romance languages. Here Laurian shows how Romance languages have sprung from sundry dialects of Latin, and according to the author’s belief, Romanian has sprung from the Sicilian dialect as the similarities between them stand out in the text of the prayer “Our Father”. Laurian claims that the Romans settling in Dacia came from the south of Italy, from Campania and Sicily.

Being under the spell of a Romantic outlook, Laurian describes Romanian as being „serious, righteous and imposing”, claiming to boot that the influences have not altered it since its grammar has stayed the same. Laurian dreams of reconstructing common Romanian before it split into northern and southern dialects, of showing dialectal continuity and sets out to reveal the role of the substratum in the language history.

Laurian claims that he tries a new method and attempts to apply a rigorous kind of criticism meant to reveal the language form in all its aspects and tracing back its history always accompanied by analogy regarding Latin and its Romance descendants: Italian, French and Spanish.

The logic behind the enormous design was that Romanian was deemed by purists like Laurian to be the corrupted outcome of classical Latin as it had been uninterruptedly spoken in the eastern part of the Roman Empire and therefore its improvement would be possible if the foreign words in common parlance were replaced by Latin words. This would be tantamount to retrieving a lost Paradise of pure Latin.

The plan was to remove all the foreign origin words and to have them replaced by Latin stock words without forcing them upon the potential users. Laurian also staunchly believed in the necessity of a literary language that could breed prestigious national literature.

10. The Description of Laurian’s Dictionary

Between 1871 and 1876, at the behest of the Romanian Academic Society August Treboniu Laurian, working with the linguist Ion C. Massim published the outstanding and unique *Dicţionarul limbii române*, the Dictionary of the Romanian Language, a real language monument in two volumes (1871-1875), in which he turned his principles into practice

compiling a giant amount of words in a Romanian free from non-Latin influences.

Part ONE in two volumes exclusively features the Latin stock words used in common parlance, or those not having gained currency yet or those already ousted. Part ONE includes two bulky volumes of 1864 pages taking in only Latin origin words, as we said.

Part TWO gathers doubtful origin words, alien words which, having only a synonymic currency, are “earmarked” as expendable, lending themselves to being ousted bit by bit. Part TWO is represented by a glossary running to 584 pages, playing host to these black-listed words, despite their usefulness in everyday communication.

As we have said, the tug-of-war in the linguistic field was a fact and Laurian’s *Dictionary* came under severe criticism from the supporters on the anti-Latin side as these grounded their criticism in that they claimed that the so-called righted wrongs would result in a simplified, poorer Romanian language, sometimes changed beyond recognition and difficult to understand by less educated people.

Laurian’s opponents claimed that Laurian wanted to give rise to an artificial language by ousting the non-Latin words and accused him of ignoring the fact that any literary language should to be underpinned by the language of the folk.

The number of entries is impressive: 50,000. The spelling principle is etymological. What also strikes us is the richness of regional, local or dialectal words, which betokens the authors’ commitment to dialectal survey and field research buttressing their theoretical stances.

This dictionary remained the main normative instrument of the Romanian Academy for a century and has underpinned the later editions of Romanian language dictionaries produced by the Romanian Academy, laying the foundations for a thorough, consistent study of Romanian. August Treboniu Laurian’s scholarly endeavour awaits and deserves novel evaluations and interpretations. (see also Macrea 1967)

11. Conclusions in the mirror: William Barnes and August Treboniu Laurian

William Barnes was a Victorian reformer, a polymath, a priest, a poet in his Dorset dialect and a utopian prescriptivist linguist favouring the Saxon/Germanic element and pleading for the removal of excessive Latin & Greek vocabulary for the love of English. He authored theoretical books like *An Outline of English Speech-Craft* (1854/1878), where he aired his xenophobic purist views (classification according to Thomas, 1991). His substitution type of purism was also archaising & ethnographic and his goal was reformist. He practiced lexical & morphological purism.

August Treboniu Laurian was an outstanding Romanian reformer and polymath. He wrote a theoretical book foreshadowing his reformist creed: *Tentamen Criticum* in 1840 and compiled a huge Dictionary of the Romanian language in 1876 (after a seven year work) favouring the Latin element and pleading for the removal of non-Latin lexemes deemed by him alien to the spirit of Romanian and collected in a separate lexicon. His did it for the love of Romanian. His direction of purism was xenophobic, his substitution type was also elitist and his goals were nationalist and reformist. He practised lexical purism for which he was criticised by his peers. Beyond any doubt August Treboniu Laurian remains an outstanding personality with extraordinary achievement in Romanian culture.

In this paper two exceptional scholars, two thoroughbred polymaths stand in the mirror as they both tried to reform their languages. William Barnes wanted to promote the Germanic element in The English language at the expense of the excessive Latin and Greek elements and August Treboniu Laurian wanted to promote the Latin element in the Romanian language by ousting the non-Latin elements. They both wrote theoretical books substantiating their claims and produced purist substitutions in their scholarly works. Although their approach bordered on utopian designs, they have left essential contributions for their English and Romanian culture, respectively.

References:

- Barnes, W. (1849). *Se Gefylsta, an Anglo-Saxon Delectus*. London: John Russell Smith
- Barnes, W. (1854). *A Philological Grammar*. London: John Russell Smith
- Barnes, W. (1862). *Tiw, or a View of Roots*. London: John Russell Smith
- Barnes, W. (1869). *Early England and the Saxon-English*. London: John Russell Smith
- Barnes, W. (1878). *An Outline of English Speech-Craft*. London: C. Kegan Paul & Co.
- Brunstad, E. (2003) Standard language and linguistic purism. In *Sociolinguistica*. 17.
- Dumitrașcu, K. (2006). A.T. Laurian și izvoarele istoriei românilor/ A.T. Laurian and the Sources for the History of Romanians). In *Analele Universității din Craiova*, Seria Științe filologice. Limbi și literaturi clasice [online]. 3(1-2). 130-136. Retrieved: http://cis01.central.ucv.ro/litere/activ_st/anale_lit_clasice/analele%20univ%20cvlimbi%20si%20literaturi%20clasice%20nr.%201-2.2006.pdf on 22.10.2022

- Laurian, A.T., Massim, I.C. (1871-1876) *Dicționariulu Limbei Române / The Dictionary of the Romanian Language*, București.: Noua typographia a laboratoriloru români
- Laurian, A.T. (1840). *Tentamen Criticum*. Viennae: Typis Congregationis Mechitaristarum
- Laurian, M. (2010). August Treboniu Laurian. In *Conferințele Bibliotecii ASTRA / ASTRA Library Conference Proceedings* [online]. nr. 95. Retrieved: <http://www.bjastrasibiu.ro/conferinte/laurian-95.pdf>
- Macrea, D. (1967 July-December). A.T. Laurian. In *Cercetări de lingvistică (Linguistic Research)*, An XII, Nr. 2. 169-188.
- McLelland, N. (2009). Linguistic Purism, Protectionism, and Nationalism in the Germanic Languages Today. In *Journal of Germanic Linguistics* 21.2. 93–112
- Roper, J. (2012). English Purisms. In *Victoriographies* 2.1. 44–59
- Roșu, V.T. (2008). History Revived by Language. A.T. Laurian's Romanticist Meta-History. In *Philobiblon* Vol. XIII. 349-359
- Thomas, G. (1991). *Linguistic Purism*. Longman: London

Literature

DINAMICA FORMELOR ȘI A RELAȚIILOR SOCIALE ÎN GRUPĂRILE SOCIALISTE DIN SECOLUL AL XIX-LEA

THE DYNAMICS OF SOCIAL FORMS AND RELATIONS IN THE SOCIALIST GROUPS OF THE 19TH CENTURY

Maricica Munteanu

Institutul de Filologie Română *A. Philippide* din Iași, România
The *A. Philippide* Institute of Romanian Philology, Iași, Romania

e-mail: mari.munteanu@ymail.com

Abstract:

Focusing on two theoretical concepts, sociability, driven from Maurice Agulhon's theory, and social networked as developed in Georg Simmel's formal sociology, the present article aims to discuss the Romanian socialist circles from the 19th century in a twofold manner. On the one hand, it explores the social imaginary and the transferable social forms due to the existence of the "weak ties" (Mark Granovetter), such as clandestinity, the anti-bourgeois attitude, the idealism, and the generic portrait of the socialist. On the other hand, the article analyses the forms of life that are specific and dependent on the material spaces, shaping the particularities of different socialist groups. Such elements of shared life are, for example, the exaltation in Neculai Beldiceanu's cenacle from Iași, the anti-intimacy in Nădejde's house on Sărărie, the farce at „Adevărul” magazine, but also the experience of drinking tea, common to the majority of the socializing groups, and the relationship between men and women, considered as the myth of the 19th century socialist movement.

Keywords: socialist movement; sociability; social network; forms of life; weak ties; social imaginary.

Introducere

Grupările socialiste românești din secolul al XIX-lea se înfățișează ca un fenomen de amploare, cunoscând variate forme de sociabilitate (cenaclu, cafenea, comitet de redacție, cercuri de studii, cercuri muncitorești) ce ajung a fi percepute ca o structură reticulară. Perioada în care activează ceea ce a rămas cunoscut în istoria culturală românească drept vechea mișcare

socialistă a fost decupată, pe urmele lui Tiberiu Avramescu (1975), între anul 1868, când ia ființă Asociația generală a muncitorilor din Timișoara, fiind urmată de apariția primelor cercuri socialiste (între 1871 și 1875) și anul 1899, când cea mai mare parte a socialiștilor se înscriu în Partidul Liberal, constituind ceea ce s-a numit „trădarea generoșilor”. Există câteva grupuri-nucleu în jurul cărora gravitează adepții mișcării socialiste. Unul dintre cele mai importante spații, văzut ca rampă de lansare a socialismului românesc, este casa soților Nădejde din strada Sărării din Iași. Aici se țin conferințe, dezbateri, se scriu programe și se face propagandă, funcționând multă vreme ca sediu al revistei „Contemporanul”. Un alt spațiu influent este restaurantul gării din Ploiești, condus de Constantin Dobrogeanu-Gherea. Spre deosebire de cercul Nădejde, acesta este mult mai permisiv, primind tineri neinițiați, dar și refugiați politici. Un loc important îl ocupă și Clubul muncitorilor din București, care, din 1891, își mută sediul în sala Sotir (strada Amzei), deseori evocată în amintirile socialiștilor, și, ulterior, în casa Appel. În Iași mai funcționează și cenaclul lui Neculai Beldiceanu, înființat în 1887, un cenaclu literar cu simpatii filo-socialiste. La București, socialiștii se mai întâlnesc în casa lui Dionisie Many sau la frații Proca. Un spațiu de interacțiune este și redacția cotidianului democrat „Adevărul”, care datorită poziției lui Anton Bacalbașa ca șef de redacție, cultivă direcțiile socialiste. Dar, așa cum voi arăta ceva mai târziu, aceste spații de sociabilitate arată ca niște vase comunicante, funcționând, de fapt, în rețea. În anii noștri, discuția despre formele de sociabilitate începe să intereseze studiile literare, care propun diverse instrumente și mize teoretice. În *Generația Albatros – o nouă avangardă*, Loredana Cuzmici analizează grupul constituit în jurul revistei „Albatros”, propunând o clasificare a literaturii dintr-o perspectivă biografică, „în funcție de destinele autorilor” (Cuzmici 2015:17). Un studiu inovator în domeniu este cartea Ligiei Tudurachi, *Grup sburător. Trăitul și scrisul împreună în cenaclul lui E. Lovinescu*, care se interesează de partajarea emoțiilor și a unor stiluri existențiale în cenaclul lovinescian, dar și de apariția unor conduite cu literatura sau de modurile scrisului colectiv (Tudurachi 2019). O perspectivă diferită asupra cenaclului „Sburătorul” oferă Daiana Gârdan care propune o lectură inspirată de *distant reading* și *network studies*, investigând teme precum „dinamici de formare și formalizare ale acestei grupări, frecvența anumitor membri, distribuția de gen în interiorul cenaclului” (Gârdan 2020: 87-92). Într-o lucrare de dată recentă, m-am ocupat de gruparea de la „Viața românească”, cu atenție la regimurile de viață ale cenaclului, tipurile de relații, practicile colective, dar și la imaginarul social pe care se sprijină o astfel de comunitate (Munteanu 2022).

Înainte de a începe discuția despre grupările socialiste, care vin cu o producție de texte memorialistice destul de impresionantă, cred că este necesară introducerea unor noțiuni teoretice, tocmai pentru a gestiona mai

ușor acest material variat. Ceea ce mă interesează în abordarea de față este investigarea unor grupuri, cenacluri, comitete de redacție etc., modul lor de existență și identitatea colectivă pe care se sprijină, dar și felul în care aceste forme de sociabilitate sunt difuzate. Astfel, propun pentru început două noțiuni convergente, dar care vin din tradiții istoriografice diferite: sociabilitate și rețea. Primul termen este teoretizat, pentru prima dată, în 1966, de Maurice Agulhon (1966), desemnând prin sociabilitate un cadru și relațiile sale constitutive creatoare de intermediaritate între intimitatea unui spațiu familiar și instanțele publice. Cu alte cuvinte, un cadru în care se formează atât relații personale, cât și identități sociale. Revendicându-se de la postulatul lui Agulhon conform căruia studiul sociabilității cere o perspectivă concretă care să prevină echivalarea sa cu orice tip de relație socială (van Damme 1998), conceptul de sociabilitate a început să intereseze studiile literare din anii noștri, prin raportul dintre singular și colectiv, dintre grupurile intime și instituții, dintre spațiul privat și spațiul public sau dintre diferite forme de sociabilitate artistică și literară (salon, cenaclu, cafenea etc.).¹ Sociabilitatea este, astfel, înțeleasă într-un sens circumstanțial: relațiile sociale sunt conectate de un timp și un spațiu concrete, este analizat un mod de acțiune colectiv, ancorat într-un mediu de viață și discursurile care îl traversează. Cel de-al doilea termen pe care țin să-l introduc este cel de rețea, căruia i se adaugă și cel particular de „rețea de sociabilități” (Valade 2012), care are ca punct de referință sociologia formalistă a lui Georg Simmel (2009). Este vorba de a privi sociabilitatea ca pe o formă ludică și estetică care poate fi transmisă dincolo de granițele care au generat-o. Principala preocupare a studiilor despre rețelele sociale reprezintă modul de difuzare a informației în pofida apartenenței la un grup familial sau social bazat pe legături directe și valori afective, fiind vorba, cu alte cuvinte, de tranzitivitatea relațiilor. O noțiune operabilă devine, în acest caz, cea de „legătură slabă” propusă de Mark Granovetter (1973: 1360-1380), opusă „legăturii puternice” ce se caracterizează prin frecvența contactelor, desfășurarea în intimitate, implicație emoțională și reciprocitate. „Legăturile slabe” desemnează, de fapt, relațiile cu exteriorul, cu persoane străine, din cercuri sociale diferite, ceea ce conduce la apartenențe multiple și tranzitivitatea formelor. Studiind cercurile socialiste, mi s-a părut important să aduc în discuție ambele concepte (sociabilitate și rețea), pe de o parte, pentru a nu pierde din vedere dimensiunea concretă a acestor grupuri, modul

¹ Vezi, în acest sens, analizele extinse ale lui Anthony Glinoe și Vincent Laisney despre cenaclurile romantice (*L'âge de cénacle. Confraternités littéraires et artistiques au XIXe siècle*, 2013), ale lui Nathalie Heinrich despre cafenea și boema artistică (*L'Élite artiste. Excellence et singularité en régime démocratique*, 2005) sau studiul despre salon scris de Antoine Lilti (*The World of the Salons: Sociability and Worldliness in Eighteenth-century Paris*, 2015).

lor de existență, spațiile în care își desfășoară activitatea, conexiunile emoționale, dar, pe de altă parte, nu am putut să nu constat că o simplă analiză a fiecărui grup în parte ar rata, de fapt, imaginea pe care socialiștii înșiși încearcă să o propage. Nu întâmplător în memoriile socialiștilor se face referire constant la „mișcare”, adică la o structură intersecțională, decât la grupări separate. De altfel, actorii migrează dintr-un grup în altul, dintr-o localitate în alta, se fac legături între Iași și București sau între București și Paris, între România și Rusia, iar ceea ce e interesant de observat în acest construct ține nu atât de răspândirea ideologiei, cât de difuzarea unor forme, scenografii² sau tipuri de relații. Mai mult decât atât, datorită „legăturilor slabe”, există o emulație a sociabilității la socialiști care nu se poate detecta în cazul altor grupări. Dacă e să vorbim doar de „Junimea”, care este o societate deschisă, putem observa că elementele străine sunt, în cele din urmă, acaparate, spațiul de cenaclu este un nucleu care atrage și supune. În cazul mișcării socialiste, deși există câteva „centre” de putere care organizează lupta ideologică (casa din Sărărie a soților Nădejde, Clubul muncitorilor din București, restaurantul gării din Ploiești condus de Gherea), se poate decupa o constelație de spații în care socialiștii își dau întâlnire, cei mai mulți fără nici o pregătire ideologică. La Dionisie Many se adună „boema socialistă” și jumătate din redacția „Adevărului”, pentru că mama acestuia le gătește masa pe bani puțini; la frații Proca se vine pentru calitatea conversației, în cenaclul lui Beldiceanu din Iași se citește doar literatură, fără a se face propagandă. Dar nu doar acestea, poate mai bine organizate și frecventate. Sunt grupuri restrânse, uneori de trei-patru participanți, ocazionale, formate din elevi și studenți, care fără a fi citit pe ideologii socialismului, se proclamă socialiști. Mai cunoscută este societatea „Orientul” înființată de elevii de clasa a V-a G. Ibrăileanu, N. Savin și Raicu Ionescu la Bârlad, care se întâlnesc în crâșme pentru a ține conferințe, urmate de critică și premii (Ibrăileanu 2010: 815-816). H. Sanielevici își amintește că, alături de alți colegi de liceu, înființează o „societate literară *Eminescu*”, drept pentru care călătoresc la Ipotești, rostesc discursuri la o tribună improvizată într-o poieniță și urmează a-și da întâlnire în casa unui țăran la lumina slabă a unei lămpi (Avramescu 1975). Ștefan Petică își întemeiază un cenaclu în Tecuci, „un cerc de discuții serioase și pasionate” (Avramescu

² Având o dimensiune scenică, termenul de „scenografie auctorială” propus de José-Luis Diaz se referă la dimensiunea reprezentatională a unui scriitor. Cu alte cuvinte, este o noțiune ce suprapune planul discursiv cu planul biografic și social, căutând să răspundă la întrebarea „cum este un scriitor”. Astfel, scriitorul își construiește o imagine, se autoreprezintă, dar totodată intră în dialog cu diverse regimuri existențiale, adoptă o conduită: „Les scénographies auctoriales sont des *patterns* à la fois d'autoreprésentation, de mise en spectacle de soi, de médiatisation de soi aussi, mais également de conduite et d'écriture. On ne se contente pas d'être « poète » en écrivant des « vers » ; on « est » poète aussi dans la vie, on se prend pour poète selon divers scénarios changeants et concurrents.” (Diaz 2012: 212)

1975: 492). Cât de puternică este atracția pentru sociabilitate se poate vedea și dintr-o întâmplare cu miez anecdotic: fiind luat în răs de oratorii din sala Sotir, unde se țin ședințele Clubului Muncitorilor, Nicolae Pițurcă, un „șalvaragiu” (adică croitor), își organizează cenaclu în casa sa dintr-o mahala a Bucureștiului, unde ține discursuri propagandistice vecinilor.

Un ultim aspect de care voi ține cont în lucrarea de față este analiza sociabilității ca imaginar social. Având acces la texte memorialistice, scrise la distanță față de evenimente, deci supuse unui proces de selecție, retușare, uitare, după cum bine știm că funcționează memoria, nu le vom considera ca documente fidele, ce pot reconstitui existența acestor grupuri. M-a interesat, de aceea, să interpretez imaginea pe care socialiștii și-o fac despre mișcarea și grupurile pe care le-au frecventat, să detectez niște trăsături care le sunt comune și constituie identitatea acestei forme sociale vascularizate.

I. Figuri ale identității colective

1. *Clandestinitatea*

Dacă la prima vedere clandestinitatea își găsește o explicație circumstanțială, dată fiind poziționarea subversivă a socialiștilor față de autoritate (comerțul ilegal cu broșuri și cărți, propaganda printre țărani și muncitori, susținerea greviștilor etc.) ce conduce la un control permanent din partea guvernului (supravegherea locurilor de întâlnire, percheziții, urmate de confiscarea cărților și a revistelor, desființarea cluburilor muncitorești), în memoriile socialiștilor va fi apreciată ca formă specifică întregii mișcări. În romanul autobiografic intitulat *Dinu Milian*, Constantin Mille scrie că pentru a ajunge în cercul de intimi al lui Ion Nădejde, personajul este nevoit să întreprindă o călătorie periculoasă la Chișinău, pentru a duce un mesaj socialiștilor de acolo. Se cere, așadar, o dovadă ce implică sacrificiu și curaj pentru a fi considerat un inițiat. Dar nu este nevoie întotdeauna de astfel de gesturi radicale pentru ca socialistul aspirant să simtă că face parte din mișcare; de cele mai multe ori este de ajuns o anumită atmosferă sau un anumit spațiu. Constantin Bacalbașa își amintește că prin 1877-1878 este invitat la o întrunire secretă la un spital din București pentru a înființa un partid socialist, iar ceea ce face ca gestul său să capete un aer conspirativ este drumul în afara orașului pe timp de noapte (Avramescu 1975: 77). În altă parte, fratele său, Anton Bacalbașa rememorează timpul petrecut alături de muncitorii tipografi din redacția ziarului „Epoca”, pe care îi ajută să scrie statutele pentru reorganizarea pe principii socialiste a societății tipografice Gutenberg. Activitatea are loc noaptea, în redacție, iar muncitorii sunt introduși de Bacalbașa pe geam, pe sub obloane:

„Intrările și mai cu seamă ieșirile pe subt obloane la miezul nopții aveau ceva grav, ceva de conspirator, care ne atrăgea mai mult chiar decât

redactarea statutelor. Parcă ne vedeam în vremi de Revoluție, conspiratori, tainici, tăcuți, siniștri, punând la cale tăierea firelor telegrafice, ocuparea căzărnilor, asedierea Palatului” (Avramescu 1975: 195).

Nu atât redactarea statutelor într-un spațiu în care își desfășoară activitatea, în mod uzual, ziarul partidului conservator îi apare lui Bacalbașa drept o marcă a clandestinității, ci maniera în care decurge această acțiune. Atmosfera nocturnă, secretivitatea, modul de acces în clădire pe sub obloanele ferestrelor capătă, în conștiința socialiștilor participanți, un caracter conspirativ similar cu un act de revoltă de mare amploare. De cele mai multe ori, însă, clandestinitatea nu este decât una aparentă, condiționată circumstanțial, manifestându-se dincolo de gesturile ilegale. Lucrul este observabil în configurațiile spațiale ale Clubului Muncitorilor care își schimbă clădirile de-a lungul timpului, dar fie că funcționează în sala Sotir sau în Casa Appel, cele două amplasamente au o similaritate izbitoare. Spre exemplu, intrarea se face printr-un gang lung, îngust și întunecos, ca un tunel, într-o curte infectă și umedă, pe care participanții sunt nevoiți să o traverseze, deoarece clădirea se găsește abia în fundul curții. Scenografia are toate semnele clandestinității: clădirile sunt greu reperabile, drumul este greu accesibil, totul este întunecos, umed și sinistru (Sanielevici asociază sala Sotir cu „lumea catacombelor”). Nici sala în care au loc întâlnirile nu este tocmai primitoare: Sotirul se înfățișează ca o cameră foarte joasă, cu tavanul și pereții înnegriți de fum, slab luminată de lămpi cu gaz. Spațiul reia trăsătura clandestinității prin prisma căreia se identifică socialiștii, chiar și atunci când acțiunile lor nu sunt controlate din afară. Cât de eficiente sunt legăturile slabe despre care vorbește Granovetter se poate observa în aranjamentul spațial al unei alte grupări, cea de la „Viața românească”, ai cărei membri fondatori au fost socialiști în tinerețe. Redacția din strada Cuza-Vodă, dar și cea din strada Lăpușneanu prezintă asemănări izbitoare cu sala Sotir, cu toate că prima este localizată la Iași, iar a doua, la București. Se pătrunde la fel, printr-un gang întunecos și plin de igrasie, într-o curte inundată de gunoaie și șobolani sau printr-un coridor lung și neluminat, pe o scară abruptă. Imaginea va fi atât de atașată de specificul ceneclului, încât atunci când își va muta sediul în clădirea nouă din strada Vasile Alecsandri, participanții vor resimți luxul drept inadecvat, urât și convențional.³ Ceea ce deosebește, totuși, ceneclul viețist de grupul din sala Sotir este investirea clandestinității cu o valoare afectivă, creatoare de intimitate. Semnificațiile sunt diferite, însă formele sunt tranzitive.

³ Pentru o analiză extinsă a spațiului redacțional în care își desfășoară activitatea ceneclul „Viața românească” vezi Maricica Munteanu, *Gruparea de la „Viața românească”. O literatură a spațiului și comunității* (2022: 167-174).

2. *Antimondenitatea, antiburghezismul*

Este în logica socialismului să vorbim despre un principiu antiburghez, dat fiind fundamentul de stânga al acestei ideologii. Nu voi insista prea mult (lucrurile sunt bine cunoscute), ceea ce mă interesează fiind modul în care funcționează antiburghezismul ca atitudine. De aceea, prefer termenul de antimondenitate, cu implicații mai curând sociale decât politice, care poate fi detectată, spre exemplu, în stilul vestimentar, adoptarea unei existențe neostentative sau chiar sărace, sau în aversiunea față de timpul liber, construcție eminentamente burgheză. A fi socialist implică, în primul rând, o ținută ce contravine bunului gust, esteticii corporale, manierei și convenționalismului social. „Costumul” de socialist constă din haine neîngrijite și rupte, plete și barbă, încălțăminte butucănoasă și un ciomag pe post de baston. În romanul lui Mille, personajul principal, Dinu Milian, devine socialist abia după ce adoptă ținuta de rigoare, chiar înainte să se familiarizeze cu doctrina:

„Acuma sunt socialist. Fulgii din barbă îi las să crească în voia lor, căci sunt pentru libertate. Părul nu-l mai tund [...]. Hainele-mi sunt în neorânduială, nasturii, ori lipsesc, ori sunt descheiați. Cizmele sunt mai largi decât trebuie piciorului [...]. Un simulacru de pălărie îmi stă pe cap, iar mâna îmi poartă victorios și face să răsune pe stradă un baston mare de arhimandrit al tatei” (Mille 1913: 141).

Modelul acestei atitudini este Ion Nădejde, care apare în portretele realizate de socialiști cu o înfățișare sălbatică, accentuată de părul negru, vâlvoi și tenul smead, cu paltonul ros și un baston noduros, o persoană care nu salută pe stradă și nu-și ridică pălăria în fața nimănui. Ținuta neglijentă și refuzul convențiilor sociale sunt văzute ca o formă de libertate, reacție față de bunul gust burghez, dar mai este, totodată, și adoptarea unei vieți sărace, umile, sub semnul solidarității cu clasele de jos obijduite. În acest sens, este de menționat o remarcă a lui Ștefan Popescu în care se vorbește despre „rușinea de a fi bogat”. Socialiștii care au bani, spune pictorul, se simt atât de vinovați, încât încearcă să-și răscumpere averea prin donații către partid sau ziarele socialiste. Sărăcia devine, astfel, un titlu de noblețe, a avea haina ruptă sau gheata scâlciată este un prilej de mândrie: „Era o fală să ai pălăria ruptă!” – exclamă Ștefan Popescu (Avramescu 1975: 353). Este o imagine pe care socialiștii învață să o deprindă, ca marcă a unui mod de viață, după cum arată și Ion Teodorescu într-o evocare: „nu numai din sărăcie, dar și dintr-un fel de poză ne purtam destul de neglijent în îmbrăcăminte” (Teodorescu 1980: 194). Atitudinea antimondenă se poate vedea și în modul de raportare la timpul liber, micile distracții burgheze precum dansul sau teatrul fiind considerate frivole. Izabela Sadoveanu scrie că atunci când cad pradă ispitei de a dansa în

timpul săptămânii, fetele din cercul soților Nădejde se simt nedemne de a merge duminica la lipit de timbre pe „Muncitorul”. Ba chiar mai mult, sunt inventate pedepse pentru a incrimina plăcerile burgheze. Tot Izabela Sadoveanu evocă o anecdotă relevantă. Păcătuind cu desfătarea burgheză de a merge la teatru în toalete de seară, fetele din grupul de pe Sărărie sunt pedepsite prin a purta niște „oribile rochii de stambă gălbuie” și opinci în timpul unei festivități de la Copou, de față cu George Diamandy, socialistul pe care îl îndrăgesc toate (Sadoveanu 1980: 314-315). Socialismul se vădește a fi, în cele din urmă, o formă de renunțare; libertatea pe care adeptii săi o afișează prin ținuta ostentativ săracă și refuzul vieții burgheze survine pe fondul unui comportament învățat, interdictiv și destul de rigid.

3. Idealismul

Nu cred că greșesc dacă spun că în toate textele memorialistice consultate socialismul este asociat cu un ideal. În cele ce urmează, îmi propun să interoghez nu atât conținutul și dezideratele pe care se sprijină, cât natura acestui ideal. Participanții la mișcarea socialistă îl asimilează cu un reflex temperamental și emoțional, independent de adoptarea unei doctrine. Lecturile din ideologii socialismului vor veni mai târziu, după ce aspiranții vor fi deja acaparați de mișcare, mulți dintre ei mărturisind că nici nu înțeleg prea bine cele ce se vorbesc în casa de pe Sărărie sau în discursurile din sala Sotir. Cel mai bine surprinde această situație Constantin Bacalbașa:

„Adevărul este că noi, cei dintâi socialiști bucureșteni, eram foarte puțin marksști, foarte puțin bakuniniști, foarte puțin engeliști, prin aceea că posedam puține cunoștințe teoretice. Pe noi ne-au înregimentat sub drapelul socialist sentimentele umanitare și spiritul de revoltă. Eram socialiști nu prin reflecțiune, ci numai prin temperament și prin simțire” (Avramescu 1975: 78).

Când sunt nevoiți să analizeze filiația idealului socialist, memorialiștii nu vor face niciodată apel la principii de natură ideologică, folosindu-se, de obicei, de explicații de ordin temperamental sau afectiv. În general, se vor referi la două cauze ale idealismului: atitudinea romantică și umanismul creștin. Că există un „socialism romantic” (Alexandrian 1976) sau un „socialism utopic” (Engels 1880) este un lucru deja cunoscut, cele două curente regăsindu-se în puncte precum opoziția față de lumea burgheză, sublimul revoluționar sau exaltarea. Ceea ce se poate constata, la o analiză a memorialisticii grupărilor socialiste, este configurarea unui sentimentalism vag, echivalent al unui reflex romantic. Izabela Sadoveanu vorbește despre influența lui Eminescu, prin educarea unei sensibilități excesive și a idealismului, dublată, însă, de școala lui Maiorescu, prin care s-a inoculat asupra generației sale judecata rece și critică, urmate de lecturile din Büchner

și pozitiviști, rezultând un romantism etic și reflexiv. Vorbind despre Mișu Ionescu, Constantin Graur definește romantismul acestuia ca pe o suprapunere de „dragoste și visare” și „devotament către cei mulți” (Graur *f.a.*: 50). Eugen Herovanu este atras către mișcare datorită „notei sale romantice”, care pare a fi echivalentul patetismului. Tot entuziasmul de sorginte romantică este invocat și de I. C. Atanasiu pentru a caracteriza pe socialiști (Atanasiu 1932: 150). O altă filiație a acestui ideal, după cum mărturisesc textele socialiștilor, este creștinismul; asocierea nu e doar una exterioară, prin propovăduirea unei „noi religii” sau a unui „apostolat socialist” (Dimitrie Anghel)⁴, ci directă. Octav Băncilă vorbește despre cercul Nădejde ca despre o „școală” socialistă, fundamentată pe „iubirea aproapelui, deci învățămintele lui Crist”, Ion Teodorescu găsește în credința tatălui un element important pentru viitoarea sa aderență la socialism, iar Sofia Nădejde consideră socialismul ca pe o etică creștină, la care participanții la mișcare aderă în pofida ateismului, marxismului și darwinismului. Astfel, în timp ce romantismul vine cu o receptivitate particulară față de univers, un avânt și o naivitate din care se naște spiritul revoluționar, creștinismul educă umanitarismul și generozitatea față de marginali și oprimați. Marea comunitate socialistă este, înainte de toate, o comunitate de valori, ai cărei indivizi sunt „de aceeași credință”, se întâlnesc în căutarea unor crezuri fundamentale, a unor idealuri existențiale și aspirații umaniste, pentru a transforma lumea într-un loc mai bun și mai drept: „În noi toți, deopotrivă, era încredințarea deplină ca un imperativ categoric că avem îndatorirea de a ne devota pentru binele obștesc și de a lucra în acest sens” (C.D. Anghel) (Avramescu 1975: 239). A fi socialist implică, înainte de aderența la o ideologie, adoptarea unei conduite exemplare. Este și acesta un mod de a observa funcționalitatea reticulară a acestor grupuri sociale. Dacă unele aspecte rămân netransmisibile, în special cele legate de corporalitate și partaj emoțional, acest tip de conduită morală a socialistului devine un vehicul de propagare, ca un soi de prezență generică, indiferentă la prezențele fizice, reale.

4. *Portretul socialistului*

La configurarea imaginii sociale al grupărilor socialiste contribuie și portretul, care pe lângă schițarea unor indivizi de seamă, cu trăsăturile lor

⁴ Pentru o înțelegere mai detaliată asupra interferenței dintre creștinism și curentele de gândire moderne, vezi Paul Bénichou, *Le Sacre de l'écrivain, 1750-1830: Essai sur l'avènement d'un pouvoir spirituel laïque dans la France moderne* (1996) și *Le Temps des prophètes: Doctrines de l'âge romantique* (1977). Pentru Bénichou, instalarea modernității reprezintă o problemă de secularizare, conducând către apariția unei „noi puteri spirituale”, numită, de asemenea, drept „credință filozofică” sau „noua religie”. De fapt, ceea ce se impune este racordarea unui limbaj religios la noile nevoi sociale (marcate de Revoluția franceză). Această mutație conduce, în secolul al XIX-lea, la diferențierea a trei curente: umanismul laic, neo-catolicismul și utopiile pseudoștiințifice.

distincte, funcționează și ca element coeziv, întrucât încadrează persoana portretizată în comunitatea de care aparține. În textele memorialistice ale socialiștilor, lucrul devine cu atât mai vizibil, cu cât se poate observa un efort colectiv de a alcătui un portret generic al socialistului. Astfel, trăsăturile singulare se estompează; chiar și atunci când se insistă asupra unor gesturi, expresivități sau stiluri personale, se urmărește generalizarea lor ca trăsături permanente ce ajung să migreze dintr-un portret în altul. Din acest motiv, portretul socialistului este un portret moral, care trebuie să încarneze idealul mișcării: apostolatul, fanatismul, entuziasmul, generozitatea, carisma sau simțul datoriei, toate aceste trăsături apar într-un fel sau altul în portretul socialistului. După cum arată și Adi Dohotaru într-un articol dedicat socialiștilor din secolul al XIX-lea, portretul socialistului este construit ca o hagiografie (Dohotaru 2015: 249-255). Ioan Nădejde are „fanatismul și îndărătnicia puritanului” (Constantin Kirițescu) (Avramescu 1975: 325) și este „*profetul* unei religii noi” (Jean Bart) (Avramescu 1975: 216); Gherea se înfățișează ca „un creștin perfect”, care s-a dedicat „unui apostolat cu sufletul și inima” (Teodorescu 1980: 171-172), un melanj de calități morale excepționale, precum „îngăduința, bunătatea, simplitatea, finețea și o ușoară ironie” (Sadoveanu 1980: 345). Despre Mille, Constantin Graur scrie că „a fost omul datoriei”, „un viteaz, de o nobilă vitejie” (Graur, f.a.: 388), iar B. Brănișteanu amintește de cinstea și sinceritatea, bunătatea și dezinteresarea pentru cauza socialismului a directorului de la „Adevărul” (Nora 1945: 15). Nu doar personalitățile de vârf sunt descrise în acest mod, ci și figurile marginale: Ileana Proca este de o „bunătate în adevăr dumnezeiască” (Sadoveanu 1980: 348), Dionisie Many „a fost omul la care franchetea, lealitatea, dragostea, încrederea erau depline și fără cusur” (Teodorescu 1980: 193), Iacob Țăranu este „o fire entuziastă” (Atanasiu 1932), Petru Alexandrof se caracterizează printr-o „onestitate apostolică” și „o bunătate de inimă fără margini” (Atanasiu 1932: 226), iar socialismul lui Mișu Ionescu este format din „dragoste și visare”, „devotament către cei mulți” și „fanatismul doctrinei rigide” (Graur f.a.: 50). Pe lângă portretele dedicate unor reprezentanți ai socialismului românesc, memorialiștii vor construi și imaginea socialistului generic, prin care încearcă să esențializeze trăsăturile care se regăsesc în schițele portretistice individuale. Un astfel de portret construiește Izabela Sadoveanu:

„«Cetățeanul democrației românești» de pe acele vremuri poseda o uitare de sine, un dar de sine complect desăvârșit, era o flacăra și un avânt nebunesc, o exaltare stranie. [...] Era o cinste pentru el să fie lovit, să nu fie încurajat de «autorități în materie» care să-l oblige la o atitudine, căci se simțea în atitudinea sa de «refractor», «nonconformist», cum se zice azi, mai aproape de adevăr decât mulți dintre acei care se pretind înțelepți și atotștiutori” (Sadoveanu 1980: 375-376).

Astfel, portretul socialistului nu mai traduce un sens al intimității, și nici nu mai este dependent de un spațiu material sau de corporalitate, ci este instrumentalizat mai degrabă ca formă a excepționalului, desprinsă întrucâtva de persoanele care au generat-o și, din acest motiv, transmisibilă.

II. Elemente de viață comună

Memorialistica cercurilor socialiste oferă un material bogat și în detectarea unor elemente de viață comună, care spre deosebire de imaginile identității colective, sunt marginale și specifice, conectate de un spațiu și timp concrete, cu alte cuvinte, dependente de materialitate. Dacă, în general, evocările participanților la mișcarea socialistă pun în vedere zonele de interferență dintre nucleele în care se formează relațiile intime și atribuirea unei identități sociale și politice întregii mișcări, sunt vizibile și preocupările pentru fenomenele fragile, strâns conectate de interacțiunea din cadrul unor grupări concrete. Câteva consecințe decurg din această abordare. În primul rând, se petrece o deplasare a accentului dinspre instanțele codificate instituțional care modelează grupurile sociale înspre relațiile sociale creatoare de intimitate. În al doilea rând, studiul istoriei literare este investit cu o componentă fizică, întrucât ia în calcul proximitatea unor indivizi într-un spațiu concret și modurile de interacțiune ale acestora prin gesturi, comportamente, atitudini. În cele din urmă, face posibilă regândirea istoriei literare prin intermediul pierderii, a ceea ce rămâne consemnat ca „urmă”⁵ față de abordările obiective și factuale.

1. Ceaiul

Comparând mărturiile privind diverse grupări socialiste, nu am putut să nu remarc faptul că de foarte multe ori activitățile se desfășoară însoțite de ceai. Doctorul Russel fumează din pipă și își toarnă ceai după ceai, nemulțumit de târăgănarea socialiștilor în realizarea obiectivelor propuse; la ziarul „Besarabia” se lucrează în compania samovarului; în birtul din gara Ploiești, în casa fraților Proca din strada Scaunelor (București), la pictorul Ștefan Popescu sau în cercul lui Dionisie Many se bea ceai. De regulă, în aceste spații este instalat un samovar ce fierbe toată noaptea, iar ceștile de ceai care se beau ajung deseori la o cantitate fabuloasă: Ștefan Popescu își amintește de „beții de ceai”, achitate din banii făcuți din vânzarea tablourilor, iar Ion Teodorescu vorbește de „orgii de ceai” ce țin până dimineața. Samovarul din restaurantul lui Gherea devine, în ochii socialiștilor, obiectul ce întruchipează cel mai fidel ospitalitatea acestuia față de refugiații din Rusia țaristă, ajungând a fi un soi de vehicul al ideilor socialiste:

⁵ Am preluat termenul de „urmă” de la Carlo Ginzburg, care accentuează latura subiectivă a istoriei ca alternativă la discursul pozitivist, chestionând rețea dintre istorie și ficțiune, dintre istorie și memorie. „Urma” este partea mai puțin vizibilă dintr-o narațiune, care solicită din partea istoricului o atenție asupra realităților minore și un exercițiu hermeneutic al detaliului (Ginzbug 2012).

„Rolul pe care l-a jucat samovarul lui [Gherea] întru mișcarea ideilor din vremea aceea e extraordinar” (Teodorescu 1980: 173). Consumul de ceai nu este deloc doar o curiozitate delectabilă, cum poate părea la prima vedere, faptul că acest simplu obicei culinar apare în atâtea cercuri socialiste ne vorbește, în realitate, de adaosul unei semnificații: el este importat din Rusia, descriind o relație între socialism și slavism, spațiul din care vin figurile asociate cu revoluționarii. În grupurile socialiste se bea ceai, pentru că ceaiul este o băutură revoluționară. Ca o curiozitate, în Brăila, Ștefan Petică își ține cenaclul la „Ceainăria rusească”, aleasă, probabil, datorită numelui ce i se va fi părut numai potrivit pentru idealurile sale.

2. Exaltarea

Este firesc ca idealismul de sorginte romantică despre care vorbesc socialiștii să inducă și un comportament exaltat. Se poate detecta din memorii curenții unui entuziasm fără margini pentru noile idei; conferințele și discursurile sunt aplaudate cu frenezie, lecturile produc încântare, conversația este pasionantă. Dar nu despre o atitudine generală doresc să vorbesc în continuare, ci despre atmosfera unui spațiu particular, care se hrănește exclusiv dintr-un astfel de comportament și gesticulație exaltată, în deosebi pentru că se deosebește de „stoicismul” grupării din dealul Sărării, dar, mai cu seamă, de „Junimea”. Este vorba de cenaclul condus de Neculai Beldiceanu, localizat în strada Albineț din Iași. Spre deosebire de cercul din jurul lui Nădejde, în care se duce lupta pentru realizarea scopurilor proiectate de socialiști, cenaclul lui Beldiceanu este unul exclusiv literar. Ședințele săptămânale din strada Albineț sunt descrise de Artur Gorovei, unul dintre principalii participanți ai cenaclului: se citesc mai întâi bucăți din clasici, apoi urmează lecturile inedite, după care Eduard Gruber intervine cu obiecțiile critice. În general, însă, critica pare să lipsească cu desăvârșire. Beldiceanu se entuziasmează la fiecare poezie, convins că a dat peste un geniu, scrierile sunt citite frumos („cu glas scăzut și inspirat”, spune Izabela Sadoveanu), poeziile lui Artur Stavri sunt învățate pe de rost și recitate „ca o rugăziune” (Gorovei 1930: 52), când Creangă citește în premieră a IV-a parte a *Amintirilor*, se renunță la celelalte lecturi pentru a nu știrbi cu nimic din încântarea produsă. Cenaclul se înfățișează ca un spațiu protectiv al creativității, văzută nu doar în sensul unei educații a gustului estetic, așa cum se face la „Junimea” prin amendarea greșelilor, ci ca patos și înduioșare. Scriitorii sunt percepuți ca ființe fragile ce trebuie încurajate în pasiunea scrisului, feriți de acțiuni dăunătoare. Din acest motiv, cenaclul își însușește o manieră de lectură proprie, pentru a securiza elanul creator. Comparația cu cenaclul „Junimea” nu este deloc întâmplătoare. Beldiceanu fusese un frecventator al cenaclului lui Maiorescu înainte de apropierea sa de „Contemporanul” lui Nădejde, având el însuși experiența lecturii la „Junimea”, unde era luat în răs pentru pastelurile

sale.⁶ Aici, la „Junimea”, se citește prost, lecturile sunt întrerupte de anecdote, poeziile sunt deformate prin inversarea strofelor sau cântate nazal, în stil popesc, pentru a vedea dacă rezistă la confruntarea cu râsul. Și în cenaclul lui Beldiceanu se recurge la deformare în lectura textelor, doar că sensul ei este unul total diferit. N. Ionescu-Johnson (comandor în marina militară) descrie maniera de a recita a amfitrionului:

„Își citea poeziile ca un adevărat actor, modulându-și glasul când ca o șoaptă rostită în chip de rugăciune, când ca un tunet care vuie în pădure, însoțind toate acestea cu gesturi largi ale mâinii și legănându-și trupul ca un catarg în furtună” (Avramescu 1975: 229).

Lectura este văzută ca o performanță scenică, gesturile și expresivitatea corpului sunt excesiv teatralizate, glasul devine cântător și interpretarea, emfatică. Întreaga scenă invită la participare, auditoriul trebuie să fie subjugat de puterea literaturii. Va interesa, de aceea, nu desăvârșirea estetică, ci transpunerea muzicală a poeziei, care poate ascunde stângăciile estetice. Că muzicalitatea este o calitate prețuită în cenaclul lui Beldiceanu stă dovadă și locul de frunte pe care îl ocupă Rimbaud printre cenacliști, în special cu poezia *Les Voyelles*, care nu este doar citită, ci experimentată. Atras de noile descoperiri cu privire la sinestezie, Eduard Gruber observă că Beldiceanu are audiția colorată, organizând în cadrul cenaclului adevărate ședințe de hipnoză pentru a-și testa teoria. Astfel, pentru participanții la cenaclul din strada Albineț, sugestia muzicală și audiția colorată devin moduri de a experimenta literatura, un mod care minează simțul critic în favoarea subiectivității exaltate.

3. *Anti-intimismul*

Cu totul altele sunt relațiile dezvoltate în cercul condus de Ion Nădejde, din strada Sărărie din Iași, unde intimitatea, una dintre caracteristicile de căpătâi ale succesului și longevității comunităților umane, lipsește cu desăvârșite, astfel că se poate vorbi de o marcă a anti-intimismului. Grupul ieșean este o societate ierarhică, astfel că deși casa soților Nădejde este

⁶ Episodul este povestit de George Panu, în amintirile sale: „Îndată însă ce un alt poet [decât Vasile alecsandri] venea la «Junimea» cu pasteluri, atunci toți căpătau glas și teoriile «Junimei» asupra acestui gen recăpătau autoritate. Așa era un poet, el mort demult, Neculce Beldiceanu. Beldiceanu aborda toate genurile literare și au rămas lucruri bune de la dânsul. Când venea el cu pasteluri, toată lumea striga. Mai întâi striga că sunt imitate după cele ale lui Alecsandri și era adevărat [...]. Mult haz mai făceam noi de supărarea și protestările indignate ale lui Beldiceanu față cu această acuzare. El se ridica cu violență și căuta să ne dovedească că nu le găsește la Alecsandri. Pentru aceasta parcă-l văd cum se repezea la bibliotecă, cum aducea *Convorbirile* și citea pastelurile lui Alecsandri, apoi citind pe ale sale făcea comparații între ele [...]. Iar noi râdeam și mai mult de acest fel de demonstrație a bietului Beldiceanu (Panu 2013: 425).

deschisă oricui, deciziile se iau în cerc restrâns, la care participă doar câțiva inițiați, după ce au trecut proba de loialitate față de socialism. Ioan Nădejde este „hahamul”, „oracolul”, „zeul” din Sărărie, iar cercul de prieteni din jurul lui este numit „Empireu”, în care cu greu sunt admiși noi membri. Despre felul cum arată și este aranjată casa din Sărărie s-au păstrat puține detalii în textele de memorialistică, dar, în general, locul este descris ca o casă scundă, cu pridvor cu geamlâc, două camere și împrejmuțată de o curte. C. D. Anghel surprinde și configurația interiorului:

„În interior, un deranj indescriptibil și un vălmășag neînchipuit: cărți, copii, mobilier, animale – toate d-a valma. Intrați înăuntru ca în moară și vizitatorii se aciuiiau cum puteau, iar când nu puteau s-o facă, se refugiau în curte, formând cercuri” (Avramescu 1975).

Cei care vin la Nădejde intră, de fapt, în intimitatea unei familii, ocupând într-un mod abuziv spațiul de care face uz în viața de zi cu zi. Cu toate acestea, intimitatea pe care soții Nădejde o pun la dispoziția străinilor, împărțându-le viața lor de familie, este contracarată de o atitudine rigidă pe care o adoptă față de noii-veniți. Tinerii socialiști sunt primiți în casa lui Nădejde doar pentru a lipi timbre pe „Muncitorul”, fără a participa efectiv la discuții. Izabela Sadoveanu rememorează primirea pe care i-o face Sofia Nădejde ca pe o experiență mai curând negativă: „Ne-a primit cu o răceală de gheață. [...] ce încredere să aibă în acele fete de burghez care veneau în Sărărie poate din ușurătate și capriciu” (Sadoveanu 1980: 331). Lipsa intimității, severitatea care pedepsește orice abatere și existența unei ierarhii rigide ce caracterizează grupul lui Nădejde își pun amprenta atât de mult pe reprezentările pe care și le face tânăra socialistă despre viața în comunitate, încât atunci când va intra în restaurantul gării din Ploiești, în cercul condus de Gherea, mult mai permisiv, va avea sentimentul unei trădări:

„Eram încă habotnica de la Iași, cu toate prejudeciile (sic!) locale și toate prevențiunile mele împotriva Gheenei de la București. Ezeziile tovarășilor de la București, impietățile lor față de tabernacolul de la Iași și a zeilor mei din Sărărie [...] zbârliseră toate susceptibilitățile mele de neofită.” (Sadoveanu 1980: 344)

Deschizându-și casa unor străini, soții Nădejde vor stăvili formarea unor relații intime cu aceștia; lupta politică în care sunt angajați și propaganda pe care o duc pentru iluminarea maselor nu au nimic în comun cu formele de intimitate, care cer atenție, timp și investiție afectivă.

4. *Farsa*

În redacția ziarului „Adevărul” se recurge, însă, la un al mod de interacțiune, și anume farsa. Actorul care pune la cale aceste glume este Anton Bacalbașa, cunoscut de prieteni sub numele de Tony. Ceea ce frapează, înainte de toate, pe camarazii din redacție este contrastul dintre corpul bicisnic și talentul inepuizabil de a pune în scenă o farsă:

„Pe cât era de bogat ca minte și ca inimă, pe atât era de puținel cu trupul Tony. O adevărată umbră. Figura lui palidă și trasă, ochii vioi și arătoși [...], buzele vinete, mâinile străvezii cu degete subțiri, toate arătau pe candidatul la tuberculoză. Dar în acest trup firav, cu mușchii mereu obosiți, se agita o forță nervoasă extraordinară. [...] Izvor nesecat de paradoxe, de fraze spirituale, de idei generoase, de giumbușlucuri hăzoase și de răutăți, de înțepături nu arareori” (Teodorescu 1980: 135).

Farsa nu este, astfel, un simplu mod de a crea atmosferă și a destinde relațiile dintre oameni, făcându-le plăcute, ci o manifestare de cruzime, în care victima este ridiculizată fără să știe. Glumele nu sunt, însă, niciodată îndreptate spre colegii din redacție, ci doar către vizitatori, iar dintre aceștia suferă mai cu seamă scriitorii care vin cu un manuscris nou pentru ziar. Intrusul este invitat să-și declame creația, pus să imite gesturi și tonalități ridicule, apoi i se înfățișează un telefon (obiect destul de exotic în secolul al XIX-lea) la care trebuie să-și susțină perorația către un „comitet” iluzoriu, urcat pe un scaun ca să se audă mai bine. În timp ce victima cu pricina nu se prinde întotdeauna de farsă, camarazii din redacția „Adevărului” dezvoltă un soi de complicitate prin râs, constituindu-se ca o forță subversivă care exclude pe străini și își celebrează legăturile intime.

5. *„Băieții buni” și „fetele partidului”*

În final, aș vrea să aduc în discuție prietenia dintre sexe, ca tip de relație specifică care preocupă pe memorialiștii mișcării socialiste. Cele două sintagme din subtitlu le-am preluat din vocabularul socialist: „băieții buni”, utilizat de Gherea, se referă la tinerii socialiști, proaspăt veniți de la studii din capitala Franței; „fetele partidului” desemnează pe tinerele socialiste, multe dintre ele din cercul soților Nădejde (printre acestea: Izabela Sadoveanu, Adela Andrei-Proca, Tincuța Arghirovici – Rainea, Zoe Polichron-Frunză, Ecaterina Arbure-Ralli, Lelia Nanu-Suchianu, Ileana Proca, Tereza Stratilescu). Considerând-o un mit al generației socialiștilor din secolul al XIX-lea, Izabela Sadoveanu arată că prietenia dintre femei și bărbați survine ca urmare a unei schimbări de paradigmă socială și axiologică, caracterizată prin egalitate. Datorită acestei egalități între genuri, relația dintre femei și bărbați ajunge să depășească formele de atracție fizică și să fie înțelesă ca afinitate intelectuală:

„Doream relații liniștite și durabile, care să ne garanteze lipsa cataclismelor din dragostea dionisiacă. Eram prietene, dorind să ne oprim la toate etapele, să gustăm plăcerea rafinată a legăturilor noastre pur sufletești [...]. Era în legăturile noastre pace și seninătate, ca în prietenia celor vechi” (Sadoveanu 1980: 366-367).

Scriitoarea insistă asupra „purității” acestei relații, lipsită de senzualitate, dar care se deosebește totuși de camaraderie, o formă de prietenie dezinhibată, întrucât conservă rezervele celor două părți implicate. În termeni similari, vor vorbi și bărbații despre „fetele partidului”. Ștefan Popescu relatează, într-un interviu, despre lipsa flirtului în relațiile cu tinerele femei socialiste, cultivate doar pentru schimbul intelectual. Ion Teodorescu accentuează „curătenia” legăturilor („Nu s-au petrecut niciodată nopți mai caste ca acelea ale tineretului socialist cu «fetele partidului»” – Teodorescu 1980: 208), respectul și încrederea desăvârșită. Este o relație decorporalizată; din dorința de a contesta imaginii femeii ca obiect al atracției erotice în virtutea egalității de gen, atât femeile, cât și bărbații se vor raporta la femeie ca la o ființă fără corp. Prietenia dintre bărbați și femei nu poate fi decât oarbă, fundamentată pe legături pur spirituale, dincolo de atingeri și contact. Interesantă perspectivă asupra feminismului din partea unor luptători care aveau înscris în program, ca lucru de căpătâi, și emanciparea femeii. De fapt, acum, în secolul al XIX-lea, feminismul încă nu-și însușește discursul emancipării sexuale, fiind preocupat mai curând de câștigarea drepturilor politice și sociale pentru femei. În schimb, când se raportează la căsătorie sau la viața de familie, socialiste adoptă un punct de vedere conservator, acceptând toate convențiile și prejudecățile privind imaginea și rolul femeii în societate. Relevant, în acest sens, este portretul Sofiei Nădejde realizat de Izabela Sadoveanu, mai ales că livrează o imagine ideală a femeii socialiste:

„Solida, vasta și variata ei cultură nu a contribuit decât la accentuarea calităților ei feminine, la crearea unui nuanțat și armonio specific feminin, atât în sensibilitatea, cât și în cugetarea ei subtilă, coprinzătoare și ascuțită. Calitățile ei firești de tovarășă la viață, conducătoare a gospodăriei și a familiei, duișia ei maternă, nobila și generoasa ei simpatie umană n-au putut decât să accentueze în acel ceva autentic feminin din natura ei, prin cultură și învățatură” (Sadoveanu 1980: 334-335).

Cel puțin două ipostaze se pot decupa din profilul amfitrioanei din Sărărie: pe de o parte, este văzută ca exemplu de rafinament intelectual și erudiție, care reușește, prin cultură, să-și accentueze feminitatea; pe de altă parte, este descrisă ca o femeie casnică, având grijă de copii și treburile gospodărești. Dacă în societate femeia începe să-și revendice drepturi egale cu ale bărbatului în virtutea calităților intelectuale și a educației, în interiorul familiei, se situează în rolurile sale tradiționale, de mamă și tovarășă de viață. Așa stând lucrurile,

prietenia dintre sexe este văzută ca un tip de relație emancipată, ba chiar ca o formă de libertate, superioară față de relația de iubire care presupune o subjugare a femeii ca obiect al atracției erotice.

Concluzii

Am plecat, în prezenta lucrare, de la două concepte teoretice – rețea și sociabilitate – , pentru a observa modul de organizare a grupărilor socialiste din secolul al XIX-lea. Termenul de „rețea”, alături de cel al „legăturilor slabe” propus de Mark Granovetter, mi-a permis să investighez existența unor forme sociale transferabile, responsabile, totodată, de configurarea unui imaginar social. Este o direcție de cercetare care, în viitor, ar putea fi dezvoltată cu instrumentele unei lecturi cantitative, care ar pune în evidență o imagine mai exactă a acestei structuri de tip rețea și care ar permite, în plus, o analiză mai substanțială asupra legăturilor dintre spațiile-nucleu și a spațiilor marginale, asupra „actorilor” care migrează de la un grup la altul, dintr-un spațiu în altul.

A doua miză a articolului a fost analiza unor forme de viață marginale, care, de data aceasta, rămân ancorate în materialitate și sunt condiționate de existența într-o comunitate. Fiecare grupare are modul său de a fi, recurge la forme și practici diferite pentru a-și asigura coeziunea. Astfel, dacă în cenaclul lui Beldiceanu este adoptat modelul unei lecturi exaltate care privilegiază muzicalitatea literaturii în detrimentul valorii estetice, în redacția ziarului „Adevărul” funcționează ca mod al existenței colective râsul și farsa, iar casa din Sărărie a soților Nădejde propune un mod al anti-intimismului. Am putut observa, însă, și practici cu un mai mare grad de difuzare, precum consumul de ceai, care se regăsește în mai multe grupări socialiste, dar și un tip de relație particulară, și anume prietenia dintre sexe. Venind în întâmpinarea studiilor despre formele de sociabilitate atât din străinătate (Glinoe și Laisnay, Heinich, Lilti), cât și din țară (Tudurachi, Cuzmici, Munteanu, Gârdan), articolul propune o relectură a literaturii confesive dedicate grupărilor socialiste dintr-o perspectivă sociologică, cu atenție la modurile de funcționare a comunităților umane.

Referințe:

A. Corpus

Atanasiu, I.C. (1932). *Pagini din istoria contemporană a României, 1881-1916*, vol. I: *Mișcarea socialistă 1881-1900/ Pages of Contemporary Romanian History, 1881-1916*, vol I: *The Socialist Movement 1881-1900*. București: Adevărul.

Avramescu, T. (Ed.) (1975). *Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă/ Literary Memories about the Old Socialist Movement*. București: Minerva.

- Gorovei, A. (1930). *Alte vremuri. Amintiri literare/ From Other Times. Literary Memories*. Fălticeni: Tipografia și Librăria „J. Bendit”.
- Graur, C. (f.a.). *Portrete socialiste/ Socialist Portraits*, București: Șantier.
- Ibrăileanu, G. (2010). *Amintiri din copilărie și adolescență/ Memories of Childhood and Adolescence. În Scrieri alese/ Selected Works* (A. Patraș, R. Patraș, eds.). Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Mille, C. (1913). *Dinu Milian*, vol. I. București: Adevărul.
- Teodorescu, I., Sadoveanu, I. (1980). *Amintiri/ Memories* (A. Avramescu, ed., T. Avramescu, introd). București: Eminescu.

B. Bibliografie critică

- Agulhon, M. (1966). *La Sociabilité méridionale. Confréries et associations dans la vie collective en Provence orientale à la fin du XVIIIe siècle/ The Meridional Sociability. Communities and Associations in the Collective Life of the Oriental Provence at the end of 18th century*. Aix-en-Provence.
- Alexandrian (1979). *Le Socialisme romantique/ The Romantic Socialism*. Paris: Seuil
- Bénichou, P. (1996). *Le Sacre de l'écrivain, 1750-1830: Essai sur l'avènement d'un pouvoir spirituel laïque dans la France moderne/ The Consecration of the Writer, 1750-1830*. Paris: Gallimard.
- Bénichou, P. (1977). *Le Temps des prophètes: Doctrines de l'âge romantique/ The Time of the Prophets. Doctrines in the Romantic Age*. Paris: Gallimard, 1977.
- Cuzmici, L. (2015). *Generația Albatros – o nouă avangardă/ Albatros Generation – a New Avant-garde*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Diaz, J.-L. (2012). «De l'écrivain au traducteur imaginaires. Entretien avec José-Luis Diaz au sujet de sa théorie de l'auteur»/ Of imaginary writer and translator. Interview with José-Luis Diaz about his theory on the author (Karen Vandemeulebroucke, Elien Declercq, interviewers). In *Interférences littéraires/Literaire interferenties*, 9.
- Dohotaru, A. (2015). Portraits of Young Socialists: Moral Standing and Socializing Places. In *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*, 54. 249-264.
- Engels, F. (1880). *Socialism: Utopian and Scientific*. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1880/soc-utop/ch01.htm>.

- Gârdan, D. (2020). Privind de departe modernitatea: Cazul „Sburătorul”/ A Distant View towards Modernity: The Case of “Sburătorul”. In *Vatra*, 8-9. 87-92.
- Ginsburg, C. (2012). *Threads and Traces. True False Fictive* (Anne C. Tedeschi, John Tedeschi, trans.). Berkley and Los Angeles/ London: University of California Press.
- Glinoe, A., Laisnay, V. (2013). *L'âge de cénacle. Confraternités littéraires et artistiques au XIXe siècle/ The Time of the Cenacle. Literary and Artistic Confraternities in the 19th Century*. Paris: Fayard.
- Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. In *American Journal of Sociology*, 78 (6), 1360-1380.
- Heinich, N. (2005). *L'Élite artiste. Excellence et singularité en régime démocratique/ The Artistic Elite. Excellence and Singularity in the Democratic Regime*. Paris: Gallimard.
- Lilti, A. (2015). *The World of the Salons: Sociability and Worldliness in Eighteenth-century Paris*. Oxford University Press.
- Munteanu, M. (2022). *Gruparea de la „Viața românească”. O literatură a spațiului și comunității/ “Viața românească” Group. A Literature of Space and Community*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Simmel, G. (2009). *Sociology. Inquiries into the Construction of Social Forms* (Anthony J. Blasi, Anton K. Jacobs, Mathew Kanjirathinkal, trans., Horst J. Helle, introd). Leiden/ Boston: Brill.
- Tudurachi, L. (2019). *Grup sburător. Scrisul și trăitul împreună în cenaclul lui E. Lovinescu./ The Sburătorul Group. Life and Writing Together in E. Lovinescu's Cenacle*. Timișoara: Editura Universității de Vest
- Van Damme, S. (1998). *La sociabilité intellectuelle. Les usages historiographiques d'une notion/ The Intellectual Sociability. Historiographical Usages of a Notion. Hypothèses*, 1, 121-132. <https://doi.org/10.3917/hyp.971.0121>.
- Valade, B. (2012). *Les réseaux de sociabilité/ Networks of Sociability*. In Letonturier, É. (Ed.), *Les réseaux/ The Networks*. CNRS Éditions. DOI: 10.4000/books.editions-cnrs.19297.

MODELUL GAZETĂRESC AL BANDITULUI SOCIAL ÎN ROMANUL TÂLHĂRESC AL SECOLULUI AL XIX-LEA¹

THE FEUILLETON MODEL OF THE SOCIAL BANDIT IN THE NINETEENTH-CENTURY OUTLAW NOVEL

Alexandra OLTEANU

Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iași, Romania; Universitatea Petre Andrei din Iași
Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Romania; *Petre Andrei* University of Iași

e-mail: olteanualexandra99@yahoo.com

Abstract:

The popularity of the idea of social banditry is closely related to the socio-historical, economic and cultural context, and literature and history only record the reasons why the noble thief, in many variants the outlaw, become some of the central figures of the Romanian historical novel of the 19th century. The outlaw novel is detached from the literary body of the hajduk prose and proposes another series of motives for the actions of the main characters. Cruelty is no longer euphemized by the oversize of the noble character, and the passionate prowess, selfishness, and murder foreshadow the outlaw's refuge in a society of outcasts, which opposes the official societal model. Through the character of the social outlaw, Panait Macri and Ilie Ighel propose another model of social bandit, the thief who, although initially occupying a privileged social position in the community to which he belongs, commits out of passion a gruesome crime, which will serve as an occasion for his exclusion from the community structure from which he claims. The social thief renounces the aura of vigilante or protector of the horned, and, yielding to the dark desires for the attainment of personal power and prosperity, becomes the embodiment of the evil to be feared, a hypostasis which does not make him repugnant in the collective imagination but, on the contrary, attractive.

Keywords: Panait Macri; Ilie Ighel; outlaw novel; social banditry; historical novel.

¹ This work was supported by a grant of the Romanian Ministry of Education and Research, CNCS - UEFISCDI, project number PN-III-P1-1.1-TE-2019-0127, within PNCDI III.

1. Radiografia marxistă a banditismului social

Popularitatea pe care o capătă ideea de banditism social este strâns legată de contextul socio-istoric, economic și cultural, iar literatura și istoria nu fac decât să consemneze voalat motivele pentru care tâlharul nobil, în multe variante haiducul, devine una dintre figurile centrale ale romanului istoric românesc din secolul al XIX-lea. Simbolistica eroilor din familia lui Robin Hood este oferă un corp literar revendicărilor ideologice, naționaliste și sociale ale statelor afectate de expansionismul marilor imperii. Studiul de referință elaborat de Eric Hobsbawm, cel care a introdus termenul de „bandit social” în dezbateră fenomenelor sociale desprinse din cuprinzătorul concept numit „banditism”, poate fi citit în cheia unei tentative a istoricului de a explica legitimitatea atribuirii statutului de eroi de legendă haiducilor, pornind de la factori sociologici, politici și economici. Pentru Hobsbawm, banditismul devine o expresie a revoltei clasei sociale asuprite împotriva autorității oficiale. Această teorie controversată va sta la baza întemeierii unei întregi arii de cercetare istorică, „banditry studies” (Hobsbawm 2017: 61).

Descriind particularitățile fiecărei categorii de bandiți, istoricul trasează patru categorii de tâlhari: banditul nobil, răzbunătorul, revoluționarul și expropriatorul. Haiducul face parte din tipologia tâlharilor nobili și, alături de celelalte categorii, se erijează într-o voce a nemulțumirii colective. Ipoteza lansată de Eric Hobsbawm explică preferința romancierilor secolului al XIX-lea pentru conturarea imaginii romantice a banditului nobil, transformat în simbol al speranței și răzbunător al nedreptății sociale. Memoria culturală și imaginarul colectiv au însă suficiente exigențe pentru a selecta din marea galerie de tâlhari doar câteva figuri reprezentative, devenite mai întâi eroi de baladă, iar apoi personaje de roman. Hobsbawm recunoaște că statutul de erou popular este câștigat de puțini bandiți, semn că alura mitică este compatibilă doar cu un comportament exemplar, în recunoașterea căruia trebuie să existe unanimitate.

Alți cercetători importanți care au căutat să explice fenomenul banditismului sunt Graham Seal și Anton Blok. Conform definiției oferite de Graham Seal, banditul este cel care dobândește bogății în mod metodic, prin jefuirea altora, de obicei în cadrul unui grup, care distribuie bogăția în interiorul propriei structuri comunitare (Seal 2009: 69). Curajul și vitejia bandiților ajung să le asigure faimă, ajutor, protecție și o lungă carieră de personaje ale literaturii. Folcloristul Graham Seal se află printre susținătorii ipotezelor lui Eric Hobsbawm și insistă asupra individualizării tâlharului-erou ca formă distinctă și originală fenomenului social al banditismului, chiar dacă opțiunea de a-l încadra în masa aparent omogenă a tâlhăriei pare mai facilă. Banditul social apare, așadar, ca o subcategorie a tâlharului, având drept

particularitate intenția de a ocroti cele mai vulnerabile clase sociale, acelea care le-ar putea servi drept cele mai ușoare ținte.

Teoria elaborată de Eric Hobsbawm corelează ascensiunea banditismului social cu analiza marxistă de clasă, sugerând că „banditismul social” reprezintă o manifestare timpurie a protestului proletar împotriva exploatării realizate de clasele conducătoare. Limitele teoriei lui Hobsbawm au fost testate de sociologi și istorici, care i-au reproșat autorului glorificarea și romanțarea rolului banditului în societate. Critica teoriei „banditului social” a insistat asupra ideii că beneficiile pe care țăranii le-ar fi câștigat din acțiunile tâlharilor ar fi fost mai degrabă tangențiale, efecte ale acțiunilor acestora, decât intenționate. Istoricul Anton Blok respinge ipostaza comunitară a actului tâlhăresc, afirmând că banditismul tinde să suprimă clasa socială din care se ridică, iar eroii proveniți din bandele tâlharilor sunt excepții². Respingerea teoriei lui Hobsbawm poate fi justificată prin lipsa dovezilor istorice, însă carența documentară ajunge să fie contracarată de resursele folclorului și literaturii. Rolul eroic și alura de mit care învăluie faptele bandiților se susțin în imaginarul colectiv doar prin proiecții ale fanteziei, dar nu și în date verificabile.

Teza lui Eric Hobsbawm, dezvoltată și rafinată timp de decenii pentru a răspunde obiecțiilor criticilor, supradimensionează imaginea romanțioasă a tâlharului nobil, personaj de legendă ce rivalizează cu modelele eroice privilegiate de tradiția literară. Tratarea fenomenului banditismului social și, implicit, a haiduciei, dintr-un unghi teoretic marxist apare drept previzibilă în multe dintre punctele argumentației sale. Specificul tâlhăriei în folosul celor defavorizați și lupta clasei țărănești cu injustițiile statului feudal este atrăgător ideologic și poate reprezenta un avatar al nedreptăților pe care păturile sociale dezavantajate le suferă din partea capitalismului în istoria modernă. Într-un domeniu de cercetare aparent restrâns, Hobsbawm reușește să îmbogățească obiectul de studiu cu observații teoretice inovatoare, asociind analiza fenomenului banditismului cu bogăția perspectivelor oferite de științele umaniste. Dincolo de teoretizarea banditismului social, meritul istoricului este acela de a fi surprins tema sociologică a tâlhăriei în întreaga sa desfășurare istorică și geografică, individualizându-i formele de manifestare. Hobsbawm identifică și un element unificator al tuturor formelor de banditism, în care putem citi cu claritate subtextul marxist, și anume revolta claselor dezavantajate, sau a proletariatului, în fața autorității nedrepte care uzurpă dreptul natural.

² „I shall argue that the element of class conflict as embodied in certain forms of banditry has received undue emphasis. Rather than actual champions of the poor and the weak, bandits quite often terrorized those from whose very ranks they managed to rise, and thus helped to suppress them” (Blok 1972: 496).

2. Panait Macri și modelul gazetăresc al romanului haiducesc

Panait Macri (1863-1932) este un scriitor pentru care gazetăria va reprezenta sursa primară a inventivității și expresivității literare. Romancierul debutează timpuriu, în 1877, cu publicarea unui poem în „Vestea”. S-a afirmat ca gazetar profesionist, făcând parte din redacțiile unor publicații ca „Resboiul”, „Epoca”, „Țara”, „Timpul”, „Adevărul”, „Dimineața”, „Universul”, „România literară și științifică”. A publicat texte în „Soarele”, „Dreptatea”, „Minerva” și alte gazete, iar consecvența și complexitatea operei sale de publicist i-au obținut postul de redactor responsabil pentru apariția revistelor „Vocea adevărului” (1882-1883) și „Satira” (1897) (DLRO 1979: 534). În 1915, Panait Macri a devenit director politic și literar al gazetei „Actualitatea”. Prin vasta sa activitate publicistică, Macri a acoperit toate genurile, de la articole politice și reportaje până la traduceri ale romanelor-foleton europene. În aceste exerciții scriitoricești poate fi localizat inventarul de strategii românești și tactici literare pe care le-a dezvoltat romancierul în prozele sale cu haiduci. Structura romanelor o imită pe cea foiletonistică, aspect marcat prin fragmentarea narațiunilor în capitole care se încheie cu formule menite să intensifice suspansul și să precipite lectura următoarei părți³. Această strategie amintește de natura de serial a romanelor de senzație publicate în foleton, care urmăreau să capteze atenția publicului printr-un final care să asigure fidelitatea publicului cititor față de următoarele secvențe ce vor fi publicate⁴.

În romanele haiducești scrise de Panait Macri este recognoscibilă experiența gazetarului cu deprinderi literare formate, care supralicitează o schemă morală simplă, redusă la antinomia bine-rău. Haiducii din scrierile sale luptă împotriva aceleiași autorități corupte și decid să se refugieze în munți după „botezul” sângelui prin care trec și eroii lui N.D. Popescu. Haiducii lui N.D. Popescu reprezintă restructurări ale eroului convențional, așezat într-un context istoric agitat, care îi uniformizează structura sufletească și îi imprimă aceleași imbolduri sociale, etice și naționale împărtășite și de confrății săi. Macri propune însă și o altă transformare a tâlharului social,

³ Relatarea speculează din plin caracterul senzaționalist al întâmplărilor, iar decorul construit cu grijă și prezentat minuțios anunță surpriza: „Pe când însă convoiul pășia încet, pe când glasul preoților se înălța spre ceruri, un voinic călare se opri la spatele sicriului, aruncă o mână viguroasă după talia Vidrei, o ridică în sus, o aruncă pe calul său înspumat și împreună cu ea dispăru în depărtare, lăsând pe toți în cea mai mare uimire și spaimă totodată. Acesta era Ghiță Cătănuță, care răpea pe Vidra pentru a doua oară” (Macri 1883: 41).

⁴ Dinu Pillat amendează importul formal al strategiilor specifice romanului foleton, sugerând beneficiile financiare rezultate din aparențele complexității și densității structurale: „Panait Macri recurge la artificiile romanului-foleton până în ultimile amănunte de formă, ca bunăoară obiceiul de a începe fiecare frază de la capătul rândului, cu scopul de a se umple mai mult spațiu și a se da textului astfel decupat o cadare grea de presupusă fatalitate” (Pillat 1947: 43).

care nu mai este mânat în luptă de sentimente înalte, compatibile statutului de justițiar, așa cum este răzbunarea, ci devine haiduc pentru a scăpa de consecințele acțiunilor sale nemiloase. Această fizionomie spirituală particulară atrage cu sine și schimbări ale configurației tematice, motiv pentru care romanul tâlhăresc poate fi integrat și literaturii *noir*. Specificul romanului *noir* circumscrie natura duală a personajului și scindarea acestuia între actele sale reprobabile și noblețe, între tribulațiile găsirii propriului echilibru și înfierarea socială. În articolul *Le Phénomène Série Noire*, Juliette Raabe descrie caracteristicile conflictului romanului noir, în care se regăsesc și câteva dintre trăsăturile principale ale prozelor lui Panait Macri:

„Le conflit entre les désirs et les revendications personnelles du héros et la réalité extérieure est à la base de presque tous les romans noirs. Inutile d'ajouter que de ce conflit l'individu ne peut pas sortir vainqueur, car la société est désormais trop puissamment organisée pour laisser leur chance aux héros solitaires, même s'ils tentent de s'intégrer à elle. Ce héros-victime est donc à la fois un héros du mal et de l'échec” (Raabe 1970: 293).

Romanul negru al lui Panait Macri încapsulează conflictul dintre dorințele tâlharului și realitățile exterioare deoarece revendicările personajul central încalcă ordinea socială prestabilită și îi atrag excluderea din comunitatea de la care se revendică. Mobilul egoist, îndreptat către obținerea bunăstării individuale nu îi permit solidarizarea cu un grup social definit de avânturi comune, justițiare, cum era cazul haiducilor, ci îl aruncă într-o luptă din care nu va putea ieși victorios. Ghiță Cătănuță este ipostazierea a ceea ce Juliette Raabe numește drept „erou-victimă”, un personaj sortit eșecului încă de la momentul rebeliunii împotriva naturii. Crimele tâlharului sunt acțiuni de revoltă împotriva ordinii exterioare, iar eroul din romanul lui Macri, asemenea celui din tragedii, nu poate învinge însăși natura. Autorul de romane de senzație construiește un discurs în care redimensionează, folosind un alt registru, elemente din estetica tragicului. Modificările de registru reflectă intenția romancierului de a se adresa unui public cât mai numeros, asupra căruia devine eficientă o logică emoțională sensibilă la dramatism și trăiri intense, negative.

Romanul tâlhăresc se desprinde din trunchiul prozei haiducești și propune o altă serie de mobiluri pentru acțiunile personajelor. Cruzimea nu mai este eufemizată prin supradimensionarea caracterului nobil, iar avânturile pătimașe, egoismul și crima prefigurează refugiul haiducului într-o societate a proscrisiilor, care se opune modelului societal oficial. Revolta împotriva autorității și dobândirea statutului de justițiar nu sunt trăsături latente ale tâlharilor din romanele lui Panait Macri, ci reprezintă roluri dobândite odată cu noua poziție asumată în cadrul cetei de haiduci. Schema evolutivă a

personajului este una sinuoasă, care mizează pe răsturnări de situație și intrigi melodramatice. Deși, inițial, personajul se poate remarca prin exemplaritatea sa morală, ajunge să comită în mod voit un act atroce, care îl exclude din comunitatea în care trăiește și îl forțează să ia calea codrului și a muntelui. Destinul haiducului Ghiță Cătănuță este unul edificator pentru dezideratele morale pe care gazetarul Panait Macri încearcă să le livreze unei audiențe câștigate deja de ipostazele haiducilor din romanele lui N.D. Popescu. Romanul tâlhăresc al lui Macri este, în siajul creațiilor românești noir, o proză în care maniheismul convențional, construit pe opoziția bine-rău, se transformă subtil într-unul nuanțat de oscilațiile mobilurilor personajului, despre care Juliette Rabe consideră că „în ordinea permanentă, societatea este binele, față de care individul se opune” (Raabe 1970: 293-294). Actul de a se opune ordinii sociale existente îl plasează astfel în afara moralei care determină binele și răul. Amoralitatea tâlharului simbolizează și dispariția societății guvernate de morala tradițională bazată pe principiile solidarității, abnegației, egalitarismului și patriotismului. Felul în care se configurează lumea populată de eroi-tâlhari nu mai corespunde principiilor ca generozitatea, patriotismul, egalitatea socială și protejarea celor slabi, care guvernau universul epic creat de C. Boerescu în *Aldo și Aminta sau Bandiții* (1855) și, într-o oarecare măsură, pe cel construit de N.D. Popescu, ci operează o abrogare tranșantă a regimului iluziilor de dreptate și noblețe. Scenariul clasic de societate dominată de forța legilor eșuează într-un spațiu în care se afirmă din ce în ce mai pregnant autoritatea haosului și a insubordonării față de morala convențională.

3. Romanul haiducesc și viabilitatea modelului picaresc în spațiul românesc

Romanul *Ghiță Cătănuță, căpitan de haiduci* (1883) ipostaziază maniera în care se realizează această tranziție bruscă dinspre modelul patriotic turnat într-un mit național cu înveliș senzațional către lumea cruzimii dirijată de patimi egoiste. Dinu Pillat semnalează această schimbare de direcție în literatura despre haiduci, arătând că prin „contribuția lui Panait Macri romanul haiducesc face trecere spre romanul tâlhăresc” (Pillat 1947: 43). Istoricul literar nu vede în Macri decât un imitator cu aspirații nejustificate de emul și consideră că „spre deosebire de N.D. Popescu, oricum antrenat în evocarea amănuntelor de farsă jucată puterii de către haiduci, Panait Macri lovește scurt și țipător” (Pillat 1947: 42). Pillat privește fenomenul romanului cu haiduci în termeni simpliști, considerându-l o cumulare și o adaptare vulgarizatoare a diversității formulelor romanului occidental popular. Presupusa ingenuitate artistică a autorului lui *Iancu Jianu, căpitan de haiduci* îl reabilitează în fața istoricului literar prin apropierea de lumea basmelor, în timp ce încercările lui Macri de a ipostazia

o altă fațetă a banditului social, cea a cruzimii brute, îi apar drept exerciții literare sordide, din care rezultă o „proză sinistru terifică, bineînțeles cu nimic din spiritul de șagă adesea întâlnit în modelele genului” (Pillat 1947: 43). Elementul care ar trebui să facă deliciul publicului după Pillat, aerul burlesc, spiritul de farsă, este cel care ar trebui să justifice apartenența romanului haiducesc la modelul picaresc, însă un asemenea tipar nu cadrează cu cerințele specificului național, care solicită eroi justițiar, marginali revoltați, gata să conteste ordinea socială existentă și să își impună propria configurație societală.

Discursurile avântate și grave pe tema istoriei nefaste și a suferințelor îndurate de popor de pe urma fanarioților și a străinilor invadatori primesc un suport mult mai eficient prin atribuirea lor unor eroi care reclamă dramatic neregulile societății din care se sustrag. Mai presus de motivele adesea egoiste care îi fac pe eroii lui Macri să se refugieze în codru și să devină haiduci, succesul la public al carismaticului tâlhar revoltat îi obține o acestuia o cale de izbăvire. Romanele de senzație, sau romanele populare, categorie din care fac parte și textele lui Macri, s-au bucurat de un mare succes în epocă, fiind tipărite la edituri prestigioase, în tiraje mari, reeditate frecvent, care se epuizau rapid. Publicul, familiarizat cu strategiile literare din romanele-foleton, găsea în narațiunile lui Panait Macri povești extraordinare, pline de suspans, care cadrau cu așteptările de lectură formate de literatura epocii⁵. Ironia picarescă nu s-ar dovedi la fel de eficientă precum amestecul de senzațional, național și frescă istorico-socială pe care le perfecționează autorii de romane haiducești cu scopul de a face mesajul ideologic cât mai eficient. Toma Pavel descris în *Gândirea romanului* evoluția romanului european, arătând că întreaga istorie a acestei forme literare se concentrează în jurul consecvenței umane față de idealul moral: „Descriind ruptura dintre protagonist și mediul său, romanul este primul gen care își pune întrebări privind geneza individualității și instaurarea ordinii comune” (Pavel 2008: 44). Amestecul de tendințe care structurează forma hibridă a romanului istoric este, pentru Jerome de Groot, un compromis între conștiința artificialității universului literar și eforturile scriitorului de a explica lumi și evenimente din afara experienței cititorului:

„An historical novel is always a slightly more inflected form than most other types of fiction, the reader of such a work is slightly more self-aware of the artificiality of the writing and the strangeness of engaging with imaginary work which strives to explain something

⁵ Cel mai cunoscut autor de romane haiducești, N. D. Popescu, atinge succesul editorial cu romanul haiducesc *Iancu Jianu, căpitan de haiduci*, care cunoaște nu mai puțin de șapte ediții, ultima având un tiraj impresionant, de nu mai puțin de cinci mii de exemplare.

that is other than one's contemporary knowledge and experience: the past" (De Groot 2010: 4).

În cazul romanului lui Panait Macri, ficțiunea are un cadru istoric bine individualizat, pe care romancierul încearcă să îl armonizeze cu acțiunea surprinzătoare. Trăsăturile evidențiate de Jerome de Groot sunt vizibile și în Ghiță Cătănuță, narațiunea fiind susținută de comentarii explicative, semn că autorul este conștient de decalajul existent între realitatea prezentului cititorilor și epoca fanarioșilor. Legătura pe care romancierul o stabilește între cele două perioade istorice este efectul atemporal al corupției asupra societății. Impresia artificialității este cauzată tocmai de străduințele scriitorului de a sublinia, în repetate rânduri, subtextul moral. Ca subgen al romanului istoric, proza cu haiduci supradimensionează rolul trecutului național nefast în edificarea solidarității naționale, anihilând convențiile istoriografice și înlocuindu-le cu cele romantice.

Romanul haiducesc realizează o confruntare a idealului cu umanul, iar simbolul modernității este triumful individualității, consacrat de Jean-Jacques Rousseau prin *mitul bunului sălbatic*, adică omul pervertit de societate, care aspiră la starea naturală perfectă a singurătății. Cert este că imaginația artistică și, implicit, cea romanescă, a jucat un rol fundamental în inventarea, structurarea și organizarea lumii moderne. Potențialul mobilizator sugerat de romanele haiducești nu a scăpat atenției contemporanilor. Epigramistul Sofronie Ivanovici scrie un succint studiu succint despre Ilie Ighel, N.D. Popescu și Panait Macri, pentru care alege drept titlu *Activitatea și Influența lor moralizatoare*. Ivanovici caută să surprindă tocmai subtextele morale ale narațiunilor cu haiduci și tâlhari, insistând asupra eficienței cu care romancierii transmit mesaje cu care un public numeros se poate solidariza: „Legendarii eroi, câte odată tâlhari de cea mai josnică speță, divinizați de imaginația și naivitatea poporului, sunt zugrăviți în amănunțime, c'un colorit viu și cu desfășurare de scene emoționante în dramatismul lor” (Ivanovici 1898: 3). Dramatismul, pitorescul și culorile contrastante apropie eroii de imaginea prestabilită, elaborată de imaginarul colectiv.

4. Ghiță Cătănuță, tâlhar și haiduc. Între anatemizare socială și izbăvire prin haiducie

Prin personajul Ghiță Cătănuță, Panait Macri propune un alt model de bandit social, tâlharul care, deși inițial ocupă o poziție socială privilegiată în comunitatea din care face parte, comite din pasiune o crimă înfiorătoare, ce va servi drept prilej al excluderii sale din structura comunitară de la care se revendică. Natura ambivalentă a personajului, asupra căruia planează demonismul romantic, este devoalată încă de la primele rânduri ale celui dintâi capitol, intitulat *Ziua omorului*, care statuează că „Părintele Cătănuță

era proverbial nu numai în satul său, dar chiar și în tot județul, pentru dreptatea și evlavie cu care servea lui D-zeu” (Macri 1883: 3). Preotul Cătănuță, renumit pentru evlavie și calitățile duhovnicești, suferă însă chinurile unui amor ilegal, înfierat deopotrivă de societate și de dogmele bisericesti. Deși vocația îi fusese pusă la îndoială încă din copilărie, „prea avea ochii jucători, prea de multe ori înjura pe tovarășii săi”, Ghiță învinge prejudecățile cunoscuților și își construiește o imagine cvasi-sanctificată în satul în care slujește.

Dar cum patima se manifestă întotdeauna impetuos, mai ales în cazul personajelor alcătuite după un calapod romantic, celelalte personaje ale romanului ghicesc tainele sufletului preotului Cătănuță, care se găsește prins într-un triunghi amoros. Când rivalul la dragostea Vidrei, paracliserul Ciorchină, anunță că va da în vileag iubirea condamabilă a preotului, acesta din urmă reacționează impulsiv și conștientizează că unica soluție este crima⁶. Subtextul ideologic este unul pronunțat, iar Ghiță Cătănuță blamează ticăloșia paracliserului, numindu-l „viță de fanariot”. Apelativul de „fanariot” este motivat tot de apartenența la un anumit set de norme morale și presupune atribuirea tuturor tarelor imaginabile celui disprețuit, care devine totodată vinovatul simbolic pentru toate atrocitățile suferite de popor. „Botezul” sângelui, etapă intermediară spre soarta de haiduc, este trăit cu aceeași voluptate resimțită de Iancu Jianu și Tunsu Haiducul, dar motivul actului criminal nu mai este legitimat de nimic nobil, ci doar de impulsul egoist de a îndepărta obstacolele din calea amorului său tainic. Panait Macri dozează cu îndemânare tensiunea narativă și amână inevitabilul doar cât să ofere iluzia unei posibile întorsături de situație, conferind evenimentului previzibil aparențele momentului surprinzător:

„Hotărârea preotului fu crudă, el voia să-l omoare și nu era nimeni care să-l oprească dela crimă.

— Pe cât timp acest Ciorchină va trăi, în zadar voiu mai nădăjdui ca să mă iubesc cu Vidra! Și-apoi mâine chiar, nu mai departe, mă va face de răs la tot satul! Ghiță, după aceste cuvinte, se apropie de nenorocitul paracliser și cu o mână puternică lungindu-l la pământ, îi înfipse cuțitul în piept. Un sânge roșu țâșni în toate părțile și stropi mâna ucigașului preot” (Macri 1883: 23).

⁶ Dialogul dramatic dintre preot și paracliser are aerul unei dramolete care augmentează tensiunea dinaintea momentului capital al înfăptuirii crimei, replica lui Ghiță Cătănuță pecetluind destinul de victimă al rivalului său: „— A, înțeleg acum! Își zise Ghiță; tu va să zică iubești pe Vidra! O, Ciorchină! viță de fanariot! sămânță a lui satana! Dar crezi tu că eu te voi lăsa cu viață, că voiu suferi vre-o dată ca să te văd cu Vidra în brațe? Nu, vei muri sărmane Ciorchină! Tu m-ai făcut ieri de răs la tot satul, eu voi face ca să rădă tot iadul de sufletul tău!” (Macri 1883: 7).

Personajul creat de Macri în *Ghiță Cătănuță, căpitan de haiduci* comprimă trăsăturile eroilor melodramelor, fervoarea elegiacă a demonului romantic și demnitatea rănită a marginalului ale cărui inițiative sunt cenzurate de normele sociale. Gesticulația lui Ghiță Cătănuță capătă, prin convenționalism, atributele ritualice ale inițierii. Romancierul cadentează narațiunea cu un spirit alert, care precipită șirul întâmplărilor către un deznodământ frapant. Viitorul haiduc este pe deplin conștient de efectele crimei sale, iar motivele egoiste ale acțiunilor sale fac loc atât împlinirii amoroase, cât și vocației comunitare. Ghiță Cătănuță vede în haiducie ocazia de a deveni „voinicul” pe care Vidra l-ar dori, dar și justițiarul care va face dreptate, îndreptând răul la care a asistat pasiv din postura de duhovnic și supus. Monologul în care își dezvăluie intențiile frizează nebunia. Ghiță Cătănuță aruncă arma, cuțitul și, într-o stare extatică, vorbește cu sine și cu victima sa. Discursul său sare de la blestemul originilor fanariote ale paracliserului la sacrilegiul comis de acesta prin îndrăzneala de a o fi iubit pe Vidra, culminând cu planurile de a deveni haiduc:

„Am auzit eu de mult ce neam spurcat e acela al fanarioților! Da, e o greșeală mare că iubesc pe Vidra, greșeala ta însă era și mare. [...] Nu, ei îi trebuie un flăcău, un voinic, și de azi înainte voinic voi fi și eu! Mă voi duce în codru și acolo voi omorî pe toți acei cari îngenuchiară țara noastră! De mult aud plângerile poporului și multe mume văduve au venit adesea la mine și cu lacrimile în ochi îmi spuneau cum copilele lor au fost siluite de fanarioți și turci. Ele mă rugau să chemurgia lui Dumnezeu asupra acestor spurcați și m-am rugat de multe ori. De astăzi însă, fumul tămâei va fi înlocuit cu fumul prafului de pușcă și sunetele clopotelor cu trosniturile puștilor! Sângele tău, acest sânge pe care am vărsat pentru prima dată, mi-a deschis pofta de a omorî și voi omorî într-una, fără cruțare, fără frică de păcat, ori unde voi vedea un străin!” (Macri 1883: 10-11).

Schimbarea parcursului existențial al lui Ghiță Cătănuță este produsă de crima sa. Anatemizarea socială este contracarată, în mintea personajului, de asumarea rolului de justițiar menit să pedepsească atrocitățile comise de demnitarilor corupți. Până să ajungă liderul cetei de haiduci, Ghiță Cătănuță devine eroul unor aventuri senzaționale, pline de suspans, presărată cu răpiri, crime și confruntări tensionate. Își mărturisește sentimentele față de Vidra, care îl confundă cu Grue, un alt voinic al codrilor, iar fata acceptă să plece împreună, recunoscând că visul ei era să fie „femeia unui haiduc”, a unui „voinic, unui adevărat român” care „se luptă din răspuțeri ca să scape țara din ghiarele ciocoilor” (Macri 1883: 21). Deși fata se răzgândește, Ghiță o răpește. Când Vidra află că haiducul care a răpit-o nu este Grue, ci cel care l-a ucis pe paracliserul care o iubea, ea ajunge să-l disprețuiască. Povestea lui

Ghiță Cătănuță cuprinde multe alte aventuri surprinzătoare, confruntări cu puterea, o a doua răpire a Vidrei, trădări și alte crime înlăptuite de pățimașul tâlhar. Deși vedea în haiducie și în ocrotirea celor năpăstuiți un mijloc de a obține redempțiunea, aprigul căpitan de haiduci este animat de setea de sânge și răzbunare, semn că izbăvirea rămâne doar o iluzie, un gând izvorât într-un moment extatic.

Titlurile capitolelor funcționează ca enunțări ale întâmplărilor prin care va trece sau pe care le va provoca personajul central, o altă strategie preluată de la romanul foileton (*A doua răpire a Vidrei*, *Ghiță Cătănuță bătut de putere*, *Ghiță în pom*, *Pedeapsa lui Dumnezeu* etc.). Contemporanul lui Macri, Sofronie Ivanovici, îl reține pe romancier ca pe un „neîntrecut pastelist”, „cu o forță descriptivă omerică” (Ivanovici 1898: 11-12). Calitatea de pastelist este una hazardată, dar „omerismul”, adică suflul epopeic, reprezintă unul dintre obiectivele artistice pe care autorii romanelor cu haiduci au încercat să le atingă prin sporirea dozelor de dramatism. Panait Macri nu face excepție, sacrificând verosimilul în favoarea senzaționalului și a melodramei, intuind că mizele extraestetice ale prozei sale sunt receptate mai facil atunci când implică activarea afectelor.

5. Ilie Ighel și încetățenirea formulei romanului tâlhăresc

Ilie Ighel (1870-1938) este romancierul care a desăvârșit formula romanului tâlhăresc ca subgen distinct. În *Romanul de senzație în literatura română din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Dinu Pillat remarcă interesul scriitorului pentru „romanțarea biografiilor de tâlhari”, aspect care oglindește același efort de documentare practicat și de N.D. Popescu. Avocat și gazetar profesionist, asemenea lui Panait Macri, Ighel adună material documentar pentru romanele sale tâlhărești, în elaborarea cărora respectă direcțiile canonice fixate de romanul foileton. Scriitorul debutează în 1888, an în care scoate și revista „Farul tinerimei”. Ajunge redactor la „Fântâna Blanduziei” (1889), „Buciumul” (1889-1890), „Românul” (1890), „Națiunea” (1890-1891). În 1895 va edita publicația efemeră „Ecoul” și între 1898-1903 va conduce „Foaia populară”. Va mai publica versuri, piese de teatru, proză și articole în „Lumina” (1890), „Biblioteca familiei” (1891), „Românul literar” (1891), „Independentul literar ilustrat” (1892), „Familia” (1892-1895), „Lumea nouă literară” (1895-1896), „Naționalul” (1896) și „Adevărul” (DLRO, 1979: 448). Asemenea antecesorii săi, care au scris romane cu haiduci și tâlhari, Ilie Ighel este atent la dinamica literară a timpului, observă subiectele care atrag atenția publicului și învață cum să își construiască narațiunile pentru a valorifica din plin obiceiurile de lectură ale epocii.

Păstrând țelurile morale ale literaturii haiducești și tablourile istorice, romancierul înțelege că formula romanului de senzație nu exclude

determinismul naturalist, pe care îl integrează prozelor sale, cu toate că adesea îi exagerează proporțiile pentru a portretiza răul absolut. Personajele lui Ighel sunt cruțate de orice iluzie a redempțiunii sau a nobleței. Schema morală devine din ce în ce mai simplificată în romanul tâlhăresc scris de Ilie Ighel, fapt ce se poate explica și prin cunoașterea sumară sau extensivă a biografiei reale a tâlharilor transformați apoi în personaje romanești. Se remarcă și rudimentaritatea portretistică a personajelor plăsmuite după tiparele romanului popular. În acest sens, Bernard Trout observă „economia genetică a literaturii populare”, pe care o cartografiază, încercând să-i înțeleagă eficacitatea:

„La psychologie des personnages est évidemment très sommaire. Il y a les bons et les méchants. Les bons sont très bons. Les méchants sont toujours très méchants. L’homme bon est grand, beau, fort. Pour désigner le méchant, on trouve toujours quelque part l’adjectif « chafouin », de même que tout est fatal, et les méchants meurent, en général, à la fin” (Trout 1970: 349).

Observația lui Bernard Trout devine relevantă și pentru înțelegerea romanului tâlhăresc scris de Ilie Ighel întrucât acesta respectă un tip particular de convenționalism portretistic turnat în evenimente insolite, neașteptate, care însă respectă o schemă morală universală. Tatăl lui Simion Licinski, viitorul tâlhar, este răufăcătorul previzibil, dizgrațios fizic, violent, capabil să își ucidă soția și să își tortureze fiul. Pentru un asemenea personaj, moartea este singura pedeapsă suficient de dură, reflectând nivelul de decădere morală. Moartea răufăcătorului este una violentă, cauzată de propriul fiu, care, în ciuda vârstei fragede, urzește un plan de a-și ucide tatăl. Cu cât aventurile tâlharului sunt mai surprinzătoare, cu atât figura sa domină mai puternic tablourile epice. În studiul *Économie Génétique de la Littérature Populaire*, Bernard Trout explică și că un asemenea roman popular nu împrumută prea mult din intriga polițistă, are un conflict cert, care se desfășoară liniar, însă îi lipsesc dezvăluirile din final (Trout 1970: 350). În ciuda manierei asemănătoare de a grada tensiunea narativă și suspansul, romanul popular nu folosește strategii complicate de devoalare a făptașilor, ci prezintă șirul evenimentelor cuprinse între crimă și moartea tâlharului. În cazul romanelor lui Ighel, materialul documentar risipit prin presa vremii și prin arhive nu reprezintă decât un indicator al intrigilor susceptibile să mențină interesul publicului mai multă vreme. Faptul atestat, înregistrat de istorie, acționează totodată ca element declanșator și factor legitimator al narațiunii cu tâlhari. Prefețele romanelor subliniază caracterul de actualitate al intrigilor supuse atenției cititorului, inducând adesea pretextul diseminării faptelor reale. Dintr-un avânt apologetic, în prefața la *Dragoș, hoțul Tecucilor*, autorul statuează din capul locului că eroul a fost un „hoț cinstit”

și că atrocitățile ce i se atribuie au fost înfăptuite de un tovarăș al acestuia, Mănăilă, „un criminal ordinar” (Ighel, 1892: III). Avocatul Ighel menționează și sursele consultate, din aceeași dorință de a imprima veridicitate întâmplărilor inserate în roman⁷. Invocând două tipuri de resurse documentare, scriptele oficiale și poveștile oamenilor, între care plasează semnul egalității, romancierul dizolvă granițele dintre istorie, imaginar colectiv și mit în roman și proclamă în mod implicit suveranitatea fanteziei.

Tâlharul social renunță la aura de justițiar sau de ocrotitor al celor oropsiți și, cedând dorințelor întunecate de obținere a puterii și prosperității personale, devine întruchiparea răului de temut, ipostază care nu-l face respingător în imaginarul colectiv ci, dimpotrivă, atrăgător. Publicul reacționează cu același entuziasm și la imaginea unui erou-paria, care înlocuiește moralismul aproape dogmatic proferat de haiduc. Un indicator eficient al interesului publicului pentru acest tâlhar portretizat de romancierul Ilie Ighel este ecoul avut în presa vremii sale și transformarea sa într-un personaj al culturii populare. În prefețele celor două romane care prezintă aventurile lui Simion Licinski, Ilie Ighel descrie impactul figurii acestui tâlhar asupra imaginarului colectiv. Într-un asemenea context, modelul societății alternative, clădite pe principii utopice și pe un drept natural, își divulgă inconsistența în favoarea unui individualism amoral. În acest caz, banditul își păstrează aura de tâlhar social nu prin exemplaritatea sa morală, ci prin transformarea lui în simbol al revoltei violente, care nu mai acceptă încorsetările comunitare. Revolta este una generalizată, extinsă nu doar asupra unei autorități corupte, cât mai ales asupra întregii lumi viciate, tâlharul revendicându-se ca un produs al acesteia.

6. Apologia tâlharului și principiul singularității în romanul tâlhăresc

Primul roman tâlhăresc scris de Ilie Ighel, *Banditul Simion Licinski*, este elaborat ca un ecou literar al unui caz îndelung discutat în presa vremii, uciderea tâlharului dobrogean ce săvârșise o lungă serie de fărâdelegi. Interesul pentru cazul Licinski a fost speculat cu succes și de către amatorii genului biografic, Dinu Pillat semnalând că „un oarecare C. Teodorescu publica o carte documentară despre *Viața și crimele lui Simion Licinski* în 2 vol., ceea ce ne confirmă ecoul cu totul afară din comun trezit de banditul nostru în publicistica de atunci” (Pillat, 1947: 44). Ighel reușește să scrie despre brutalul bandit într-o manieră aproape empatică și, chiar dacă subtextul moral este o constantă a acestui tip de literatură, romancierul nu

⁷ „Tot ce voi scrie mai la vale sunt fapte culese din dosarele Tribunalului din Tecuci și luate de pe buzele oamenilor pe care i-am pus să-mi povestească. Trebuie să mulțumesc aici d-lui Istrate, arhivarul Tribunalului din Tecuci, care mi-a pus la dispoziție, cu o deosebită amabilitate, dosarele privitoare la procesul lui Dragoș” (Ighel 1892: III-IV).

mai deține nimic din verva acid-reprobatoare întâlnită la un Nicolae Filimon sau Ioan M. Bujoreanu. Scriitorul elaborează un adevărat demers defensiv, centrat pe singularitatea eroului. Strategia de reabilitare de banditului este simplă și ingenioasă deopotrivă.

Romanul se deschide cu un îndemn *Către cititori*, care echilibrează evidențele rapoartelor oficialităților și elanul apologetic al romancierului care descoperă un filon artistic rodnic, de interes pentru o categorie extinsă de cititori. Întregul discurs se fundamentează pe principiul singularității eroului care posedă o serie de abilități spirituale admirabile, fapt care îl transformă pe Licinski în reprezentantul unei curioase specii de tâlhar: „care a evitat versarea sângelui, care s-a mulțumit cu ceea ce a găsit, dotat de natură cu o inteligență, voință și curagiū deosebit” (Ighel 1890: 5). Apologia tâlharului atipic poate fi dictată de atitudinea publicului care se familiarizase cu povestea lui Simion Licinski prin intermediul presei, dar și de influențele naturalismului. Tezismul romancierului se articulează într-o formă discursivă comună consubstanțială expunerii gazetărești. Ighel emite un mănunchi de ipoteze pe care va căuta să le demonstreze în romanul tâlhăresc:

„Dacă curagiul și voința lui Simion Licinski ar fi apucat pe o cale bună, sănătoasă, cine știe dacă n’ar fi devenit și el o capacitate nemărginită, un om de geniū folositor omenirei? Dar mediul ticălos în care a trăit, înclinările moștenite de la bătrâni, i-au deschis calea răului: povârniș alunecos, care duce în fundul temnițelor întunecoase!... Licinski e un tâlhar nobil; un Grozea al trecutului; un Grozea însă modern, rafinat, un *hoț de salon*” (Ighel 1890: 6).

Ereditatea încărcată de violență și crimă, alături de ignoranța societății care l-a marginalizat pe viitorul tâlhar înzestrat cu atâtea calități alese, compun punctele centrale ale pledoariei defensive a avocatului-scriitor. Acest scenariu este și foarte ofertant ideologic, eliberându-l pe bandit de responsabilitatea morală a crimelor sale și plasând sagace vina pe clivajele sociale. Romancierul nu realizează doar portretul tâlharului din anii în care atinge notorietatea, ci începe să își exemplifice teza prin relatarea unor secvențe din copilăria sordidă a viitorului bandit. Violența tatălui asupra căruia planează suspiciunea de a-și fi ucis în bătaie soția, copilul care fură votca părintelui alcoolic pentru a-și stăpâni foamea sunt doar câteva din secvențele dramatice pe care scriitorul le învâluie într-o coloratură empatică⁸.

⁸ „Și, negreșit că, copilul care vedea și simțea totul, care vedea și simțea totul, care se bucura de țipetele mamei sale ce cădea sfărâmată, sdrobotită de durere subt loviturile nemiloase ale bețivului; această făptură pentru care viața liniștită și dulce a copilăriei plină de toate nevinovățiile și tot ce o imaginație plină de naivitate a unui copil poate făuri, părea că nu egzistase; se obijnuse, se conformase cu mediul în care a trăit, mediū ticălos și murdar, care

Suferințele îndurate de pe urma tatălui sădesc în inima fiului o ură încrâncenată și, pe măsură ce violența bărbatului crește, copilul cedează îndemnurilor tainice ale eredității și mediului în care crescuse, ucigându-și tatăl prin incendiere. Naratorul empatic justifică viitoarele acte de cruzime prin teoria pervertirii sufletului inocent de către influența mediului viciat. „Botezul” sângelui, spontan, prin care trece haiducul înainte de a-și asuma vocația, este înlocuit de inițierea printr-un act criminal premeditat, îndeplinit de un copil care conștientizează răul pe care îl poartă în sine. Momentul în care descoperă că a reușit să își ucidă tatăl este elocvent pentru noua viață a lui Simion Licinski-banditul:

„Și copilul, cu un surâs pe buze plin de mulțumire, privea îndobitocit spre acea grămadă de dărămături, subt care se odihnea, fără să se măi scoale vre-odată tatăl său și, gândind că de acum înainte nu-l va măi bate nimeni, șopti în colțul buzelor sale livide:

– Să măi mă bați!...” (Ighel 1890: 20).

Sugestia crimei ca act de supraviețuire prefigurează paginile acide de critică socială, care oferă romancierului posibilitatea de a-și expune prelegerea cu subiect etic îndreptată împotriva societății dominate de corupție care ruinează viețile tinerilor virtuoși⁹. Evreul Isac, la cărciuma căruia ajunge Simion Licinski să lucreze timp de opt ani, este străinul incapabil de alt atașament decât de cel față de câștigul material, în numele căruia este pregătit să sacrifice viețile celor inocenți. Lăcomia este trăsătura capitală a unui străin, evreu, care dispune machiavelic de viețile celor din jur, iar naratorul deloc subtil acuză că „în vecinica lui preocupare a strânge banii și-ar fi vândut și sufletul pentru o rublă” (Ighel 1890: 27). Retorica influenței nocive a străinului se articulează sub forma unui discurs menit să justifice orice manifestare a insurgenței într-o societate decăzută. Tâlhăria este privită ca o forță de rezistență la cangrenele comunitare, idee care îl transformă pe Licinski într-un bandit nobil întrucât originile sale umile nu îl opresc din a înspăimânta și inspira. Fascinația exercitată de un asemenea personaj asupra imaginarului colectiv este lesne de înțeles. Plasându-l în intrigi complicate, articulate în jurul unor scenarii care supralicitează senzaționalul și cadrele melodramatice, Ilie Ighel îi dezvăluie potențialul de mit literar și

înveninează cu încetul sângele până ce inima, cangrenată de tot, doboară corpul ce întreține” (Ighel 1890: 15).

⁹ Societatea devine sursa tuturor injustițiilor și maladiilor sociale, motiv pentru care o sfidare a acesteia, fie ea și criminală, apare drept legitimă: „Ar trebui să ne îngrozim dacă am arunca ochii în societatea actuală și dacă, depărtați de ori-ce preocupare, cu prisma vederei ștearsă de colb, am privi până în adâncul întocmirilor societății; ne-am cutremura și-am esclama cu scârbă: «prostituție, prostituție». Da, toată omenirea nu e de cât un bordel întins, bătrânii sunt *factorii* și *factorițele*, iar tinerii *marfa*” (Ighel 1890: 27).

versatilitatea simbolică. Scenariile aventuroase în care tâlharul se lasă prins reflectă intențiile scriitorului de a spori complexitatea romanului, apelând la un artificiu facil, multiplicarea poveștilor. Franco Moretti identifică această strategie drept nucleul popularității romanului:

„Adventures make novels long because they make them wide; they are the great explorers of the fictional world: battlefields, oceans, castles, sewers, prairies, islands, slums, jungles, galaxies... Practically all great popular chronotopes have arisen when the adventure plot has moved into a new geography, and activated its narrative potential. Just as prose multiplies styles, then, adventure multiplies stories: and forward-looking prose is perfect for adventure, syntax and plot moving in unison” (Moretti 2013: 166).

Ramificarea acțiunilor romanului, cea căreia teoreticianul îi atribuie intensificarea potențialului narativ, acționează în romanul lui Ilie Ighel ca un suport al biografiei personajului. Salturile în trecutul și viitorul lui Licinski pun în lumină întâmplări tulburătoare la care acesta a asistat, oferind justificări pentru acțiunile personajului. Aventurile tâlharului pot fi interpretate, în lumina teoriei lui Franco Moretti, drept o cheie a personalității eroului, explorând deciziile, reacțiile, dorințele și motivele acestuia. Moretti găsește în proza de aventuri sursa explorărilor tematice, structurale și stilistice ale romanului, reliefând noi posibilități narative. În ceea ce privește romanul tâlhăresc al lui Ighel, ce pune în scenă răsturnări senzaționale de situație, fiecare dislocare și reconfigurare a spațiului și timpului, orice sugestie a evenimentelor viitoare și orice cadru retrospectiv care lămurește actualul curs al evenimentelor acționează ca un coagulant narativ, conferind cursivitate construcției epice și garantând succesul de public.

7. Reificarea cruzimii tâlharului

Mobilitatea imaginarului din romanul tâlhăresc al lui Ilie Ighel presupune glisări bruște dinspre o ipostază fericită către una terifiantă sau pitorească. Episoadele poveștii lui Simion Licinski se succed alert, înglobând schimbări radicale de atitudine și perspectivă. Romancierul descoperă în această precipitare a acțiunii soluția salvatoare pentru discontinuitățile narative. Intuiția gazetărească imprimă o organizare specifică materiei epice, menite să dozeze suspansul și tensiunea narativă în linia tradiției foiletonistice, deprinsă de toți romancierii „specializați” în subgenul haiducesc. Metamorfozele personajului nu fac excepție de la această regulă romanescă, eroul trecând prin reconfigurări spectaculoase. Contrastele personalității lui Simion Licinski sunt puse în lumină, pe rând, de inocența iubirii și de efectele corupătoare ale societății. Configurația socială în care se găsește prins îl obligă pe tâlhar să se angajeze pe o pantă ascendentă a răului.

La opt ani de la uciderea tatălui, amorul nevinovat pare a-i fi neutralizat înclinațiile thanatice. În descrierea efectului iubirii asupra tânărului Licinski, autorul uzează de convențiile romantice ale unui discurs îmbibat de patetism și asocieri afectate:

„Se schimbase cu totul. Firea lui grosolană și brută se nobila par’că pe minuta ce trecea; se subția, se cristalisa. Inima lui, care șezuse ca un bolovan, începu să bată maivioiu, să simță, să se umple de sânge cald. Era amorul, cel mai puternic simțimânt, care ne stăpânește și ne conduce ca pe niște mașini oarbe ce sunt supuse la voința conductorului” (Ighel 1890: 39).

Printr-o serie de întâmplări care îl pun în situația de a-și ocroti iubirea, tâlharul Simion mai comite o crimă, omorându-l pe cârciumarul Isac. Fuge alături de Sara, ibovnica sa, pentru a nu fi prins și judecat pentru moartea evreului. Moartea fulgerătoare a femeii nu îi cauzează însă suferință, ci îi intensifică instinctul de autoconservare, căci „minte sa nu era ocupată de cât cum să se depărteze mai repede și să șteargă orî-ce urmă de bănuială asupra sa” (Ighel 1890: 62). Câteva întorsături neverosimile de situație duc la închegarea portretului lui Licinski ca tâlhar temut și respectat, ce comite fărădelegi pentru a se opune mecanicii sociale care a dus la transformarea sa în paria. Cel de-al doilea roman dedicat acestui tâlhar, *Moartea banditului Simion Licinski* (1891), apare la un an după prima romanțare literară a figurii celebrului bandit și confirmă succesul narațiunii elaborate de Ighel. Dacă primul roman prezenta lupta lui Simion Licinski cu răul pe care îl simțea ca fiind parte integrantă a propriului suflet, continuarea aventurilor sale nu face decât să relateze inutilitatea încercărilor tâlharului de a-și neutraliza natura demonică. Noua serie de aventuri extraordinare culminează cu uciderea eroului în plină luptă. Romancierul vede în moartea tâlharului mijlocul cel mai eficient de a-l transforma într-o legendă, adjudecându-și rolul de artizan al acesteia¹⁰. Cronicarul existenței insolite a tâlharului nobil monopolizează astfel o proiecție a imaginărilor colective și îi impune o nouă direcție, cea de mit literar.

Concluzii

Romanul haiducesc apare drept unul dintre subgenurile asociate literaturii populare, fiind plasat la confluența modelului românesc istoric și al

¹⁰ „Acum, când Simion a pierit, când acel vecinic și înspăimântător «stăi», care băga fiori de grăză, auzindu-l, nu va mai răspunde, de și vei fi cu siguranță că nu nu’ți va mai eși înainte Tâlharul, totuși străbătând a-gale drumurile întortochiate și pline de mlăștini și trestie ale Dobrogei, ție, călătorule întârziat, și se va părea că dintr’o cotitură a drumului ese tâlharul cu cele două puști întinse spre tine, cu ochii lui mici și strălucitori” (Ighel 1891: 126).

celui de senzație. Istoria romanului românesc se coagulează în jurul acestui subgen, întrucât sintetizează toate tendințele literare ale epocii, mediului cultural și spațiului în care apare. Literatura reflectă fidel etapele formării și dezvoltării gustului pentru această specie hibridă, a cărei îmblânzire a formulei expresive se realizează treptat. Specificul romanului haiduceesc devine cu atât mai relevant cu cât din el se desprinde un alt subgen, cel tâlhăresc, ilustrat de Panait Macri și Ilie Ighel. Diferențele dintre cele două tipare romanești sunt de natură tematică, constând în dozarea diferită a efectelor dramatice și a elementelor de senzațional, deplasând accentul dinspre noblețea morală tipic haiducească spre amoralitatea și imoralitatea tâlharului.

Seria romanelor haiducești din literatura română se deschide cu *Aldo și Aminta sau Bandiții (1855)*, unica încercare literară a lui C. Boerescu. Scriere de tinerețe, ea inițiază o tradiție ce va câștiga mulți adepți. Schema intrigii este una liniară, scriitorul preferând să sacrifice complexitatea narativă în favoarea introducerii unui grup de personaje croite după convențiile romantice. Dacă la Boerescu haiducul este un erou contemplativ, iar acțiunile vitejești de pe câmpul de luptă pălesc în fața bătăliilor meditative, purtate cu proprii demoni interiori, N.D. Popescu restabilește principiul omului de acțiune, prins în numeroase intrigi exterioare. Autorul primului roman haiduceesc din literatura română construiește o narațiune patriotică, în care eroii haiduci se arătau preocupați de necunoscutele spiritului și le proiectau asupra idealului eliberării naționale. N.D. Popescu devine astfel responsabil pentru transformările semnificative din evoluția figurii haiducului. Prin colecția de romane haiducești pe care le scrie, autorul lui *Iancu Jianu, căpitan de haiduci (1873)* descoperă o formulă literară de succes, pe care o va utiliza consecvent. N.D. Popescu elaborează o formă romanească hibridă, care îmbină trăsături de roman de senzație și proză istorică, având în centru un erou bandit, ce ipostaziază mitul național al eliberării de sub tirania forțelor străine, supradimensionând imaginea eroului-patriot.

Romanele tâlhărești scrise de Panait Macri și Ilie Ighel, continuatori ai lui N.D. Popescu, fac un salt important dinspre zona luminoasă a patriotismului inocent spre spectrul întunecat al fărădelegilor nemotivate exclusiv printr-o etică altruistă. *Ghiță Cătănuță, căpitan de haiduci (1883)* și *Banditul Simion Licinski (1890)* sunt denumite de către autorii lor drept romane criminale, revendicându-se de la filonul tâlhăresc. Romanul tâlhăresc se transformă într-un mijloc de amendare a corupției societății, iar cruzimea banditului este motivată de mediul viciat în care personajul central este forțat să trăiască. Structura discursivă apologetică a romanului este o continuare a ipostazei patriotice întrucât interpretează acțiunile tâlharilor ca pe o formă de rezistență socială la presiunea exercitată de autoritatea coruptă.

Referințe primare:

- Ighel, I. (1890). *Banditul Simion Licinski/ The Bandit Simion Licinski*. București: Tipografia Dor. P. Cucu.
- Ighel, I. (1892). *Dragoș, hoțul Tecucilor/ Dragos, the thief of Tecuci*. București: Cultura Românească.
- Ighel, I. (1891). *Moartea Banditului Simion Licinski/ Death of the Bandit Simion Licinski*. București: Editura Librăriei H. Steinberg.
- Macri, P. (1883). *Ghiță Cătănuță, căpitan de haiduci/ Ghiță Cătănuță, captain of the hajduks*. București: Editura Librăriei și Tipografiei H. Steinberg.

Referințe secundare:

- Blok, A. (1972). The Peasant and the Brigand: Social Banditry Reconsidered. In *Comparative Studies in Society and History*. 494-502. Cambridge: Cambridge University Press
- De Groot, J. (2010). *The Historical Novel*. London and New York: Routledge.
- DLRO 1979: *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900/ Dictionary of Romanian Literature from the Origins to 1900*, Gabriela Drăgoi, Alexandru Teodorescu, Florin Faifer et al. (coordonatori), București, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania.
- Hobsbawm, E. (2017). *Bandiții/ Bandits*. (C. Șiulea, Trad.) Chișinău: Editura Cartier.
- Ivanovici, S. (1898). *Ilie Ighel, N.D. Popescu, Panait Macri. Activitatea și Influența lor moralizatoare/ Ilie Ighel, N.D. Popescu, Panait Macri. Their Works and Moralizing Influence*. București: Lito-Tip. M. Tickes.
- Moretti, F. (2013). *Distant Reading*. London: Verso.
- Pavel, T. (2008). *Gândirea romanului/ The Thinking Novel*. București: Editura Humanitas.
- Pillat, D. (1947). *Romanul de senzație în literatura română din a doua jumătate a secolului al XIX-lea/ The Sensational Novel in Romanian Literature of the Second Half of the 19th Century*. București: Imprimeria „Talazul”.

- Raabe, J. (1970). Le Phénomène Série Noire/ The Phenomenon Black Series. In N. Arnaud, *Entretiens sur la paralittérature/ Discussions on Paraliterature*. (pp. 287-302). Paris: Plon.
- Seal, G. (2009). *The Robin Hood Principle: Folklore, History, and the Social Bandit*. In *Journal of Folklore Research* (pp. 67-89). Bloomington: Indiana University Press.
- Trout, B. (1970). Économie Génétique de la Littérature Populaire/ Genetic Economics of Popular Literature. In N. Arnaud, *Entretiens sur la Paralittérature/ Discussions on Paraliterature* (pp. 345-353). Paris: Plon.

INSTANCES OF FAME IN POSTMODERN FICTIONAL WORKS AN ANALYSIS BASED ON PHILIP ROTH'S AND MARIN PREDA'S NOVELS

Ioana Camelia BRUSTUR

1 Decembrie 1918 University of Alba Iulia

e-mail: ioana.brustur@yahoo.com

Abstract:

This article will discuss multiple instances of fame in postmodern fictional works. The authors chosen are Philip Roth, the American author well known for works such as "I Married a Communist", "The Human Stain", "The Dying Animal" etc. and Marin Preda, the Romanian author who wrote "The Moromete Family", "The Intruder", "The Delirium". The novels representing the postmodern literary current in this article are "American Pastoral (1997)" and "The Most Beloved of Earthlings (1980)". Through a close analysis of the main characters and the most important events in the novel, the theme of fame will be observed in multiple instances such as the historical point of view, the sociological point of view, the psychological point of view. The first part of the article will introduce the reader to Philip Roth and one of his most famous novels "American Pastoral" in which the theme of fame suffers a metamorphosis because of the events that take place in the novel and therefore affect the main character. In this part the concept of deconstruction will be observed and conceptualized with examples from the novel, the depiction of the utopic world through the American dream, and finally, the transformation of this world into a dystopian one because of the social issues presented in the novel. The social issues presented are related to true historical events which took place in the 1960's in America. These events are also represented in the micro universe of the main character through the family problems of the main character. The second part of the article will focus on a comparison between the main characters of the novels stated above, Seymour Levov respectively Victor Petrini. This comparison is based on the analysis of their physical and behavioral characteristics and finally, some significant events they are part of. In this section, the concept of dandy will be discussed, and relevant examples will be given to demonstrate that both have traits in this direction. This article aims to prove that the theme of fame in postmodern fictional works is a topic worth studying. It brings new viewpoints upon the American and Romanian postmodern works because of the complexity and multiplicity of concepts that come into its construction. Also, I intend to demonstrate how certain social issues, such as the impact of totalitarian regimes on society, influenced the writers to create works in which the effect of these problems is visible on successful people. The theme of fame in postmodern fictional works in these two novels encompasses myths and literary concepts, creating the impression of the

perfect world for the perfect celebrity. Finally, the authors chose to transform everything into chaos and destroy this seducing illusion, converting fame into disgrace.

Keywords: postmodernism; fame; utopia; dystopia; deconstruction; dandyism.

I. The Theme of Fame in American Pastoral by Philip Roth

American Pastoral released in 1997 is well known for being the most successful novel in Philip Roth's trilogy. All these novels are believed to present social issues, such as street revolutions, traumas after the war and struggles of the postmodern citizens of America in the 20th to 21st centuries. However, in this article I will debate the theme of fame in Roth's novel through an analysis of the events along with the characterization of the main character of the novel: "the Swede". The context in which Seymour Levov appears is expected to be the American dream. An America in which everything is possible, a utopian America in which the main character and his family will live a perfect life. Nevertheless, that is just an illusion, as the America they live in is not dreamlike. Since it is a postmodern novel, the narrator presents a world in which the destruction, the deconstruction, the absurd and the lack of order are *mise en scène*. In addition, the presentation of the perfect world for the perfect family at the beginning of the novel is just a seducing illusion.

The novel starts with the narrator, Nathan Zuckerman, who is believed to be Philip Roth's most famous character embodying the author in his novels and being his alter-ego. The narrator meets Seymour's brother, Jerry, at a high school reunion and discovers that "the Swede" died. In this scenario, Nathan Zuckerman starts to imagine how the life of this handsome, well-built, intelligent, and wealthy boy was. The plot reveals the perfect rural family in a world which is best characterized by chaos because of the racial tension which started riots on the streets of New Jersey. The title, *American Pastoral*, represents one of the most prominent symbols of the novel as it depicts the "American dream" everyone sought in the 1960's. A pastoral is, by definition, a literary work which evokes rural life usually in an idealized manner. Moreover, the main character is depicted as a mythical hero, as the embodiment of perfection, famous because of his exceptional capacities in America's representative sports: basketball and baseball and, also, his extraordinary personality. Even though the character is famous mostly in his neighbourhood, he represents the icon of all the Jew immigrants who were able to create a more than decent life in America after the Second World War. In other words, "the Swede" is the fictional incarnation of the fame of minorities in a world best characterized by uncertainties.

Thus, this article presents the membership of the novel as belonging to postmodernism through narrative means such as the close presentation of the main characters, the historical context in which the events take place and the depiction of America in the novel. The latter is an important aspect closely related to the construction of the character, especially his identity, and a characterization of the main character.

It is stated in *The Cambridge Companion to Postmodernism* that this literary, better said cultural movement, usually refers to “new problems of ethnic and religious diversity”. Also, it became “centred not on any one cultural form but in the problems attaching to the plurality of cultures” (Roth 2004:12). In this case, the story of Seymour Levov is presented in a postmodern context. Therefore, it reveals social issues that started because of the cultural, racial, and religious diversity in America. For example, the Swede and his family are affected by the Vietnam War, even though not directly, they witness events on the television from the war which later will have a significant impact on their lives. Moreover, the riots and scenes evolution on the streets are due to racial diversity as a consequence of the Afro-American people who started to march the streets of New Jersey for their rights. All these events are part of the bigger picture. They represent the anti-pastoral as it is called by David Brauner in one of his articles, *American Anti-Pastoral; Incontinence and Impurity in ‘American Pastoral’ and ‘The Human Stain’*, in other words, the American nightmare which befell the Americans in the 1960’s. The historical context plays an important role in the novel. It reveals multiple perspectives on the postmodern literary current. In addition to this, instead of representing the utopic, perfect world, the narrator chose “to reinstate traditional concepts of literary realism, offering a relatively stable frame of historical references that include both domestic and foreign historical events.” (Löffler 2019: 390). In other words, he exposed the tragedies that took place in post-war American society. Their set in the novel is introduced smoothly because of the way the narrator uses the language to create a metanarrative. In addition to this, the language-centered focus, a well-known philosophical feature of postmodernism, helps with the construction of the historical context.

The horrific depiction of America in the novel is also represented through the family life of the main character. It can be observed that the life of the Levovs is a representation of America in the 1960’s, since their family life is filled with uncertainties, contradictions, and chaos. At the beginning of the novel, the Swede is idealized by the narrator, he is presented as the perfect man and the hero of the neighbourhood who managed to marry the perfect woman. Dawn was beautiful, smart, kind, and even though their religious affiliations were different, they married. The Levovs started a beautiful life together, they moved to Old Rimrock and started to live their

American pastoral or the American dream. Seymour and Dawn had a beautiful daughter, and everything was exactly how it was planned until she turned into a teenager. Their daughter was far from perfect since she started from a fragile age to stutter. When she turned into a teenager, she developed a rage towards her mother and father and used to go to New York to meet with some friends who were revolutionaries. The ideology of the group is represented by the fight against the Vietnam War. Therefore, in a superficial view, the group was seeking peace, however, a conversation between Merry and her father in the novel demonstrates that the ideals of the group were communist:

“You come home with all this Communist material. You come home with all these books and pamphlets and magazines.’

‘I’m trying to learn. You taught me to learn, didn’t you? Not just to study, but to learn. C-c-c-communist . . .’

‘It is Communist. It says on the page that it’s Communist.’

‘C-c-c-communists have ideas that aren’t always about C-communism.’

‘For instance.’

‘About poverty. About war. About injustice. They have all kinds of ideas. Just b-b-because you’re Jewish doesn’t mean you just have ideas about Judaism. Well, the same holds for C-c-communism.’” (Roth 1997: 104-105)

Merry manifested the ideals of the group violently, and she became a terrorist, blowing up the post office in their small village and killing a man. In addition to this, Löffler suggests that: “Merry Levov’s violent refusal to live up to the pastoral ideal and Dawn’s sexual escapism are so fundamentally opposed to the Swede’s desired world picture that they can no longer be imbued with meaning. Each episode, therefore, symbolizes the collapse of a cultural syntax.” (2019: 392). Therefore, from that point on, the lives of the Levovs change abruptly. Even his fame changed from fame related to admiration into fame related to compassion, pity, or even hate for creating such a monster. This metamorphosis of fame will be analyzed later in this paper. The traumatic events in Seymour’s life represent the petrifying incidents in America. He is the representation of the American man even though he is not fully American. His Jewish identity is dominated by the American one. Therefore, his desire for success, wealth, integration, and perfection made him become the epitome of the American society in the 20th century, a society in pursuit of the American dream.

II. Four Instances of Fame

From a historical point of view- there is a similarity between the main character and the political celebrity J.F. Kennedy. Therefore, the historical context which represents the topos of the novel is the protest culture of the 50's and 60's. This period is deeply marked by the Kennedy political administration, which sought to stop the spread of the communist ideology. Therefore, Kennedy and his party adopted a policy of confinement during a time dominated by the tensions of the Cold War. Thus J.F. Kennedy became the most famous figure in this context, mainly because he was the youngest president of the United States of America. During his time, America and its citizens lived a tumultuous life, the American dream became a nightmare, and the country was surrounded by protests, riots, and street fights mostly due to racial issues. These events constructed a general feeling of uncertainty and doubts, suggests Kathryn Hume (2000: 5). In addition to this, the narrator, Nathan Zuckerman plays an important role as he represents the author's recollections and thoughts concerning the most significant events in America, such as: the Vietnam War, the assassination of J.F. Kennedy, and the Cold War. Therefore, the assassination of J.F. Kennedy, which in other words, is the death of the American dream, is represented by the destruction of Seymour's dreams related to an idyllic family life. In this context, the main character seems to be in multiple times associated to the president of the United States of America, for example:

“His great looks, his larger-than-lifeness, his glory, our sense of his having been exempted from all self-doubt by his heroic role— that all these manly properties had precipitated a political murder made me think of the compelling story not of John R. Tunis's sacrificial Tomkinsville Kid but of Kennedy, John F. Kennedy, only a decade the Swede's senior and another privileged son of fortune, another man of glamour exuding American meaning, assassinated while still in his mid-forties just five years before the Swede's daughter violently protested the Kennedy-Johnson war and blew up her father's life.” (Roth 1997: 82).

The Swede was the neighbourhood's Kennedy. The construction of the main character in this fragment contains all the traits of the postmodern hero, or the postmodern celebrity. The physical appearance, a handsome hero, from a wealthy family, a dandy, a recognizable and loved figure in the neighborhood, is similar to Kennedy's, who as well was considered a handsome man, a dandy, a macho man, a man who was easily recognizable in America. Seymour Levov was a righteous man who followed the political ideologies of Kennedy, being against the communist ideology. The Swede represents in the micro-universe created by the narrator a great political figure, a famous politician of the United States of America. Finally, his fame

as a character cannot be denied. As a further matter, the assassination of J.F. Kennedy, a tragic and notable event in the 60's, is represented in the novel by Merry's act of terrorism, which triggered a series of tragedies in Seymour's life, as well as the destruction of the Levov family, which, in fact, represents the fall of the American dream and at the same time the decadence of the main character's fame.

From a sociological point of view, the Swede could be considered a famous character in the novel as his social life is a success starting from high school because he was a handsome young man and also a sports hero, and continuing up to the point his daughter blew up the post office. Referring to the prototype of the postmodern hero or celebrity, one of the most important traits is his ability to be a macho man or a dandy. In this case, the "Swede" manages to succeed. Due to his good looks, performances in sports, extraordinary personality, elegance and fame, he steals the heart of the most beautiful girl in New Jersey, a catholic American woman: Dawn, who won the title of Miss New Jersey in her youth. His physical appearance is presented as irresistible from the beginning of the novel:

"The Swede. During the war years, when I was still a grade school boy, this was a magical name in our Newark neighbourhood, even to adults just a generation removed from the city's old Prince Street ghetto and not yet so flawlessly Americanized as to be bowled over by the prowess of a high school athlete. The name was magical; so was the anomalous face. Of the few fair complexioned Jewish students in our preponderantly Jewish public high school, none possessed anything remotely like the steep-jawed, insentient Viking mask of this blue-eyed blond born into our tribe as Seymour Irving Levov." (Roth 1997: 9)

The Swede's physical appearance is close to perfection. The words used by the author to denote his complexion's traits are all taken from the semantic field of the myth: "magical, prince, anomalous", also, the fair complexion "blue-eyed blond" suggests that the main character had extraordinary traits as a small percentage of the population of Earth owns such characteristics. However, in the general opinion of the other characters and the narrator, the Swede's success was not only due to his great looks and wealth, but also his personality. The concept of identity must be discussed in this context. Being a Jew immigrant in the American society of the 60's, was not easy for some people. This was due to a great European disaster in the modern history of the world: the Holocaust. It affected all the Jews, installing a permanent state of anxiety among them. In relation to this, Michael Rothberg suggests that: "the 'unforgettable experience' of the Holocaust grounds Jewish identity as much as does the urge to fit in with the gentiles" (2007: 59). Probably this is the reason why for the Swede it seemed to be

tremendously important to achieve and maintain a high social status—and to be known more as an American rather than a Jew. The Swede’s success is believed to be achieved because the main character, in pursue of his “American pastoral” dream, lost his Jewish identity on purpose and adopted a strong American identity. Therefore, Seymour, behaved like an American, dressed like an American, spoke like an American, lived like an American and dreamed like an American, however, not like any other American, but like an American who was part of the bourgeoisie. In this sense, Timothy Parrish stated that the main character was more “an American rather than a Jew who lives in America” (2007: 138). He also suggests that because of this abandonment of his identity for American success, the main character triggers his daughter’s rage which is directed not only towards the Vietnam War and the racial issues in the country but also towards this American success culture that the Swede pursues and obtains. (2007: 138). Moreover, the concept of fame from a sociological point of view is visible from the first pages of the novel:

“The elevation of Swede Levov into the household Apollo of the Weequahic Jews can best be explained, I think, by the war against the Germans and the Japanese and the fears that it fostered. With the Swede indomitable on the playing field, the meaningless surface of life provided a bizarre, delusionary kind of sustenance, the happy release into a Swedean innocence, for those who lived in dread of never seeing their sons or their brothers or their husbands again.” (Roth 1997: 9)

This is how the main character is described in the first part of the novel. His name was well known in their small community and that from his teenage years Seymour Levov was the hero of the neighbourhood because of his performances in sports, starting with football, continuing with basketball and also, baseball. Regarding sports Stanley Eitzen suggests in one of his works *Fair and Foul: Beyond the Myths and Paradoxes of Sport* that because of the mythization of sports in modern American society, there is a general belief among Americans that “all sports are essentially pure and good, and that their purity and goodness are transferred to those who participate” (2016: 4). In this context it is also believed that because of sports great characters are constructed. Another view upon sports is presented by Katia Rubio in one of her works *The Heroic Imagery of the Contemporary Athlete*, suggesting that: “Recognized as a fundamental element of education, an elementary form of socialization or even a professional activity, sport is identified by elements such as skill, excellence and overcoming, becoming another reflection and product of an imaginary highly regarded as heroic.” (2018: 20). Therefore, the main character seems to be mythologized in his description; his traits are extraordinary, pursuing the reader into believing

that this is not a usual human being. He had the power to attract the attention of the small community he lived in and to make them forget about the traumas they had been through because of the war. He had the power to seduce the entire neighborhood with his great looks, sports skills and impeccable character. To support this argument Luca Bifulco and Mario Tirino state in their article *The Sports Hero in the Social Imagery. Identity Community, Ritual and Myth* that sports heroes, both sporting and human biography, usually present exemplary characteristics and “their deeds shape narratives full of mythical resonances and dramatic connotations” (2018: 10). Thus, the fact that the whole neighbourhood was in love with him: “Yes, everywhere he looked, people were in love with him” (Roth 1997: 9) evokes the myth of Narcissus which represents a great symbol concerning the theme of fame in literature. Nevertheless, by the end of the novel, the Swede’s description decays gradually. From the hero of the neighbourhood, he becomes the father of a problematic teenager, then the person who raised a monster, and ultimately just a blamed man. In this context, the narrator ends his final speech as follows: “What on Earth is less reprehensible than the life of the Levovs?” (Roth 1997: 423).

From a psychological point of view, the concept of fame could be linked to the concept of deconstructivism in postmodernism. The concept of deconstruction is explained in Jaques Derrida’s work *Of Grammatology* where multiple perspectives are presented upon this subject. This concept has its roots in the word “destruction” as in the first published version of *De la Grammatologie* the author used this term instead of “deconstruction” (Spivak 1997: 42), Spivak states in her translation of Derrida’s work. Moreover, it is believed that this strategy of deconstruction is usually linked to some “small but telltale” (Spivak 1997: 30) moments. These moments appear in the novel gradually, as Merry started to disrespect her parents and disobey them even from a young age. One example of telltale moment which started the deconstruction of the text could be when Merry, while being a child, asked his father to kiss her the way he kisses Dawn. The Swede’s reaction in this scenario was violent and denoted disdain. Derrida also suggests that deconstruction is about “the lack of sovereignty [...] the ‘will to ignorance’ is simply a matter of attitude, a realization that one’s choice of ‘evidence’ is provisional, a self-distrust, a distrust of one’s own power, the control of one’s vocabulary” (Spivak 1997: 63).

In addition to this, the text created by Roth is a relevant example for the concept of deconstruction in postmodernism, since the events that take place in the novel denote the lack of sovereignty, the characters and the events cause anxiety and distrust within the reader. Regarding the control of one’s vocabulary, the author created Merry’s stuttering specially to denote that there is no control over language. Deconstruction also can refer to

dismantling “[déconstruire] the metaphysical and rhetorical structures which are at work in [the text], not in order to reject or discard them, but to reinscribe them in another way.” (Spivak 1997: 63). Thus, Merry’s speech is reinscribed in the text in another way later in the novel, when she is part of a religious sect called the “Jain”. After rebuilding her life by transforming from a terrorist into a religious extremist who breathes through a mask in order not to harm the microorganisms around her, her stuttering disappeared, and her speech is now flawless. This event could be linked to Paul de Man’s statement that deconstruction involves rebuilding. (Spivak 1997: 42). The Swede’s and Dawn’s fame is the central element when it comes to the concept of deconstruction in the novel, because it transformed their innocent daughter into a fearful terrorist. This fact is also stated in the novel by Merry’s therapist who believed that the girl’s stutter and her violent actions were because she feels lonely and not understood in her own safe place, at home, and in the heart of the family. Therefore, the fame of the Levovs is the trigger of the destruction of their lives. Gabriela Glăvan suggests in one of her articles named *Tragic Innocence in Philip Roth’s ‘American Pastoral’* that: “The bomb she [Merry] detonated carried a political message that was a subjective one, too” (2012: 243).

The message transmitted through violence could also be interpreted as pointed to her parents. It could be a message which reflects her own thoughts about their social success and fame, for she never felt like she belonged in that family because of her stutter. The stutter is also a sign of revolt towards the concept of success and fame in their family. Because of it, Merry cannot achieve her mother or father’s perfection, therefore she cannot achieve their success and fame in their micro universe. In addition to this, she has recourse to violence therefore she gained a different kind of fame, negative fame. Due to her acts of violence, she stained her parents’ reputation and their own fame transformed into a negative one too. Instead of being loved and well-known for their beautiful family, their gorgeous looks, their perfect home, and for their wealth, they are now well-known for raising a monster. Fame is not associated in this case to admiration and love, but to pity or even hate. Therefore, the statements that Merry is “the anarchic center of the novel” (Parrish 2000: 91) and “the major disruption of the hero’s American Dream” (Safer 2006: 87), which can also be seen in Gabriela Glăvan’s article too, is proof that Seymour’s daughter is the element of destruction which transforms the utopic description of the Swede and his own universe into a dystopian universe, characterized by a negative fame and tragic events. Therefore, the American pastoral imagined in the beginning of the novel easily transforms into an anti-pastoral, the fame transforms in disgrace and the illusionary and at the same time seductive description of the character as a hero, as a mythological figure transforms into a delusion. The metamorphosis of fame

into degradation occurs gradually in the novel starting before the culminant point in the novel.

III. Victor Petrini and Seymour Levov's deconstructed fame

The Most Beloved of Earthlings is a 1980's novel written by Marin Preda. The novel presents the life of Victor Petrini, a Philosophy professor at the university, in the historical context of socialist Romania, and it shows the horrors of the communist period in which intellectual people who were against its ideology were imprisoned. In this context, Mihaela Păun suggests that the main character of the novel, Victor Petrini is "the exponent of intellectuals, in a totalitarian and repressive regime which annihilates his quality of remaining human in all the situations, but who finds in love, the hope, the rescue resort" (2018: 764). Therefore, Petrini is an epitome of all the intellectuals who were persecuted in the communist period in Romania. In this sense, it can be suggested that the main character does not agree with, or even abhors the ideologies of communism, a fact suggested in Seymour's Levov association to J.F. Kennedy. The novel presents some of the worse communist practices of that period in Romania, for example: Petrini "was grabbed from his house and taken to the dungeons of the 'Securitate', subjugated to questioning, and sent, without trial, to a labor camp, being sentenced to ten years of forced labor." (Praisler et. al. 2021: 27). In addition to this, the totalitarian regimes, communism, and Nazism share similar ideals and ideologies, they overlap partially, therefore, due to the atrocities of this kind during communism and the Holocaust during Nazism, both characters share the same repulsion towards the totalitarian regimes. The similarities between the two characters continue according to Michaela Praisler who states that: "The drama of the main character develops fast; his social and professional status is cancelled in an irrational and absurd manner, and he turns into a spectator in the life of a personage that becomes acquainted with Hell." (2021: 28). Additionally, Victor Petrini's life changes abruptly, exactly as the Swede's life does, they both live the same horror of having intruders in their homes, in the case of Petrini, the people of 'Securitate,' and in the case of the Swede, the police. The only difference which triggers Hell in their life is the news, while Victor finds out that he is arrested, Seymour finds out that his daughter must be charged for blowing up the post office. Their lives fall apart from those moments on. Thus, the worlds presented are chaotic, absurd and they both are in full destruction.

While Petrini is famous for being an intellectual, a rigid and lucid person, and a sincere spirit, the Swede is famous for being an iconic image of the successful man in America. Throughout the novel, Petrini tries to make a retrospection on his life, seeking to discover his rights and wrongs. He is also the narrator of the novel; therefore, everything is seen through his own eyes

and perceptions. In the novel, the physical appearance of the character is presented through an auto description:

“Aveam figura frumoasă fizic, dar urâtă din expresie. Aveam sprâncene groase de timpuriu bărbătești, dar puternic și anevoios desenate, ochii mari și negri [...] dar totuși limpezi și deschisi, nasul și barba prea voluntare, gura bine desenată, dar lipsită de cea mai vagă senzualitate (care zacea totuși în mine), obrazul tras laminat, ascetic, deși numai ascetic nu eram.” (Preda 1987: 80)¹

Concerning his looks, he is a handsome man, although his description is paradoxical as his peculiarities seem not to be precisely beautiful. Even though his physical appearance does not seem to resemble the Swede at all, Victor Petrini's soul is as good and as pure as the Swede's. Victor Petrini's relationship with his daughter Silvia is another similarity regarding the two characters. He is a good parent to Silvia, kind and loving as a father, exactly how the Swede is in relationship with Merry. When Victor looks at his daughter he is overwhelmed:

“Căldura dulce a corpului ei mi se transmite și mă turbură, și o pace adâncă se lasă asupra mea, o încordare ascunsă se despletă în mine, neliniștea, privind această minune care nu sperasem să arate astfel, mă părăsi.” (Preda 1987: 35)²

Thus, the love for his daughter consumes him, exactly how the love for his daughter consumes the Swede because even though he finds out that his daughter is a terrorist, and killed four people, he still loves her.

Another similar characteristic between these two characters is the dandy side, while the Swede can be considered a dandy because of his looks, because of his fame and because he marries the most beautiful girl in the neighbourhood, Victor can be considered a dandy because of his nonchalant attitude towards women, because he falls in love quickly, and he engages into relationships with multiple women, Nineta, Căprioara, Mathilda and Suzy. One of them is, in fact, the wife of one of his best friends. Dandyism appeared in the regency period, the period in which Beau Brummell was a

¹ “I had a beautiful complexion, but ugly in expression, thick and before their time masculine eyebrows, strongly and slowly sketched, my eyes big and black [...] but still, clear and wide open, my nose and my chin too outlined, my mouth well sketched, but lacking sensuality (which was still within me), my cheeks skinny and deformed, ascetic, although I was not at all ascetic.” (Translation mine)

² “The sweet warmth of her body comes to my mind and troubles me, and a deep peace embraces me, a ghostlike strain haunted my entire body, the restlessness, looking at this miracle who I've never hoped to look like this, she left me.” (Translation mine)

central figure, having the following characteristics: “A nobody who made himself a somebody and who gave the rule to everybody” (Hielkema 1989: 14). This vision better represents Victor Petrini, as he constructed his career on his own. In contrast, the Swede had a lot of help in his career from his family who owned a gloves factory which already made them wealthy. Even though, Oscar Wilde created another type of dandy, the dandy as a fashion icon besides everything else, Baudelaire states that the dandy is: “the man who is rich and idle, and whom even if blasé, has no other occupation than the perpetual pursuit of happiness” (Baudelaire 1964: 26). This definition of the dandy is the most representative for Victor Petrini, as this character is just a man, who became extraordinary because of his intellectual abilities, therefore being a university professor, and a man who is in a continuous search for happiness. In his opinion, true happiness is possible only if one achieves true love, in addition to this, the main character is in a permanent pursuit of the perfect partner. The novel is famous for its final lines “Daca dragoste nu e, nimic nu e” (Preda 1987: 317)³, which refers to the myth of happiness through love. Victor Petrini can be considered an incomplete icon of Baudelaire’s depiction of the dandy. In *Baudelaire’s Philosophy of Dandyism*, Rhodes states the following: “Dandyism, he (Baudelaire) declares, is the quintessence of the intellectual and the moral mechanism of life” (Rhodes 1928: 389). Victor Petrini is an intellectual and his ethics and decency as a man can be noticed easily in his lifestyle in the beginning of the novel. He has a decent life, he is more preoccupied by books and philosophy, occasionally having different affairs with women. When he was taken to prison, his life principles stood the same, he devoted his time to philosophy, but this time Victor decided to find meaning in his own life. Baudelaire also suggests that the dandy owns the attributes found in the poet, the priest and the soldier. In other words, the man who writes, the man who preaches and the man who sacrifices others or himself. (Rhodes 1928: 390). These qualities can be found in Victor Petrini as well, even though he does not write, he thinks like an intellectual, he thinks, rethinks and overthinks about his condition as a man. He blesses the people in his life, usually making them feel special and unreplaceable. He sacrifices himself in the cages of the prison, representing the epitome of all the intellectuals who were imprisoned in the communist period in Romania. Oscar Wilde’s vision of the dandy relates to both characters, the Swede, for he is always dressed up in fancy suits, as a businessman, he is elegant and charming, and Victor Petrini, as he is a good-looking man too, his auto description does not put accent on his clothing, however, the events in the novel, more specifically his relationships with multiple women denote that he was charming too, or even a womanizer.

³ “If there’s no love, there’s nothing.” (Translation mine)

Consequently, Victor Petrini is a mixed dandy, a baudelairean type of dandy and also a dandy with Wilde's characteristics. He is also an incomplete dandy, because he does not have all the characteristics presented neither in Baudelaire's picture of the dandy nor in Wilde's. The dandy phenomenon is visible in both of the novels through the analysis of the main characters, Seymour and Victor. This concept is transforming as well. If in the beginning of the novels the main characters represent a type of dandy similar to the one shaped by Oscar Wilde mostly, during the novels this fact changes. The characters start sharing different traits, they both depict in the end a melancholic dandy, similar to the one created by Baudelaire. This type of dandy is finally the epicentre of symbolization.

The title might suggest a person loved by everyone, the same as the Swede. However, it refers to a line stated by Suzy Culala, Victor's last lover, in which she asks: "Ce mai faci tu, cel mai iubit dintre pământeni?" (Preda 1987: 199)⁴ This is an ironic appellative, as the main character is far from being loved by everyone, in fact, he is tortured by everyone he loves. This makes me think about Seymour Levov's life, he is tortured by the loved ones as well, his wife Dawn is unfaithful to him after their daughter, Merry, blew up the post office, he is also tortured by his own daughter who seems to hate him and everything that he does. Both novels present characters who from being loved convert into being rejected by the most important people in their lives. Both represent the concept of the dandy in literature, being macho men, having beautiful lovers and wives, both live in a world defined by chaos, uncertainty. The society they live in managed to destroy the human being, if at the beginning everything seemed to be in order, throughout the novels nothing seemed to make sense anymore. The theme of fame is representative for both novels due to the way in which these characters were constructed, however, the fame achieved by Victor Petrini for having a prosperous career as a university professor, and by the Swede for being the neighbourhood's hero and achieving his American pastoral dream, transformed precipitously into an infernal existence for them both.

To conclude, the theme of fame is presented in both novels in a similar manner. It metamorphoses gradually during the course of the events. Additionally, the events that occur and affect the main characters mark the fame's changing, and also the characters' description in the novels. The historical context and the way it is presented like a metanarrative implies that the novels belong to postmodernism. From a historical point of view, the events that take place in the novels depict the totalitarian regimes and their ideologies that participate at the destruction of the micro universes in which the main characters live. The decadence of the narrative world and the

⁴ "How are you, the most beloved of earthlings?" (Translation mine)

characters' depiction in the novels represent the concept of deconstructivism, a representative feature of this literary current. Its presence emphasizes the idea of metamorphosis regarding the characters' position, that of being famous. Their fame alters, becoming, in the end, only pity, disappointment and disgrace.

References:

- Baudelaire, C. (1964). *The Painter of Modern Life and Other Essays*. Greenwich: Phaidon.
- Bifulco, L. & Tirino, M. (2018). The Sports Hero in the Social Imagery. In *Identity Community, Ritual and Myth*. No.11. 9-25.
- Brauner, D. (2004). American Anti-Pastoral: Incontinence and Impurity in "American Pastoral" and "The Human Stain." In *Studies in American Jewish Literature (1981-)*, 23. 67–76. Retrieved November 15, 2022, from <http://www.jstor.org/stable/41206007>
- Eitzen D.S. (2016). *Fair and Foul: Beyond the Myths and Paradoxes of Sport*. London: Rowman & Littlefield.
- Connor, S. (ed.) (2004). *The Cambridge Companion to Postmodernism*. New York: Cambridge University Press.
- Galvan, G. (2012). Tragic Innocence in Philip Roth's American Pastoral. In *Romanian Journal of English Studies*. 241-253. DOI: 10.2478/v10319-012-0023-x.
- Hielkema, A. (1989). *De dandy, of de overschrijding van het alledaagse. Facetten van het dandyisme/ The dandy and the transgression of the mundane. Facets of dandyism*. Meppel: Boom.
- Hume, K. (2002). *American Dream, American Nightmare: Fiction since 1960*. Champaign: University of Illinois Press.
- Löffler, P. (2019). *Philip Roth, American Pastoral (1997)*. Cambridge University Library. 388-400.
- MacArthur, K.L. (2004). Shattering the American Pastoral: Philip Roth's Vision of Trauma and the American Dream. In *Studies in American Jewish Literature (1981-)*, 23. 15–26. Retrieved November 15, 2022, from <http://www.jstor.org/stable/41206003>

- Parrish, T.L. (2000). The End of Identity: Philip Roth's "American Pastoral." *Shofar*, 19(1). 84–99. Retrieved November 15, 2022, from <http://www.jstor.org/stable/42943153>
- Păun, M.-G. (2018). The Image of Non-communication and the Metaphor of Thinness in 'The Most Beloved of Earthlings' by Marin Preda. *Journal of Romanian Literary Studies*. No.8/2016.764-770.
- Praisler, M & Gheorghiu, O.C. (2021). *The Odyssey of Communism: Visual Narratives, Memory and Cultures*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Preda, M. (1987). *Cel mai iubit dintre pamanteni/The most beloved of Earthlings*. Vol. I, II, III. Bucuresti: Cartea Românească.
- Rhodes, S.A. (1928). Baudelaire's Philosophy of Dandyism. In *The Sewanee Review*, 36(4). 387–404. Retrieved December 12, 2022, from <http://www.jstor.org/stable/27534321>
- Roth, P. (1997). *American Pastoral*. US: Vintage Books.
- Rubio, K. (2018). *Sports and Myth*. Sao Paolo: Laços Ltda.
- Spivak, G.C. (1997). *Of Grammatology* (Jaques Derrida Trans.). Baltimore: John Hopkins University Press. (Original Work Published 1967).

DEATH AND IMMORTALITY IN *DRACULA'S DIARY*: READINGS THROUGH *CORPUS HERMETICUM*

Lucian Vasile BĂGIU

1 Decembrie 1918 University, Alba Iulia, Romania

e-mail: lucian_bagiu@yahoo.com

Abstract:

The knowledge existent at present, which generates the need for a new approach to the myth of Dracula, refers to an almost unanimous reception based on the novel published in 1897 by Bram Stoker and on the tens of the subsequent portrayals which have induced a social and cultural paradigm standardized as commercial kitsch. Within this fictitious construct Dracula has been expounded in manifold keys. However, to ordinary perception, his figure is reduced to the semi-caricatural vampire character, the living-dead craving for blood. This article aims to answer a series of questions about the representations of Dracula and their relevance to the fields of cultural and literary studies: Which is the "real" Dracula? Which are the psychological, cultural, social and historical impulses determining the actions of the character and the established myth? To what extent the deeds of the personage can be accounted for through the instrumentality of psychological impetus and by the agency of cultural, philosophical, esoteric, and occult principles? Thus can the "real" Dracula be integrated into an ampler context of culture and civilization, where his alienation and his monstrosity belong less to the paradigm of "the other", of "the stranger" and refer more to the revealing of some of "our" intimately repressed human features?

The article proposes a critical examination and reinterpretation of Dracula's image, starting from the novel Jurnalul lui Dracula (Dracula's Diary) (1992) by the Romanian writer and academic Marin Mincu. Original responses are being suggested to the questions defined previously – through several writing and literary theory techniques, including references to Corpus Hermeticum.

By comparing and contrasting the hermetic philosophical text and the Romanian novel, the essay aims at finding out whether the entire construct of the myth of Dracula can be explained through two cultural and philosophical aspects, namely death and immortality. It also offers a new reading, another conceptualization of a familiar but debatable subject, which reinterprets and even rejects the mainstream view. The work by the extremely well-informed Romanian academic, which was first published in Italy, has nothing in common with Bram Stoker's ("vampiric falsification", asserts the author in the preface...), but vividly portrays the "real" Dracula, the Prince Vlad the Impaler, imprisoned in the underground cave of a castle under the Budapest Danube, writing a journal between February, 2nd, 1463 and August, 28th, 1464. In his diary the character recalls his

historical fate and legendary destiny through references to aspects of Romanian culture and civilization considered in a European context. For instance, the study approaches topics such as: the religion of Zalmoxis as the philosophical and existential foundation of the Romanians; Dacians' attitude towards death, as described by Herodotus, which might have influenced Pythagoras, Socrates, the Eleusinian and the Orphic Mysteries; the boycott of history by the Romanian people (an echo from philosopher Lucian Blaga's writings); the orality of the Romanian culture (as opposed to the written culture of the western Europe); the oral folkloric creations, the ballad Miorița (The Little Ewe) and the fairy-tale Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte (Youth without old age and life without death), etc. All of these are put forward within the humanistic, Renaissance context of the epoch, given that Dracula was a friend of Marsilio Ficino, Nicolaus Cusanus, Pope Pius II, Cosimo de' Medici, etc. Researchers will discover new speculative themes and directions with regard to the seemingly exhausted myth of Dracula.

Keywords: Corpus Hermeticum; Dacians; death; Dracula; immortality; Zalmoxis.

The year is 1462. Sultan Mehmed II crosses the Danube River at the head of 150,000 men, an army “second in size only to this emperor’s invasion of Byzantium” in 1453 (Chalcocondil 1958: 285), overrunning the small principality of “Dacia” (i.e. Wallachia). On the night of 16th-17th June, the Prince of Wallachia breaks into the Ottoman camp leading 7,000 “Dacians” (i.e. Romanians) in an attempt to capture or kill the Sultan (Chalcocondil 1958: 287-288). In the aftermath, the Ottoman army advances on the capital Târgoviște only to come across a gruesome sight:

“when they saw their own people impaled; the army of the emperor stumbled on a field of stakes (...). And there were big poles in which there were thrust men, women and children, about twenty thousand, as they say; a spectacle for the Turks and for the emperor himself! Even the emperor, taken aback with astonishment, kept on saying that he could not take the country of a man doing such terrible deeds and, above all, knows to make such a use out of his reign and of his subjects. He added that a man doing such deeds would be able of more. And the other Turks witnessing the crowd of impaled people, got terribly frightened. There were small children hanging from their mothers in the stakes and the birds had made nests in their chests.” (Chalcocondil 1958: 289-290).

As a consequence, the exhausted Ottoman army beats a hasty retreat to the south of the Danube. On the other hand, the Prince of Wallachia, aged 31, is imprisoned, by his supposed ally, the Hungarian King Matthias Corvinus, in a castle from Visegrad, for the next twelve years. The name of the

Wallachian Prince is Vlad III, also known as Vlad the Impaler or Vlad Dracula. This is where and when we find the “real” Dracula, in the novel written in Italian by the Romanian academic Marin Mincu and published in Italy in 1992: *Il diario di Dracula/ Dracula’s Diary*, a fictitious introspection covering the interval from February, 2nd, 1463 to August, 28th, 1464.

The novel itself is a gem for any hermeneutic approach, as its dense and puzzling philosophical, psychological and cultural content unveils itself throughout the hidden paths of complex narrative construction. The “figure in the carpet” is diverse, but no less authentic, according to the perspective or interest of any potential viewer. At the heart of the novel, in one of the footnotes provided by the discoverer and editor of the journal – none other but Marin Mincu himself – one can read the following graphic description:

“Sometimes the journal reveals itself as a genuine construction site, crowded with all sorts of materials: small entries, digressions, marks, recollections, small philosophical treatises, meditations and different readings on the most various subjects, materials discussed according to tradition, founded on hearsay or on written records; and there are quoted passages all the same, from texts belonging to all epochs and to all languages (this should not come as a surprise, as it was his ordinary way to work), historical annotations, speculative insertion, comparative exercises in mythology, philosophy and ethics, raw samples of his stories.” (Mincu 2004: 130).

Therefore, an attempt to draw up an essay on any of the numerous subjects tackled in the *Diary* is an endeavour deemed to be incomplete due to the formal fragmentation and labyrinthine framework in the first place. However, the real challenge is to unravel the inner meaning, Dracula’s outlook on the essential themes debated in his own *Diary*. The Dracula that Marin Mincu portrays is a complex character, a well-educated intellectual at the crossroads of the Middle Ages and the Renaissance, acquainted with the works of several of his contemporaries (such as Nicolaus Cusanus, Marsilio Ficino, Pope Pius II, Cosimo de Medici etc.), a figure tormented by contradictions, interpreted either as a prolepsis of Faust (Givone 2004: 230) or as an anticipation of Nietzsche (Bigongiari 2004: 221; Givone 2004: 230; Klobas 2004: 236; Giuliani 2004: 250). Without minimizing or declining any of these possible readings, the present essay shall look into the *Diary* in order to select two of its haunting ideas, *death* and *immortality*, in an attempt to decode it through *Corpus Hermeticum*.

Corpus Hermeticum is mentioned in the novel no less than fifteen times. In an introduction to the novel, written in Florence in 1987, Marin Mincu tells about his “discovery” of the *Diary* in an underground dungeon of

the castle in Visegrad where Dracula was imprisoned. The *Diary* is supposed to have been written by the Wallachian Prince in the Cyrillic alphabet, in the Romanian language, interpolated between the lines of a Greek manuscript of *Corpus Hermeticum*, well hidden in the prison walls (Mincu 2004: 21). From the very beginning the reference to the religious and philosophical ancient text should guide any specialized reader towards a possible comparative reading. Then, in a letter addressed to Pope Pius II, Dracula casually makes mention, between brackets, that he found a copy of the manuscript of *Corpus Hermeticum* for Marsilio Ficino (Mincu 2004: 49). This detail is developed later on, when Dracula says that Marsilio Ficino had asked him to bring to Florence “all the scholars from Constantinople and all the books of occult knowledge”, plus the book of all books, *Corpus Hermeticum*. The Wallachian Prince managed to do this, thanks to a Macedonian hermit (Mincu 2004: 153). This is how Ficino’s well-known Latin translation was made possible in 1463. Moreover, while in Rome, summoned by the Pope, Dracula meets Cusanus and introduces him to a Latin version of *Logos teleios*, named *Asclepius*, suggesting to the German scholar the source for the work *De beryllo* (1458). Dracula buys the same *Logos teleios* when he travels to the East and hands in to his friend Marsilio Ficino, both of them making a compared reading with *Poimandres* to look for further doctrine teachings (Mincu 2004: 156-157). Whereas all these references to *Corpus Hermeticum* might have been considered as incidental, all the rest stand for Dracula's complex inner philosophical belief, as expressed in his *Diary*. To the Prince, “with the texts from *Corpus Hermeticum*, Hermes Trismegistus made a synthesis of all wisdom and magic” (Mincu 2004: 157). *Corpus Hermeticum*, especially *Poimandres*, seems to be the referential work for Dracula: “I had studied *Corpus Hermeticum* thoroughly.” (Mincu 2004: 105). Dracula debates upon its teachings with Ficino or Cusanus (Mincu 2004: 148), or he reads them over and over again, in solitude, in his underground prison, while writing his *Diary*. Towards the end of it, he mentions his source for the last time: “I return to *Corpus Hermeticum* all the time: I feel a depraved rapture when reading it...” (Mincu 2004: 190). Among the many quintessential issues raised in *Corpus Hermeticum*, Dracula's introspection mirrors some of them through various associations or dissociations. For now, we shall focus on the topics of death and immortality.

Death and immortality are omnipresent subjects in the *Diary*, Dracula approaching them from various angles, from the first pages -- “My peasants truly believe in the immortality of the soul” (Mincu 2004: 28) to one of the last entries -- “And I shall find again my Immortality” (Mincu 2004: 219). For the present essay, at least, the key fragment is to be found somewhere in the middle of the novel. The excerpt is called, not incidentally, *Zalmoxis*. Here Ficino shows a letter to Dracula, which was written by Colucio Salutati

to Roberto Guidi di Battifolle when Petrarch died. The influence of the doctrine of Hermes Trismegistus is already noteworthy, according to Ficino. To Dracula, entire passages such as the following look as if taken from *Poimandres*:

“... wipe your tears, oh, sons. This disintegration, indeed, in which we free ourselves from the burden of the corruptible part, is not something disastrous and fatal; but unseals to me the path towards a glorious return. You have no reason to cry when you send your father to the glory of true life and to receive immortality, such a long-awaited reward...” (Mincu 2004: 125).

Dracula stops Ficino from reading and tells him the following:

“‘Look’, I told Marsilio, ‘what the teachings of Zalmoxis have become and how they have been interpreted. No doubt that in the same manner, more or less, the initiator of my ancestors had also spoken when he gathered his fellow countrymen in the *andreon* of his house before he died.’ Marsilio stood deeply absorbed in thoughts, and then he took the *Histories* of Herodotus from a shelf and read the chapter about Zalmoxis again. I let him meditate on how the original myths arise and flow, on the surprising modalities of their evolution, which also occur through more or less manipulative assumptions or falsifications. When it comes to writing, there is an entire matter of manipulation. He who knows his sources better has the capacity to produce better writings.” (Mincu 2004: 125-126).

To Dracula, Zalmoxis represents the original myth, Pythagoras, Socrates (Mincu 2004: 158), the Orphic and the Eleusinian Mysteries (Mincu 2004: 161), and *Corpus Hermeticum* enlarges upon this idea: Dracula states that he “got rid” of the concept of God “or, better said, I have entirely assimilated it to my ancient god, the one the text of *Poimandres* speaks about” (Mincu 2004: 49); “The spirit is universal and embodies itself in many and ephemeral forms, as in *Poimandres*...” (Mincu 2004: 189). Zalmoxis is mentioned explicitly nine times in the *Diary*, and the implicit references are many. To find out anything about the doctrine of Zalmoxis one has to read, just like Ficino, the *Histories* of Herodotus. Thus, a comparison between the concepts of death and immortality in *Corpus Hermeticum* and in *Dracula’s Diary* is illustrative. It comes as a little surprise that Dracula provides the entire fragment from Herodotus, in Greek language and alphabet, in a letter addressed to Pope Pius II, when His Eminence shows interest in the ancient religion of the Wallachians (Mincu 2004: 158-161). Herodotus makes mention of the belief in immortality of the Getae, “who are the bravest and

the most upright in their dealings of all the Thracians”. The following three paragraphs are essential in this sense:

“94. And their belief in immortality is of this kind, that is to say, they hold that they do not die, but that he who is killed goes to Salmoxis, a divinity, whom some of them call Gebeleizis; and at intervals of four years they send one of themselves, whomsoever the lot may select, as a messenger to Salmoxis, charging him with such requests as they have to make on each occasion; and they send him thus:—certain of them who are appointed for this have three javelins, and others meanwhile take hold on both sides of him who is being sent to Salmoxis, both by his hands and his feet, and first they swing him up, then throw him into the air so as to fall upon the spear-points: and if when he is pierced through he is killed, they think that the god is favourable to them; but if he is not killed, they find fault with the messenger himself, calling him a worthless man, and then having found fault with him they send another: and they give him the charge beforehand, while he is yet alive. These same Thracians also shoot arrows up towards the sky when thunder and lightning come, and use threats to the god, not believing that there exists any other god except their own.

95. This Salmoxis I hear from the Hellenes who dwell about the Hellespont and the Pontus, was a man, and he became a slave in Samos, and was in fact a slave of Pythagoras the son of Mnesarchos. Then having become free he gained great wealth, and afterwards returned to his own land: and as the Thracians both live hardly and are rather simple-minded, this Salmoxis, being acquainted with the Ionian way of living and with manners more cultivated than the Thracians were used to see, since he had associated with Hellenes (and not only that but with Pythagoras, not the least able philosopher of the Hellenes), prepared a banqueting-hall, where he received and feasted the chief men of the tribe and instructed them meanwhile that neither he himself nor his guests nor their descendants in succession after them would die; but that they would come to a place where they would live for ever and have all things good. While he was doing that which has been mentioned and was saying these things, he was making for himself meanwhile a chamber under the ground; and when his chamber was finished, he disappeared from among the Thracians and went down into the underground chamber, where he continued to live for three years: and they grieved for his loss and mourned for him as dead. Then in the fourth year he appeared to the Thracians, and in this way the things which Salmoxis said became credible to them.

96. Thus they say that he did; but as to this matter and the chamber under ground, I neither disbelieve it nor do I very strongly believe, but I think that this Salmoxis lived many years before Pythagoras. However, whether there ever lived a man Salmoxis, or whether he is simply a native deity of the Getai, let us bid farewell to him now.” (Herodotus, Book IV, 93-96)

To Dracula, there are several details to be emphasized in this fragment. Firstly, Herodotus, a proud Greek, was reluctant to admit that Zalmoxis, a Thracian, might have been the predecessor of Pythagoras. As a result, he put forward the hearsay evidence that he was a slave, a “historical lie” which, however, the honest historian corrected in the last passage above. The latest academic research endorses Mincu’s outlook:

“The Pontic and Hellespontine Greeks, with whom Herodotus communicated, had perceived a resemblance between Pythagoras’ teaching of metempsychosis, which was often identified with the doctrine of immortality (...), and the religious beliefs of the Getae (a resemblance which was certainly superficial and in no way pointed out the real contacts between them), and made Zalmoxis not just a student but a slave of Pythagoras. (...) It was Pythagoras’ doctrine of the immortality of the soul and his σοφία, including practical shrewdness, which attracted the attention of the Hellespontine and Pontic Greeks and brought him into connection with Zalmoxis. (...) the Hellespontine and Pontic Greeks made Zalmoxis Pythagoras’ slave and student, in which capacity he remained until the end of antiquity, more and more yielding to the civilizing influence of his teacher.” (Zhud 2016: 448, 451, 462).

Secondly, “the Getae believed in the immortality of the soul and in a happy existence after death”. (Mincu 2004: 161) Two of the immediate arguments for that are their legendary bravery when facing death as warriors and the serenity of the chosen messenger when he accepted to die. Thirdly, there is “the creation of the initiation scenario of his return in the fourth year, after he has remained occulted in the kingdom of death for three years. (...) The occultation and the epiphany of Zalmoxis had made the Getae accomplish that *Katabasis*, namely the descent into the Inferno (*descensus ad inferos*) as an initiatory death.” (Mincu 2004: 161)

The occultation, or the *Katabasis*, the descent into the Inferno as an initiatory death, with its ultimate promise of an epiphany, is an issue which Dracula comes back to repeatedly, with explicit or implicit suggestions of drawing a parallel between himself and Zalmoxis.

“Just like Zalmoxis, I lie here, occulted underneath the earth, and I shelter voluptuously in the matrix. I am pleased with my new condition. I hear that there, above, many regret me and I am missed. (...) But I do not want to get out, henceforth. And I want the entire world to keep on waiting for me forever, mindful of any of my attestations, on the prolonged path which I invent myself, in my fictitious stories.” (Mincu 2004: 83); “now, after my occultation” (Mincu 2004: 97); “I have built an underground lodging for myself, in the same manner as Zalmoxis. (...) I shall come out alive from here, for Zalmoxis assures all those who believe in him that none of them will die. If, later on, I shall succeed to come back alive on Earth, it will be in a reincarnation, we shall see which one.” (Mincu 2004: 170); the subjects “prostrated themselves to the ground adoringly, as if I were Zalmoxis.” (Mincu 2004: 182).

These extracts make it obvious that Dracula wishes to endure the experience of Zalmoxis, or even to substitute him, for the ultimate promise of achieving immortality, using any method possible.

One way of attaining immortality is through rebirth, a possibility mentioned in the first pages of the *Diary*: “My condition is that of a man which seems to revive gradually, after a long illness, wiping the last trace of his former memory. The feeling is that of a mysterious life that begins right now, and compared to which the one lived until yesterday is nothing but a trifling endeavor.” (Mincu 2004: 28) It is also explained in *Corpus Hermeticum*, mostly in “The Seventh Book, His Secret Sermon in the Mount Of Regeneration, and the Profession of Silence. To His Son Tat”: “1. Tat. In the general Speeches, O Father, discoursing of the Divinity, thou speakest enigmatically, and didst not clearly reveal thyself, saying, That no man can be saved before Regeneration.” In the same book, Hermes Trismegistus unfolds the nature of rebirth, “45. the Intellectual Generation”, implying “leaving all bodily sense”. The idea that what is immortal is the faculty of reasoning, or the striving for knowledge, is often reiterated throughout the books of *Corpus Hermeticum*. In “The Second Book, Poemander”: “38. And let Him that is endued with Mind, know Himself to be Immortal;”, and those who “76. Walked in Error, and have been Darkened in Ignorance”. In “The Ninth Book, A universal Sermon to Asclepius”: “21. For the first, God is intelligible, not to himself, but to us, for that which is intelligible, is subject to that which understandeth by Sense.” Or in “The Fourth Book, The Key”: “28. ...the virtue of the Soul is Knowledge; for he that knows is both good and religious, and already Divine.” As for Dracula, his spiritual rebirth through “enlightenment” may be considered a constant feature of his life, as his written introspection stands as a witness for his countless readings in

various philosophical books, his astronomical investigation through a telescope from a tower both in the capital of Wallachia, Târgoviște (Mincu 2004: 153), and during his imprisonment, in Visegrad, as an endless routine at night time, (Mincu 2004: 38, 52, 84, 93, 126, 145, 152, 213), his initiation in the esoteric order of Rosicrucianism, by Christian Rosenkreutz: “It was easy for me to accede to the sect, as I was profoundly imbibed with the secret cult of Zalmoxis and I have studied *Corpus Hermeticum* thoroughly.” (Mincu 2004: 105). To Dracula, once again, the source of all wisdom is the doctrine of Zalmoxis.

Though Herodotus does not describe in detail what the teachings of the ancient initiator were, one may safely infer that reasoning or knowledge were among the constituent salient features. Fortunately, among the scarce ancient testimonies about Zalmoxis, there are others to make this clear. Strabo’s *Geography* comes second, with quite a lot of information on the Thracians, Dacians and Getae (7.3.5-10). To sum up, Zalmoxis could make great premonitions by interpreting celestial signs (Dracula’s long-life astronomical investigations can be seen as a mirror of these preoccupations), he became a reclusive figure living in a cave, refusing to see most people (see Dracula’s unwillingness to get out of his underground prison, “the matrix”), somebody else (usually a high priest, such as Decaeneus) continued to live in the cave long after Zalmoxis died (Dracula makes mention of the secret cult of Zalmoxis, still existing in the late Middle Ages), keeping the teachings of Zalmoxis alive (for example, vegetarianism and cutting down the grape vines in order to live without wine). Perhaps of even greater significance is Plato’s testimony in *Charmides* (156-158), where he describes the physician Zalmoxis, a very special sort of “healing man”, for whom the faculty of reasoning has a particular spiritual status:

“Socrates: ... Such, Charmides, is the nature of the charm, which I learned when serving with the army from one of the physicians of the Thracian king Zamolxis, who are said to be so skilful that they can even give immortality. This Thracian told me that in these notions of theirs, which I was just now mentioning, the Greek physicians are quite right as far as they go; but Zamolxis, he added, our king, who is also a god, says further, that ‘as you ought not to attempt to cure the eyes without the head, or the head without the body, so neither ought you to attempt to cure the body without the soul; and this,’ he said, ‘is the reason why the cure of many diseases is unknown to the physicians of Hellas [Greece], because they are ignorant of the whole, which ought to be studied also; for the part can never be well unless the whole is well.’ For all good and evil, whether in the body or in human nature, originates, as he declared, in the

soul, and overflows from thence, as if from the head into the eyes.

And therefore if the head and body are to be well, you must begin by curing the soul; that is the first thing. And the cure, my dear youth, has to be effected by the use of certain charms, and these charms are fair words; and by them moderation is implanted in the soul, and where moderation is, there health is speedily imparted, not only to the head, but to the whole body. And he who taught me the cure and the charm at the same time added a special direction: ‘Let no one,’ he said, ‘persuade you to cure the head, until he has first given you his soul to be cured by the charm. For this,’ he said, ‘is the great error of our day in the treatment of the human body, that physicians separate the soul from the body.’ And he added with emphasis (at the same time making me swear to his words), ‘Let no one, however rich, or noble, or fair, persuade you to give him the cure, without the charm.’

Now I have sworn, and I must keep my oath, and therefore if you will allow me to apply the Thracian charm first to your soul, as the stranger directed, I will afterwards proceed to apply the cure to your head. But if not, I do not know what I am to do with you, my dear Charmides.” (Plato, 156-158)

It emerges that Dracula undergoes a personal rite of initiation into immortality through a spiritual “rebirth”, with reasoning and “cure of the soul” as main “methods of approach”, following the teachings of his ancient god Zalmoxis, as mirrored in *Corpus Hermeticum*. There are various ways in which reason can be voiced so that the soul can achieve spiritual immortality. Dracula makes good use of two: action (for physical, material “cure”) and writing or the “fair words” alluded to by Plato (for intellectual, spiritual “cure”). Both have an immediate and personal cause for Dracula, as explained in his *Diary*; and both have a philosophical correspondence in *Corpus Hermeticum*.

“The Fourth Book, The Key”, states: “4. For his Operation or Act, is his Will, and his Essence, to Will all Things to be”. “The Fourteenth Book, Of Operation and Sense”, explains: “16. But Acts or Operations are immortal, and that which is immortal, is always in Act...” Dracula, in his *Diary*, gives two revealing justifications for his actions. In a fragment called *minima moralia*, the Prince says: “I am reading the *Nichomachean Ethics*. Aristotle cannot convince me; an abstract moral law is of no use to anybody. (...) I am more moral than all the others who accuse me, as I had the courage to carry out and to take upon myself my actions, good or bad, however they may have been. (...) In the end, to some precepts of *maxima moralia* I oppose *minima moralia*.” (Mincu 2004: 39). His second confession is from a

fragment entitled *poesis* and may stand as the essential passage for the way Dracula understands to achieve immortality through action and writing, immersing the reader into the inner grounds of a tormented soul.

“I wanted to say nothing else but that I have chosen a violent Death. I made my option for action, not for metaphysics. I want to take revenge for all the centuries of this people’s indolence and resignation. I want to punish my own stock so that I can make them wake up from oblivion; I want to provoke them and to instigate them to face their history, their most terrible destiny. I, Dracula, Knight of the Dragon Order, Grand Master of the Oriental Order of Death, exculpate myself to You, Your Sanctity, for all those I have done after I saw you do not want to help me. You left me alone, when You realized that I was great. Alone against them all. Alone against History. You abandoned me all, when you understood that I was strong. What you wanted to give me was power, it is true, but You still carried on as administrators. Nothing more, and nothing less. They used to tell stories only about my bloody deeds. The impudent words. I was confined to this prison by my friend, Matthias Corvinus, the one who should have helped me and rescue me from the Turkish invasion. He set me free indeed: he put me in chains. It would have been too great a glory for me to be accepted as a defeater of Mehmed II, the conqueror of Constantinople. Better, therefore, in prison, like some malefactor. Better to have people write just monstrosities about me. Better to pass for an oddity of History. Not my horrible image in History worries me, but oblivion; I make notes on what I know, the truth of the exploits, facts which belong to me alone, for I have understood that false writings will be compiled on my account, and a distorted image, which does not belong to me, is being spread. By all means, so many deeds embellished on my cruelty cannot be disavowed easily, but the way they are told is very tendentious; they want to make me look like a monster, one of those depraved ‘happenings’ or ‘accidents’ of History. I would like to show, here, the way in which what I understood to spread through my actions was usually falsified, with salacious insolence: that is a poetics of the existence meant as pure violence, as an act of programmatic transgression, through the instrumentality of which life and death are being challenged and any of their fictitious status is being profaned.” (Mincu 2004: 103).

The main idea is that Dracula wanted to ensure his place in History, and thus his immortality, through decisive actions, no matter if (or precisely because) they were immoral and violent. However, among the many remarks these

fragments can induce, the original cause of Dracula's actions is to be found in the following statement: "I want to take revenge for all the centuries of this people's indolence and resignation. I want to punish my own stock so that I can make them wake up from their oblivion". Dracula has a deep love and hate relationship with his own people, the Romanians. While still in the beginnings of the *Diary*, one can find a seemingly casual statement: "You are dead if you cannot manage to live in the past, in the present or in the future. My stock is renowned for their ability to barricade themselves in the past when the present is not favorable. They do not love the real time: they build themselves a mythical frame, a time of their own, and last stone-still inside it, without interferences with the present. Yes, it may be that, in this way, they boycott the time, however boycotting themselves and excluding themselves from the universal banquet of History." (Mincu 2004: 46). This theory is not original; it is an echo of Lucian Blaga's work (the most illustrious Romanian philosopher, thus adding a plus of likeliness). For Dracula, the theory operates between obsession and frustration, as he explicitly makes mention of it seven more times throughout his entire *Diary*. Here is another sample:

"It is curious how much the habit of anonymity could cement itself here. Somebody makes something magnificent, something important, and prefers to remain anonymous – and this forever! Well, not me!" (Mincu 2004: 51); "It would be easier for me to vanish and to lose myself in anonymity. Then I think once again to the doom of my people. And I am obstinate to resist. To escape from the trap of anonymity is not an easy endeavor." (Mincu 2004: 70); "The anonymity is a relinquishment of the individuality which belongs to the Orient. Therefore, as I am a contemporary with Enea Silvio Piccolomini, I must break the circle of anonymity." (Mincu 2004: 70); "I convince myself more and more that my people is destitute of any pride. They behave as a flock of coward sheep, hesitantly allowing others to molest them, in such a state of sleepy lassitude, that the one which commands does not even need a whip. They have no reaction to tyranny and the more they are worn out, the more they obediently accept to be mastered, as if it were a curse. If they are not be ruled by great tyrants, such as me, it will be hard for them to ever be able to raise their head and get out of the darkness of history. Their genius is that of boycotting the real history: this is proven by more than one thousand and three hundred years of absence of any event. They stay hidden in the dung of anonymity, until they exhaust any possibility of defense; it is only then that they come to light, but with their heads buried in the dust like the ostrich and without even realizing their own sacrifice. Practically, our history stopped in the year 106, when Trajan conquered Dacia,

after the second Dacian war. At the time, Decebalus paid a dear price for his rebellion: as he did not accept to be subjected by Trajan, he ordered all the chieftains of his people to be poisoned, to put it briefly, he attempted to kill the emperor himself and, when a centurion probably took him prisoner, he cut his own throat with his sword. This tragic episode is, even today, harrowing. The king of the Dacians takes shelter in the shade of an oak and cuts his jugular. There is no other gesture more profound in the entire history of the Dacians and the Wallachians.” (Mincu 2004: 123-124); “From Decebalus until me there has been a darkness of thirteen centuries filled with Byzantine history in which we, even if only in secrecy, were the protagonists. It was that epoch when, in order to hold out against the pressure of the barbarians, we plunged into anonymity.” (Mincu 2004: 194); “I shall take revenge, at last, for the anonymity which lies heavy on my people, like a doom.” (Mincu 2004: 201)

The vindictive prospect is shared by two of the novel’s exegetes: “We are presented with a prince as an avenger of the anonymity which lies heavy like a doom on his people” (Carageani 2004: 242); “However, he writes especially in order to overcome ‘the trap of anonymity’, that vocation of relinquishment, typical of the Oriental, which he feels in his blood” (Pellegrini 2004: 256).

Dracula’s love for the culture and civilization of his people is tremendous, and the attempt to interpret it leaves room for an essay on its own. For now, the present essay simply identifies the main reason which triggers all Dracula’s bloody actions: “my biggest vanity was that of defeating the Turks so as to induce the revival of the war strength, the pride and the might of the Dacians (daoi). We, the Wallachians, are wolves.” (Mincu 2004: 128-129). In this respect, a parallel between Dracula and Decebalus has its own significance (the comparison between their fearful attempts to kill the invading emperor, their ruthless decisions to kill their own noblemen, their refusal to surrender by all means, the fact of being betrayed by some of their own kin). Nevertheless, there is one clear difference: Dracula does not commit suicide, an extreme deed which secured the historical (perhaps even metaphysical) immortality of the Dacian king. To Dracula, “Life is *actio*, the rest – shit.” (Mincu 2004: 70), a very personal way of interpreting the teachings of his ancient Dacian god Zalmoxis, as reflected in *Corpus Hermeticum*. However, Dracula does not commit suicide for a good reason. While ruling his country, Dracula took care most of the “physical cure” of his people, through extreme actions, which secured his immortality howsoever: if Zalmoxis cut down the vineyards, Dracula cut

down the people themselves, stepping on a very thin red line between rational and paranoiac actions. In the words of a Greek historian, who was Dracula's contemporary: "In order to strengthen his reign, he might have killed about twenty thousand men, women and children in a short time; (...) before long, this led to a radical change and this man transformed the organization of Dacia completely." (Chalcocondil 1958: 283). Once in prison, unable to act any longer, he looks after the "cure of the soul", through "fair words" – as expressed by Plato in *Charmides* when referring to Zalmoxis –, which is by way of writing. In this respect, *Corpus Hermeticum* makes mention of speech as a possible path to immortality: in "The Eleventh Book, Of the Common Mind to Tat" one can find the following: "60. Hermes. Consider this also, O Son, That God hath freely bestowed upon man, above all other living things, these two, to wit, Mind and Speech, or Reason, equal to immortality. 61. These if any man use, or employ upon what he ought, he shall differ nothing from the Immortals." succeeded by "The Twelfth Book, His Crater or Monas": "9. For he divided Speech among all men, but not Mind".

It is debatable whether the Dacians used writing or not. Some speculate that writing was prohibited by their holy men as a sacrilege. In any case, no written records of the language were preserved because, in the aftermath of the Roman conquest, most material, physical traces of the Dacian culture and civilization were meticulously destroyed and thus, any hypothetical royal archives vanished. Written records of Romanian language in its beginnings are absent; there are no written documents to have been preserved until the 16th century (a historical misfortune, as any of the other neo-Romanic languages are younger correlatives, Romanian being a language of its own extremely fast and early, in the 7th-8th century already). The first ever written document in Romanian that can be dated reliably, June 29th-30th, 1521, is an espionage letter. *Scrisoarea boierului Neacșu din Câmpulung* ("The Letter Written by Boyar Neacșu of Câmpulung") is addressed to Hans Benkner, a magistrate from Brașov, warning him about the imminent attack of the Ottoman Empire on Transylvania. In these conditions, *Dracula's Diary*, dated 1463, may stand as a fictitious historical and linguistic document... No matter, Dracula makes an attempt to have immortality granted through writing.

In Mincu's novel, Dracula decides to break away from a defining characteristic of his culture, orality, for he is not sure *he* will achieve immortality if it were not for the *written* accounts of his deeds, written not by a third party, but by himself. However, Dracula believes writing is something more, a therapy and even a way of living, *the* way of living.

"Until now, it has never crossed my mind to note the events of my life. (...) it is only due to an absence that the impulse for

writing has been born.” (Mincu 2004: 51); “My existence is being displaced, in a more and more conclusive manner, in the space of writing.” (Mincu 2004: 60); “The uttered word clarifies everything, delivers things from their obscurity, shifts them from the uncreated world into the impure materiality of the fulfilled deed. The written word takes part, through the act itself of being written, in the process of genesis: the written signs permeate through the primordial darkness which prevails in my cave and fill it with presence. The moment I am writing, a strong odor of sacrificial blood spreads around me. I am writing with myself. The violence of my histories becomes converted in an exorcistic therapy.” (Mincu 2004: 89).

One can easily identify the voice of the specialist in semiotics Marin Mincu when approaching the status of writing from within the larger theme of creation. Dracula’s cultural, philosophical and psychological dilemma of the priority of writing over speech may find its solution in Derrida’s deconstruction theory, as expressed in the second chapter, “Linguistics and Grammatology”, of his 1967 *Of Grammatology*. Here Derrida argues that speech is already in itself a way of writing, the whole existence is firstly written, and then it happens, and is eventually communicated. By writing his (imaginary) diary, which includes the fictional “horror folk stories” about himself, Dracula institutes a (fictitious) existence in its written form *ab origo*. Then, this written “mental trace” will be taken over by people through a reiterated spoken practice, becoming part of an oral tradition. Thus, the myth (and implicitly Dracula) ensures its (his) immortality by means of writing.

Dracula’s relation to his own writing is conflicting, for he feels the need to dissociate his written endeavor from the *oral* specific feature of his culture, a characteristic he admires and blames at the same time.

“I must write, whatever may befall: I want my written mark to last like an insect crushed between two books, beneath the weight of the signs. The oral manifestation: behold the nightmare. We have been living in orality as in a tunnel of time for thousands of years now. Our myths, fairy-tales, our songs are an unknown treasure of beauty. Let us escape this doomed condition and make ourselves well-known, here is the goal.” (Mincu 2004: 59); “The written word entails a new look and a new caliber to the world: that is why some did not make use of writing, precisely so that they would not distort their actual cognition of reality. The oral speech is being preserved in the collective voice which resists the transgressions of subjectivity. Orality has helped people preserve the profound aspects of life. An oral culture does not fall into disrepair, does not waste itself,

it remains alive for ever. I take upon myself the violation of orality.” (Mincu 2004: 121); “... it is only when I am writing that I understand the trap of orality which, ever since the Trojan War, has retained us in a lifelong anonymity. Orality means sloth, cowardice, slavery. We must regain verticality; master the art of writing...” (Mincu 2004: 136); “I explain to him that in our country no written compositions circulate, yet he does not understand; then I insist on telling him that in our country, with some exceptions, people can neither write nor read. And that everything is handed down by word of mouth. It is a matter of an oral tradition that has its origins in a very high vision of the world from which any vulgarity remains excluded. The oral stories of the Wallachians, plenteous in their essence, are related in a solemn tone.” (Mincu 2004: 140-141); “...another way of stumbling into the damned orality. Nevertheless, who knows? Perhaps, sooner or later, in the future, this could become precious.” (Mincu 2004: 211).

Two literary critics mention the issue, yet having dissimilar, even opposite interpretations: “Marin Mincu’s *Dracula* rehabilitates and vindicates the oral culture, the Romanian folklore, as an expression of a millenary wisdom.” (Carageani 2004: 245); “Nevertheless *Dracula* writes as well to get out of the condemnation of the oral culture of his country.” (Pellegrini 2004: 256). They are both right.

There is a simple explanation for *Dracula*’s hesitation when referring to the orality of Romanian culture. There are two fundamental oral creations in Romanian folklore, defining the culture itself, and both deal with the subject of death and immortality. Not surprisingly, *Dracula* addresses both in his *Diary*, over and over, in an attempt to disentangle his own attitude to death and relationship to immortality. A parallel reading with *Corpus Hermeticum* is, once again, revealing.

In its beginnings, the *Diary* comprises the following note: “If I weren’t who I am, I would like to be that shepherd-poet, who persists in going over the limit of death by himself, so that he can reconcile to the cosmos and become one with it./ One can see he belonged to the school of Zalmoxis, where he learned to adore the serene vision that transpires from that doctrine which amazed even Pythagoras.” (Mincu 2004: 39). In this extract, *Dracula* refers to one of the most important pieces of Romanian folklore, *Miorița* (*The Little Ewe*). In brief, upon finding miraculously about the imminent probability of his death, a shepherd happily imagines a fortunate rite of passage, with himself blessed to have married a princess during a ceremony attended by the elements of nature, and marked by the falling of a star. This first allusion suggests that the oral anonymous ballad

operates as an aesthetic conversion of the ancient religious doctrine of Zalmoxis, that Dracula longs for having the same metaphysical experience as his disciple, the shepherd-poet from the poem, *and that he cannot have it*, for he is “who he is”, thus, something else. Dracula cannot, as yet, imagine a serene “rite of passage” for he is doomed not to die. His destiny is that of staying alive for a little bit longer, in order to shock his fellowmen through extreme actions, in order to write his fictitious story, and thus ever last alive in the memory of his people, in the oral and, what is even more, in the mental tradition of mankind. Towards the end of his diary, he inclines to last neither dead, nor alive, thus achieving (a false) immortality in an alternative way, perhaps not as much as a result of an egocentric personal will, but as an altruistic sacrifice: people have a psychological need for his presence.

Further entries are relevant to Dracula’s inner craving to experience death as the defining initiatory way to achieve immortality:

“In the Carpathians, my subjects do not worry about death at all, but embrace it as the sole and authentic self-manifestation. One day or another I shall get a thorough taste of this great delight of the thanatic living, typical of my people.” (Mincu 2004: 50); “In another song, which goes by the name of *The Enchanted Ewe*, the hero, on the contrary, surmounts any limit and the bodily boundary destined to him; his reference space expands here until it becomes *cosmic*.” (Mincu 2004: 70); “I am not sure if you are acquainted with that anonymous song where death is conceived as a nuptial deed and where, strangely, the despicable murder, perpetrated through infamous treachery, specific to this wicked people, is dealt with as a problem of metaphysics. Why, after all, the individual must strive against the averse fate? The occurrence of evil cannot be stopped in any way. It is better therefore to foresee it, to make it yours, for thus we shall be reintegrated in the great body of Mother Nature, which will give us a purer destiny, a mythical destiny. Certainly, I shall die, it is said there, but I know that I shall die and the fact of knowing, this willful acceptance of my death makes me transcend the mortal condition, redeems me from dying, delivers me! Great conjectures are done with regard to this, for the ancestors of my people were born as poets and have conceived Orpheus, yes, but also Dionysus.” (Mincu 2004: 102); “If I am doomed to die...’ behold the key-statement where the young shepherd confronts the essential test: to be or not to be as a man. At first reading, this personal attribution of death seems too abstract: to solve the harrowing and dilemmatic expectation through the compensatory union of the Cosmic Nuptials is not easy at all. Nevertheless, the shepherd passes the most difficult inner test and steps out victor. (...) The shepherd knows the inevitability of his own death, and

his metaphorical thinking becomes thus the mediation towards a reintegrating vision.” (Mincu 2004: 177).

The vision of the anonymous oral poem of the Romanian folklore is hence the following: the acceptance of death, seen as apparent disintegration for the actual reintegration and thus achieving immortality. Throughout *Corpus Hermeticum* one can find numerous passages dealing with the same problems and quite often they do seem to echo the very same vision:

“The First Book”: “65. The Generation of Man is Corruption, the Corruption of Man is the beginning of Generation.” “The Tenth Book, The Mind to Hermes”: “105.... the World is changed, because every day part thereof becomes invisible; but that it is never dissolved. 106. (...) Occultation is Renovation.” “The Eleventh Book, On the Common Mind to Tat”: “87. Tat. Therefore, O Father, do not the living things in the World die (...) 89. For they do not die, O Son, but as compound Bodies they are dissolved. 90. But dissolution is not death; and they are dissolved, not that they may be destroyed, but that they may be made new.” “The Fifteenth Book, On Truth to His Son Tat”: “40. For without corruption, there can no Generation consist. 41. For Corruption followeth every Generation, that it may again be generated. 42. For those things that are generated, must of necessity be generated of those things that are corrupted, and the things generated must needs be corrupted, that the Generation of things being, may not stand still or cease.” “The Sixteenth Book, That None of the Things that are, can Perish”: The world “8...as Immortal, it is ever living, and ever immortal.”

Even other Hermetic Texts, such as *The Virgin of the World*, express the same idea: 23. the bodies’ “[final] dissolution [shall be] a benefit and a [return to] the fair happiness of former days.” (Mead III 1906: 111).

A peculiar detail finds its own parallelism likewise: the shepherd from the anonymous folkloric ballad is warned about his imminent death by an enchanted little ewe. In *Corpus Hermeticum*, “The Eleventh Book, On the Common Mind to Tat”: “105. For with this living wight alone is God familiar; in the night by dreams, in the day by Symbols or; Signs. 106. And by all things cloth he foretell him of things to come, by Birds, by Fowls, by the Spirit, or Wind, and by an Oak. 107. Wherefore also Man professeth to know things that: have been, things that are present, and things to come.”

This “cosmic hierogamy” (Mincu 2004: 156), such a “profound poetic depiction of death”, which neither the Egyptians, nor the Greeks were able to imagine (according to the fictitious Ficino), was made possible on the strength of the Thracian ancestry of the Wallachians, as Dracula states

(Mincu 2004: 109). However, even if the vision of the anonymous oral poem of the Romanian folklore *Miorița* (*The Little Ewe*) meets the teachings of Zalmoxis and those of Hermes Trismegistus, Dracula never, along his written introspection, embraces the path to immortality, by means of voluntarily accepting the disintegration of his physical, palpable being. When making a last note of the poem (enclosing a complete translation of the ballad into Italian), Dracula debates upon the complex and abstract meaning of the word “path” in Romanian, as employed in the anonymous creation. It signifies “destiny”, the hero “gets into possession of the ‘path’ fated by a transcendental being” (Mincu 2004: 198). Tragically, the most genuine disciple of the ancient, original religious and philosophical teachings cannot attain immortality by means of observing the doctrine, for he is not allowed to, his foredoomed path is another. He is not doomed to die.

Sadly, Dracula knows very well that not dying is futile: “...wanting to stop death, which is a *hybris*...” (Mincu 2004: 85). This delusion is dealt with in another Romanian essential anonymous oral creation, a story named *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte* (*Youth without old age and life without death*), which Dracula debates upon even more extensively. In a nutshell, the hero, Prince Charming, refuses to be born until youth without old age and life without death are promised to him. Once born, he successfully transcends several initiatory trials and thus achieves immortality, *without having died previously*. However, once immortal, he soon realizes his unnatural condition and thus all he is longing for is his mortal state. Consequently, he becomes mortal again and dies reconciled with himself. Dracula narrates this philosophical story to his friend, the adolescent Lorenzo de’ Medici, as a sample of the anonymous Romanian oral creation. The latter is excited and perplexed for what he considers the *unhappy* ending, dissimilar to ordinary stories. “It appears as here, he says, the hero has no other purpose or no other plan in life but search for his own death” (Mincu 2004: 141). In a very detailed critical and philosophical reading of the story, Dracula comes to the following interpretation of the final part, without actually being able to find his own place in the state of Prince Charming:

“The place in which is to be found what the hero is looking for is impossible to attain, precisely because it is not specific to his world, but to other orders. On the contrary, frankly speaking, it is seemingly a matter of a rather symbolic place, since nobody ever succeeds in reaching there, where one dies of boredom. Fairies living there are aware of the impotence of the mortals to last in the secret place. (One cannot exist in the space of the immortality where everything stands still)./ That is why the hero himself eventually finds The Vale of Tears as a redemption site and remembers that he took no care of his feelings at first, given than,

all at once, he is overwhelmed by the desire to meet his parents again and see the places where he spent his childhood again. At that time, he comprehends his own ephemeral duration of a frail creature and makes his courageous option to re-enter into the cycle. He left home to seek for eternal youth and life, but he eventually decides to come back there in order to die, that is to individually recoup his existential destiny. He walks off looking for immortality, however, just to convince himself that death is the sole deliverer. For the moment, he secures his immortality. In other words, when he makes sure of the sterility of the everlasting life, he longs to return to his ephemeral state. Hence, to be able to apprehend the meaning of death, of his own death, firstly he must go through the actual experience of immortality. (...) To refuse immortality – here is a surprising *hybris*. To embrace death in order to be able to come to life in the others afterwards. This would be a possible solution too. However, I am frightened by death because of the state of putrefaction my body has to endure. Yes, I should die, I agree, but not entirely. I would like, for example, that my body should be able to avoid the state of total degradation and thus it may be retrieved alive in time and space. Prince Charming was much too honest and gave up what he had much too easily. I must find the way not to die entirely, not to die for ever. I do not know why this fairy-tale saddens me irreversibly every time I remember it.” (Mincu 2004: 142-143).

The fairy-tale is most obviously a variation on the same theme as the previous ballad, in which death is accepted as the only natural path to immortality. However, the last sentences indicate Dracula’s definite parting from the teachings of his ancestral god, Zalmoxis, expressed aesthetically in the Romanian oral anonymous creations and philosophically in *Corpus Hermeticum*. Whereas Dracula’s initial hubris was his will to stop death, his subsequent hubris is the very opposite: the rejection of immortality. As a consequence, he vehemently dismisses the prospect that his body would decay (unlike Prince Charming’s body which, according to the ancient teachings, literally disintegrates into dust at the very end of the fairy-tale). Dracula’s immediate interest is therefore to preserve his own body, as he is confident the soul is immortal anyway (“Dracula aspires to an ‘immortality of the body’”, Pellegrini 2004: 257). This is in direct contradiction to the teachings of Hermes Trismegistus, as expressed both in *Poimandres* and in *Asclepius*, which is another major dissociation from the doctrine Dracula loves dearly, but cannot embrace.

“I am convinced of my immortality. My spirit is immortal. It is only the body which goes into the state of putrefaction and

degradation. The substance of my body decays and feeds the worms of the earth. My turn to fatten them will come as well. This unavoidable process of carnal degradation is seemingly due to the action of the Sun which, according to Asclepius, is supposed to be the creator of all material forms. If it weren't for the Sun, my body would last intact, it would not be corruptible, and we would feel as living under a gigantic ice bell able to preserve our flesh young eternally. I must move further north. Towards total winter. It would be the only solution to keep my body in a state of perfect conservation, so that I can inhabit it whenever I feel like. (...) It is only the body in need to be redeemed from the penance. The spirit knows nothing of this peril: it is incorruptible..." (Mincu 20014: 163).

Dracula's repulse of the sun is very much inconsistent with its role as defined by Asclepius: "12. The Sun is the preserver and the nurse of every class. And just as the Intelligible World, holding the Sensible in its embrace, fills it [all] full, distending it with forms of every kind and every shape – so, too, the Sun distendeth all in Cosmos, affording births to all, and strengtheneth them. When they are weary or they fail, He takes them in His arms again." (Mead II 1906: 273). Throughout his *Diary* Dracula makes crystal clear his pathological dislike of the Sun, both by his contentment in living underground and by his constant unwillingness to go out during the daytime, opting only for nocturnal wandering in the skies. This comes as an even greater bewilderment as Dracula is very much aware of the true meaning of the hermetic teachings, down to the minute detail of using the terms "corruptible" and "incorruptible" when referring to the disintegration of his body, mirroring the very speech of Hermes Trismegistus. An explanation might be found in a (would-be) personal reading of a few lines from "The First Book" of *Corpus Hermeticum*: "61. Of a dissolvable Body, there are two Times, one from sowing to generation, one from generation to death. 62. Of an everlasting Body, the time is only from the Generation." Dracula is probably convinced (or, at least, desperately tries to convince himself) that some bodies are immortal and wants to make sure his is one of them. However, the true meaning of these lines is another, as it can be safely inferred a few lines further on, which sounds like an echo of the main idea of the anonymous fairy-tale *Youth without old age and life without death*: "70. That which is mortal, cometh not into a Body immortal, but that which is immortal, cometh into that which is mortal." No matter how Dracula might try to decode the hermetic teachings, they say the same: one has to die first in order to become immortal. Deep down inside, Dracula is aware of all these, as his fascination with the fairy-tale is constant, since he comes back to it as if listening to a mermaid or to a swan song. "When I had listened to it for the

first time in that village, it had enchanted me and I had learned it by heart. But I love it when somebody tells it to me like this, as if it were my mother or my nanny.” (Mincu 2004: 181-182). That is because, being neither dead, nor quite alive, *not being mortal*, he misses the greatest gift human beings were destined for, being also mortal, not just immortal, as another passage from Hermes Trismegistus makes clear, in what seems another perfect echo from the anonymous fairy-tale: “4. In fine, He hath made man both good and able to share in immortal life,—out of two natures, [one] mortal, [one] divine. And just because he is thus fashioned by the Will of God, it is appointed that man should be superior both to the Gods, who have been made of an immortal nature only, and also to all mortal things.” (Mead II 1906: 348-349). Dracula is very much aware of this, though he is reluctant to admit it. His constant fascination with the two anonymous oral folk creations (both of which are a plea for the acceptance of death, and of mortal nature) stands as an implicit argument.

Throughout the written introspection, one can notice Dracula’s indecision when talking about his own death. In short, he would like to die, he is longing for death, but he is afraid or reluctant to it, for he is aware he cannot freely accept it. The very first sentence of his *Diary*: “I believe that I shall be buried alive in this den dug underneath the Danube.” (Mincu 2004: 25) leaves room for a series of oscillations, at the end of which Dracula finds himself suspended in between the worlds, neither alive, nor dead: “The titan of action, the ruthless criminal turns into a living-dead who is afraid of the ‘sterility of the everlasting living’, who feels the entire horror of not having an end, of lasting into eternity in those banal daily emergencies – like in the portrait done to him at the Vienna court: ‘immense eyes, incredibly liquid, turned into stone and hyaline, turned towards the other world’” (Pellegrini 2004: 258).

“I am obsessed by a terrible nightmare. I keep on dreaming a dreadful ocean of blood that comes near threateningly. I shall die drowned in the blood of my victims. If I shall die.” (Mincu 2004: 29); when having a feeling that the Danube River could overflow into his burrow: “It could happen anytime. I was indulging in the tension that was tearing me up, producing some sort of exaltation, during which my intellectual abilities built up to a climax. I knew I was still able to save myself, yet I did not want to. (...) I laid for a long time with the feeling of a very near asphyxia caused by the water, and that very presentiment urged me to resist in no way. I even relaxed, so that I could get a thorough taste of the terrifying liquid which was about to flood me, little by little, when, suddenly, I remembered my diary. I came to my senses, I raised and I realized it was nothing else but

a nightmare.” (Mincu 2004: 123); “...to live in order not to live. I am the vampire of the peasants’ beliefs and legends. I cannot die since I shall never be just alive or... just dead. I shall always be both one and the other. I shall return for ever.../ ...who can stop me to be immortal?/ ...death goes round in the surroundings, it is here, in the cell; I feel the way it is waiting for me patiently and affectionately in a corner, yet it does not touch me. What an awful boredom!/ ...however, immortality is a solution only if you can master it...” (Mincu 2004: 133); “...neither shall I die nor alive should I be...” (Mincu 2004: 184).

One last delusion in his attempt to find peace in the abnormal condition he has to take on like a burden is another personal (an erroneous) reading of his ancient god’s teachings: “The movements of Zalmoxis (the occultation and the epiphany) teach us that there is no difference between life and death” (Mincu 2004: 122), and of Hermes Trismegistus: “... there is no above and no below... There are but The Overlapped Worlds, forged by Hermes Trismegistus in *Tabula Smaragdina*...” (Mincu 2004: 86). It is true that, according both to Zalmoxis and to Hermes Trismegistus, life and death should be regarded as having a similar nature, yet with one quintessential difference from what Dracula would like to achieve (i. e., the condition of the living-dead): the embrace of mortal nature. A correct decoding of the similar “overlapped worlds” is to be found, for example, in “The Fourth Book, called The Key”: “93. Wherefore we must be bold to say, That an Earthly Man is a Mortal God, and That the Heavenly God is an Immortal Man.”

A significant detail ought to be maintained in Dracula’s previous seemingly delirious confessions: when he was just about to obtain salvation by dying (in a dream), he was abruptly baffled by the necessity of writing his *Diary*. The main impediment on Dracula’s path to “normal”, doctrinaire immortality is the need of writing itself, which will eventually become his path, The path to immortality. “For at least five centuries I have been destined to last stigmatized, according to the writings of Piccolomini. There is nothing else to do but wait. The time of Dracula will come.” (Mincu 2004: 110). Five centuries later, Marin Mincu the author starts writing the novel and after some more years Marin Mincu the narrator miraculously “discovers” *Dracula’s Diary* in a transparent attempt to do justice and to make the “premonition” come true. “Now I exist only in legend, where I have transferred myself completely. Or perhaps the legend has replaced my real existence.” (Mincu 2004: 146) This is exactly what his destiny was about: to establish a reference, a paradigm, a myth. Afterwards he might have just as well departed, for he had secured the everlasting life anyway, anyhow: “...from my cell I am sending you a greeting *post mortem*. Do not deceive yourselves; I am alive, anyway more alive than you: and I defy you even at

this very instant when you are reading my diary...” (Mincu 2004: 192). The Diary looks unfinished and, thus, open-ended. The historical figure Vlad the Impaler was freed to fight against the Turks for a final brief reign in 1476. To the fictitious Dracula, this might have been a wished-for suicidal ritual act, as he was about to embrace a certain death and, perhaps, deliverance. The historical Vlad the Impaler was consequently killed by his own aristocracy.

Was Dracula right in his extreme actions and shocking writings, as depicted by Marin Mincu in the fictitious diary? That is difficult to assess, depending upon the reference, principles and values one shares. Apparently, his uncommon character infringes upon common sense, as torturing and killing people is unacceptable, no matter the reasons one may find for such actions. Yet, according to *Corpus Hermeticum* (in “The Thirteenth Book, Of Sense and Understanding”): “17. And therefore, they that have that Knowledge neither please the multitude, nor the multitude them, but they seem to be mad, and to move laughter, hated and despised, and many times also murdered.” At the end of his *Diary*, Dracula confesses to being, once more, a true believer in the religious and philosophical occult doctrine, unique and universal, formally expressed in the Hermetic Texts: “And I shall take the burden to live a life according to the Universal, Mystery Law!” (Mincu 2004: 219). Consequently, Dracula was, at least to himself, a neophyte benefitting from Knowledge, a genuine disciple of the hermetic teachings, whose destiny might have been disagreeable while alive, but whose true meaning was yet to be revealed in an indefinite future: “A day shall come when the insight, thanks to our instruments, will be able to reach further and further, also in the depth of ourselves, in the abyss of our conscience from which we have not been delivered yet.” (Mincu 2004: 219). Or, in the words of the master, Hermes Trismegistus, the same idea of an indefinite future when humankind, ever so inquisitive, will be able to understand the undeciphered, sometimes dark realms of human conscience and of all existence, which are not compliant yet:

“25. (...) it is a daring work, this making man, with eyes inquisitive, and talkative of tongue, with power henceforth to hear things even which are no concern of his, dainty of smell, who will use to its full his power of touch on every thing. ‘Hast thou, his generator, judged it good to leave him free from care, who in the future daringly will gaze upon the fairest mysteries which Nature hath? Wouldst thou leave him without a grief, who in the days to come will make his thoughts reach unto mysteries beyond the Earth?’ 26. ‘Men will dig up the roots of plants, and will find out their juices’ qualities. Men will observe the nature of the stones. Men will dissect not only animals irrational, but they’ll dissect themselves, desiring to find out how they were

made. They will stretch out their daring hands e'en to the sea, and cutting self-grown forests down will ferry one another o'er to lands beyond. [Men] will seek out as well the inner nature of the holy spaces which no foot may tread, and will chase after them into the height, desiring to observe the nature of the motion of the Heaven'. 'These are yet moderate things [which they will do]. For nothing more remains than Earth's remotest realms; nay, in their daring they will track out Night, the farthest Night of all.'" (Mead III 1906: 113-114).

Mirroring the premonition of Thrice-Greatest Hermes, what Marin Mincu proposes to the reader can be interpreted as an aesthetic counterpart to ancient philosophy. The imaginary *Dracula's Diary* is in itself a 'daring work' indeed, whereas the protagonist and narrator Dracula is the 'making man' par excellence. The 'inquisitive eyes' find a parallel in his constant strive for Knowledge, and the 'talkative tongue' in the endeavor to write down his confession. Dracula uses 'to its full his power of touching on everything', as both his acts and fair words seem to transcend the limit of normality most often. He 'gazes upon the fairest mysteries of Nature' when challenging the physical and mental capacities of humankind, and 'his thoughts reach unto mysteries beyond Earth' when (desperately, hopelessly) trying to observe the ancient teachings of his God. His entire existence is a haunting attempt to live according to the 'Mystery Law'. Dracula dissects himself thoroughly, and his introspection is a written proof of his 'desire to find out how he was made', expressed by his obsession to achieve immortality and by the implicit debate on the nature of mortality. Even more, Dracula 'also seeks out the inner nature of the holy spaces which no foot may tread, and chases after them into the height, desiring to observe the nature of the motion of the Heaven'. He does that by the instrumentality of his endless gazing to the stars with the telescope and, more significantly, through his inquiries into the nature of immortality, i. e. the motion of Heaven. And after all these 'moderate things' are exhausted, when nothing more remains, Dracula 'tracks out the Night, the farthest Night of all', as he plunges into the abyss of the conscience, which is seemingly delirium and insanity.

In one of the last entries of the diary, called *immortality*, Dracula cannot sleep as he is worried about people's reaction to the apparent death of Zalmoxis at the time when this is temporarily occulted in the cave, as a ritual of *katabasis*....: "...and they grieved for his loss and mourned for him as dead...' But why did they mourn for him? This phrase at the end echoes in my ears, gnashing like the truth between the jaws of the Sphinx. They knew his body represented a limit, a prison breaking his wings, and for all that they wept." (Mincu 2004: 218) To this day, Vlad is a figure his people are looking back at with high esteem, a reference to invoke the aid of, ever awaiting for

to come back. As for foreigners, their repulse, appeal and fascination with Dracula are ever growing. Dracula is every one of us, hence immortal.

The essay follows the interpretation of the actions and thoughts of the historical figure Vlad the Impaler as depicted by the Romanian scholar Marin Mincu in the fictitious *Dracula's Diary*. Out of the complex narrative construction the essay selects two subjects, *death* and *immortality*, in an attempt to decode them through *Corpus Hermeticum*. The parallel reading is considered on the strength of numerous explicit or implicit references to the hermetic philosophy, which the essay identifies and expounds. Further on the study discloses that, to Dracula, Zalmoxis represents the original myth, *Corpus Hermeticum* simply enlarging upon it. To emphasize the concepts of death and immortality in the teachings of the mythical figure Zalmoxis, the essay turns to the testimony of Herodotus, focusing on the occultation, or the Katabasis, the descent into the Inferno as an initiatory death, as Dracula is drawing a parallel between himself and Zalmoxis, for the ultimate promise of achieving immortality. One way of achieving immortality is through rebirth, namely the intellectual regeneration, i.e. reasoning, or the striving for knowledge, approached both in *Dracula's Diary* and in *Corpus Hermeticum*, something the study punctuates. The essay looks into the testimonies of the spiritual rebirth in the teachings of Zalmoxis, with Plato's 'cure of the soul' explained in *Charmides* identified as a revealing reference. Reason, voiced through action and writing, is underlined in a contrastive analysis of the fictitious diary, of the philosophical hermetic texts, and of the Zalmoxian myth. The essay emphasizes that Dracula wants to ensure his place in History, and thus his immortality, through decisive actions, no matter if (or precisely because) they were immoral and violent, thus transcending the 'trap of anonymity', a cultural defining feature seen as an obstacle on the path to immortality. In the wider context of the Dacian and Romanian cultural salient feature, writing is interpreted as orality as well, given that the conflicting relationship between orality (speech) and the written word finds a possible resolution through the Derridian philosophy of deconstruction. Orality, an expression of anonymity and thus apparently an impediment to immortality, is interpreted by focusing on two Romanian folkloric creations, which Dracula debates upon relentlessly. *Miorița (The Little Ewe)* and *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte (Youth without old age and life without death)* share the vision of the acceptance of death, seen as apparent disintegration for an actual reintegration and eventual achievement of immortality. The essay emphasizes the consistency of this vision at the confluence of the teachings of Zalmoxis, the aesthetic expression of the anonymous Romanian folk creations, and the philosophical expression of Hermes Trismegistus' *Corpus Hermeticum*. At the same time, the study reveals Dracula's parting from this vision as he rejects being mortal as a

necessary intermediary experience; he is obsessed with achieving “direct” immortality, by maintaining the status of the living-dead. Though Dracula is intimately longing for death, he is reluctant to accept it due to the need of writing, which will eventually become his path, The path to immortality. At the end, the study attempts a final parallel reading of an entry from *Dracula’s Diary* and an excerpt from a hermetic text, punctuating that Marin Mincu’s proposal can be interpreted as an aesthetic counterpart to the ancient philosophy and that Dracula was, at least to himself, a neophyte benefitting from Knowledge, a genuine disciple of the hermetic teachings, whose destiny might have been objectionable while alive, but whose true meaning is yet to be revealed in an indefinite future. As the repulse, appeal and fascination with Dracula are ever growing, the essay stresses that Dracula is every one of us, hence immortal. Future research can deal with the subjects of *androgyny and regressus ad uterum*, and *creation*, in further contrastive readings between *Dracula’s Dairy* and the hermetic texts, revealing the relationship between death and immortality in their turn.

References:

- Bigongiari, P. (2004). Postfață. Redeșteptarea la viață a unui erou sado-masochist/ Afterword. Reawakening to life of a sadomasochistic hero. În Marin Mincu, *Jurnalul lui Dracula*, roman (rescriere). București: Polirom. 221-227.
- Carageani, G. (2004). Jurnalul lui Dracula, de Marin Mincu/ The Diary of Dracula, by Marin Mincu. În Marin Mincu, *Jurnalul lui Dracula*, roman (rescriere). București: Polirom. 241-247.
- Chalcocondil, L. (1958). *Expuneri istorice. Creșterea puterii turcești, căderea împărăției bizantine. IX./ Historical accounts. The rise of the Turkish might, the fall of the Byzantine Empire. IX.* București: Editura Academiei. 282-292.
- Derrida, J. (2002). *Of Grammatology*. Delhi: Motilal Banarsidas Publishers.
- Emerald Tablet of Hermes* (c. 1680). Translation of Issac Newton. Retrieved on December 23rd, 2018 , from <https://www.sacred-texts.com/alc/emerald.htm>
- Giuliani, A. (2004). De ce papa l-a calomniat pe Dracula/ Why did the Pope defamed Dracula. În Marin Mincu, *Jurnalul lui Dracula*, roman (rescriere). București: Polirom. 247-250.
- Givone, S. (2004). Dracula și Faust/ Dracula and Faust. În Marin Mincu, *Jurnalul lui Dracula*, roman (rescriere). București: Polirom. 229-233.

- Herodotus (2008). *The History of Herodotus*. Translated into English by G. C. Macaulay. In two volumes. Vol. I. Retrieved on December 23rd, 2018 , from <https://www.gutenberg.org/files/2707/2707-h/2707-h.htm>
- Klobas, L. (2004). Un domn înfiorător și foarte cult/ A dreadful and very cultivated gentleman. În Marin Mincu *Jurnalul lui Dracula*, roman (rescriere). București: Polirom. 235-237.
- Mead, G.R.S. [1906]. Corpus Hermeticum. (XVI.) The Definitions of Asclepius unto King Amon. The Perfect Sermon of Asclepius unto the King. In *Thrice-Greatest Hermes - Volume 2*. London and Benares: The Theosophical Publishing Society. 267-276. Retrieved on December 23rd, 2018 , from <http://gnosis.org/library/grs-mead/TGH-v2/th231.html>
- Mead, G.R.S. [1906]. The Perfect Sermon; Or the Asclepius. Part VIII (XXII). In *Thrice-Greatest Hermes - Volume 2*. London and Benares: The Theosophical Publishing Society. 346-349. Retrieved on December 23rd, 2018 , from <http://gnosis.org/library/grs-mead/TGH-v2/th244.html>
- Mead, G.R.S. [1906]. Excerpts by Stobaeus, Excerpt XXV. The Virgin of the World, I. In *Thrice-Greatest Hermes - Volume 3*. London and Benares: The Theosophical Publishing Society, 93-124. Retrieved on December 23rd, 2018 , from <http://gnosis.org/library/grs-mead/TGH-v3/th326.html>
- Mincu, M. (2004), *Jurnalul lui Dracula*, roman (rescriere)/ *The Diary of Dracula*, novel (re-writing). București: Polirom.
- Newton, I. (June 2010).“Keynes MS, 28. *The Chymistry of Isaac Newton*. Ed. William R. Newman. retrieved December 19th, 2018 from <http://webapp1.dlib.indiana.edu/newton/mss/dipl/ALCH00017>
- Strabo (1954). *Geography*. Books 6-7. With an English translation by Horace Leonard Jones. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press. Retrieved on December 23rd, 2018, from https://archive.org/stream/Strabo08Geography17AndIndex/Strabo%2003%20Geography%206-7_djvu.txt
- Pellegrini, E. (2004). Note despre Jurnalul lui Dracula/ Notes on The Diary of Dracula. În Marin Mincu, *Jurnalul lui Dracula*, roman (rescriere). București: Polirom. 254-264.
- Plato (2007). *Charmides, or Temperance*. Translated by Benjamin Jowett. Dodo Press. Retrieved on December 23rd, 2018, from <http://classics.mit.edu/Plato/charmides.html>

The Divine Pymander in XVII books (1650). This was translated by John Everard from the Ficino Latin translation. London.
<http://www.levity.com/alchemy/corpher.html>

Zhmud, L. (2016). Pythagoras' Northern Connections: Zalmoxis, Abaris, Aristeas. *The Classical Quarterly*. 66.2. 446-462, The Classical Association (2016), Cambridge University Press, doi:10.1017/S0009838816000641
https://www.academia.edu/31135493/Pythagoras_Northern_Connections_Zalmoxis_Abaris_Aristeas, retrieved on December 23rd, 2018

Research Seminars

FIGURAS DEL EXILIO RUMANO CON PROYECCIÓN EUROPEA: CIORĂNESCU, ELIADE, VIȘNIEC. EL CASO DE MIRCEA ELIADE

FIGURES OF ROMANIAN EXILE WITH EUROPEAN PROJECTION: CIORĂNESCU, ELIADE, VIȘNIEC. THE CASE OF MIRCEA ELIADE

Alba Diz VILLANUEVA

Universidad Complutense de Madrid
Complutense University of Madrid

e-mail: albadiz@ucm.es

Abstract:

Within the framework of the Seminar "Romanian Exile and Migration: Cultural Representations in Europe", the aim of this work is to illustrate, through the diaries of Mircea Eliade, the reasons and circumstances in which the Romanian writer and historian of religions leaves his country, the different stages and destinations of his exile, the literary and scientific contributions made by him in this context, as well as the reflections that the author makes about his own situation and about this phenomenon.

Keywords: exile; Romania; Mircea Eliade; diaries; literary and scientific contributions.

No se puede abordar el exilio rumano sin mencionar a Mircea Eliade (1907-1986), una de las grandes figuras de la cultura no ya únicamente rumana, sino universal, por sus contribuciones a la historia de las religiones, la filosofía, la antropología y la literatura, de una complejidad y una amplitud sin apenas parangón en la cultura contemporánea.

A continuación, tomando como base fundamental sus diarios, realizaré un somero recorrido por su biografía anterior al exilio, para ilustrar los motivos y circunstancias en las que Eliade abandona Rumanía, para luego centrarme en las distintas etapas y destinos de su exilio, así como en las reflexiones que el autor realiza sobre su propia situación y, en general, sobre este fenómeno. Si bien haré mención a alguna de ellas, no es mi objetivo

ahondar en sus obras, de tal alcance y repercusión que resultan imposibles de abarcar en un evento de estas características; ni lo es tampoco detenerme en consideraciones políticas e ideológicas, más allá de lo estrictamente necesario para contextualizar las causas de la partida, sin retorno, de Eliade. Lo que interesa ahora es la faceta cultural de ese exilio, que permite a Eliade, pese a las evidentes dificultades que entraña a nivel personal y económico, continuar, de manera fructífera, con su trayectoria literaria e investigadora.

1. Eliade antes del exilio (1907-1940)

Cuando Eliade abandona Rumanía en 1940, tenía ya una posición prestigiosa. Contaba con un buen elenco de publicaciones, como literato y como investigador, que daba buenas muestras de su erudición, una erudición que mostró desde bien temprano. Interesado desde muy joven por las ciencias naturales, la mística y el ocultismo, publicó algunos artículos, el primero de ellos con solo 14 años, y se inició también en la literatura, publicando algunos relatos en revistas y escribiendo sus primeras novelas (*Romanul adolescentului miop* y su continuación, *Gaudeamus*). Además, tradujo al rumano artículos de revistas extranjeras, alemanas, francesas o italianas. Asimismo, en su diario y en algunos de los textos citados, da cuenta de cómo en su adolescencia leía desenfrenadamente en su buhardilla de la calle Melodiei, adquiriendo una formación, de naturaleza autodidacta, alternativa a la reglada, por la que mostraba un auténtico desdén.

Estudia Filosofía y Letras en la Universidad de Bucarest. Allí tiene como profesor de Lógica y Metafísica a Nae Ionescu, maestro no solo de Eliade, sino también de otros muchos miembros de su generación, entre ellos otros notables escritores como Mihail Sebastian. Bajo su ala, surgió una generación muy prolífica de creadores y hombres de cultura.

Esta etapa universitaria es muy prolífica. Colabora con varias publicaciones (entre ellas, la revista *Cuvîntul*, dirigida por Nae Ionescu), funda él mismo alguna revista con algunos compañeros, y realiza varios viajes: a Ginebra, adonde va con una beca durante tres meses; a Grecia; a Italia, en varias ocasiones, la primera en 1927, y posteriormente para documentarse para su tesis de licenciatura, que realizó sobre el Renacimiento italiano y su filosofía. De hecho, desde muy joven Eliade siente fascinación por la cultura italiana, especialmente por la literatura —en la que se introduce gracias a su admiración por Giovanni Papini— pero también por sus paisajes. Estando en Roma comienza a documentarse sobre ocultismo, alquimia, Oriente y, en concreto, la India, sobre la filosofía hindú. Allí accede a la obra de Dasgupta, con más tarde estudiará en Calcuta, gracias a la beca que recibe del maharajá Manindra Chandra Nandy de Kassimbazar.

Tras tres años de ausencia, regresa a la capital rumana a finales de 1931, ante la insistencia de su padre, que temía que, tras haber sido llamado a

filas, fuese declarado desertor, una auténtica deshonra para él. Tras realizar el servicio militar, termina y defiende su tesis doctoral sobre Yoga, y se incorpora casi de inmediato a la Universidad de Bucarest como suplente de cátedra de Nae Ionescu.

A su regreso prosigue su actividad cultural y académica, de manera muy intensa y hasta casi febril. Funda, junto a otros jóvenes artistas y escritores (Vulcanescu, Sebastian, Dan Botta, Sterian, Comarnescu, Mihail Polihroniade...), el grupo Criterion, que realiza ciclos de conferencias y debates en la Fundación Carlos I dedicados a celebridades culturales y políticas, sí como a cuestiones varias. Líder de su generación, la primera que, según él mismo afirma en *Las promesas del Equinoccio*, se encuentra libre y disponible para cualquier tipo de experiencia, y debía encontrar nuevos valores. Las anteriores generaciones habían realizado su misión histórica, habían logrado, o contribuido al menos, a la unificación del país. Pero la guerra, que permitió esto último, supuso un escándalo para los valores tradicionales de Occidente: la irracionalidad había irrumpido en la vida espiritual y cultural de Occidente.

Por estos años escribe también algunas de sus obras más sobresalientes, como *Maitreyi*, que tuvo un éxito considerable de ventas y de crítica (Hernández García, 2003: 226), o, posteriormente, *Întoarcerea din Rai* (*Regreso del paraíso*), *Nunta în cer* (*Bodas en el cielo*), *Huliganii* (*Los jóvenes bárbaros*), *Domnișoara Christina* (*La señorita Cristina*), además de ensayos y de estudios en revistas de filosofía y religión, un volumen sobre alquimia, *El mito de la reintegración* o su tesis doctoral sobre Yoga, entre otras, además de asiduas colaboraciones en *Cuvîntul*, *Vremea* o *Revista Fundațiilor Regale* (la *Revista de las Fundaciones Reales*). Compaginaba todo ello, además de colaboraciones en la radio, conferencias, traducciones, ediciones..., con sus clases, que concitaban a un gran número de alumnos, debido, en parte, a su popularidad literaria.

Esta profusión se debe, por un lado, a ese papel que considera que debe desempeñar y, por otro, al temor, plenamente fundado, de que el tiempo de que dispone para hacerlo se va a acabar.

En los años previos a la Segunda Guerra Mundial (1935- 1939), en los que se presiente ya la inmediatez del conflicto, las convulsiones del panorama político y social, especialmente con el auge de la Guardia de Hierro y los intentos por reprimirla, tienen nefastas consecuencias sobre el ámbito cultural y, en concreto, sobre los miembros de la generación y del círculo de Eliade. Nae Ionescu se implica en el movimiento legionario y esta ideología de extrema derecha cala también en muchos de sus discípulos, entre ellos el propio Eliade, que pasa por un “clímax legionario” (Eliade 1958/

2001: 238)¹ durante el cual escribe algunos artículos en la prensa a favor del movimiento².

Este acercamiento de Eliade al movimiento legionario hace que sea arrestado en 1938 y, tras negarse a firmar una declaración de desvinculación, es internado en el campo de concentración de Miercurea Ciuc. Gracias a un certificado médico por el que es hospitalizado (sufría una grave enfermedad), consigue salir y luego ser liberado, escapando así de una muerte probable (de hecho, este fue el destino de otros muchos miembros o simpatizantes de la Guardia de Hierro, como su líder, Codreanu, o el propio Nae Ionescu).

2. Eliade en el exilio

Eliade abandona Rumanía en 1940, gracias a la intervención del director de las Fundaciones Reales, Alexandru Rosetti, que logra convencer a Constantino Giurescu, ministro de propaganda, de que envíe a Eliade a Londres, como agregado cultural de la Legación Rumana (Stănescu 2002: 10). Esta situación dura poco más de un año, hasta que en 1941, cuando Rumanía abandona su neutralidad y entra en la guerra al lado del Eje, Eliade debe abandonar el país. Desde Inglaterra es enviado, en calidad de consejero de prensa, a Lisboa, donde permanecerá hasta después del fin de la guerra.

Cabe plantearse dónde comienza exactamente su exilio, puesto que, aunque se marcha con un cargo diplomático y en principio por un tiempo lo hace para escapar de una situación que, como ya he mencionado, probablemente le habría deparado, sino la muerte, al menos la prisión y la represión, como a otros muchos intelectuales de la época —muchos de ellos cercanos al propio Eliade—. Además, los avatares políticos harán que no pueda regresar a Rumanía. Solo lo hace puntualmente, en dos ocasiones, estando todavía en Lisboa (en 1942), para cumplir con su misión diplomática.

Es en Lisboa donde comienza a ser consciente de su condición de exiliado³ y de que no va a regresar a Rumanía, y de hecho rechaza hacerlo en algunas ocasiones, pues no tiene la seguridad de poder publicar y reeditar sus libros. Con la instauración del comunismo en el país, su situación se vuelve

¹ A este respecto, como muestra de la radicalización de algunos intelectuales y de los distanciamientos que provoca, es reseñable lo que ocurre con el escritor Mihail Sebastian, discípulo también de Ionescu y amigo de Eliade. Cuando en 1934 el escritor, de origen judío, publica el libro *Desde hace dos mil años*, pide a Nae Ionescu que lo prologue y el resultado es un discurso marcadamente antisemita. Aunque Eliade contesta en varios artículos la posición de su maestro, su acercamiento al movimiento es innegable, y se enfría la relación con Sebastian, que pasa por muchos aprietos, tal y como se refleja, más que en los diarios de Eliade (que evita tratar en profundidad estas cuestiones), en los de Sebastian.

² En su artículo “Felix culpa”, Norman Manea (2002: 200) habla de un “periodismo militante legionario” y de una posición filofascista por parte de Eliade.

³ En marzo del 45 dice: “tengo que acostumbrarme a mi nueva vida, la de emigrante” (Eliade 1958/ 2001: 215).

más delicada y en noviembre de 1944 es cesado. Aunque le ofrecen volver al país, consciente de las consecuencias que ello puede tener no solo para su actividad sino para su propia persona, lo descarta y durante años prepara su marcha a París, que no se produce hasta 1945. En 1956 se traslada, hasta el final de su vida, a EE.UU., como profesor en la Universidad de Chicago.

Los meses que pasa en Inglaterra, debido a las imposiciones del trabajo y a lo convulso del contexto [se encuentra en Londres en pleno Blitz, una experiencia que refleja tanto en sus diarios como en algunas de sus obras literarias con fuerte componente autobiográfico, como *Noptea de Sânziene* (*La noche de San Juan*)], son prácticamente estériles desde el punto de vista cultural. Según confiesa en su diario, desde su internamiento en Miercurea Ciuc hasta que llega a Portugal no escribe.

Por su parte, la etapa portuguesa es bastante dura, por el devenir de los acontecimientos (que Eliade sigue con desazón, presagiando ya, antes del final de la guerra, las consecuencias que sobre Rumanía podía tener el avance de Rusia: la asimilación política y cultural al coloso soviético, la pérdida de autonomía, la desintegración⁴) y por sus tragedias personales (algunas derivadas de lo anterior, como los ataques de neurastenia⁵, además de los apuros económicos y su propia situación, y, sobre todo, la enfermedad y posterior muerte de Nina Maresh, su mujer). Pero las dificultades para dedicarse tanto a la literatura como a la investigación se deben también, como consigna en su diario, a la “pereza mental” y a la “pobreza intelectual de Lisboa” (Eliade 1958/ 2001: 11), a la vida “insulsa” e “improductiva” que dice llevar en Portugal (Eliade 1958/ 2001: 32).

Allí realiza un trabajo de prensa y propaganda; publica artículos de carácter divulgativo, por ejemplo, sobre Camoens y Eminescu, o el libro, en portugués, *Os Romanos, latinos do Oriente*, que buscan dar difusión a la cultura rumana, que, como cultura “pequeña”, tiene complejo de inferioridad y debe “darse a conocer por cualquier medio y lo más rápidamente posible” (Eliade 1958/ 2001: 44). Escribe también un libro, de clara intención propagandística, sobre Salazar (*Salazar y la contrarrevolución en Portugal*), que según confiesa en su diario —que retoma por entonces— emprende con desgana y a la fuerza, “para servir a su país, para tener siquiera la ilusión de que estoy cumpliendo con mi deber durante la guerra. Con este libro, la

⁴ Dice Eliade a este respecto en su *Diario portugués*, el 4 de enero de 1943: “Jamás habría imaginado que iba a llegar a la desesperación metafísica partiendo de la política y el nacionalismo” (Eliade 1958/ 2001: 69).

⁵ Anota Eliade en junio de 1943: “Nadie, conociéndome bien e incluso leyendo este diario, puede imaginarse la intensidad de mi drama. Muchas veces al día tengo que debatirme en medio de una crisis tan terrible, sea de desesperación o de neurastenia, que me parece que daría al traste incluso con los más fuertes. Nadie puede sospechar la cantidad de talento, de voluntad y de simple energía física derrochados días tras día en lucha conmigo mismo y con el demonio que hay en mi interior” (Eliade 1958/ 2001: 98-99).

posición de Rumania en la prensa portuguesa se verá reforzada. Y eso me parece importante” (Eliade 1958/ 2001: 30).

Durante esta etapa, refunde algunos de sus trabajos previos y revisa otros textos para nuevas ediciones. Entre otras obras, escribe sus *Comentarii la Legenda Meșterului Manole* (*Comentarios a la leyenda del maese Manole*) y „Mandragora și miturile nașterii miraculoase” (Eliade, Mircea: *La mandrágora y los mitos del 'nacimiento milagroso'’*, publicado en la revista *Zalmoxis*), y trabaja en la inconclusa novela *Viață nouă* (*Vida nueva*), inicialmente bautizada como *Ștefania*, que habría de completar su proyecto de trilogía, junto a *Întorcerea din Rai* (*Regreso del Paraíso*) y *Huliganii* (*Los jóvenes bárbaros*).

En París, adonde llega en 1945, se integra rápidamente en la vida cultural, que en absoluto le resulta ajena. Como cualquier persona con estudios en la Rumanía de entreguerras (Garrigós 1999-2000: 16), Eliade conocía la lengua (había escrito en francés algún trabajo ya en Rumanía) y conocía también la literatura francesa. Se encuentra asiduamente con personalidades culturales influyentes, entre ellos importantes indianistas, así como con rumanos célebres ya establecidos en la capital francesa, como Eugen Ionescu, Emil Cioran, Herescu o Elena Văcărescu, e incluso con antiguos alumnos, como Mariana y Mihai Șora. Entre sus compatriotas refugiados en Francia, Eliade era considerado una especie de mentor intelectual en el exilio: ayudaba a muchos estudiantes rumanos con sus tesis o sus investigaciones. Crea un círculo literario y cultural (Luceafărul) y un centro de investigaciones rumanas (Centrul Român de Cercetări), en los que continúa, de acuerdo con Stănescu (2002: 11), con la cultura de la Rumanía libre. En opinión de Arcade (2002: 22), Eliade fue “el fundador, el inspirador y el gran artesano de la cultura rumana en el exilio”. Inaugura el ciclo de conferencias de la cátedra de mitología comparada de la Sorbona y da clases en la École Pratique des Hautes Etudes. Viaja mucho; participa en encuentros y congresos por distintos países, y publica, además de artículos en revistas, muchas obras durante esta etapa, como *Tehnici ale Yoga* (*Técnicas del yoga*), *Traité d'histoire des religions* (*Tratado de Historia de las Religiones*), *Le Chamanisme et les Techniques archaïques de l'extase* (*El chamanismo y las técnicas arcaicas del éxtasis*) o *Le mythe de l'éternel retour* (*El mito del eterno retorno*). El exilio parisino da también muchos frutos en la literatura, aunque no tienen, al menos al comienzo, el éxito que esperaba o al que estaba acostumbrado en Rumanía: publica en francés una versión de *Maitreyi* (*La nuit bengali*); publica también *Nopti la Serampore* (*Medianoche en Serampore*), *Forêt interdite* (*La Noche de San Juan*), entre otros títulos.

Pero, pese a la productividad cultural, esta etapa parisina dista mucho de ser idílica. En la Francia posbélica, atraviesa por muchas dificultades económicas, debe recurrir a préstamos para mantenerse, encuentra muchas

trabas a la hora de obtener ciertas becas y puestos. Le ofrecen una plaza de titular en la École Pratique des Hautes Etudes, pero las autoridades rumanas no lo consienten. Él habla en algunas ocasiones de maquinaciones desde Rumanía que impiden su progreso. Justamente todo ese trabajo y actividad cultural realizados por Eliade en el exilio son una forma de protegerse de tales circunstancias, “la única política eficaz que los exiliados tienen a su alcance” (Eliade 1973/ 2000: 65). Son, asimismo, el medio para combatir la nostalgia por una “tierra y una atmósfera de las que me han arrancado” (Eliade 1973/ 2000: 68) y la preocupación constante (casi obsesiva, como demuestran sus diarios) por el transcurso de los acontecimientos políticos. Su actividad en el exilio es, al menos en parte, una respuesta a ese contexto en el que vive. Ante el temor a una posible desintegración del Estado rumano y a una asimilación cultural bajo el yugo soviético, tratará de definir y explicar la importancia de Rumanía en el contexto cultural europeo.

En 1956 se traslada a Chicago. Allí, en la Universidad, en la Divinity School, es profesor de historia de las religiones, disciplina en la que se consagra de manera definitiva. Remarcable, en este sentido, es su trabajo como redactor jefe en la monumental *Enciclopedia de las religiones*, en la que colaboraron más de 1400 especialistas y que cuenta con casi dos decenas de volúmenes. A toda su producción científica hay que sumar la literaria, pues también allí prosigue con su carrera creativa.

En los diarios de Eliade se pueden encontrar muchas reflexiones acerca del exilio y de su propia condición de exiliado. Afirma, por ejemplo, que la diáspora rumana es una prolongación y expansión de la trashumancia de los pastores rumanos, una forma de nomadismo “en la espiritualidad popular rumana” que se opone al “mundo cerrado” y sedentario de la agricultura, que lleva aparejada la “añoranza”, el *dor* que se deja sentir en las baladas tradicionales, como “Miorița”: “Algún día, en el futuro, se determinará la tensión entre la diáspora (la emigración) y los zelotes (la resistencia interior)” (Eliade 1973/ 2000: 59).

En ese afán eliadesco por dotar de sentido su existencia⁶, por descubrir símbolos trascendentes en la vida cotidiana, que se manifiesta en toda su obra memorialística —“construcción deliberada de una existencia”, *a posteriori*, que la carga de sentido (Vila-Sanjuán 2018: 5)—, Eliade concebía el exilio como una prueba de iniciación, “destinada a purificar y transformar (Eliade 1973/ 2000: 106). Dice al respecto en su diario:

⁶ A este respecto son significativas las palabras de Michel Meslin, profesor de Historia de las religiones de la Sorbona: “A través del dédalo de los mitos y de los ritos, de los sueños y de las creencias, Eliade fue un buscador de sentido. La hermenéutica fue siempre para él la herramienta de comprensión de la existencia humana. Fue un infatigable viajero de la existencia que recorrió el conjunto de las creaciones religiosas de la humanidad en busca de las realizaciones espirituales más elevadas” (Martínez Ascobere 2007: 220).

Todo exiliado es un Ulises camino de Ítaca. Toda existencia “real” reproduce la Odisea. El camino a Ítaca, al centro. Todo eso ya lo sabía desde hace mucho tiempo. Pero lo que he descubierto de pronto es que se ofrece la oportunidad de convertirse en un nuevo Ulises a todo exiliado (precisamente por haber sido condenado por los "dioses", es decir por los poderes que deciden los destinos históricos terrestres). Pero para entender esto, el exiliado tiene que ser capaz de penetrar en el sentido oculto de su vida errante y concebirla como una larga serie de pruebas iniciáticas (queridas por los "dioses") y como otros tantos obstáculos en el camino que conduce a casa (al centro). Eso quiere decir: ver las señales, el sentido oculto y los símbolos en los sufrimientos, depresiones y agotamientos de todos los días. Verlos y leerlos; si uno los ve, puede construir una estructura y leer un mensaje en el fluir amorfo de las cosas y en la sucesión monótona de los hechos históricos (Eliade 1973/ 2000: 213).

Como ya he dicho, Eliade no retorna a Ítaca, muere en el exilio americano. En total, pasa 46 años fuera de Rumanía, lo que representa más de la mitad de su vida y la mayor parte de su trayectoria académica y creativa. El exilio le permite continuar la trayectoria que había iniciado en Rumanía y consagrarse como una de las figuras más relevantes dentro del estudio de las religiones, sobre todo arcaicas y orientales, de los mitos, de los símbolos, y también como uno de los grandes nombres de la literatura rumana. De enorme repercusión e influencia en distintos campos de investigación, su obra traspassa fronteras geográficas y culturales. Como dijo en 1976 el presidente de la Universidad de la Sorbona, Alphonse Dupront, en el acto de nombramiento de Eliade como Doctor Honoris Causa de dicha institución, Eliade “nacido en Rumanía, pertenece a todo el mundo” (Eliade in Arcade 2002: 24).

Esta contribución no podría haberla llevado a cabo sino en el exilio, toda vez que en su país ya no era posible. Pero su obra y su investigación del exilio es una continuación de la rumana. Los grandes temas por los que se había interesado en su país natal siguen presentes en su trabajo académico y creativo del exilio: la dialéctica entre lo sagrado y lo profano; la manera en que el mito (manifestación de lo sagrado) se “camufla” en la historia y en las apariencias banales de lo cotidiano; los universos paralelos, con sus tiempos paralelos; el carácter irreconocible del milagro..., temas que aparecen también en sus creaciones literarias, pues Eliade consideraba la ficción como un sustituto moderno del mito.

El exilio le ofrece la oportunidad de expandir su universo cultural y espiritual, de ir más allá del provincialismo cultural, a través del contacto directo con otras culturas, pero también de difundir y dar valor universal a los

valores autóctonos, unos valores que, en esos tiempos, creía amenazados (Stănescu 2002). Gracias a Eliade la cultura rumana se afirma más allá de las barreras impuestas por una política cultural rumana que da la espalda a occidente y que promueve los valores oficiales, ideológicos. Dice:

En París he aprendido algo decisivo: que no se puede dar fruto en el plano universal de las ciencias trabajando en el marco limitado de una cultura menor.

Creo que tengo que decir algo grande. Creo que soy algo más que un simple intelectual. Mis ideas y mis métodos podrían tener repercusión y trascendencia en el conjunto del pensamiento europeo (Eliade 1958 /2001: 113).

Eliade mantiene con su cultura y su lengua de origen una relación un tanto ambigua. Si bien es consciente de que circunscribiéndose al marco de un idioma y una cultura “menores” la difusión y la trascendencia de su obra se limitan, de que hacer literatura en rumano en el exilio dificulta su recepción y lo condena a cierta “marginalidad literaria” (Garrigós 1999-2000: 12), los vínculos con Rumanía no desaparecen. Aunque escribe y publica en otras lenguas, las de los países de acogida, francés e inglés (buena parte de su obra dedicada a la historia de las religiones comparadas fue redactada en estas lenguas)⁷, su obra memorialística, que mantuvo durante casi toda su vida, la escribió en rumano, así como sus obras literarias, que a menudo ambientaba en Rumanía. Ello diferencia a Eliade de otros escritores notables de su época, también exiliados, como Cioran, Ionescu, Uscatescu o Vintilă Horia, que adoptaron la lengua de destino (Hernández García 2003: 224-225; Garrigós 1999-2000: 11). En una entrevista con Claude-Henri Rocquet, el propio Eliade sentencia: “Para crear, hay que permanecer en el mundo al que perteneces, y el mío era el de la lengua y de la cultura rumanas” (Eliade 1980: 97).

Para Eliade, el rumano es, como ha señalado Stănescu (2002: 5), una “patria en el exilio [...], que no abandona cuando pierde la real” y que le permite preservar su identidad cultural. Distante de la Ítaca a la que nunca volverá, Eliade está presente en ella a través del rumano, lengua de escritura pero también de conversación diaria. Para concluir esta intervención, cito las palabras del escritor sobre su visión del exilio y el mantenimiento de su lengua de origen, palabras que lo confirman como un “Dante” para quien la

⁷ Ante la prohibición de sus textos literarios en Rumanía hasta la década de los 70 (momento en que Eliade comienza a ser progresivamente recuperado), se publican en original en editoriales de la diáspora (en Francia, Alemania o España). Otros libros son publicados en traducción al francés (lengua que permite una mayor difusión y su traducción a otros idiomas) y solo posteriormente en rumano, como sucede con *Noaptea de Sânziene*, editada por primera vez en traducción francesa (*Forêt interdite*) (Garrigós 1999-2000: 12).

patria es un paraíso perdido al que se puede regresar, si no físicamente, sí “en espíritu” (Eliade 1973/ 2000: 106):

Para todo exiliado, la patria es la lengua materna que sigue hablando. Felizmente, mi mujer es rumana, y ella juega el papel de la patria, puesto que entre nosotros hablamos en rumano. La patria es para mí, por consiguiente, la lengua que hablo con ella y con mis amigos, pero sobre todo con ella; la lengua en que sueño y escribo mi diario. No se trata, por tanto, de una patria únicamente interior, onírica. Pero no hay contradicción alguna, ni tan siquiera tensión, entre el mundo y la patria. En cualquier parte hay un centro del mundo. Una vez situado en el centro, el hombre se encuentra en su sitio, auténticamente en el verdadero yo y en centro del cosmos. El exilio ayuda a comprender que el mundo jamás nos es extraño desde el momento en que en él tenemos un centro. Ese “simbolismo del centro”, no solo lo entiendo, sino que además lo vivo (Eliade 1980: 90).

Referencias:

- Arcade, LM. (2002). Marele arhitect/ The Great Architect. In G. Stănescu (Ed.), *Mircea Eliade în conștiința contemporanilor săi din exil/ Mircea Eliade in the consciousness of his contemporaries in exile* (22-24). Norcross: Criterion Publishing.
- Eliade, M. (1980). *La prueba del laberinto (entrevista de Claude-Henri Rocquet)/ The maze proof (interview with Claude-Henri Rocquet)*. Madrid: Cristiandad.
- Eliade, M. (1973/ 2000). *Diario (1945-1969)/ Journal (1945-1969)*. Barcelona: Editorial Kairós. Traducción de J. Garrigós.
- Eliade, M. (1958/ 2001). *Diario portugués (1941-1945)/ The Portugal Journal (1941-1945)*. Barcelona: Editorial Kairós. Traducción de J. Garrigós.
- Eliade, M. (1980/ 2018). *Las promesas del equinoccio. Memoria I. 1907-1937/ The Promises of the Equinox. Memory I. 1907-1937*. Barcelona: Penguin Random House Grupo Editorial.
- Garrigós, J. (1999-2000). Mircea Eliade y sus traducciones/ Mircea Eliade and his translations. In *Vasos comunicantesi/ Communicating Vessels*, 14 (invierno), 11-17.
- Hernández García, J. A. (2003). Bibliografía comentada de Mircea Eliade. *Estudios de Asia y África*, vol. 38, 1 (120), 223-262.

- Hernández García, J. A. (2003). Annotated bibliography of Mircea Eliade. *Asian and African Studies*, vol. 38, 1 (120), 223-262.
- Manea, N.: Felix culpa. In G. Stănescu (Ed.), *Mircea Eliade în conștiința contemporanilor săi din exil/ Mircea Eliade in the consciousness of his contemporaries in exile*. 189-214. Norcross: Criterion Publishing.
- Martínez Ascobereta, R.M. (2007). Testimonio-entrevista: Mircea Eliade visto por Michel Meslin/ Testimony-interview: Mircea Eliade seen by Michel Meslin. In *Anuario de Historia/ History Annual*, vol. 1, 217-220.
- Stănescu, G. (2002). Mircea Eliade sau odisea cărturarului în căutarea drumului la centru/ Mircea Eliade or the scholar's odyssey in search of the way to the center. In G. Stănescu (Ed.), *Mircea Eliade în conștiința contemporanilor săi din exil/ Mircea Eliade in the consciousness of his contemporaries in exile*. 5-12. Norcross: Criterion Publishing.
- Vila-Sanjuán, S. (2018). Mircea Eliade: pasión entre símbolos/ Mircea Eliade: passion between symbols. In M. Eliade, *Las promesas del equinoccio. Memoria I. 1907-1937/ The Promises of the Equinox. Memory I. 1907-1937*. pp. 3-8. Barcelona: Penguin Random House Grupo Editorial.

HERTA MÜLLER EN EL EXILIO, LA GARRA EN EL CORAZÓN

HERTA MÜLLER IN EXILE, THE CLAW IN THE HEART

Inés CARVAJAL ARGÜELLES
Universidad Complutense de Madrid
Complutense University of Madrid

e-mail: inescarvajal3@gmail.com

Abstract:

This article aims to show that Herta Müller's life is depicted as one of perpetual uprooting and to portrait elements in her novels where the writer deals with major universal themes, connected to the topic of exile and fundamental to understanding the turbulent 20th century in Europe. Her denunciation of the horrors of totalitarianism, against which she opposes a cry for freedom and against oblivion, stands out for its capacity for reflection, its originality and its poetic sensitivity, in such a way that it manages to traverse this arid terrain with original images of great beauty.

Keywords: exile; language and homeland; writing and memory; totalitarian city.

Herta Müller nace en 1953 en Nitzkydorf, aldea rumana cuyos habitantes pertenecen a una minoría de raíces alemanas. A los quince años va a estudiar el bachillerato a Timișoara, al oeste del país, donde vive hasta 1987, cuando emigra a Alemania. Vive en Berlín desde entonces. En 2009 recibe el premio Nobel de literatura. El secretario de la academia elogia a Müller por «describir con la condensación de la poesía y la franqueza de la prosa el mundo de los desposeídos» (Redacción *El Mundo* 2009). Su obra, que hace una crítica descarnada y sin embargo lírica del régimen político, es resultado de la sensibilidad y el dolor de una vida que transcurre en el exilio (el insilio en su propia tierra y posteriormente el exilio en Alemania desde donde recuerda sus años en Rumanía). En ella no describe de manera directa unos hechos sucedidos, sino que procesa literariamente sus recuerdos. Aunque evita referencias espaciales, la mayor parte de las novelas de Müller parecen situadas en Rumanía, en Nitzkydorf y en Timișoara y son de inspiración autobiográfica.

En la obra de Müller llama la atención su interés por la lengua a la que considera un instrumento de opresión y a la vez una poderosa arma de resistencia. Como escritora se posiciona desde fuera de la realidad, como una extraña (lo que encaja con su condición de oprimida y perpetua exiliada) y desde ahí la reconstruye con la lengua. También destacan sus reflexiones sobre un tema que ha interesado a escritores y filósofos, principalmente en el siglo XX, la relación entre la lengua y la idea de patria.

La aldea sumergida en el silencio

La aldea Nitzkidorf está en el Bánato rumano, rodeada por pueblos de otras minorías, eslovacos, húngaros y otros, con sus lenguas, costumbres y días de fiesta propios. La región perteneció al Imperio Austro Húngaro hasta la Primera Guerra Mundial cuando, como consecuencia de los tratados, pasa a formar parte de Rumanía. Sin moverse del sitio, los llamados suabos, (descendientes de emigrantes de origen alemán) que hablaban alemán y húngaro, pero no rumano, pasan a ser ciudadanos rumanos. Durante la Segunda Guerra Mundial muchos de ellos son seguidores de Hitler. Rumanía entra en la guerra en 1941 del lado de las potencias del Eje, pero en 1944, pasa al bando de los aliados. Al llegar las tropas soviéticas responsabilizan a la minoría alemana de los crímenes nazis y en enero de 1945 envían a los jóvenes, hombres y mujeres, a campos de trabajo en la Unión Soviética. Así, a los estragos de la Segunda Guerra Mundial y el régimen totalitario que padece el país, se suma en la aldea el trauma por la deportación.

Los campesinos, como reacción a lo que les parece una injusticia, se refugian en costumbres ancestrales exacerbadas y su orgullo suabo basado en un mito de superioridad germana que los sumerge aún más en el aislamiento. En la novela *En tierras bajas*, esa actitud se plasma en una mezcla de complejo de inferioridad y soberbia, en su diligencia y la obsesión por la obediencia, el orden y la limpieza. Los habitantes de Nitzkidorf emergen del texto como una comunidad de personas heridas que viven en el insilio en su propia tierra sujetos a unas normas, rituales y reglas absurdas que los sume en el inmovilismo y que la escritora refleja en la lengua literaria en repeticiones, paralelismos y comparaciones. Müller ve el efecto de la política hasta en los estratos más íntimos de la sociedad: “Al fin y al cabo, también las relaciones estrictamente personales de cualquier familia, hasta lo que hay en ellas de instintivo y no verbalizado, tienen una dimensión política, puesto que son una reacción al sistema político en que se enmarcan (...) toda historia familiar es como una reproducción privada de la historia de su tiempo” (Müller 2016: 38). El ambiente enrarecido de la aldea se muestra en la mirada asombrada de una niña que usa un lenguaje metafórico y articula el texto a través de la muletilla: “la gente dice”. Así expresa su estupor y el extrañamiento ante un

lugar desangelado que describe “(...) como un trasto viejo abandonado en medio del paisaje (...)” (Müller 2016a: 30).

El dolor de los habitantes se refleja también en la naturaleza y en los animales. En el paisaje idílico de abundantes flores silvestres y grandes sauces junto al río aparecen signos extraños. Los álamos afilados que rodean la aldea cortan el cielo, las vacas que la niña pastorea tienen enormes ojos ebrios, las serpientes hurtan la leche a los bebés descuidados y las lechuzas se posan en el tejado de una casa y chillan hasta que muere alguien: “Extenuados, los pájaros se quedaban chillando en el aire. El hambre revoloteaba” (Müller 2016c: 55). Estos signos de distorsión anuncian el ambiente enmarañado del lugar donde los apagados campesinos son figuras solitarias que trabajan sin descanso hundidos en el barro en primavera y bajo el sol que da de pleno en verano. En la inmensidad de los campos, resultado de las expropiaciones estatales, los aldeanos pierden la noción del tiempo e incluso del espacio mientras pasan juntos horas enteras absortos sin abrir la boca en un denso silencio que Müller describe como una forma de vida más que una mera pausa al hablar. “De los campesinos de mi pueblo, dice Müller, conozco una forma de vivir en la que el uso de las palabras no es costumbre” (Müller 2011b: 73). El hermetismo resultado de la incapacidad de hablar de sí mismos y de la deportación sufrida se extiende a todos los ámbitos de la vida y marca las relaciones y a las personas. De hecho, la fuerza de estos campesinos reside en su capacidad de callar, ese pétreo silencio que los caracteriza más que ningún otro rasgo.

La aldea surge a través de la voz de la niña, flotando en un estado extraño que ella describe como entre la vigilia y el sueño. Los objetos y las personas pueden parecer lo que no son. “Los moños de las señoras, vistos desde atrás, parecían gatos sentados (Müller 2011b: 92) y el rostro de un niño huele a fruta guardada. Las mujeres, de ojos de pez y caras duras, son figuras siniestras con sus pañuelos huesudos, “(...) como bandadas de negros pájaros” (Müller 2016c: 83) que barren y friegan el día entero y cuando se encuentran por la calle susurran mientras que los hombres beben solitarios y taciturnos en la taberna después del trabajo. Incluso las abuelas son figuras sombrías y sorprenden alzando el vuelo por las calles de la aldea en sus holgados jubones. Los hogares, donde varias generaciones viven juntas cargados de secretos sin apenas comunicarse, son espacios de soledad y desamparo. En ellos cada uno lleva en silencio su pena y su frustración: “Todos tenían una garra en el corazón, pero se guardaban todo para sí mismos” (Müller 2016a: 20).

La familia de la niña es un ejemplo de esta época convulsa. Al abuelo materno, comerciante y granjero, le expropiaron todas las tierras y negocios y le mandaron a un gulag. El padre se enrola con 16 años en la Waffen SS y a su vuelta ya nunca se vuelve a encontrarse a sí mismo y se convierte en el

borracho del pueblo. La madre es deportada a los veinte años a un campo de trabajo en la Unión Soviética. Primero pasa una semana escondida en un hoyo en el jardín del vecino a veinte grados bajo cero de donde sale por la nieve que la delata; la considerará el resto de su vida una traidora. Del gulag vuelve cinco años más tarde desnutrida y sin dientes. A partir de entonces, incapaz de verbalizar las penurias físicas y psíquicas, se mata a trabajar para olvidar el trauma, que apenas se refleja en su dureza, su desasosiego y en el ansia enfermiza de aplacar el frío salvaje y una ya insaciable hambre que invade de soledad a su hija. En unas pocas frases enigmáticas condensa sus cinco años de sufrimiento: “El frío es peor que el hambre”, “El viento es más frío que la nieve”, “Una patata caliente es una cama caliente” (Müller 2019: 118).

La vida de los campesinos está expuesta a la vista de todos en un bucle asfixiante del que no hay salida. Uno nace, se casa y muere en un espacio estanco de represión, supersticiones y chismes que encoge el alma.

“Las faldas negras son tan abiertas como las calles, tan cerradas como el pueblo, tan quebradizas como esa tierra que intenta aferrarte detrás de los últimos huertos, detrás de los ojos punzantes, detrás de la boca sin dientes” (Müller 2016c: 151).

Para la niña el pequeño pueblo rodeado de campos de maíz, de tierras arenosas y calles de barro, que se queda bloqueado por la nieve en invierno, está en un lugar insignificante, en “(...) los flecos del mundo” (Müller 2016a: 47) y allí todo el mundo nace ya viejo. Ella sueña con ir al asfalto para rejuvenecer, para huir de la muerte. El asfalto debe evitar que esta te trepe por las piernas.

La represión en la ciudad totalitaria

A los 15 años Herta Müller va a estudiar el bachillerato a Timișoara, segunda ciudad de Rumanía. Allí vivirá hasta su salida del país y será el escenario de la mayor parte de sus novelas. Ahí se da cuenta de lo opresivo de la aldea al caer en otra forma de represión. En la ciudad escapa del control del pueblo, pero entra en otro espacio carcelario de amenaza y violencia muy alejado del paraíso de libertad y juventud que anhelaba desde la aldea. Allí el Estado ejerce el control a través de la policía y el partido. El asfalto que debía protegerla de la muerte resulta ser un lienzo sobre el que se muestra la inmundicia del régimen político. “Sobre aquel asfalto -dice- se leían las consignas, la mentira, la opresión y el miedo que tenía todo el mundo a todo” (Müller 2019: 110). Por su amistad con un grupo de disidentes Müller pasa a ser perseguida por la Securitate en la fábrica donde trabaja y despedida por negarse a colaborar como informante. A raíz de ello y del extrañamiento que

siente, a los que se une la muerte de su padre, Müller se refugia en la escritura y recoge sus recuerdos de niñez en su primera novela, *En tierras bajas*. El relato provoca una reacción de rechazo e incluso odio entre sus compatriotas suavos, que se sienten atacados en su forma de vida, lo que ahonda en su sentimiento de desarraigo. Ya nunca volverá a su aldea natal.

Sus obras posteriores están situadas en la ciudad y de nuevo reconstruyen episodios de su biografía. Algunos de sus personajes son jóvenes rebeldes, como ella y sus amigos, que se oponen al régimen, son perseguidos y sucumben a él. Sus últimos años en Rumanía los pasa entre la precariedad económica y el acoso de la Securitate que la llevan a experimentar otra forma de «insilio» que el que sentía en el pueblo. Como la aldea, la ciudad de sus novelas no se ve, sino que se siente a través de las emociones que evoca en los personajes -el miedo, el vacío existencial y la angustia- y por ello la hostilidad se hace tan evidente y este sentimiento de desesperanza cala con fuerza en el lector.

Timișoara, ciudad universitaria que destaca por su arquitectura secesionista y su rica vida cultural, resulta irreconocible bajo el férreo y errático control del manto totalitario. En las novelas emerge como un espacio carcelario semi industrializado, lleno de obstáculos, donde los habitantes tienen “pasillos vacíos tras la mirada” (Müller 2011a: 83) ya que sufren un permanente hostigamiento, físico y psicológico. Es un lugar carente de vida y belleza, donde por todas partes asoma una industrialización que quedó a medias, fracasada. Según Müller, esta falta de belleza, que conduce a la apatía, a la tristeza y al embrutecimiento de la persona, obedece a una estricta planificación. Favorece al Régimen que busca suprimir la alegría de vivir por peligrosa e imprevisible. “Yo creo que la belleza es un apoyo en la vida -dice- te protege, te resguarda. Lo feo hace que cualquier entorno inspire rechazo, no puedes sentirte en casa en él” (Müller 2016a: 71). Los personajes de Müller viven hacinados en bloques desportillados de pisos de hormigón del extrarradio, sin calefacción, donde la falta de espacio genera agresividad. Allí, las ratas corren entre los cubos de basura, la tierra y el asfalto cuarteado. Las tiendas de la ciudad son lugares en penumbra con escaparates cuajados de moscas. En las estanterías de las de alimentación pasean las cucarachas entre viejos tarros de compota con etiquetas desteñidas. En las de ropa se encuentran siempre los mismos adefesios en colores polvorientos que parecen batallones de uniformes confeccionados con un tejido que huele a químicos y “(...) tenía muchos hilos de pobreza y de miedo” (Müller 2016a: 70), de manera que “(...) el aspecto de todo -dice- se correspondía con su olor, olía a vidas robadas” (Müller 2016a: 68).

La misma falta de gracia de la ropa se ve en los edificios, en las vajillas o en las servilletas de papel troqueladas: “Como si en aquel país los materiales decidieran colaborar con el Estado por propia voluntad y se

plegaran a la voluntad del Régimen” (Müller 2016a: 70). Esta fealdad de la ciudad es equivalente a la tristeza del pueblo. Además, según Müller, “aquella fealdad omnipresente era la única igualdad que existía en el comunismo” (Müller 2016a: 69) e incluso afirma: “Los objetos que se producían en el comunismo te quitaban las ganas de vivir (...)” (Müller 2016a: 69).

La ciudad totalitaria se presenta como un espacio carcelario donde el ciudadano desvalido es acosado por el Estado que controla todas las parcelas de la vida. Asimismo, el régimen político jibariza la ciudad donde todo queda, como el pueblo, expuesto a la vista de todos. “En una dictadura no pueden existir ciudades, porque todo queda pequeño cuando está vigilado” (Müller 2009b: 46).

La miseria y el miedo generan angustia y violencia en un país que no se puede asociar a una patria o a un hogar y recuerda a un organismo enfermo. Por ello, está lejos de lo que Marc Augé define como lugar antropológico y se acerca al concepto de no-lugar, no-ciudad o ciudad sin atributos, “(...) un espacio que no puede definirse ni como espacio de identidad ni como relacional ni como histórico, definirá un no lugar” (Augé 2017: 83). En este espacio de desarraigo descrito por Müller, los habitantes se evitan los unos a los otros para no entrar en contacto. Parecen vivir, como lo hacían los de la aldea, en una forma de aislamiento o insilio marcado por la desconfianza y el miedo. Como resultado: “La ciudad está impregnada de vacío” (Müller 2016c: 185). Dice Müller: “Vago sin rumbo por la ciudad. Y ante mí, alguien vaga sin rumbo. Si el camino común es largo, nuestros pasos se acoplan. Aquí la gente mantiene una distancia de cuatro pasos grandes para no molestarse” (Müller 2009b: 80). Así, en *La bestia del corazón* describe como los pasajeros de un autobús se sientan con la cabeza agachada sin interactuar entre ellos, como si durmieran. “Los primeros días -dice- me preguntaba cómo podían despertarse en la parada correcta y bajar del autobús” (Müller 2009b: 78).

Como en la aldea, en la ciudad juega un papel importante el espacio natural que se opone al construido, pero aquí la oposición más importante para Müller es la dependencia de la naturaleza del Estado, puede estar conchabada con él, o, por el contrario, escapar a su control. Aunque en principio lo que pertenece al campo es opuesto al Estado, este pretende invadir todas las parcelas de la vida; y, en ocasiones, incluso el campo, los árboles y las plantas dejan de tener una existencia independiente y se someten a él. En sus obras Müller captura esa idea con imágenes: no todos los árboles ni flores son iguales. De igual forma que hay animales que trabajan para el partido, perros policía o gaviotas carnívoras del Danubio, hay árboles que están a su servicio mientras que otros se mantienen rebeldes y fieles a sí mismos. “Cuando las ancianas del campo llegaban con sus cestos de mimbre

y se ponían a vender flores por las esquinas de la ciudad -campanillas blancas, muguets, azafranes silvestres o girasoles de color amarillo chillón-aquellas flores descomponían todas las caras que pasaban junto a ellas” (Müller 2011a: 77). Su belleza y el aura de lo natural que conservan no hace sino provocar tristeza. No encajan en la ciudad. Ellas pertenecen a los bosques y a las riberas de los ríos. Por ello se mantienen libres y no sirven para los actos oficiales; para los que se usan flores más resistentes, rígidas, sin olor ni expresividad que evocan a los poderosos en su tozudez y su insensibilidad como son los gladiolos y los claveles rojos. “Hacia mucho que el clavel rojo había abandonado el campo para unirse al Estado” (Müller 2011a: 78). También los árboles al servicio del poder son distintos que los de los pobres; la tuya o el abeto crecen inmutables siempre verdes al servicio del poder alrededor de las casas de los poderosos, guardan sus sombríos secretos y protegen sus jardines. Para Müller, “(...) hacían de guardas, aguzaban el oído y miraban” (Müller 2011a: 78). Las plantas vendidas al poder conspiran contra el pueblo y resultan tan odiosas como en la aldea lo son esos desalmados campos de maíz que en su infancia parecían rodear el mundo entero. En cambio, los chopos, los abedules y las dalias son leales a los pobres. Los árboles sufren por la dictadura que está al fondo de cada imagen poética y algunos incluso se inclinan. Su sombra sobre la acera recuerda a cornamentas de ciervo ladeadas. Otros árboles reaccionan de maneras imprevistas. “El manzano tiembla. Sus hojas son orejas que están a la escucha” (Müller 2016b: 44).

Los espacios naturales y urbanos se funden y confunden. El bosque se arrastra hasta el asfalto donde el cielo se vuelve gris y naranja por las emanaciones de las fábricas. Las tuberías están al descubierto por todas partes, a veces a ras de suelo, otras volando como puentes por encima de las calles. El vapor que exhalan por las juntas flota por el aire a jirones, “(...) era el blanco aliento de la miseria” (Müller 2011a: 37). Entre los bloques de viviendas hay tierra fresca y el campo, como en la aldea, se mete en los zapatos de los que ahí viven. A la entrada de la urbe hay descampados donde se queman basuras y rondan el lugar cuervos, ratas y perrillos esqueléticos que ladran toda la noche. Más allá, la ciudad está rodeada de bosques. Entre los tilos, los castaños y las acacias negras cargadas de nidos de cornejas se refugian para amarse los jóvenes; sin embargo, en los maizales tras el bosque asoman cadáveres de los que intentaron huir del país.

No solo los animales y las plantas reflejan el miedo y el dolor, también lo hacen los elementos. El viento se achanta al pasar por las silenciosas calles del poder donde viven los funcionarios del régimen; de hecho, cuando tropieza, siente miedo y cuando vuela, no hace remolinos (Müller 2009a: 32). De igual manera padecen los edificios que se inclinan como los árboles, encorvados ante el dolor que genera el régimen político, e

incluso las calles, cuyo asfalto se transforma en cristal: “Nos han impuesto las calles de cristal -dice Müller- como única salida, pues los únicos caminos donde podemos poner los pies son nuestros propios nervios” (Müller 2019: 111).

La minoría alemana podía emigrar acogiéndose al reagrupamiento familiar, lo que traía importantes divisas al país que pagaba Alemania Federal. En *El hombre es un gran faisán en el mundo* Müller muestra el proceso que sigue una familia para emigrar del país y los sobornos y humillaciones por los que deben de pasar. A pesar del dinero enviado por Alemania, Windish tiene que pagar sobornos a la administración corrupta e incluso aceptar que su hija pequeña se acueste con el policía y con el cura del pueblo para conseguir las partidas de bautismo y de nacimiento. Cuando el padre regresa de visita y trae regalos del Oeste como muestra del éxito, cae simbólicamente sobre su mejilla una lágrima de cristal. A pesar de todas las dificultades y el sufrimiento derivado de la corrupción, los alemanes podían emigrar, el resto de los habitantes de Rumanía solo podían intentar la fuga. En *El rey se inclina y mata* Müller muestra esta ansia por huir en el viaje en tren de Timișoara a Bucarest. En el tramo en que las vías del tren iban paralelas al Danubio los viajeros salían en el pasillo y unos junto a otros en silencio, sus caras petrificadas, clavaban su mirada en el río y en Yugoslavia a la otra orilla sin observarse los unos a los otros.

Como si aquel Danubio indiferente -dice Müller- fuera una especie de oráculo de agua, válido para todos y cada uno, sobre el éxito de la propia huida. Era más que evidente en qué iba pensando todo el mundo, tanto que hasta el traqueteo del tren parecía decir: ‘Me quiero escapar de aquí’... con una claridad tan angustiosa que daban ganas de cerrarle la boca a las ruedas porque los viajeros se sentían como un coro pillado in fraganti (Müller 2011b: 160).

Luego, como consecuencia de los intentos de fuga, en los campos junto a la frontera levantan en el verano las cosechadoras cuerpos destrozados a tiros o desmembrados por los perros adiestrados para matar. En la novela *Hoy hubiera preferido no encontrarme a mí misma*, “los perros desvalijaron el cuerpo de Lilli. Bajo sus hocicos yacía tan roja como un arriate entero de amapolas” (Müller 2010: 59). En *La bestia del corazón* el campo rojo como la sangre evoca el sufrimiento de la población cuando abre la boca en una mueca de desesperación. Los lagos junto a las montañas tienen las orillas cuajadas de cruces de madera con las fechas de muerte de los ahogados. Son cementerios bajo el agua. También en el río se encuentran cadáveres atrapados entre la maleza de los que se intentaron fugar del país y fueron hechos trizas a la luz de los focos por lo que Müller llama el “peine de oro” (Müller 2019: 78) de las hélices de los motores.

La posibilidad de morir no echaba para atrás a la gente que vivía en la penuria y la desesperación. “Un intento de fuga es dos tercios de un suicidio, se decía; y luego se hacía” (Müller 2016a: 125). Esa era otra forma de escapar del sufrimiento provocado por la miseria y la persecución. También se perseguía; de hecho, no solo estaba prohibido dejar el “paraíso comunista” en vida. El Estado prohibía el suicidio. Al río, en cuyas aguas se ahoga la hierba, van los personajes de Müller a buscar piedras para llenar los bolsillos y elegir el sitio donde quitarse la vida. Los camaradas perseguidos se lo plantean a menudo ya que “(...) significa la felicidad cuando uno ya no soporta seguir vivo” (Müller 2019: 190). Tras la expulsión del partido de la chica suicidada, los tilos en flor se vieron involucrados en el acto (Müller 2016a: 93); medio marchitos, desprendían un polvillo amarillento que cubría tejados, vallas y caminos y que según Müller olía a “(...) polvo de azúcar de cadáver” (Müller 2016a: 93). La naturaleza de nuevo refleja aquello que cuesta expresar con palabras. Así, la vivencia traumática se tiñe de amarillo, color que será ya siempre el del suicidio en la ciudad, así como en Nitzkydorf lo era el azul índigo, por el recuerdo del color de las frutas de la morera donde se colgó su tío.

La presencia de la muerte y la decrepitud se siente por toda la obra de Müller. “Cada campo cultivado era una suerte de museo de las distintas formas de muerte, un festín de cadáveres en flor. Cada paisaje representa la muerte” (Müller 2011b: 16). Los pequeños melocotones con pelusilla gris del mercado de verduras recuerdan a las vendedoras ancianas de las montañas mientras las hojas rojizas de las alamedas de los parques huelen como los cuartos de los ancianos. Incluso los tilos y otras plantas de la ciudad sugieren la muerte. Los girasoles giran la cabeza para mirar a los ataúdes en las bacas de los coches y las dalias silenciosas evocan la muerte con sus borlas de pétalos enrolladas hacia dentro como pequeños ombligos. La hostilidad se extiende a todos los espacios, también en los hogares vive el miedo, el temor a las delaciones. Los agentes de la Securitate entran en las casas a su antojo. En la novela *La piel del zorro* los agentes de la Securitate van cortando día a día partes de la piel del animal que la protagonista tiene como alfombra; quieren que se sepa observada. La casa no es un espacio de libertad, sino que asfixia al individuo. En ella el miedo se apodera de los objetos, como las llaves que susurran ante la puerta.

Estas citas y reflexiones de Müller, ilustrativas de su obra, ponen en evidencia como la pobreza, la falta de libertad y la represión habían convertido el país en un lugar de donde todo el mundo quiere escapar. “Rumania sólo se veía como el país donde uno vivía temporalmente. La fe en que antes o después se presentaría la ocasión de huir era lo único a lo que agarrarse” (Müller 2011b: 159). Esto se plasma en la obra de Müller. La confusión de sentimientos provocada por el sinsentido de la política, el recelo

y la traición lo impregna todo. Müller admira la independencia, la rebeldía de lo natural pero también la hiere su belleza autosuficiente que resurge cada año con el mismo esplendor, indiferente al sufrimiento de la población, y por ello, le provoca melancolía.

Entre lenguas

Como habitante de un pueblo de Rumanía de minoría alemana, la lengua materna de Müller es un dialecto del alemán. En la escuela aprende el alemán normativo, *Hochdeutsch*, que ella cuenta que era considerado por los del pueblo como una lengua engreída que miraban con recelo. Posteriormente, en su marcha a Timișoara, Müller estudia el rumano, lengua que apenas conocía por el colegio. En el proceso, tuvo que prestar una atención especial a las palabras. Dice que tras un periodo en el que estas le faltaban tanto como el dinero en el bolsillo, de pronto la lengua le vino de golpe, como si todos los objetos de la ciudad lo hubieran aprendido por ella. Este proceso le hizo observar la suya propia desde fuera, con nuevos ojos. Cada lengua ve el mundo con otros ojos y de una a otra se producen transformaciones que lo reflejan. Sobre su aprendizaje del rumano cuenta como el descubrimiento de algunas metáforas le corta la respiración, dice: “A diferencia del alemán, no obstante, las palabras abrían unos ojos como platos cuando, sin querer, las comparaba con mis palabras alemanas. Sus intrincaciones eran sensuales, osadas y arrebatadoramente bellas” (Müller 2011b: 27). Aunque en sus libros no haya escrito una sola frase en esta lengua, a partir del momento que entra en su cabeza, pasa a ser parte de su forma de ver y escribe con ella. De manera que las diferentes miradas y la relación entre el alemán y el rumano y el dialecto natal se refleja en su uso del alemán. De hecho, dice identificarse más con el rumano que con su idioma materno por su plasticidad, sus metáforas y su poder evocador que se refleja tanto en su picardía provocadora a la hora de insultar como en lo poético de las interjecciones y los apodos cariñosos para designar a la persona amada.

Poniendo en evidencia esa sensibilidad a la dualidad lingüística que caracteriza su obra, en algunos de sus textos Müller compara las imágenes que cada lengua arroja de los mismos fenómenos y pone ejemplos que muestran las diferentes formas de percibir el mundo. La manera de decir que el viento sopla en alemán, “*der wind geht*” o “*der wind weht*” le suena a Müller a que se hace daño al soplar, también en rumano “*bate vântul*” suena a algo que golpea, aunque es una manera distinta de golpear. Igualmente, las representaciones para expresar que el viento se ha detenido son distintas en cada lengua, en alemán “*der wind hat sich gelegt*” sugiere que el viento se ha echado, mientras que en rumano cuando el viento amaina: “*vântul a stat*” se queda de pie. Comenta también como mientras al faisán en alemán se le

considera un presumido, ya que esta lengua se fija en la apariencia del ave, el rumano recoge su esencia y considera al pájaro un perdedor. Al ser pesado, no vuela bien y por ello se queda atrapado entre los matorrales donde es presa fácil para el cazador. Müller juega con la forma de las palabras y su contenido. La palabra que designa “solo” en el dialecto alemán de la aldea, *aleenig* (en alemán normativo: *allein*) le recordaba a la palabra *wenig* que significa poco. Así identifica ambos conceptos, estar solo, con ser poco.

Quizá este estar entre lenguas, observándolas desde el asombro, forma parte de la mirada distinta de la que hablan los críticos. Esto se une a su situación de exiliada, de extrañamiento. Müller explica su mirada diferente por la vivencia del miedo, del desamparo que lleva a un daño irreparable. “La Mirada Distinta es algo interno, no tiene nada que ver con cambiar de país, sino con perder lo que uno considera que es el suelo bajo sus pies” (Müller 2016a: 169). No se trata solo del sentimiento de miedo derivado del peligro real que representa para su vida el resistirse a las ordenes de la Securitate, sino también del miedo difuso que se apodera del país y tal vez ya de por vida, de la persona. De hecho, en sus textos recuerda como Emil Cioran decía que “los momentos de miedo inmotivado son los que más hondo llegan a la existencia” (Müller 2011b: 13). La vida de Müller transcurre entre espacios hostiles que ella percibe como extraños y por ello es un habitar forzoso en una realidad ajena frente a la que se siente alienada. El existencialismo considera esta brecha insalvable entre el hombre y el mundo que provocan un sentimiento de extrañamiento como la condición fundamental e irreparable del hombre.

En su libro *Todo lo que tengo lo llevo conmigo* Müller entreteje jirones de los recuerdos de su madre con los de su amigo, el escritor Oskar Pastior, que también pasa unos años en un campo de trabajo en Ucrania. En la novela no son solo las vivencias de su madre o de Pastior lo que Müller quiere rescatar, sino la memoria histórica hecha literatura de Rumanía, que es la historia de Europa. El título de la novela en español evoca el destino del exiliado y recuerda las palabras de María Zambrano:

“Y eso es lo que lo caracteriza más que nada: no tener lugar en el mundo, ni geográfico, ni social, ni político, ni –lo que decide en extremo para que salga de él ese desconocido– ontológico. No ser nadie, ni un mendigo: no ser nada. Ser tan sólo lo que no puede dejarse ni perderse, y en el exiliado más que en nadie” (Zambrano 2004: 36).

Patria y lengua

A raíz del comentario que hacen algunos autores de que patria es la lengua que se habla, Müller reflexiona sobre la relación entre lengua y patria. Entre otros escritores, su compatriota, el filósofo Emil Cioran escribía en

francés desde París en *Anatemas y Admiraciones*, “no se habita un país, se habita una lengua. Una patria es eso y nada más”. Según Müller es una frase que acuñan los emigrantes que escaparon de la Alemania de Hitler. En ella hay un acto de autoafirmación, de recuperación de identidad en un lugar donde carecían de perspectivas. Significa “todavía existo” (Müller 2011b: 30). Müller considera que aquellos cuyas vidas no corren peligro y puede dejar su patria y volver a su capricho no deberían usar esa frase. Al hacerlo banalizan el sufrimiento y la pérdida de los exiliados. La soledad, el vacío y el desarraigo que son consecuencia del exilio y llevan al desmoronamiento de la existencia. Por ello, la frase pierde sentido en sus labios. Es ilusorio sugerir que la lengua, como si fuera una patria portátil, pudiera en algún momento suplir su falta (Müller 2011b: 27). De manera que, en la línea de otros desplazados por los regímenes totalitarios de la posguerra, cuestiona esta asociación y en cambio, suscribe la frase de Jorge Semprún, “la lengua no es la patria, patria es lo que hablamos” que entiende en el sentido de que país es lo que se habla. De esta afirmación deduce que alguien sólo puede realizarse como persona en un sitio donde hay libertad de expresión. Las lenguas en los sistemas dictatoriales sean de derechas o de izquierdas están al servicio del poder. Una sola frase en una lengua bajo una dictadura puede llevarte a la cárcel o a la muerte. Sin embargo, la afirmación de Semprún se refiere a la capacidad de pensar, al lenguaje. (El texto de Semprún, en la edición castellana, dice literalmente: “De hecho, mi patria no es siquiera la lengua, como para la mayor parte de los escritores, sino el lenguaje” (Semprún 1996: 19).

Para ilustrar el conflicto, Müller pone el ejemplo de cómo después del Holocausto, los escritores judíos de habla alemana tuvieron que lidiar con este conflicto y cada uno lo hizo a su manera. Paul Celan, tras una estancia de tres años en Bucarest donde escribe poesía en rumano y encuentra su seudónimo, vuelve al alemán a pesar de que su lengua materna ha pasado a ser también la lengua de los asesinos de su madre y, según Müller, huele a chimenea de campo de concentración. Sin embargo, es su primera lengua, la más amada y en la que más puede confiar. De igual manera, reflexionan otros escritores. Stefan Zweig declara “un autor puede dejar su país, pero nunca puede separarse de la lengua en la que piensa y trabaja” (Prochnik 2015: 173). El escritor reflexiona desde el exilio sobre el conflicto con la lengua alemana que surge tras el ascenso de Hitler.

Nosotros, los que escribimos en el idioma alemán, notamos una vergüenza secreta que nos atormenta, porque los decretos de la opresión están concebidos y redactados en el idioma alemán, el mismo idioma en el que nosotros escribimos y pensamos (Prochnik 2015: 159).

Este pensamiento le lleva incluso a disculparse en nombre de Alemania, a pesar de que, en ese momento, como judío, los alemanes no lo consideraban alemán, “siento que es mi deber pedir perdón públicamente a cada uno de ustedes por todo lo que hoy en día se inflige a sus pueblos en nombre del espíritu alemán” (Prochnik 2015: 159). Hasta el punto de sentir que la lengua alemana les ha sido robada, “hablo y pienso en un idioma que nos ha sido arrebatado (...)” (Prochnik 2015: 181). Sin embargo, como Paul Celan, a pesar de la certeza de que la lengua alemana está condenada desde la ascensión del partido nazi, Zweig sigue sintiendo el mismo apego por ella. De igual manera siente su lengua materna Hannah Arendt. Cuando en una entrevista le preguntan qué queda de la Alemania de Hitler, ella responde que queda la lengua a la que siempre, a pesar de todo, se mantuvo leal “Pensaba para mí: ¿qué puede hacer una? No era la lengua alemana la que se había vuelto loca. Y, en segundo lugar, no hay sustituto posible para la lengua materna” (Prochnik 2015: 172). No todos los escritores de habla alemana adoptaron esta postura, como es el caso de Georg Arthur Goldsmith quien dejó de escribir en su lengua natal. En su caso se puede decir que el nazismo le roba su lengua materna.

Además de ser un instrumento de dominación, la lengua es la principal herramienta de resistencia. En su discurso en el PEN Zweig se lamenta de como lo sucedido afecta a la lengua alemana, su lengua, que es a su vez el único artefacto con el que cuenta para combatir la ignominia sufrida.

¡Este es el idioma en el que hemos luchado toda nuestra vida contra la glorificación del nacionalsocialismo! ¡Y esta es la única arma que nos queda para seguir luchando contra el dominio criminal que está destruyendo nuestro mundo y convirtiendo en excrementos la dignidad de la humanidad entera! (Prochnik 2015: 173).

Müller considera que el sentimiento de patria le es arrebatado por vivir bajo una dictadura que le prohíbe decir lo que piensa. Las dictaduras de todo signo la ponen a su servicio pervirtiéndola. Por ello, la lengua no puede sustituir a la patria. Además, “cuando se desmoronan todos los pilares de la vida también se caen las palabras” (Müller 2011b: 33). Müller cree que una vez que a uno se le quita la seguridad que da el sentimiento de pertenencia a una patria ya no se puede adquirir en otra parte, ya que la falta de libertad le impide a uno pensar (Müller 2001: 28). Por ello, prefiere hablar de hogar. Hogar es un sitio que se puede amar y a la vez detestar, como le ocurría a ella con Nitzkidorf. Müller suscribe lo que Oscar Pastior entiende por patria. La palabra Heimat (patria) se presta a un juego de palabras. Para él *Heim* (hogar) no necesita aclaración, sin embargo, *at* no tiene sentido. En el mismo sentido

Zweig considera el alemán no como su patria sino como su casa. “El idioma alemán es mi casa, irrevocablemente” (Prochnik 2015: 55). De igual manera Martin Heidegger, en *Ser y tiempo*, acude a la idea de la casa, al hogar, cuando quiere expresar como el lenguaje te acoge: “El lenguaje es la casa del Ser. En su hogar habita el hombre. Los que piensan y los que crean con las palabras son los guardianes de este hogar”. Así, el lenguaje crea al hombre. Solo existe lo que está dentro del lenguaje. Este concepto de lengua como hogar, casa, es más apropiado para la escritora perteneciente a una minoría de habla alemana en un régimen totalitario. Naturalmente el concepto de patria es conflictivo para ella que siempre se sintió una extraña en la suya. En primer lugar, en la pequeña patria-pueblo suaba, que además la rechazaría cuando comenzó a escribir, y en la gran patria rumana del totalitarismo donde fue amenazada con la muerte. En Rumanía, reflexiona, patria era sinónimo de control y de resentimiento. Existían dos grupos que utilizaban a su provecho el concepto. De ella se apropiaban los señores del pueblo, “(...) los ‘caballeros de la polca suaba’” (Müller 2011b: 31), chovinistas que juzgaban a los que no pensaban como ellos con dureza y resentimiento y protegían su pequeño universo de cualquier crítica. También se llenaban la boca con la palabra los lacayos del poder, funcionarios de la dictadura que ejercían la represión en la ciudad. Era la “Patria-pueblo como muestra de chauvinismo suabo o patria-Estado como obediencia acrítica y miedo ciego a la represión” (Müller 2011b: 31).

Ambos conceptos eran provincianos y soberbios. “¿Acaso era patria aquel lugar por el mero hecho de que yo conociera la lengua de las dos facciones que decían ser sus representantes?” (Müller 2011: 31), se pregunta Müller. Tampoco siente Alemania, el país al que llegó como exiliada con 34 años, como su patria pues no es de allí. En su obra *Siempre la misma nieve y siempre el mismo tío* ensalza con ardor las canciones de Maria Tănase en las que la patria no es un Estado, sino un espacio donde la naturaleza crece salvaje y donde no hay garantía de una existencia segura. El folclore popular que representa Tănase en sus canciones simboliza la libertad y a la vez el salto inesperado a lo poético, la belleza del detalle que precisamente busca en sus textos con ahínco Müller. “Hay muchas cosas que no se pueden decir, pero no hay nada que no se pueda cantar” (Müller 2019: 225).

El exilio en Alemania

En 1987 Herta Müller se exilia a Alemania occidental con su marido y su madre. En su texto *Reisende auf einem Bein (Viajero en una sola pierna)* reelabora esta experiencia cuando narra la llegada de Irene a Alemania desde un país innominado. La chica se siente una extraña en el nuevo país. La gran brecha tecnológica y económica, entre el silencio gris de la pobreza de su patria miserable y el torbellino de colores que encuentra en su país de

acogida, es tan grande que le abrumba la nueva realidad, incluso la lengua le resulta incomprensible, aunque es la suya materna.

Müller siente el exilio como una enorme pérdida. En *Siempre la misma nieve y siempre el mismo tío* cita a Kramer que dice que el exilio es una imparable caída en el vacío por la incertidumbre y el aislamiento de tu mundo y tu gente, “del exilio -dice- nunca se regresa siendo la misma persona que se fue” (Müller 2011b: 181). A ella le interesan los autores que han experimentado en su propia carne el sufrimiento, el dolor y la soledad que conlleva. La escritora considera que estuvo en el exilio los dos años que duró el régimen desde su salida del país, de 1987 a 1989, después escogió quedarse en Alemania. Allí su alemán suena exótico. “A los ojos de los alemanes de aquí -dice- es una lengua *que yo he traído conmigo*” (Müller 2011a: 39). En una entrevista con *Der Spiegel* (1991) dice:

(...) también yo soy una extranjera, sólo que con la pequeña diferencia que el alemán es mi lengua materna, lo que al final no dice mucho. Quien como yo procede de Rumanía o de una sociedad diferente, lo primero que observa es qué pequeña es la identidad de la lengua. Todo lo que ocurre aquí en la República Federal, me resulta igual de extraño que a quien procede de Turquía o del tercer mundo (Doerry y Hage 1992: 264).

Como exiliada, se siente extranjera y desvalida en el país de acogida, con el agravante de que también en su patria se sintió una exiliada que vivió en la soledad y el desarraigo. Sus textos nacen; de hecho, de la necesidad de encontrar algo a lo que agarrarse frente a la miseria de su vida en Rumanía, de la soledad inabarcable que sintió de niña en el pueblo y el tremendo sentimiento de abandono que, de la mano del miedo, vivió al convertirse en objetivo de los servicios secretos en la ciudad. Así, su escritura es un intento de desafiar el silencio, o más precisamente es la escritura aprendida del silencio, dice, “(...) escribir tiene que ver con callar, no con hablar (Müller 2016a: 77). De hecho, la escritora pone en valor el poder del silencio: “Con las palabras en la boca aplastamos tantas cosas como con los pies sobre la hierba. Pero también con el silencio” (Müller 2009b: 13). La literatura es un espacio donde vivir su exilio permanente y asumido.

Sus textos son además producto de su incansable búsqueda por la belleza. “La belleza era para mí una necesidad urgente (...)” (Müller 2016a: 45). Quizá precisamente esa falta de belleza que echa de menos en los objetos y en el lenguaje oficial le lleva a buscar lo lírico, esos destellos de poesía que iluminan sus textos.

(...) lo que no es real adquiere validez en el texto cuando el lenguaje que lo recoge es el acertado. Y precisamente cuando el tema supone

una amenaza –o por eso mismo–, el lenguaje tiene que acertar con la belleza más precisa. Yo no podría soportar la escritura si lo principal en mis textos no fuera esa verdad inventada del lenguaje en la que lo bello duele (Müller 2016a: 187).

Además de su belleza, su obra es una lucha contra la pérdida de la memoria. Müller explica la reacción ante el miedo a la muerte que sintió cuando fue acorralada por la Securitate como “(...) hambre de vivir. Un hambre de palabras” (Müller 2019: 19). Precisamente las ganas repentinas de vivir, cuando había tenido momentos de desánimo en los que llegó a pensar en el suicidio, le hacen pensar en la palabra. En la filosofía, como en la tradición poética, muchos han expresado la dificultad de asir los sentimientos con palabras. Müller en su obra también reflexiona sobre los límites del lenguaje, “a veces lo decisivo es aquello de lo que no se puede hablar” (Müller 2011b: 18).

En *Todo lo que tengo lo llevo conmigo* cita a Oskar Pastior cuando dice que en el campo de trabajo se le había roto el lenguaje (Müller 2019: 163). La escritora comenta como de *schreiben* (escribir) a *schreien* (gritar), solo hay que cambiar una letra. Su obra se puede ver como un testimonio del amor minucioso por la palabra y como un grito por la libertad y contra la pérdida de la memoria. El presidente Federal H. Köller dice con motivo del premio Nobel:

Müller ha lanzado un grito contra el olvido y de este modo recordado el alto valor de la libertad. Por ello es para mí una idea muy feliz que un escritor tal haya conseguido el premio, precisamente en este año en que recordamos el final hace veinte de las dictaduras de Europa Oriental. Müller siempre ha descrito al detalle y con emoción el efecto que un sistema de injusticias produce en las almas y corazones de los seres humanos, la opresión y el despotismo que caracterizan la vida de todos los días de una sociedad y del individuo (Frankfurter Rundschau. Feuilleton 2009a).

Müller no pretenden solo relatar su experiencia, según dice la propia escritora en una entrevista, “la literatura no pretende trasladar un mensaje geográfico sino llegar al cogollo de nuestra existencia, a la individualidad” (Ciclo escritoras de fin de siglo, CBA, Mercedes Montmany. 21.05.00). Precisamente, la conservación de la memoria es un acto de resistencia que lleva a muchos exiliados a escribir.

Conclusión

A través de una prosa entrecortada, parca y libre de sentimentalismo, donde destacan destellos de poesía descarnada, Herta Müller recrea un

mundo cruel y deshumanizado que arroja al ser humano en una forma de exilio. La escritora, nacida en una comunidad de personas que viven en el insilio en su propia tierra, vive su juventud en un régimen totalitario donde cualquier forma de disidencia lleva a la exclusión y la persecución lo que la arroja fuera de su patria y le hace un personaje errante para siempre. De hecho, incluso aunque hubiera querido volver la comunidad a la que pertenecía, aquella minoría de origen alemán había desaparecido del país por la emigración.

Sus relatos cautivan y hieren al lector por su inexorable tristeza impregnada de desesperanza, que se refleja tanto en las personas como en la naturaleza y en los objetos. Mediante imágenes y metáforas sorprendentes, muestra una realidad enrarecida y subjetiva. Lo extraordinario de su obra reside en su capacidad de mostrar y a la vez denunciar de manera original con un estilo de gran belleza y precisión lo perverso de la dictadura a la vez que reflexiona sobre temas universales como son la lengua, la patria, la libertad y la soledad del ser humano.

Referencias:

- Augé, M. (2017). *Los no lugares / The no Places*. (Traducción M. Mizraji). Barcelona: Gedisa. (Obra publicada originalmente 1992).
- Cioran, E.M. (1992). *Ejercicios de admiración y otros textos / Exercises of Admiration and Other Texts*. (Traducción R. Panizo). Barcelona: Tusquets. (Obra publicada originalmente 1986).
- Heidegger, M. (2012) *Ser y tiempo / Being and Time*. (Traducción J. E. Rivera). Madrid: Trotta. (Obra publicada originalmente 1927).
- Müller, H. (2009a). *La piel del zorro / The Fur of the Fox*. (Traducción J.J. del Solar). Madrid: Siruela. (Obra publicada originalmente 1992).
- Müller, H. (2009b). *La bestia del corazón / The Beast of the Heart*. (Traducción B. B. Tyroller). Madrid: Siruela. (Obra publicada originalmente 1994).
- Müller, H. (2010). *Hoy hubiera preferido no encontrarme a mí misma / Today I would have preferred not to meet myself*. (Traducción J.J. del Solar). Madrid: Siruela. (Obra publicada originalmente 1997).
- Müller, H. (2011a). *Hambre y seda / Hunger and Thirst*. (Traducción I. García Adánez). Madrid: Siruela. (Obra publicada originalmente 1995).

- Müller, H. (2011b). *El rey se inclina y mata / The King Takes a Bow and Kills*. (Traducción I. García Adánez). Madrid: Siruela. (Obra publicada originalmente 2003).
- Müller, H. (2016a). *Mi patria era una semilla de manzana / My Country Was an Apple Seed*. (Traducción I. García Adánez). Madrid: Siruela. (Obra publicada originalmente 2014).
- Müller, H. (2016b). *El hombre es un gran faisán en el mundo / Man Is a Great Pheasant in the World*. (Traducción J.J. del Solar). Barcelona: Penguin Random House. (Obra publicada originalmente 1986).
- Müller, H. (2016c). *En tierras bajas / In the Low Lands*. (Traducción J.J. del Solar). Barcelona: Penguin Random House. (Obra publicada originalmente 2003).
- Müller, H. (2018). *Todo lo que tengo lo llevo conmigo / All I Have I Carry with Myself*. (Traducción R.P. Blanco). Barcelona: Penguin Random House. (Obra publicada originalmente 2009).
- Müller, H. (2019). *Siempre la misma nieve y siempre el mismo tío / Always the Same Snow and always the Same Guy*. (Traducción I. García Adánez). Madrid: Siruela. (Obra publicada originalmente 2011).
- Prochnik, G. (2015). *El exilio imposible / The Impossible Exile*. (Traducción A. Herrera Ferrer). Barcelona: Planeta. (Obra publicada originalmente 2014).
- Semprún, J. (1996). *Federico Sanchez se despide de ustedes / Federico Sanchez Says Good Bye to You*. Barcelona: Tusquets. (Obra publicada originalmente 1979).
- Zambrano, María (2004): *Los bienaventurados / The Blessed Ones*. Madrid: Siruela. (Obra publicada originalmente 1979).
- ***, (2009, octubre 9). La alemana Herta Müller logra el Premio Nobel de Literatura / German Herta Müller Receives the Nobel Prize. *El mundo*. [en línea], en [elmundo.es](https://www.elmundo.es/elmundo/2009/10/08/cultura/1254999698.html) En: <https://www.elmundo.es/elmundo/2009/10/08/cultura/1254999698.html> [Consulta: 12/07/2020].
- ***, (2009, octubre 9). Herta Müller sieht sich als Heimatlose / Herta Müller Sees Herself as Countryless. *Die Presse* [on-line]. *Die Presse*. En: [DiePresse.com](http://www.diepresse.com)
- ***, (2009, octubre, 8). Thomas Brussig über Herta Müller / Thomas Brussig about Herta Müller. *Der Tagespiel* [on-line]. En: www.spiegel.de

MATEI VIȘNIEC – DEL EXILIO CULTURAL A LA
CULTURA DEL EXILIO

MATEI VIȘNIEC – FROM THE CULTURAL EXILE TO
THE CULTURE OF EXILE

Angelica LAMBRU
Universidad de Valencia
University of Valencia

e-mail: lambbru@alumni.uv.es

Abstract:

This study intends to offer a general overview on one of the most far-reaching aspects of an exceptional literary biography: Matei Vișniec's story (Rădăuți, Romania, 1956). Our analysis will focus on the transition of an immense literary work, opening with his political exile in the late 80's and reaching today's urbane, all-embracing European literature. Matei Vișniec claims the existence of a "joyful exile" as a concept –a cultural one, soothed by many literary references, deep-rooted in his Romanian educational background. After a brief hunt for a host language for his writing in the early 90's, Vișniec finally chose French, which he defines metaphorically as his mistress-tongue, as opposed to Romanian, his wife-tongue. Each of these languages' demands determine his pick, depending on the literary genre to address: French –due to its wider circulation and its morphosyntactic concision– was assigned to his narrative work, and to his poetry, Romanian –thanks to its lexical vastness, containing countless synonyms from various origins. We believe it's interesting to point out self-translation as one of the essential features of a literary biography saddled between two different languages and cultures, which leads Matei Vișniec to describe himself as "a man with his roots in Romania and his wings in France" and thus creating the emblematic, allegorical image of a "winged tree". Translated into more than 25 languages, his work strives for universality and has been recognized for decades, through many valuable prizes, by today's French-speaking culture. From a diachronic perspective, aspiring to establish some of the specific features of a whole creative universe written in a context of exile and migration, this text approaches some significant moments in Matei Vișniec's literary biography.

Keywords: cultural exile; cultural journalism; self-translation; literary biography; European literature; globalization.

Si hubiera una sola palabra capaz de definir toda una obra literaria escrita en el umbral del exilio, la obra de Matei Vișniec, esta sería *tránsito*. El exilio cultural tiene esa vertiente de Sísifo, de tránsito continuo, de constante movimiento de obras, de géneros, de temas y motivos literarios. Un río que decide fluir en días alternos, también hacia su nacimiento. Porque el exilio nunca implica una sola dirección, un billete solo de ida: en el mismo momento en que se inicia, ya se está mentalmente de vuelta. La huella de esa vuelta es a veces igual de poderosa o más que la salida. Proyecta la memoria personal y la histórica, condicionando de manera definitiva toda la obra escrita a partir de allí. Y a veces también la anterior.

Analizar el exilio literario de un autor como Matei Vișniec es fascinante precisamente por esa dimensión asumida del exilio cultural consciente del espejo permanente que tiene delante y que refleja la otra cara del exilio: el retorno –ficticio o no, pero seguramente literario.

A nuestro modo de ver, Matei Vișniec como escritor se acerca a la forma más completa y exitosa de exilio literario, no por un golpe de suerte, como puede parecer si nos atenemos a sus propias palabras, cuando se autodefine como un exiliado afortunado, si no por su enorme esfuerzo, de más de treinta y cinco años, de edificar una obra entre dos culturas, en dos idiomas, sobre tres niveles: poética, novelística y dramática. El auriga que lleva la triga –a veces la cuadriga– de tres caballos en la carrera no tanto *romana* como *románica* del exilio cultural europeo.

Dos coordenadas marcan el exilio literario de Matei Vișniec: la espacial –estamos considerando un exilio europeo– y la temporal: finales del siglo XX, primera parte del siglo XXI. Entre estas coordenadas evoluciona un destino cultural de doble fecha, entre Rumanía y Francia. A día de hoy, el escritor rumano-francés Matei Vișniec ha conseguido ser el dramaturgo rumano contemporáneo más representado en el mundo (sus obras han sido puestas en escena en alrededor de 30 países) y traducido a 25 idiomas. Es tal su laboriosidad que es muy probable que en este mismo momento esté dando salida a una nueva obra de teatro, en los escenarios rumanos o franceses.

Para comprenderlo, en primer lugar, veamos unos esbozos de su biografía literaria.

Poeta, dramaturgo, novelista, periodista, Matei Vișniec (Rădăuți-Rumanía, 1956) es uno de los escritores rumanos más conocidos en el ámbito internacional. Es miembro de la Unión de Escritores de Rumanía, de UNITER (Unión Teatral de Rumanía), de la *Société des Auteurs et Compositeurs Dramatiques* (Francia), de *Ecrivains Associés du Théâtre* (Francia) y de *Société des Gens de Lettres de France*.

Es licenciado en Filosofía e Historia por la Universidad de Bucarest y miembro fundador del Cenáculo del Lunes (núcleo literario de resistencia cultural anticomunista, creado cuarenta años atrás). Publicó por primera vez

sus poemas en 1972, en la revista literaria *Luceafărul* (*El Lucero*). Su primer libro de poesía, *La noapte va ninge* (*Esta noche va a nevar*), apareció en 1980 en la editorial *Albatros* de Bucarest. En 1987 pidió asilo político en Francia. En la actualidad, trabaja como periodista radiofónico en la Sección Rumana de *Radio France Internationale*. Es autor de cinco libros de poesía, seis novelas y cincuenta obras de teatro. Consagrado en los grandes escenarios europeos a través de más de 25 obras de teatro puestas en escena dentro y fuera del ámbito rumano, el prestigioso dramaturgo escribe también en francés. Acuña la hermosa imagen del *árbol alado*, definiéndose como un hombre cuya vida fluye entre dos culturas y dos sensibilidades distintas, un hombre con raíces rumanas y alas francesas.

En Rumanía fue premiado en repetidas ocasiones por la Unión de Escritores Rumanos (en 1984 por su libro de debut, *La noapte va ninge* (*Esta noche va a nevar*) y en 2015 por su obra dramática completa). Obtuvo también el Premio de Dramaturgia de la Academia Rumana y el Premio al más representado dramaturgo rumano, otorgado en 2016 por la Unión Teatral Rumana (UNITER).

En Francia obtuvo varias veces el Premio de la Prensa en el Festival internacional de Aviñón y el Premio Europeo por toda su obra, que le otorgó en 2009 la Sociedad de Autores y Compositores Dramáticos. En junio de 2016 recibió el Premio de Literatura Europea *Jean Monnet* por su novela *Le marchand de premières phrases* (*Negustorul de începuturi de roman/ El mercader de las primeras frases de novela*), publicada por primera vez en rumano, en 2013, y premiada también en el ámbito nacional, antes de que saltara a la fama internacional por el Premio de Literatura Europea.

Según sus propias palabras, “creí en la resistencia cultural y en la capacidad de la literatura de derrumbar el totalitarismo, la estupidez y la maldad. Hasta el día de hoy, sigo creyendo que el teatro, la poesía y la novela pueden disminuir el lavado de cerebros provocado por la sociedad de consumo, por las modas, por la industria de entretenimiento y por las nuevas tecnologías que hacen que el hombre se vuelva más solo” (Vişniec 2020).

Conoció en sus propias carnes el efecto de la censura comunista desde los principios de los años 80, cuando intentó publicar su primera novela, *Cafeneaua Pas-Parol* (*La cafetería Pas-Parol*) –el nombre lo tomó de una taberna de Rădăuți, su ciudad natal– sobre la figura del intelectual acorralado por la historia, presa de un pánico perpetuo, fácilmente identificable en la sociedad rumana de aquellos tiempos. Compuesta en 1982, se publicó diez años más tarde. Pero el golpe final se lo atestó la censura cuando, por un cúmulo de circunstancias favorables, el 26 de septiembre de 1987, se fue a París y decidió no volver. Faltaban días para el estreno de su obra *Caii la fereastră* (*Los caballos en la ventana*), en un teatro de la capital rumana. El

estreno se anuló fulminantemente y el escritor pasó a formar parte de la lista negra de los autores prohibidos.

Matei Vişniec salía de tal infierno, que el exilio se le antojaba feliz. Hacía tiempo que el escritor se había *preexiliado* en su propio país. Debutó como poeta en 1980, con el libro *La noapte va ninge (Esta noche va nevar)*. Entre 1977 y 1987, Matei Vişniec se dio a conocer con otros tres libros de poesía, escribió ocho obras de teatro en dos y tres actos, veinte obras cortas y algunos guiones cinematográficos. Sus textos no se publicaban, sus poemas circulaban como “manifiestos subversivos” entre los jóvenes intelectuales vinculados al Cenáculo del Lunes, dirigido por el crítico literario Nicolae Manolescu, en el marco de la Facultad de Filología de la Universidad de Bucarest. El autor los multiplicaba y los hacía circular por cuenta propia. El poema *Corabia* (Vişniec 1984: 88) (*El Velerero*) se hizo célebre y salió del ámbito literario de las lecturas del Cenáculo para convertirse en la perfecta expresión política del estado de ánimo de todo un país. Cobró tal peso social que llegó a ser en una de las razones por las cuales el Cenáculo del Lunes fue prohibido. A Matei Vişniec se le habían cerrado todas las puertas de las editoriales rumanas. Eran los últimos años de la dictadura comunista, los más feroces. El mal social se había eternizado y no se vislumbraba ninguna esperanza de cambio. Por todo ello, en el caso de Matei Vişniec se puede identificar un *exilio anterior*, un autoexilio moral y estético dentro de su propio país de origen.

A finales de septiembre de 1987, el escritor salió con una visa turística para Francia y nada más llegar a París pidió asilo político. El escudo de Matei Vişniec, su arma contra la alienación del exilio fue, una vez más, la literatura.

“Puse el pie en el andén y ya no me sentí solo. De repente fui feliz, ni rastro de ansiedad, de temor, reinaba una atmósfera que se me antojaba familiar. La primera cosa que hice fue irme a tomar un café a Montparnasse, al Café *La Rotonde*, donde sabía que se reunían Sartre, Simone de Beauvoir y otros. Todo el tiempo que precedió mi viaje hacia Francia, había leído ya tantas cosas sobre ella, tanta literatura francesa en rumano, incluso algunas cosas en francés, que estaba impregnado por aquella cultura y aquel país. Me hallaba, de alguna manera, en mi patria mental, en una proyección que había enriquecido con mis lecturas de años y años; al llegar allí, todo me parecía conocido: Montmartre, Montparnasse, El Barrio Latino... ningún problema de adaptación por ninguna parte” (Vişniec 2007).

Mientras recibía cursos intensivos de francés, su padre le enviaba desde Rumanía sus obras de teatro en “folletines”, diez páginas en cada carta. Comenzó a frecuentar los teatros parisinos y a autotraducirse, poco a poco, al

francés. Estableció contacto con la diáspora cultural rumana. Desde el año 1992 escribió directamente en francés. Al mismo tiempo, empezó su andadura como redactor de lengua rumana para *Radio France Internationale*, oficio que influiría de manera determinante en el enfoque inmediato de su obra. “La caída en lo histórico”, como lo denominó el crítico literario rumano Alex Ștefănescu, motivada por la inmediatez y la caducidad vertiginosa de acontecimientos que modifican el orden mundial, se convierte en una de las estructuras temáticas esenciales de su teatro. Un importante número de obras está dedicado a catástrofes históricas contemporáneas, como el comunismo o la guerra de los Balcanes. Años después, el autor confesó que curaba las traumas del “mensajero de noticias” escribiendo literatura. De nuevo, la literatura sobresale como modalidad existencial y el teatro, como doble instrumento de denuncia y de defensa frente a la alienación del mundo moderno. Su teatro es su filosofía. La actualidad vuelve en el primer plano y quién sabe si el día de mañana no estaremos de nuevo aquí, hablando de o – aún mejor– asistiendo a una obra de teatro de Matei Vișniec, dedicada a la invasión de Ucrania por parte de Rusia. Su compromiso con la causa de los derechos humanos lo sitúa desde el minuto uno al lado de los escritores y activistas culturales ucranianos.

Su primera obra de teatro, la escribió en el tercer curso de carrera. Al margen de que sus autores preferidos fueran los surrealistas, los dadaístas, los escritores de cuentos fantásticos, los creadores de lo absurdo y lo grotesco, Matei Vișniec se decidió por una determinada escritura teatral porque sintió que era la única manera de reflejar el absurdo de la vida que compartía todo el pueblo rumano. En más de una entrevista, el escritor reveló una impactante inversión de planes: en la Rumanía comunista, el absurdo era un modo de vivir, la mejor forma de realismo. Eligió el teatro como modo de expresión porque lo consideraba la mejor arma de resistencia cultural: “El teatro, a través de su fuerza, del hecho de estar vivo, podía provocar una fuerte chispa, era mucho más peligroso” (Vișniec: 2007). Y lo que está pasando ahora mismo dentro de las fronteras de Ucrania lo lanza dentro la actualidad más candente.

Sin embargo, lo que hace único a Matei Vișniec es la capacidad de llevar el compás de los tres géneros en dos idiomas a la vez. Para la poesía – su primer gran amor– y la prosa, eligió el rumano, *la lengua-esposa*. Para la dramaturgia, el francés, *la lengua-amante*. El viaje de este incansable trío traza un mapa literario de un bilingüismo perfectamente equilibrado, que utiliza los dos idiomas no solo como vehículos de expresión sino como fuente de inspiración, trajes distintos que moldean el mismo cuerpo y lo empujan a desdoblarse.

Su universo literario se eleva sobre tres pilares: dramático, narrativo y poético, tan entrelazados entre sí que la crítica literaria utiliza el término de

“homonimia” para señalar al autor. En el prólogo de una antología poética, Ion Bogdan Lefter, catedrático de literatura rumana en la Universidad de Bucarest y una de las voces más pertinentes de la crítica literaria rumana, lo define de la siguiente manera:

“El poeta Matei Vişniec. O el dramaturgo y el poeta Matei Vişniec. O el dramaturgo, novelista y poeta..., al que podríamos añadir el periodista y el ensayista. Hablamos –pues– del autor de una obra cuantiosa y diversa, extendida hacia casi todos los géneros: únicamente crítico literario no podemos considerar a Vişniec, aunque, en su abundante colección de artículos radiofónicos (tras emigrar de Rumanía, en la BBC de Londres, entre 1988-1989, y en RFI, después de 1990 y hasta hoy) pueden encontrarse (...) crónicas de apariciones editoriales muy profesionales. Se trata (...) de un caso especial de plurivalencia creativa. Muchos escritores importantes se expresan en fórmulas distintas; sin embargo, obtienen el máximo reconocimiento por una sola; hay otros, más escasos, con obras punteras en dos géneros literarios; quedan muy pocos ejemplos de versatilidad retórica tan diestra que puedan validar su excelencia en tres géneros: Matei Vişniec y ... ¿quién otro, ¿quiénes otros?” (Lefter 2017:15)

Estamos en presencia de un autor único en el panorama de la literatura contemporánea, un autor que forja con su entera obra un nuevo lenguaje cultural, universalmente comprensible. Sus obras tienen el mismo impacto en el público rumano del Teatro Municipal de Suceava –que, por cierto, lleva su nombre– y en el público francés, argentino, norteamericano, húngaro, iraní o suizo.

La autotraducción es una de las herramientas del tránsito permanente que supone una literatura escrita en el exilio. Las autotraducciones son obras bastantes alejadas del original, lexicalmente hablando. Pero ese *alejamiento* está totalmente legitimado por el autor. Por citar algunas de la últimas, sería el caso de *Migraaaantes o sobra gente en este puto barco o el salón de la alabrada...* obra escrita primero en francés y autotraducida al rumano o de la bellísima obra infantil *El muñeco de nieve que deseaba encontrar al sol*, cuya lengua fuente es el francés (*Le bonhomme de neige qui voulait rencontrer le soleil*) y lengua meta, el rumano (*Omul de zăpadă care voia să întâlnească soarele*). Sobre los rigores de la autotraducción el autor confesaba en una conferencia no publicada, que más de una vez, en su viaje lanzadera entre las dos lenguas, ha sentido la necesidad de cambiar la identidad morfológica de las palabras. Tras veinticinco años de autotraducción, ha llegado a la conclusión que la lengua francesa, por su precisión y su corte académico, se relaciona de manera más estrecha con los sustantivos, mientras que la lengua rumana hace lo mismo con los verbos.

Sabemos que una de sus obras más recientes, *Lysistrata, dragostea mea (Lisístrata, mi amor)*, fue escrita en rumano y autotraducida al francés. A las últimas obras dramáticas, que abordan temas candentes de la problemática europea actual, como la migración en *Migraantes...* o sus consecuencias en los países de origen –en *El extraterrestre que quería de recuerdo un pijama*, dedicada a los niños rumanos cuyos padres han migrado al extranjero y los han dejado al cuidado de abuelos y familiares–, se les han añadido recientemente la obra *Întoarcerea acasă (El retorno a casa)* y la más ambiciosa novela histórica de Matei Vișniec: *Un secol de ceață – Un siglo de niebla*. Si *El retorno a casa* implica de nuevo cierta dimensión bélica, la novela *Un siglo de niebla* podría convertirse en una piedra angular de la cultura del exilio, perfectamente equiparable a un dilema eterno. De nuevo, la breve sinopsis de la contraportada del libro es su mejor tarjeta de presentación:

“Situaría esta novela dentro de la categoría de las ficciones históricas, a pesar de que todas sus *bases* de partida son reales; se nutren de los acontecimientos vividos por mi propia familia y también por mí mismo en mi viaje cultural de ida y vuelta entre el Este y el Oeste. Evidentemente, toda semejanza con gente real es casual; sin embargo, miles de personas vivas se reflejan en estas páginas. La sombra de Hitler y la sombra de Stalin planean por encima de muchos capítulos y no casualmente la segunda parte del libro se titula “El mal tiene siempre un hermano gemelo”. He intentado comprender yo mismo, escribiendo, por qué los hombres no aprenden tan apenas de los errores del pasado y sobretudo, por qué repiten los errores de la servidumbre voluntaria. *La niebla* ideológica de la que hablo en el libro no se ha disipado aún durante este comienzo de siglo, y en algunos sitios hasta me parece que se vuelve más densa, dentro de muchas mentes sutiles y de muchas almas generosas.

Invito al lector a embarcarse en la lectura de este libro para formarse él solo una opinión sobre los dilemas del siglo pasado y sobre los que se vislumbran en el horizonte. Con este aviso trágico, heredado de los antiguos griegos: solo los problemas tienen solución; los dilemas, no...” (Vișniec 2021: 1)

References:

- Lefter, I.B. (2017). Parabolele absurde și ironice ale lui Vișniec-poetul/ The absurd and ironic parables of Vișniec-the poet. In M Vișniec (2017). *Opera poetică*. București: Cartea Românească. 15-16

- Vişniec, M. (2007). Am fost fericit ca un zeu/ I have been as happy as a god. In *Agonia* 2 (En línea: http://www.poezie.ro/index.php/press/1738056/Am_fost_fericit_Ca_un_zeu)
- Vişniec, M. (2020). Matei Vişniec: teatru și jurnalism (influențe reciproce)/ Matei Vişniec: theater and journalism (reciprocal influences). In *TNB*. (En línea: <https://www.tnb.ro/ro/matei-visniec-teatru-si-jurnalism-influente-reciproce>)
- Vişniec, M. (2021). *Un secol de ceață/ A century of fog*, București: Polirom.

**EL ESPEJISMO DEL NORTE: LOS GEATS Y LA PASIÓN
ESCANDINAVA EN LA OBRA DE ALEJANDRO
BUSUIOCEANU**

**THE MIRAGE OF THE NORTH: GETAE AND
SCANDINAVIAN PASSION IN THE WORKS OF
ALEJANDRO BUSUIOCEANU**

Felix NICOLAU

Complutense University of Madrid

Doctoral School of 1 Decembrie 1918 University of Alba Iulia

e-mail: felixnicolau1@gmail.com

Abstract:

One of the less discussed figures of the Romanian exile caused by the fraudulent establishment of communism in Romania is the polygraph Alexandru Busuioceanu, who wrote poetry in three languages, but also art criticism, literary criticism, and history. The present research is interested in the ideational intertwining of Busuioceanu's intellectual life. As regards his poetry, the volume "Poemas patéticos" of 1948 is analyzed in particular. The writer formulated bold hypotheses which he justified with erudite arguments. Busuioceanu's research, like his art, was carried out in several countries, so access to sources and linguistic context was unmediated. The scholarly legacy of Vasile Pârvan, whose disciple Busuioceanu was, proved also important for this work. Has this enormous intellectual cargo and capacity imprinted Busuioceanu's creativity or did he preserve his pristine imagination and thinking?

Keywords: exile; Alexandru Busuioceanu; literary criticism; art critique; poetry.

Este artículo pretende ofrecer una visión sintética de los escritos de Alexandru Busuioceanu, escritor romano-español y hombre de cultura, para poner de relieve los vínculos de pensamiento entre las líneas creativas de sus obras. También propone una mini-hermenéutica de la poesía de Busuioceanu. El carácter sintético del artículo se justifica por el hecho de que, en el caso de este autor erudito e interdisciplinar, los trabajos de un campo se apoyan en escritos de campos paralelos, en un sistema complejo. Esta compleja obra revela a un historiador ambicioso y valiente, a un crítico de arte capaz de revalorizaciones hábilmente motivadas y a un poeta que creó a un nivel de gran sutileza en tres idiomas. Se trata, pues, de un autor sofisticado, cuya obra sigue exigiendo un análisis minucioso.

Alexandru Busuioceanu (1896-1961) fue un hombre de cultura y escritor rumano-español. De joven, fue muy activo en los círculos del periodismo cultural, involucrándose en la redacción de muchos periódicos, especialmente de orientación tradicionalista. En 1918 fue redactor jefe del periódico *Arena*, Iași, en 1921 fundó junto con el novelista Cezar Petrescu, el poeta y ensayista Nichifor Crainic y el filósofo Lucian Blaga la revista *Gândirea* (*El Pensamiento*), que catalizó la cultura tradicional en Rumanía. En 1941 publicó en Bucarest la colección *Ethos*, que reúne sus artículos de la prensa cultural.

Entre 1920 y 1922 estudió en Viena. En 1925 defendió su tesis doctoral en letras, en la especialidad de historia del arte, en la Universidad de Bucarest. Se convirtió en profesor en el departamento especializado en 1932. Desde 1928 fue miembro de la Escuela Rumana de Roma, fundada por su antiguo maestro, el historiador Vasile Pârvan. Entre 1938 y 1940 fue profesor en la Academia de Bellas Artes donde enseñó pintura italiana y española.

Era una persona bien integrada en el sistema social antes de que los comunistas llegaran fraudulentamente al poder en Rumanía. Ha formado parte de muchas organizaciones: miembro fundador de la Asociación de Periodistas Rumanos (1920), consejero técnico de la Dirección de Prensa y Propaganda del Ministerio de Asuntos Exteriores (1930-1945), miembro de la Real Academia de Historia del Arte de Toledo, director de la Dirección de Estudios y Documentación del Ministerio de Propaganda Nacional de Rumanía (1940), consejero cultural de la Legación de Rumanía en Madrid (1941), profesor de lengua y literatura rumanas en la Universidad de Madrid (1942), fundador (1942) y director del ICR de Madrid (1943-1945), miembro de la sección rumana del Instituto de Estudios del Renacimiento (1942), miembro del Comité de Iniciativa de la Sociedad Cultural Europea de Venecia (1950), miembro de la Academia “Breve de Crítica de Arte” de Madrid (1950), miembro de la Academia Internacional Libre de Ciencias y Letras de París (1950), ganador del premio “Juan Valera” (1952) por su obra *Una historia romántica: Don Juan Valera y Lucía Palade* (Ștefănescu 2021: 49).

Su conexión con España es una herencia familiar. Uno de los bisabuelos de Busuioceanu huyó del país tras la Revolución de 1849. Fue un noble menor, escritor romántico y patriota liberal exiliado en Occidente. Este Busuioc (nombre de una planta, *albahaca*, en español) visitó España y Marruecos. Su seudónimo literario era Busueceanu. Cuando pudo regresar a su país, publicó en la revista *Album literar* poemas que evocaban el paisaje andaluz y la majestuosa sombra de la Alhambra.

El bisnieto escribirá en el exilio español un breviario de literatura rumana publicado por la Editorial Cartea Pribegiei (El Libro del Exilio), pero las condiciones eran tan precarias que el texto se mecanografió y solo se imprimó la portada.

Su actividad crítica española se desarrolló principalmente en la revista *Ínsula*, fundada y dirigida por Enrique Canito, de Madrid, en los años que van de 1948 a 1951. A partir de enero de 1949, Busuioceanu ha publicado aquí una crónica literaria permanente titulada *Letra y Espiritu*.

Además, fue un prolífico traductor. Ha traducido a poetas como Walt Whitman, Rainer Maria Rilke, Hugo von Hoffmannsthal, Rabindranath Tagore, etc. Ha traducido del francés al español tres poemas de Pierre Jean Jouve en colaboración con Carlos Edmundo de Ory, y varios otros poetas franceses contemporáneos.

Alexandru Ciorănescu recuerda que Busuioceanu “consideraba como un insulto el que se le tratase de especialista en algo; y lo cierto es que lo era, pero en varias materias a la vez” (Ciorănescu 1966: 217). Además, el propio Ciorănescu solía subrayar que no es un especialista, sino un enciclopedista.

En cuanto al exilio, hubo una viva colaboración entre muchos intelectuales que habían huido del miedo a los comunistas. Busuioceanu colaboró en la revista *Apoziția*, publicada en Múnich en 1973 por George Ciorănescu, que también dirigió el círculo literario del mismo nombre durante un cuarto de siglo. George Ciorănescu también publicó las traducciones de Busuioceanu de San Juan de la Cruz en el primer número de *Apoziția*, textos que habían reconfortado al erudito enfermo y solitario.

Además, el mismo G. Ciorănescu tradujo al rumano su “inquietud alucinante” (Ștefănescu 2021: 43) del ciclo de poemas *Innominada luz (Nenumita lumină)* y para el Alexandru Ciorănescu escribió una *Introducción*. El poeta revisó estas traducciones y confirmó su valor. Esto es aún más notable ya que había una brecha generacional entre estos intelectuales. Busuioceanu había nacido en 1896 y había participado como voluntario en la guerra por el establecimiento de la Gran Rumanía, interrumpiendo sus estudios universitarios. Alexandru Ciorănescu nació en 1911 y George Ciorănescu sólo en 1918. Pero se apoyaron y respetaron mutuamente. La colaboración de Busuioceanu con *Radio Europa Liberă* coincidió con el nombramiento de George Ciorănescu como redactor de la emisora de radio de Múnich.

1. Crítico e historiador del arte

Como historiador y crítico del arte, preparó en Roma una obra fundamental sobre Pietro Cavallini, pintor italiano de finales del siglo XIII y XIV. Busuioceanu lo recuperó de la posición de artista menor. En 1923 publicó en rumano un excelente estudio dedicado a los precursores de Cimabue. En 1932 y 1934 publicó en italiano dos estudios sobre Daniele da Volterra y Franco Bolognese.

Muy importante es su trabajo sobre El Greco. En colaboración con Georges Wildenstein y Auguste Mayer, organizó la gran exposición de las obras de El Greco en París en 1937.

En 1928 analizó las influencias armenias en la arquitectura de los países rumanos. Dedicará una monografía al pintor rumano Iosif Iser, considerado un importante expresionista. En 1936 dedicó una monografía a Ion Andreescu, reconocido como uno de los pintores rumanos más sensibles. En 1935 publicó un estudio sobre Preziosi, un pintor italiano del siglo XIX que trabajó mucho en Rumanía.

Una vez en el exilio, publicó sus críticas de arte en la revista *România*, que aparecía en Nueva York. Analizó la obra de Brâncuși, al que consideró “un clásico de nuestro tiempo”. Para definir su arte, Busuioceanu inventó la noción de *sousrealisme*, es decir, la acción de un artista que busca despojar la realidad de todo lo que es accidental y superficial para reducirla a sus elementos primordiales, a su sustrato arcaico y universal. también, firmó bajo seudónimo de I. Corbu crónicas de arte plástico en la revista *Curentul*.

2. El poeta de la artesanía exquisita y la imaginación tumultuosa

Aunque había escrito poemas en Rumanía, sobre todo en el exilio se consagró como un gran poeta. La primera colección, *Poemas Patéticos*, publicada en Madrid en la colección Mensajes, 1948, coordinada por el poeta Leopoldo de Luis, fue un acontecimiento. Los críticos literarios de España y América Latina lo saludaron como un poderoso poeta castellano que había alcanzado una sorprendente perfección en su nueva lengua de adopción (Ciortea 2014: 49).

El mismo G. Ciorănescu señaló que la poesía de Busuioceanu estaba influenciada por el historiador Vasile Pârvan, autor de *Getica*:

“El poeta Busuioceanu añadió, en este periodo de su vida, una dimensión metafísica a sus preocupaciones estéticas. Creo que no estamos muy lejos de la realidad al buscar el origen de su inquietud poética, la obsesión de la muerte omnipresente, más que en Kierkegaard, en Pârvan, el autor de los Memoriales” (Ștefănescu 2021: 45).

Mircea Anghelescu resucitó el recuerdo del primer volumen de Busuioceanu:

“Estos versos, hoy olvidados, fueron, sin embargo, larga y elogiosamente comentados en el momento de su aparición en las revistas literarias españolas, no solo en comentarios corteses frente a un poeta extranjero que escribe en la lengua del país de adopción, sino también en comentarios serios de críticos profesionales” (Anghelescu 2011: 20).

Entre estos críticos se encuentra Pablo Cabañas (quien lo veía como un libro “de acentuado simbolismo erótico y panteísta” (Cabañas 1948: 339, en Anghelescu 2011: 21). Asimismo, Bartolomé Mostaza señalaba “Recuerda Busuioceanu, por procedimientos y motivaciones, a nuestro Vicente Aleixandre, el máximo campeón acaso de lo que ha dado en llamarse superrealismo, neorromanticismo o existencialismo [...]” (Mostaza 1948, en Anghelescu 2011: 21).

Y aquí hay que recordar que Busuioceanu tenía un sillón de honor en el salón del Vicente Aleixandre. Además, el poeta español animaba constantemente a su amigo a no dejar de escribir poesía en castellano cuando estaba deprimido por las duras condiciones de vida.

Fernández Almagro descubrió una similitud entre esta poesía (“tan sutil como se quiera, pero corpórea, mórbida, tangible”) y la pintura española. (Fernandez Almagro 1948, en Anghelescu 2011: 21).

José Luis Cano, fundador de la revista *Ínsula*, en la que Busuioceanu ha publicado más de 30 ensayos, consideró que

“*Todo el libro es, en realidad un continuado poema amoroso, en que el poeta habitante de un país latino, el nuestro, canta su dicha y su libertad ganadas en el amor. Pero este amor viene del Norte, de un paisaje de nevados abetos y mares helados, y en el contraste de ese estático país de la amada y el sol ardiente del Sur [...]*” (Cano 1948, en Anghelescu 2011: 22).

En *Histoire illustrée de la littérature espagnole*, Éditions Didier, publicado en París por Larrieux Robert y Thomas Romain, 1952, Busuioceanu es descrito como un destacado poeta español contemporáneo.

Un año después de su publicación en la prestigiosa revista *Escorial*, un nuevo ciclo titulado *Innominada Luz*, impregnado de patetismo y profundidad, “introduce en la poesía española una extraña y nueva vibración de inquietud metafísica” (Ciortea 2014: 50). En 1954 publicó su último volumen de poesía española, *Proporción de vivir*, con la editorial *Ínsula* de Madrid.

Como él mismo confesó, la sustancia de su pensamiento seguía siendo la de un poeta rumano y, cuando escribía en castellano, “su lengua materna le servía siempre de vehículo oculto” (Ciortea 2014: 50). Escribió en español con “innovaciones inesperadas”, “singularidades léxicas o sintácticas extranjerías del español, que el lector no tuvo dificultad en aceptar” (Ciortea 2014: 50).

Como señaló Raluca Ciortea, el tema de la aflicción de la ruptura es recurrente en la literatura del exilio (Ciortea 2014: 9). También, el exilio inscribe al individuo en un anacronismo horizontal y vertical (Ciortea 2014: 9). Para Busuioceanu, la poesía tendría un efecto *mimológico* que hace que la patria se convierte en madre y el país en la amada (Ciortea 2014: 10).

De su poesía, que difiere de un volumen a otro, se dice que contiene un “hermetismo surrealista” y “lo abstruso del verso oculto” (Ciortea 2014: 9). Al estar profundamente marcado por su situación de exiliado, en sus poemas se encuentran también los temas de la *peregrinatio vitae* y el de *homo viator* (Ciortea 2014: 36).

3. Teoría de la metáfora

Busuioceanu formuló una teoría de la metáfora como medio de conocimiento por sí mismo – el *epifanismo*. El correlaciona lo ético con lo estético. Así la literatura de fórmulas estéticas se transforma en literatura *epifánica* o literatura *ethos*.

También hubo una corriente de epifanismo que publicó su manifiesto en la revista parisina *Arts*, en marzo de 1948, y que cultivó un individualismo opuesto al existencialismo de Sartre, que él consideraba una *marxificación*, una propagada por los círculos de la izquierda francesa. Este epifanismo propuso un acercamiento entre

la literatura y las artes plásticas, todo esto a través del prisma de la intuición. Busuioceanu negó cualquier relación con esta corriente. (Anghelescu 2011: 24).

Busuioceanu escribió artículos sobre el tema: “La verdad metafórica”, “Poesía epifanismo”, “El epifanismo de Vicente Aleixandre”. Para él, “la metáfora es un generador de imágenes y, por tanto, de verdad”. Llega a decir que a Dios, el Ser Supremo, se llega a través de la imagen, porque “fue a través de la epifanía que Cristo se apareció a sus fieles” (Ciortea 2014: 39). Eran tiempos en los que este *Zeitgeist* de la metáfora espiritualizadora circulaba en la cultura. En Rumanía, un filósofo-poeta como Lucian Blaga dedicó parte de una de sus trilogías, la *Trilogía de la Cultura*, al significado de la metáfora y a la génesis de la cultura, e igualmente desarrolló una teoría de la matriz estilística que influye en la formación individual y colectiva.

Para Busuioceanu, la metáfora está en contradicción con la construcción mundana: “El mecanismo de la metáfora funciona de forma inversa a la lógica racional y por eso el pensamiento poético es revelado y, por ende, *epifánico*” (en Ciortea 2014: 39). El enfoque irracional, ilógico está en perpetuo conflicto con la realidad, porque es capaz a “tocar los picos de la locura – más allá de la lógica y la realidad” (Ciortea 2014: 40).

Así que para Busuioceanu la poesía no es sólo una sección de la literatura, sino una forma de conocer. Guillermo de Torre retomó esta idea en *Problemática de la literatura*, Editorial Losada, Buenos Aires, 1950, en la que dedicó un capítulo a “la poesía como actividad del espíritu y como forma de conocimiento”. De Torre ilustraría esta afirmación con análisis de poemas escritos por el dadaísta francorumano Tristán Tzara y el propio Alexandru Busuioceanu (Ștefănescu 2021: 51).

En 1954, el poeta Roberto Fernández Retamar publicó en La Habana *La poesía contemporánea de Cuba* y mencionó que la escuela de poesía *Orígenes* había adoptado la fórmula estética de Busuioceanu, es decir, “la poesía como actividad del espíritu y como forma de conocimiento” (Ștefănescu 2021: 51).

Hacia el final de su vida, Busuioceanu escribió poemas en prosa en francés que denominó *antipoesía*. Ha sido de esta manera “poeta en tres lenguas” (Ciorănescu 1966: 212).

4. Claves de lectura

Alexandru Ciorănescu en *Introducción a la Innomada Luz* considera que Busuioceanu es “el poeta de una soledad patética”. Así, el volumen *Poemas Patéticos* es “un solo poema dividido en varios fragmentos” (Ștefănescu 2021: 56)

El deseo erótico es una presencia constante en este volumen, pero parece más bien una expresión codificada de la añoranza de la patria: “Desde otra orilla, hundido en otro paisaje,/ te miro yo, con mis ríos de deseo/ con un inmenso golfo de afanes”. Sin embargo, el tono del volumen no es triste, pues el poeta habla de la “extraña felicidad de lo imposible”. En la poesía rumana, incluso antes del momento simbolista, existe la bella mujer sin cuerpo, la *donna immacolata* que impone un *noli me tangere* y que no es menos erótica. Busuioceanu forma parte de una tradición, no aparece de la nada, aunque su

escritura forme parte de un paradigma diferente: “ya eras intangible,/ Ya podía llevarte en mi como un remoto sueño,/ oculto en mis pupilas, en mis venas, en mi alma” (Ștefănescu 2021: 60). Uno puede sentir las influencias del poema *Miron și frumoasa fără corp* (*Miron y la bella sin cuerpo*) de Mihai Eminescu, y del simbolismo de la Virgen Inmaculada de Ștefan Petică. Al mismo tiempo, persiste un pathos de preguntas repetidas (Ștefănescu 2021: 56).

Lo que destaca en *Poemas patéticos* es el contraste casi oximorónico entre el calor y el frío en sus diversas formas de manifestación. Un choque continuo entre las energías apolíneas y dionisiacas, aunque dominarán la fiebre, la incandescencia, la lava, etc.:

“Desde otra orilla, hundida en paisaje,/ te miro yo, con mis ríos de deseo,/ con un inmenso golfo de afanes/ y con mis hondos cráteres abiertos hacia el mundo./ En mi cuerpo, en mi alma,/ soplan ardientes vientos que levantan en torbellinos/ el polvo de mis calcinados escollos,/ mientras un aire hirviente abrasa mi cielo/ e, insumiso, un negro sol invasor corre por mis venas” (*Ese mar tuyo*) (Busuioceanu 1948: 18).

Del mismo modo, la antítesis romántica, intensificada en estos versos a temperaturas barrocas, también funcionará en el ámbito de los colores. Las visiones oscilarán entre la pureza y la diafanidad simbolistas, por un lado, y ese sol negro de la melancolía conocido desde el célebre *El Desdichado* de Gérard de Nerval: “llenar de un enorme beso iluminado nuestro seres”, o “Ya eras intangible,/ ya podía llevarte en mi como un remoto sueño” (*Si, la extraña felicidad de lo imposible*). En el poema encontramos tales imágenes: “un oscuro fuego/ durmiente en la ceniza de mis deseos,/ fue sorprendida por el frescor de tu mirada,/ que se posó como una ligera mano/ sobre mi frente en febriles sueños encendida”. (Busuioceanu 1948: 19).

También en el campo de lo inefable está la visión onírica, generalmente una serie de visiones oníricas entrelazadas, tal como las conocemos de los grandes románticos, y especialmente del romántico rumano más importante, Mihai Eminescu. Las figuras estilísticas favoritas de Busuioceanu son la hipérbole y la antítesis, utilizadas a todos los niveles, lo que confiere a esta poesía un aura expresionista. El escritor rumano con el que tiene mucho en común, Lucian Blaga, también estaba imbuido de la fuerza del desencadenamiento expresionista o de la extinción a escala cósmica:

“Veleros de Vikingos bajaban blancos/ de la tiniebla de los foscos mares del Norte/ y un débil astro que se extinguía/ ponía moradas aureolas en torno a los erguidos gue/ rros,/ cubiertos de hieráticas armaduras de hielo.// Grandes pájaros con gritos agudos/ arqueaban alas de rapaz sueño por entre los altos mas/ tiles/ y manadas de

delfines saltaban de las olas/ retorciendo en el aire relucientes espirales de escamas” (*En aquel patético sol que encendía como antorchas*) (Busuioceanu 1948: 17).

5. El norte en llamas

Como es sabido, la mitología nórdica ha obsesionado a muchos románticos y simbolistas. También en Busuioceanu, el Septentrión y los fantasmas marinos aparecen con un nimbo osiánico, entre cuasi demoníaco y angélico. Pero la pureza invernal siempre contiene hervores de sentimiento y pensamiento: “el blanco silencio de eternas nieves”, “en tus altos mares cisnes de hielo/ aun flotaban en las tempestades” (*Con las nubes del norte venias*) (Busuioceanu 1948: 10)

Pero todas estas fiebres son deseos insatisfechos, la Fata Morgana, visiones ilusorias de esplendor. Casi siempre la tensión incandescente provocada por las apariciones fantasmagóricas y reflejada en espejos helados o nebulosos deja tras de sí resignación y agotamiento. Como ocurre con cualquier iniciado, tras el momento de la revelación llega el cansancio y la añoranza:

“miraba en el aire encendido/ el flameante espejismo que me atraía,/ la misteriosa imagen movediza y cambiante/ de mi ilusión no confesada y de mi anhelante ser,/ inalcanzables en sus llamas y su desvanecer” (*Fuiste tu la que buscaba yo, en mis heridas noches*) (Busuioceanu 1948: 61).

La soledad se convierte en una aspiración y, como en aquel “cuerpo cortes divinamente triste”, en la fórmula de la verdadera perfección. (Ștefănescu 2021: 60). Naturalmente, en tales condiciones, también aparecerá la misantropía: ”resucitar de la brillante muerte/ que te detiene e sus selvas adorantes” (Busuioceanu 1948: 60).

El poeta quiere una existencia más ardiente en lugar de ”morir lentamente a oscuras de rodillas/ en la espera amarga de los milagros ausentes” (Busuioceanu 1948: 62).

Busuioceanu innovó en la poesía peninsular “rompiendo fórmulas más que formas”, pero esta novedad se basa en “procedimientos típicos e inconfundiblemente españoles” (Ștefănescu 2021: 64). Alexandru Ciorănescu identifica algunas pautas culturales: “Algunos giros [“el de un lirio fondo”] proceden directamente de la fraseología de Góngora, como el constante *raccourci* basado en la supresión, consciente o involuntariamente barroca, del artículo definido” (Ciorănescu 1966: 218).

A veces, el verso es “castigado” con la austeridad para volverse demasiado sonoro y así “se desliza en agradables y sorprendentes aliteraciones, música secreta que redondea y ondula el verso”: “Oh volar y velar en cruz alta/ ala ser al nacer de la noche”. O “el corazón latiendo puro duro”, o “en la oculta sombra de mi palma/ de mi alma” (Ciorănescu, Al. en Ștefănescu 2021: 65). Pero, según el crítico, el poeta tendería a un ascetismo de estilo (Ciorănescu, Al. en Ștefănescu 2021: 65).

Proporción de vivir (1954), colección que incluye también la serie publicada anteriormente con el título *Innominada luz*, insiste en la construcción de un universo patético y aislado, ya desprendido de la energía del primer volumen. Después de este

volumen, Virgil Ierunca recopiló en 1963 una antología poética de las creaciones de Alexandru Busuioceanu, que también prologó. Ese mismo año, George Ciorănescu publicó la traducción del volumen *Proporción de vivir*, un volumen prologado por Alexandru Ciorănescu.

Raluca Ciortea identifica un parecido con ese *furor poeticus* expuesto por Platón en el diálogo *Fedro*. Sócrates dijo que los amantes y los poetas comparten una especie de locura inspirada por los dioses (Ciortea 2014 :40).

Para Busuioceanu la metáfora es la herramienta de una ciencia ilógica, aunque a menudo se utiliza también para las ciencias lógicas. Como para Goethe y para el poeta romano-español, la metáfora es un *Urphänomen*, un acto primordial, o como lo llamaría más tarde Lucian Blaga, un fenómeno original (Ciortea 2014: 40), presente por tanto en la hechura del mundo. Por tanto, un instrumento divino.

6. Heredero de Vasile Pârvan

Como historiador, Busuioceanu se preocupó por el vínculo entre los espacios ibéricos y rumanos, por lo que lanzó la hipótesis de que los getas y los dacios habrían estado en contacto directo con los iberos. Sus explicaciones son arqueológicas, heráldicas e historiográficas. George Ciorănescu cree que hay una confusión entre los godos y los getas (Ciorănescu, Al. en Ștefănescu 2021: 46). G Ciorănescu dijo en una carta a Alexandru Ciorănescu: “Sus tesis históricas tienen un solo don: están escritas bellamente, pero más cerca de la poesía que de la historia” (Ciorănescu, Al. en Ștefănescu 2021: 45). O bien, se olvida que para Busuioceanu poesía significa conocimiento de naturaleza espiritual, no solo juego estético.

Un historiador como Rodrigo Jiménez de Rada considera a los getas como antepasados de los españoles. Los nobles españoles fueron a buscar *lettres de noblesse* en estos lazos con los gobernantes getas que mostraron coraje y desprecio por la muerte.

Busuioceanu siguió las huellas de la tradición dacio-gética en la cultura española, hasta los blasones de los reyes católicos, donde encontró el yugo y las flechas dacios (Ștefănescu 2021: 46). Además de su libro dedicado a Zamolxe y no publicado hasta más de veinte años después de su muerte, escribió varios capítulos sobre la historia de la civilización rumana que fueron “particularmente extraños, valientes e inspirados” (Ciorănescu, G. en Ștefănescu 2021: 46), en el que habla de una venganza dacia contra el imperio de Roma, que había estado en manos de emperadores de origen dacio durante bastante tiempo (Ștefănescu 2021: 47).

Busuioceanu consideraba la historia como proceso de “encarnación o desencarnación del mito en la humanidad” (Ciortea 2014: 37). En este sentido, intentó reconstruir las leyendas medievales de los dacios enraizados en la Península Ibérica a través de antiguas menciones de los dacios por parte de autores latinos de origen ibérico. De ahí la distinción de un avatar de una tradición legendaria sobre Dacia hasta el contacto directo de los “españoles” con los dacios en la época de Trajano, este elemento mítico de una leyenda recogida y desarrollada por los cronistas españoles sobre Zamolxe, el dios de la inmortalidad de los Cárpatos (Busuioceanu 1985: 27). A su juicio, el nombre de Zamolxe se habría disfrazado con apodos distorsionados hasta resultar irreconocible.

Busuioceanu señala que existe una historia fabulosa que recorre las crónicas medievales españolas y contiene leyendas y mitos mediterráneos sobre las enigmáticas tierras situadas entre el Cáucaso y la desembocadura del Danubio. En esta zona, el investigador identifica a un pueblo llamado ibero que, según concluye, no pudo ser ajeno a los iberos de más allá de las Columnas de Hércules. La explicación que se ofrece es también legendaria: habrían llegado allí con los argonautas en busca del carnero con la lana dorada (Busuioceanu 1985: 29).

Los ibéricos del Cáucaso habrían venido de España en la antigüedad. Busuioceanu también menciona a las amazonas, que Homero considera de origen tracio y que habrían cruzado el mar para ganar fama en España. Citando al arzobispo del siglo XIII Rodrigo Jiménez de Rada, Busuioceanu recuerda que la ciudad de Híspalis, la actual Sevilla, fue fundada por Hércules, que la pobló con la tribu de los espalianos que llegaron con él desde Escitia (Busuioceanu 1985: 31).

Todas estas leyendas se incluirán en la “historia legendaria del pueblo hispano” (Busuioceanu 1985: 31, mi traducción), como la llama el autor. El investigador realiza una completa cartografía mitológica de los grupos étnicos de la zona. Así, el antepasado de los tracios y escitas sería el propio Hércules, que conoció en Hylaia (“la cueva de madera”, cf. Heródoto, IV, 18; 54-55; en Busuioceanu 1985: 76), en una cueva, a Echidna, mitad niña, mitad serpiente, que estaba en posesión de sus yeguas. La mujer-serpiente se niega a devolvérselos al héroe hasta que éste se haya acoplado con ella. Al parecer, al atleta le encantaba el amor de Echidna, ya que se quedó con ella hasta que tuvo tres niños en total. Sólo entonces se marcha Hércules y les deja a ella y a los niños un cinturón y un arco como marca de legitimación. Más tarde, el menor de los hijos, Escit, se ajustó el cinturón y superó la prueba de iniciación de tensar el arco como su padre. Los otros dos hijos, Agatirs y Gelon, fueron expulsados de la tierra de Escit y de ellos descienden los Getaes y los Agathars (Busuioceanu 1985: 31).

Busuioceanu habla de los primeros escritores españoles que conocieron al pueblo geta o dacio sólo a partir del siglo I d.C. Estos serían los escritores españoles que florecieron en la literatura latina. Lo que sorprende al investigador es la ausencia de cualquier referencia a la conquista parcial de Dacia por el emperador Trajano, que era de origen ibérico (Busuioceanu 1985: 39).

Trajano trajo a la nueva provincia la legión I *Adiutrix*, que también había estado en España. La Legión VII *Claudia Pia Fidelis*, con origen en el ejército galo de César, llevaba el título honorífico de *Augusta Flavia Hispanorum Victrix*. La XI Legión *Claudia*, compuesta por soldados con nombres hispanos, estaba estacionada en Drobeta y sus hombres trabajaban en la construcción del imponente puente sobre el Danubio. La Legión I *Hispanorum Veterana* estaba estacionada en la llanura de Valaquia. Otra Cohors I *Hispanorum Veterana*, de caballería, también fue mencionada en la antigua Dacia hacia el año 192 d.C. Al mismo tiempo, la Cohors I *Hispanorum Pia Fidelis* participó en las guerras sostenidas por Trajano y permaneció después en Dacia (Busuioceanu 1985: 71).

En el año 110 d.C. habría dos compañías mencionadas por dos diplomas procedentes de Dacia: *Cohors I Flavia Hispanorum Milliaria Civium Romanorum*, diferente de *Cohors I*. Una tropa de infantería, *Cohors I Bracaraugustanorum* se estableció en el *castrum* de Brețcu en los Cárpatos de Moldavia. Otra *Cohors II*

Hispanorum scutata Cyrenaica, formada por jinetes, fue identificada en la Columna de Trajano por su característico escudo redondo; en 103-105 d.C. sus soldados estaban trabajando en el puente de Drobeta, diseñado por Apolodoro de Damasco, para que los romanos pudieran invadir Dacia por segunda vez. Esta tropa permanecería en la Dacia conquistada hasta la segunda mitad del siglo II. Al mismo tiempo, se encuentra un *Cohors III Hispanorum*, de caballería, en la *Alta Dacia*. Los diplomas militares hablan de su presencia en la provincia también en torno a los años 157-158 d.C., es decir, 50 años después de la conquista, lo que significa un refresco de la fuerza con nuevas ayudas importadas o creadas localmente mediante el mestizaje. Un *Cohors I Lusitanorum Cyrenaica* se encuentra a finales del siglo I y II en Panonia, Moesia y en el territorio de la actual Dobrogea. (Busuioceanu 1985: 72)

Las tropas de caballería agrupadas en *alae* también contaban con unidades hispanas. Un *Ala I Asturum*, en Moesia Inferior, participó en las guerras contra Decebal y permaneció en Dacia, hecho atestiguado por una inscripción votiva de alrededor del año 200. En el siglo II, un *Ala I Hispanorum* habría sido asignado a Dacia Inferior, mientras que un *Ala I Hispanorum Campagonum* estaba de guarnición en Micia, en Transilvania. En Panonia, es decir, en la actual Hungría, se habría instalado un *Ala II Hispanorum et Arvacorum* hacia el año 80 d.C. (Busuioceanu 1985: 72).

Se conservan nombres de soldados de origen hispano enterrados en la Dacia conquistada o en sus proximidades: en Viminacium, en Moesia Superior, se encuentra la lápida de un centurión de la IV legión *Flavia Felix*, originario de *Caesar augusta* (en la Hispania Baetica, hoy Antequera, en la ruta entre Córdoba y Cádiz) (Busuioceanu 1985: 73).

7. Para concluir

Así pues, tenemos ante nosotros la obra de un erudito y escritor con vocación interdisciplinaria, un hombre moderno, valiente en sus hipótesis, que sigue cautivando incluso a generaciones de intelectuales en la era de la hiperespecialización. Muchos de nosotros incluso sentimos una positiva envidia epistemológica y artística. Busuioceanu no se encerró en especializaciones rígidas, ni rehuyó hipótesis audaces aduciendo que no están suficientemente contrastadas científicamente. Comprendió el significado del conocimiento y optó por un destino abierto y abarcador. Nunca se manifestó como un pseudointelectual, perseguido por prejuicios y modas ideológicas. Su deseo era acumular cultura occidental al nivel de la élite, pero sin negar nunca la especificidad rumana que siempre anheló. Sus aportaciones en los campos en los que creó siguen siendo interesantes incluso después de décadas y verifican un verdadero perfil intelectual. Aunque se le conoce sobre todo como poeta, si bien no llegó a convertirse en una celebridad como tal, las hipótesis históricas y críticas de Alexandru Busuioceanu siguen siendo de interés hoy en día, sobre todo por su nivel de erudición e interpretación.

Referencias:

- Anghelescu, M. (2011). Alexandru Busuioceanu en España: poeta y profesor/ Alexandru Busuioceanu in Spain: poet and profesor. In *Revista de filología románica* (Ejemplar dedicado a: Escrituras del exilio / coord. Por Eugenia Popeanga Chelaru; Angel Clemente Escobar (ed. lit.), Edmundo Garrido Alarcón (ed. lit.), Rocío Peñalta Catalán (ed. lit.)). 19-30.
- Busuioceanu, A. (1948). *Poemas patéticos/ Ardent Poems*. Madrid: Colección „Mensajes”.
- Busuioceanu, A. (1985). *Zamolxis sau mitul dacic în istoria și legendele spaniole/ Zamolxes or the Dacian Myth in the Spanish Legends and History*. București: Editura Meridiane.
- Ciorănescu, A. (1966). *Alejandro Busuioceanu en España/ Alexjandro Busuioceanu in Spain*. ROMAE: Excerptum.
- Ciortea, R. (2014). *Destinos intelectuales en España: Alexandru Busuioceanu, Vintilă Horia y George Uscătescu/ Intellectual destinies in Spain: Alexandru Busuioceanu, Vintilă Horia y George Uscătescu*. Caceres: Universidad de Extremadura.
- Ștefănescu, C. (2021). *Alexandru Busuioceanu. Poezie și cunoaștere/ Alexandru Busuioceanu. Poetry and Knowledge*. București: Editura Aius.

Book reviews

ÎNTRE VIAȚĂ ȘI CĂRȚI. DESPRE NEAJUNSURILE ȘI
BENEFICIILE RATĂRII

BETWEEN LIFE AND BOOKS. ON THE
SHORTCOMINGS AND PROFITS OF FAILURE

Antonio PATRAS

Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iași, Romania
Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Romania

e-mail: patrasantonio@gmail.com

Abstract:

This study analyses the relationship between failure and success from two perspectives: creative psychology and sociology of creation. By starting from Angelo Mitchievici's recent book, "Farmecul vieților distruse. Câteva reflecții despre ratare" [The Charm of Failed Lives] (2022), which explores one of the favorite themes of decadent literature and art (failure), I aim to highlight the most relevant existential postures in a writer's life: the anti-bourgeois aristocratic posture (the dandy) and the proletarian-democratic posture (the bohemian). It is not by chance that Mitchievici dwells on the works of the Romanian-French writer Emil Cioran, who tried to build an image of a secluded writer, close to anonymity, avoiding to cultivate both the bohemian and the dandy style, by adopting a lifestyle shaped by the cult of work and discipline, in the spirit of the Protestant ethics theorized by Max Weber. Mitchievici explains very convincingly how, once he emigrated to Paris, Cioran completely abandoned the Romanian language, in which he was convinced he was failing as a writer, in order to devote himself exclusively to writing in French, with the idea of conquering global glory. In addition to Cioran, the authors in focus are Francis Scott Fitzgerald, Shakespeare, Voltaire, Flaubert, Dino Buzzati, Mihail Sadoveanu, Mircea Cărtărescu, etc., which provides the critic with the opportunity to reconnect with his former books (e.g. "Decadență și decadentism în contextul modernității românești și europene", 2011) and to show a refined and mature essayist's vein.

Keywords: failure; success; boem; dandy; bourgeoisie; protestant ethics; capitalism.

În siajul studiilor sale despre decadență și decadentism (*Mateiu I. Caragiale. Fizionomii decadente*, 2007, *Decadență și decadentism în contextul modernității românești și europene*, 2011; *Simbolism și decadentism în arta 1900*, 2011), Angelo Mitchievici a publicat anul trecut un splendid volum de eseuri (*Farmecul vieților distruse. Câteva reflecții despre ratare*, Humanitas, București, 2022) merit a marca, simbolic, un moment important din propria-i biografie (nu doar) intelectuală, ce-l va fi găsit la apogeul carierei, bucurându-se de succes și de sentimentul reconfortant al împlinirii profesionale. Într-adevăr, specialistul numărul unu în decadentism e cunoscut astăzi și ca autor al unor remarcabile volume de critică și istorie literară și culturală (*Umbrele Paradisului. Scriitori români și francezi în Uniunea Sovietică*, 2011, *În căutarea comunismului pierdut*, 2001, *Explorări în comunismul românesc*, vol. I-III, 2003, *Comunism Inc.*, 2016, *Teodoreanu reloaded*, 2011, *Cultura faliei și modernitatea românească*, 2014, *Caragiale după Caragiale*, 2014), de proză (*Cinema*, 2009), memorialistică (*O lume dispărută*, 2004) sau de publicistică (*Filmele care ne-au schimbat viața*, 2013). Toate aceste opuri sunt contribuții exegetice fundamentale, rod al unor reflecții aplicate, complet distincte de textele ocazionale (cronici, recenzii, foiletoane etc.), rămase ca atare în paginile gazetelor.

Obișnuit așadar să-și petreacă timpul mai mult în bibliotecă și să privească lumea prin intermediul cărților, ca orice intelectual care se respectă, reputatul universitar și cercetător a știut să vadă și partea goală a paharului, constatând nu doar ce se câștigă, ci și ce se pierde din viață în acest fel. Dacă nu mă înșală memoria, într-unul din eseurile sale de tinerețe Mihail Ralea definea intelectualul ca pe o ființă care își imaginează că trăiește sau simte, fără a trăi sau simți cu adevărat. Or, din dorința de a rămâne om întreg și de a nu ajunge o ființă amputată, narcisiac-egolatră, Angelo Mitchievici nu pare a se fi împăcat senin cu o atare postură existențială, predestinată tuturor celor ce și-au făcut din scris o profesie. Așa se explică interesul său față de ratare încă din anii debutului publicistic, manifestat mai întâi prin fascinația față de Mateiu Caragiale și de *Craii de Curtea Veche*, apoi față de fenomenul decadentei în genere (cu insolita variantă autohtonă a „crepuscularismului moldovenesc”), dar și față de biografiile unor scriitori din perioada comunistă sau ale unor marginali ignorați de istoria literară. Dacă însă tema ratării era abordată tangențial în toate aceste lucrări, ea devine nucleul coagulant al eseurilor din *Farmecul vieților distruse* – volum testimonial, în care comentariul pe marginea cărților dobândește o mult mai marcată amprentă confesiv-autobiografică, fără ca ținuta intelectuală a discursului critic să aibă de suferit.

Într-adevăr, dedicația („MAMEI mele, minunatei mele mame”) și comentariul final la parabola fiului risipitor din *Evanghelia după Luca*

configurează retoric-ficțional postura („filială”, nota bene!) a autorului, fără să putem totuși identifica un filon confesiv *stricto-sensu*, de tip memorialistic. În consecință, vocea auctorială rămâne aceea obiectiv-impersonală, a cărturarului care-și propune să trateze tema ratării în termenii unui discurs deopotrivă teoretic și eseistic, cu o mulțime de referințe la autori și cărți de prim plan din circuitul academic occidental, dar fără nicio trimitere explicită la propria biografie sau la împrejurări concrete de viață. Într-o primă instanță, recunosc, mi-aș fi dorit ca exegetul ratării să fie mai visceral și mai subiectiv, mai mult eseist în spirit montaignean (ca Odobescu, Paleologu sau Pleșu, bunăoară) și mai puțin teoretician, dată fiind reverberația existențială a subiectului în chestiune, pentru ca, treptat, analiza aceasta obiectiv-impersonală să mi se dezvăluie drept o binevenită modalitate profilactică de exorcizare culturală a demonului ce-l va fi ispitit la un moment dat, făcându-l să dezerteze de la masa de scris și să disprețuiască găunoasa erudiție. Înțelegând însă că eseismul, asumat ca *modus vivendi*, conduce inevitabil la un soi de sterilitate și la un epicureism care face să prevaleze contemplația în detrimentul acțiunii, Angelo Mitchievici a demonstrat prin cartea de față că se poate scrie despre ratare și fără să cazi în ispita ei - așa cum a scris Cioran despre moarte și sinucidere, cu o energie vitală de invidiat. De aceea, între Nae Ionescu (citată pe pagina de gardă cu un aforism edificator pentru filosofia sa: „Omul este singurul animal care se poate rata”), care și-a risipit geniul (eminamente oral) în efemeride gazetărești, fără a lăsa în urma lui cărți, și Cioran, ucenicul neascultător, devenit un scriitor de faimă mondială, preferința lui Mitchievici se îndreaptă fără ezitări către cel din urmă, întregul volum făcându-se astfel ecoul intenției sale de a-l înțelege mai bine și de a-i călca, pe cât posibil, pe urme.

Nu întâmplător, „urmele” lui Cioran se regăsesc atât în eseul care deschide volumul (*Cioran și universul ratat*), cât și în toate celelalte comentarii din carte, scriitorul româno-francez fiind considerat, și nu fără temeii, cel mai profund și mai nuanțat filozof al ratării din cultura occidentală. Mitchievici reconstituie comprehensiv evoluția stilului și gândirii cioraniene, de la vituperarea retorică, romantic-nihilistă din *Schimbarea la față a României*, și până la meditația austeră inspirată de filosofii stoici și orientali din ultima perioadă de creație, influența culturii franceze făcându-se simțită atât în plan stilistic, prin neutralizarea raționalistă a patosului, cât și în plan tematic, prin recalibrarea cognitivă în cheie contemplativ-ataraxică a ideilor obsesive ce i-au bântuit viforoasa junețe. Eseistul subliniază rădăcinile autobiografice ale scrisului cioranian, evidențiind că ieremiadele împotriva „neantului valah” din publicistica românească reflectă o mărturisită spaimă de ratare, care-l va urmări pe marele gânditor toată viața, determinându-l să-și gestioneze foarte atent succesul pe scena pariziană. „Uitarea” limbii române se va produce, ca atare, deliberat, ca o eliberare terapeutică de

tentația ratării – trăsătură definitorie a profilului nostru etnic. Cioran nu a mai vrut să fie român pentru că visa să devină un scriitor de talie universală. În acest context, refuzul premiilor și strategia de a rămâne mereu în umbră, la adăpost de lumina reflectoarelor, nu se datorează culpei morale din trecutul său de legionar, cum s-a spus (Laignel-Lavastine, 2002), și nu ilustrează nici pe departe tentația (de neînțeles, pentru un scriitor) a anonimatului. Filozoful sfârșește prin a considera că ratarea definește nu atât profilul etnic al românului („Nu există ființă mai înclinată ratării decât românul”), cât condiția umană în genere („Orice viață este povestea unei prăbușiri”). Or, prin asumarea profilactică a condiției de ratat, manifestată în plan social printr-o existență marginală, autorul *Silogismelor amărăciunii* a încercat să neutralizeze de fapt efectele unei prăbușiri pe care și-a imaginat-o mereu grandioasă. Cioran a jucat de fapt comedia ratării și a anonimatului știind de fapt că, pivotând între cele 2 posturi, va stârni și mai mult interesul și admirația cititorilor săi (Macé, 2016).

Mitologia construită în jurul biografiei „scepticului de serviciu al umanității” (Simion, 2014, Gregori, 2012) își găsește explicații surprinzătoare, așa cum demonstrează Angelo Mitchievici, și prin înțelegerea faptului că ratarea și succesul nu sunt termeni opuși, cum se crede îndeobște, ci complementari, ilustrând în ultim resort fața și reversul oricărei activități creatoare. Succesul ascunde în el o formă sau alta de ratare, tot așa cum ratarea poate fi privită ca un blazon spiritual, merit a-l singulariza pe individ în societate. Psihologia succesului, bazată pe etica protestantă a muncii și disciplinei (Weber, 2003), eminentemente burgheză, se opune psihologiei hedonist-contemplative, non-concurențiale, atribuite aristocratului. Psihologia și etica burgheză se văd prin urmare sancționate polemic atât din perspectiva unei viziuni elitiste, aristocratice, cât și din perspectiva proletară a boemei – fenomen generat de democratizarea accesului la cultură, odată cu prăbușirea Vechiului Regim (Ferry, 2010). Atitudinea antiburgheză va fi așadar comună și boemului, și dandy-ului – dandysmul fiind un apanaj al aristocratismului, ce vizează transformarea vieții în operă de artă, estetizarea existenței în sine (Babeți, 2004). Sfidând așadar burghezul mai întâi prin atitudinea sa retractilă, de parazit, Cioran nu a dezertat însă de la etica muncii, pe care se edifică, am mai spus, societatea burgheză. Admirând boema artistică din Cartierul Latin pentru frenezia ei existențială, filozoful român optează cu bună știință pentru un stil de viață opus, cenobitic, merit a-i prezerva energia vitală exclusiv în scop creator. Cioran nutrește convingerea că succesul dăunează creatorului autentic, care are nevoie să se confrunte mereu cu spectrul ratării pentru a rămâne exigent cu propriul său talent și a nu-l perverti. De aceea, când scrisul începe să-i fie apreciat, Cioran face un pas înapoi, din teama că succesul l-ar putea conduce către o formă sau alta de ratare. E vorba, bineînțeles, de ratarea spirituală, despre care îi scria din exilul

parizian prietenului său de departe, Constantin Noica, denunțând în termeni spenglerieni declinul societății de consum occidentale.

Capitolul despre Cioran (și, prin extensie, întregul volum), compus dintr-o serie de micro-eseuri aglutinate narativ după principiul muzical al temei cu variațiuni, poate fi citit ca o veritabilă monografie a ratării, dar și ca o seducătoare proză de idei, în care autorul își dă întreaga măsură a talentului său analitic – unul, nu mă feresc s-o spun, excepțional. Cititorul rămâne fermecat, la sfârșitul lecturii, de muzica ideilor, de acel halou de infinită sugestivitate a textului-palimpsest. Ca atare, aluziile intertextuale din titluri (*Sentimentul românesc al ratării, Fiu al faptei nu sunt, Ratarea s-a născut la sat, Nașterea ratării din spiritul muzicii, Ratarea ca stil de viață, Farmecul vieții ratate, Ratarea la Porțile Orientului* etc.) nu au doar un rol stilistico-expresiv, de banală *captatio*, ci și unul mai complex, speculativ, menit a integra propriile reflecții ale eseistului în rețeaua de infinite referințe a culturii universale. De aceea, tema ratării devine, treptat, un simplu pretext pentru problematizări variate, profesorul Mitchievici oferindu-ne în prezentul volum numai un decupaj al preferințelor sale literare și cinematografice, în care, alături de Cioran, figurează scriitori ca F. Scott Fitzgerald, Flaubert, Shakespeare, Voltaire, Dino Buzzatti, Sadoveanu, Cărtărescu sau Mircea Eliade, dar și regizori celebri ca Luis Bunuel și Marco Ferreri. Astfel, opere precum *Madame Bovary, The Great Gatsby, Il Deserto dei tartari, Macbeth* și *Candide*, ori filme ca *La charme discret de la bourgeoisie* și *La Grande Bouffe* sunt interpretate dintr-o dublă perspectivă, a autorului însuși, atașat afectiv de melancolia crepusculară a Decadenței, dar și prin prisma scrierilor lui Cioran, consultat mereu ca ghid/ călăuză în labirintul numinos al ratării.

Comentariul final la parabola fiului risipitor, departe de a face apologia păcatului ca modalitate de resurecție spirituală, cum s-ar putea crede, relevă subtila conexiune dintre viețile celor doi frați, una axată pe etica ascetică a muncii și datoriei, care promite succesul, cealaltă pe morala hedonistă a lui „carpe diem”, care duce în mod fatal la ratare. Astfel, deși recomandă și încurajează comportamentul ascetic, creștinismul nu condamnă totuși plăcerea, înclinația irațională către exces și risipă. Pentru că, în lumina dragostei divine, „nicio viață nu este pe de-a-ntregul pierdută”, și niciun păcat nu-i atât de grav încât să nu poată fi iertat – iar scriitorul nu-i nici pe departe cel mai păcătos dintre oameni. Prin cartea da față, mărturie a unor experiențe existențiale revelatoare mediate livresc, Angelo Mitchievici va fi descoperit nu doar calea către sine însuși, ci și scara spre cer.

Referințe:

- Babeți, A. (2004). *Dandysmul. O istorie/ Dandyism. A History*. Iași: Editura Polirom.
- Cernat, P. et al. (2003). *Explorări în comunismul românesc/ Explorations of Romanian Communism*. vol. I-III. Iași: Editura Polirom.
- Cernat, P. et al. (2001). *În căutarea comunismului pierdut/ Looking for the Lost Communism*. Pitești: Paralela 45.
- Cernat, P. et al. (2004). *O lume dispărută/ A Lost World*. Iași: Editura Polirom.
- Ferry, L. (2010). *La révolution de l'amour. Pour une spiritualité laïque/ The Revolution of Love. For a Secular Spirituality*. Paris: Plon.
- Gregori, I. (2012). *Cioran. Sugestii pentru o biografie imposibilă/ Cioran. Suggestions for an Impossible Biography*. București: Editura Humanitas.
- Laignel-Lavastine, A. (2002). *Cioran, Eliade, Ionesco. L'oubli du fascisme/ Cioran, Eliade, Ionesco. The Forgetfulness of Fascism*. Paris: PUF.
- Macé, M. (2016). *Styles. Critique de nos formes de vie/ Styles. A Critique of Our Forms of Life*. Paris: Gallimard.
- Mitchievici, A., Stanomir, I. (2016). *Comunism Inc. Istории despre o lume care a fost/ Communism Inc. Histories about a World that Was*. București: Humanitas.
- Mitchievici, A., Stanomir, I. (2011). *Teodoreanu reloaded*. București: Editura Art.
- Mitchievici, A. (2014). *Caragiale după Caragiale/ Caragiale after Caragiale*. București: Cartea Românească.
- Mitchievici, A. (2009). *Cinema/ Cinema*. Iași: Editura Polirom.
- Mitchievici, A. (2014). *Cultura faliei și modernitatea românească/ The Culture of Rift and Romanian Modernity*. Iași: Institutul European.
- Mitchievici, A. (2011). *Decadență și decadentism în contextul modernității românești și europene/ Decadence and Decadentism in the Context of Romanian and European Modernity*. București: Editura Curtea Veche.
- Mitchievici, A. (2022). *Farmecul vieților distruse. Câteva reflecții despre ratare/ The Charm of Ruined Lives. A Few Reflections on Failure*. București: Editura Humanitas.

- Mitchievici, A. (2013). *Filmele care ne-au schimbat viața/ Movies that Have Changed our Lives*. București: Eikon.
- Mitchievici, A. (2007). *Mateiu I. Caragiale. Fizionomii decadente/ Mateiu I. Caragiale. Decadent Physiognomies*. București: Institutul Cultural Român.
- Mitchievici, A. (2011). *Simbolism și decadentism în arta 1900/ Symbolism and Decadentism in the Art 1900*. Iași: Institutul European.
- Mitchievici, A. (2011). *Umbrele Paradisului. Scriitori români și francezi în Uniunea Sovietică/ Shadows of Paradise. Romanian and French Writers Travelling to the Soviet Union*. București: Editura Humanitas.
- Simion, E. (2014). *Cioran. O mitologie a nedesăvârșirilor/ Cioran. A Mythology of Uncompletedness*. București: Editura Tracus Arte.
- Weber, M. (2013). *Etica protestantă și spiritul capitalismului/ Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Traducere de Ihor Lemnij. București: Editura Humanitas.

1821-2021. BICENTENARUL REVOLUȚIEI CONDUSE DE TUDOR VLADIMIRESCU

1821-2021. THE BICENTENNIAL OF THE REVOLUTION LED BY TUDOR VLADIMIRESCU

Mihaela BĂRBIERU

Institutul de Cercetări Socio-Umane C.S. Nicolăescu-Plopșor din Craiova, al
Academiei Române; Universitatea din Craiova
C.S. Nicolăescu-Plopșor Institute for Research in Social Studies and
Humanities from Craiova, of the Romanian Academy; University of Craiova

e-mail: miha_barbieru@yahoo.com

Abstract:

The volume 1821-2021. The Bicentennial of the Revolution led by Tudor Vladimirescu, coordinated by Sevastian Cercel and Georgeta Ghionea, brings together 22 papers signed by representatives of the academic and university environment which belong to some prestigious institutions in Romania ("C.S. Nicolăescu-Plopșor" Institute for Research in Social Studies and Humanities from Craiova, of the Romanian Academy, University of Craiova, University of Bucharest, "George Baritiu" Institute of History, of the Romanian Academy from Cluj-Napoca, "Ovidius" University from Constanța, Valahia University from Târgoviște).

The volume is the result of the National Symposium dedicated to Vladimirescu (1821-2021. The Bicentennial of the Revolution led by Tudor Vladimirescu), initiated by the researchers from institute from Craiova, held on May 14-15, 2021. The volume is structured in three chapters and all the papers are subordinated to the main topic.

Keywords: Bicentennial; 1821-2021; Tudor Vladimirescu; Revolution; hero.

Pentru cultura românească, anul 2021 nu putea și nu avea să treacă pur și simplu. De altfel, a fost declarat de Parlamentul României, prin legea nr. 65, drept „Anul Tudor Vladimirescu”, iar Vladimirescu a fost statuat erou al națiunii române pentru „rolul marcant, curajul, eroismul și sacrificiul” de care a dat dovadă în timpul Revoluției de la 1821. În articolul 2 al aceleiași legi se specifică organizarea de manifestări culturale care să marcheze împlinirea a 200 de ani de la „evenimentele care au marcat începutul procesului de renaștere națională a României” (Legea nr. 65/ 8 aprilie 2021).

În acest context, dar evident nu doar pentru că s-a statuat prin lege, colectivul de cercetători din cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române au organizat o serie de evenimente științifice dedicate celebrării Revoluției de la 1821 și eroului său. O cronică a acestor manifestări poate fi lecturată în nr. 35 al revistei *Arhivele Olteniei* (Ceaușescu, 2021: 393-396), ca de altfel și o cronică dedicată acțiunilor culturale din Oltenia (Ghionea, 2021: 397-403). Dintre manifestările științifice inițiate de cercetătorii institutului de la Craiova, remarcăm Simpozionul național *1821-2021. Bicentenarul revoluției conduse de Tudor Vladimirescu*, desfășurat la 14-15 mai 2021, care s-a finalizat printr-un volum colectiv ce poartă același titlu și care face subiectul recenziei noastre.

1821-2021. Bicentenarul Revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, volum coordonat de prof. univ. dr. Sevastian Cercel și cercet. șt. III dr. Georgeta Ghionea, este realizat sub egida Academiei Române, cunoaște lumina tiparului în anul 2021 și însumează 294 de pagini. Cuprinde 22 de studii dedicate eroului Vladimirescu și Revoluției de la 1821, semnate de reprezentanți ai mediului academic și universitar ce aparțin unor instituții de prestigiu din România – Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române, Universitatea din Craiova, Universitatea din București, Institutul de Istorie „George Barițiu”, al Academiei Române din Cluj-Napoca, Universitatea „Ovidius” din Constanța, Universitatea Valahia din Târgoviște.

Volumul debutează cu un cuvânt înainte al Președintelui Academiei Române, Acad. Ioan Aurel Pop, care subliniază rolul marcant pe care Tudor Vladimirescu îl are în istoria noastră:

„a fost mereu un subiect de rememorare pentru institutele Academiei Române. De marile personalități istorice este bine să ne aducem mereu aminte [...] este bine să ne străduim să-i învățăm, pe cei care uită avantajele memoriei colective, că Tudor Vladimirescu ocupă un loc privilegiat printre eroii acestui popor din Epoca Modernă, el situându-se printre arhitecții României” (Pop, 2021: 11).

În același timp, menționează și contribuțiile deosebite din istoriografia românească a doi mari istorici – Constantin Aricescu, care „a scris prima monografie profesională despre mișcarea lui Tudor” (Pop, 2021: 7) și care „spune clar că Revoluția din 1821 – în formulările epocii « revoluțiunea » – a zguduit din temelii edificiul societății românești, destrămând răul care dura de mai bine de un secol” (8), și Andrei Oțetea, care „a scris o lucrare memorabilă despre Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă” (7) și care „a lărgit în chip substanțial sfera de cercetare și de documentare, corectând mult

faptele și argumentând caracterul social și național al Revoluției din 1821” (Pop, 2021: 11).

Coordonatorii volumului au optat pentru o structură compartimentată pe trei secțiuni aproximativ egale ca număr de studii, astfel încât lecturarea să fie facilă, chiar și pentru cei mai puțin familiarizați cu domeniul.

Prima secțiune (13-108), intitulată *Dimensiunea conceptuală și simbolică a revoluției de la 1821*, este alcătuită din 7 studii. Primul dintre aceste studii, semnat de Cezar Avram și Sevastian Cercel și intitulat *Concepte și argumente juridice în documentele programatice ale Revoluției de la 1821* (Avram & Cercel în Cercel & Ghionea, 2021: 15-37), ne propune o foarte serioasă incursiune asupra conceptelor și argumentelor juridice din documentele revoluției de la 1821 și ne reliefează „veșmântul juridic al mesajului revoluționar” (17) ce reiese din „cunoașterea și aplicarea în practică a legiurilor timpului” (22). Ne convinge că „promovarea virtuților legii” (22) influențează întreaga acțiune revoluționară a lui Tudor Vladimirescu, a deschizătorului de orizonturi ce „a trăit într-o perioadă de timp determinată și a exprimat, în general, ideile epocii sale” (36). Întreaga sa activitate

„îl poate așeza în ipostaza unui vrednic slujitor al dreptului românesc, care înțelege rolul și forța legii, care urmărește realizarea unor reforme sociale la baza cărora trebuie să fie legea. El înțelege să invoce forța dreptului și să utilizeze voința poporului pentru stabilirea și înfăptuirea interesului general” (36).

Pentru a răspunde întrebării dacă succesiunea evenimentelor generate de eroul nostru au reprezentat o mișcare populară, o revoltă sau o revoluție, Ion Militaru ne propune în următorul studiu, *Conștiința de sine reflectată în programele revoluționare ale modernității românești* (Militaru în Cercel & Ghionea, 2021: 38-45), o investigație a „limbajului afirmațiilor și scrisorilor scrise de Tudor Vladimirescu” (38). O atenție deosebită este acordată limbajului politic modern, deoarece „Tudor avea experiența modernității obținute în urma călătoriilor sale în Rusia, Ungaria, Austria” (43). De altfel, urmărind scrisorile, declarațiile și proclamațiile lui Vladimirescu autorul are în vedere limba ca sursă primară a unui mod de a fi mai profund (43), iar în ceea ce privește discursurile, consideră că acestea „abundă în invocarea legii, a binelui și răului legal în egală măsură cu a celui moral” (45).

Următoarele studii aduc în atenția cititorului etapele parcurse de istoria tricolorului, cu accent pe cea de-a doua etapă care începe

„cu prezența culorilor naționale pe primul drapel propriu-zis al primei reprezentanțe naționale din istoria modernă a României, care a fost Adunarea Norodului din vremea revoluției din 1821, condusă de

Tudor Vladimirescu” (Berciu-Drăghicescu în Cercel & Ghionea, 2021: 46-55)

sau conexiunile, poate mai puțin cunoscute, dintre români, aromâni și greci în timpul revoluțiilor greacă și românească (*Greci, aromâni și români în revoluție la 1821*, autor Ela Cosma, 56-83), relația Vladimirescu-Eteria (*Tudor Vladimirescu și Eteria*, autor Claudiu-Constantin Mărăcine, 84-92) sau rezistența armată a pandurilor în jurul mănăstirilor fortificate (*Tudor Vladimirescu și chestiunea rezistenței armate prin sistemul de mănăstiri fortificate la 1821*, autor Florin Nacu, 93-98).

Secțiunea se încheie cu un studiu privind mișcările sociale din secolele XIX-XXI, problematica fiind abordată atât din perspectiva contribuțiilor teoretice, cât și a orientării interdisciplinare a comportamentelor umane. Astfel, în *Mișcările sociale în secolele XIX-XXI: contribuții teoretice și orientări interdisciplinare privind comportamentul uman și implicarea civică* (99-108), autorii Anca Parmena Olimid și Daniel Alin Olimid fac o examinare atentă a literaturii de specialitate cu privire la mișcările sociale din ultimele trei decenii și ne dezvăluie un design de teorii și contribuții referitoare la mișcările sociale, de abordări referitoare la structuri și instituții, precum și de conceptualizări ale relației mișcări sociale – schimbări sociale – dezvoltare (101).

A doua secțiune (109-173), intitulată *O istorie socială a Revoluției de la 1821: elite, militari, conflicte*, este alcătuită tot din 7 studii și ne dezvăluie, așa cum reiese din titulatura aleasă de coordonatori, o serie de acțiuni, în special ale pandurilor, desfășurate înainte și în timpul manifestațiilor revoluționare. Documentate în principal pe surse bibliografice, materialele acestei secțiuni vin în completarea cercetărilor deja existente, prin reconstituiri și reevaluări, însă ne introduc și într-o lume a amănuntelor istorice atunci când sunt înfățișate cititorului formele de organizare ale pandurilor sau incidentul de la Benești (125-130). Momentul Benești a beneficiat de un spațiu considerabil în cadrul cercetării în care a fost încorporat și aflăm de la Narcisa Maria Mitu, în *Boierii Otetelișanu în timpul Revoluției de la 1821. Raporturile cu Tudor Vladimirescu* (123-134), că a fost „istorisit cu măiestrie” chiar de Iordache Otetelișeanu și reluat de memorialiști contemporani cu evenimentul (Chiriac Popescu, Dumitrache Protopopescu, Mihai Cioranu, Ilie Fotino, Constantin Hristo) sau de unii istorici, precum C.D. Aricescu, Dan Berindei, Mircea T. Radu, Ion Folescu, Constantin Panait (125).

Un alt aspect surprins de cercetările secțiunii a doua îl reprezintă antiteza oferită de luptele de la Drăgășani și împrejurimi, despre care autoarele Diana Mihaela Păunoiu și Georgeta Ghionea, în *Luptele de la*

Drăgășani și împrejurimi, din iunie 1821 (152-164), ne specifică două modele de acțiune antagoniste:

„Pe de o parte, lupta de la Drăgășani [...] unde, deși planul de acțiune inițial, în linii generale, a fost bine gândit, s-a înregistrat un eșec, am putea spune chiar un dezastru, din cauza unor «circumstanțe» [...] care, conjugate, au transformat o luptă cu un mare potențial de victorie într-o înfrângere. Pe de altă parte, luptele din împrejurimile Drăgășanilor, din zilele de 8-9 iunie, purtate de panduri, ne relevă un plan de acțiune tactico-militar aplicat «pe teren» în condiții optime, caracterizate printr-o bună colaborare a factorilor de decizie, prin încrederea reciprocă comandant-ostaș și printr-o bună stăpânire de sine a comandanților și a pandurilor, izvorâtă și din motivația intrinsecă a rolului lor în oprirea inamicului. Ambele, în esență, constituie o dovadă a faptului că tacticile militare și punerea lor în practică sunt interdependente de stăpânirea sentimentelor și emoțiilor negative, care definesc conceptul de «violență revoluționară» în cadrul restrâns al câmpului/al «teatrului» de luptă” (Păunoiu & Ghionea în Cercel & Ghionea, 2021: 163-164).

Celelalte studii ale secțiunii reconstituie, așa cum am menționat deja, formele de organizare ale pandurilor sau acțiunile militare la care aceștia au participat. În sprijinul celor afirmate, menționăm primul material al secțiunii, *Participarea pandurilor olteni în războiul ruso-turc din 1806-1812*, care face o aducere aminte despre participarea pandurilor din zona Olteniei la războiul ruso-turc din 1806-1812, în care autorul afirmă că:

„Războiul a adus corpul pandurilor olteni, din nou, în prim plan. [...] Pătrunzând pe teritoriile Munteniei și Olteniei, rușii au găsit aici corpuri militare de pușcași domnești, călărași, dorobanți și mai ales panduri, care puteau constitui în războiul antiotoman o forță militară de sprijin foarte puternică. [...] Participarea pandurilor la acțiunile duse de armata rusă în acest război împotriva turcilor a fost permanentă și s-a desfășurat în special în zona Olteniei, dar nu de puține ori ei au însoțit trupele ruse și la unele lupte din Balcani” (Gavrila-Ciobotea în Cercel & Ghionea, 2021: 115-116).

O serie de amănunte relevante ne sunt oferite despre tabăra de la Țânțăreni, acolo de unde a început „a se întinde stăpânirea lui Tudor și prin alte județe de prin prejur” (137), care era organizată pentru concentrarea, instruirea și organizarea militară a tuturor participanților la revoluție” (137). Vladimir Osiac, în *1821. Tabăra pandurilor de la Țânțăreni (135-142)*, ne dezvăluie atât componența „oștirii revoluționare”, care era formată 75% din panduri, proveniți în principal din județul Mehedinți și într-o proporție mai

mică și din celelalte județe ale Olteniei (138), cât și capacitatea lui Tudor Vladimirescu „de a cuprinde situația în ansamblul ei, de a înțelege schimbările ce se petreceau în domeniul politico-militar general și de a le face față prin măsuri militare corespunzătoare” (141).

Deosebit de interesant este și studiul *Drumul Adunării Norodului de la Tântărești la București*, al autoarei Antoaneta Laura Sava, în care este reluat, din punct de vedere științific, drumul Tântărești-București. Regăsim atât elemente mai puțin plăcute ale acțiunii revoluționare, ca de exemplu efortul lui Tudor de a menține disciplina „sanționând abaterile și acțiunile de jaf” (144), cât mai ales o serie de amănunte istorice despre poposirile lui Tudor și ale oștirii sale în drumul către București, dar mai ales de la intrarea în București și entuziasmul cu care a fost primit de cetățeni.

Cea de-a treia secțiune, *Relatări contemporane, memorii locale, monumente, reverberații* (175-287), care cuprinde 8 studii, rememorează evenimentele din 1821 prin relatările călătorilor francezi sau prin evocarea monumentelor închinat lui Tudor Vladimirescu. Secțiunea se deschide cu un material intitulat *Evenimentele de la 1821 în relatările călătorilor francezi François Recordon și F. G. Laurençon* (177-191), semnat de Ileana Cioarec, în care ne sunt prezentate impresiile lui François Recordon, care a fost martor ocular al evenimentelor din 1821 și care a dedicat ultimele 12 pagini din lucrarea sa, *Lettres sur la Valachie, ou Observations sur cette province et ses habitants, écrites de 1815 a 1821, avec la relation des derniers événements qui y ont eu lieu*, „prezentării Revoluției lui Tudor Vladimirescu [...] a descris amănunțit cauzele care au dus la declanșarea mișcării revoluționare”, a descris evenimentele petrecute începând cu sfârșitul lunii ianuarie 1821 și

„a cerut tuturor celor interesați de soarta unei țări «foarte des expusă unora din marile flagele ale omenirii» [...] să citească cu interes amănuntele privitoare la evenimentele care au avut loc în această provincie [...]” (179-180).

Potrivit lui Recordon, ceea ce s-a întâmplat „în Valahia în anul 1821 fusese pregătit în interiorul țării, fără știrea marilor puteri” (183) și își exprima speranța că revoluția condusă de Vladimirescu, precum și mișcările similare din celelalte state aflate sub dominație otomană, puteau avea ca rezultat eliberarea nu doar a unei națiuni, ci a mai multor popoare. Despre cel de-al doilea călător străin, aflăm că dedică 63 de pagini din lucrarea sa evenimentelor din 1821, trecând în revistă chiar și bătălia de la Drăgășani. Concluzionând, autoarea consideră că „F. G. Laurençon și François Recordon au lăsat izvoare dintre cele mai veridice și mai valoroase despre evenimentele care s-au petrecut în Valahia în primele șase luni ale anului 1821” (191),

tocmai acesta fiind motivul, deducem noi, pentru care s-a realizat această cercetare minuțioasă.

Revoluția de la 1821 a fost reconstituită și prin prisma literaturii din dorința de a observa cum s-au păstrat în memoria generațiilor imaginea eroului sau argumentele privind necesitatea mișcării revoluționare (Cristina Gudin, *Reflectarea revoluției de la 1821 și a personalității lui Tudor Vladimirescu în literatură*, 204-223). Ca arc peste timp și timpuri, lui Vladimirescu i se atribuie și o natură identitar-eroică, Marian Cojoc considerând în studiul său, intitulat *Natura identitar-eroică a lui Tudor din Vladimiri* (224-231), că „nu i se poate atribui vreo «identitate secundară» [...] nici «terțiară» și nicidecum altfel” (224).

Secțiunea redescoperă, prin intermediul a două studii, monumente ce amintesc de Tudor Vladimirescu sau de acțiunea sa revoluționară. Astfel ne sunt înfățișate casa memorială ca monument de arhitectură populară (Anca Ceașescu, *Casa Tudor Vladimirescu – monument de arhitectură populară*, 260-271), precum și monumentele din Drăgășani și împrejurimi, prin care ni se demonstrează cât de bine este reflectată și păstrată în timp imaginea eroului nostru în memoria colectivă a județului Vâlcea (Georgeta Ghionea, Loredana Maria Ilin-Grozoiu, *Memoria culturală a revoluției de la 1821. Studiu de caz: monumente dedicate lui Tudor Vladimirescu la Drăgășani*, 246-259).

Secțiunea se încheie cu un studiu semnat de Iustina Nica (Burci), *Structuri denominative oficiale și populare. Nume ale unor personalități istorice românești în toponimie* (272-287), în care subiectul cercetării îl constituie toponimele bazate pe numele unor personalități istorice a căror amintire s-a perpetuat în timp în conștiința societății românești, în special nume de conducători români. Localitățile care azi poartă numele de Tudor Vladimirescu au primit denumirea fie prin înlocuirea unei alte denumiri, fie prin atribuire încă de la înființare (274). Autoarea concluzionează că inventarul toponimic se raportează diferit la numele domnitorilor, fiind un amestec de convențional și neconvențional.

Volumul se încheie cu un scurt istoric al calendarului de activități științifice pe care cercetătorii Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române l-au pregătit pentru manifestările dedicate lui Tudor Vladimirescu și Revoluției de la 1821 (289-294).

Interesul manifestat de istorici, de oamenii de cultură, dar și de publicul larg, pentru anul 1821 s-a dovedit a fi foarte mare, acest an reprezentând un moment de referință în istoria românilor, marcând și debutul epocii moderne. În aceeași notă se înscrie și prezentul volum colectiv, care vine să completeze vasta istoriografie deja existentă, și care, la moment aniversar, rememorează personalitatea lui Tudor Vladimirescu și Revoluția

de la 1821. Totodată, considerăm că materialele publicate în acest volum se pot constitui și în instrumente de lucru pentru studenții specializării istorie în pregătirea lucrărilor de licență sau de disertație, și nu numai. Nu putem încheia demersul nostru fără a felicita pe toți cei care au făcut posibilă desfășurarea simpozionului național al cărui rezultat a fost acest volum colectiv, și, evident, adresăm felicitările noastre în mod special coordonatorilor, care au reușit să ne (re)aducă în atenție studii de înaltă ținută științifică dedicate unei personalități și unui moment marcant pentru istoria noastră națională.

Referințe:

- Ceaușescu, A. (2021). Cronica manifestărilor științifice organizate de Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova cu ocazia Bicentenarul revoluției conduse de Tudor Vladimirescu/ Chronicle of scientific events organized by the Institute of Socio-Human Research “C.S. Nicolăescu-Plopșor” from Craiova on the occasion of the Bicentennial of the revolution led by Tudor Vladimirescu. *Arhivele Olteniei*, nr. 35. 393-396.
- Cercel, S. & Ghionea, G. (coord.). (2021). *1821-2021. Bicentenarul Revoluției conduse de Tudor Vladimirescu/ Bicentennial of the Revolution led by Tudor Vladimirescu*, Târgoviște: Cetatea de Scaun.
- Ghionea, G. (2021). Cronica evenimentelor dedicate lui Tudor Vladimirescu în Oltenia/ Chronicle of the events dedicated to Tudor Vladimirescu in Oltenia. *Arhivele Olteniei*, nr. 35. 397-403.
- Lege nr. 65 din 8 aprilie 2021 pentru instituirea anului 2021 ca „Anul Tudor Vladimirescu” și declararea lui Tudor Vladimirescu și a Ecaterinei Teodoroiu drept eroi ai națiunii române, publicată în Monitorul Oficial nr. 371 din 9 aprilie 2021/ Law no. 65 of April 8, 2021 for the establishment of 2021 as the “Year of Tudor Vladimirescu” and the declaration of Tudor Vladimirescu and Ecaterina Teodoroiu as heroes of the Romanian nation, published in the Official Gazette no. 371 of April 9, 2021.
- Pop, I.A. (2021). *Cuvânt înainte/ Foreword*, în Sevastian Cercel, Georgeta Ghionea (coord.), *1821-2021. Bicentenarul Revoluției conduse de Tudor Vladimirescu/ Bicentennial of the Revolution led by Tudor Vladimirescu*, Târgoviște: Cetatea de Scaun. 7-11.

***SIMBOLISMUL SOLSTIȚIULUI DE VARĂ. LECTURI
COMPARATIVE, IOSEFINA BLAZSANI-BATTO***

***SYMBOLISM OF THE SUMMER SOLSTICE: COMPARATIVE
READINGS, IOSEFINA BLAZSANI-BATTO***

Carmen DIMITRIU

Institutul Limbii Române, București; Universitatea din Tel Aviv, Israel
Institute of the Romanian Language, Bucharest; University of Tel Aviv,
Israel

e-mail: carmendimitriu06@yahoo.com

Abstract:

In the book Symbolism of the Summer Solstice: Comparative Readings, Iosefina Blazsani-Batto approaches, through a comparative perspective, a theme with wide resonances in Romanian folkloric mythology, but also in the universal one, taken up by many historians of religions, exegetes and, last but not least, writers. The wide area of research reflects the author's desire to document as well as possible the scholarly approach to the theme and to give secondary importance to field sources, as well as to imaginative elaborations of them. The research, especially through its various hermeneutic possibilities, is a meritorious achievement which, complemented by the author's constant preoccupation with this field, offers a textually illustrated field of analysis of the subject, both in terms of theory (ethnography) and folklore and literature.

Keywords: Summer solstice; rituals; magical practices; fairy tales; literary interpretations.

În lucrarea *Simbolismul solstițiului de vară. Lecturi comparative*, Iosefina Blazsani-Batto abordează, prin perspectiva comparatistă, o temă cu ample rezonanțe în mitologia folclorică românească, dar și în cea universală, preluată de mulți istorici ai religiilor, esești și, nu în ultimul rând, scriitori. Cu atât mai mult lucrarea este merituosă, deoarece, prin multitudinea abordărilor și creațiilor pe această temă, autoarea găsește o manieră proprie de a releva simbolistica solstițiului de vară, nu doar prin sintetizarea atât de reușită a ideilor anterioare pe această temă, ci și prin relevarea autenticității și încă omniprezenței simbolurilor naturii în viața și în creația noastră.

Deși cuprinde o arie largă de cercetare, lucrarea rămâne fidelă unei structuri logice, bine gândite, ce cuprinde sintetic interpretări diverse și reușește să răspundă la întrebări cum ar fi: „De ce este cunoscută în popor drept Sărbătoarea Sânzienelor, și nu a Sfântului Ioan de Vară? De ce ritualul nu se mai performează decât în arii izolate? De ce apar elementele de ritual dedicate atât Soarelui, cât și Lunii? Cum pot identifica metamorfozele succesive și care este elementul (re)generator care le determină?”- fără pretenții exhaustive.

Capitolele lucrării - *Mitul-cadre teoretice, Solstițiul de vară, Paralele mitico-folclorice, Literatura-univers reprezentativ al simbolisticii solstițiului de vară* - deși nu presupun un subiect critico- și teoretico-literar nou, introduc în acest circuit științific perspective inedite, opinii mai puțin discutate, de un interes literar și științific real.

Este lăudabilă perseverența cu care autoarea analizează o simbolistică atât de bogată, păstrând în același timp coerența unor idei centralizatoare, bine definite, bazate pe pluralitatea lecturilor, pe interpretările magico-religioase și filosofice. Cu cât înaintăm în lectură, pătrundem în zona unor cercetări filologico-psihologico-filozofice pertinente, ce evită haosul și reușesc să facă lumină în multiplele provocări ale acestui tip de demers.

Surpriza plăcută e analiza din capitolul al patrulea, unde se relevă virtuțile comparativ-interpretative ale autoarei, prin privirea orientată spre arhaicul din zone folclorice românești autentice, fascinante (Maramureșul, Lăpușul), prin variantele interpretative pe care le deschide cu o claritate și o sinceritate ce devin mărci ale demersului eseistico-interpretativ al doamnei Batto.

Autoarea propune, în toate capitolele, propria sa interpretare, fără echivocități, dezvăluind sursa interesului și fascinației pentru simbolistica în discuție și totodată aspectele politico-sociale care influențează „viața” miturilor, obiceiurilor, ritualurilor din zonele folclorice românești. Iată ce spune într-o explicație de subsol, dar pe care am considerat-o esențială pentru viziunea lucrării:

„Când am început cercetarea, despre Sânzienne își mai aduceau aminte unii bătrâni din sate unde naveta sau exodul la oraș nu au fost totale în perioada comunistă. Schimbările politice de după cel de-al doilea război mondial, colectivizarea forțată au atins nucleul de sens al sărbătorii: nu mai erau puse în valoare calitățile de gospodar ale celui la care se iniția jocul după seceriș, iar femeile și fetele nu mai erau valorizate după hărnicia de care dădeau dovadă la muncile câmpului, ci după câtă normă efectuau în proaspetele fabrici. Astfel, într-un context schimbat, ritualul a încetat să mai fie important în ergonomia satului. Zona Vișeu din Maramureș era singurul areal în care obiceiul mai păstra

coloratura din perioada începutului de secol XX. Revigorarea sărbătorii în alte zone etnografice ale României a început în 1997, prin goana de senzațional a unor televiziuni nou înființate. Au fost alese acele știri despre ziua celebrării Sânzienelor, 24 iunie, care puteau produce rating. De atunci, a crescut interesul pentru unele comunități de a reitera ritualul în diverse forme adaptate nevoilor actuale, iar indivizii perpetuează aceeași stare de indeterminare a semnificațiilor, ideea de senzațional și feeric dominând blog-urile personale și paginile web.” (Blazsani-Batto 2020: 9).

Spre deosebire de referințele preponderent teoretice din capitolul de început al monografiei, în analizele concrete, observațiile autoarei sunt orientate spre esența simbolisticii solstițiului de vară, spre textul literar și literar-folcloric, spre imixtiunea spiritualității ortodoxe și influențele acesteia, într-un mod foarte convingător.

După cum însăși autoarea mărturisește, lucrarea nu a întâlnit o cale facilă, ci a presupus „variații de atitudine și tempo” datorită pericolului de a pierde perspectiva de ansamblu asupra unei arii atât de cuprinzătoare a demersului comparativ-interpretativ. Însă ea reușește să demonstreze că elucidările, căutările, reactualizările pot fi reiterate oricând, mai ales din această perspectivă multiplă, în același timp mitologică, folclorică, etnografică și literară. Perspectiva comparativă vine să ofere multe răspunsuri, lăsându-ne curiozitatea și așteptarea unor alte file, ce se vor genera, poate, pentru a ne completa reflecțiile provocate de lucrarea prezentă, într-o fuziune la fel de interesantă ca aceea de față, care poate constitui o deschidere de drumuri pentru cei ce vor străbate calea fascinantă a mitului.

Referințe:

- Blazsani-Batto, I. (2020) *Symbolismul solstițiului de vară. Lecturi comparative / Symbolism of the Summer Solstice, Comparative Readings*. București: Editura Casa Cărții de Știință.
- Chițimia, I. (1971) *Folclorul românesc în perspectivă comparată/ Romanian folklore in comparative perspective*. București: Editura Minerva.
- Ungheanu, M. (1973). *Noaptea de Sânziene și ambasada morții/ The Midnight of Sânziene and the embassy of Death*. In *Pădurea de simboluri/ The Forest of Symbols*. București: Editura Cartea Românească.
- Ursache, P. (2008). *Camera Sambô. Introducere în opera lui Mircea Eliade/ Chamber Sambô. Introduction to the work of Mircea Eliade*. Cluj-Napoca: Editura Eikon.

UNIVERSURI TRAUMATICE ȘI „CAI VERZI PE PEREȚI”

TRAUMATIC UNIVERSES AND “GREEN HORSES ON THE WALLS”

Gabriela CHICIUDEAN

1 Decembrie 1918 University of Alba Iulia

e-mail: gabriela.chiciudean@uab.ro

Abstract:

Novelist Helene Pflitsch is thematically placed alongside Radu Aldulescu, Camelia Cavadia, Ioana Nicolaie, Simona Popescu and others. Torturous images of times not so long ago are presented by the careful and sensitive eye of a creator of plots and characters with destinies that are difficult for today's young people to understand. Adults and youth who had a childhood full of material deprivation, lived in broken families, with parents always searching for a profitable business, “a perfect house”, or become vicious when their dreams fall apart, here the novel's theme “Let go of Yesterday”. Helene Pflitsch captures their sufferings, fears, transformations or breakdowns due to the adverse impact of adults on children. In a small provincial town in Transylvania, “the children of the photographer and Oly-drunk” (Pflitsch 2022: 102) live their traumas and consume their energies until exhaustion. Childhood trauma is well outlined and follows an identifiable construct in writings of this kind, the tragedies in the photographer's family being presented by following the destiny of each member, which is undoubtedly heading towards division, identity extinction and, most importantly, loneliness.

Keywords: novel; narrative universe; childhood; childhood trauma; Helene Pflitsch.

După romanul de debut, *Dezrădăcinare sau un nou început* (2012), cu o tentă autobiografică, Helene Pflitsch a continuat să publice volume într-un ritm susținut: *Jurnalul șefei mele* (roman, 2013), *Scripta manet* (2013, proză scurtă), *Autografe pentru m(â)ine* (poeme, proză scurtă, 2014), *Umbra din noapte* (roman, 2016), *Sri Lanka. Lacrima din ocean* (2017), *Căutări* (roman, 2019) și *Leapădă-te de Ieri* (roman, 2022).

Prin temele abordate și modul în care plăsmuiește universurile narrative din scrierile sale, Helene Pflitsch poate fi situată alături de Radu Aldulescu, Camelia Cavadia, Ioana Nicolaie, Simona Popescu și alții, autori

care aduc în actualitate imagini chinuitoare ale unor vremuri nu chiar așa demult trecute. Sensibilitatea creatoare țese intrigă, fotografiază realități și mai ales construiește personaje cu destine greu de înțeles de tinerii zilelor noastre. Adulți neînțeleși, care nu se pot descurca în hățișurile lipsei de libertate și mai apoi a unei libertăți prost înțelese, tineri care au avut o copilărie plină de lipsuri materiale, trăită în familii destrămate, în preajma unor părinți aflați mereu în căutarea unei afaceri profitabile, a unei „casei perfecte”, sau deveniți vicioși în momentul în care li se destramă visele.

Identitățile infantile se construiesc în romanul *Leapădă-te de Ieri* al Helenei Pflitsch prin observația fină a suferințelor, a spaimelor acestora, identități surprinse în transformările sau descompunerile lor datorate impactului nefavorabil al alterității adulte asupra lor, indivizii fiind puși în situații limită, iar atitudinea lor fiind, de cele mai multe ori, generatoare de haos și autodistugere.

Într-un orașelul de provincie ardelenesc, „copiii fotografului și ai lui Oly-bețiva” (Pflitsch 2022: 102) își trăiesc traumele și își consumă energiile pînă la epuizare. Trauma infantilă este bine conturată și urmează un construct identificabil în scrierile de acest gen. Tragediile din familia fotografului sunt prezentate prin urmărirea destinului fiecărui membru, eroii îndreptîndu-se treptat și sigur spre dezbinare, spre stingere identitară și, cel mai important, spre însingurare.

Povestea Almei, personajul principal din roman, pare una banală. Este copilul nedorit, care strică planurile mamei de a-și făuri o carieră ca balerină, și, deși iubită de tată, cunoaște de timpuriu ce este frigul și foamea și de la vîrsta de cinci ani este nevoită să aibă grijă de fratele ei mai mic, Adi, cel care își va rata viața, devenind alcoolic ca și mama lor. De altfel, mama este primul personaj care, ratîndu-și vocația artistică, va suferi, prin refugiul în alcool, stingerea identitară. Regresiile Almei în timpul copilăriei scot la iveală imagini dureroase, purtătoare ale traumelor și agresiunilor, identitatea sa de personaj construindu-se din relațiile cu imaginile caselor sărăcicioase, de obicei cu o singură încăpere, în care au locuit, din raportarea la „evadările” mamei și la dese călătorii ale tatălui, care cîștiga pîinea făcînd fotografii la evenimente dar și din alte afaceri mai puțin cinstite, sau din acelea cu oamenii de care s-a legat sufletește sau pe care doar i-a cunoscut. Cînd au locuit în casa lui Sandu și a Vioricăi, unde au dus-o relativ bine, întrucît femeia gătea pentru toți, suplinind lipsa mamei care „dispărea” foarte devreme de acasă, Tavi o învață pe Alma să fure cireșe, „gustînd” de la toate tarabele din piață: „Mi-ai cumpărat cireșe sau m-ai dus la cules? /.../ M-ai dus la furat! Ai vrut să-mi dai o lecție, pe care io, fata ta dezghețată am învățat-o și am folosit-o cînd am avut nevoie. Și-am avut nevoie...” (Pflitsch 2022: 154) – avea să îi amintească fata, cu reproș, acestuia.

Ultima locuință va fi deosebită, în special pentru cei doi copii, întrucât e spațiul din care este alungată Oly, prinsă în adulter, este locul în care Alma, în vîrstă de 8 ani, primește sarcina de a-și îngriji fratele, mai mult decît o făcuse pînă atunci, cînd îi luase apărarea la școală sau în cartier, în fața bătaușilor, explicându-i băiețelului că era mai bine fără mama lor, care, mereu beată, nu gătea, nu le încălzea camera și îi lăsa mereu singuri. Tot aici leagă o prietenie trainică cu Paulina, bătrîna ce locuia în curtea comună și care i-a îndrăgit pe cei doi ca pe propriii nepoți și care i-a ajutat să treacă mai ușor peste necazurile suferite de la toate „mamele de probă” aduse de Tavi în casă. Copila, devenită o victimă, aproape o străină în propria sa lume, fără afecțiunea părinților, ba, mai mult, trebuind să îi suplinească, găsește surogate care să imite dragostea. Fără sprijin, va găsi repere afective, într-o oarecare măsură, și la Otto, cel care este tot un agresor, în felul său. În același spațiu al ultimei locuințe, însă, Alma este descoperită de doamna Eliza, care o va învăța franțuzește și o va convinge să facă liceul ca să devină profesoară. Iată unul din puținele vise ale Almei pentru care trebuie să lupte, întrucît tatăl îi amintea mereu că „Visezi la cai verzi pe pereți!” (Pflitsch 2022: 151). Nu avea nevoie de liceu, era o pierdere de vreme în lumea lor, crede Tavi, sfătuiind-o să se facă croitoreasă, sau bucătăreasă – asta pentru a nu ajunge „chelneriță într-un bar infect” (Pflitsch 2022: 151).

Sinele se formează în funcție de percepția pe care o avem despre noi înșine, iar identitatea noastră „se află în strînsă corelare cu metodele prin care individul alege să-și structureze succesiunile trăirilor și stărilor interioare, dar și a conduitelor care provin din exterior” (Marchedon 2019: 775). Astfel, sinele se poate alcătui dintr-o serie complexă de trăiri puternice sau slabe, „ceea ce ar putea influența victima unui eveniment traumatic înspre o vulnerabilitate crescută, ca rezultat al unei scheme psihice sărace” (Marchedon 2019: 775). Nu e cazul Almei, care se dovedești, dincolo de toate experiențele prin care trece, o ființă vulnerabilă, sensibilă, dar puternică.

Tavi, mereu în căutare de ciștiguri ușoare, reia legătura cu tatăl său, recăsătorit într-o localitate săsească cu Greta. Astfel, copiii își vor petrece o vacanță de vară la bunici, iar Alma se atașează de Otto, nepotul Gretei, o „matahală” de om, care îi va schimba destinul, poate mai mult decît și-ar dori ea. Fata l-a iubit sincer și ar fi dorit să își trăiască viața alături de el, însă Otto, deși a profitat de ea, hotărăște pentru amîndoi că este prea devreme.

Alma promovează examenul de admitere la cel mai renumit liceu din oraș, unde îl cunoaște pe Paul, un tînăr provenit și el dintr-o familie destrămată și care printr-un comportament de răzvrătit încearcă să se răzbune pe părinții care nu au fost capabili să îi ofere o familie adevărată. Paul, mai mare cu doi ani, o invită pe Alma la banchetul de absolvire și cum fata va dispărea cîțiva ani buni, fără să mai știe ceva de ea, va considera că a fost părăsit și va face o căsătorie de compromis. În realitate, Oly o convinge pe

Alma să se pregătească pentru banchet în apartamentul ei, unde avea baie cu cabină de duș, în vreme ce locuința lui Tavi avea WC în fundul curții și apă la cișmea. Din nefericire, concubinul mamei se întoarce pe neprevăzute iar Alma, bătută și violată, îi cere ajutorul lui Otto. Cum acesta se pregătea să fugă chiar în acea noapte din țară, la rudele lui din Germania, Alma pleacă cu el. În scurtă vreme, fata înțelege că Otto a vândut-o țiganului care i-a ajutat să treacă granița, dar reușește să scape din anturajul lor ajungând în Franța.

În general, victimele, după episoadele traumatice pe care le parcurg, verbale sau fizice, pot trăi stări de depersonalizare alături de sentimentul pierderii identității. Ele devin vulnerabile, inerte, pînă la metamorfozare. Alma, însă, reușește să se „smulgă” și să își hotărască soarta și o găsim, după nouă ani, în Franța, hrănindu-și pasiunea artistică făcînd poze și immortalizînd „ceva ce doar ochii ei vedeau” (Pflitsch 2022: 243). Cînd destinul i-o scoate în față pentru a doua oară pe Dana, cea care i-a împrumutat rochia verde, caracterul său puternic se va lupta cu gingășia din ea. Trăind însingurată, fata acceptă greu propunerea „grasei de la Cultură” de a-i organiza o expoziție acasă, în orașul lor natal, unde nu credea că se va mai întoarce vreodată. Pentru Alma, este un prilej de a se întîlni cu vechile traume și cu familia, rămasă neschimbată, mama cu „slăbiciunile” ei, tatăl cu mîndria sa de „cel mai bun fotograf profesionist”, fratele cu eșuarea lamentabilă în băutură. Lipsa afecțiunii și a comunicării dintre mamă și fiică anticipează un final aproape tragic, marcînd psihologic atît viața fetei, cît și pe cea a tinerei care dorește construirea unei punți. Dacă în copilărie mama și fiica și-au aruncat în față cuvinte dure: „-Pleacă! Nu vreau să mai fii mama mea! /.../ - Suntem chit, fată! Nici eu nu te iubesc, însă pe Adi îl vreau” (Pflitsch 2022: 92), situația nu se schimbă nici peste ani:

„- Vrei să zici că încă mai ții legătura cu el? Locuiește aici, după tot ce mi-a făcut? Mai poți să-l privești în ochi știind că...

Alma se roșise ca un rac fiert iar bărbia începuse să îi tremure necontrolat /.../

- Ce suflet ai? Ești doar mama mea. Cum poți... cum poți... șopti, dar nici un cuvînt nu venea din partea cealaltă. De altfel, nici nu mai voia să-l audă” (Pflitsch 2022: 278-279).

Otto s-a întors și el în țară și s-a angajat la firma lui Paul. Întîlnirea cu cei doi bărbați care i-au marcat adolescența este dramatică. Singura persoană pe care o caută, pe care dorește cu adevărat să o regăsească și de care se bucură că nu s-a schimbat, este Paulina, femeia care a manifestat sentimente autentice față de copila devenită capul familiei lui „Tavi și Oly bețiva”. Prin lepădarea de „Ieri”, la fel cum ai dezbrăca o haină veche, îndemnul Paulinei sugerează uitarea unui trecut traumatic, dar speranța într-un viitor mai bun este destul de firavă.

Dacă prima parte a romanului dezvăluie o lume sărăcită și tristă, cu copii fără nici o șansă într-o lume condamnată, numeroasele amănunte ale lumii și locurilor descrise de autoare în cea de-a doua și a treia parte a romanului, construiesc imaginea unui veritabil oraș de provincie ardelenesc, ansamblul dezvăluind o frescă a lumii de ieri și de azi aflată la limita subzistenței, într-un oraș în care, totuși „sînt destui cu bani” (Pflitsch 2022: 289).

Romanele Helenei Pflitsch ficționalizează frînturi de realitate contemporană, (re)creînd atmosfera unor vremuri tulburătoare prin chiar păstrarea uni aer de intimitate, prin descrierile unor locuri, prin limbajul cu inflexiuni ardelenesti, și în mod deosebit prin urmărirea destinelor eroilor romanești și a transformărilor la care sînt supuși, copii și adulți deopotrivă, trecuți prin experiențe situate la limita normalității, care pot traumatiza, pot lăsa urme adînci.

Referințe:

Pflitsch, H. (2022). *Leapădă-te de Ieri/ Let go of Yesterday*. Apahida: Neuma.

Marchedon, R.-R. (2020). Raporturi identitare în imaginarul Cameliei Cavadia – Vina, Măștile fricii, Purgatoriul îngerilor/ Identity relationships in the imaginary of Camelia Cavadia – Guilt, Masks of Fear, Purgatory of Angels. In *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*. Nr. 21. Alba Iulia: Tipografia Universității „1 Decembrie 1918”. 146-156.

Marchedon, R.-R. (2019). Father’s hypostases. Comparative study – Franz Kafka and Camelia Cavadia. In *Journal of Romanian Literary Studies*. Nr. 19. Târgu-Mureș: „Arhipelag XXI”, Press. 773-778.

Contributors

Iulia Anghel, PhD, is a lecturer at the Faculty of Communication Sciences, at the Ecological University of Bucharest, where she teaches courses on the management of public relations campaigns and methodology of research in communication studies. The main fields of interest include virtual activism and cyber cultures, modernization theories, geopolitics and post-communism.

Elena Banciu, PhD, is the Dean of the Faculty of Communication Sciences, at the Ecological University of Bucharest, where she coordinates teaching and research activities within the field of political communication, ethics, and organizational culture. The main domains of interest include philosophy of mind, applied ethics, political communication, mediatization and digitalization of politics in Eastern Europe, electoral rhetoric and discourses.

Ana Maria Birtalan, PhD, is an Associate Lecturer at the Faculty of Communication Sciences, at the Ecological University of Bucharest, where she coordinates teaching and research activities on ESP (English for specific purposes) focusing on language, discourse analysis and conversational strategies in specialized fields like business, psychology, public relations, European studies etc. The main areas of her research reunite themes such as pragmatic analysis of political discourses and semantic and structural analysis of public rhetoric in post-communism.

Mihaela Bărbieru is a PhD Scientific Researcher III at “C.S. Nicolăescu-Plopșor” Institute for Research in Social Studies and Humanities from Craiova, of the Romanian Academy and External Lecturer at the University of Craiova, at the Faculty of Social Sciences, Department of History, Political Sciences, International Relations, Political Sciences specialization. She holds a B.A. in History (2001) and an MA in International Relations Management (2003) from the Faculty of History, Philosophy and Geography, University of Craiova. She completed her PhD in History at the University of Craiova (2009). Her scientific activity is 18 books (author, co-author and coordinator) and over 70 studies published as book chapters, articles in publications indexed in international databases or published in international and national conferences volumes. She attended over 70 international and national scientific conferences where she contributed research papers. She is also Deputy Editor in Chief of the journal «Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”» and a member of the editorial board of several journals.

Gabriel Dan Bărbuleț was born in 1974 in Blaj, Alba County. He graduated from the Faculty of Letters, “Babes-Bolyai” University of Cluj-Napoca, with an English language and literature major – Romanian language and literature minor. Currently, he is an Associate Professor at *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania and the Dean of the Faculty of History, Letter and Educational Sciences. His fields of interest imply Pragmatics, Semantics, English Syntax, and English

Methodology. He has published his research in international journals and proceedings at national and international conferences.

Lucian Vasile Bâgiu is a lecturer in Romanian language and literature at *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia, Romania and has been the journal manager of the *Swedish Journal of Romanian Studies*, Centre for Languages and Literature, Lund University, since October 2016. He received a Ph.D. in Philology (Romanian literature) *magna cum laude* in 2006 from *Babes-Bolyai* University, Cluj-Napoca. He became a member of the Romanian Writers' Union in the same year. He has also occupied the position of lecturer of Romanian language at the Norwegian University of Science and Technology in Trondheim (2008-2011), Charles University in Prague (2012-2013), Lund University (2014-2017), and of tenured Senior Lecturer in Romanian Studies at Lund University (2020-2022). He is the author of several books on literary criticism, fiction, and language. Relevant publications include the following:

- *Romania at Lund University*, edited by Lucian Vasile Bâgiu, Alba Iulia, Aeternitas, 2019.

- *Receptarea textului scris și oral. Manual de limba română pentru studenții străini / Understanding Written and Oral Texts. A textbook on the Romanian language for international students*, Alba Iulia, Aeternitas, 2018.

- *Introduction in the Study of Romanian Language. A textbook for foreign students*, Alba Iulia, Aeternitas, 2018.

- *Despre Sebastian, Sorescu, Dosoftei, Derrida și limba română / On Sebastian, Sorescu, Dosoftei, Derrida and the Romanian language* (Iași, TipoMoldova, 2016, award for monograph ex aequo, Romanian Writers' Union, Alba-Hunedoara branch).

- *Lucian Blaga și teatrul. Eseu despre absolutul estetic / Lucian Blaga and the Theater. An Essay on the Absolute Aesthetic* (Iași, TipoMoldova, 2014, award for essay, Romanian Writers' Union, Alba-Hunedoara branch).

- *Valeriu Anania. Scriitorul / Valeriu Anania. The Writer* (Cluj-Napoca, Limes, 2006, award for criticism and literary history, Romanian Writers' Union, Alba-Hunedoara branch).

- *Sânziiana în Lumea Poveștilor / Sânziiana in the World of Fairy-Tales* (Iași, TipoMoldova, 2015).

- *Bestiar. Salată orientală cu universitari închipuiți / Bestiary. Oriental Salad with self-conceited Academics* (București, Cartea Românească, 2008).

Ioana Camelia Brustur is a PhD student in Philology at “1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia. She studies the postmodern era through postmodern fictional works and their impact on the concept of fame in literature and cyberspace for her thesis. She graduated from “Babes-Bolyai University” of Cluj Napoca, at the Faculty of Letters, being specialized in English and French Language and Literature and she has a master's degree in British Cultural Studies. Ioana is a determined, inquiring and sociable person.

Inés Carvajal Argüelles has a BA in Hispanic Philology and an MA in literary studies with a paper on the city of Bucharest as expressed in the work of Mihail Sebastian. She is currently doing a PhD on interwar Bucharest as a source of literary inspiration in the work of Mircea Eliade, Olivia Manning and Gregor von Rezzori. She has published articles on Herta Müller in the books: *La ciudad sin atributos* (2020) and *La aventura de viajar y sus representaciones literarias y artísticas* (2019), on Cella Sergui in *Mujeres en la ciudad: Representaciones literarias y artísticas* (2022), on Emily Gerard and British women travel writers in the Balkans in *Las mujeres y sus relatos de viajes: Viajeras de los siglos XIX, XX y XXI* (2023). She has also co-edited the book *La ciudad sin atributos* (2020).

Gabriela Chiciudean, Associate Professor, PhD in Philology since 2005, she teaches Theory of Literature, Literary Criticism, Introduction in the Science of Imaginary, Comparative Literature. She is the author of some individual volumes (*Incursiuni în lumea simbolurilor*, Sibiu, Imago Publishing House, 2004; *Pavel Dan și globul de cristal al creatorului*, București, The Romanian Academy Publishing House, 2007; *Obiectiv / Subiectiv. Încercări de stabilizare a fluidului*, Iași, Tipomoldova Publishing House, 2013; *Studii literare. Abordari pe suportul Stiintei imaginarului*, București, The Romanian Academy Publishing House, 2016), and the co-author and coordinator of a few other volumes. She published many articles and studies in dedicated periodicals in Romania and abroad. She is the executive manager of Speculum Centre for the research of the Imaginary, 1 Decembrie 1918 University of Alba Iulia. She is the organizer of Speculum Conferences and the editor of *Incursiuni în imaginar*, the literary journal of Speculum Conferences, and editor of *Swedish Journal of Romanian Studies*, Lund, Sweden.

Dr Sorin Ciutacu earned his combined honours in English and Latin Philology and his PhD on an English Semantics and Philosophy topic at the University of Bucharest, Romania in 1986 and 1999, respectively. He also earned a Master's Degree in Political Sociology from the West University of Timișoara, Romania in 2002. Dr Sorin Ciutacu is currently an Associate Professor of English & Germanic Studies and Cultural History at the West University of Timisoara, Romania. In 2018 he was granted the *Bologna Professor* award. He has sat on sundry PhD steering boards and journal editorial boards since his return to WUT in 2016 from the King Khalid University in KSA, where he taught as a Visiting Professor.

He has held different research scholarships from sundry European universities and Erasmus grants and has spent academic time and/or taught in: Cambridge, Oxford, Birmingham, Edinburgh, London, Amsterdam, Utrecht, Brussels, Gent, Paris, Heidelberg, Bonn, Berlin, Frankfurt am Main, Vienna, Zagreb, Aveiro, Catania, Bari, Sassari, Rome etc. Dr Sorin Ciutacu has presented over 80 papers at international conferences in Europe and Asia, has published around 60 papers and studies and has authored and co-authored several books. His most recent book is: *Causality and Semantics* and he is currently working on four other books entitled: *Anglo-Saxon Attitudes. An Intellectual History of Purism in England, From Local to Global English. A Cultural History of English, A Cultural Introduction to Germanic Studies* and *British Political Discourse. Forms and Ideas*.

Mircea A. Diaconu is a PhD Professor at the “Ștefan cel Mare” University of Suceava, specialist in Romanian literature, postmodernism, literature and politics in Bucovina. His first published volume was *Poezia de la „Gândirea” / Poetry from “Gândirea” magazine* (1997). He also published studies on Romanian Poetry (*Poezia postmodernă / Postmodern Poetry*, 2002, *Înainte și după dezmembrarea lui Orfeu / Before and After the Dismemberment of Orpheus*, 2014, *Biblioteca română de poezie postbelică / Romanian Library of Postwar Poetry*, 2016), on Literature and Politics in Bucovina (*Mircea Streinul. Viața și opera / Mircea Streinul. Life and Works*, 1998, *Mișcarea „Iconar”. Literatură și politică în Bucovina anilor `30 / The “Iconar” Movement. Literature and politics in Bukovina in the 1930’s*, 1999, *Studii bucovinene / Bukovinian Studies*, 2011, *Cernăuți. Obiecte pierdute / Chernivtsi. Lost Objects*, 2022), critical exegeses on some of the most important writers of Romanian literature (*I.L.Caragiale. Fatalitatea ironică / I.L.Caragiale. Ironic fatality*, 2012, *Cui i-e frică de Emil Cioran? / Who is afraid of Emil Cioran?*, 2008, *Firul Ariadnei / Ariadne’s thread*, 2014, *Ion Creangă, Calistrat Hogaș, Ion Agârbiceanu & I. Negoitescu. Recitiri / Ion Creangă, Calistrat Hogaș, Ion Agârbiceanu & I. Negoitescu. Reinterpretations*, 2022), studies on literary criticism, essayists and literary critics (*La sud de Dumnezeu. Exerciții de luciditate / South of God. Exercises in lucidity*, 2005, *Metacritice / Metacritical studies*, 2018). He is the editor-in-chief of “Meridian Critic” academic magazine. He is a contributor to *Romanian Literature as World Literature* (Bloomsbury, USA, 2018) and a member of the Romanian Writers' Union.

Carmen Dimitriu has a professional experience of 38 years. She is a graduate of the University “Alexandru Ioan Cuza” in Iași, being specialized in Romanian-French. She earned a PhD in Philology, the topic of her doctoral thesis being language and style. She is the author of numerous studies on linguistics and culture.

Alba Diz Villanueva is an Assistant Professor PhD in the Department ERFITel from the Complutense University of Madrid. She earned a PhD in Literary Studies from Complutense University of Madrid with the doctoral dissertation “The urban space in the work of Mircea Cărtărescu: history and metaphor”. Her research interests lie mainly in the fields of Hispano-American and Romanian literature and the relation between literature and urban space. She has published various papers, books and book chapters in thematic volumes. She has also attended many national and international conferences, congresses and seminars. She is a member of the Complutense research groups named “Traveling around the city. Literary and artistic representations of urban space” and “Poetics of Modernity” and editor of *the Revista de Filologia Románica (Journal of Romance Philology)*.

Maria-Magdalena Jianu is a university professor, carrying out didactic activities at master's and postgraduate levels. The fields of competence are morphology, syntax, lexicology, etymology, communication, and didactics of the speciality. She published over forty articles, fourteen studies and collections/auxiliaries for course and seminar activities. She attended national and international congresses and

conferences, being a member of the scientific committees of international scientific events, a scientific referent of some specialized works and publications and of the didactics of the speciality. She was a member of the college admissions committees, the undergraduate and dissertation committees, the doctorate committees, the committees for the awarding of the teaching degree in education, member of the committees for the occupation of teaching positions in higher education (assistant, lecturer, associate professor, professor). In parallel with her teaching activities, she was president of five editions of national student competitions, associate researcher at the Romanian Institute for Human Rights, and member of the scientific committee of the activities of the Summer University for Human Rights. She is a member of the National Council of Scholarships for Studies Abroad, from the Ministry of Education, in the juries established at the national level for international student mobility, in the commissions for evaluating the activity of researchers from the Accademia di Romania in Rome and the Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica from Venice. She volunteers within the PAVEL Association, carrying out therapy activities through reading and literary writing with children suffering from cancer, hospitalized at the Bucharest Oncological Institute.

Angelica Lambu (Constanta, 1969) is a writer and translator, who graduated from the University of Bucharest, at the Faculty of Letters, Department of Philology. She has been living in Spain since 1992. She is a member of the Association of Writers and Literary Critics of Valencia. She is the author of the first bilingual anthology of contemporary poetry, *El muro del silencio/Zidul tăcerii*, (Madrid, 2007), dedicated to Generation '80. She has translated works from different literary genres (prose, poetry, essays, theatre) into Spanish. Since 2015, she has been collaborating with the Romanian Cultural Institute in Madrid to teach Romanian language, culture and civilization courses in Valencia.

Laura Lazăr Zăvăleanu, PhD lecturer at the Faculty of Letters, *Babeş-Bolyai* University, Cluj-Napoca, specialist in Ancient Romanian Literature, author and co-author of several volumes and books, and of numerous studies and articles, on the architectures of space and time and on the para-text in Ancient Romanian literature, as well as on the relationship of the literary text with its iconographic representations, published in collective volumes or in specialised journals in Romania and abroad.

Mădălina Elena Mandici is an Assistant professor at the Department of English Language and Literature at the Faculty of Letters, *Alexandru Ioan Cuza* University of Iasi, Romania, where she teaches seminars in English morphosyntax, Victorian Literature and English Didactics, as well as Grammar and practical courses on text discussion/analysis. She publicly defended her doctoral dissertation, *Female Readers in the Nineteenth-Century British Novels*, in December 2022, and received a *Summa cum laude* distinction. Mădălina Mandici published one book – *English Morphosyntax. A brief course for EFL university students* – (co-authored with Ileana Oana Macari, Ph.D., and published by the Demiurg Printing Press, 2021). She has articles appearing in *Studia UBB Philologia*, *Acta Iassyensia Comparationis*, *Studii*

de Știință și Cultură, and other peer-reviewed journals. She is a member of the European Society for the Study of English (ESSE) and The Romanian Society for English and American Studies (RSEAS). Her research interests include – but are not limited to – Victorian literature, English morphosyntax and TEFL. She also holds an MA in Applied Linguistics – Teaching English as a Foreign Language (2019) and a BA in Romanian and English Language and Literature (2017) from UAIC.

Maricica Munteanu is a researcher at the Department of Literary History within the “A. Philippide” Institute of Romanian Philology (Romanian Academy – Iași Branch). Her research interests include cultural studies, Romanian literary history, literary geography, cultural memory, and literary communities. More specifically, her works examine different ways of representing marginality in literature, the local identities, the spatial and collective imaginary of literary groups, the forms of sociability and their impact on the creative process. She is the author of *Gruparea de la „Viața românească”. O literatură a spațiului și comunității* (“*Viața românească*” Group. A Literature of Space and Community), and contributor to *Dicționarul general al literaturii române*, ed. a II-a (*The General Dictionary of Romanian Literature*, 2nd edition).

Felix Nicolau is a visiting Professor at Complutense University of Madrid and a Professor at the Department of Foreign Languages and Communication, The Technical University of Civil Engineering, Bucharest, Romania. He was a visiting professor at the Faculty of Humanities, Lund University, Sweden between 2017 and 2021. He is affiliated to the Doctoral School of Philology at *1 Decembrie 1918* University of Alba Iulia. He defended his PhD in Romanian and Comparative Literature in 2003 and is the author of many books on literary and communication theory: *Istoria nucleară a culturii. Cuante hermeneutice* (2021), *Ingen fara på taket / Totul e sub control. Lär dig rumänska / Învață limba română* (2020). *You Are not Alone. Culture and Civilization* (2018), *Morpheus: from Text to Images. Intersemiotic Translations* (2016), *Take the Floor. Professional Communication Theoretically Contextualized* (2014), *Cultural Communication: Approaches to Modernity and Postmodernity* (2014), *Comunicare și creativitate. Interpretarea textului contemporan (Communication and Creativity. The Interpretation of Contemporary Text*, 2014), *Homo Imprudens* (2006), *Anticanonice (Anticanonicals*, 2009), *Codul lui Eminescu (Eminescu’s Code*, 2010), and *Estetica inumană: de la Postmodernism la Facebook (The Inhuman Aesthetics: from Postmodernism to Facebook*, 2013), a few volumes of poetry and novels. He is a member of the editorial board of the *Swedish Journal of Romanian Studies*. His areas of interest are translation studies, the theory of communication, comparative literature, cultural studies, translation studies, and British, American, and Romanian studies.

Elisabeta Niță is a Doctor in Psychology, a psychologist at the Fundeni Clinical Institute and a mathematics teacher at the Hospital School of the Fundeni Clinical Institute and Prof. Dr. Alexandru Trestioreanu Oncological Institute in Bucharest. She examined the state of modern clinical psycho-oncology research in developed countries and the evidence provided to practice, in order to synthesize and take

valuable things from their expertise. At the same time, working with Romanian oncology patients, she sought to assume the role of a new generator of evidence, important for the members of the care team, through a better knowledge of this population, and their needs.

Alexandru Ofrim is an Associate Professor at the Faculty of Letters, University of Bucharest. He obtained his PhD in the History of Mentalities at the Institute for South-East European Studies of the Romanian Academy in 1998. He owns a BA degree in History and Philosophy Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest. His research interests are cultural history, the cultural history of the book and reading practices, the cultural history of the cities, and the anthropology of writing. His recently published books are the following: *How the Old Streets Got Their Names. A cultural History of Bucharest*, Éditions L’Harmattan – EME, Paris – Louvain - la Neuve, 2022; *Farmecul discret al patinei și alte mici istorii culturale (The Discreet Charm of the Patina and Other Short Cultural Histories)*, Bucharest, Humanitas, Cultural Studies Collection, 2019; *Străzi vechi din Bucureștiul de azi (Old Streets from Nowadays Bucharest)*, Bucharest, Humanitas, 2006, 2007, 2008, 2009, 2011; *Cheia și Psaltirea. Imaginarul cărții în cultura tradițională românească (The Key and the Psalter: The Imagery of the Book in Traditional Romanian Culture)*, Pitești, Paralela 45, 2001.

Alexandra Olteanu is a Ph.D. student at “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, Assistant Professor at “Petre Andrei” University of Iași and teaching associate at “Grigore T. Popa” University of Medicine and Pharmacy. She is a member of the Digital Humanities Laboratory research team. Her main scholarly interests are cultural studies, digital literary studies, genre theory, literary history and theory. She has consistently researched the literature of the 19th century and the evolution of the Romanian novel; A selection of her articles comes as follows: *Configurarea genezei unui gen: Începuturile romanului românesc între substanță documentară și evocare melodramatică / Shaping the Genesis of a Genre: The Beginnings of the Romanian Novel between Documentary Substance and Melodramatic Evocation* (2019); *Ioan Bujoreanu și geografia melodramei în romanul românesc / Ioan Bujoreanu and the Geography of Melodrama in the Romanian Novel* (2020); *Geniu Pustiu – Presiunea tradiției și reabilitarea modelului melodramatic în narațiunea istorică / Geniu Pustiu - The Pressure of Tradition and the Rehabilitation of the Melodramatic Model in Historical Narrative* (2021).

Flavius Pană, PhD, is a Lecturer at the Faculty of Communication Sciences, at the Ecological University of Bucharest, where he teaches courses on public relations theory, techniques of communication in public relations and multimedia techniques. His main areas of research are internal communication, branding in multimedia, strategies and techniques in digital public relations.

Antonio Patraș is a Professor at the Faculty of Letters, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași. He defended his PhD in Philology in 2003, obtained professorship and habilitation in 2012. He is currently the coordinator of PhD

dissertations on modern Romanian literature. He authored 7 monographs and over 100 studies focused on research topics such as life writing and the theory of imitation. His current research interests are 19th-century European and Romanian literature, literary theory (popular fiction, mass culture), and the history of Romanian literary criticism.

Livia Georgeta Suci is a Lecturer PhD at the Department of Didactics of Social and Humanities Sciences at the Faculty of Psychology and Educational Sciences, *Babeş-Bolyai* University of Cluj-Napoca. She is a PhD in Philosophy, with a thesis on the problem of the gift in Derrida's philosophy, published under the title *Problema darului și a donației la Jacques Derrida*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2011. She also published articles and studies in various scientific and cultural journals, in the following fields of interest: contemporary philosophy, deconstruction, phenomenology, ethics, education research, cultural studies and art.

Lucia Terzea-Ofrim is an Associate Professor at the Faculty of Letters, University of Bucharest. She obtained a PhD in Philology at the Faculty of Letters, the University of Bucharest in 2001, and received a *Magna cum laude* distinction. Between 1996-1997 she was a Fulbright visiting researcher, studying cultural anthropology at Rackham School of Graduate Studies, Ann Arbor, Michigan, U.S.A. The academic advisors were Katherine Verdery and Konrad Kottak. In 1989 she completed a BA degree in Philology at the Faculty of Philology from the University of Bucharest. Her research interests are the anthropology of emotions, literary anthropology, and material culture studies. Her recently books published are the following: *O antropologie a emoției («What I Like I don't Dislike». An Anthropology of Emotion*, Bucharest, Paideia, 2002, 2021; *Ferestre cu povești. Fereastra ca instrument antropologic (Window Stories: The Window as an Anthropological Tool*, Bucharest, Monitorul Oficial, 2019.

Mădălina Ungureanu (born in 1979) is a senior researcher at "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași, the Institute of Interdisciplinary Research. She holds a PhD in Philology (2011) with a thesis on the only printed Romanian Prophetologium (Iași, 1683). Her research focuses on old Romanian lexicography, the history of the Romanian language, Romanian written culture in the 16th - 18th centuries, old and early modern Romanian onomastics, digital editing, and translation studies. She was co-author of the edition of the first Bible printed in Romanian (1688) and of the edition of the first Romanian translation of the Old Testament (17th century) (MLD). She is currently a member of several research projects concerning old and early modern Romanian culture (eRomLex, RoName, RoPsalt, Romaniathos).